A GÖRÖG-KATHOLIKUS MAGYARSÁG UTOLSÓ KALVÁRIA ÚTJA

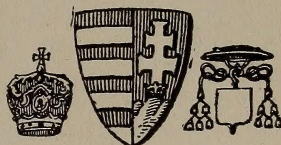
1896-1912



IRTA

SZABÓ JENŐ

A GÖRÖG-KATHOLIKUS MAGYARSÁG



UTOLSÓ KALVÁRIA-ÚTJA

1896-1912



IRTA

SZABÓ JENŐ

FŐRENDIHÁZI TAG

SZERZŐ DOLGOZATAIBÓL ÉS BESZÉDEIBŐL EGYBEÁLLITOTTA BEVEZETŐVEL ÉS JEGYZETEKKEL KISÉRI

DR. SZTRIPSZKY HIADOR



BUDAPEST 1913



TÁJÉKOZTATÓ.

A történelmi philosophia a nyugateurópai és keleteurópai népek egyházának társasági berendezésére nézve két egészen ellentétes fejlődési irányt állapit meg.

A nyugoti keresztény-egyház a latin liturgikus nyelv által az egységesség elvén mintegy monarchikus egyetemességre törekszik; a görög szertartású keleti egyház ellenben, kezdettől fogva inkább lélektani motivumoknak engedve tért, a nemzetegyedek foederalis szövetségének alakját vette föl. Teljesen megfelel ez az alakulás a nyugoti és keleti nemzetek politikai és műveltségi életétől megszabott körűlményeknek és azok ethnikai jelleméének: ott románok, germánok és kelták laknak, emitt meg görögök és szlávok.

A keleti szertartású egyházban emiatt a foederalisztikus hajlandóság miatt az egyes népegyedek, mihelyt kedvező körűlmények segítségével nemzetekké alakultak, mindenütt érvényesiteni tudták nemzeti egyéniségüket azáltal, hogy úgy egyházi életük, mint egész művelődésük nyelvéül a maguk nemzeti nyelvét fejlesztették ki.

Így a legelső keresztény hivatalos nyelvnek, a görögnek, csakis a görög történelmi kultura területén volt kizárólagos hatalma. Mihelyest Itáliában is berendezkedett az új kereszténység,

görögből fordítja a maga Vulgatáját és ugyanazon történelmi okokból a római kultura területén a latin lett kizárólagos egyházi és kulturnyelvvé. Ebben a kulturák szerint való differentiálódásban követi a latint a nemsokára ezután kialakúlt ó-bolgár, majd középbolgár nyelv kulturája, ezt az óbolgárból oroszföldön és Magyarországon (a ruténeknél) az orosz-szláv nyelv, a XVI—XVII. században a román (oláh) nyelv, Ázsiában az örmény, szir, arab, Afrikában pedig a kopt egyházi nyelv és kulturája.

Ezek az alakulások végeredményükben mindenütt az illető népek nemzeti kifejlődésére vezettek, amelyben a liturgikussá tett, avagy a liturgikusból tovább fejlett nemzeti nyelv játszotta a főszerepet.

Ebben a tekintetben Kelet századokkal előzte meg a Nyugotot. Valamennyi elősorolt keleti nemzet szoros kapcsolatban maradt meg továbbra is a görög kulturával, de emellett a maga nemzeti kulturáját szabadon és függetlenűl vihette tovább. A XII. századbeli volhynai krónikás az Iliasból verssorokat idéz; ami azt jelenti, hogy a görög kulturájú kisorosz baziliták az Iliast már akkor olvasgatták, amikor Homerosnak Nyugoteurópában még hire-pora se volt. A latin egységben élő Nyugotnak ugyanis be kellett előbb várnia Byzanc bukását, azután az ókori tudományok és művészetek görög földről jövő újjászületését, a humanizmus nagy korszakát, az erazmista igyekezetek nagy nemzeti vonatkozású erejét és végűl a vallási reformációt ahhoz, hogy a keleti népek módjára kulturában szintén önálló nemzetekké tagolódjék szét. Csakis akkor, amikor ezek a kultureszmék az egyes nemzetek között hatalmas vetélkedést teremtettek, tehát csak a XV—XVI. század óta lendült előre Nyugoton a nemzeti (s vele együtt az egyetemes emberi) művelődés éppen azáltal, hogy a sok súrlódástól, küzdelemtől nagy verseny indúlt meg közöttük.

A nemzetek nagy kulturvetélkedése nemzeti irodalmakat teremt a Nyugoton, amelyek Keleten különben már régen kialakúltak; de meghozza ugyanezt és vele persze a nemzeti liturgiát a keleti szertartású románoknak is. A románság teljesen függet-

leniti magát az addig rajta uralkodó bolgár kulturától és templomába mindenütt beviszi a maga nemzeti nyelvét.

Minthogy pedig a kisebb egységekre (nemzetekre) tagolt nagy tömeg mozgékonyabb, elevenebb és versenyre képesebb, — könnyen megérthetjük, miért haladt előre az egyetemes emberi művelődés éppen Nyugoteurópában olyan rohamos gyorsasággal. Nyugot ugyanis sokkal több ilyen egységre tagolódott, mint Kelet.

Azonban kétségtelen, hogy ennek a művelődésbeli nagy előretörekvésnek inditékaihoz Keletnek ősi műveltsége is hozzájárult. Részben azáltal, hogy a törököknek XV. századbeli nagy előretolódása miatt ennek a műveltségnek igen sok elemét juttatta Nyugotra, részben pedig azzal, hogy a nemzeti egységekre — a haladás alapföltételére — való kialakulások példáját a különböző liturgikus nyelvek alkalmazásával megadta.

Nagy jelentőséget tulajdonitunk a liturgikus nyelvnek, hiszen a középkor kulturájának egyéb művelődési tényezője, mint az egyház, nem igen volt. Az emberi jogok elismerése, a nemzeti öntudat politikai felébredése, a nemzetgazdasági élet céltudatos rendezése és más eszmék, amelyek a nemzeteket ma irányitják, csak nagyon későn következtek: a XVIII. században, a francia forradalom szabadságkorszakának eredményeképen.

A görög egyház liturgikus nyelvei által képviselt nemzeti mivoltot a Keleten ennélfogva nem szabad olyan kicsibe venni, hanem be kell látnunk, hogy a nemzeti élet kialakulásában — Nyugoteurópára kihatólag is — a Keletnek tekintélyes része volt.

Más kérdés azonban az, hogy miért nem tud ma lépést tartani ez a nemzeti életében régibb műveltségű Kelet a nyugoti népek nemzeti és egyetemes haladásával?

Ennek rúgóit és részleteit itt nem fejtegethetjük. Csak annyit jegyzünk meg, hogy ennek két nagy oka van.

A külső ok a törökök kultura-viszszafejlesztő uralma Kelet fölött, a másik — belső — ok pedig a keleti egyház szerveinek fogyatékossága, illetőleg a korral való nem haladása. Ezek miatt

Kelet népei a nyugoti nagy verseny által keletkezett újabb művelődésnek nem lettek részeseivé.

Európa keleti népeit se politikai forradalmak, se vallási reformációk nem érték. Nyugot messze túlszárnyalta a Keletet, ez pedig gazdasági, politikai és szellemi művelődésében jórészt ma is oda van rekedve, ahol az újkor elején állott.

Más szóval: fejlődésében visszamaradt.

Ez pedig végzetes volt azokra a népekre, amelyek a keleti szertartás révén a régi Byzanc műveltségéhez voltak fűzve, de földrajzi és politikai helyzetük miatt Nyugoteurópára utalódtak.

Ilyen nép Magyarországon az eddigi köztudat szerint — a középkortól kezdve — csak kettő volt: ruténék és románok, később pedig, a XVII. századtól harmadiknak jöttek a szerbek. Éppen mondott helyzetük azonban kedvezőbbé tette kulturájuk fejlődését a balkáni vagy oroszországi Kelet népeihez képest, mert a nyugoti eszmeáramlatok valósággal el tudtak hozzájuk jutni, mig amazoknál erejüket nem fejthették ki. Az pedig fontos kulturtényt jelentett ezeknek a magyarországi byzantinusoknak, hogy megszabadúljanak Keletnek — az újkori Nyugothoz viszonyitva — kulturellenes befolyásától.

Hogy Magyarország keleti szertartású népei a nyugoti műveltség eszmekörébe kapcsolódjanak, erre nézve háromféle igyekezet történt.

Az első nyugoti eszmeáramlat — a florenci és egyéb sikertelen zsinatoktól eltekintve — a XVI. század v a l l á s i r e f o r m á c i ó j a volt.

A ruténék fölött — úgy látszik — hatástalanúl suhant át ez az áramlat, mert mindössze az u. n. n y á g o v a i p o s t i l l a g y ű j t e m é n y b e n maradt egyetlenegy, eddig ismert nyoma.)*

**) Nyágován, Máramaros vármegyének tiszamenti eme kicsi községében egy névtelen gör. kath. pap 1758-ban lemásolt egy még a XVI. században keletkezett hatalmas folio alakú beszédgyűjteményt, amely az ünnepekre bontott evangeliumi szöveget és ennek népi nyelven fogalmazott magyarázatát tartalmazza. Ezt az utóbbit a papok prédikáció helyett egyszerűen felolvas-*

A románoknak a kálvinizmusra való átvezetése már határozott eredményekkel járt, de végeredményében az elért siker összeomlott. A kálvinizmusra elvesztek ugyan a románok, azonban ezek nagyot nyertek kultura dolgában: a reformáció ugyanis meghozta nekik a nemzeti öntudatot, a román irodalmat és a román liturgiát az addigi bolgár helyébe.

A második nyugoti áramlat a Habsburgok politikai k a t h o l i c i z m u s a volt. Ennek unizáló törekvései már sikerrel jártak, amennyiben a ruténeket egészen, a románokat pedig felerészben áthozták a Rómával való hitegység révén a nyugoti kulturába.

A harmadik összekapcsoló mozzanat a nem egyesült románok és szerbek nemzeti egyházának kialakulása volt, amely kormányzatilag tette függetlenekké őket a byzantinizmus külföldi képviselőitől. Ezt 1868-ban a magyar törvényhozás csinálta meg.

Ezek a törekvések mind arra szolgáltak, hogy ezek a népek a keleti egyház ritusában továbbra is megmaradva, függetlenitsék magukat a keleti fejletlenségtől és a nyugoti művelődéshez közeledhessenek. Hiszen csak arra gondoljunk, hogy a katholikus Magyarország rendiségi korában mennyire „törvényen kivüli" állapotban éltek a nemkatholikus elemek egészen 1791-ig!

A keleti egyházat a függetlenségi, autonomikus, nemzeti irány jellemzi nem csak kormányzatában, hanem abban is, hogy a liturgia tekintetében tért adott minden nemzet nyelvének.

Kérdés: volt-e már most valaha olyan mozzanat, amely magának a m a g y a r s á g n a k is megadta a fenti vallás-művelődési tényezőket a g ö r ö g e g y h á z k e r e t e i b e n?

---

ták. A könyv magyarázatai a kálvinizmus és a török hódoltsági viszonyok vonatkozásaival vannak tele. Csak két szentséget emleget, a pápát éppen úgy elitéli, mint a konstantinopolisi pátriárkát és lépten-nyomon erősen hangsúlyozza, hogy minden rutén templom mellett iskola is legyen. Valószinűleg magyarból van forditva. A kéziratra P e t r o v professor a munkácsi bazilitamonostor könyvtárában bukkant. Egész terjedelmében való kiadásával éppen most foglalatoskodik.

Határozott nyomok, egészen világos emlékek amellett szólanak, hogy a magyarság keresztényesedésének első korszakában nagyon szoros kapcsolatba jutott a görög kulturával. Épitészet, ötvösművesség, numizmatika, oklevéltan egyenlő határozottságú bizonyságait magyar irodalomtörténeti és köztörténeti emlékek erősségei tetőzik, amelyek együttesen két fontos dologra vallanak. Az egyik az, hogy az árpádkori magyarság egy része görög szertartású keresztény vala; a másik pedig az, hogy ez a magyarság a nyugoti műveltséghez kapcsolódó hitegységben, a latin szertartással testvériségben élt.

Részletek tekintetében az olvasót a függeléknek egyik szakaszára utasitjuk.

Itt előleges tájékoztatás gyanánt csupán azt emeljük ki, hogy a görög egyházi gyakorlat tekintetében a magyart, mint liturgikus nyelvet, kivétel gyanánt nem lehet az általános szabály alól kivonni. Az árpádkori magyar liturgikus nyelvhasználatnak senki által el nem tagadható ragyogó bizonysága minden iskolázott magyar ember előtt igen jól ismeretes: a XII. századbeli másolatban reánk maradt „Látjátok feleim szömötökkel, mik vagyunk“ kezdetű HALOTTI BESZÉD.

A graecismusnak is szolgálatot véltem teljesiteni azzal, hogy ezt az irodalmi nyelvemléket a függelékben, mint egyúttal a görög liturgiának is magyar emlékét, görög eredetijének párhuzamositásával bemutatom.

A görög szertartású isteni tiszteletnek derékrészét, a tulajdonképeni liturgiát (a misét elő- és utószakaszaival) a szent drámának megfelelően úgy szerkesztették öszsze a görög egyházatyák, hogy az nem egyéb, mint a pap és hivők között párhuzamosan folyó drámai elbeszélés, amelyben ezek váltakozva egymásnak adják az énekhangra fogott szót. Ebben tehát a hivőknek, szakasztottan úgy, mint az euripidesi drámában a karnak, tevőleges részt kell venniök. A folytonos párbeszéd miatt — amelynek mintáját az olvasó az 1795. évi magyar miseforditásban a függelékben szintén megtalálja — a liturgiát okvetlen a néptől értett nyelven

kell végezni a görög szertartású egyházban bármely népnél is. Nem úgy tehát, mint a nyugoti szertartásúban, ahol a hivősereg a latin liturgiában teljesen hallgat és csak a symbolikus drámától egészen független, szervesen vele öszsze nem függő himnuszok zengésében szólal meg a maga nemzeti nyelvén.

A görög liturgiának éppen ilyen drámai alkata miatt a román románul dicséri az Urat templomában; a rutén, szerb bolgár, orosz kiki a maga élő nyelvéhez idomult szláv nyelven teszi ezt; arab, görög, szir, kaldeus, kopt, örmény — mind a maga nyelvén imádkozik: egyedül a magyar ajkú görög-katholikus elem az, amelytől a jelenben ezt a jogot elvitatják.

Nem mondjuk, hogy ez az u. n. ó-hitű magyarság nem magyarúl dicséri az Urat. Magyarúl teszi ő ezt, hiszen ez természetszerű, a liturgiából kényszerűséggel folyó következmény. Több, mint száz éve immár annak, amióta a magyar liturgiának — legalább részleteiben — folytonos gyakorlatát ismerjük. Ez a gyakorlat azonban nem felülről, egyházhatóságilag kezdeményezett dolog volt, hanem valósággal a gyakorlati szükségtől alant, a nép nagy tömegében fejlődött ki.

Ez pedig egyházjogilag törvénytelen állapotot jelent.

* * *

A magyar nyelvű görög szertartás múltja ma már többé nem olyan homályos, mint amilyen a hajdudorogi első szervezkedés idejében ezelőtt 44 évvel volt. Nem tudjuk ugyan a folytonosság láncának minden szemét a Halotti Beszéd korától egészen az új időkig egybeállitani, de arra nincsen is szükség. Mert anynyi bizonyos, hogy a görög liturgia természetéből folyólag akárhogyan is, joga van a magyar nyelvnek az oltári érvényesülésre; de az is kétségtelen, hogy erre az érvényesülésre a lelki szükségleten kivül történelmi jogosultsága is van.

Hogy tehát ne elnézően tűrt dolog legyen a gyakorlatban egy századnál is több ideje óta valósággal élő magyar liturgia, ehhez maguknak az illetékes magyarnyelvű egyházaknak bizonyos törvényesitő lépéseket kellett tenniök az országgyűléshez, az egyházi főhatóságokhoz és magához a pápához is.

Ez a törvényesitő eljárás azonban hosszú, keserves utat, valósággal Kálvária-utat jelentett a benne buzgólkodókra. Ennek a hoszszantartó küzdelemnek történetét megtalálhatja az olvasó abban a monumentális emlékkönyvben), amelyet a görög-katholikus magyarok országos bizottsága akkor adott ki, amikor 500 főnyi sereget vezetve, Rómába zarándokolt, hogy a pápától a magyar liturgia törvényesitését kérje.*

Ennek az országos bizottságnak elnöki tanácsa most, a magyar gör. kath. püspökség elérésének esztendejében elhatározta, hogy ennek az emlékkönyvnek kiegészitése gyanánt öszszegyűjti és közrebocsátja mindazokat az okiratokat, amelyek a magyar liturgia, a külön egyházmegye, a naptáregyesités, valamint mindezen kérdésekben fontos szerepet játszó budapesti gör. kath. egyházunk keletkezésének dolgára vonatkoznak. Addig is azonban, amíg ez a szándék megvalósulna, most már elérkezettnek láttam az időt arra, hogy eleget tegyek a már régebben kapott megbizatásomnak, hogy az országos bizottság elnökének azok a tanulmányai, ujságcikkei és beszédei, amelyek a mozgalmat irányitó országos bizottság küzdelmeinek egyes részleteit megvilágitják, vagy amelyekkel szerző a mozgalomnak időnként való állásáról a nagyközönséget igyekezett tájékoztatni, egy kötetbe foglaltan a magam pótlásaival együtt, a nyilvánosság elé együttesen is eljussanak.

Az elnöki tanács bizalma engem tisztelt meg azzal, hogy ezt a feladatot elvégezzem. Megfeleltem pedig ennek a megbizásnak olyan örömmel, mint a menynyire ez a dolog, nagy kulturális erejénél fogva tőlem, mint a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselőjétől a tárgyi szeretetet meg is érdemli.

Kérem is az olvasót, ne keressen ebben a könyvben valami felekezeti olvasmányt. Ez nem pusztán görög katholikus felekezeti törekvések történetét foglalja magában, mert az itt mondottak ennél sokkal magosabb kulturális és nemzeti célok felé való törekvést mutatnak be.

Kulturális a cél, mert arról van itt szó, hogyan érte el 250 ezernyi magyarság e hazában azt, hogy saját vallási szertartásának tömeg-pedagógiai hatású, tehát népnevelő erejű gyakorlását a maga társalgási nyelvén zavartalanúl végezhesse.

**) Emlékkönyv a görög szert. katholikus magyarok római zarándoklatáról. Budapest, 1901. Nagy 4-rét, V + 206. l. számos fénynyomattal és két térképpel. Megjelent latin és német nyelven is.*

Nemzeti a cél, mert e vallásgyakorlat a magyar nyelv, a magyar szellem megerősödését szolgálja.

Ne téveszsze azonban senki öszsze ezt a nemzeti célt azokkal a törekvésekkel, amelyeknek a magyar liturgia kapcsán a hazai sajtó sovinisztikus része olyan örömmel adott hangot. A magyar liturgiának és a gör. kath. magyarok új püspökségének nem az a célja, hogy románokat vagy ruténeket magyarositson.

Szerzőnek itt következő cikkeiben sokszor fogunk találkozni azzal az egyenes tiltakozásával, amelylyel az efféle meggondolatlan sovinizmussal szembeszállani kénytelen. Mert az ő alapelve: s u u m c u i q u e. Mindenkinek a magáét.

Ahogyan az iskolai úton erőltetett magyarositás eddig nem sikerült, úgy a templom útján való magyarositás se vezetne célhoz. A magyarositást az élet, a gazdasági kultura végezte eddig is, ezután is csak ez fogja végezni. A templom soha sem fog politikai célok szolgálatába leereszkedni, mert ennek hivatása paedagógiai.

Ismerve pedig a görög szertartás paedagógiai, néplélek-művelő elveit, senki sem fogja rossz néven venni a görög katholikus magyarságtól, hogy vallásának alapelvei szerint egyházában éppen úgy kiván berendezkedni, mint ahogy a román, meg a rutén a magáéban rendezkedett be.

Nem ruténeк és románok magyarositásáról van tehát szó akkor, amikor a görög katholikus magyarság liturgiális mozgalmairól beszélünk, hanem arról, hogyan kell görög katholikus voltában és magyarságában megtartani azt az elemet, amely ma magyar.

Ne keresse senki sem azt, hogy ez a görög katholikus tiszavidéki magyarság hogyan lett magyar. Árpád óta él-e folytonos magyarságában? A honfoglaló magyarság egyenes ivadéka-e ez, avagy csak elmagyarosodott másnyelvű nép-e, avagy mindakét félének keveréke? Máma, amikor a tudomány már megállapithatja, hogy az u. n. tiszta fajiság elmélete egyszerű ábrándkép — mert hiszen ezer év óta történő folytonos keveredés miatt ilyen faj a világon nincs is — az ilyen keresgélés, avagy vetélkedés mind hiú dolog.

Meg kell elégednünk azzal a puszta ténynyel, hogy Hajdú-, Szabolcs-, Szatmár-, Zemplén-, Bihar-vármegyék tájékán — és pedig éppen ott, ahol már a XI. század óta ösmerjük létezésük nyomait — ma 250.000-nyi olyan polgártársunk lakik, aki nyel-

vére nézve teljességgel magyar, vallására nézve pedig görög katholikus. Ha pedig egyszer görög katholikus, akkor vallásának természetéből folyó jognak kell elösmernünk azt, amelyért bizonytalan századok óta puszta létezésével, 1868. óta pedig öntudatosan szervezkedve, állandóan küzd.

Emiatt a hoszszú, keserves küzdelem miatt ennek az egész gyüjteménynek, amely csak az 1896—1912. évi időszakaszt karolja föl, nem lehetett találóbb cimet adni, mint ezt: A görög katholikus magyarság utolsó kalvária-útja.

Ennek a magyarságnak ugyanis három ilyen nagy kalváriautat kellett megtennie létezéseért való küzdelmében.

Az első út kezdőpontja a történelmi századok homályában vész el és csupán csak különböző világosságú nyomokat hagyva maga után, az 1868-dik esztendővel záródik. Ez a zárópont akkor következett be, amikor 52 magyar egyházközség küldöttei kongreszszusba gyültek öszsze Hajdúdorogon s itt elhatározták, hogy egységes actiot inditanak a magyar liturgia szentesitésének és a külön gör. kath. egyházmegyének kieszközlésére. Erre a célra végrehajtó-bizottságot alakitottak.

Hogy az első kalvária-út zárópontja mögött mekkora időszakasz van, azt határozott számú évekkel megjelölni igen bajos. De hogy nagy ideje lehetett annak, onnan tudjuk következtetni, hogy egyik gyümölcsét, a görög misének Kricsfalussi György ungvári gymnasiumi tanártól való magyar forditását már 1795-ből ösmerjük. Az országos bizottság a levéltárában őrzött eme forditást erre a célra rendelkezésemre bocsátotta. Úgy egyházi irodalmunknak, mint általában a magyar irodalomtörténetnek is szolgálatot tenni óhajtottam azzal, hogy ezt a szép régi magyar nyelven készült emléket a függelékbe némi jegyzet kíséretében egész terjedelmébn fölvettem.

A második kalvária-út 1868-tól 1896-ig tartott, vezetője pedig a hajdúdorogi végrehajtó-bizottság volt. Ennek a második útnak szomorú végét mindenki ösmeri: 1896-ban a pápa a magyar liturgiát betiltotta, a külön egyházmegye tervezetét pedig a magyar kormány elutasitotta.

Ekkor indúlt meg a gör. kath. magyarság — az 1898-ban megalakúlt Országos Bizottság vezetése alatt — a harmadik, utolsó kalvária-útra.

Ennek az utolsó kalvária-útnak a fáradalmait és gyötrelmeit ösmerteti a jelenvaló gyűjtemény.

Szerző a nagyközönség részére a Budapesti Szemlében, a Magyar Figyelőben, a Budapesti Hirlapban, az Alkotmányban és több más előkelő hirlapban ismertette a fáradalmakat; egy kisebbkörű, de az országos bizottsághoz közelálló közönség számára pedig e bizottság saját közlönyében, a Magyar Világban.

Különösen az e közlönyben jobbára álnevek alatt megjelent cikkei jellemzők ennek a küzdelemnek történetére, amelyek — annak egyes fordulóit a lap jellegéhez mérten, többé-kevésbbé belletrisztikus alakban ábrázolva — egységes egészet alkotnak.

A cikkek egy részét e gyüjteményben a szerző által módositott szövegben kapja az olvasó. Ez azért van, mert a küzdelem egyes részletei tekintetében világosabban akarta megmondani azt, ami az eredeti szövegben — az akkor még élő két püspökre való tekintettel — csak a sorok között volt kiolvasható.

Az utolsó kalvária-út egyes fordulóit ezekből ismerheti meg legjobban az olvasó.

Ilyen fordulók voltak: a rutén elnevezés kultuszának tetőfoka, gyökeres rendszabályok a magyar nyelv ellen, ellenséges beavatkozások és kisértések, az egyházi könyvek forditásával való meddő kisérletezés, az 1904. október 25-diki fegyverszünet, az 1905-diki hajdudorogi külön béke, a budapesti magyar istenitisztelet letiltása, stb.

Itt különösen az örvendetesebb fordulókat emeljük ki.

Ilyenek voltak: az 1900. évi 500-as római zarándoklat, a budapesti egyház megalapitása, a főiskolai ifjúság segélyezésének ennél az egyháznál való öszszepontositása, befejezésűl pedig a külön görög katholikus egyházmegye fölállitásának megnyugtató ténye.

A külön egyházmegye fölállitása meghozta a magyar istenitiszteletnek első törvényes rendezését) is, a következő alapokon:*

Liturgikus nyelv az ó-görög.

A magyar liturgiára kimondatott, hogy nunquam, soha!

Úgy a pápai bulla, mint a végrehajtó dekrétum kifejezetten engedélyezte az élő, tehát a magyar nyelv

---

**) Erre vonatkozólag az itt következőkben nem pusztán saját véleményemet, hanem az országos bizottság vezetőségének a felfogását is tolmácsolom.*

h a s z n á l a t á t i s, a róm. kath. egyházban szokásos korlátok közt.

A magyar liturgiára kimondott „nunquam" abban leli magyarázatát, hogy a magyar nemzet túlnyomó része a nyugati egyházhoz tartozik. Ennek a túlnyomó résznek liturgikus nyelvét, a latint, a római szentszék megakarja oltalmazni az élő nyelvnek a liturgiába való bevitelére irányuló törekvések ellen. Ez anynyira magától értődik, hogy fölösleges is volt kimondani. Tény az, hogy a keleti egyházban is mai napig csak azok a népek kaptak jogosultságot saját nyelvük oltári használatára, melyek egészükben egy fajhoz tartoznak.

Minthogy azonban az oltári nyelv nem a dogma, hanem az egyházi fegyelem és az egyházi politika kérdése, ennélfogva a nunquam ebben az esetben sem jelenthet többet, mint minden más hasonló esetben. Vagyis: ha változik az egyházi politika, változhatik az egyháznyelvi fegyelem is.

Az ó-görög liturgikus nyelvet, a római szentszék most említett álláspontjával számolva, nyilván a magyar kormány választotta. Ennél helyesebben nem is cselekedhetett, mert az ó-görög nyelvnek épp úgy, mint a latinnak, bármily terjedelemben használtassék is, semmiféle expansiv ereje nincsen, amit bizony akár a román, akár az ó-szláv nyelvről éppenséggel nem lehet állitani.

Az élő nyelvnek bizonyos korlátok közt törvényes használata már régi szokás a nyugati egyházban, de ebben a bilingvisztikus formában első eset a keleti egyházban Itt az élő, vagy avult, de még érthető nemzeti nyelv a szabály, s ez alól már csak azért sem lehetett törvényes kivételnek helyt adni, mert a kölcsönös expanziv erő biztosan nemzetiségi surlódásokra vezetne. Az ó-görög nyelvnél azonban ez nem áll, s azért itt az egyház bátran engedélyezhette a kivételt.

Magyar nemzeti szempontból vivmány ez, melynek jelentőségét az élet fogja meghatározni, nem pedig az, hogy most a pápai bulla vagy a végrehajtási dekrétum milyen mértéket szabott meg a magyar nyelvnek. Ha a már említett indok, a róm. kath. magyarság latin oltári nyelvének védelme nem állna útban, akkor olyan, a tulajdonképpeni liturgián kivül eső területen adott archimédesi pontnak lehetne tekinteni e vivmányt, melyről könynyű kiküzdeni a teljes magyar liturgiát.

Ne felejtsük el azonban, hogy a görög ritus szerint a nép együtt misézik az áldozó-pappal. Ez nem kánon, de oly élő való-

ság, mely a görög ritust nagyon is megkülönbözteti a latintól. A gyakorlatban tehát ez a most előszabott mérték nem lesz betartható. Szava lesz ebben a népnek is, vagy helyesebben szólva, a végleges rendezésnél figyelembe fog kelleni venni a két ritus közti igen lényeges különbséget is.

A pápai bulla erre vonatkozó rendelkezését joggal nevezhetem tehát vívmánynak, sőt merem állitani, hogy ez nem kisebb vívmány, mint maga a külön egyházmegye engedélyezése.

Ezt a vívmányt azonban nagyon elhomályositották a pápai bulla és a végrehajtási decretumnak ama felesleges rendelkezései, amelyeket, a következő részben előadandók szerint, egy szerencsétlen hirlapi közlemény idézett elő.

Semmi szükség sem volt a magyar liturgia tekintetében kimondott nunquam-ra, mert hiszen úgy is a római Szentszéktől függ, hogy a magyar liturgiát engedélyezze, vagy ne engedélyezze. Éppen úgy semmi szükség se volt a magyar istenitisztelet részletes szabályozására sem.

Tudtommal a római Szentszék soha sem szabályozta a népnyelv liturgián kivüli használatát a római katholikus egyházban sem, hanem ezt az illetékes egyházi tartományoknak engedte át. Éppen ezért nem is létezik ezen a téren egyöntetű szabályozás, hanem a népnyelv térfoglalása az egyes országok szerint nagyon is különböző.

Hogy a magyar kormány erre vonatkozólag elvi engedélyt kért a Szentszéktől, az nagyon is természetes, sőt elkerűlhetlenűl szükséges is volt.

Várni lehetett, hogy az erre vonatkozó engedélyt a római Szentszék akár a pápai bullában, akár ezen kivül, a római katholikus egyházban szokásos megszoritással ugyan, de olyan módon fogja megadni, hogy a végrehajtást az illetékes egyházi tartományra bizza.

Ez a gyakorlatban azt jelentette volna, hogy a magyar nyelv térfoglalására nézve nagyban és egészben megmarad a mai állapot. Mert hiszen köztudomású, hogy az 1896-iki pápai tilalom előtt a magyar liturgia — bárha engedély nélkül, de — tényleg létezett, illetve fejlődőben volt; azonban az 1896-iki tilalom következtében már csak az ó-szláv liturgiába beillesztett magyar istenitiszteletté fejlődött vissza, még pedig nem önkényüleg, hanem a magyar püspöki kar közreműködésével.

E helyett azonban a pápai bulla és a végrehajtási decretum

részletesen szabályozza a magyar nyelv térfoglalását, még pedig azon mérték szerint, amint ez a róm. kath. magyar egyházakban gyakorlatban van, minden tekintet nélkül a görög ritus nagyon is eltérő természetére.

A szabályozásnak ez a módja, amenynyire megnyugtató abban a tekintetben, hogy a görög ritus eltérő berendezésére való átvitelnél, vagyis a gyakorlati alkalmazásban meg lehet találni a módot a lelki szükség kielégitésére, anynyira aggályos abban a részben, hogy alkalmat adott illetéktelen nemzetiségi beavatkozásokra.

A magyar liturgiára kimondott nunquam pedig, szemközt az élő román nyelvnek engedélyezett oltári jogosultsággal, egyenesen megalázó a magyar nyelvre és a magyarságra nézve.

Ha azonban ezt a nemzetiségi vonatkozást kikapcsoljuk, akkor semmi ok sincs a nyugtalanságra.

A magyar istenitiszteletnek ezt a kifejezett elvi engedélyezését nem szabad kevésre becsülni, ha figyelembe veszszük, hogy az eddigi magyar istenitiszteletet Róma törvénytelennek tekintette s felette mindig a Damokles kardja függött. Többet ér a kevesebb, ha törvényes, mint a több, ha törvénytelen. És nem szabad figyelmen kivül hagyni, hogy ezen a téren a kihalt ó-görög liturgikus nyelv mellett nemzeti szempontból még a legkisebb engedmény is öszszehasonlithatlanúl értékesebb, mint lett volna a szláv, vagy román liturgikus nyelv mellett.

Főleg pedig ne felejtsük, hogy a magyar istenitisztelet törvényes rendezését eddig leginkább az a körülmény akadályozta, mert a magyar hiveknek nem volt saját főpásztoruk.

Most már lesz.

Bármilyen mély tisztelettel és szeretettel környezték is a magyar hivek eddigi főpásztoraikat, ők nem tettek többet érettük, mint anynyit, hogy egyszer elmentek velük Rómába. A szentirás szavaival élve, többször nem kérték, hogy megadassék; nem zörgettek, hogy megnyittassék nekik az, ami őket megilleti.

Így történt, hogy a lelki szükségnek még a római zarándoklat után, a római Szentszéknek ekkor adott biztató igérete ellenére is, sokáig küzdenie kellett az egyházi fegyelemmel.

Igaz ugyan, hogy 1904-től kezdve Szabó Jenő főrendiházi beszédében bizonyos szélcsendnek nevezett állapot következett be a küzdelemben. Ez a szélcsend a vidéki magyar egyházakban olyan illuziókat keltett, hogy ezeket még az 1896-iki pápai

tilalomnak a budapesti egyházra történt megújitása se volt képes megingatni.

Senki sem vette ott észre, hogy proximus ardet Ucalegon. Pedig a budapesti letiltást minden józan gondolkodású embernek úgy kellett volna tekintenie, mint a szélcsend végét, mint első lépést az 1896. évi pápai tilalom megújitására.

Természetesen, az 1900. évi római zarándoklat után váltakozó kormányaink is illuziókban éltek s e miatt nem lehetett őket akcióra birni, csak akkor, amikor a veszély már tetőfokára hágott.

Dicsőség érte gróf Khuen-Héderváry kormányának, hogy ekkor a szegény gör. kath. magyarok felé nyújtotta segitő kezét.

A többit majd elvégzi a magyar hivek saját főpásztora és a lelki szükség.

Ez a két tényező jövőre nem fog olyan idegenűl állani egymással szemközt, mint eddig állott. Az út pedig Rómába a magyar hivek saját főpásztorának nem lesz olyan terhes, mint amilyen terhes volt eddigi püspökeiknek.

* * *

A külön egyházmegye felállitása feletti örömet szinte tragikusan megzavarta az a viszály, amely az abba beosztott egyházközségek közt kitört. A magyar közönségben meglepetést keltett e viszály, mert mindenki azt hitte, hogy nem is lehet szó más székhelyről, mint Hajdúdorogról.

Aki azonban ismeri Hajdúdorogot, annak kulturális elmaradottságát, kicsiségét, az csöppet sem fog csodálkozni azon, hogy az egyházközségek túlnyomó többsége más székhely mellett foglalt állást, mihelyt a székhely kérdése valóban aktuális lett.

Persze, azon sem lehet csudálkozni, ha Hajdúdorog már 1911. évi szeptember hó 12-én, tehát olyan időben jelentette be orbi et urbi a székhelyre való igényét, amikor még az új egyházmegye megalapitása nagyon is bizonytalan volt.

Anyagi és kulturális érdekek helyezkedtek itt szembe egymással. És aki csak félig-meddig ismeri a viszonyokat, hamar be kell látnia, hogy az egyházközségek túlnyomó többségének, azok jobbára családos papjainak, kántortanitóinak és egyéb hiveinek egy alkalmas székhelyhez fűződő anyagi és kulturális érdekei összehasonlíthatlanul fontosabbak, mint egy olyan falunak mondható község érdekei, aminő Hajdúdorog, bárha ennek hivei túlnyomóan görög katholikusok is.

Ilyen körülmények közt a hajdúdorogi székhely a gyakorlatban azt jelentené, hogy az új egyházmegye létesitésének minden anyagi hasznát egyetlen egy község élvezze, ellenben annak öszszes hátrányait úgy anyagi, mint kulturális tekintetben az egész gör. kath. magyarság viselje.

Ezt még akkor sem lehetne megengedni, ha Hajdúdorognak a mozgalom meginditása körüli tagadhatlan érdemei, a felsorolt három kalvária-út mindegyikén keresztül, teljesen makula nélkül valók volnának.

Engem különösen a kérdésnek ez a kulturhistóriai oldala érdekel. A jelenvaló gyüjteményt különösen ebből a szempontból tanulmányoztam át. Erről a nézőpontról, ha egy rövid viszszapillantást vetek az utolsó kalváriaút fordulóira, különösen pedig, ha szerzőnek „V. B. T. T." és „M e d d ő k i s é r l e t e k" cimű cikkeit olvasom, semmit sem találok jellegzetesebbnek, mint azt, hogy még a léha kitűntetések is menynyire jelentékeny, csaknem végzetes szerepet játszhattak a gör. kath. magyarság történetében.

Ismerem a székhely kérdésében keletkezett hivatalos polemiákat is, amelyek a dolog természeténél fogva nem kerülhettek be ebbe a gyűjteménybe.

Következtetésem az, hogy Hajdúdorog már jó régen eljátszotta azt az erkölcsi tőkét, melyet a korábbi nemzedékek reá hagytak.

Nem róhatom fel nagyon szigorúan Hajdúdorognak azt, hogy saját intelligens és vagyonos (nemes) osztálya kipusztúlván, a nyolcvanas évek vége felé ott kereste az intelligens vezetést, ahol az magától kinálkozott. A kálvinista vezetés természetesen csak rosszra vezethetett, mert kihivta maga ellen a katholikus egyházat; de azért az 1896-iki pápai letiltást és a külön egyházmegyének ugyanakkor történt elutasitását még sem veszem többnek, mint szomorú leckének, amely elől talán nem lehetett kitérni, de tanulni kellett belőle.

Annál súlyosabb beszámitás alá esik azonban, hogy mikor e csapások elháritására az egész gör. kath. magyar intelligencia kezet fogott, Hajdúdorog még ennek is csak nehezen és csak megszoritásokkal adta át a vezetést, azt aránylag rövid és sikeres együttműködés után már 1905-ben cserben hagyta és megint viszszatért régi kálvinista vezéréhez.)*

**) Lásd a „Hajdudorog két zászlója" és a „Meddő kisérletek" cimü két cikket.*

Nem menti ezt, sőt súlyosbitja az a látszólagos siker, hogy a kálvinista vezér megszerezte Hajdúdorognak a végleges békét püspökével. Addig, mig külön egyházmegyéjüket megkapták, a gör. kath. magyarok kedvezőtlenebb helyzetben voltak püspökeikkel szemben, mint Magyarország az osztrák császárral szemben, mert jogaik még csak papiroson sem voltak biztositva. Mig ezt (a magyar liturgiát, vagy legalább a magyar nyelvű isteni tiszteletnek valamelyes törvényes szabályozását, a naptáregyesitést, stb.) el nem érték, addig nem volt szabad békét kötni, mert ez azt jelentette, hogy ezen időponttól kezdve egyetlenegy lépést sem tehettek az egyházmegyei főhatóság engedelme nélkül. Már pedig, a nemzetiségi háttért nem is tekintve, a gör. kath. magyarok egész küzdelmének lényege az egyházi fegyelem és a lelki szükség közti természetes ellentétben rejlett.

Az adott viszonyok közt bizonyára helyes, logikus és szükséges volt, ha 1894-ben az országos bizottság tartós fegyverszünetet kötött az egyházmegyei főhatósággal, de annál kevésbbé volt indokolva, hogy békét kössön éppen az a Hajdúdorog, amely legelső sorban a külön egyházmegyére pályázott, sőt 1898-ban ennek szorgalmazását egyenesen magának tartotta fenn.

A testnek (ebben az esetben csak egy testrésznek) ezt az elszakadását fejétől egyenesen kulurhistóriai kuriózumnak, vagy ha úgy tetszik, árulásnak lehet minősiteni.

Ime a következmények:

1. Az országos bizottságnak sikerült saját székhelyén, 1909. évi szeptember hó 1-jével az új naptárt behozni. A dorogiak remélték, hogy ezen a téren fogják megkapni meghódolásuk első jutalmát. Az országos bizottság szabad kezet engedett nekik, de azt kivánta, hogy a modus procedendi tekintetében ők is kövessék a budapesti egyház példáját. Nem követték, de nem is kaptak egyebet biztatásnál; ellenben a viszony Budapest és Hajdudorog közt mindjobban kiélesedett.

2. A Doroggal való fegyverbarátság bomladozását nemzetiségi oldalról felhasználták arra, hogy denunciálják Rómában a budapesti egyházat. Erre gyorsan jött az 1896-iki tilalom megújitása és a dorogiak úgy tettek, mintha ez a dolog őket egyáltalában nem érdekelné; sőt szemrehányást tettek a budapestieknek a miatt, hogy önvédelmükre az ó-szláv nyelvről kénytelenek voltak áttérni az ó-görög liturgikus nyelvre.

3. Az 1896-iki tilalomnak — bárha egyelőre csak részleges megújitása után küszöbön állott annak általános megújitása. Ez által a külön egyházmegye, amelynek eszméje addig csak az egyháznyelvi kérdés rendezésének kerete gyanánt szerepelt, most egyszerre ennek egyedül lehetséges eszközévé vált.

Ezért az országos bizottság elhatározta, hogy tekintet nélkül a dorogiak által már úgyis megszegett 1898-iki paktumra, a külön püspökség ügyét szükség esetén Dorog nélkül, sőt Dorog ellenére is meginditja.

Arra, hogy az egyházmegyei főhatóság hozzájáruljon ennek az akciónak megindításához, nem lehetett számitani, a dorogiak pedig enélkül, vagy az 1905-iki béke megszegése nélkül nem léphettek akcióba.

Jellemző tény, hogy a dorogiak az utóbbi útat választották és titoktartás kikötésével a dorogi végrehajtó-bizottság elnöke és alelnöke is aláirta a kormányhoz szóló felterjesztést. Így történt, hogy ez a kérvény, mint az országos bizottság és a dorogi végrehajtó-bizottság együttes és bizalmas kérvénye került a kormány elé.

Mindöszsze enynyi az, amit ebben az utolsó kalvári-útban a dorogiak a külön püspökségért tettek. Ezt is titokban, a püspökkel kötött béke megszegésével tették.

4. Mihelyt azonban a külön püspökség felállitásának lehetősége a közeli látóhatárba került, siettek orbi et urbi bejelenteni a székhelyre való igényüket. Ekkor aztán megkapták 1905. évi behódolásuk jutalmát: az egyházmegyei főhatóság engedélyét az 1911. szeptember 12-én tartott hajdúdorogi értekezletre, amelyen ezt az igényüket nagy vendégszeretettel és még nagyobb terrorral bejelentették. Az egyházmegyei főhatóság nem tudott a hitszegésről; ellenben látta, hogy Dorog kivételével a többi egyházközségek már is mozgolódnak. Nemsokára megtudta azt is, hogy az új egyházmegye létesitése a kormánynál már elhatározott dolog. Nem volt tehát semmi oka arra, hogy az engedélyt megtagadja; de azáltal, tudva vagy nem tudva, elvetette a legújabb viszály magvát a magyar egyházközségek közt.

Itt kezdődik az utolsó stáció, amely anynyira megzavarta a külön egyházmegye felállitásának örömét. — Az egyházmegyei főhatóság engedélye danausi ajándék lett a görög katholikus magyarságra nézve.

5. Az első pillanattól kezdve, mikor az új püspökség felálli-

tásának híre a sajtóban kiszivárgott, mindenki tudta, hogy annak liturgikus nyelve az ó-görög lesz. Tudta tehát Hajdúdorog is, de nem duzzogott. Nem is duzzoghatott, mert mindenki azt hitte, hogy a gyakorlatban a magyar nyelv most már törvényesen meg fogja tartani azt a területet, amenynyit az ó-szláv nyelvvel szemben extra legem elfoglalt. Hiszen ezt a törvénytelen gyakorlatot, mikor erre szükség volt, mindig a latin ritus gyakorlatával mentegették.

De Hajdúdorognak volt ennél fontosabb oka is, hogy ne duzzogjon. Ugyanis — mint már a 3. pont alatt említettük — az új egyházmegye felállítására vonatkozó kérvényt, bárha csak titoktartás terhe alatt, a dorogiak is aláírták. Ebben a kérvényben pedig ipsissimis verbis az áll, hogy az új egyházmegye határoztassék el „függetlenül a liturgikus nyelv kérdésétől" s addig is, míg az új egyházmegye fölállítása végrehajtható lenne, a római szentszéktől oly értelmű utasítás eszközöltessék ki az illetékes egyházfők számára, „hogy ezek a magyar nyelvű isteni tiszteletet a róm. kath. egyház, vagyis a latin ritus analogiája szerint szabályozzák".

Nos hát, a magyar kormány többet ért el, mint a mi tőle — Dorog hozzájárulásával — kivántatott. Egy csapásra kieszközölte úgy a külön egyházmegyét, mint a latin analogia szerinti magyar isteni tisztelet engedélyezését, még pedig ez utóbbit nem függetlenül a liturgikus nyelv kérdésétől, hanem oly liturgikus nyelv alapján, melynek semmiféle expanziv ereje nincsen.

Csakhogy! A pápai bullába a magyar liturgiára nézve (mint már említettük, f e l e s l e g e s m ó d o n) belejött a megszégyenítő n u n q u a m. Ezenkivül pedig részletesen felsoroltattak a latin szertartásnak azok az istenitiszteleti ágai, amelyeknél a magyar nyelv a görög liturgikus nyelv mellett használható. A végrehajtási dekrétum pedig mindezt még részletesebben kifejtette.

A két okmány közhirré tétele közti időpontban a nemzetiségi sajtó megérlelte saját hadi taktikáját, hogy megrontsa a magyarság örömét. Hajdúdorog természetesen felült ennek a taktikának s az odiumot — már csak a székhely kérdésében való ellentétes állásfoglalásuk miatt is — a budapestiekre igyekezett háritani, mert hiszen ők tértek át legelőször a görög liturgikus nyelvre, s valószínű, hogy a kormány is tőlük vette az eszmét.

Hogy a görög nyelv csak előny az oláh vagy ó-szláv nyelv-

vel szemben, azt dorogi észszel nehéz belátni, de a nemzetiségi túlzók nagyon is hamar belátták.

De hát hogyan is keletkezhetett az egyháznyelvi kérdésnek ez a felesleges és — tegyük hozzá — magában véve ártalmatlan kiélesitése?

Sajnos, a nyomok itt is Hajdúdorogra vezetnek. Szerző utolsó három cikkének egyikéből, „A görög katholikus magyarság ügye“ ciműből ez világosan kitűnik. A székhely elnyerése feletti örömükben a dorogiak megfeledkeztek a görög nyelvről, megfeledkeztek az „együttes és bizalmas“ kérvényről, felejtettek csapot-papot, mindent: és másnap megjelent az a hirlapi közlemény, hogy nem csak a magyar püspökség van meg, de meg van a magyar liturgia, sőt még egy külön magyar szertartás is! Sarkalhatta őket e hőstett elkövetésére az a szerencsétlen rivalitás és nemzetiségi oldalról szitott féltékenység is, amely az 1905. évi dorogi béke óta ott a budapesti egyházzal szemben kialakúlt. A legutolsó szálka az volt ugyanis a szemükben, hogy miért „görögizálnak“ a budapestiek?

Róma azt hihette, hogy be akarják csapni. Igy jöttek létre azok a fölösleges kikötések, melyek a nyelvi vivmányt egyidőre elhomályositották. És igy keletkezett az a kárörömtől sugalmazott nemzetiségi hadi taktika is, amelyet az imént érintettünk.

Ha semmi mást nem tekintünk, mint az utóbbinak esélyeit, akkor megállapithatjuk, hogy az öszszes dorogi virtuskodások közt talán egy sem esik oly súlyos beszámitás alá, mint ez.

6. Kulturtörténeti érdekesség még az is, hogy a dorogiak a székhely elnyerése érdekében kifejtendő akciójuk céljaira külön lapot alapitottak, de kulturális elmaradottságuk miatt saját nyomdájuk nem lévén, a hirlapot Hajdúnánáson nyomatták. Kölcsön kérték az „irni és olvasni tudókat“ is, — a kulturának ezt a fokát nem statisztikai, hanem zsurnalisztikai mértékkel mérve. Csak természetes, hogy ez a hirlap a boulevard-lapok modorában agitált, de nem az aszfaltos utcák, hanem a dorogi utcák sarával és porával. Mert hát itt nem vallási, vagy nemzeti érdekről, hanem Hajdúdorog anyagi érdekéről volt szó.

A nagyközönség, persze, csak a hajdúdorogi ősök ragyogó érdemeit ismerte, a dekadens Hajdúdorog virtuskodásairól nem volt tudomása. Innen van a már emlitett meglepetés.

De ezeket a részleteket a székhely kérdése körül érdekelt

egyházközségek is alig ismerték és csak a természetes életösztön vezette őket akkor, amikor más székhelyet kerestek.

A körülmények olyanok voltak, hogy az országos bizottság az ügy érdekében állónak tartotta eltitkolni a történteket. E miatt pedig elkésett a Hajdudorog-kultusz megszüntetésével.

Az ilynemű hamis kultuszok rendesen sok bajt szülnek, de tévedés volna azt hinni, hogy a gör. kath. magyarság kálváriaútjában a legutolsó forduló tragikumát ez az eleinte jól indult, de az idők folyamán helytelen mederbe terelődött Hajdudorog-kultusz tette volna teljessé.

Nagyon kicsi pont erre Hajdudorog, s kicsi pont a nevéhez fűződő kultusz is. Hatalmasabb tényezőnek kellett itt ehhez föllépnie.

Ez a hatalmas tényező — a kálvinizmusnak a székhely kérdésébe való illetéktelen beavatkozása volt.

Ez tette teljessé a tragikumot.

Emiatt ez a kérdés még elintézetlen. És ez az a pont, amelyről még mindent jóvá lehet tenni.

Budapest, 1912. december 15.

Dr. Sztripszky Hiador

TANULMÁNYOK

ÉS

UJSÁGCIKKEK



Küzdelem a magyar liturgiáért.

Budapesti Szemle 1901. 298. sz.
Petronius álnév alatt.

Mária-Pócson, a magyar ajkú görög-katolikusok hírneves kegyhelyén, a búcsúk alkalmával már negyed század óta magyar nyelven is végzik az isteni tiszteletet, mert a búcsújárók zöme a magyar ó-hitűekből kerül ki. Ezek egy árva szót sem tudnak oroszúl, s így a törvényes ó-szláv egyházi nyelv előttök teljesen ismeretlen. A lelki szükség ennélfogva még itt, a szigorú Szent Bazil-rendi monostor templomában is épen úgy törvényt bontott, mint a magyar ó-hitűek száz más parochialis templomában. A görög ritust ugyanis a Kr. u. IV—V. században élt görög atyák (Aranyszájú János, nagy Bazil és nazianzi Gergely) úgy rendezték be, hogy a mise az áldozó pap és a nép közt merő párbeszédekben folyik le; a nép tehát szükséges alkotó része a misének, úgy szólván együtt misézik a pappal és így elkerűlhetetlen, hogy a misézö pap és a nép egymást kölcsönösen megértsék.

A monostor szerzetesei természetesen még nem misézhetnek magyarúl, mert a római szentszék a magyar oltári nyelvet még el nem ismerte. Ezért az augusztus havában, Mária napján, lefolyó nagy búcsúk alkalmával a misét egy világi pap, rendszerint a hajdudorogi lelkész mondja. Jönnek a búcsúra oroszok és oláhok is. Ezek számára oroszúl és oláhúl prédikálnak, de maga az ünnepélyes isteni tisztelet teljesen magyar.

Csodálatos, hogy a törvényes ó-szláv nyelvvel szemben az nyilvánvaló lelki szükség, melyről az elébb emlitést tettünk, nemcsak az aránylag kisebb számú és jobban elszórtan lakó ó-hitű magyarok, de még a nagy tömegekben együtt lakó oláhok közt is oly lassan tört utat magának. Ezt csak úgy lehet megmagyarázni, hogy az egyházi Uniót megelőző időkben a magyar

és oláhajkú ó-hitű nép értelmesebb része megtanulta és atyáról fiúra örökölte, ünnep- és vasárnapokon pedig buzgón gyakorolta a szláv egyházi nyelven írt énekeket és imádságokat. Sőt bizonyos mértékig bizonyára még fitogtatta is intelligentiáját azzal, hogy az egyházi nyelvet az isteni tiszteleteken kívül is szerette használni. Szellemi táplálékot különben is nem talált másutt, mint az egyházban s így az ó-hitű népnek ismeretes nagy vallásossága eléggé megmagyarázza azt, a mi magában olyan csodálatosnak látszik.

Innen van, hogy az oláhokat hosszú ideig a szláv népfajok közé számították, mindaddig tudniillik, míg Erdélyben — még a skizma uralkodása alatt — Rákóczi György fejedelem ki nem tiltotta templomaikból az ó-szláv nyelvet.

Az ó-hitű magyarokat is mindenki oroszoknak, oláhoknak vagy rácoknak tartotta és tartja mondhatni napjainkig, mert nekik nem akadt olyan nagylelkű fejedelmök, mint az oláhoknak Rákóczi. Velök szemben Rákóczi beérte azzal, hogy őket is besorozta clementissima nátiójába.

Bocskay szerette ugyan az ő hajduit és tudta, hogy azok nem szlávok, de ő nem bolygatta a szláv misét. Arra számított, hogy majd áttérnek a protestáns „magyar vallásra". És Bocskay szerencsésebb is volt Rákóczinál, mert a hajduság nagyobb része csakugyan áttért a protestáns vallásra.

Rákóczinak szintén az volt a terve, hogy az oláh népet a protestantizmus révén fűzze szorosan a magyarhoz. Fegyvere azonban visszafelé sült el: mert a szláv nyelv kitiltása, részben a fejedelem egyenes támogatásával, megalapította az ó-hitű román egyházi irodalmat. Ez csakhamar tért foglalt a mai Romániában is, belőle fejlődött ki a román világi irodalom s ezzel megvettetett alapja a román nemzetiségnek.

Ez az eset kétségtelenül bekövetkezett volna akkor is, ha Rákóczi terve sikerül. Lehetetlen ugyanis föltenni, hogy a tengernyi oláh nép a protestantizmussal együtt a magyar egyházi nyelvet is átvette volna. A román nemzetiség tehát akkor is kifejlődött volna, sőt bizonyára még erőteljesebben, mint ez tényleg történt. Viszont azonban bizonyos, hogy a protestantizmus, ha Moldva- és Oláhországot is meghódítja, az orosz birodalommal teljesen megszüntette volna azt a szellemi közösséget, amelytől különösen az Unióba át nem jött oláhság mai napig sem tud menekülni. És így valószínű az is, hogy ma már sokkal közelebb álla-

nánk a sokat emlegetett magyar-román barátsághoz, mint a hogy tényleg állunk.

Tisztán magyar szempontból azonban kétségtelen, hogy Rákóczi helyesebben cselekszik vala, ha az oláhokkal szemben a „quieta non movere" álláspontjára helyezkedik és számolva az ó-hitű népeknek atyáik vallásához való szívós ragaszkodásával, a szláv nyelvet csak a székely földön az oláhok közt még ma is nagy számban élő ó-hitű magyarok templomaiból tiltotta volna ki. Ez esetben nincs kizárva, hogy a magyar nyelv az oláhok közt is jobban tért foglalt volna, holott a dolog a román egyházi nyelv behozatala következtében éppen megfordítva történt s az ó-hitű magyarság nagy része teljesen beolvadt a román fajba.*)

Sajnos, de ez a tény a Rákóczi György nevéhez fűződik. Sőt jogos az állítás, hogy akaratlanúl bár, de ő volt megalapítója a román nemzetiségnek. De ezért a románok soha sem fognak szobrot emelni emlékének, aminek különben nem is volna ethikai alapja. Több alapja van annak, ha az oláhságnak legalább az a része, mely 1700-ban átjött az Unióba, Rómát tekinti egyedüli jótevőjének. Jogos ez nem csak azért, mert az Unió alkalmával Róma elismerte a román egyházi nyelvet, hanem főleg azért, mert a magyar alkotmány szünetelésének éveiben ugyancsak Róma a román egyházmegyéket kivette az esztergomi érsek hatósága alól s egy új — a balázsfalvi — érsekség alatt külön román egyházi provinciában egyesítette.

Tulajdonképen úgy az Uniónak, mint a román provincia kihasításának a bécsi udvar volt a kezdeményezője s különösen a román nemzeti egyház megalapításától jogosan lehetett várni, hogy a nem egyesült románok tömegesen fognak áttérni az Unióba. Ez bizonyára be is következett volna, ha az alkotmány visszaállítása után a magyar törvényhozás a szerb és román keleti (nem egyesült) egyházak különválasztásával ennek útjába nem lép. Így azonban a nem egyesült románok is megkapták a magok nemzeti egyházát, amivel megszünt az az inger, mely őket az Unióra késztette volna.

Oroszországgal szemben nyilván a bécsi udvar is a Rákóczi György politikáját követte — csakhogy okosabban és több sikerrel — akkor, amikor propagandát csinált az Uniónak. Igaz, hogy ennek a politikának éle volt a magyarság ellen is, de az alkot-

---

*) *Demkó K.* Asszimiláció, reasszimiláció. Budapest, 1897.

mány visszaállítása után ezt az élt el lehetett volna tompítani és lehetséges, sőt kivánatos lett volna a bécsi udvar unionalis politikáját magyar szellemben tovább űzni. De századokon át Bécs miatt annyira elidegenedtünk Rómától, annyira megszoktuk a magyarság érdekeit azonosítani a protestantizmussal, hogy, látva azt, miszerint még a római katholikus klerus sem igen rokonszenvezett az Unióval: akkor is ellenkezésbe léptünk Rómával, mikor a magyarság érdeke már az ellenkezőt követelte; sőt az Uniót danausi ajándéknak nézve, a magyarság üdvét lassanként már nem egyedül a protestantizmusban, hanem egyáltalában az akatholicismusban kezdtük keresni. Még érthető volt ez közvetlenül az alkotmány viszsaállítása után. Kevésbbé érthető azonban az a következetesség, amelyet törvényhozásunk ezen a téren tanusított.

Nem szólunk itt az egyházpolitikai reform túlzásairól, de igenis megemlítjük a legújabb időből a congruarendezést. Az akatholikus románok immár teljes élvezetében vannak a congruának, ellenben a katholikus románok congruájának rendezése beláthatatlan időre elhalasztatott. Ez teljesen megszüntette a románok közt az Unió fölszívó erejét, sőt ha a jelek nem csalnak, a skizma újból erősbödni kezd. Állítólag ebben valami mélységes politika rejlik. Sőt írták is az ujságok, hogy a magyar protestánsok vezérférfiai a magyar-román barátság megkötése végett érintkezésbe léptek az akatholikus románok korifeusaival. Az eredményről azonban hallgat a krónika. És bizonyára hallgatni is fog, vagy legalább eredményt nem fog fölmutatni, mert azzal a ténynyel le kell számolnunk, hogy a magyar-román barátság kulcsa nem az akatholikus irány fejlesztésében, hanem az Unióban, tehát Rómában fekszik.

De térjünk vissza az ó-hitű magyarokhoz. Tulajdonképen az „ó-hitű" elnevezés azokat a magyarokat illetné helyesebben, akik nem léptek át az Unióba. Mert vannak ám ilyenek is, például Karcagon, Kecskeméten, Hódmezővásárhelyen, Miskolcon stb., akik között a XVIII. századtól fogva már bizonyos magyar nyelvű egyházi irodalom is kifejlődött.*) Ennek azonban, a szerb

---

*) A gkeleti vallású magyarok irodalmát az ujabb időkben még senki sem állította össze. Ennek próbáját az olvasó a *Függelék* egyik darabjaként megtalálhatja. A rác- és macedon-görög elég nagyszámú (többnyire kereskedő) lakosság hamar magyarosodott el hazánknak magyarlakta vidékein, de még jobban hozta össze őket a magyarsággal az, hogy az 1791. évi

és román (keleti) nemzeti egyházak megalkotásával elkövetett ballépés eredményeképen, a nemzetiségi fanatismus az egyházi fegyelem fegyverével csakhamar véget vetett.

Az ó-hitű magyarok zöme azonban részint 1649-ben a ruthénekkel, részint pedig 1700-ban a románokkal átlépett az Unióba. Naptáraikban, imakönyveikben és a közéletben is ők magokat bizonyos előszeretettel ó-hitűeknek nevezik. Ez az ó-hitű, helyesebben görög-katholikus magyar nép az, amely már évtizedek óta küzd a magyar liturgia törvényes elismeréseért, amelyet templomai túlnyomó részébe engedelem nélkül ugyan, de püspökeinek jóakaratú elnézésével, sőt közvetett támogatásával, már hosszú idő óta bevitt.

Hírlapirodalmunk már harminc év óta foglalkozik a magyar liturgiával, de olyan tájékozatlansággal, amelyen méltán lehet csodálkozni. Ezért különben a felelősség nem annyira a sajtót, mint inkább azokat a fontoskodó vagy stréber informátorokat terheli, akik a magyar liturgiát nem a lelki szükség, hanem a „magyarosítás" jelszava alatt ismertették.

Mint minden szent ügynek, úgy a magyar liturgiának is nemcsak apostolai, hanem stréberei is voltak és vannak. Így történt, hogy még magok a papok közt is akadtak egyesek, akik személyes érdekből úgyszólván üzérkedtek a magyar liturgiával. Nem egy esetet tudnánk fölhozni, hogy rendesen ugyan szláv nyelven végezték a szolgálatot, de ünnepélyes alkalmakkor, mikor vendégekre lehetett számítani, magyar isteni tiszteletet tartottak, vagy ha váralanúl jöttek vendégek, még a mise közben is áttértek a magyar nyelvre.

---

országgyülés a gör. keleti vallást törvényesnek ismerte el. Emiatt a görögök csupa vonzódásból is a magyar nyelvet kezdették használni vallásos vonatkozású irodalmukban is. Ezekből mintegy tizenöt irót ösmerünk. Ilyen: Angyaláky, Miskoltzi, Demetrovich, Rátz, Georgievics, Szekeres, Steriady, Karapács Demeter, Popovics, Sztanimirovics, Andreits, Maximovics, Arnóth stb., akik már 1750. körül kezdettek magyarul irni. A görögkatholikus magyarok *nyomtatásban* is megjelent enemű termékeiknek *legrégibb* darabja a következő: IMADSAGOS KÖNYVETSKE a Magyar Oroszok lelki hasznokra. Kassa, Ellinger István költségével, 1825. A magyar—orosz jelzés a mai magyar görögkatholikusnak az egyenértékese, mert a 64 lapos kis könyv szövege elejétől végéig magyar. Minthogy igen ritka könyv, s legnagyobb könyvtárunkban, a Nemzeti Múzeumban sincs meg, szükségesnek tartottuk ennek is a Függelékbe való fölvételét. Az 1825. előtti gkat. magyar termékek csak kéziratban terjedtek.

Különösen a Tisza-kormány idejében ez a nagyon elterjedt, de nem a nép lelki szükségétől parancsolt s nyilván fegyelemellenes eljárás tévútra vezette a sajtót s megerősítette benne is azt a régi balhitet, hogy az ó-hitű magyarok voltaképen ruthének, akiket papjaik révén a kormány még csak most akar elmagyarosítani.

Természetes, hogy a sajtó chauvinistikus irányú közlönyei kapva-kaptak az alkalmon s igyekeztek magoknak is „érdemeket" kovácsolni a vélt ruthének elmagyarositásából. Ezzel — persze — vizet hajtottak a románok malmára, akik Rómát a magyar sajtó tanúbizonyságára hivatkozva informálják az ó-hitű magyarok ellen, mert saját egyházmegyéiknek az elrománosodás útján levő magyar ajkú híveit nem ok nélkül féltik a magyar liturgiától. Idehaza pedig ugyanezek a románok azt tanácsolják a nyugtalankodó magyar hittestvéreknek, hogy legyenek kálvinisták. Azt persze nem merik tanácsolni, hogy térjenek vissza a skizmához, mert attól félnek, hogy ez esetben az ő egykori példájokat követve — véglegesen megcsinálják a magyar liturgiát s ezzel kerülő úton bár, de mégis veszélyeztetik az ő egyházmegyéik magyarjainak elrománosodását.

A sajtó más része a magyar liturgiát, mint elvont fogalmat, úgy tárgyalta, mintha annak nem is az uniált görög-katholikus egyházban való alkalmazásáról, hanem egyáltalában a magyar katholikus egyházba való behozatláról, a magyar nemzeti egyház megalapításáról lenne szó. Ezzel viszont elkeserítették a latin papságot, amelynek egy része megemlékezve arra a régi dicsőséges küzdelemre, amely egykor hazánkban, mint a keleti és nyugati civilisatio ütköző terén a latin és a görög szertartás közt folyt: ebben a mozgalomban, minden igaz ok nélkül e régi küzdelem megújulásának a csíráját vélte fölismerhetni. Ám térjenek át az ó-hitű magyarok — mondják ők — a latin ritusra. Nem gondolják azonban azt meg, hogy könynyebb a hajókötelet áthúzni a tű fokán, mint az ó-hitű népet szertartásának elhagyására rábírni. Akik pedig ezt meggondolják, azt mondják, hogy ne törődjünk a köznéppel. Érjük be azzal, ha az intelligens vagy a vagyonhoz jutó elem megúnja azt, hogy vallása révén orosznak, vagy oláhnak tekintessék és ha mindjárt egy része protestans lesz is, de a nagyobbik rész hol engedelemmel, hol annak kikerülésével úgyszólván suttyomban áttér hozzánk.

Hallottunk akadémiai értekezést,*) amely a román provincia kihasítását csak egy külön ó-hitű magyar provincia kihasításával véli ellensúlyozhatni. De viszont hallottunk a sajtóban úgynevezett „államférfiakat" is megszólalni, akik nemcsak a külön magyar egyházi provincia kihasításában, de még a magyar liturgia korlátlan engedélyezésében is veszélyt látnak, mert az szerintök az ó-hitű magyar elemnek a ruthén elemtől való elszakadását s így közvetve a ruthén nemzetiség megalakulását vonhatná maga után. Ugyanezért ezek az „államférfiak" — a magyar liturgia iránti minden állitólagos rokonszenvök mellett is — óva intik az úgyis túl óvatos magyar kormányt, hogy legyen óvatos a magyar liturgia engedélyezése körüli diplomatiai lépéseknél és keressen a latin egyház analogiájára valami bilinguistikus megoldást, mely alkalmas volna egyúttal arra is, hogy az aggódó latinokat megnyugtassa. Nem gondolják meg azonban ezek a jó urak, hogy ez a megoldás természetellenes erőszakot tenne a görög rituson s ezzel — mint még látni fogjuk — épen az elkerülni kivánt eshetőség malmára hajtaná a vizet; nem is említve azt, hogy az ó-szláv és román nyelvet az egyetemes latin nyelv mellé, tehát őket meg nem illető piedestálra emelné.

A legveszedelmesebb irány azonban a sajtóban épen most napjainkban kezd lábra kapni, különösen mióta Ungvárról kisérletet tettek arra, hogy az ó-szláv liturgiát már Hajdudoroghra, az ó-hitű magyarság legerősebb várába is visszavigyék.

Ez az irány az, hogy az ó-hitű magyarok lehetetlent akarnak, mert a szlávbarát Rómából nem jöhet más válasz a magyaroknak, mint a non possumus. Bele kell tehát törődni a szláv, illetve a román templomi nyelvbe s azt olybá venni, mint a nyugati egyházban a latin nyelvet; viszont azonban, minden hátrányos következményért, mely az egyházi nyelvek révén eredhet, egyedül a római széket terheli a felelősség. Épen ezért Rómának állitólagos magyarellenes eljárását más téren s ha másként nem lehetne, a „si nequeo superos acheronta movebo" elve szerint kell megtorolni.

Veszedelmes irány ez, mert valóságos salvus conductust nyújt az esetleg egyházi köpenyegbe burkolt szláv és román agitátoroknak, sőt arra is képesíti őket, hogy a rosszúl informált Rómában még érdemeket szerezzenek, idehaza pedig a magyar

*) György Endre felolvasása az Akadémiában.

hazafiság palástjával takarózzanak. De veszedelmes ez az irány azért is, mert még jobban elidegeníti Rómát hazánktól és valóságos állami principiummá emeli az akatholicismust Magyarországon, amelynek többsége pedig katholikus.

Legfőbb ideje tehát, hogy a magyar liturgikus mozgalom lényegéről és miben állásáról nemcsak a közelről érdekeltek, de az egész ország alapos informatiókat kapjon.

Ilyeneket nyújt az a beszámoló, amelyet *Emlékkönyv a görög szertartású katholikus magyarok római zarándoklatáról* cím alatt épen most adott ki az az országos bizottság, amelyet a magyar ó-hitűek 1898-ban élökre állítottak. A „hittestvérek", akik eddig egy pár ó-hitű naptáron kívül csak a mária-pócsi búcsún beszerzett szerény kiállításu ének- és imakönyvekből szedték vallási táplálékukat, meg fogják bámulni ezt a valóban díszes, sőt csaknem kacér kinézésű illustrált emlékkönyvet, mely úgy viszonylik az említett ó-hitű énekes könyvek kiállításához, mint Róma Mária-Pócshoz. Ámde ők büszkeséggel mondhatják, hogy már nemcsak Mária-Pócson, hanem Rómában is voltak. Ha tehát jogosan gyönyörködni fognak is a szép emlékkönyvben, de egyúttal meg fogják érteni, a mit az Előszó mond, hogy tudniillik „Beszámolóknak ily alakban való kiállítására az a meggyőződés ösztönzött bennünket, hogy a szent ügy érdekében kifejtett fáradozásaink méltók arra, miszerint azokat unokáink és azok unokái nem csupán szájról-szájra járó hagyományok alapján, hanem egy atyáról-fiura öröklendő díszes emlékkönyvből ismerjék meg, sőt méltók arra is, hogy az egész keresztény Magyarország tudomást vehessen rólok".

Nagyobb meglepetés, sőt a meglepetések egész sora vár a más vallásu magyar olvasóra, aki fáradságot vesz magának az *Emlékkönyvet* elolvasni. Senki sem fogja ezt megbánni, ha megteszi, már csak azért sem, mert az egész mű oly magas irodalmi színvonalon van írva, amelyhez hasonlót, újabbkori egyházi irodalmunkban alig találunk.

Az országos bizottság, mikor ily díszes alakban számolt be a hittestvéreknek, kifejezetten számított arra, hogy olvasó közönsége nem marad a hittestvérek szűk körére szorítva. Meglehet, hogy ebben Sienkievitznek e folyóiratban nemrég ismertetett *Quo Vadis* című hires regénye is segítségére jön az országos bizottságnak. Mert egyfelől az olvasó közönség e regényből fölismerte, hogy nemcsak pikáns francia regényeket, hanem egy-

házi, sőt kifejezetten katholikus irányú könyveket is élvezettel lehet olvasni, ha azok jól vannak megírva; másfelől pedig, mert a keresztény Rómát alig lehetne szebben szembeállitani a pogány Rómával, mint ezt az országos bizottság, beszámolójának „Róma" címü fejezetében tette. Mint érdekfeszítő dráma folyik le e fejezet előttünk, amelyet olvasni kell és élvezni.

De különben is az egész művet oly tiszta hazafiassággal telített mély vallásosság hatja át, amely a más vallásúakat vagy a más nézetűeket sem érintheti kellemetlenül. Az a megszokott émelygősség és túlhajtás, amely a rendeletre írt egyházi vonatkozású olvasmányoktól másutt elriaszt bennünket, sehol sem fog minket az *Emlékkönyv*-ben boszantani, még a római Szent Atyához intézett emlékiratban sem, melynek történeti része épen oly méltó a világi tudósok, mint egyházi része az egyházi tudósok figyelmére.

Igaz, a történeti rész, amely az ó-hitű magyarság létezését a vezérek korszakáig igyekszik fölvinni, hézagos, ami talán annak tulajdonítható, hogy a szerzők már csak munka közben jutottak a történeti kifejezés szükségének tudatára. Akkor tudniillik, amikor egyes román túlzók azzal agitáltak ellenök, hogy bár megengedve mostani magyarságukat, még sincs igényök a magyar egyházi nyelvre, mert ők csak elmagyarosodott ruthének, illetve oláhok; az egyháztól pedig nem követelhető, hogy a maga állandóságra szánt intézményeit a nép esetleges nyelvcseréihez képest változtassa. Érthető tehát, hogy sem az anyag egybegyűjtésére, sem a földolgozásra nem volt elegendő idejök.

Azonban még az említett fogyatékosság mellett is felette érdekes történeti adatokat nyújt az emlékirat. Csak példaképen említjük meg ezek között azt, hogy a Tisza és mellékfolyói mentén, ahol az ó-hitű magyarság még ma is él, a XIII. század elején nagy számmal voltak olyan, a hívők közt vándorlelkészetet gyakorló görög klastromok, amelyek még jóval a skizma után is kitartottak Róma primatusa mellett, úgy hogy Imre király azokból már akkor egy külön, közvetlenül Róma alatt álló görögkatholikus püspökséget akart alapitani. Ez a terv azonban a nagyváradi latin szertartású püspök ellentállásán megakadt. Érdekes az is, hogy az 1216. évi laterani zsinatnak azt a végzését, amely szerint az isteni tiszteletnek a népnek az ő anyanyelvén kell végezni, már régibb egyházi írók is egyenesen az ó-hitű

magyarságra vonatkoztatják. Tény az, hogy a magyar király követe jelen volt a zsinaton.

Úgyszintén érdekes szerzőknek az a fölfogása is, amely szerint az említett monostorokban a bevándorolt görög papok kihalása után a helyökre lépett magyar papok révén szükségképen magyar nyelvűvé alakúlt át az isteni tisztelet és csak a tatárjárásnak tulajdonítható, amely épen az ó-hitű magyarság lakta vidékeket dúlta föl legjobban, ha erről írásbeli nyomaink nincsenek. Szerzőknek abbeli állítását például, hogy az ez időkből eredő egyedül irott maradványunk, a *Halotti beszéd*, görög ritusú szerzőre vall, érdemes volna bővebb vizsgálat alá venni.

Kifejti végül az emlékirat, hogy a tatárjárás után a mai Románia felől bolgár papok, később pedg a mai Gácsország felől a Nagy Lajos által betelepített ruthének papjai, az ó-szláv liturgiával kereszttűzbe fogták az oláhsággal együtt az ó-hitű magyarokat is. Ezeknek sorsa, különösen a körtvélyesi apátság megszünése óta, amelyet még a konstantinápolyi patriarcha ruházott föl püspöki joghatósággal, ez időtől fogva szorosan összeforrott a munkácsi ősegyházmegye sorsával, amely a mai eperjesi, nagyváradi s részben a szamosújvári és lugosi egyházmegyék híveit is magához foglalta, szóval hatásköre kiterjedt a Királyhágón inneni Magyarország összes görög szertartású híveire, nyelvi és faji különbség nélkül.

Úgy tudjuk különben, hogy az országos bizottság az akadémiát kérte föl a görög-katholikus magyarság részletes történetének megírására. Mindjárt meg is jegyezzük azonban, hogy e föladat sokkal nehezebb, mint első pillanatra látszik. A föladat nagy nehézsége abban fekszik, mert itt tulajdonképen az ország egykori legszegényebb jobbágyságáról van szó, amelyről, ha egyes családi levéltárakban lehet is följegyzéseket találni, de a már említett okoknál fogva ezekről a jobbágyokról csak mint rácokról, oroszokról, vagy oláhokról történik említés. Azonban talán fölösleges is a kutatás, mert a tények logikája föltétlenül az országos bizottság mellett szól.

Habár ugyanis VIII. János pápa annak idején a szláv liturgiát az engedélyező okirat világos szavai szerint csak a szláv népek lelki szüksége és a kereszténység számára való meghóditása miatt engedélyezte, mégis a gyakorlatban oda fejlődött a dolog, hogy mindazon keleti népek közt, amelyek a szlávok szomszédságában laktak, a szláv egyházi nyelv teljesen a görög helyébe

lépett. Nagy csapás volt ez a már úgyis hanyatlásnak indúlt görög kulturára, amely hatás — még ha számba vesszük a pápa és a konstantinápolyi patriarcha közti versengést is — bizonyára túlment a pápa intentióján; főleg ha meggondoljuk, hogy később a szláv egyházi nyelv a skizmának egyik leghatalmasabb eszközévé vált. Politikai tekintetben pedig a szláv liturgia a világ legnagyobb birodalmának, az orosz birodalomnak lett megalkotója, amint ezt megdönthetetlenűl derítik ki a szentpétervári synodus tudományos kutatásai, amelyekből kitűnik, hogy amint Poroszországot az iskolamesterek, úgy Oroszországot a legkülönbözőbb népfajokból a pópák teremtették meg.

Világos ebből a szláv egyházi nyelv óriási assimiláló hatása különösen az alacsony műveltségű néptörzsekre nézve. De világos az is, hogy hazánk területén, ahol a teljes assimilálást különböző körülmények akadályozták, a szláv liturgiának idegen népfajok közti terjeszkedése nem maradhatott csak az oláhokra szorítva, hanem szükségképen bevonatott abba a magyar népnek ama legelhagyottabb része is, amely vegyest, vagy közvetlen szomszédságban élt a szlávokkal és oláhokkal. Semmi sem bizonyítja tehát jobban az ó-hitű magyarság régiségét és a románoktól hirdetett ellenkező fölfogás helytelenségét, mint az a körülmény, hogy hiszen épen a románok is századokon át az ó-szláv liturgiát használták és őket is szlávoknak tartotta a világ, bár ők épen oly kevéssé szlávok, mint a magyarok.

Úgyde hol maradnak a meglepetések? kérdi az olvasó. Hát vegyük sorra ezeket is.

I. Az emlékirathoz mellékelve vannak ama hittestvérek aláírásai, akik „mint görög-katholikusok és mint magyarok" csatlakoztak az országos bizottság programmjához; továbbá csatolva van a csatlakozott anya- és fiókközségek jegyzéke s végre két térkép, amelyek egyike a szoros értelemben vett Magyarország, másika pedig az erdélyi résznek ó-hitű magyarság lakta községeit tünteti elő.

Senki sem vette ugyan komolyan a chauvinistikus sajtónak már említett amaz eljárást, amely ó-hitű magyarjainkat elmagyarosodó ruthének gyanánt tüntette föl; de eddig mégis azt kellett hinnünk, hogy Hajdudorogh s még néhány szomszéd községgel ki van merítve az ó-hitű magyarság s ime most meglepetéssel látjuk a közölt adatokból, hogy az ó-hitű magyarság nagyobb, mint gondolni lehetett. Azt, hogy eddigelé Hajdu-

dorogh az ó-hitű magyarság fogalmát úgyszólván kimeríteni látszott, megmagyarázza az, hogy 1868-ban az ó-hitű magyarság két pártra szakadt és pedig a hajdudoroghiakra (mintegy 50 hitközség az élén Hajdudorogh városával), akik az ó-hitű magyarság részére egy külön egyházi provinciát — püspökséget — kértek kihasíttatni és a conservativokra (szintén mintegy 50 hitközség), akik meg akartak maradni régi egyházmegyéikben. A hajdudoroghiaknak, mint radikális pártnak, természetesen akcióba kellett lépni s így érthető, hogy a közvélemény egyedül bennök látta az ó-hitű magyarságot.

De nemcsak nekünk, hanem azt hisszük magának Rómának is meglepetés számba ment az, hogy a mai hitközönyös világban s hozzá még a legszorgosabb munkaidőben (julius—szeptember), minden legkisebb agitatió nélkül, csupán a posta útján tett egyszerű megkeresésre, 135.000 lelket képviselő mintegy 12.000 oly hittestvér sereglett az országos bizottság zászlója alá, akiknek túlnyomó része mint gazda, kisiparos, zsellér, napszámos stb. azt sem tudja, mi az a politika és nemzetiség, de nagyon is jól tudja, hogy minden ünnep- és vasárnapon mi után sóvárog a lelke, mire van annak szüksége? Pedig a csatlakozott létszám még a szoros értelemben vett Magyarországban sem meríti ki teljesen az ó-hitű magyarságot, mert ezenfölül Erdélyben mintegy 70.000 ó-hitű magyar van, akik közül egyetlenegy lélek sem csatlakozott az országos bizottsághoz.

A szorgalmas olvasónak még fokozódni fog meglepetése. Ha ugyanis sorra veszi a csatlakozási aláírásokat, a tősgyökeres magyar és a nem magyar hangzású neveknek olyan arányát fogja tapasztalni, amelynél kedvezőbbet a legmagyarabb latin szertartású vagy református községben sem találunk.

II. Jelentőséggel bír, hogy legtöbb hitközség papjaival együtt, de még a tiszta ruthén vidékekről is — saját személyét illetőleg — számos pap csatlakozott a mozgalomhoz. Föltétlenül meglepetést jelent azonban, hogy a csatlakozók között ott látjuk a magyarországi Szent Bazil-rend tartományi főnökét is. Mit jelent ez? Hogy megértsük e tény jelentőségét, vissza kell nyúlnunk a történeti előzményekre.

Az ó-szláv liturgiát első ízben, kevéssel a honfoglalás előtt, magok a szláv apostolok, Szent Cyrill és Method hozták be Magyarország mai területére, sőt korán elhúnyt történetírónk, Wolf György azt állítja, hogy ők a görög liturgikus könyveket nem is

az elszlávosodott bolgárok, hanem a pannon és marahán szlávok nyelvére fordították át. Ezt a szláv ritust azonban, amelynek maradandó nyomaival még ma is találkozunk a magyar egyházi kifejezések közt, a Szent István alatt uralomra lépett latin ritus aránylag rövid idő alatt kiszorította Magyarországból. Ez aztán egyidőre a nevezett szláv apostolok hazájába, Bolgárországba, vonúlt vissza; innen azonban rövid idő alatt meghódította a keleti szláv népeket, különösen Oroszországot. Így aztán — mint már említettük — egyfelől a bolgár papok Erdélyből és a hozzá csatlakozó magyar szélekről kiszorították a görög papokat, másfelől pedig, s még nagyobb mértékben a Nagy Lajos alatt Podoliából betelepített ruthének papjai terjesztették el az ország északkeleti részében az ó-szláv liturgiát.

Ez alkalommal Korjatovich Tódor litván herceg behozta Magyarországba is a Szent Bazil-rendet s részére Munkács mellett, a Csernekhegyen a még ma is fönnálló monostort alapította. Ennek főnöke századokon át püspöki joghatóságot gyakorolt az összes magyarországi ó-hitűek fölött, nyelv és fajkülönbség nélkül. Ez a monostor azután egyfelől magvává lett a később Ungvárra áthelyezett munkácsi püspökségnek, másfelől pedig annak főnöklete alatt az idők folytán több fiókmonostor létesűlt, köztök a mária-pócsi is.

A szerzetrendi szabályok szerint a csernekhegyi provinciálisnak az ó-hitű magyarok programmjához való csatlakozása természetesen az egész magyarországi Bazil-rendnek is a csatlakozását jelenti. Ennek azonban viszont nem az az értelme, mintha a rend azt kivánná, hogy most már egyáltalában a magyar nyelv lépjen az ó-szláv helyébe, hanem csak az, hogy a szerzet, mint ilyen, a maga részéről is szükségesnek tartja és helyesli azt, hogy a tisztán magyar ajkú hívők számára a magyar nyelv lépjen az ó-szláv helyébe.

Különben ha megfontoljuk azt a majdnem hihetetlennek látszó, de igaz hírt, hogy az orthodoxia érdekében az Amerikába kivándorolt ó-hitű magyarok közt — hogy azokat a skizmára átvigye — maga a szentpétervári synodus is helyt adott a magyar nyelvű isteni tiszteletnek: akkor a magyarországi Bazil-szerzetnek a magyar liturgia mellett való színvallását sem fogjuk másnak tekinteni, mint egyszerű zászlóhajtásnak az ó-hitű magyarok lelki szüksége előtt. Ez a szerzet most már tudvalevőleg keveset foglalkozik lelki pásztorkodással s így annak papjai leg-

kivált saját leli üdvökkel törődnek. De meg ebből a szempontból is érthető csatlakozásuk, mert a tagok nagy része magyar vérből való. Azonban még a ruthén vérből származók is, mint egyáltalában a munkácsi és eperjesi egyházmegyék összes egyházi és világi intelligentiája, nemzetiségökre nézve magyaroknak vallják magokat, s így a magyar egyházi nyelv az ő lelki szükségöket is kielégitené. Ez még távolról sem jelentené az ó-szláv nyelv elhanyagolását, hanem igenis egy fokozottabb szellemi életet a monostor falain belül, mely a görög atyák szellemi kincseinek a magyarba való átültetésével nagy szolgálatokat volna hivatva tenni úgy az egyháznak, mint az országnak.

III. Sokan vannak, akik nem adnak hitelt annak a gyakran hallható állításnak, hogy több mint egy század óta az összes munkácsi és eperjesi püspökök jóakaratú türelemmel nézték, sőt közvetve támogatták is a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat fejlődését. Eddig ugyanis erről írásbeli nyomok nem voltak. Ám ezekre nézve nagy meglepetés lesz a tudós és szent életű dr. Vályi János eperjesi püspöknek a Szent Atya előtt nehéz körülmények között tényleg elmondott rövid beszéde s még inkább az *Emlékkönyv*-ben szószerint közölt beszédtervezete, amelyet e nagylelkű püspök előzetesen hivatalosan benyújtott a pápa főkamarásának, de melynek ily terjedelemben való elmondását az agg pápa egészségi állapota meggátolta. Ajánljuk e két beszédet azoknak a hirlapoknak figyelmébe, amelyek a derék és bátor magyar főpásztort nem régen is muszka püspöknek akarták bélyegezni.

Bátorságról szóltunk, pedig az adott viszonyok közt talán hősiességről is szólhattunk volna.

De sem az egyik, sem a másik nem helyes.

Bátorság, sőt merészség kellett igenis Strossmayernek, a híres diakovári püspöknek arra, hogy magában a latin ritusú nyugati egyházban föleleveníts az ó-szláv liturgiát. Az ó-hitű magyarok azonban nem a latin ritusú nyugati, hanem a görög ritusú keleti egyházhoz tartoznak, amelynek görög nyelve több mint ezer év óta mindenütt a nép nyelvének, illetve oly élő vagy avúlt nyelvnek engedett tért, amelyet a nép megért. Nem hősi vakmerőség kellett tehát ahhoz, hogy az ó-hitű magyarok lelki szüksége melegen tolmácsoltassék a Szent Atya előtt, hanem csupán egyházi és emberi szempontokból fölfogott józanság.

Tévúton járnak e szerint azok, kik a magyar liturgia kérdé-

sében minduntalan Strosmayerrel hozakodnak elő. Mert ez a két eset nem azonos. Nyilvánvaló, hogy a magyar ó-hitűek kívánalma annál jogosúltabb, mert a Strossmayer-féle esetben Róma még a latin ritus keretében is tett kivételt, holott a görög ritusban a néptől érthető nyelv a szabály, amely alól ma még a magyar ajkú görög-katholikusok az egyedüli kivételt teszik.

Különben senki se hígyje, hogy Róma fölült volna Strossmayer azon érvének, hogy amint egykor az ó-szláv liturgia kiírtotta a pogányságot a szláv népekből, úgy most annak a latin ritus keretében való érvényesítése a skizmát fogja kipusztítani. Ám Róma engedett a rajongó délszláv apostolnak, de csak igen szűk keretben, mert senki sem ismeri jobban a lelki szükség úttörő hatalmát, mint Róma. Ha tehát Strossmayer jövendölésében van valami, nem is igen mondhatott erre mást, mint azt, hogy. fiat et valeat quantum potest.

Bizonyos, hogy az örök Róma előtt az „Egy akol egy pásztor" eszménye lebeg, de nem latin-szláv dualismussal, hanem az egyetemes latin nyelv mysticismusával, tért engedve mindenütt a nép nyelvének is addig a mértékig, ameddig azt a hívők lelki szüksége föltétlenűl megkívánja.

Róma most is ragaszkodik ahhoz az ősi fölfogáshoz, amely csak a Krisztus keresztfáján volt fölírások latin, görög és héber nyelveit ismeri el egyenjogú egyházi nyelveknek. Most pedig annál is inkább, mert a görög és héber nyelvek kipusztulása után ez a fölfogás a latin nyelv egyetemlegességét és a kizárólagosságra való igényét jelenti. Ezért Róma még a görög ritusban is soha sem szentesített valamely nyelvet a keresztfa fölírásaihoz való egyenrangúsággal, hanem részint csak hallgatólag tűrte és elfogadta a más nyelven kifejlődött liturgikus gyakorlatokat, részint pedig egyes világi vagy egyházi fejedelmeknek politikai, vagy egyházpolitikai okokból, az előtte lebegő végtelen időkhöz mérve csak időlegeseknek mondható concessiókat adott.

Többre nem számíthatnak az ó-hitű magyarok sem, de ezzel nyilván be is érnék. Azért érteni tudjuk azt a nagy elégtételt, amely eltölti őket, hogy a munkácsi egyházmegye nagynevű püspöke, Firczák Gyula, a rangban idősebb Vályi János mellett térdelve, szintén tanúságot tett a Szent Atya előtt valódi lelki szükségökről. Ez az elégtétel szépen jut kifejezésre az *Emlékkönyv* elnöki előszavában, midőn hálás köszönetet mond XIII. Leo pápának egyebek közt azért is, mert megengedte, „hogy mint egykor

Szent Cyrill és Method a szláv népeknek, úgy most nekünk görög-katholikus magyaroknak is magok püspökeink lehessenek szószólóink".

IV. De a legnagyobb meglepetést — legalább azoknak, akik Rómát fölületesen ismerik s ide számítjuk első sorban a magyar sajtó chauvinistikus részét, — az Apostoli Szék magatartása nyújtja.

Minden belátó ember, ha nem katholikus is, természetesnek fagja találni a Szentszéknek 1896. évi határozatát, amellyel az ó-hitű magyar szerkönyvek elégetését elrendelte, ha figyelembe veszi az előzményeket, amelyek e határozatra vezettek. Már szóltunk a „magyarosítás" jelszava alatt fontoskodó informatorokról, szóltunk a jogtalan féltékenységből eredő, de a chauvinistikus magyar sajtó éretlenségével is támogatott román denunciatiókról is. Hozzá járult, hogy bár fajbeli jóindulattal, de illetéktelenűl egyes más vallású férfiak kezdtek beavatkozni „a magyar nemzet legelhagyottabb ágának" hitéletébe. Végre sajnos, de tény, hogy a Tisza-kormány évek során át kétszínű játékot űzött a szegény ó-hitű magyarokkal. Mert bár biztatta őket, tényleg azonban Bocskaynak egykor a hajdúkkal szemben követett politikáját követve, sem a magyar püspökség fölállítása, sem a magyar liturgia ügyének a római Szentszéknél való előmozdítása tekintetében semmi komoly lépést nem tett.

Nem csoda, ha ily körűlmények közt a doroghiak — türelmet vesztve — a honfoglalás ezredéves ünnepélyeit arra használták föl, hogy ügyök sürgetése végett százas küldöttséget menesztvén a fővárosba, itt az egyetemi templomban tüntetőleg ünnepélyes magyar nyelvű szent misét tartottak.

Ez a tüntetés, ha menthető is, de hiba volt. Róma, amely úgy volt informálva, hogy ó-hitű magyarok voltaképen nincsenek is, csak a magyar kormány óhajtaná a ruthéneket megmagyarosítani, nem tehetett mást, mint amit tett. Azonban Róma is változott helyzet előtt állott akkor, midőn 1898-ban az ó-hitű magyar hívők tömegesen fölkeltek szent ügyök védelmére, hogy a rosszúl informált pápát jobban informálják.

Ámbár úgy az ó-hitű magyarság létezése, mint kérelmöknek jogosultsága még bebizonyítandó tétel volt, Róma még sem helyezkedett a non possumus álláspontjára. Amikor ugyanis az országos bizottság meg akart bizonyosodni, hogy számíthat-e a Szent Atyánál fogadtatásra, azt a választ adta, hogy bár nem

engedheti meg, hogy a püspökök a zarándoklattal jöhessenek, de elfogadja a kérelmezni jövő országos bizottságot s az általa átnyújtandó emlékiratot az illetékes propaganda útján „beható és alapos megfontolás" alá fogja vétetni.

Ez a válasz egymagában meggyőzhet mindenkit Rómának magas álláspontjáról s egyúttal a magyar liturgia engedélyezésének kivihetőségéről is. Bizonyos, hogy ha a magyar liturgia akár a dogmákba, akár a kánonokba ütközné k, Róma nem adott volna ily bátorító választ s a zarándoklatot el se fogadta volna. De Róma — a görög ritus keretén belül — elvileg nincs más állásponton a magyar nyelv tekintetében, mint volt a szláv és román, az arab s más keleti nyelvekkel szemben.

Igaz, hogy a zarándokok Rómában az *Emlékkönyv* bevallása szerint „nagy megpróbáltatáson" mentek keresztűl. Igaz, hogy a püspökök csak a szentévi hódolás címén mehettek együtt a zarándoklattal. Igaz, hogy a pápa környezete Vályinak nem akarta megengedni, hogy püspöki szavakkal ajánlja be a Szent Atyának a hívők kérelmét. De maga a pápa ezt is megengedte.

Mindez bizonyára nem azt jelenti, hogy tehát a magyar liturgia elvileg engedélyezettnek tekintendő; de igenis jelenti azt, hogy elvileg nincs kizárva. És tulajdonképen, szem előtt tartva a görög ritus többi nyelvei egyházi jogosultságának elismerése körül fölmerült történeti előzményeket, azt jelenti, hogy a magyar liturgia sorsa nem Rómában, hanem idehaza fog eldőlni és ahogy eldől, ahhoz a római Szentszék is megadja áldó jóváhagyását.

Vonjuk le az országos bizottság *Emlékkönyve* által nyújtott meglepetésekből a következtetéseket.

Előbb azonban vegyünk tudomást egy szintén meglepő, de sajnos tényről, amelyről az országos bizottság hallgat, és pedig nyilván azért, mert nem akart dissonantiákat belekeverni abba a művébe, amelyet talán a késő ivadék biblia gyanánt fog használni.

Mi is csak discretióval teszünk említést erről a dologról. Ez abban áll, hogy Ungváron már a római zarándoklat előtt és folyamata alatt is, főleg pedig a zarándoklat után, oly jelenségek merültek föl, amelyek arra engednek következtetni, hogy ott — bizonyára a püspök akarata ellenére — befolyások érvényesülnek, amelyek be nem várva a római Szentszék döntését, a magyar liturgia ügyét csakugyan idehaza, de nem kedvező érte-

lemben akarják dülőre vinni. Meglepő ez azért, mert a munkácsi egyházmegyében a magyar liturgiával szemben e mozgalom kezdetétől fogva mindeddig, még azok a túlzók is kedvező álláspontot foglaltak el, akik a szívben-lélekben magyar érzésű ruthén köznépet minden áron külön ruthén nemzetiség anyagául akarták fölhasználni.

Az új irány követői az 1896. évi pápai rendeletbe kapaszkodnak s mindent ignorálnak, ami azóta történt.

Hiába sorakoztak az ó-hitű magyarok, hiába mentek tömeges zarándoklatban Rómába, Vályi és Firczák püspökök hiába voltak szószólói igazságos kérelmöknek a Szent Atya előtt és maga az örök Róma is hiába igérte meg a kérelem alapos és beható megfontolását: ők azt hirdetik, hogy a magyar liturgia kivihetetlen. Törvényes csakis az ó-szláv nyelv, ez pedig szerintök annyi, mint a ruthén. A munkácsi és eperjesi egyházmegyéknek tehát ruthén egyházmegyékké kell átalakulniok s legjobb esetben is, úgynevezett modus vivendi gyanánt, a magyar hívők leki szükségét morzsákkal kell kielégíteni, amint ezt a románok az országos bizottsághoz csatlakozott néhány hitközségökben, például Makón, Szatmáron és Nagy-Károlyban szintén teszik. Minthogy pedig az országos bizottság nem hódol az új iránynak, hanem megmarad a görög-katholikus egyházmegyék régi hagyományos álláspontján. ennélfogva az országos bizottság szerintök nem egyéb, mint egy stréber, renegat és denuncians kompánia, amelyet az egyháznak anathemával kell sújtania, mint eretnekeket és szakadárokat.

Nem fektetünk túlságos súlyt az ungvári hittudósok homlokváltoztatására. Meggyőződésünk szerint a magyar liturgia döntő csatájának nem Ungvár lesz a színtere, hanem vagy Budapest, vagy Esztergom, s mert kizártnak tartjuk, hogy a magyar közjogba ruthén egyházmegyéket csak úgy suttyomban becsempészni lehessen. De különben is bizunk Firczák Gyula püspök úr hazafiasságában, hogy amint időközben már is erős kézzel megszüntette az országos bizottság ellen történt minősíthetetlen támadásokat: úgy meg fogja szüntetni e támadások forrását, okát és célját is.

És most levonhatjuk a következtetéseket.

Egyik következtetésünk az, hogy a magyar liturgia az óhitű magyar népre nézve valóban lelki szükség és hogy ezt a népet, amely legalább is van az értelmiségnek azon a fokán, mint a

ruthének és románok, nem lehet aféle román modus vivendivel à la Makó kielégíteni.

A másik pedig az, hogy katholikus fölfogás szerint nem annak az ungvári egyházi közlönynek van igaza, amely azt állítja, hogy a magyar liturgia kivihetetlen, hanem a *Magyar Államnak*, amely azt állítja, hogy a magyar liturgia lehetséges.

Kérdés csak az, hogyan?

Nézzük első sorban, mit várhatunk jogosan az országos bizottságtól?

Hogy azonban e kérdésre felelhessünk: megint vissza kell térnünk a történeti előzményekre.

A bécsi udvar — mint láttuk — az unionalis politikát nem csak Oroszország, de bizonyos fokig a magyarság ellen is csinálta. A hazafias ruthének azonban, akik akkor is à többséget tették, amikor még a Királyhágón inneni oláhok szintén a munkácsi egyházmegyéhez tartoztak, nem ültek föl a bécsi udvarnak. Híven kitartottak a magyarokkal. Habár tehát Róma — valószínűleg a bécsi udvar kívánatára — püspökeiket mindig ruthén püspököknek (Episcopus ruthenorum) nevezte: ők nem siettek ruthenizálni egyházmegyéiket, hanem büszkék voltak görög-katholikus címökre. Nemzetiségi tekintetben pedig úgy papságuk, mint világi intelligentiájuk teljesen beolvadt a magyar fajba. Ezt a helyzetet sem a Bach korszakbeli pánszláv agitátorok, sem pedig azok a túlzók nem voltak képesek megváltoztatni, akik a nemzetiségi törvény meghozatala után azt tanácsolták, hogy a ruthén nép is alakuljon ki külön nemzetiséggé.

Természetes tehát, hogy nemzeti féltékenység hiányában ezekben az egyházmegyékben, mint előbb a román, úgy később a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat is akadály nélkül fejlődhetett. Ezt a hagyományos útat egyelőre csak a balázsfalvi román provincia kihasítása zavarta meg. Emiatt ugyanis a magyarság egy része szintén külön magyar provincia kihasítását követelte. Ezáltal az a nemzetieskedő irány, mely az ötvenes évek óta a román nép egyházi életét jellemzi, hozzáférkőzött az ó-hitű magyarság mozgalmához is és a római Szentszék 1896. évi állásfoglalásának lett az okozója.

Ezzel szemben az 1898-ban megalakult országos bizottság tagadhatatlanúl szép sikereket ért el azon a réven, hogy a mozgalmat visszavezette a hagyományos és törvényes útra, vagyis a tiszta hitélet útjára. Első sikere az lett, hogy ezáltal lehetővé vált

a két pártra szakadt ó-hitű magyarságot egy kalap alatt s mondhatni a hazafias ruthénekkel közös kalap alatt egyesíteni. Ebből aztán önként folyt a másik siker, hogy tudniillik a két egyházmegye összes világi intelligentiája belépett az országos bizottságba. A harmadik siker volt a hittestvérek csatlakozásának fényes eredménye, a negyedik pedig a római zarándoklat.

A római zarándoklat jelentőségét már méltattuk s ez röviden abban foglalható össze, hogy a magyar liturgia fejlődésének útja megint szabad lett. És kétségtelen, hogy ha Ungváron is így fogták volna föl a dolgot, — amire az előzmények következtében jogosan lehetett számítani — ma a magyar liturgia ügye a legjobb mederben volna.

Azonban Ungváron másképen fogták föl a dolgot s ez az országos bizottságot megbénította.

Az országos bizottság igenis védőbástyája volt és marad a liturgikus mozgalomnak addig, amíg közvetlen egyházi hatóságának helyeslésével jár el. Azonban abban a pillanatban megszűnik védőbástyája lenni, amikor tudatára jön az ellenkezőnek, mert az országos bizottság nem hatalmi, hanem csak társadalmi forum. Mint ilyen nem hadakozhatik — különben is fegyvertelenűl — az egyházi hatalommal, mert ekkor lelép a törvényes térről, hűtlen lesz megbizóihoz és a talajt teljesen elveszti.

Igaz, hogy az egyházi hatalom álláspontjához még fér szó, mert Firczák Gyula munkácsi püspök még nem mondotta ki az utolsó szót. Időközben ő, mint láttuk, megszüntette az országos bizottság ellen való támadásokat, s kétségtelenűl csak egy szavába kerülne azok okát is megszüntetni. Nincs is kétségünk benne, hogy ez meg fog történni. Firczák Gyula, akit az egész ország a legmagyarabb püspöknek ismer, aki a magyar liturgiát nem csak mint hívei egy részének lelki szükségét, de mint a magyarság szent ügyét is mindenkor szívében hordozta s ezt bebizonyította azáltal is, hogy nehéz körülmények közt velük ment magyarjaival Rómába, — ő másként nem is cselekedhetik.

A történtek után ne vegye azonban nekünk rossz néven a püspök úr, hogy — ha mindjárt csak az akadémiai discussio kedveért is — számolunk az ellenkező esettel.

Tegyük föl tehát — bár meg nem engedve — hogy Firczák Gyula szintén katholikusabb a pápánál; ő is többre tartja a szigorú rendet és egyházi fegyelmet, mint a nép lelki szükségét, s

hogy ezt a rendet ő is a románok példája szerint, tehát az egyházmegye ruthenizálása útján véli és akarja biztosítani.

Ismételjük, hogy ez csak föltevés, amelyet kizártnak tartunk. A püspök úr ugyanis épen úgy tudja, mint mi, hogy egyházmegyéjének ruthenisálása semmivel sem jelent kevesebbet, mint a ruthén nép hagyományainak teljes fölforgatását, ennek a népnek elszakítását a magyartól, szóval egy külön ruthén nemzetiség megalapítását, — akár akarják ezt az illetők, akár nem.*)

De mégis tegyük föl és kérdjük: mi marad akkor hátra az országos bizottságnak? Hol keressen támaszt, ha a törvényes úton meg akar maradni?

Két útja van az országos bizottságnak.

Az egyik az, hogy programmjának utolsó szakasza értelmében konstatálva az eredménytelenséget, befejezettnek nyilvánítja missióját azzal a kijelentéssel, hogy: „a következményekért a felelősség nem minket fog terhelni".

Erre joga van s ezt teheti becsülettel, mert az előzmények szerint csakugyan nem volt más föladata, mint újból fölszabadítani a régi útat egyházi hatósági részére s ezt meg is tette. Megtette kötelességét úgy az egyház, mint a haza iránt. Ha tehát az egyházi hatóság ezen a most már megint szabad úton tovább menni nem csak nem akar, de még Róma újabb határozatát sem várja be, hanem ezt megelőzőleg fait accomplit akar csinálni az egyházmegye ruthenizálásával: akkor ez nem az országos bizottság hibája, viseljék érte mások a felelősséget.

---

*) Tudomásunk szerint — mint minden hasonló reactiót — úgy ezt a görög ritus szellemével ellenkező reactiót is egy-két erőszakos ember idézte elő, még pedig olyanok, akik nem görög, hanem latin szemináriumokban (Rómában, Bécsben, Budapesten) végezték theologiai tanulmányaikat. Ebből sokan azt következtetik, hogy a latin clerus ellenzi a magyar liturgiát, de ezt nem meri nyiltan bevallani, hanem nevelt magának fanatikus eszközöket, hogy ezekkel maga a görög egyházi hatóság kebelében teremtse meg az ellentállást. Viszont mások azt hiszik, hogy az illetők titkos nemzetiségi agitatorok, akik a „pápistaságot" csak ürügyül használják. Hogy a kettő közül melyik fölfogás az igazi, azt bajos eldönteni; de közönyös is, mert fontossággal csak az bir, hogy a dolgok természetes rendje szerint mi lesz a biztosan előrelátható eredmény? E tekintetben pedig a román egyházmegyék példája eléggé megtanított bennünket, hogy semmi kétségünk ne legyen a tekintetben, miszerint az eddig egyszerüen görög katholikus nevet viselő munkácsi és eperjesi egyházmegyék ruthenizálása föltartóztathatlanul a ruthén nemzetiség megalakulását és szervezését jelentené.

A másik út az, hogy mint társadalmi tényező az agitatio terére lép, szervezi és erélyesebb actióra sarkalja a vidéki bizottságokat s a törvényesség legszélsőbb határáig menő önvédelmi harcot folytat, vagyis más szóval visszatér a régi hajdudoroghi álláspontra.

Az első esetben Ungvár — ha ugyan a kormány közbe nem lép — akadály nélkül ruthenizálja az egyházmegyét. Az intelligentiának az a része, amely nem akar ruthén lenni, vagy áttér a latin ritusra, vagy protestáns lesz, vagy végre átmegy a teljes hitközönyösségbe. A szegény nép nagy része beadja a derekát, a kisebbik rész küzdeni fog egészen a késig, vagy szintén átmegy akár a protestantismusra, akár a schismára, s a ruthén nemzetiség készen van.

A második eset chancejai bizonytalanok. Az összes világi intelligentia eddigi összetartását nem szabad túlbecsűlni, mert a görög-katholikus egyházmegyékben a papi intelligentia mindig többségben volt. A világi intelligentia túlnyomólag papfiakból áll s így az irányt egynél több okból a papok adják meg, ők pedig azt püspöki székhelyeikről veszik.

Az önvédelem útját tehát — s ezt jól tudják Ungváron — a vérségi kötelékek nagyon megnehezítik s bizonyos, hogy e miatt az összes intelligentia nem megy belé ebbe a küzdelembe, hanem csak annak egy része. Hiszen egyfelől nyilt titok, hogy a hajdudoroghiak kezdettől fogva nehezen vonultak be a közös kalap alá s ott magukat már eddig is kényelmetlenűl érezték. Másfelől pedig már is hírlik, hogy az országos bizottság egy előkelő állású tagja a latin ritusra készül áttérni, s viszont egyesek, bizonyos melancholiával, vagy e nélkül, de fölveszik a ruthén jelzőt.

Ennek a processusnak még előbb végbe kell menni, vagy legalább bizonyos fokig érlelődni, s ha ez megtörtént: akkor majd látni fogja az országos bizottság, hogy kire számíthat s kire nem? Hogy tehát bemehet-e a küzdelembe a siker kilátásával, vagy legalább azzal a reménnyel, hogy mint a burok, dicsőséggel viheti végbe az élethalál harcot. Mert ha még erre sem számíthat, akkor jobb, ha idejében visszavonúl, legalább nem kompromittálja magát a szent ügyet.

Bizonyos azonban, hogy ennek az útnak még győzelem esetében is szakadás a vége. Vagyis az, hogy a magyarok megszabadulnak ugyan a ruthén iga alól, de ha nem is a ruthén egyházmegye, a ruthén nemzetiség mindenesetre megalakúl.

Bizonyos tehát az is, hogy az országos bizottság, magára hagyatva, a magyar liturgia ügyét sem az egyik, sem a másik úton nem viheti dülőre olyan irányban, amely egyaránt megfelel az egyház és az ország érdekének.

Lássuk másodsorban, mit várhatunk a magyar nemzeti közvéleménytől, ha egész hatalmi súlyával pártjára lép az ó-hitű magyaroknak, akiknek ügye elvégre is nem csak egyházi, de egyúttal nemzeti önvédelmi ügy.

Hát igenis, ez a nemzeti közvélemény egy lehelletével elfujhatja a ruthén egyházmegyét akkor, ha nem minden áron ruthéneket akar magyarosítani, nem a nemzeti rendszert akarja az internationalis egyházra ráerőszakolni, nem a Vatikánt döngeti, nem ad salvus conductust Ungvárnak, hanem elismeri az ó-hitű magyart, „a magyarság legelhagyatottabb ágát" magyarnak és megkérdezi Ungvárt, hogy miért katholikusabb a pápánál? miért nincs türelme bevárni Róma határozatát? miért sanyargatja azokat az ó-hitű magyarokat, akiket Róma maga elé bátorított? miért nem akar úgy haladni a fölszabadított úton, mint azelőtt? miért tért át inkább a románok útjára? mit akar azzal a ruthén egyházmegyével?

De ez csak negativ eredmény lesz, nem oldja ez meg a magyar liturgia ügyét s félő, hogy a nemzeti fölháborodás megint csak antikatholikus irányba csapna át, ami többet ártana, mintsem használna az ó-hitű magyarok ügyének.

Sem a magára hagyatott országos bizottság, sem a nehezen irányítható közvélemény nem hozhatja tehát az ó-hitű magyarok ügyét dülőre.

De igenis dülőre hozhatja akár az állam, akár a latin szertartású főpapság.

Kormányaink mindeddig, úgy látszik, kevéssé ismerték föl az ó-hitű magyarok mozgalmának fontosságát. A félrevezetett sajtó nyomán abban maguk sem láttak egyebet, mint a magyarosítás eszközét s többet foglalkoztak annak esetleges árnyoldalaival, mint előnyeivel. Egyáltalában nem tudtak tisztába jönni azzal, hogy mit csináljanak a bécsi udvar unionalis politikájával: folytassák-e azt, vagy elejtsék? A szerb és román keleti egyházak elválasztása és az akatholikus felekezetek congruájának a katholikusokénál előbb való rendezése azt mutatja, hogy elejtették, viszont a ruthén közgazdasági actio és legújabban az amerikai magyar görög-katholikus vikariatus fölállítása az ellenkezőt mu-

tatja. Tény az, hogy a román-keleti nemzeti egyház megalkotásával elkeserítették a katholikus románokat, akik pedig a többséget képezik. A mindkét szertartású katholikus lelkészekre vonatkozó congruarendezés késleltetésével elkeserítették úgy az uniált románokat, mint a ruthéneket. A ruthén közgazdasági actio egyoldalú végrehajtásával viszont egy bizonyos reactiót idéztek elő, mely — habár egyelőre csak az egyházi téren nyilvánúl, de lényegében — hasonlatos ahhoz, amelyet a Bach-korszakban és közvetlenűl a nemzetiségi törvény megalkotása után tapasztaltunk. Sőt ha idejében elejét nem veszik, még veszedelmesebb lehet, mert az egyház erős várába vonúl vissza, ahol eddig csak a lelki szükséget és az igaz magyar hazafiságot ápolták.

Semmi sem fekszik tőlünk távolabb, mint az, hogy ezért a reactióért Darányit tegyük felelőssé. Amit ez utóbbi téren Darányi tett, az csak elismerést érdemelhet, de úgy látszik, a Bánffy-kormány itt ugyanabba a hibába esett, mint az országos bizottság. Abba tudniillik, hogy túlságosan bízott Ungvárban s ennélfogva elmulasztotta a belügyi és kultusztárcáknak azt a cooperatióját, amely minden bajnak elejét vehette volna. De itt is belejátszott a dologba, hogy az Unió politikai oldalát illetőleg kormányaink mai napig sem jutottak tisztult fölfogásra.

Pedig a mint már emlitettük, úgy most ismételjük, hogy a nemzetiségi kérdésnek s ezzel hazánk legfontosabb belügyi kérdésének kulcsa az Unióban fekszik. Az Unió nem gátolta meg, hogy a ruthének a bécsi kormány ellenére is, legalább eszményileg beolvadjanak a magyar fajba s ha ez most megváltozik, ez nem az Unió hibája lesz, hanem a mienk. A katholikus románok most csak Rómáért rajonganak, de 1867-ig még inkább rajongtak a „császár" után s csak tőlünk függött, hogy ezt a rajongást a magyar királyra is átvigyék.

Szilárd meggyőződésünk, hogy a román barátság a nem uniált románokkal lehetetlen, vagy legjobb esetben is csak oly ephemer jellegű lehet, mint a szerb barátság. Az okokat nem szükséges fejtegetni, mert azok kézen fekvők. Ellenben a román barátság a katholikus románokkal lehetséges, mert azokra nézve, az óhitű nép nagy vallásossága miatt erősebb gravitationalis pontot képez, vagy legalább képezhetne a katholikus Magyarország, mint a schizmatikus Románia.

Azt a bizonyos irlandismust, amelynek nyomaival elég gyakran találkozunk a katholikus román sajtóban, mesterségesen

növesztette nagyra a magyarországi, s különösen az erdélyrészi latin egyháznak hideg, majdnem rideg magatartása; tehát ha az okot meg tudjuk szüntetni, megszüntethetjük az okozatot is. Ezenfölül a román egyházban még mindig elég jelentékeny a magyar elem, amely nem igen hajlandó az irek példáját követni.

Igaz, hogy a katholikus románokban most már nem lehet megszüntetni azt a nemzetiségi aspiratiót, amely a ruthénekben — legalább eddig — ki nem fejlődött. Ezt ezért nekik teljes loyalitással meg is kellene hagyni s őket közgazdasági s kulturalis engedményekkel nyerni meg a magyar állami eszmének. Viszont ha ők ennek fejében csak azt a 70.000 ó-hitű magyart is engedik vissza a magyarnak, akiket most az elrománosodás felé visznek, már ez is elég jelentős ellenszolgálmány.

Mikor azt mondtuk, hogy a nemzetiségi kérdés kulcsa az Unióban van, ezzel azt is mondtuk, hogy Rómában van.

Aki ebben még kételkedik, az napról-napra megbizonyosodhatik annak az antikatholikus sajtónak a magatartásából, amely összes nemzetiségi bajinkért Rómát igyekszik felelőssé tenni. A chauvinistikus sajtónak ez az iránya volt az, amelynek látszólag felekezetlen, tényleg azonban nagyon is antikatholikus éle megteremtette a néppártot, s amely ha végleges győzelemre jut vala, rövid idő alatt két nagy felekezeti pártra, a katholikus és antikatholikus pártra osztotta volna Magyrországot, mitől Isten mentse meg nemzetünket.

Ők — persze — azt mondják, hogy nem ők, hanem Róma teremtette meg a néppártot. S ez igaz is, de csak fele az igazságnak. A másik fele az ő számlájokra esik. Nem az olasz szövetség, talán nem is egyházpolitikai reformunk túlzásai, hanem a már említett antikatholikus irány félelmes terjeszkedése vitte rá Rómát erre az önvédelmi lépésre.

Hogyan is volt az lehetséges, hogy a többségében katholikus Magyarországban az antikatholikus irány ennyire elterjedjen?

Hiszen mindaddig, míg Rómában monarchiánkat illetőleg Bécs irányította az egyházpolitikát s ez a politika a magyarság érdeke ellen irányult, nemcsak a magyar katholikus értelmiség, hanem még a magyar papság is készséggel engedett tért a protestans befolyásnak, amely viszont ebben az időben nem felekezeti, s még kevésbbé antikatholikus, hanem tisztán nemzeti érdekeket képviselt. És mindaddig, míg Bécs — Bécs marad, ennek a

„protestans" befolyásnak ilyen értelemben jövőre is meglesz a maga jogosúltsága.

Alig vettük azonban észre, egyszerre csak szakítottunk a régi nemzeti hagyományokkal, amelyek a magyarság üdvét a katholikus és protestans elem egyensúlyában keresték és olyan időben, amikor már Rómában az egyházi politikára Bécs alig gyakorolt valami befolyást, nálunk a régi protestáns irány egyáltalában antikatholikus irányba csapott át. Ez bármennyire is hangsúlyozta, sőt törvénybe is iktatta a felekezetlenséget, valósággal azonban, — legalább negativ értelemben — nagyon is felekezeti volt.

No már ezt csakugyan nem vehette be a katholikus magyarság s ez a dispositio Róma nélkül is megteremtette volna a néppártot. De hála az égnek, üdvös reactioképen ugyanez a dispositio teremtette meg a Széll-kabinetet is, amely hivatva van a magyar nemzeti politikát visszavezetni a régi hagyományos útra.

Ez a hagyományos út sohasem róma, hanem csak Bécs ellen irányult. S ha nem ment is odáig, hogy mikor Bécs ellentétbe jutott Rómával, akkor viszont a magyarság Rómában keressen szövetséget, de bizonyára nem is állott útjában annak, hogy tisztán egyházi kérdésekben ott vegye föl a magyar nemzet a fonalat Rómával, ahol az évszázadok előtt megszakadt.

És várni is lehet a Széll-kabinet loyalis eljárásától, hogy Rómával lehetővé fogja tenni a jobb lábra helyezkedést. Sem az olasz szövetség, sem az egyházpolitikai reform nem áll ennek útjában, mert az örök Róma mindig tudott és tud számolni a befejezett tényekkel. Rómának objectiv álláspontját mutatja különben az a semmikép sem kifogásolható, sőt az adott viszonyok közt előzékenynek mondható mód is, amelylyel az ó-hitű magyarok zarándoklatát fogadta; habár föltehető, hogy a román episcopatus, amelynek köztudomás szerint talán aránytalanúl is nagy súlya van Rómában, ellenök igyekezett informálni.

Az a szerep, amely a nemzetiségi kérdésben az ó-hitű magyaroknak jut, nem olyan jelentéktelen, mint első pillanatra látszik. A ruthének közt már ma is ők a legerősebb támaszai e nép hagyományos magyar irányú magatartásának; a románok közt pedig, ha a magyar-román barátság létre jön, ennek ugyancsak a köztők lakó ó-hitű magyarok lesznek leghivatottabb túszai.

Látnivaló tehát, hogy a magyar liturgia szerencsés rendezésétől függ nem kis mértékben a nemzetiségi kérdés helyes meg-

oldása is. Ha a liturgikus kérdés okosan rendeztetik és az országos bizottság által javasolt kellő biztositékokkal a tekintetben, hogy a templom nem fog a politika színterévé lealacsonyíttatni: akkor föltehető, hogy a magyar liturgiával a románok is meg fognak barátkozni azon előnyök fejében, amelyet nekik a magyar barátság nyujt. Hiszen épen az ő jeles egyházi tudósuk, néhai Papp-Szilágyi nagyváradi püspök volt az, aki a római censorok jóváhagyásával fölállította azt a tételt, amely szerint a keleti egyháznak egyik fő sajátsága az, hogy az isteni tisztelet a nép nyelvén végeztessék.

A kormány beavatkozása azonban teljesen értéktelen lenne, ha ez csak néhány a római Szentszékkel váltandó diplomatiai jegyzékre, vagy pedig alárendelt befolyású külön missiokra szorítkoznék.

Csak egy mód van: *a magyar királyt kell meggyőzni arról, hogy a magyar liturgia a vallási és nemzeti béke követelménye. Ez pedig a dynastia érdeke.*

Vissza kell térni a bécsi udvar egykori dynastikus unionalis politikájára s azt magyar szellemben folytatni. Különösen a ruthéneket illetőleg meg kell győzni az uralkodót, hogy amilyen helyes volt a dynastia érdekében a gácsországi kis oroszokat a „ruthén" jelzővel megkülönböztetni a nagy oroszoktól, épen anynyira helytelen volna ugyancsak a dynastia érdekében is, a magyarországi oroszokat egy közös elnevezés és eddig nem létezett nemzetiségi aspiratio fölkeltése útján egy kalap alá hozni a gácsországi ruthénekkel. Meg kell győzni az uralkodót, hogy az úgynevezett (és helytelenül úgy nevezett) ruthén actiónak, amely különben teljesen a dynastia régi unionalis politikájának nyomában halad, a magyar liturgia egyházi elismerésének kieszközlésével való kiegészítése egyaránt érdeke a magyar nemzetnek és a dynastiának.

Az osztrák császár szomorú tapasztalatai segítségére jönnének ebben a Széll-kabinetnek, mert a „divide et impera" jelszó csütörtököt mondott s csak arról van szó, hogy a „viribus unitis" jelszót a magyar király is magáévá tegye, még pedig nem egy lehetetlen Bach-féle, hanem egy lehetséges Széll-féle programmal.

Ha a király meg van nyerve, akkor a magyar liturgia csak egy szavába kerül a felségnek, mert a magyar liturgia Rómá-

nak kicsi dolog, Ferencz József szava pedig még ma is sokat nyom Rómában.

De van még egy másik mód is dűlőre vinni a magyar liturgia ügyét. Ez pedig az, *ha a magyar episcopatus mint olyan állást foglal mellette.*

Hogy a magyar episcopatus mindeddig nem tudott kimelegedni az Unió mellett, azt meg lehet magyarázni; ámbár azt hisszük, hogy ezzel csak gyengítette saját positióját Rómában. Az örök és internationalis Róma nem félti a latin egyházat az Uniótól. Iránytűje az, hogy: non ut omnes latini fiant, sed ut omnes catholici sint. Erről az álláspontról Róma idelegesen helyt ad az Unió kedvéért annak a nemzetieskedő iránynak is, amely a skizma alatt férkőzött a keleti egyházhoz. A magyar episcopatus ellenben még most sem tud teljesen letérni arról az álláspontról, amely Imre király idejében, amikor talán még félni lehetett a görög ritus fölülkerekedésétől, a nagyváradi latin püspököt a tervben volt görög katholikus püspökség ellenzésre birta. Különben a magyar episcopatus, mint ilyen, csak az általános magyar fölfogásban osztozott akkor, amikor csak kelletlenül engedett a bécsi udvar unionalis politikájának.

Ennek tulajdonítható, hogy Trefort idejében a magyar episcopatus is az ó-hitű magyarok ellen foglalt állást. Ámbár ez az akkori magatartás tisztán magyar állampolitikai szempontból is igazolható, ha megfontoljuk, hogy akkor egy külön magyar egyházi provincia kihasításáról volt szó, amely szükségképen maga után vonta volna a ruthén provincia s így közvetve a ruthén nemzetiség megalakulását.

De ennek tulajdonítható (ha igaz) az is, ha a magyar episcopatus még ma sem a teljes magyar liturgiát tartja megengedhetőnek, hanem csak bizonyos magyar-szláv bilinguismust akarna.

Érthető ez az álláspont is abból a szempontból, hogy az egyháznak internationalis, a politikát az oltárról kizáró szelleme leginkább a bilinguismusban jut kifejezésre, a mely egy kihalt vagy legalább avult nyelvben keresi az egységet és a nép phantasiáját megragadó mysticismust, de egyúttal számol a nép értelmi szükségével is.

Azt hisszük azonban, hogy a magyar episcopatus még nem hatolt be egészen az uniált egyházak szellemébe s nem gondolta meg, hogy ez a bilinguismus erőszakot tenne a görög rituson, amely a nép által egészében érthető nyelvet föltételez.

Egyenlőtlen mértékkel mérne egyfelől a szlávoknak és románoknak, másfelől az ó-hitű magyaroknak. A mysticismus helyébe a nemzeti féltékenységet és irígykedést állítaná s talán még a latin-szláv dualizmus malmára is hajtaná a vizet azzal, hogy a bár avult, de a szláv köznép által még teljesen megérthető ó-szláv nyelvet a latin nyelv piedestáljára emelné.

De különben is az ó-hitű magyarok jelenlegi programmja, amint ez az országos bizottság kifejtéseiből megitélhető, nem az egyház nationalizálását, hanem — amennyire ezt a szerzett jogok megengedik — inkább annak denationalizálását jelenti. Ha tehát még megengedhetnők is, hogy a magyar episcopatushoz bizonyos kicsinyes féltékenység hozzáférhetne, még akkor is teljes megnyugvást találhatna az országos bizottság programmjában, sőt az már ebből a szempontból is meleg rokonszenvére tarthatna igényt.

A fődolog azonban, amivel a magyar episcopatusnak is számolnia kell, az, hogy a bilinguismus nemcsak meg nem akadályozza, de egyenesen megteremtené a ruthén egyházmegyét. A bilinguismus ugyanis a keleti egyházban román találmány, amely Makón és még több más helyen alkalmazásban is van, s amelynek nincs is más célja, mint az: valamennyire (anynyira a menynyire) addig is kielégíteni a nép lelki szükségét, amíg az teljesen eloláhosodik. Egyúttal fegyvernek is szánták a bilinguismust a magyar liturgia ellen, mint szellentyűt a szerintök fölösleges magyar gőz elpárologtatására.

Nem a „timeo danaos et dona ferentes" álláspontja mondatja ezt velünk, hanem a helyzet alapos ismerete. Bizonyosan Ungváron is ezt a bilinguismust tervezik, hogy azután kényelmesen megalkothassák — román mintára — a ruthén egyházmegyét. Nem volna csoda, ha gyanakodnánk, hogy ezt az eszmét Balázsfalván főzték ki, hogy védjék a magok bőrét és a gesztenyét Ungvárral kapartassák ki a tűzből.

Persze sok függ a bilinguismus mértékétől is, legalább abban az irányban, hogy az isteni tisztelet komolysága ne legyen kockáztatva. Ismerve azonban a görög ritust, nem hiszszük, hogy ilyen bilinguismust sikerülni fog szerkeszteni és bátran fölállíthatjuk azt a tételt, hogy *a bilinguismus egyenes tagadása a magyar liturgiának.* Maga az országos bizottság — mint az *Emlékkönyv*ből látjuk — e tekintetben nincs teljesen intransigens álláspônton s abba még belenyugodnék, hogy a consecratio szavai az

egyházmegye hivatalos vagy többségi nyelvén mondassanak el. Természetesen azonban csak oly föltétel alatt, ha az ó-hitű magyarok zöme részére szintén fölállíttatnék egy külön, nem ugyan „magyar", hanem „görög katholikus" püspökség, amelynek keretében az oda esetleg beosztandó ruthén vagy román hitközségek templomaiban aztán a consecratio szavai viszont magyar nyelven lennének elmondandók.

Ennek szerintünk is volna értelme s ez a paritas — a keleti egyházban egyedül lehetséges módon — kifejezésre juttatná azt a nemzetköziséget is, amelyet a nyugati egyházban a latin nyelv egyetemlegessége biztosit.

Bizonyosnak tartjuk, hogy ha a magyar katholikus episcopatus magáévá teszi a magyar liturgia ügyét, Róma döntése kedvező lesz. De épen oly bizonyosnak tartjuk azt is, hogy Ungvár a maga meglepetésszerűen bekövetkezett ruthenisáló törekvéseiben sohasem mert volna anynyira menni, a menynyire ment, ha a románok példáján kívül egyuttal a latin episcopatus bilinguistikus álláspontjára nem támaszkodhatott volna, amely álláspont pedig — mint kimutattuk — a legbiztosabb előkészítője a ruthén egyházmegyének.

Igy, vagy úgy: de a magyar liturgia ügye legelső sorban a latin episcopatuson fordul meg, ha tehát meglesz a ruthén egyházmegye és meglesz a ruthén nemzetiség: ezért a felelősség első sorban a latin episcopatust fogja terhelni.

Az ellenkező esetben viszont büszkeségévé válhatnék a magyar episcopatusnak, hogy nemcsak megmentette a létért küzdő ó-hitű magyarokat az elzülléstől; nemcsak megakadályozta a ruthén egyházmegye kifejlődését, hanem a magyarellenes irányban indult unionalis politikának magyar szellemben való újból fölvételével megakadályozhatná egyúttal a ruthén nemzetiség kifejlődését, létrehozhatná a magyar-román barátságot, s ki tudja? talán a kétes értékű szerb barátság helyett megújithatná a történeti horvát barátságot is. Egyszóval magához ragadhaná a protestáns irány nemzeti lobogóját s tisztán egyházi úton megoldhatná a nemzetiségi kérdés legnehezebb problemáját is, amelytől a magyar haza jövője legelső sorban függ.



Hajdudorog két zászlaja.

═ *Magyar Világ 1906. 16. szám.*
Petronius álnév alatt. ═

A nemes és túlnyomóan görög katholikus hajdúváros fegyvertárában 1868. óta két ritka szépségű nemzeti színű zászlót őríztek. Az egyiken *Magyar Liturgia,* a másikon *Magyar Püspökség* felirás van. Ezt a két zászlót, 1868-iki kongresszusukból, azok a magyarajkú görög katholikusok ajándékozták a nemes hajdú városnak, akik már régóta egy külön görög katholikus püspöség után sóvárogtak. Magyar püspökség helyett azonban csak egy szerény kis vikáriátust kaptak, mert hát Magyarországon külön püspökség csak az oláhoknak dukál, az oltárról is csak nekik volt szabad kiküszöbölni a szláv nyelvet, a magyar görög katholikusoknak nem.

Ez a furcsa igazság erősen boszantotta a nemes és büszke hajdúkat, aminek okából 1896-ban, a millenáris esztendőben, újra kibontották és fennen lobogtatták a Magyar Liturgia zászlaját. Ez időben (vagy valamivel előbb) *György* Endre volt a hajdúk országgyűlési képviselője, akit a jóhiszemű dorogi hajdúk, a választási programmbeszédében tett igéretei alapján, kálomista létére is tiszteletbeli görög katholikusnak tekintettek. Minden lelkifurdalás nélkül őt kérték fel tehát vezérnek és az ő vezetése alatt papjukkal együtt feljöttek Budapestre, hogy itt az ünneplő nemzet színe előtt, magyar misét mondjanak. Rossz vége lett azonban a dolognak, mert mire a nyárfa lombjai sárgulni kezdtek, a római szentszék letiltotta a magyar liturgiát.

Megmozdultak erre azok az ó-hitű magyarok is, akik hívek maradtak az ős munkácsi és eperjesi egyházmegyékhez. Zajosan követelték, hogy kálomista vezér helyett görög katholikus vezért kell választani, még pedig olyat, aki az ő tiszta magyarvérű csa-

ládfáját egészen az Árpádházbeli vezérek koráig felviheti; ne foghassa rá senki, hogy kálomista, sem azt, hogy orosz vagy oláh.

Ezt a férfiút *Szabó* Jenő főrendiházi tag személyében vélték feltalálhatni, de sehogy se tudták családfáját egészen az Árpádokig felvinni. Csak annyit lehetett biztosan megállapítani, hogy ő szépunokája a hírneves *peleskei nótáriusnak,* akit pedig ország-világ elismer a maga idejebeli magyarsága legtipikusabb alakjának. Egy másik őse pedig udvari szabó volt Rákóczi György fejedelemnél. Arcképe meg van örökitve 1639-ről szóló nemesi diplomájában, egyik kezében karddal, a másikban ollóval, mert akkoriban ez volt a módja az iparpártolásnak. Ezt tehát elismerték döntő vérségi bizonyítéknak s megkínálták a fővezérséggel.

Szabó Jenő eleinte vonakodott. Utóbb azonban mégis megadta magát és elvállalta a vezérséget, de csak olyan feltétel alatt, ha a hajdúdorogiak a Magyar Liturgia felirású zászlót mint vezéri jelvényt, neki átadják.

Határozatba ment tehát, hogy az ő vezetése alatt a zászló elkérése és átvétele végett deputáció menjen Hajdúdorogra. Senki se kételkedett a kedvező eredményben, mert a hajdúkra nézve is áll a közmondás, hogy magyar ember nem hagyja ugyan a jussát, de ha szépen kérik, az ingét is oda adja. Igaz ugyan, hogy a hajdúk szívéhez a szép nemzeti színű zászló még az ingnél is közelebb fekszik, de a deputációnak utasításba volt adva, hogy a másik zászlót, amelybe nemes Hajdúdorog városának igazi jussa van begöngyölve, semmiképen se bántsa.

A dolog még sem ment olyan könynyen, mint hinni lehetett volna.

A dorogiak az 1898-dik év május havának egy szép napján nagy lelkesedéssel és magyar vendégszeretettel fogadták a deputációt, de töviről-hegyire kikérdezték, hogy milyen lesz hát az a magyar mise? Neszét vették ugyanis, hogy a mise kánoni részében vissza kell állítani a régi állapotot, vagyis a mise derekán az átlényegűlés szavaiban a szláv nyelvet. *Szabó* Jenő kijelentette, hogy mindennek, még a pap csendes imáinak is magyarul kell mennie, csak az átlényegülés szavai menjenek... izé, *diák* nyelven, mint a böszörményiek hiszik, tulajdonképen pedig *ó-szláv* nyelven. Lett erre nagy rökönyödés a dorogiak közt.

— No hát így a zászlót nem adjuk!

Faggatták erősen *Szabó* Jenőt, hogy miért is ragaszkodik

ő annyira ahhoz a néhány orosz szóhoz? Szabó erre kifejtette, hogy az átlényegülés három mondatára nézve választásunk van az orosz és a görög nyelv között, de választanunk *kell*, mert a latin szertartású egyháznagyok támogatására csak ily feltétellel számíthatunk, e nélkül pedig vesztett ügyünk volna Rómában. Elbeszélte, hogy *Vaszary* Kolos hercegprímás ő Eminenciája őt *Firczák* Gyula püspök úrral együtt magához hívatta és kijelentette előttük, hogy ezalatt, de csakis ezalatt a feltétel alatt kész előterjeszést tenni Rómába. Sőt, ha ez a néhány idegen szó bántaná a híveket, kész még azt is javaslatba hozni, hogy ezek a szavak ne hangosan, de csendesen legyenek elmondva, úgy mint a latinoknál.

Én részemről — tette hozzá Szabó Jenő — az *oroszt* választom, mert nem akarok elszakadni felvidéki hittestvéreinktől, különösen pedig nem akarom, hogy papi családaink két részre szakadjanak. Ez különben a magyar kormány álláspontja is.

Erre a hajdúdorogiak hosszú tanácskozásra vonultak vissza. A tanácskozásból olyan hirek szivárogtak ki, melyek remélni engedték, hogy a hajdúk kapitulálnak. De nem így történt. A tanácskozásból *Farkas Pali bácsi*, a hajdudorogi orsz. végrehajtó bizottság elnöke, jött ki elsőnek és imígyen hirdette ki a határozatot:

— Jól van, elfogadjuk azt a néhány orosz szót, ha viszont az orosz ajkú hiveknek ugyanazt a néhány szót magyarul fogják mondani.*) Ahhoz azonban ragaszkodunk, hogy az átlényegülés is hangosan menjen, mert a ritus dolgában semmiféle ujításba bele nem megyünk.

Szabó Jenő savanyú arcot vágott erre a kijelentésre, megnézte az óráját és kiszólt, hogy fogják be a lovakat. De bizony

---

*) A paritásnak ez a különben jogos eszméje más formában bejutott a római zarándoklatról kiadott hivatalos Emlékkönyvbe is. Ennek 6-ik lapján ugyanis a következőket olvassuk: „Ha az a cél, hogy a meglevő egyházmegyék nyelvi egysége legalább a kánoni részben biztosítva legyen: ez a cél a „quod uni justum alteri aequum" elve szerint csak úgy volna igazságosan keresztülvihető, ha a gör. kath. magyarság zöme részére egy új püspökség felállításával az a szabály jutna érvényre, hogy a liturgikus nyelv minden egyházmegyében az illető hitközség anyanyelvén alakuljon ugyan, *úgy azonban, hogy a kánoni részben minden egyházmegyében a hivek többségének liturgikus nyelve alkalmaztassék.*" *Petronius.*

ez hiábavaló lett volna, mert a kerekeket előre kiszedték a kocsiból, a vacsora pedig már várt reánk Pali bácsiéknál.

A vacsorán — a deputáció nagy meglepetésére — megjelent *György* Endre is. A fényes vacsoránál szó sem esett a magyar liturgiáról és általában kevés volt a szóbeszéd. Annál több volt a nóta, mikor a bor meghozta a jókedvet, de nótában is mindég csak ez járta:

Ha a tyúknak füle volna,
Mint a bagoly olyan volna,
De mivel, hogy nincsen füle,
Olyan, mint a fülemile.

Ezt persze mindenki úgy értette, hogy ha nekünk (gör. kath. magyaroknak) protekciónk volna, olyan boldogok volnánk, mint az oláhok; de mivelhogy protekciónk nincsen, olyanok vagyunk, mint az oroszok.

A deputációnak másnap reggel korán kellett indúlnia, azért Szabó Jenő 12 óra tájban rövid szundításra visszavonult. De nem igen tudott aludni, mert a közelfekvő étkezőből folytonosan bagoly, tyúk és fülemüle hangok zsongtak a fülébe. Elgondolta, hogy milyen hálátlanok vele szemben ezek a hajdúk, holott pedig ő már jogászgyerek korában vezércikket írt a hajdúdorogi püspökség mellett.*) Feltehetnék, hogy nem lesz hűtlen első szerelméhez. Míg e felett tünődött, egyszerre csak úgy reggeli 5 óra tájban nyílik az ajtó, rajta nagy lármát és„halljuk" kiáltásokat hallott és belép hozzá *Ujhelyi* Andor, a dorogi főpap, azzal a jelentéssel, hogy a város ékesszavú nótáriusa, *Farkas* Győző tósztot akar reá, már mint Szabó Jenőre mondani, s közkivánság, hogy a megtisztelt férfiú, még ha álmosan is, de jelen legyen a megtiszteltetésnél.

Szabó sejtette, hogy most megint a magyar liturgiáról lesz szó, azért gyanakvó pillantást vetett a szónok mellett ülő György Endrére, amikor az étterembe belépett. És csakugyan a magyar liturgiáról volt szó. Az volt a szónoklat magva, hogy hát ők adják a zászlót, mert bíznak Szabó Jenőben, de csak addig, amíg vele egy úton haladhatnak. Ellenkező esetben visszaveszik a zászlót.

---

*) „Egy keleti katholikus magyar egyházmegye felállításáról." Megjelent a br. Podmaniczky Frigyes által szerk. *Hazánk* c. balközépi hirlap 1868. évi 12. számában.

Szabó Jenő arca erre az ajánlatra még mindig savanyú maradt, de már nem volt olyan savanyú, mint előbb. A deputáció két másik tagja, Pásztélyi Jenő és Novák Sándor közé ült és jó darabig konferáltak. Megtudta tőlök, hogy derekasan dolgoztak György ellen, amíg ő szundikált. Nem lehetett letagadni, hogy a hajdúk engedékenyebbek lettek s most már nem mókáznak. Tanácskozás után felállt Szabó és azt mondta:

— Jól van tehát, én nem vagyok ugyan Vörösmarty Szép Ilonkájának királyi vérű szép vadásza, de csak addig akarok vezér lenni, amíg a hajdúdorogiakkal egy úton haladhatok. Elfogadom az ajánlatot.

Dörgő éljenzés követte ezt a kapitulációt. A dorogi nótárius tollat vett a kezébe és örök emlékezet kedvéért írásba foglalta a paktumot, amely méltó lett volna a Széll Kálmán tollára s amely bizonyosan ma is ott fekszik az Országos Bizottság irattárában.

Mikor a deputáció elbúcsuzott, a jó lelkű Farkas Pali bácsi odasúgta Szabó Jenőnek:

— Vigyázz, mert az Országos Bizottságban leszavazunk a három orosz mondattal.

Néhány hét mulva, 1898. évi június 20-án, megalakult az Országos Bizottság. A második vagy harmadik ülésen szóba jött a három orosz, vagy görög mondat is és Szabó Jenőt csakugyan, még pedig *egyhangúsággal* leszavazták. Azóta Szabó többször megbánta, hogy e kritikus pillanatban nem vetette fel a bizalmi kérdést. Így talán elért volna egy vagy két szavazati többséget s eleget tehetett volna a Hercegprimás kivánságának. Ő Eminenciája pedig megtette volna Rómába a megígért felterjesztést s meglehet, hogy ezáltal már közelebb jutottunk volna a célhoz.

Azóta Budapesten is megnyilt előttünk saját templomunk ajtaja s ez alkalommal nem maradt el a kilátásba helyezett felterjesztés sem.



Egyházi könyveink és a klauzula.

== *Magyar Világ 1906. évf. 19. sz.*
Petronius álnév alatt. ==

Az ischli császári nyaralóban született az a dynasztikus gondolat, amelyet ischli klauzula elnevezés alatt ismerünk.

A klauzulának az volt a rendeltetése, hogy egy csapással kivágja a 67-es kiegyezésnek azt a rákbaját, amelyet felmondásos monarchiának (Monarchie auf Kündigung) csúfolnak. Hatalmas gondolat volt, de nem gondolták végig s olyan áldozatot kívántak a magyar nemzettől, hogy ezt csak a teljes és hamisítatlan paritással lehetett volna megfizetni. Erről azonban megfeledkeztek s e feledékenység miatt halva született gyermek lett a klauzulából. Ez magával rántotta a Bánffy-kormányt, a ki nem elégített paritás pedig felébresztette az alvó függetlenségi oroszlánt, amely egymás után *felfalta* a Széll, Khuen-Héderváry, Tisza és Fejérváry kormányokat, végre az egész szabadelvű pártot, úgy hogy Deák Ferenc apostolaiból csak hírmondók maradtak.

— De mi köze az ischli klauzulának a gör. kath. egyházi könyvekhez? — kérdi joggal a nyájas olvasó.

Ezt elmondom a következőkben.

Ismeretes, hogy az ó-szláv liturgiának kevéssel a magyar honfoglalás előtt Pannónia volt a bölcsője. Az pedig világtörténeti tény, hogy a keleti és déli szláv népfajok kulturájának ez az ó-szláv liturgia vetette meg alapját és ez őrízte meg az idők során hazánkba északról és délről betelepedett szláv ajkú népek faji öntudatát is. És ha hitelt lehet adni egy régi görög feljegyzésnek, amelyet felfedezője, — a hírneves szlavista, Jagics bécsi egyetemi tanár — egykorúnak tart a magyar kereszténység kialakulásával, csak kicsiben mult, hogy Magyarországon is nem a görög ritus szerinti kereszténység vált uralkodóvá: azon kicsiséget t. i., hogy a keletrómai birodalom akkori züllött viszo-

nyai miatt a görög egyházi könyvek fogyatékán voltak s ezért a görög hittérítők kénytelenek voltak a tért a latinoknak átengedni.*)

Íme az egyházi könyvek hiánya, vagy meglétele milyen nagy szerepet játszott a világtörténelemben.

Ismeretes az is, hogy az oláh nép kulturájának Rákóczi György erdélyi fejedelem vetette meg az alapját önkénytelen apostoloskodásával. Ám rólunk, gör. kath. magyarokról senki sem gondoskodott, s innen ered mai nyomorúságunk. Voltak ugyan szegény, buzgó apostolaink, de maecenásaink nem akadtak és báró Eötvös József volt az első, aki belátta, hogy maga az ország van hívatva arra, hogy segítségünkre jöjjön. Azonban évtizedek multak, míg végre ha nem is önállóan, de legalább a szláv ajkú hitsorsosainkkal való sziami testvériség révén mi is hozzájuthatunk a szükséges pénzforráshoz.

Széll Kálmán, kormányzatának mézesheteiben, a képviselőház nyílt ülésén megigérte, hogy államköltségen új kiadást rendez az ó-szláv nyelvű egyházi könyvekből. Kivánságára a kultuszminiszter erélyesen felkarolta az eszmét és — hogy a görög kath. magyarok mozgolódását is valamelyes nyugvó pontra hozza — kibővítette azzal, hogy egyidejűleg a magánhasználatra szóló magyar fordításokból is új kiadás rendeztessék.**) Széll azonban az obstrukció név alá rejtőzött oroszlánnal való viaskodása közben megfeledkezett az ígéretről s ez megrekedt a takarékos pénzügyminiszternél, Lukács Lászlónál, aki pedig apai ágon rokonságban volt az ischli klauzulával.

Jogos volt tehát az aggály, hogy az ischli klauzula a mi egyházi könyveinket is magával rántja, ha nem akad valaki, aki megcsinálja azt a curtiusi ugrást, hogy *ad captandam benevolentiam* megpróbálja rehabilitálni, ha nem is magát a halva született gyermeket, de legalább a rokonságát.

Négyszázezer korona — enynyi kellett a könyvekre — nagy pénz, főleg a mi gör. kath. fogalmaink szerint, akik a pénzszá-

*) Századok 1896. 201. lap.

**) Egy köztudomásra jutott diplomatiai jegyzék (note verbale) szerint a római Curia a szerkönyveknek magyarra fordítását „a hívők megértése végett" már közvetlenül az 1896. évi pápai tilalom után megengedte s csak azt kötötte ki, hogy a hithűség megőrzése okából a fordítás a püspökök ellenőrzése alatt történjék. A fordításokat tehát már előbb is meglehetett volna kezdeni, de politikából szükségesnek találták, hogy ez kapcsolatosan történjék az ószláv könyvek új kiadásával. *Petr.*

mításban is úgy bandukolunk a többi Európa mögött, mint az időszámításban. Hogy tehát ezt a tengerpénzt megmentse, országos bizottságunk elnöke, mint főrendiházi tag vállalkozott a Curtius szerepére s e végből egy „nagyszabású beszédet" eszelt ki. Lukácsnak tetszett a dolog s kemény pénzügyminiszteri szíve ellágyult. Széll Kálmán is tudott a dologról, de csak azt üzente viszsza, hogy *valeat quantum potest.*

Mondják, hogy a főrendiházban nem tréfadolog beszédet tartani, mert ott állandó technikai obstrukció van. Abban nyilvánul az obstrukció, hogy mikor valaki beszélni kezd, a főrendek rettenetesen únott arcot vágnak és zsebóráik után kapkodnak s ez így tart az egész beszéd alatt. A hatása pedig ennek a technikai obstrukciónak az, hogy még a legforróbb kánikulában is *megfagy a szónok ereiben a vér,* jóformán még mielőtt beszélni kezdene. A minisztereknek kivételesen megengedik, hogy nálok ez a pathológiai állapot csak a beszéd végével következzék be, az obligát éljenzés elmaradásával. Érthető különben ez a technikai obstrukció, mert a szegény főrendeknek — drága az idejök.

Elérkezett tehát a curtiusi ugrás napja s a készenlétben álló szónok a főrendiház 1902. évi május hó 27-iki ülésében, a költségvetési vita során elmondotta életének leghosszabb, talán egy félóránál is tovább tartó beszédjét. (Röviden szokott beszélni, mert a szónoklás mesterségében Istenben boldogult Csengery Antalt követte, aki korának egyik legnagyobb történésze, de leggyengébb szónoka volt.

Kifejtette, hogy bizony a felmondásos monarchia rossz dolog, de ezt Deák csak azért csinálta, mert akkor még lehetetlen volt a teljes és hamisítatlan paritást elérni. Hiba, hogy az epigonok azóta sem érték el a teljes mértéket, de ha ezt a hibát most megkorrigálnák és megadnák a teljes és állandó paritást úgy a közgazdasági, mint a politikai téren: akkor — ha még élne — Deák Ferenc volna az első, aki azt mondaná az ischli klauzuláról, hogy *így már jó.*

Beszéde végén természetesen bizalmat szavazott Széll Kálmánnak, mint Deák Ferenc eszméi letéteményesének. A nagy letéteményes a vita végén sietett a bizalom hevét lehűteni. Ő ugyanis nagyon jól tudhatta, hogy Bécsben az ischli klauzuláért nem hajlandók ilyen nagy árt fizetni. Ezért óvatos körültekintéssel úgy tett, mint aki semmit sem hallott s holmi aprólékos dolgokban csakis gróf Zichy Nándorral polemizált, mert — mint

mondá — „nagyobb szabású politikai enunciáció a felszólalások során nem történt."

Egy előkelő bécsi hirlap tudósitója valamivel többet olvasott ki a beszédből, s úgy informálta az osztrákokat, hogy ez volt az utolsó igazán deákpárti beszéd, amely a magyar országgyűlés termeiben elhangzott.

A *Budapesti Hirlap* úgy nyilatkozott, hogy a szónok előkelő modorban beszélt, de nem pályázott a népszerűségre. (Amint igaz is, ezt szónok maga is jelezte beszédében.)

A fekete levest a *Független Magyarország* tálalta fel, méltán felháborodva a felett, hogy a gyorsírói reprodukció végén ez állott zárójelben: (élénk helyeslés.)

Köztudomás szerint a *pénznek*, az aranynak igen *jó az illata;* de sokszor kell mosakodnia annak, aki utána jár, nehogy valami piszok rátapadjon. Hogy magának keresi-e a pénzt, vagy közcélra? az nem tesz különbséget. Így történt ez a jelen esetben is és a Független Magyarország — az ébredező állatkirálynak minden erejével nekirontott a szónoknak. Mi volt mit tennie? Van Magyarországon egy biztos recept, amely minden piszkot lemos, még azt is, amelyet az ember erkölcsi bátorságával von magára. Ezt a receptet párbajnak hívják.

Ki ne ismerné Gajári Ödönt, a nagy békebírót; és Ludvigh Gyulát, a máv. daliás vezérét. Őket kereste fel a szónok a dolog rendezésére. És ki ne ismerné dr. Demjanovich Emil főorvost? A flastrom felrakására őt akarta felkérni, ha a recept megtette a hatását. Erre azonban nem került sor, mert a felkért szakértő tanuk alapos tanulmányozás után megállapították, hogy az oroszlánbőgés nem hagyott foltot. Erről írást állítottak ki, amelyet a szónok örök emlékezet kedvéért az országos bizottság irattárába tett le. A párbajizgalom során észre sem vette, hogy ő, — akit a gör. kath. magyarok egyháznyelvi mozgalma révén sokan vicepüspöknek csúfolnak — egy *halálos bűn* kisérletébe esett. Ez sok lelkifurdalást okozott neki s csak akkor talált megnyugvást, amidőn bűnét meggyónhatta Firczák Gyula püspöknek s a főpásztor kimondta a szentenciát, hogy: — *Ez olyan folt, amely tisztit.*

* * *

Lukács László megtartotta a szavát s első részletként százezer koronát állított be az 1904. évi költségelőirányzatba. A curtiusi ugrásnak tehát meg volt a sikere.



A rutén kérdés Hajdudorogon.

Magyar Világ 1906. évf. 20. sz.
Petronius álnév alatt.

Mikor Ausztria sakktábláján a különböző népfajok kölcsönös sakkban tartása végett „nemzetiségeket" kerestek: a mult század kellő közepén *gróf Stadion* államminiszter volt az az osztrák Kolumbus Kristóf, aki Gácsországban a rutén nemzetiséget fölfedezte.

Gróf Apponyi Albertnek a Kisfaludy-Társaság közgyűlésén tartott nagyszabású beköszöntő felolvasása óta mindnyájan tudjuk, hogy a fantázia és az esztétika nagy szerepet játszik a politikában. Tudta ezt már gróf Stadion is, de biz ő csak aféle fűzfapoéta — rimgyártó volt s ebben kimerült a politikája. Az volt előtte a feladat, hogy diszszonanciát teremtsen a lengyelek latin és a „ruténck" görög szertartása közt, akiket eladdig Bécsben meglehetős jó rímben „*Pollaken und Rusniaken*"-eknek csúfoltak. Ennek az összhangnak megzavarása végett gróf Stadion ez utóbbiakat a szintén görög ritusu oláhokkal akarta rímes összhangba hozni, de nagyon sokat adott az euphoniára s a *Wallachen*-re nem találta elég jó rímnek a *Rusniaken*-t. Mint tudós férfiú, a római és a kánoni jogot vette hát segítségül s az előbbiből (felülve III. Napoleon császárnak, aki időközben a moldva és oláh fejedelemségeket Románia elnevezés alatt egyesítette) kissé franciás bécsi dialektussal kiböngészte a *Rumaenen*-t, a kánoni jogból pedig kiböngészte a *Ruthenen*-t. És heuréka — úgy találta, hogy a kettő pompásan rímel egymással.

A rossznyelvű *Sacher-Masoch* hírneves német novellista, ki mint gácsországi születésü, nagyon jól ismerte és szerette a velünk hitsorsos ottani papi családokat s ezekről több rokonszenves novellát is írt, tréfából kisütötte, hogy gróf Stadion a *rutén*

elnevezést tulajdonképen nem a kánoni jogból, hanem egyesen a bibliából merítette. Még pedig azon helyes vagy helytelen jogvélelem alapján, mintha ez a köztudomás szerint felette vallásos nép a bibliabeli *Ruth* nevű, szigorú erkölcseiről ismeretes szép özvegy ivadéka volna.

A mi gácsországi hitsorsosaink eleinte furcsa arcot vágtak az új elnevezéshez, mivelhogy annak — mint a mi tudós nyelvészünk és történészünk, *Zsatkovics Kálmán* állítja, — az ő nyelvükön valamelyes lekicsinylő értelme volna. Később azonban szokott nagy loyalitásuknál fogva belenyugodtak ebbe az elnevezésbe és úgy segítettek magukon, hogy ezt az elnevezést *csak kifelé* használják, amikor t. i. szalon kabátban járnak és németül beszélnek, maguk közt azonban régi ruszin nevüket mai napig megtartották.

Magyarországban egy igen tiszteletre méltó és a mi kárpátalji népünket lelkéből szerető, de idegen származású férfiunak, *Egan* Edének jutott a kétes szerencse, hogy e népben a magyarországi rutén nemzetiséget felfedezze. Nem csoda, ha tájékozatlan volt a mi viszonyaink körűl, mert a nagy *Rákóczi* Ferenc gens clementissimája az 1896. évi ezredéves ünnepségekig teljesen feledésbe merült s egy egészen új honfoglaló vagy honmentő nemzedéknek kellett jönnie, hogy a Kárpátok bércei közt a mi szláv ajkú, de magyar érzelmű s az idők során elszegényedett népünket és annak hazafias papságát felfedezze.

Szegény *Egan* felült az új honfoglalóknak, akik — mióta a német, oláh és tót nem akarja „úgy, mint régen" süvegelni a magyart, — mindenáron egy hazafias mintanemzetiséget kerestek, amely ezt a németek, oláhok és tótok helyett megtegye; főleg pedig ne akadékoskodjék a szükséges képviselői mandátumok rendelkezésre bocsátásánál. Pedig hát mindenkinek tudnia kellene, hogy a mi szláv ajkú gör. kath. népünknek éppen abban állott mindenkor a hazafisága, hogy Bécs minden csalogatása ellenére soha se volt hajlandó külön politikai nemzetiséggé kialakulni.

Lehet azonban, hogy Egant nem az új honfoglaló magyarok, hanem azok a bevándorlottak vezették tévútra, akiket *Vámbéri* terminologiájával *kazároknak* szokás nevezni. Ezeknek persze régi hazájukban, Oroszországban, szerzett rossz tapasztalataik révén túlságosan imponált népünk régi „orosz" elnevezése. Kevésbbé imponálhatott azonban nekik a gácsországi vándorútjukon

megismert rutén elnevezés. A keresett új nemzetiségnek ezt az elnevezését tehát okkal-móddal talán ők szuggerálták, hogy ilyeténképen egy bizonyos membri deminutioval hasonlatossá tegyék őket magukhoz.

Bármint álljon a dolog, tény, hogy a mi papságunk és szláv ajkú népünk eleinte hajlott a „honmentő" magyar sajtó által lelkesen felkarolt divatnak. *Hajdudorog* azonban és vele az összes gör. kath. magyarság sehogy sem akart meghódolni ennek az ujdonságnak. Azt a fejcsonkítást, hogy őket vallásuk révén oroszoknak csúfolták, még csak elviselték valahogy; de erősen lázadoztak az ellen, hogy e helyett a rutén elnevezésben rejlő tagcsonkítás vallásuk révén rájuk is kiterjesztessék. Megemlékezve továbbá a mi gyönyörű amboni imánknak arról a mondásáról, hogy „minden áldás felülről jön": a gyanakvó hajduk nem minden alap nélkül, a rutén elnevezés szuggerálását nem a kazároknak, hanem egyenesen — *Bécsnek* tulajdonították, azzal a politikai célzattal, hogy eltűntesse a határdombot, mely magyar hazánk északkeleti részeit Gácsországtól és Bukovinától elválasztja. Végre pedig kiszivárgott, hogy a lembergi rutén érsek Rómában a rutén patriarchai cím elnyerése végett lépéseket tett. Ilyen körülmények között bizonyos eszmekapcsolatok és felmerült tünetek révén a gör. kath. magyarok méltán azt kérdezték maguktól, hogy: mi lesz akkor a magyar liturgiával, ha ez így halad tovább?!

Megbízták tehát vezérüket, hogy az országos katholikus autonomiai kongresszusban nyilt ülésen tiltakozzék a rutén elnevezés ellen, ami meg is történt.*) Ez a tiltakozás eleinte rossz vért szült Ungváron, de amikor a Vezér azt egy, a hazai sajtóhoz intézett nyilt levélben is megújította és behatóan megokolta,**) megnyíltak a szemek és a tiltakozás Ungváron is visszhangra talált.

Az akkori magyar kormány sehogy sem tudott lelkesedni a gör. kath. magyarok lelki szüksége iránt, de a sajtópolemia még sem kerülte el a kormányelnök, *Széll* Kálmán figyelmét. Magához hivatta tehát vezérünket. De mikor ez jelentkezett, Széllt annyira körülfogták — mint mindig — a honmentő hirlapirók, hogy csak öt percnyi kihallgatást adhatott a Vezérnek. Ezt az

*) Lásd a függelékben.

**) Lásd a függelékben.

öt percet is a miniszterelnöki palota és a belügyminiszteriumi épület közti rendes sétájából szakította ki, de ez elég volt arra, hogy a Munkácson székelő „Rutén segélyző kirendeltség" cégtábláját tüstént levétesse és e helyett a „Hegyvidéki segélyző kirendeltség" cím használatát elrendelje.

Ezt követőleg kissé heves szóváltás volt Vezérünk és az akkori földmivelésügyi miniszter közt. Ez a szóváltás körülbelül így hangzott:

Miniszter: A magyar nemzet rokonszenve ezer esztendő óta most először fordul önök, rutének felé s ezt önök azzal viszonozzák, hogy veszekesznek maguk közt. Vigyázzanak, mert ezt az eljárásukat a történelem meg fogja bélyegezni.

Vezér: Először is én és megbízóim magyarok vagyunk, nem pedig rutének; de a mi szláv ajkú gör. kath. népünk sem akar semmit sem tudni a gácsországi ruténekről. Másodszor, nem ezer esztendeje annak, hogy Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos a mi felvidéki népünket szívébe zárta s az epigonok hibája, hogy később ezt a népet elfelejtették és hagyták tönkre menni. Harmadszor pedig történeti tény, hogy az oláh nemzetiséget a „magyar vallás" terjesztésének balul kiütött célzatával Rákóczi György alapította meg; vigyázzon tehát a magyar kormány, hogy a rutén nemzetiség megalapítására irányúló kísérletezése miatt a történelem szigorú itélete ellene ne fordúljon. Különben pedig mi, görög katholikusok, nem veszekszünk, hanem kissé hangosan gondolkozunk, mert már ez minálunk így szokás s ezt is csak azok a bizonyos *honfoglalók* okozták.

Miniszter: No, no. Hiszen én csak éppen azt akarom mondani, hogy a rutén kirendeltséget, mint ilyet, már megszüntettem s remélem, hogy a hitsorsosaik javára megindított közgazdasági akcióm nemes és hazafias célját önök is helyeslik.

Vezér: Teljes szívből.

Miniszter: Arra kérem tehát, menjen le Dorogra és csillapítsa le a nyakas hajdukat.

Vezér: Ezer örömmel. December 4-én ugyanis templomünnep lesz Dorogon s ez alkalommal ott akarjuk megtartani a hálaadó ünnepélyt római zarándoklatunk sikeréért.

A lezajlott hálaadó ünnep igen vonzó formában van megírva a gör. kath. magyarok római zarándoklatáról szóló hivatalos emlékkönyvben, de az a bizonyos „lecsillapítás" távolról sem ment olyan simán, mint a leírásból hinni lehetne.

Farkas Győző városi főjegyző vendégszerető házában gyűltünk össze bizalmas értekezletre s nagy volt a ribillió, amikor a Vezér a díszebéden tartandó hivatalos felköszöntők programmjának megbeszélésénél azt indítványozta, hogy a pápa, a király, a hercegprimás és püspökeink után az első felköszöntő a földmívelésügyi miniszterre, mint a hegyvidéki segélyző akció kezdeményezőjére és legfőbb vezetőjére szóljon s hogy erről a minisztert meleg hangú táviratban értesítsük.

A bizalmas értekezletnek felette zajos volt a lefolyása. A dorogiak mindent felhoztak az indítvány ellen, ami a kormányhatóságilag propagált rutén divat ellen akár általában a magyarság, akár in specie a magyar liturgia szempontjából felhozható volt. Hiába magyarázta a vezér, hogy most már vége szakadt a hivatalos propagálásnak; a dorogiak váltig azt hajtották, hogy *már késő,* mert meg van a baj és ennek a t. magyar kormány az oka. Még a jólelkű *Farkas* Pali bácsi is, aki — ámbár híres rókavadász volt, de a rókákon és nyulakon kívül soha még a légynek sem ártott életében — még ő is tűzbe jött és imígyen szónokolt:

— Szó sincs róla, hogy mi ne örömest látnók, hogy felvidéki hitsorsosaink boldogúlnak; de mint igaz negyvennyolcasok, nem viseltethetünk bizalommal egy olyan közösügyes kormány iránt, amely, mikor kötelességszerűleg gondoskodott felvidéki hitsorsosaink testi inségéről, ugyanakkor nem jutott eszébe gondoskodni *a mi lelki inségünkről is,* holott pedig erre soha sem lett volna jobb alkalma és püspökeink igen jól megértették volna, ha causalis nexust csinált volna a hegyvidéki segélyző akció és a — magyar liturgia közt.

A szónok utolsó szavaira még a pecsovics hírben álló Vezér is bólintott a fejével, ami azt jelentette, hogy ez igaz. A dorogiak diadalmámorban úsztak s még *Pásztélyi* Jenőt is alig hallgatták meg, aki pedig megigérte, hogy a dorogi határ szélén fekvő amerikai berendezésű dohánytelepén nagy áldomást rendez, ha teljesítik a Vezér kívánságát. Ezt a farmot, mivelhogy nagyon messze fekszik a város közepétől, még soha senki sem látta a dorogiak közűl, még maga Pásztélyi Jenő sem, csak a zsidó bérlő hozott hírt róla angáriaként, tehát mindenki kiváncsi volt egyszer meglátni, még Pásztélyi Jenő is, a tulajdonos. De ez se hatott.

Végre felkelt a Vezér és ünnepélyes hangon ezeket mondotta:

— Én már kétszer kapituláltam a dorogiak előtt. Először

akkor, amikor elfogadtam tőletek a Magyar Liturgia zászlóját csak úgy *kölcsönbe*. Másodszor akkor, amikor a szent mise három orosz mondatával leszavaztatok. Most rajtatok a sor, én ezennel visszaadom a zászlót és e perctől fogva nem vagyok vezéretek, ha most nem engedtek.

Farkas Pali bácsi nagyon elérzékenyedett erre a kemény beszédre s hirtelen lecsillapodva, csendesen mormogta, hogy:

— Ez már más, ez már más.

Farkas Győző, a szíves házigazda, hivatalos állása ellenére is *titokban* szintén negyvennyolcas volt, de azért ő is ráhagyta és a többiek is, hogy bizony *ez már más*. A Vezér nagyon büszke lett erre a diadalára, majdnem olyan büszke, mint amikor közvetlenül a római zarándoklat előtt megjelent Hajdudorogon s egy szavára több mint *negyven* hajdu jelentkezett a zarándoklatra. De szüksége is volt a Vezérnek erre a második diadalra, mert ezzel lekvittelte azt a két vereséget, amit az imént elpanaszolt.

Szent lett tehát a béke s az értekezlet kiosztotta a szerepeket. *Rabár* Endrének, akkor országgyűlési képviselőnek és az érsekujvári Kossuth-ünnepély rendezőjének jutott osztályrészűl, hogy a földmívelésügyi minisztert felköszöntse. Meg is felelt a feladatának szépen és derekasan. Nem szólt egy szót sem a ruténekről, de annál többet Rákóczi népéről, a legtöbbet pedig magáról a miniszterről.

Farkas Győző állva hallgatta végig a beszédet és óvatosságból vérben forgó szemekkel fascinálta a hajdukat, hogy hát aztán erősen éljenezzenek.

Lett is olyan dörgő éljenzés, akár csak ha még mindig XIII. Leo pápát éljenezték volna. A dorogiak ugyanis soha sem fogják Leo pápának elfelejteni, hogy anno 1900. olyan kegyteljesen hallgatta meg püspökeinket, mikor azok „ex hac occasione" velünk együtt a magyar liturgiát is beajánlották előtte, meg hogy aztán a szent atya Vezérünkkel együtt a dorogi papot és általa híveit is megáldotta.

Farkas Győző nemesen állt bosszút Rabár Endrén, amiért őt a római zarándoklat alkalmával kiszorította a pápai áldásból.

Az üdvözlő távirat még a díszebéd alatt elment a földmívelésügyi miniszternek s Vezérünk még Hajdudorogon időzött, mikor a miniszter köszönő sürgönye megérkezett.

Igy oldottuk meg Hajdudorogon a nehéz és bonyodalmas rutén kérdést, békében és testvéri szeretetben.



A nemzetiségi kérdés.

Magyar Világ 1906. 14, 39—40 sz.
Vereczkei álnév alatt.

A XIX-ik századból átörökölt eszmék közűl talán egy sem volt hatásosabb, mint a nemzetiségi kérdés.

Valamennyi emberi alkotás módjára ez is bűnben fogantatott; ami annál természetesebb, mert szűlő anyja a politika volt, amelyet a mi népünk találóan úri huncutságnak nevez. — Harmadik Napoleon meg akarta törni az osztrák imperiumot és azokat a német uralkodó házakat, amelyek Ausztriával együtt a divide et impera politikáját követték. Hogy ezt a célt elérje, napirendre tűzte a fajpolitika kizárólag államalkotó jogosultságának elvét. Ez az elv mai napig se tűnt le a napirendről s bár Sedannál keservesen megboszúlta magát szerzőjén, de úgy az ő uralkodása alatt, mint azóta is nagy rombolásokat vitt végbe Európaszerte.

Azok az államok, amelyeket az új eszme kényelmetlenűl érintett, természetesen védekeztek ellene. Igy nem is csoda, ha az eszme fogalmi meghatározásánál a politika megelőzte, sőt egyenesen mellőzte a tudományt; aminek aztán az lett a következménye, hogy a nemzetiségi kérdéshez egy csomó fogalomzavar fűződött.

Természetesen ez a kérdés egy államot sem érintett kényelmetlenebbűl, mint Ausztriát.

Itt sem hiányzott ugyan az uralkodó faj, sőt viszonylagos többsége és legnagyobb intellectualis ereje miatt még ma is ilyennek tekinthető az osztrák-német, de mindemellett az uralkodóház nem volt képes, vagy — ami valószínűbb — nemzetellenes irányánál fogva nem is akarta kialakítani az „osztrák nemzetet" és így nem tudott mással védekezni az uralkodóvá vált nemzetiségi eszme ellen, mint azzal, hogy a birodalom népeit és néptörzseit

elnevezte Nationalitäten = nemzetiségeknek. Igy alakúlt aztán ki az a fogalomzavar, mintha a nemzetiség a nemzetnek vagyis az állampolgárok összeségének valamelyes alfaját, úgyszólván bizonyos statust in statu képezne és csodálatos, hogy e hibás felfogásnak még olyan világos fő sem volt képes ellentállani, mint a mi Eötvös Józsefünk. Az ő nagy tekintélyének számlájára esik, hogy e fogalomzavart később a magyar törvényhozás is szentesítette.

A tudomány azonban ezt a hibás fogalmat — ha az százszor is lenne törvénybe iktatva — soha sem fogja szentesíteni. Nevezetesen pedig nemzetiség alatt soha sem fog mást érteni, mint a valamely nemzethez, tehát az ország lakóinak összeségéhez tartozást, amelynek *nincs többes száma*. A fajt és fajbeliséget, vagy az anyanyelvet a tudomány soha sem fogja összetéveszteni a nemzetiséggel, de lassanként az élet is símúlni fog a tudományhoz, mert a közéletben éppen olyan romboló hatása van a fogalomzavaroknak, mint a magánéletben a félreértéseknek.

Nekünk, görög katholikusoknak, idővel talán még büszkeségünkre fog válni, hogy mi adtuk meg az első lökést a tisztultabb felfogásra. Orosz ajkú népünkben, amely magát Rákóczi népének nevezi, már e névre való büszkeségénél fogva sem verhetett gyökeret az az irány, hogy osztrák mintára politikai nemzetiséggé való kialakulása által — még ha számereje azt lehetővé tette volna is — elszakadjon a magyar nemzet testétől. Magyar ajkú népünket pedig a kényszerűség vitte rá arra, hogy a zavaros fogalmak tisztázását követelje. Ez a nép ősidőktől fogva áldozata volt egy másik, nem kevésbbé indokolatlan fogalomzavarnak, amely t. i. ezt a színmagyar népet pusztán régi liturgikus nyelve révén összetévesztette orosz és oláh hittestvéreivel. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy amidőn ez a magyar ajkú nép lelki szükségének kielégítése végett templomaiban meghonosította a magyar istentiszteleti nyelvet s azt 1900-iki tömeges zarándoklatával a római szentszék előtt is megvédelmezni igyekezett, ezáltal egyúttal nemzetiségét, vagy helyesebben szólva, fajbeli érdekeit is védelmezte.

A római zarándoklatról kiadott *Emlékkönyv*ben a görögkatholikus magyarok a nemzetiség fogalmának következő, a tudomány követelményeinek minden tekintetben megfelelő definitióját adták: „Más dolog a vallás és megint más a nemzetiség, sőt maga a nemzetiség is nem azonos sem a faji leszármazással, sem az

anyanyelvvel; a vallás kizárólag a lelki szükség kérdése, a faji leszármazás a tudományé, az anyanyelv a nevelés és a statisztika kérdése, *a nemzetiségi hovatartozásra pedig a közös múlt által megszentelt hagyományokon kívül, egyes-egyedül a politikai meggyőződés és a hazafiúi érzelem lehet döntő és irányadó*".

Azonos ez a fölfogás azzal, mely — habár talán öntudatlanúl is — kezdettől fogva gyökeret vert egyházmegyéink népfajai közt, különösen pedig szláv ajkú népünkben, melynek egy töredéke részese volt a honfoglalásnak s ez a rész az idők folyamán teljesen beolvadt a magyarságba, a nagyobb rész pedig *Korjatovics* herceg vezetése alatt költözött be hazánkba. Legelőször ennek a fölfogásnak *Deskó* János beregi főesperes adott formaszerű kifejezést egy jeles cikkében, amelynek sarkalatos pontja az, hogy: *„e népfaj a magyar állameszmének hódolva, mint dönthetetlen szikla, ellenállt és áll a nemzetiségek dekomponáló befolyásának".*)*

Az államjogi elmélet ugyanezt a követelményt állítja föl, de természetesen nem az egyik vagy másik, hanem az összes — valamely országban lakó — népfajokkal szemben.

De elemezzük kissé közelebbről azt az elméleti tételt, hogy *egy* országban *egy* nemzetiségnél több nem képzelhető. Ellenvethető, hogy ez a fölfogás letagadja azt a tényt, mely szerint Magyarország lakosainak mintegy fele része nem magyar ajkú, és így voltakép e felfogás nem egyéb, mint célzatos előlegezése a sovénpolitika amaz ábrándképének, mely a jövőben Adria és a Kárpátok közt nem lát mást, mint magyart. Szolgáljanak az alábbi sorok annak igazolásáúl, hogy ez a szemrehányás nem csak alaptalan, hanem a mi álláspontunk egyenesen a most uralkodó túlzó felfogások ellen fordúl.

Ha ugyanis áll az a tétel, hogy hazánk minden polgára, tekintet nélkül fajára és anyanyelvére, nemzetiségére nézve nem lehet más, mint magyar: akkor semmi jogosultsága sincs annak, hogy az ország nem magyar nyelvei és népfajai *idegeneknek* tekintessenek, de viszont annak sincs jogosultsága, hogy emezek kulturája *idegenből* táplálkozzék. Akkor az *államalkotó* magyar fajnak azt a jogát, hogy ő adja meg az államnak nyelvi és nemzetiségi karakterét, senki sem vonhatja kétségbe, de viszont nincsen *uralkodó* magyar faj, mert nincsenek szolgafajok. Az állam-

*) Lásd a függelékben.

alkotás idejéből való uralkodó faji jelleg csak akkor éled föl időlegesen újra, ha ezt egyik vagy másik népfajjal az állam egysége ellen irányúló tömörülése miatt éreztetni szükséges és rendet kell csinálni.

Tudományos szempontból továbbá mindenféle nemzetiségi tömörülést nyilt ellenségeskedésnek kell minősíteni, még pedig egyszerűen azért, mert nem képzelhető oly nemzetiségi tömörülés, mely vagy kifelé ne gravitálna, vagy legalább az állam belső egységét fölbontani nem akarná. Hiába hivatkoznak az ellenkező fölfogásúak Svájczra, mert ott nincs más nemzetiség, mint a svájczi s ez a germán népfaj az, mely ott az államnak nemzeti és jóformán nyelvi karakterét is megadja, csakis a Svájcz különleges helyzetéből folyó ama természetes megszorítással, mely az ott találkozó három nagy kulturnép és a nemzetközi kultura érintkezési pontján úgyszólván önként adódik.

Ott a *faji türelmességet* a nemzetközi kultura is támogatja, de ez a faji faji türelmesség épp úgy, mint a felekezeti türelmesség, mindenütt egyik természetes követelménye az állami életnek s abban nyilvánúl, hogy egyfelől az állam nyelvét, már csak saját érdekében is, az államhatalom által nyújtandó alkalom mérvéhez képest mindenkinek meg kell tanulnia, de viszont senkinek sem szabad megütközni azon, ha a más anyanyelvűek egyúttal régi nyelvkincsüket is megőrizni igyekeznek.

A két vagy többnyelvűségre ugyancsak Svájcz a legszebb példa, de mint fokozott művelődési tényező, ez a kétnyelvűség a tudomány itélőszéke előtt kétélű fegyverré válhatik ott, ahol államellenes nemzetiségi tömörülések előfordúlnak.

Végre pedig a tudomány is nem csak támogatja, de egyenesen ajánlja a *fajok keverését és keresztezését*, még pedig nem csak azzal a végcéllal, hogy egy távolabbi idő nemzedékében a faj és a nemzet fogalma lehetőleg egybeolvadjon, hanem azzal az átmeneti célzattal is, hogy ezáltal az államra nézve hátrányos tömörülések ellensúlyt nyerjenek.

Ime tehát a mi fölfogásunk a nemzetiségi kérdésről az egész vonalon a sovinizmus ellen fordúl, még pedig úgy a túlzó magyar nemzeti irány, mint az úgynevezett „nemzetiségi" sovénség ellen.

Nem a törvény tételes intézkedéseitől, hanem az állam konkrét létfeltételeitől, az államalkotó faj türelmességétől és a tényleges erőviszonyoktól is függ, hogy ezen a köznapi használattal nem egészen egyező, de elméletileg egyedül helyes fölfogással

szemben adható-e hely kivételnek, vagy sem? Ily kivételnek természetesen semmi esetre sem lehet helye akkor, ha az erre való törekvés nem magában a köznépben gyökerezik, hanem csak, mint a belőle kikerülő intelligens elemek fontoskodása, stréberség, vagy éppen külföldi impulzusok befogadására való hajlandósága, szóval, mint „úri huncutság“ jelentkezik.

Nem akarok e kérdésről hosszabb tanúlmányt írni, csak a mi szláv ajkú, de az úgynevezett szláv szolidaritástól teljesen távol álló népünknek a magyarsághoz való viszonyát kívánom még röviden taglalni.

Természetesen, Magyarország a szabadság országa és szinte lehetetlen, hogy ily fontos kérdésben mindenki egy véleményben legyen. Lehetnek köztünk és bizonyára vannak is olyanok, kiket a faji érzés, vagy a politikai felfogás más, a régi hagyományokkal ellentétes meggyőződésre visz. Mi ezekkel szemben egyszerűen a *quod uni justum, alteri aequum* álláspontján vagyunk és senkire sem akarjuk ráerőszakolni saját meggyőződésünket, de magunk részéről mindaddig az itt kifejtett irányt fogjuk követni és támogatni, míg egyházmegyéink népeinek többsége félreismerhetlenül nem szakít a régi hagyományokkal, mert — mert mint a római zarándoklatról kiadott Emlékkönyv 38-ik lapján írva van: „úgy egyházunknak, mint hazánknak tartozunk azzal, hogy mozgalmunk a régi hagyományok megváltoztatására, ne csak okot, de még ürügyet se szolgáltasson“.

Ismételjük tehát, hogy a mi álláspontunk a nemzetiségi kérdésben ép úgy összhangzásban van az államjogi elmélettel, mint „Rákóczi népé“-nek történeti hagyományaival. Zavaró momentum csakis a Bach-korszak óta merült föl köztünk, részint nemzetiségi irányban, részint pedig az egyháznyelvi türelmesség terén. Az utóbbival bőven foglalkoztam előbbi cikkeimben, itt csak az előbbire szorítkozom. Senki sem csudálkozhatik azon hogy míg a nemzetiségi törvény fennáll, vagy legalább az ország nem magyar ajkú polgárainak hozzájárulásával aboleálva nem lesz: mindenkor lesznek egyesek szláv ajkú népünk vezetői közt, akiket nyugtalanítani fog az a gondolat: vajjon nem tehetnek-e maguknak szemrehányást abból, hogy e törvénynek úgynevezett kedvezményeit nem veszik igénybe? A hazafiúi érzés erre a kérdésre, mint eddig, úgy jövőre is megadja a feleletet, de mindenestere csak megnyugtató lehet rájuk nézve az, hogy a jogtörténet és az államjogi elmélet tudományának világításánál ezek az igénybe

nem vett kedvezmények oly *danausi ajándéknak* bizonyúlnak, melyhez a magyar állam erejével való megmérkőzés veszélye nélkül nyúlni nem lehet.

Viszont a hegyvidéki segítő akció és az a becéző modor, melyben a magyar közvélemény Rákóczi népét felkarolta, fényesen igazolja a mi jogtörténeti felfogásunk helyességét s e tekintetben ne vezesse félre szlávajkú népünket az, hogy a becéző elnevezések közt a „hazafias nemzetiség" is előfordul, mert a tudomány világánál ez nem egyéb, mint *contradictio in adjecto* s tényleg is e becéző elnevezést a magyar közérzület csakis fegyvernek használja a kevésbbé hazafias népfajok ellen.

Sok azonban még úgy szláv ajkú, mint egyáltalában görögkatholikus népünknek a magyarsággal való viszonyában a kívánni való, hogy elég legyen téve a tudomány követelményének: *az igazságnak. A társadalmi téren* még velünk szemben sem szünt meg a szűkkeblü sovinizmus. A pánszlávizmus gyanúja és a „graeca fides" állítólagos megbízhatlansága ma már senkit sem nyugtalanít ugyan komolyan, mikor a mi népünkről van szó, de még mindig bő ürügyet szolgáltat oly egyéni fontoskodások és élősdiségek kifejtésére, melyek egyfelől a nemzeti asszimilációt nehezítik, másfelől pedig és különösen, népünk és intelligenciánk rovására esnek.

Mintegy 20 év előtt történt, hogy egy Oroszországgal való háború kitörésétől félt a kormány s egy nagyon „előrelátó" miniszter aggódva kérdezte, hogy ha a háború csakugyan kitőr, akkor „egy orosz pap fia", aki véletlenül oly hivatali pozicióban volt, melyen egy áruló sokat lett volna képes ártani, — megtartható-e helyén? Még régebben ugyanez az „orosz pap fia" volt az, ki a kiegyezéskor átvett vasútak német belszolgálatának megmagyarosítását kezdeményezte és erélyesen kézbe vette; mégis egy akkor a politikában nagy szerepet játszott Vezérigazgató, kinek valami hivatalos dologban a tyúkszemére hágott, nagy lármát csapott, hogy ilyen *pánszláv* embert nem volna szabad oly előkelő pozicióban megtűrni.

Véletlnül az illető származására nézve is magyar volt, de az ismeretes fogalomzavar, mely nálunk nemcsak a fajt, hanem még a vallást is összetéveszti a nemzetiséggel, lehetővé tett oly inzultusokat, melyeknek egy fajbeli „orosz papfiúval" ép oly kevéssé lett volna szabad megtörténni.

Hiszem is, hogy ilyenek a központban ma már nem történ-

hetnek, de még ma is a központ számlájára esik az a sok keserű igazság, melyet az „Uj Honfoglalók" cimű cikkben elmondottunk. Főleg pedig a periferiákban még most is nagyon sok az olyan „fölöttes lény", akiknek az az álláspontjuk, hogy ha nemzetiségek nem volnának, csinálni kellene, hogy legyenek, mert ők ebből élnek és csak így vélik megőrízhetni „úri" mivoltukat. Szegények, az eszkimók országába képzelik magukat, ahol Madách „Ember tragédiája" szerint *numerus clausust* kell csinálni a húsevők közt, mert kevés a — fóka!

Bízom azonban a magyar nemzet életerejében, hogy még idejében képes lesz felszívni ezeket a parazitabogarakat és a régi magyar nemesség példájára az egész vonalon újból felveszi annak a fajkeveredésnek folyamatát, mely nézetem szerint egységes nemzeti vérkeringést egyedül alkalmas biztosítani. Ennek a szellemi és vérkeveredésnek legelső sorban a haza összes népfajaiból kikerült intelligentia körében kell megtörténnie, szem előtt tartva azt, hogy Magyarországnak vannak ellenségei a külföldön és vannak — sajnos — a belföldön is ép úgy, mint minden más országnak, de elismert intelligentiája nem lehet más, mint *magyar.*

És kérdem: Magyarország összes nem magyar ajkú népfajai közt melyik volna alkalmasabb erre jó példát adni, mint az, amely egyik előörsi csapatával részese volt a magyar honfoglalásnak, később betelepedett zömében pedig kiérdemelte a *clementissima gens,* a *Rákóczi népe* nevét. *Deskó János* tiszteletreméltó alakja lebeg újból is előttem, midőn lezárom soraimat, mert e valóban derék népfaj hagyományos hazaszeretetének még eddig soha senkisem adott méltóbb kifejezést, mint ő azokban a szavakban, melyeket híres cikkéből fentebb idéztem s melyeket érdemes volna márványba vésni.



A kongrua és az oláhok.

— Interview egy „nemzeti titok"-ról. —

═ *Magyar Világ 1906. 24—25 sz.*
Petronius álnév alatt. ═

Hej Rákóczi, Bercsényi ... lesz-e már a kongruából valami? Ezt a dalt hangoztatják már régóta kárpáti bérceink közt a havasi kürtök s ugyanezt viszhangozzák a tárogatók Szabolcsból, Szatmárból, a Hajdúságból és a Bodrog közéről. És azt kérdi mindenki: hol van hát a késedelem oka: *Egerben* vagy *Balázsfalván?*

Manapság ilyen kényes kérdéseket csak interviewek útján lehet anynyira amenynyire tisztázni. Én is erre adtam a fejemet, de hát kit kérdezzek ki? Egyházi emberre nem gondolhattam, mert azok részint érdekelt felek, részint pedig nem értenek az ilyen bonyolúlt természetű pénzügyi és jogi kérdésekhez. A kongrua-bizottság világi tagjai pedig jobbára latin szertartásuak s mint ilyeneknek, nincs érzékük a mi görög katholikus papságunk mizériái iránt.

Eleinte *Timon Ákosra,* a kongrua-bizottság érdemes előadójára gondoltam. Ő is latin származású ugyan, de az autonómiai kongresszusban gör. kath. kerületet képvisel, feltehető tehát róla, hogy irántunk való jóindulatát a kongrua-bizottságba is átvitte. Idejében észrevettem azonban, hogy éppen ő legkevésbbé alkalmas erre, mert mint a kongrua-bizottság előadójának, nem szabad kockáztatnia, hogy akár Samassával, akár Mihályival bajba keveredjék.

Nem mradt tehát egyéb hátra, mint azt a gör. kath. világi főrendiházi tagot meginterjuvolnom, aki Wlassics volt kultuszminiszter jóvoltából tagja a kongrua-bizottságnak is. Hozzá fordultam tehát s ő készséggel adta tollamba a következőket:

— Hát tudja — így kezdte a főrendiházi tag hosszasabb magyarázatát — nekem a kongrua-bizottságban, ennek nagyérdemű elnökével, az időközben biborosi rangra emelt egri érsekkel egy affairem volt, melyből azt következtetem, hogy a nehézség nem Egerben van, hanem Balázsfalván.

Való igaz, hogy *Samassa* Ő eminenciájánál a hétfejű sárkány sem vigyázna jobban arra, hogy Árpádházi királyaink egyházi alapítványaiból ha csak egy krajcár is *idegen kézre kerüljön.* De az is igaz, hogy amikor Mihályi Viktor a balázsfalvi érsekség élére került, tőle mindenki azt várta, hogy Krisztus urunk példáját követve, ostorral fogja kiűzni templomaiból a nemzetiségi farizeusokat, akik a bécsi politika szolgálatában oda vitték a dolgot, hogy a gör. kath. vallásunk az erdélyi részekben már nem is vallás, hanem nemzetiség.

Azt várta mindenki Mihályitól, hogy mint az ős munkácsi egyházmegye szülöttje, az erdélyi részekbe is át fogja ültetni azokat a hagyományainkat, amelyek a templomban nem ismernek nemzetiséget, csak ájtatos népet; amely az Isten igéjét a maga nyelvén akarja hallani: a magyar magyarul, az orosz oroszul, az oláh oláhul. Hiszen ha nem is orosz, de magyar ajkú hívek elég nagy számmal vannak a balázsfalvi érseki tartományban is és igy Mihályinak módja volt arra, hogy az ős munkácsi egyházmegye nyelvi és faji türelmességét oda is átplántálja. Különösen pedig módja volt arra, hogy egyházmegyéje élén ő is belépjen az országos katholikus autonómiát szervező kongreszszusba.

Hát bizony ezek a várakozások nem valósultak meg s most már világos előttem, hogy mit értett Samassa az „alienatio" alatt, amikor nekem jelzett affairünk alkalmával per longum et latum e szó kánonjogi jelentőségét magyarázgatta? S hogy miért ragaszkodott olyan szívósan ahhoz, hogy a gör. kath. lelkészek kongrua kiegészítése függőben maradjon addig, amíg az itt-ott — különösen az erdélyi részekben — túlságosan elszaporodott parochiák „szabályozva" nem lesznek. Világos ugyanis, hogy ő ezekben a parochiákban megannyi nemzetiségi várerődítményt látott, amelyekre a régi apostoli királyok adományaiból bármit is „elidegeníteni" vétkes cselekménynek tartotta.

Én persze nem feledkezhettem meg arról, hogy ereimben — akár valódi, akár átviteles értelemben — oláh vér is folyik, amennyiben anyai nagyapám oláh pap volt Alsó-Szoporon, amikor még ez a parochia a munkácsi egyházmegyéhez tartozott. Ta-

lán innen van, hogy rajongva gondolok vissza arra az időre, amikor az ungvári katedrális templomban még oláhul is miséztek és *nem tudok lemondani a reményről, hogy valamikor még magyarul is fognak misézni.*

Egy szóval én a „görög katholikus egység" felfogásában egy lépéssel tovább vagyok, mint összes magyar és szlávajkú hittestvéreim, amennyiben ebbe az egységbe oláh ajkú hittestvéreinket is befoglalva óhajtanám látni. Tényleg is ezzel a programmszerű felfogással léptem be úgy az autonómiai kongresszusba, mint a kongrua-bizottságba.

De hogy elülről kezdjem, a kongrua-bizottság azon ülésének napirendjére, amelyen én először vettem részt, egyebek közt azon albizottságok megalakítása volt kitűzve, amelyek a már beérkezett jövedelmi bevallások felülvizsgálatára voltak hívatva. Az ülés előtt megküldött irományok tanúlmányozása közben először villant meg agyamban, hogy a kongrua-rendezés eszméjének bizonyára a legráutaltabb lelkészek metropolisából, Balázsfalváról kellett kiindulnia: mert különben semmi értelme sem volna annak a hatalmas (állítólag Samassa érsek által sugalmazott) kerékkötő és fékrendszernek, amely az ismeretes junctimok alakjában, az 1878-ik évi királyi resolutióban lett lefektetve.

Ezek a junctimok azt jelentették, hogy kongruáról mindaddig nem lehet szó, amíg a vele kapcsolatos összes kérdések, u. m. a kegyúri jogok, párbér, stólai illetmények stb. rendezése meg nem történik. Már pedig Timon Ákos könyvéből tudtam, hogy a kegyúri jogok rendezése egymaga, amilyen komplikált dolog, egy egész emberöltőt vehet igénybe. Hát még a görög katholikus parochiák „szabályozása", amely nyilván a legfőbb szerepet játszotta a kerékkötő junctimok közt!

Kiváncsian mentem tehát az első ülésre és azt hiszem nem csalódtam feltevésemben. Samassa hatalmas beszédben vezette be a napirendet. Beszéde a jelen voltak lelkes éljenzése közt abban csúcsosodott ki, hogy a legfőbb szempont, amelyet a kongrua rendezésénél szem előtt kell tartani, a katholikus egyház *függetlensége.*

Rajtam kívül talán senki sem vette észre, hogy ebben az esetben a „függetlenség" delejes jelszava nem egy megvalósítható ideált, hanem egy újabb kerékkötőt jelentett. Nem volt ugyanis nehéz kiszámítanom, hogy a mindkét szertartású lelkészek kongruaszükséglete aránytalanúl többre rúg, hogysem azt az egyházi

főjavadalmasok (püspökök, káptalanok, apátságok stb.) jövedelmi fölöslegeiből fedezni lehetne. A szükséglet nagyobb részét tehát az államnak kell fedeznie, ami vagy a függetlenséget, vagy pedig a mindkét szertartású lelkészek kongruarendezésének egyformaságát kizárja.

Világos tehát, hogy Samassa az egyház függetlensége alatt nem a mindkét szertartású, hanem *csakis a latin szertartású* katholikus egyház függetlenségét értette.

A Samassa beszéde csakugyan nem volt más, mint intés a latin szertartású főjavadalmasokhoz, hogy felhasználva azt az időközt, amelyet az ő jól kigondolt taktikája biztosított: egyházmegyéikben saját hatáskörükben rendezzék a kongruát; a gör. kath. egyházmegyék pedig nézzenek utána, hogy hogyan boldogulnak az állammal.

Samassának taktikájában nemcsak pajaink anyagi érdekeinek sérelmét, de egyúttal az egyházi Unió kompromittálását is láttam. Sőt miután időközben a törvényhozás a református lelkészekével együtt a görög-keleti lelkészek kongruáját is soron kívül rendezte: nem sok fantázia kellett ahhoz, hogy már-már a skizma megújulásának fenyegető veszélyét is lássam.

Nem volt tehát veszíteni való idő s én a legközelebbi állami költségvetés tárgyalása alkalmával a főrendiházban, rámutatva a szent Unió egyházi és állami célzatait fenyegető veszélyekre és arra, hogy a kongrua-bizottság működése — nagyérdemű elnökének és tagjainak minden buzgósága mellett is — a jelenlegi alapon nem lehet eredményes: felhívtam a kormányt, hogy egy újabb rezolució útján távolítsa el azokat a kerékkötő junctimokat, amelyek eddig a bizottság sikeres működését megakadályozták.

Samassa jelen volt az ülésen s mondhatom, hogy beszédemet nem nagyon nyájas arccal fogadta.

A miniszter pedig kitérő választ adott s az ülés után azt mondta privatim:

— „Kedves barátom, te a magyar nemzeti politikának egyik legkényesebb kérdését bolygatod".

Hiába faggattam, többet nem akart mondani.

Meghökkentem. Szent Isten! Hiszen ez azt jelenti, hogy az egyházi Unió értéktelen dolog hazánkra nézve s a magyar nemzeti politika a skizma megújulását kívánja.

Nem akartam hinni füleimnek s kezdtem szépíteni a dolgot. Nem-nem, az a nagy nemzeti titok nem lehet más, mint hogy a

miniszter nem mert a korona elé lépni s nyiltan megmondani: „Uram, Király, a kongruát rendezzük, mert papjaink éheznek, de az oláhoknak (sem a katholikusoknak, sem az orthodoxoknak) egy krajcárt sem adunk, míg a nemzetiség ördögét ki nem kergetik templomaikból".

Úgy vélekedtem tehát, hogy velünk, a kongrua-bizottsággal akarja kikapartatni a gesztenyét a parázsból.

Mindazonáltal nem voltam bizonyos magamról. Hallottam ugyanis valamit, hogy Tiszáék a görög-keleti oláhokkal valami paktumfélére léptek. Azt pedig már régen láttam, hogy Horvátországban gróf Khuen-Héderváry a katholikus horvátokkal szemben nyiltan a szerbeket pártfogolja. Rebesgetni hallottam végre azt is, hogy az egész akciót titokban a nagy Dezső, már mint Szilágyi Dezső intézi. Terringettét, hátha mégis volna valami a dologban?

Hogy el ne tévedjek, Horánszky Nándorhoz, a mi sokszor megsiratott jóbarátunkhoz fordúltam útbaigazításért. De ő sem tudott eligazodni, sőt bevallotta, hogy már régen érzi, mintha velünk a kongrua-bizottságban méltatlan játékot űznének. Ilyen szerepre pedig ő tovább nem vállalkozhatik, inkább kilép. Biztatott azonban, hogy nyári szabadsága alkalmával meglátogatja Samassát Egerben s kiugratja a nyulat a bokorból.

Segíteni akartam neki s a kongrua-bizottság számára kidolgoztam azt az ismeretes indítványomat, amely olyan sok port vert fel egyházmegyéinkben. Közöltem az indítványt mind a három püspökünkkel s helyeslésükkel a kongrua-bizottság legközelebbi nagygyűlése elé terjesztettem. Ekkor történt az a nagy affaire, amelyre előadásom elején utaltam. Lefolyása pedig a következő volt:

Az albizottságok elkészültek a lelkészi jövedelmi bevallások felülvizsgálatával s a napirendre azok végleges jóváhagyása volt kitűzve.

Az ülés elején az elnöklő érsek titkára kért szót, hogy egy indítványt tehessen. Szép beszédben előadta, hogy a királyi resolutióban foglalt junktimokat a cél kockáztatása nélkül csakugyan nem lehet egész terjedelmükben betartani; egyedül a gör. kath. parochiák szabályozása olyan, hogy itt a junctim fentartása okvetlenül szükséges, mert sem az egyházi főjavadalmasokat, sem az államot igazságtalan áldozatokkal terhelni nem szabad. Indítványozza tehát, hogy a felülvizsgált jövedelmi bevallások a latin

szertartású lelkészekre nézve véglegesen jóváhagyassanak, a görög szertartású lelkészekre nézve pedig tartassanak függőben addig, amíg a parochiák „szabályozása" meg nem történik.

Kívülem senki sem volt jelen a mieink közűl. Idegesen felállottam és szót kértem.

Az elnök, visszaemlékezve a főrendiházban s néhány nap előtt az autonómiai kongreszszusban tartott beszédemre (amely utóbbiban a mellett kardoskodtam, hogy az Anyaszentegyház két szertartása közt maguknak a szertartásoknak kivételével minden egyéb választó falnak meg kell szünnie), vészt jósló szemmel figyelmeztetett, hogy érzelmi momentumokat a diskusszióba behozni nem szabad.

— Már pedig — replikáztam én — az előttem szóló bizottsági tag indítványának elfogadása újabb választó falat alkotna közöttünk.

Erre az elnök egy roppant érdekes előadást rögtönzött az alienatio kánonjogi természetéről, kifejtve, hogy amit mi görög katholikusok akarunk, az nem egyéb, mint alienatio, ez pedig nemcsak a kongrua-bizottság, de még a korona hatáskörét is meghaladja s egyenesen a pápa elhatározásától függ.

— De kérem alássan (szóltam én közbe), hisz éppen azt akarom kifejteni, hogy mi görög katholikusok nem akarunk alienatiót, amely csak keserűséget, tehát újabb választó falat támasztana köztünk és a latin szertartásúak közt; hanem mi a kongrua-kiegészítést csakis az államtól igényeljük.

— Ez már más, mondja az elnök szelídebb hangon.

— De úgy igényeljük, — folytattam — hogy a kongrua-kiegészítés közös kasszából, egyenlő feltételek alatt történjék.

— Ez megint más lapra tartozik, dörögte az elnök újabb beható fejtegetés kíséretében. Beszéde alatt, amelyben az egyház függetlenségének megóvását — mint legfőbb szempontot — nyomatékosan kiemelte, én ösztönszerűleg éreztem, hogy most azt a nagy nemzeti titkot szellőzteti, amelyet Wlassics nem akart előttem elárulni. De a nagy érseki Talleyrand olyan ügyesen rejtegette szavaival gondolatait, hogy bármily megfeszített figyelemmel hallgattam is, egy szót sem értettem meg a szellőztetésből. Végre is mikor befejezte fejtegetéseit, zavaromban nem tudtam egyebet mondani, mint enynyit:

— Különben pedig beszéljen helyettem indítványom, amelyet bátor vagyok ezennel benyújtani.

Utánam, helyesebben szólva az elnöklő érsek után (mert hiszen beszélni csak ő beszélt, én pedig a felsorolt néhány közbeszóláson kívül szóhoz sem juthattam) egy kúriai bíró emelkedett szólásra s olyan dörgedelmes beszédet tartott az oláhok ellen, hogy mindnyájan csak kábultunk bele, a végén pedig hozzátette:

— Különben pedig én Jókai Schamyljával tartok, akinek az volt a jeligéje, hogy „görög-török: mindegy ördög". A többi görög katholikusok sem jobbak a Deákné vásznánál; tudhatná ezt a gör. kath. főrendiházi tag is, ki a magyar liturgiáért ugyancsak kikapott a Bazilitáktól.

Ekkor Horánszky jött a segítségemre. Nem sokkal mondott többet, mint anynyit, hogy: „Egy hajóban evezünk", de ennek a rövid beszédnek olyan nagy volt a hatása, hogy az érseki titkár indítványát a nagygyűlés túlnyomó többséggel leszavazta s a jövedelmi bevallásokat, mindkét szertartás lelkészeit illetőleg jóváhagyta.

Mikor vége lett az ülésnek, az érsek mellettem elhaladva, megállott egy percre s erősen a szemembe nézve, azt mondta:

—Maga nem tud beszélni, de bátor ember.

Éreztem, hogy ez nincs haraggal mondva s jól esett látnom, hogy a célt, habár egy kis leckéztetés árán, de elértem.

Azt hittem, hogy most már menni fog a dolog, de csalódtam.

Miután nem sikerült a kerékkötő junctimokat a gör. kath. parochiákra szorítani s ezekre nézve a kongruarendezést ad graecas calendas elodázni, egyszerre a többi junctimok is feléledtek. A huza-vona elülről kezdődött. Horánszky Egerből visszatérve, csak anynyit mondott, hogy most a dolog más fordulatot vett. Valószínűleg be volt avatva, sőt talán része is volt a fordulatban, de titoktartásra volt kötelezve. Erre abból lehe következtetni, hogy nem adta be lemondását.

Nekem azt tanácsolta, hogy ne ujítsam meg indítványomat s ne bocsássam azt szavazásra, mert a benne letett elveket nem szabad a leszavazás veszélyének kitenni. Megfogadtam tanácsát, de ő nemsokára miniszteri tárcát vállalt s nem ért rá többé a dologgal foglalkozni. A miniszteri széket sem sokáig töltötte be, hanem azt rövid idő múlva felcserélte az örökkévalósággal. Sokat vesztett benne az ország s különösen mi görög katholikusok is.

Én még egy darabig vártam, de azután beadtam lemondásomat s azt csak Wlassits eltávozása után az új kultuszminiszter, *Berzeviczy Albert* kívánságára vontam vissza, inkább csak ud-

variasságból. Jól tettem, mert később aztán módomban volt — nem ugyan a nemzeti titkot, de legalább — a Horánszky által jelzett formulát megtudni .

Jött ugyanis gróf *Apponyi* és erélyesen kézbe vette a dolgot. Hogy a kongrua-bizottság elé terjesztett inditványnyal, melynek benyujtása óta már 8 év telt el, helyes nyomon jártam, ez legjobban kitűnik abból, hogy Apponyi is a kerékkötő junctimok kiküszöbölésével kezdte meg a reparálást. A Horánszky által jelzett fordulatot pedig úgy tudtam meg, hogy beválasztottak a főpapi javadalmak megadóztatása iránti javaslattételre kiküldött külön bizottságba s ott e külön bizottság egyik előkelő tagja azt a javaslatot tette, hogy a görög katholikusok közül csak a munkácsi és eperjesi egyházmegyék papjai vétessenek fel a közös hajóba, ellenben az oláhokat vegye magára az állam.

Ez volt tehát a fordulat.

Nagy volt a kísértés reám nézve, hogy csatlakozzam a javaslathoz, de lelkiismeretem nem engedte. Igaz ugyan, hogy az egyházi Unió eddig még nem mélyítette ki anynyira a kulturális és érzelmi különbséget az oláh fajban, mint a szlávoknál, de azért magyar nemzeti szempontból mégis nagy hibának tartanám, ha e fajban éppen a nyugat felé gravitáló elemet gyöngítenénk. A szertartási szolidaritás álláspontjára helyezkedve, lándzsát törtem tehát mellettük. Nem hallgattam el azonban azt a meggyőződésemet sem, hogy az országos kath. autonómiába való belépésüket feltételül kellene kitűzni.

Városy, kalocsai érsek vezérlete alatt a többség is abban a véleményben volt, hogy az oláhokat nem szabad kidobni a közös hajóból és a kultuszminiszter ugyanezt az álláspontot tette magáévá. Igy aztán, végre-valahára a törvényhozás tető alá hozta az ügyet.

A nagy nemzeti titokból azonban később sem sikerült többet megtudnom, mint a menynyi világot arra az említett fordulat vetett. Lehet, hogy e titoknak nem is volt mélyebb gyökere egy bizonyos hatásköri féltékenységnél, amenynyiben tagadhatatlan, hogy a mindenkori kutuszminiszter discretionárius hatalma csökkenni fog azáltal, ha jövőre a lelkészek javadalmazása nem változó állami segély, hanem fix kongrua alakjában fog kiadatni, főleg, ha az egyénenkénti kiutalást nem maga a miniszter, hanem a püspöki hatóság fogja teljesíteni. Talán kicsinyes feltevés, de lehetséges az is, hogy ez a változás a kormány nemzetiségi po-

litikáját hátrányosan fogja befolyásolni. Ezeket azonban akkor kellett volna meggondolni, amikor a protestánsokkal együtt a görög-keleti lelkészek kongruájával is befejezett tényt alkottak. E befejezett ténynyel szemben a félúton való megmaradás, vagyis a görög katholikusok hátrányba helyezése és lealázása csak akkor lett volna indokolt, ha a nemzetiségi politika az uralkodóház által Rómával egyetértőleg megalkotott egyházi Unió megdöntését követte volna. Valóban ilyesminek kellett motoszkálni az akkori mérvadó politikusok fejében, ez azonban nem lehetett egyéb egyszerű eltévelyedésnél.

Úgy látszik legalább, hogy azóta államférfiaink az Amerikából importált, ismeretes izai eset következtében kijózanodtak ebből a tévelyből. Annak a küzdelemnek, amelyet az Amerikába kivándorolt magyar görög katholikusok az orosz orthodoxia ellen folytattak, további fejleményei pedig alkalmasint még jobban meg fogják erősíteni azt a meggyőződést, hogy az uralkodóház által létrehozott egyházi Unió nem volt danausi ajándék, hanem értékes kincs, amelynek a magyar nemzeti állam érdekében való kihasználásával sokat mulasztottunk ugyan, de még nem késő helyrehozni a mulasztásokat.

Ami pedig az oláh egyházmegyéket illeti, azt hiszem, a legkevesebb, amit tőlök várni és igényelni lehet, az: hogy ne vonakodjanak tovább belépni az országos katholikus autonómia kötelékébe.



Váljunk el!

== *Magyar Világ 1906. évf. 27. sz.*
Petronius álnév alatt. ==

Mikor a római zarándoklatról szóló díszes emlékkönyvünket kibocsátottuk, egyebek közt két kimagasló kitüntetés és megtiszteltetés ért bennünket. Az egyik az, hogy XIII. Leó pápa, akinek egy tiszteletpéldányt a hercegprimás útján, hódolattal bemutattunk, ezt nem csak kegyteljes köszönettel elfogadta, hanem atyai áldását is megadta mindazoknak, akik a nagyszabású munka kidolgozásában közreműködtek. A másik pedig az, hogy a hazai egyházi sajtó részéről onnan kaptuk a legnagyobb elismerést, ahonnan legkevésbbé vártuk, t. i. az akkor még fennállott Szt. Bazil-társulat közlönye részéről.

A pápa elismerése fiui büszkeséggel, az ungvári Szt. Bazil-társulat részéről jött elismerés pedig testvéri szeretettel dobogtatta meg szívünket és nagyban enyhítette azokat a keserűségeket, amelyeket egyfelől az 1906. évi pápai tilalom, másfelől a Bazil-társulat közlönyének korábbi támadásai miatt el kellett szenvednünk.

A Bazil-társulat közlönyének váratlanul jött testvéri állásfoglalását a politikai sajtó is behatóan méltatta s rokonszenves kijelentéseiről egyebek közt a *Budapesti Hirlap* a következőket írta: „Minden magyar ember örömmel veheti e kijelentéseket. És ha azok őszinték, amiben kételkedni okunk nincsen, vagyis: ha *Ungváron* csakugyan nem kivánják ruténizálni az egyházmegyét, — nem kivánják azt, hogy az egyházmegye papi és világi intelligentiája az oláhok példáját kövesse, — nem kívánják, hogy az egyházmegye hivőinek a szent Unió óta kifejlődött jó magyar

tradiciói felforgattassanak; hanem arra nézve, hogy a hívőknek mily nyelven végeztessék az istenitisztelet, a nép anyanyelvét és lelkiszükségét elfogadják döntőnek és főleg, *ha az egyházi hatalom köréből is kizárják azt a nemzetieskedő irányt*, amelyet a magyar hívők sorában kizártnak kívánnak tekinteni: akkor a részletekre nézve könynyű lesz a megegyezés. Akkor nemcsak felvidéki görög katholikusaink, hanem *egész magyar hazánknak* gratulálhatunk ehhez az eredményhez; mert akkor a magyar nemzet által olyan melegen felkarolt hegyvidéki közgazdasági akció karöltve fog járni az egyházi hatalom által felkarolandó magyar liturgikus akcióval és a magyar nemzet kétszeres örömmel fog áldozni a szegény elhagyott hegyvidéki nép anyagi felsegítésére, ha látni fogja, hogy viszont az egyházi hatalom a magyarajkú nép lelki szükségét éppen olyan melegen felkarolja."

Csakhogy volt a kijelentések közt egy nagyfontosságú részletkérdés is, amely semmivel se csökkentette ugyan szemeink előtt a testvéri megnyilatkozás értékét, de — országos bizottságunk elnökét a legkényesebb helyzetbe sodorta.

Ez a részletkérdés egy rövidke utalás volt a külön liturgikus terület szükséges voltára, ami más szóval anynyit jelentett, hogy: *Váljunk el!*

Nehéz helyzetbe sodorta ez a kijelentés elnökünket a hajdúdorogiakkal szemben, mert azok kezdettől fogva úgysem óhajtottak egyebet, mint a *külön magyar* püspökséget,vagyis azt, hogy: váljunk el. Attól félt tehát az elnök, hogy a dorogiak mindjárt toppot fognak mondani s akkor igen kényes helyzetbe jutunk úgy a latin szert. főpapsággal, mint az államhatalommal szemben. Az igazat megvallva, a dorogiak sohsem tudtak egészen megbarátkozni az elnöknek közösügyes és ó-szláv vezényszavas politikájával, amelyet ő maga sem a saját szíve sugallatából, hanem azért követett, mert a döntő körök így kívánták.

Jogos volt tehát az elnök aggodalma. De megjött a mentőgondolata is és nyomban a hajdúdorogiak budapesti nuntiusához, *Pásztélyi Jenőhöz* fordúlt. Először azért, mert ő Hajdúdorogon nem olyan „gyütt-ment" ember, mint mindenki, akinek ott földje nincsen. Másodszor azért, mert az elnök közösügyes taktikája mellett már ő is kompromittálta magát az által, hogy az autonómiai kongresszusban bizalmi embere volt a világi elnöknek, gróf Szapáry Gyulának és egyházmegyéinknek a felállítandó kor-

mányzótanácsban való képviseltetésére nézve együtt eszeltek ki egy olyan megoldást, amely az elválást megnehezíti.

De bizony ez még Pásztélyi Jenőnek is kemény dió lett volna, mert még akkor senki sem hitte, hogy a dorogiak kibékülnek a közösügyes állapottal. De szerencsére a dorogiak nem vették észre a nyújtott baráti kezet, és így semmi baj sem lett a dologból.

De az elválás lappangó gondolata mégis tovább kísértett. Tanakodtunk rajta, hogy hogyan riaszszuk el a kísértetet. Legjobban az zavarta köreinket, hogy az orosz misével való kisérletezések feszült viszonyba hoztak bennünket *Roskovicsékkal*, akik pedig mind a hárman velünk jártak Rómában és közös óhajtásunk volt, hogy ha templomunk megnyílik, az azóta Istenben megboldogult Roskovics Manó legyen a papunk. Hogy tehát e feszült viszonyt megszüntessük és szláv ajkú testvéreink liturgikus nyelve előtt is kifejezzük testvéri hódolatunkat, belenyugodtunk abba, hogy egy szép húsvéti napon Roskovics Manó a budapesti papnövelde egyik kápolnájában orosz nyelvű kismisét mondjon nekünk, magyar énekkel, hitszónoklattal és pászkaszenteléssel. Amit aztán gyönyörű szeretet-lakoma követett.

Egyetemi ifjúságunkra valószínűleg az utóbbi tette a nagyobb hatást, mert a legközelebbi húsvét alkalmával hangosan követelte a megismétlést. Csak utólag tudtuk meg, hogy a fiatalságnak ebben a mozgalmában elnökünk irodai adlátusa, a dorogi pap fia, vitte a vezérszerepet. Ebben némelyek rossz oment láttak s a gör. kath magyarság ügyeiben mindig a sötéten látóknak volt igazuk. Egyszóval a fiatalság, tudtunkon kívül, kijárta Ungváron, hogy a misét ezuttal is Roskovics Manó végezze.

Most azonban már sokkal kényesebb volt a helyzetünk, mert bárha templomunk még nem nyilt volt meg, de egyházmegyei beosztásunk már megtörtént. Emiatt vigyáznunk kellett, hogy Esztergomban valahogy ne arra a következtetésre jussanak, hogy hát hiszen beérik a némely oldalról „országosaknak" csúfolt magyarok az orosz misével is.

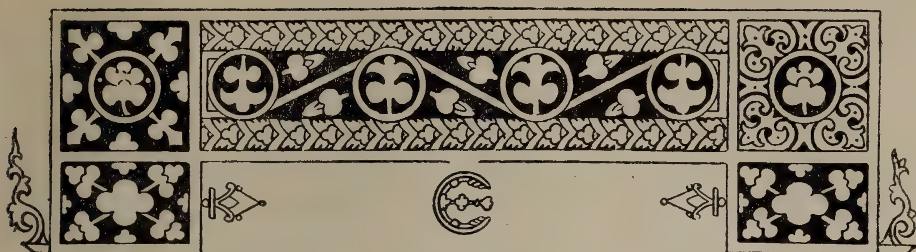
Roskovics Manó megérkezett. *Illés* Jenő indítványára az egyháztanács egyhangú kérelemmel fordúlt úgy Roskovicshoz, mint a püspökhöz, hogy a mise a magyar vidékeken szokásos módon végeztessék. A fiatalság is igyekezett jóvá tenni hibáját és testületileg kérte Roskovicsot, hogy a misét magyar vidékeink módja szerint végezze. Ezek a kérések azonban — amint várható volt — nem találtak meghallgatásra. Az országos bizottság el-

nöke Roskovics személye iránt egy rövid látogatással tiszteletét kifejezve, tüntetőleg elutazott Eperjesre, hogy ott — mint utólagosan mondták — „magyar misét hallgasson". Hallgatott is, de nem magyar, hanem orosz misét, még pedig nagy áhitattal, mert ott a nép nem magyar, hanem szláv ajkú.

Némelyek rossz néven vették az elnök tüntető távozását s kicsiny híja, hogy az esti szeretetlakomán elcsapását nem indítványozták. Ebben az időben az elnök már nagyon kormányúnott volt, mert időközben Ungváron megint megváltozott az a kedvező hangulat, amely az Emlékkönyv kiadása alkalmával megnyilvánult. Meg is kínálta sorban az elnöki tiszt keserű poharával Medvigy Mihályt, Leővey Sándort és Illés Jenőt, de egyik sem volt hajlandó elfogadni. Mégis rosszúl esett volna neki, ha egyszerűen elcsapják.

Ekkor Garancsy Mihály mentette meg a dolgot, meglepve a görög katolikus világot egy fényes szónoklattal, amely előtt mindenki zászlót hajtott. Kifejtette, hogy mi most fővárosi parochiánknak az esztergomi főegyházmegyébe történt beosztása után, még az eddiginél is szorosabban ragaszkodunk úgy a munkácsi és eperjesi egyházmegyékhez, mint *Szabó* Jenőhöz és nem akarunk sem elszakadni, sem szép szerivel elválni, sem az egyikétől, sem a másikától.

Ez a szónoklat nem beszéd volt, hanem tény, amelynek hatása alatt ez a második szeretetlakoma is, minden dissonantia nélkül, igaz szeretettel végződött.



Emlékezés . . .

Magyar Világ 1906. évf. 29. sz.
Petronius álnév alatt.

Az országos bizottság oszlopos tagjai közül rövid idő alatt többet kellett megsiratnunk.

Pásztélyi János kúriai bíró, előhaladt koránál fogva már csak az ő köztiszteletben álló nevét és fiában egy másik oszlopos tagtársunkat adhatta az országos bizottságnak. A legmelegebb részvéttel kísértük őt ki a kerepesi temetőbe.

Korán, még a római zarándokla előtt, elhunyt *Fejérváry* Imre makói földbirtokos tagtársunk is, aki országos bizottságunkban Mikár Zsigmonddal együtt az oláh egyházmegyék törzsökös magyarságát képviselte. Fejérváry buzgón kivette a maga részét országos bizottságunk szervezésében s kezdettől fogva tagja volt a hajdúdorogi végrehajtó-bizottságnak is. Mindíg arról ábrándozott, hogy ha velünk jöhet Rómába, térden állva be fogja jelenteni a Szent Atyának, hogy ő olyan család tagja, amely *Szent Canesiusban* egy szentet adott az egyháznak. A sors nem akarta, hogy ezt az ábrándképét megvalósíthassa.

Hamar elvesztettük *Fekete* István főesperest, *Iványi* János c. kanonokot és *Küzmös* György főorvost is, akik hervadhatatlan érdemeket szereztek abban, hogy a szabolcsiak tömegesen résztvettek zarándoklatukban. Nyolcvan éves kora dacára Iványi, úgyszintén Küzmös is személyesen résztvettek a zarándoklatban. Küzmös, mint főgondnok, gyönyörű templomot emelt ajaki fiókegyházunknak, a hajdúdorogi hálaadó ünnepélyen pedig a szent misét a korábbi gyakorlat szerint, vagyis kizárólag magyar nyelven Iványi celebrálta. Remélhetőleg nem a legutolsó, de a régi

gyakorlatnak ez volt utolsó kizárólag magyar miséje. Barátai figyelmeztették, hogy ebből baja lehet, de ő azt válaszolta, hogy örömmel elviseli, ha baja lesz és hogy úgyis kevés idő választja már el attól, amikor erről tiszta lelkiismerettel be fog számolni az Úrnak.

Tavaly eltemettük Hajdúdorogon a jó Pali bácsit is, *Farkas* Pált, aki vérszerinti utódja volt a hajdúság első kapitányának és úgy tudom, hogy egy időben maga is hajdú-kapitány volt. Mint az országos bizottság társelnöke és a hajdúdorogi végrehajtóbizottság elnöke, mindvégig intranzigens híve volt a magyar liturgiának s csak nehezen tudta elviselni azt a néhány ó-szláv vezényszót, amelyet az 1896. évi pápai tilalom után Hajdúdorog is kénytelen volt elfogadni.

Szenvedélyes gazda és vadász volt, valódi gentry, kinek legfőbb öröme a szép lovakban tellett. Ez volt a végzete is. Mikor a munkácsi püspök először jött Hajdúdorogra, hogy ott magyar énekkel kísért kismisét mondjon, magyarul adjon áldást és magyarul szentelje fel ottani egyházunk díszesen újra épített iskolaépületét: előhaladott kora dacára tüzes lovon ő volt a püspök elé menő városi bandérium délceg vezetője. Kevéssel ezután történt az a gyászos eset, hogy lovai elragadták s ez a baleset áldozatul vitte a nagy kora dacára is még erőteljes férfiút.

Mikor az országos bizottság elnöke egészségi okokból egyelőre visszalépett a közvetlen vezetéstől, egy dorogi deputáció élén ő is feljött Budapestre, hogy maradásra és kitartásra bírja s oly fontos eseménynek itélte ezt a — bár csupán ideiglenes — visszalépést, hogy az országos bizottság egy rendkívüli teljes ülésének egybehívását indítványozta.*)

— Ki tudja, — így szólt az elnökhöz — hogy a Magyar Liturgia zászlaját meghagyhatod-e utódod kezében?

Ezt a látogatást az országos bizottság elnöke már csak úgy viszonozhatta, hogy bár gyengélkedő állapotban, de a késő

---

*) E visszalépésről az előbbi cikkek során nem tettünk említést. A dolog úgy történt, hogy a V. B. T. T. cikkben tárgyalt balsiker után az elnök azt óhajtotta, hogy az elnöki tanács más tagja vegye át a tényleges vezetést, mert a balsiker okát magában, főleg pedig egészségi állapotában kereste. Felkérésének azonban az elnöki tanács egy tagja sem volt hajlandó önként eleget tenni, miért is egy köriratban közzétett ideiglenes visszalépésével kényszerhelyzetet akart ez irányban teremteni. Célját azonban így sem érhette el s azért rövid idő mulva újból átvette a vezetést.

őszi időjárás ellenére is személyesen vezette temtésére az országos bizottság küldöttségét s ravatalánál könyes szemekkel, megható rövid bszédben búcsúzott el öreg barátjától.

A folyó év is elvitte a maga áldozatát oszlopos tagtársaink sorából, *Mikár* Zsigmond, az országos honvédegyesület haza-szerte ismert és szeretett főtitkárának személyében. Nemcsak az orsz. bizottságnak, de Egyesületünknek is egyik legodaadóbb tagja vol. Az utolsó két év alatt őt ért szélhűdés már úgyszólván állandóan az ágyhoz kötözte, de az őt mindvégig hűségesen ápoló leányától tudjuk, hogy mikor hírét vette szegényháztéri templomunk megnyitásának, egyszer nagy titokban, súlyos betegsége dacára is elvánszorgott oda s buzgó áhitattal adott hálát az Úrnak, hogy ezt megérhette.

A magasba szárnyaló lelkének megvolt még az az elégtétele is, hogy magyar nyelven, budapesti hitközségünk tömeges részvétele mellett kísérhettük utolsó útjára hátrahagyott havmait.

Aggódva nézünk a jövő elé, hogy lesz-e oszlopos tagjainknak méltó pótlásuk?

A jelek nem kedvezők, mert fiatalságunk közt nagyon elterjedt a politizálás betegsége. Mikor az ifjúság segélyezésére hívatott Egyesületünk megalakult, az ifjúság addigi önsegélyzőköre, az országos bizottság elnökének tanácsára, fölvette a „Vasváry Pál önképzőkör" nevét, de azóta is keveset törődött az önképzéssel. Ennél fontosabbnak tartotta, hogy „testületileg" — mint corpus reparatum (!) — belépjen a lánglelkű gróf Eszterházy János által alapított Magyar Országos Szövetségbe. Az egyik előző cikkemben említett alkalommal pedig kicsinyben múlt, hogy a legnagyobb galibát okozta — tájékozatlanságból és túlbuzgóságból — ügyünknek.

De meglehet, sőt bízom benne, hogy aggodalmam nem fog megvalósúlni. Mi öregek mindíg aggódással nézünk azoknak a fontoskodó, de kedves gyerekeknek a jövője elé. Pedig ha rájok kerül a sor, bizonyára ép úgy, vagy még különben meg fogják állni helyüket, mint mi.



A budapesti görög katholikus parochia.

═ *Magyar Világ 1906. évf. 34. sz.*
Petronius álnév alatt. ═

A kezdeményezés érdeme abban a tekintetben, hogy az ország fővárosában saját templomunk és parochiánk legyen, néhai *Popovics Jenő* kúriai bíró emlékéhez fűződik. Tőle és intéző társaitól indult ki az első lépés is, amely parochiánknak közvetlenül az esztergomi főegyházmegyébe való beosztására vezetett. Értem ez alatt a hercegprimás pártfogásának kikérését abban az irányban, hogy a székesfővárosnál patronátusi kötelezettségének elismerése végett közbenjárjon.

A hercegprimás jóakaratú pártfogása mellett az országos bizottságnak is részt kell vindikálnunk abból, hogy végre is a főváros a patronusi kötelezettséget kevéssel római zarándoklatunk előtt elismerte. Különösen *Pásztélyi Jenő,* úgyis, mint az országos bizottság alelnöke, úgyis mint az ideiglenes egyháztanács elnöke, hervadhatlan érdemeket szerzett a parochia létesítése körül úgy ebben, mint a későbbi fejlődő fokokban.

Érdemes megörökíteni, hogy a fővárosi törvényhatósági bizottság a patronatusi kötelezettség elismerését olyan egyhangúsággal mondotta ki közgyűlésén, hogy csak egy ember akart fölszólalni, de azt is leintették, habár kiderült, hogy ő is a megszavazás *mellett* akart felszólalni. Emelte e megszavazás értékét még az is, hogy éppen akkor olyan kritikus volt a főváros pénzügyi helyzete, hogy az intéző fővárosi tényezők egyebek közt komolyan szemügyre vették a patronatusi terhek könynyítését is. Különösen az akkori polgármester csak nehezen hajolt meg a mellénk állott közhangulat előtt és sem akkor, sem később nem csinált titkot abból, hogy kívánságunk teljesítésének ellene volt.

A főváros törvényhatósági bizottságának ez a határozata újabb erőt adott mozgalmunknak, mert biztosította egyenrangú helyzetünket a fővárosi katholikus egyházak közt. Azonban a római zarándoklat után ellenfelünknek sikerült olyan hangulatot teremteni, hogy ennek következtében még 7—8 év kellett ahhoz, hogy „bemehessünk templomunkba", amelynek erre a célra való átalakításánál is kevesebb bőkezüséggel találkoztunk, mint eredetileg reméltük. Különös sérelmes volt reánk nézve az, hogy a számunkra átalakított templomhoz csatolva volt parochiális épületet meg nem kaphattuk.

A késedelem azonban nem egyedül a fővárost terhelte. Nagyobb része volt ebben annak a körülménynek, hogy az egyházi főhatóságok szükségesnek találták a parochia egyházmegyei hovatartozásának kérdését még annak felállítása előtt rendezni s nem vették figyelembe azt az óhajtásunkat, hogy az esztregomi érsek, mint egyelőre kétségtelenül illetékes fórum részéről az erectio még a végleges rendezés előtt megtörténjék.

Az volt a meggyőződés, hogy szoros jog szerint az esztergomi főegyházmegyéhez tartozunk s ennélfogva már csak a kezdeményezők bevezetőleg említett lépésének következményeképen is természetesnek találtuk, hogy nem csak az erectióig, de egy-két évig az erectió után is az esztergomi főegyházmegyébe maradunk beosztva. De éppen olyan általános volt az a meggyőződés is, hogy előbb-utóbb vagy a munkácsi, vagy az eperjesi egyházmegyéhez leszünk csatolva, mert a kánonjogi helyzet minden kétségbevonhatlansága mellett is *summum jus summa injuria* volna gör.-kath. egyházunkra nézve, ha ez a hazánkban egyedül álló kivételes állapot állandóan fentartatnék.

Püspökeink a végleges hovatartozásra nézve, sajnos, nem bírtak megegyezésre jutni. Ennek az lett a következménye, hogy egyháztanácsunk — bár illetéktelensége folytán tartózkodott e tárgyban a határozathozataltól — szintén pártokra szakadt. A többség a munkácsi, a kisebbség pedig az eperjesi egyházmegyébe való beosztást óhajtotta és sok szóbeszédre adott alkalmat, hogy az országos bizottság elnöke nyiltan a kisebbséghez csatlakozott.

Ez azért történt, mert a geografiai és forgalmi helyzet inkább az eperjesi, mint a munkácsi egyházmegye mellett szólt. Továbbá az eperjesi egyházmegye olyan — bár az abszolut kormányzat idejében keletkezett, de mégis jogilag meg nem támadható — főkegyúri döntésre hivatkozott, amelyhez még csak a

római kuria hozzájárulása hiányzott; s mert végre az eperjesi püspök azon a — velünk szemben mindenesetre méltányos — jogcímen is igényt tartott a parochiára, mivel az ő elhatározása tette lehetővé, hogy a római zarándoklatban püspökeink is részt vehettek.

A „Váljunk el" című cikkemben említett első húsvéti ünnepély után történt, hogy *Roskovits* Manó c. kanonok memorandumot szerkesztett, amelyben a munkácsi egyházmegye igényét igyekezett igazolni s amely azzal a megjegyzéssel jelent meg a hírlapokban, hogy azt a munkácsi püspök a hercegprimás elé terjesztette.

Püspökeinknek ez a rivalitása okozta a római Szentszéknek azt a döntését, hogy véglegesen az esztergomi főegyházmegyéhez csatolta parochiánkat; még pedig kiszivárgott megbízható hírek szerint a hercegprimás javaslata ellenére, aki e hírek szerint a munkácsi egyházmegye mellett foglalt állást.

E legfelsőbb döntés előtt természetesen hódolatteljesen meg kellett hajolnunk és gör.-kath. egyházunknak mindnyájunk által érzett sérelme mellett is e hódolatba még melegséget is öntött az a mély tisztelet és szeretet, amellyel *Vaszary* Kolos hercegprimás személye iránt viseltetünk. A döntés tehát vegyes érzelmeket keltett, de reméltük, hogy parochiánk ilyetén beosztása egyfelől nem fog bennünket elszigetelni a közös metropolita alatt álló egyházmegyéinktől, másfelől pedig hozzá fog járulni ahhoz, hogy a latin klérusban mozgalmunkkal szemben netán még meglevő aggályok megszűnjenek.

Templomunk megnyilt és most már itt Budapesten, az ország fővárosában is saját ősi szertartásunk szerint és saját anyanyelvünkön dícsérhetjük az Urat, ami feletti örömünket csak az tehetné teljessé, ha a gör.-kath. egyházunkon ejtett sérelem mielőbb megszűnnék. A római szentszék döntése iránt való minden hódolatunk és a hercegprimás iránti mély tiszteletünk és szeretetünk mellett is, nem szűnünk meg ezt remélni és talán joggal remélhetjük is.

Bármely oldalról vizsgáljuk ugyanis a dolgot: parochiánk jelenlegi beosztását nem tekinthetjük másnak, mint egy szükséges *etappe*nak azon az úton, amely a magyar liturgia felett való végleges döntéshez és vagy előbb, vagy utóbb a külön egyházmegyéhez is elvezet. Ennek egyik lényeges előfeltétele az, hogy véglegesen megszűnjenek azok az aggályok, amelyek a görög

ritus magyar oltári nyelvének a latin ritusra való káros visszahatása tekintetében itt-ott még fennállanak. Ezek az aggályok nagy szerepet játszottak a multban s ritusunk azon belső természetének félreismerésén alapulnak, amely a káros visszahatást teljesen kizárja. Ennek felismerését pedig fővárosi parochiánk tényleges beosztása lényegesen megkönnyíti. S ha ez megtörtént, akkor a gör.-kath. egyházunkon ejtett sérelem orvoslásának mi sem állhat többé útjában.

Adja Isten, hogy ez mielőbb bekövetkezzék s addig is buzgón óhajtjuk és reméljük, hogy a megtörtént beosztás nem fog bennünket elszigetelni sem magyar, sem szláv ajkú vidéki testvéreinktól.



A nagykárolyi eset.

═ *Magyar Világ 1906. 34. sz.*
Vinitius álnév alatt. ═

Gyakran előfordúl, hogy az egyházi fejedelem és a legfőbb törvénynek nevezett lelki szükség összeütközésbe jönnek egymással. Ily *collisio officiorum* eseteiben egy kis jóakarattal rendszerint el lehet intézni a fölmerült kérdést, mert a salus animarum ugyanaz az egyházban, ami a salus rei publicae az államban és ami a háborúban az ellenség legyőzése, melyet pedig a hadvezetőség akkor is szokott jutalmazni, sőt még kivállóbban jutalmaz akkor, ha a fegyelem ellenére történik.

Egyszóval az egyházban is nem a fegyelem, illetve az engedelmesség a legfőbb törvény, hanem a lelki szükség s ennélfogva az egyházi vezetőknek — a többi kellékekről nem is szólva — soha sem szabad katholikusabbaknak lenni magánál a pápánál.

A püspöki széküresedés idején ebbe a hibába esett a nagykárolyi magyar ajkú hitközséggel szemben a nagyváradi görög katholikus püspöki helynökség s ezáltal az ügy — melyet eleinte könnyen el lehetett volna intézni — úgy elmérgesedett, hogy ma már nincs más megoldás, mint e hitközséget átengedni a munkácsi egyházmegye kötelékébe.

Belátta ezt már a püspöki hivatal is és mégis ... miért kell éveken át tartani annak a megrendítő helyzetnek, hogy a szegény nép kénytelen nélkülözni a szent mise vígasztalását s csak az utrenyék és vecsernyék szorgos látogatásával kénytelen magát erősíteni, hogy el ne tántorodjék az Úristentől?!

A derék és hitbuzgó nagykárolyiak velünk voltak Rómában, Hajdudorogon és Eperjesen s legutóbb egyesületünk közgyűlésén is, pedig magam hallottam tőlük a szemrehányást, hogy mi nem

törődünk velök. S ebben a látszat talán mellettük szól, de a valóság nem.

Sajnos, ők nem vették igénybe az országos bizottság közbenjárását akkor, mikor még a konfliktus kiegyenlíthető lett volna. Talán idő előtt a politikai térre vitték a dolgot s egyes országgyűlési képviselők közbenjárását vették igénybe. Az országos bizottság elnökéhez csak oly stádiumban fordúltak, mikor már a kiegyenlítésre gondolni is alig lehetett, sőt ők maguk már anynyira el voltak tökélve a szakításra, hogy az elnöknek egyenesen rossz néven vették azt, hogy a kiegyenlítést megkísérlette.

Az elnököt arra, hogy a kiegyenlítést még ebben a stádiumban is megkísértse, az orsz. bizottság programmjának I. cikkelye kötelezte, mely szerint célunkat az egyházmegyék jelenlegi kereteinek bolygatása nélkül törekszünk elérni. Első sorban tehát oly papot keresett és ajánlott a híveknek a nagyváradi egyházmegye kötelékéből, aki méltó utóda lett volna elhunyt lelkészüknek s az egyházmegyei hatóság hallgatólagos beleegyezésével teljes garanciát nyújtott volna a híveknek, hogy a korábbi istentiszteleti gyakorlatot változatlanúl föntartja. Mikor pedig a hívek nem érték be a személyi garanciával, akkor tárgyi biztosítékokat keresett.

Előbb megpendítette azt, hogy a hitközség által óhajtott kikebelezés kérdésének végleges eldöntéséig, a munkácsi egyházmegyéből kölcsönöztessék ki egy áldozó pap olyformán, hogy továbbra is a munkácsi egyházmegye kötelékében maradjon. Azután pedig azt az eszmét pendítette meg a püspöki hivatal előtt, hogy az egyházmegye magyar ajkú hitközségei részére egy vagy több külön esperesi hivatal hasíttassék ki, melynek lelkészei egymás közt és a püspöki hivatallal magyar nyelven levelezhessenek.

Ez az eszme viszont a püspöki hivatalnál sem talált visszhangra, de talán hozzájárult ahhoz, hogy most már a püspök is késznek nyilatkozott kiengedni Nagykárolyt az egyházmegyei kötelékből, csak azt a kikötést tette, hogy fegyelmi példa kedvéért fogadjon el a hitközség saját választása szerint egy papot az egyházmegye kötelékéből. Ebben a kikötésben azonban a hívek, úgy hiszem, joggal, ügyes diplomatai fogásnál nem láttak egyebet és a maguk részéről is hasonló sakkhúzással élve, fölajánlották, hogy készek az egyházmegyei papság köréből bárkit elfogadni, aki a legutolsó népszámlálás alkalmával magát magyar anyanyelvűnek vallotta be, amire aztán kiderült, hogy az egyház-

megyének *egyetlen egy papja sincs, aki magát magyar anyanyelvünek vallotta volna.*

Hogy ez mit jelent? azt csak az képes megérteni, aki tudja, hogy a nagyváradi gör.-kath. egyházmegye magyar anyanyelvü híveinek száma meghaladja a *huszonöt ezret.* A hivatalos statisztika szerint az egyházmegye híveinek összes létszáma 102,700, ebből, 25,317, tehát a hívek negyedrésze magyar anyanyelvü. Ezenfelül még 23,156 tud magyarúl s a beavatottak azt állítják, hogy e kétnyelvüek jelentékeny része, csakis egyházi presszió alatt nem vallotta magát magyarnak. De ha csak a magyar anyanyelvüeket vesszük is tekintetbe, a nagykárolyi hívek által kiderített tény vagy azt jelenti, hogy a magyar anyanyelvüeket nem eresztik a papi pályára, vagy pedig azt, hogy az odaeresztetteket erkölcsileg vagy fegyelmileg arra kényszerítik, hogy magukat a valóság ellenére oláh anyanyelvüeknek vallják. Más szóval, *a nemzetiségi politikát beviszik az egyházba.* Ez pedig épp oly sérelmes az egyházra, mint az államra.

Az idők érnek s azt a szomorú helyzetet, melyről a nagykárolyiak a fátyolt leszakították, nem szabad eltűrni sem az egyháznak, sem az államnak. Ha gyökeres orvoslásról még most szó nem lehetne, akkor a *legkevesebb,* aminek történni kell, az, amit az orsz. bizottság elnöke javasolt: t. i. a magyarajkú hívek részére egy vagy több esperesi hivatal kihasítása. Ha maga a római szentszék belkezelésében köztudomás szerint nem a liturgikus nyelvet, hanem az olasz állam hivatalos nyelvét használja, nem lehet belátni, hogy a nagyváradi egyházmegye minő jogcímen tagadhatná meg a magyar állam hivatalos nyelvének használatát az ő magyarajkú parochiáival való levelezéseiben?!

Az a rettentő állapot azonban, mely nagykárolyi hitközségünket már évek óta sújtja, nem maradhat addig, míg ez az elvi kérdés többé vagy kevésbé gyökeres rendezést nyer. Annyit mindenesetre megállapíthatnak, hogy az egyszerű nagykárolyi hívek diplomatiája megszégyenítette a Radu püspökét, kinek keze semmivel sem volt szerencsésebb, mint előtte a püspöki helynöké.

Félek ugyan, hogy a jelenlegi kormány ideiglenes jellege és korlátolt programmja megint meg fogja azonban hosszabbítani nagykárolyi testvéreink kálváriáját. Legyenek meggyőződve, hogy ennek a súlyát velük mi is érezzük, de velük együtt mi is hinni akarjuk, hogy rövid idő alatt ennek is vége szakad.



V. B. T. T.

Magyar Világ 1906. 30. és 31. sz.
Petronius álnév alatt.

Széles Magyarországon nincs irástudó ember, aki ne tudná, hogy ez a négy kezdőbetű a legnagyobb méltóságot jelenti, amelyre csak egyházi fejedelmek, országnagyok, miniszterek s a legkiválóbb főrendek és honatyák pályázhatnak.

Ezt a méltóságot óhajtották a magyarajkú görög katholikusok megszerezni püspökeik számára, amidőn római zarándoklatukból azzal az édes reménységgel tértek vissza hazájukba, hogy immár az ó-hitű népek tarka nyelvmezejének legifjabb virága, a magyar liturgia is beilleszthető lesz a katholikus anyaszentegyház ornamentikájába.

Minedenki tudja, hogy a hívők sorakozása és zarándoklata a kormány minden beavatkozása, bátorítása vagy támogatása nélkül tisztán egyháztársadalmi úton történt. Történt azért, hogy abban a tévkörben, amelyet egyfelől a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat letiltása, másfelől pedig a magyar kormánynak a törvényhozás előtt tett ama kijelentése okozott, hogy egy új görög katholikus egyházmegye fölállítását a magyar oltári nyelv szentesítésének meg kell előznie: a görög katholikus magyarság két olyan malomkő közé ne kerüljön, amely lételét végpusztulással fenyegeti.

A hívek nyiltan és őszintén bevallották a római Szentszék előtt is, hogy fenyegetett hitéletükön kívül őket zarándokútjukon egyúttal nemzeti önfentartásuk érdeke is vezette. Most tehát, amidőn Rómából azt az igéretet hozhatták magukkal, hogy ügyüket az Apostoli Szék újabb, beható megfontolás tárgyává fogja

tenni, a hívők elérkezettnek látták az időt arra, hogy igénybe vegyék a kormány támogatását is.

Nem kértek egyebet, mint azt a négy betűt zarándoklatunk egyházi fővezére, Vályi János eperjesi püspök számára. Firczák Gyula munkácsi püspök kitüntetése már ekkor, a rutén akció révén, amúgy is szóban volt s csak természetes, ha magyar híveink elsőbbséget kívántak a római zarándoklat révén nyújtandó kitüntetés számára, mint amely közvetlen magyar érdeket szolgált.

Igaz ugyan, hogy a munkácsi püspök is részt vett a római zarándoklatban s ezért a hívek vele szemben is hálát éreztek, de az ő részvételének értékét nagyon leszállította az a testvéresülési ünnepély, melyet engedélyével papnövendékei, a Rómában tanuló gácsországi rutén papnövendékekkel tartottak. Ebben mindenki tüntetést látott a magyar liturgia ellen, mely könnyen kompromittálhatta volna a zarándoklat magyar jellegét, ha Vályinak nem sikerült volna e magyar jelleget napnál világosabban kidomborítani az által, hogy Rampolla államtitkár tilalma és gróf Revertera nagykövet tanácsa ellenére, a magyar liturgia ügyét, *mint igazságosat*, az összes zarándokok jelenlétében és *mindkét egyházmegye nevében*, beajánlotta a pápának.

Ez, *sexes phrase*, oly hősies eljárás volt, melyre alig szolgáltunk rá Vályinál, mert bárha ő rangban 10 évvel megelőzte Firczákot, mi mégis első sorban utóbbit kértük fel a fővezetésre s csak a tőle kapott kosár után fordultunk Vályihoz. Vályi pedig minden érzékenység félretételével teljesítette kérésünket s ennek köszönhetjük azt is, hogy a munkácsi püspök még sem maradt el a zarándoklatról, hanem szintén velünk jött.

A híveket azonban és követjüket a V. B. T. T. ügyben nem puszta személyes célzatok vezették, hanem Vályi kitüntetésével két fontos tárgyi céljuk volt. Egyfelől ugyanis a nemzetiségi sajtó tüntetéseit egy ily, a korona legfőbb elismerésében rejlő intelemmel óhajtottuk ellensúlyozni, másfelől pedig bizton számítottak arra, hogy az általuk megteremtett alkalmat a kormány nem fogja elszalasztani és a diplomáciai fonalat a római Kúriával késedelem nélkül fölveendi. Ennek bevezetésére pedig semmi se látszott alkalmasabbnak, mint a két püspök bátor és eredményes föllépésének ilyen eklatáns módon való elismerése.

Megbízták tehát a hívek zarándoklatuk világi vezetőjét, hogy mint követjük, ebbeli óhajtásukat a kormánynál tolmácsolja.

Nagy dolog azonban ez a V. B. T. T. De főleg nagy akkor,

amikor gör. kath. püspökökről van szó, akiket — mint hajdanában a határszéli várkapitányokat — rendszerint az a gyanú környékezi, hogy az ellenséggel cimborálnak. Ez a gyanú okozza, hogy a gör. kath. püspökök kitüntetése ritkán esik meg olyan hosszadalmas inquizitórius eljárás nélkül, mint aminő az egyházban a szentté avatást szokta megelőzni. Ámde a hívők abban a meggyőződésben voltak, hogy eredményes római zarándoklatukkal sikerült ezt a — közvetve rájuk is nehezedő, őket is méltatlanúl terhelő — középkori előitéletet kiirtani. Remélték tehát, hogy jelen esetben ez a hosszadalmas inquizitórius eljárás annál inkább el fog maradni, mert Vályi magával hozta Rómából a *hősiességnek* azt az attributumát is, amely még az egyházban is meggyorsítja a szentté avatás proceduráját. Magával hozta ezt az attributumát az által, hogy mint egykor a határszéli kapitányok a fényes Porta nagyvezérével, úgy ő is dicsőséggel szembe szállott a római Kúria hatalmas államtitkárával, a hármas szövetség nagy ellenségével, *Rampollával,* ami talán az első eset volt, hogy ez a dicsvágyó bíboros vereséget szenvedett XIII. Leó pápa előtt, kinek trónjára vágyott.

Mindezek ellenére a követ tisztán látta, hogy a politikai helyzet küldetésének nem kedvez. Ha *Bánffy* Dezső, aki mint kormányelnök, a képviselőházban a már említett kijelentést tette, továbbra is kormányon marad, kétségtelenül a legmelegebben fölkarolta volna ügyünket, mert szűkebb hazájából, az erdélyi részekből ismerte egyházunk ügyeit. Különösen pedig jól ismerte azt a hatást, amelyet a gör. kath. és a gör.-keleti egyházakban a templomi nyelv a nép fajtudatára, esetleg ennek a tudatnak megszüntetésére, avagy megváltoztatására is gyakorolhat.

Bánffy azonban időközben megbukott s helyette a kormányelnöki polcot hazánk egyik legkitűnőbb államférfia, *Széll* Kálmán foglalta el, aki azonban, mint dunántúli, viszonyainkat nem ismerte s ennélfogva hajlandó volt egész mozgalmunkat tisztán felekezeti irányúnak tekinteni. De különben is Széll, habár ez időben még mézes heteit élte a kormányon, mint óvatos államférfiú, úgyszólván minden idejét arra fordította, hogy a Bánffy alatt kiütött obstrukció ujból való kitörésének elejét vegye. Hozzájárult, hogy dekadens szabadelvű kormánypártban túlsúlyra jutottak azok az elemek, amelyeknek a magyar liturgia csak arra volt jó, hogy a közvéleményt folytonosan Róma ellen ingereljék.

Wlassits Gyula kultuszminiszter tagja volt ugyan a Bánffy-

kormánynak is és így kétségtelenül része volt a Bánffy kormányelnöki kijelentésében, de mint szintén dunántúlinak, hasonlóképen kevés érzéke volt a mi ügyeink iránt. Ezt eléggé érthetően tanúsította pl. azzal, hogy a gör. kath. magyarok országos bizottságának megalakulása és a római zarándoklat közt lefolyt majdnem két évi idő alatt, elnökünket egyetlen egyszer sem hivatta, hogy magát ügyeink felől tájékoztassa. Ezenfelül ő valószínűleg már meg is únhatta a sok udvarlást, amelyet Rómának a szabadelvű kormányzat iránt táplált bizalmatlanságával szemben, a püspöki kinevezések és a Magyarországot megillető, de hosszú ideig függőben tartott bíborosi kalap kényes dolgaiban a bécsi pápai nunciusnál tenni volt kénytelen.

Mindezekkel számolva, követünk szükségesnek tartotta, hogy magának egy, a mi ügyeink iránt mindenkor jóindulattal viseltető kiváló férfiúnak, a kormányelnök jobbkéztől való bizalmasának, *Horánszky* Nándornak támogatását biztosítsa. Csak így fölkészülve tette meg első látogatásait a kormányelnöknél és a kultuszminiszternél.

Már első lépéseinél, bár az eszmét úgy a kormányelnök, mint a kultuszminiszter előzékenyen fogadták, megérezte, hogy a dolog nem fog símán menni. Megérezte ezt abból, mert mindkét helyen célzás történt arra, hogy a kitüntetések eddigi rendszere szerint a gör. kath. püspökök a ref. szuperintendensekkel voltak egy kategóriában (?), s ilyen nagy reform (!) megvalósításánál számolni kell a róm. kath. egyházfők érzékenységével.

Különösen Wlassits már anynyira kibékültnek látszott azzal a kosárral, amelyet Rómából az 1896. évi pápai tilalom ellen való remonstrációjára kapott, hogy alig tudta eltitkolni követünk előtt: mennyire fázik attól, hogy most a magyar liturgia kényes ügye megint a nyakába szakadjon. (Egy későbbi alkalommal, amikor épen a két püspök kitüntetésének késleltetése miatt az ügyek nagyon összekúszálódtak, meg is mondta egész nyiltan követünknek, hogy tőle senki se várhatja, hogy egyéb fontos teendői mellett annyi időt szenteljen a magyar liturgiának.)

A kormányelnök éppen egy meghitt ellenzéki képviselővel tárgyalt, amikor követünk nála jelentkezett. Ezt a követ rossz előjelnek vette, mert a meghitt ellenzéki képviselő nem volt más, mint Barta Ödön, a felvidéki (beregi) választókerület országgyűlési képviselője, kit a gör. kath. magyarság köreiben már régóta hegyvidéki népünk György Endréjének neveztek. A követnek

jó sokáig kellett várakoznia, míg bejuthatott s az alatt ideje volt jól átgondolni a helyzetet. Milyen kár — így kezdett elmélkedni, — hogy e két eszes ember: egyik mint a magyar, másik mint a szláv ajkú görög katholikusok bizalmi férfia, nem egy időben léptek akcióba. Ők akadály nélkül frigyet köthettek volna egymással és hasznos szolgálatokat tehettek volna mindkét résznek. Vagy ha nem, akkor a mesebeli oroszlánok módjára kölcsönösen — hogy is mondjam? — paralizálták volna egymást s ez által tért adtak volna annak, hogy papságunk s népünk jobban megbecsülje saját világi intelligentiájának vezető elemeit.

György Endre önként visszalépett, amikor látta, hogy a magyar ajkú görög katholikusok ügyeit hivatott emberek veszik kezökbe s követünk érezte, hogy a *másikkal* vagy meg kell mérkőznie, vagy pedig frigyre lépnie. Egy pillanatig hajlott is az utóbbira, de meggondolta a dolgot, s inkább a mérkőzésre szánta el magát. Nem csak azért, mivel különben megsértette volna Horánszkyt, akivel már szövetkezett, hanem azért is, mert ha már a „kálomista" György Endrét annyiszor a szemünk közé vágták: mit mondtak volna még akkor, ha egy oly férfival csinál közös ügyet, aki még csak nem is „keresztyén"?!

Ilyeténképpen elmélkedett követünk, amíg bejuthatott Széll Kálmánhoz, akitől sok bíztatással ugyan, de a már említett célzás miatt mégis nyugtalanul jött ki.

Az idő haladt, s hogy ez alatt követünk mi mindent követett el az ügy gyorsítására: azt csak Horánszky tudná megmondani, ha még élne e nagyszívű és nagytehetségű államférfiú, akit tragikus halála nemes ambitióinak magaslatán ragadt el tőlünk. Sajnos, még az ő támogatása sem volt elegendő arra, hogy a szokásos inquisitorius eljárást kikerüljük.

Az inquisitio nagyon sokáig eltartott. Kevés szivárgott ki belőle, de el lehet gondolni, hogy a kulisszák mögött felkavartak mindent, ami felkavarható volt.

Szemfényvesztésnek igyekeztek föltüntetni a zarándoklatot s azt állították, hogy a püspökök a magyar otári nyelv szentesítését kérelmező emlékirat helyett csak egy díszalbumot nyujtottak át a pápnak, amelynek borítékán nem *Roskovits Ignác* Patrona Hungariae-je, hanem a szentpétervári Kazán templom „Bogorodica" képének másolata díszelgett.

Hánytorgatták a „graeca fides" alakoskodását és kétszínűségét is, mert — úgymond — igaz ugyan, hogy a pápától a ma-

gyar oltári nyelv szentesítését kérték, de egyidejűleg pánszláv ünnepélyt is rendeztek valamelyik római szemináriumban.

Lekicsinyelték a zarándoklatot, mert állítólag egy pápai cerimóniárius lepisszegte*) a két püspököt, mikor ezek a pápa előtt a magyar liturgiát szóba hozták. A képviselőház valamelyik bizottságában pedig annak egy ismeretes szabadkőműves tagja, oláh hirlapok nyomán, éppenséggel *fiaszkó*-vá fújta fel ezt az állítólagos pisszegést anélkül, hogy a kormány részéről ellentmondás történt volna.

Az egyik püspök ellen az volt a kifogás, hogy a felekezeti iskolákhoz való makacs ragaszkodásával útjában áll a magyarosodásnak, a másik ellen pedig, hogy az értéktelen felekezeti iskolák átengedése által pénzügyileg becsapta az államot.

Nem hiányzott a megkísértés sem, hogy a zarándoklat világi vezetőjének kitüntetése jobban megfelelne a hívek által óhajtott tüntetés céljának.

Mindezt az ellenvetést, gyanusítást, hazudozást, megkísértést nem volt nehéz leküzdeni; de a követet nem csalta meg előérzete, hogy a legnehezebb küzdelmet a hegyvidék György Endréjével és a honfoglalókkal lesz kénytelen megküzdeni.

Sajnos, a kormány elmulasztotta idejében gondoskodni arról, hogy a hegyvidéki akció ellentétbe ne jöjjön a gör. kath. magyarság érdekeivel. A dekadens szabadelvű politikának vívmányokra volt szüksége. És hogy ez meglegyen, a „honfoglalók" olyan indiánusi lármát csaptak a hegyvidéki akcióval, a hozzá fűzött tömeges magyarosítás gondolatával és a millenáris év második honfoglalásának hangzatos frázisával, hogy ezáltal mesterségesen felidéztek bizonyos, részint felekezeti, részint pedig fajbeli féltékenységet, amely aztán, az éppen kapóra jött 1896. évi pápai tilalom által is támogatva, áldozatul követelte saját alkotásainak egyik legnemesebb gyümölcsét: a magyar liturgiát.

Viszont tért kezdett hódítani az az álokoskodás, hogy ha a kereszt három felírásának a kereszténységből ma már teljesen kipusztult harmadik nyelve nem áll útjában annak, hogy Barta

---

*) A zarándoklatról kiadott hivatalos Emlékkönyv megczáfolja ezt az állítólagos történeti pisszegést. Csak annyi történt, hogy mikor Vályi püspök úr a Szentatyának magántitkára által küldött üzenetét bejelentette a szolgálattévő czerimoniáriusnak, ez magát Rampolla utasításához tartva, a püspököt olaszul „no, no" szavakkal igyekezett leinteni, ezzel azonban Vályi nem törődött. *Petronius.*

Ödön és hitsorsosai jó magyarok legyenek; és ha az egyházi tudósok által a kihalt nyelvek közé sorozott ó-szláv templomi nyelv nem akadályozta azt, hogy a magyar hazafiság és a magyar kultura a Kárpátok bérceinek legszélső szorosáig elhatoljon: ugyan mi veszély rejlhetik abban, ha viszont ez a kihaltnak mondott, de valójában mégis élő egyházi nyelv és — annak révén — az élő oláh nyelv is, elterjeszti a szláv és román fajtudatot egész Hajdúdorogig, Debrecenig és Budapestig?!

Afféle csekélységekkel, mint hitélet és önvédelem, a szabadelvű politika bizony nem igen törődött. Igy történt, hogy a nemzeti politikát háttérbe szorította a pártpolitika s ez utóbbi elsőbbséget követelt a rutén actio révén való kitüntetésnek.

A követ megkísérelte ezt a fordulatot egy a kultuszminiszternek átnyújtott bizalmas természetű irásbeli előterjesztéssel ellensúlyozni. Ebben kimutatta, hogy a magyar templomi nyelv visszaszorítására irányúló közvetlen lépések a római zarándoklat óta szünetelnek ugyan, de e helyett a munkácsi egyházmegyében, a rutén actio népszerűségének fedezete alatt oly szigorú rendszabályok léptek életbe, melyek gyökerében megtámadnák liturgikus gyakorlatunkat. Ilyennek tekintettük különösen az ungvári seminariumba behozott uj nevelési irányt, a mely lelkiismereti kérdést csinált a magyar nyelv templomi használatából, továbbá azt a rendszabályt, mely a ruténul nem tudó ifjakat kizárta a papnövendéki pályázatokból, legfőkép pedig azt, mely a rutén nyelv tanítását magyar egyházközségeink népiskoláiban is kötelezővé tette. Kifejtette az előterjesztés azt is, hogy végzetes következményekkel járhatna, ha megvalósulna az a terv, miszerint évenkint 2—4 papnövendék a gácsországi rutének római seminariumában nyerne hitoktatást.

A kultuszminisztert arra kérte, hogy e bizalmas előterjesztés anyagát a két püspök és elnöki tanácsunk nehány tagjának meghívásával ugyancsak bizalmas jellegű értekezleten tárgyaltassa. A miniszter azonban nem teljesítette kivánságát és a bizalmas előterjesztés belefult az aktaszerű tárgyalás tengerébe.

Hogy tehát az általa elvállalt megbízásnak és e megbízás közvetett céljainak nagyobb súlyt és nyomatékot adjanak: a hívek, egy díszes kiállítású pásztorbot felajánlásával, tüntető menetet rendeztek Eperjesre, Vályi püspökhöz.

A tüntetés természetesen nem Ungvárnak, hanem a kormánynak szólt, amely a két püspök között a mérleget anynyira

az egyik oldalra engedte billenni, hogy követünk, még a kimaradhatlan félremagyarázás kockáztatásával is, kénytelen volt egész egyéniségét a másik serpenyőbe vetni. Ez kissé megakasztotta a dolgot s Széll még sokáig ingadozott, de az obstrukció újból kitört s ez által a honfoglalók s különösen a meghitt ellenzéki képviselőnek hatalma a tetőpontra hágott. Szavát vette a kormányelnöknek, hogy a rutén actió révén szorgalmazott kitüntetés, — nem V. B. T. T., hanem valamely magas rendjel — legközelebb meg fog történni.

Futótűz gyanánt terjedt el ennek a híre a két egyházmegyében s már a napot is tudtuk, amelyen a kitüntetés meg fog jelenni a hivatalos lapban.

Követünk általános sajnálkozás és káröröm közt a kapituláció szélén szállott. Látta, hogy a halál ellen nincs orvosság s *„Az ó-hitű magyarság veszedelme“* cím alatt megirta testamentumát, hogy legalább az utókor ítéljen közte és a honmentők közt. Mielőtt azonban ezt a végszózatát közrebocsátotta volna, még egy végső erőlködést tett és gróf *Apponyi* Alberthez fordúlt segítségért. A helyzet anynyira válságos volt, hogy ezt a lépést már reménytelenül, csak lelkiismeretének megnyugtatására tette.

De csoda történt.

Apponyi segítsége erősebb volt az obstrukciónál *s megtörtént az a szokatlan eset, hogy a kormányelnök megtartotta ugyan adott szavát, de engedte magát leszavaztatni a minisztertanács által.*

Ez által a dráma befejezéshez jutott s néhány hét múlva a hivatalos hírlap hangosan hirdette, hogy a Felség mindkét püspökünket a V. B. T. T. méltósággal tüntette ki.

A siralmas politikai háttér nagy drámája szintén nem húzódhatott már sokáig. A meghitt ujságírók és ellenzéki képviselők nem mentették meg Széll Kálmánt az obstrukció gyilkos fegyverétől, amelyet ő — egy hírlapi közlés szerint — nem minden alap nélkül — a mohácsi vészhez hasonlította.

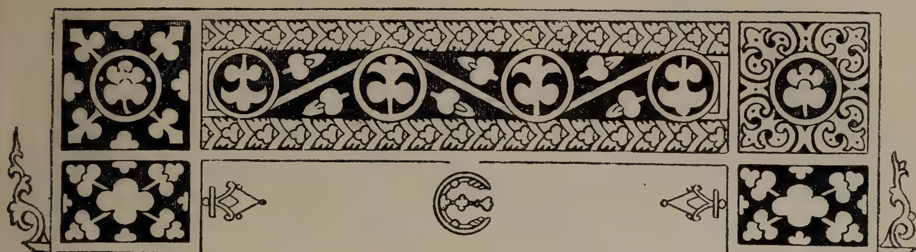
Wlassits szerencsésen kimenekült a magyar liturgia Scyllájából, de mint ex-miniszter, beleesett a magyar vezényszó Charybdiszébe és úgy látszik, hogy jól érzi magát benne.

Ismeretes a kitüntetéseknek az a psychologiája, hogy maguk a kitüntetettek mindig a legkevésbbé megelégedettek. Ez itt is megismétlődött. A püspökök hűvösebben vették a dolgot, mint híveik. Firczák egy Budáról keltezett chiffrírozott sürgönyből

tudta meg, hogy korábbra tervezett kitüntetését a követ akadályozta meg s ez keserű nyomokat hagyott hátra a szívében, de azért még sem hiszem, hogy többre becsülte volna a korábbi *kevesebbet*, mint a későbbi *többet*. Vályi pedig jobban szerette volna, ha a V. B. T. T. méltóság helyett, alakulóban volt budapesti parochiánkat kapta volna jutalmul és még most is duzzog a követre, hogy nem így történt.

Maga a követ halálra fáradtan vonult vissza a V. B. T. T. küzdelemből, mely reá és az ügyre nézve súlyos vereséggel végződött. Különben is olyan későn jöttek e kitüntetések, hogy már mindenki megfeledkezett arról, amiért ő fáradozott.

Így történt, hogy a hívők zarándoklata által fölszabadított út mai napig is nyitva áll Róma felé. S talán még egykor pirulni fog a magyar géniusz, hogy volt Magyarországon olyan siralmas időszak, amikor a magát nemzetinek nevező kormány sajnálta a létéért küzdő görög katholikus magyarságtól azt a négy kezdőbetűt, amely legjobb egyengetője lett volna az útnak Róma felé, vagy legalább sok bajnak és félreértésnek vehette volna elejét, ha idejében megörvendeztettek volna vele bennünket.



A hegyvidéki akció és a magyar liturgia.

Magyar Világ 1906. 31. sz.
Vinitius álnév alatt.

Az országos bizottság elnöke mindenkor élénken fájlalta, hogy őt, mint par excellence közgazdasági hívatású embert, nem vonták be a hegyvidéki akció mozgalmába. Egyfelől, mint a kereskedelmi minisztérium vasúti szakosztályának volt főnöke, később pedig, mint a Pesti magyar kereskedelmi bank igazgatója és a Magyar h. é. vasutak r. t. ügyvivő alelnöke, talán jó szolgálatokat tehetett volna az ügynek. Másfelől pedig úgy fogta föl a dolgot, hogy az ő közreműködése méltó revanche lett volna azért, mivelhogy viszont az általa megindított liturgikus mozgalomhoz egyházmegyéinknek nemcsak magyar, hanem orosz és tót származású intelligentiája is csatlakozott.

Mikor az országos bizottság végleg megalakult, ezáltal megtalálta a jogcímet arra, hogy a tolakodás vádja nélkül felajánlhassa közreműködését, ezt illetékes helyen meg is tette s nem az ő hibája, hogy az ajánlatot nem vették igénybe.

Mindazonáltal ő a hivatalos akció keretén kívül sem mulasztotta el megtenni anynyit, amenynyit erre a célra a maga hatáskörében tehetett. Még a minisztériumban volt, amikor a dorogiak bizalmi emberével, György Endrével kieszelte az úgynevezett „szabványszerződést", a vicinális vasutaknak ezt a legerősebb oszlopát, melynek segítségével azóta rengeteg h. é. vasút kiépült, de legelsőnek *Hajdúdorog* kapta meg az ő debrecen—hajdúnánási vasútját. A kereskedelmi bankba való átlépése után *Nagypeleskére* gondolt először, mert tisztelet és becsület a hajdúdorogi ősöknek, de családi hagyományaink szerint a gör.

kath. magyar intelligentiának ősalakja mégis csak a peleskei nótárius volt, akinek Gvadányi által megörökített mókáit nincs ok szégyelnünk. Így jött létre a szatmár-fehérgyarmati vasút. Ezek után a hegyvidékre, nevezetesen pedig az Ung- és Borzsa-völgyére irányozta figyelmét.

Évekig foglalkozott az ungvölgyi vasut meghoszszabbításának tervével és része van abban, hogy ez a vonalmeghoszszabbítás, mint államvasúti vonal, később csakugyan kiépült. Legfőbb büszkesége azonban *hazafelé* a borzsavölgyi vasút, mert ennek lakossága túlnyomóan görög katholikus, nagy többségében szláv ajkú ugyan, de a völgy délkeleti részeiben már magyar egyházközségeink is vannak. Így tehát ez a vasút úgyszólván öszszekötő kapcsot fog nyújtani szláv ajkú népünk és a görög katholikus magyarság közt.

Az első perctől kezdve felismerte, hogy a vasút létesítésével Barta Ödönnek, a rutén actio egyik oszlopos tagjának közreműködése nélkül nem boldogúlhat. Negyvennyolcas létére, a parlamentaris obstructio halálos nyavalyájába esett hatvanhetes kormányoknak ő volt a kezelőorvosa. Mint ilyen, végzetes szerepet játszott abban a küzdelemben, melyet Petroniusnak ép most megjelent V. B. T. T. cikkéből ismer az olvasó.

Javunkra válik azonban, hogy most már szláv ajkú hittestvéreink nem hánytorgatják nekünk György Endrét, mert ha ő kalvinista volt, viszont Barta, az ő bizalmi emberük, a keresztfa harmadik felírásának a kereszténységből immár kipusztult templomi nyelvére esküdött.

Országos bizottságunk elnöke, ebben a minőségében, nem fogadhatta el sem a György Endre, sem a Barta Ödön szövetségét, de mint vasutas habozás nélkül szövetkezhetett mind a kettővel.

Kemény dió volt ez a borzsavölgyi vasút, mert első nagyszabású kísérlet akart lenni egy új vasúti tipus, az olcsó gazdasági vasutak rendszerének megalapozására. Mint ilyennek, a gyermekbetegségek egész sorozatán kellett átgázolnia. De a kies Borzsa-völgyének 50.000 lélekszámot meghaladó, jobbára görög katholikus népe olyan vasut-tipus birtokához jut általa, mely a maga nagy kereskedelmi mozgékonyságával pezsgő gazdasági életet fog teremteni népünk közt, áldás lesz a vidékre és innen kiindúlva, meglehet, hogy országszerte is hódításokat fog tenni.

Az országos bizottság elnöke, bankigazgatói minőségében,

annál készségesebben vállalkozott ezen új vasuti tipus megteremtésére, mert ez által gyermekkori emlékeinek pihenő helyét, *Salánkot* is vasúthoz juttathatta.

Boldogúlt atyja 30 évig paposkodott Salánkon és az ottani temetőben fekvő sírhantjának is jutott egy kis szerep liturgikus mozgalmunkban.

A dolog úgy történt, hogy a rajta fekvő sírkereszt az orosz I. H. Uj. I.-nek (latin I. N. R. I.-nek) megfelelő N. J. Zs. K. felírással van ellátva s felszentelése éppen az 1896. évi pápai tilalmat követő átmeneti időbe esett, amikor is méltán sértette a fiúi kegyeletet, hogy boldogult atyjának, mint a magyar liturgia egyik előharcosának emlékét már csak orosz nyelven lehetett megáldani. A fiúi kegyeletnek ez a sérelme volt egyik rúgója annak, hogy vállalkozott az országos bizottság megalakítására.

1896. óta a hegyvidéki actio és a magyar liturgia, mint két ellentétes elem állott szemközt egymással s most ezekhez a borzsavölgyi vasút kiépítése által a Dolha—Beregszász, illetőleg Dolha—Nagyszöllős között húzódó vasút, mint harmadik elem, azért csatlakozik, hogy részint gazdasági, részint érzelmi momentumok segítségével kiegyenlíteni igyekezzék az ellentéteket.

A gazdasági momentumot és az érzelmi momentumok egyikét már említettük. A másik érzelmi momentum az, hogy a borzsavölgyi vasút *Alsókaraszlót*, Firczák Gyula munkácsi püspök gyermekkori emlékeinek tanyáját is bevonta a vasúti forgalomba.

Vajha a Borzsa völgyének e szép emlékei közelebb hoznák egymáshoz e két férfiú szívét s ez által áldást hoznának mindnyájunkra.



Új honfoglalók.

Magyar Világ 1906. 35. sz.
Petronius álnév alatt.

Sorozatos cikkeim folyamán többször történt utalás az új honfoglalókra. Nem hiszem ugyan, hogy az olvasó ne volna tisztában e typussal, mégis szükségesnek tartom róluk külön megemlékezni.

Mint minden politikai typusnak, úgy ennek is a homályos ősidőkben kell keresni eredetét, helyesebben szólva a talajt, amelyből kibukkant, vagy amelybe belefészkelődött. A történelem tanusága szerint legelőször a tatárjárást követő időkben történt, hogy nemcsak az ősrégi *gyepüket* (az ország régi határerősítő árokhányásait), hanem a kipusztult magyarság székhelyeit is idegen népfajok lepték el. Ugyanez történt a török dúlés után is. Az osztrák kényuralom szintén behozta hozzánk a cseheket, de bukása után megint visszavitte, azonban mégis maradandó nyomokat hagyott hátra azáltal, hogy külön *nemzetiségi területeket* csinált a régi gyepükből és dezertumokból.

Itt-ott ezeknek a nemzetiségi területeknek a régi (poszszeszszorok" még mindíg megadják a „gyepü" karakterét, de a legnagyobb részre az új honfoglalók tették rá a kezüket, még pedig nem királyi donatio, hanem központi (kormányi vagy pártvezetőségi) jelölés alapján, *képviselői mandátumok* formájában.

Tulajdonképen az erdélyi részekben alakult ki ez a typus, hol a magyar alkotmány sáncaiba bevett oláhok elhitték Bécsnek, hogy ők egy fiók nemzetet (nemzetiséget) képeznek, még pedig azzal a rendeltetéssel, hogy született ellenségei legyenek a magyarnak. Ebből aztán ők — hogy a nyilt hazaárulást elkerül-

jék — azt a kövtkeztetést vonták le, hogy legjobb, ha a passziv rezisztenciára kárhoztatják magukat. Ezáltal pedig prédáivá lettek az új honfoglalóknak.

Legújabban, mintegy tíz év óta, ezek az új honfogalalók a mi hegyvidékünket fedezték föl alkalmas vadászterületnek, ráfogva népünkre, hogy ez is csak afféle nemzetiség. Azelőtt ez a nép — mióta bejutott az alkotmány sáncaiba — saját belátása és ízlése szerint választotta meg képviselőit s bár sajnos, a mi intelligenciánkból kevesen vállalkoztak, de legalább akik vállalkoztak, azok tényelg be is jöttek a képviselőházba. Most azonban elhitették az új honfoglalók a néppel, hogy míg magyarul meg nem tanul, addig a régi theokratiai törzsrendszert kell követnie. Ne törődjék tehát azzal, hogy ki lesz a képviselője, hanem hallgasson törzsfőnökeire, akiktől t. i. ezek a honfoglalók könynyű szerrel megszerezhetni vélték a központ által nekik itélt mandátumot, papságunkkal pedig azt igyekeztek elhitetni, hogy legjobb, ha nem törődik a saját vérebeli világi intelligenciájával s engedi azt — úgy mint eddig — áttérni a latin ritusra, vagy a protestáns vallásra, mert ezek a drágalátosak puszta stréberségből (?) úgy is csak galibákat csinálnak nekik egyházi ügyeikben.

Így történt, hogy az utóbbi országgyűlésen csaknem teljesen magunk fajtájabeli képviselők nélkül maradtunk.

Kárunkra volt ez nemcsak nekünk, hanem az országnak is, mert kézzel foghatólag *magasabb nemzeti érdek* követeli azt, hogy úgy a létéért küzdő gör. katholikus magyarság, mint a nemzetiségi kialakulástól irtózó, magát szívben-lélekben magyarnak tekintő szlávajkú népünk, saját vérebeli emberekkel legyen képviselve a nemzetgyűlésen. Ezt a nagy nemzeti igazságot az eddigi kormányok nem voltak képesek megérteni. Nem ám, mert nem engedték az *Előjegyzettek.*

Hát ez miféle bogár? kérdi a nyájas olvasó.

Nem valami új typus, kérem, csak egy alsóbbrendű válfaja a honfoglalóknak.

A kiérdemült honfoglalók ugyanis iskolát csináltak azáltal, hogy magukévá tették népünknek azt az ismeretes mondását, miszerint a politika ne megyéb, mint *úri huncutság.* Az iskola nőttön-nőtt és mint rendesen, túltermelés lett a vége s az iskolázott politikusok túlnyomó része kénytelen volt beérni azzal, hogy valamely, valamikor, valahol megüresedő képviselői állásra — *előjegyeztessék.* (Az ilyen tömeges előjegyzésekre a m. kir. állam-

vasutaktól vették a példát, ahol a szegény leendő pénztári kezelőnők ebből élnek.)

Főleg az Előjegyzettek álltak útjában a mi intelligenciánknak. Mert, fájdalom, a dekadens szabadelvűpárt és kormánya abban a tévhitben élt, hogy csakis ezeknek az iskolázottaknak kortespraktikája az, ami az országot, helyesebben szólva őket, kiránthatja a hinárból.

Hiába erőlködött tehát a legutóbbi képviselőválasztásoknál országos bizottságunk, süket fülekre talált a kormányelnököknél, mert hol az volt a válasz, hogy *poszszeszszoroknak* kell elsőbbséget adni, hol pedig az, hogy az illetők szerezzenek előbb talajt maguknak a választókerületekben. Nem volt ez egyéb frázisnál, mert hiszen tudjuk, hogy a hivatalos jelölés olyan, mint pl. (hogy megint a vasutakról vegyek hasonlatot) a vicinálisoknál az előmunkálati engedély: enélkül sem az egyik, sem a másik esetben nem lehet talajt szerezni.

Előhozakodtak még azzal a kifogással is, hogy „felekezeti" motivumoknak nem adhatnak tért a választásoknál.

Ez azonban a mi esetünkben nagyon is nevetséges kifogás volt csak és könynyelmű félreismerése annak a nagy nemzeti érdeknek, melyet föntebb érintettünk. Azt azonban, amit titokban gondolt, egyik kormányelnök sem mondta meg őszintén, hogy t. i. a választásoknak faji területek szerint való organizációja könynyen nemzetiségi kialakulásokra vezethet. Pedig vezetőségünk, erre az ellenvetésre számítva, önként azt a kijelentést tette előttünk, hogy reflektánsaink nem ragaszkodnak ehhez vagy ahhoz a kerülethez, hanem készséggel elfogadnák a jelölést az ország bármely más kerületeiben is, mert fődolog, hogy intelligenciánk az országgyűlésben kellőleg képviselve legyen, nehogy — mint eddig történt — a világ és a kormány ezeket a honfoglalókat tekintse *szakértő informátoroknak* a mi ügyeinkben is.

Nézetem szerint a jövőre is ez lesz a helyes álláspont. Eszünk ágában sincs azt praetendálni, hogy azok a választókerületek, ahol a mi népünk van többségben, saját intelligenciánk számára foglaltassanak le. Sőt készséggel engednénk mi tért ezekben a kerületekben akár csak a honfoglalóknak is, ha viszont azok, kik erre intelligenciánk sorából pályáznak, másutt kellő támogatásban részesülnek. Vannak ugyanis a honfoglalók közt derék, kipróbált emberek, akik mintaképül szolgálhatnak fejlődő intelligenciánknak a nép körül szerzett érdemeik által. Mert ha

eddig kereszteződtek is utaink, anynyit talán mégis szabad remélni a nemzeti irány jelenlegi hatalmas lendületétől, hogy ez jövőre máskép lesz.

Bízom is benne, hogy ezentúl kormányaink és országos pártjaink jobban fogják méltatni intelligenciánkat, mert ha nem is a számarány, de arravalóság tekintetében bátran fölveheti a versenyt az ország többi intelligenciájával. Ha pedig hiú volna ez a reményem, akkor meg azt remélem, hogy a „segíts magadon és az Isten is megsegít" példabeszédet követve, a legközelebbi választások szervezettebb állapotban fognak találni bennünket. Abban a tudatban, hogy nálunk új honfoglalásra szükség nincsen, ez esetben a siker biztos kilátásával képesek leszünk szembeszállani az új honfoglalókkal.

Ha — amit nem hiszek — kormányaink jövőre is oly keveset törődnének velünk, mint eddig, akkor ám lássák, hogy mi lesz ennek a következménye? Mindenesetre az, hogy tömörülni fogunk, még pedig hitem szerint ekkor sem nemzetiségi alapon.

Az oláhok példáját sem passziv rezisztenciával, sem nemzetiségi alapon való tömörüléssel nem fogjuk követni, hanem egy másik, a mi viszonyainkra sokkal alkalmatosabb példa lebeg előttünk: *a lutheránusok példája.* Egy nagy skeptikus mondta egykor azt, hogy ha Isten nem volna, akkor csinálni kellene, hogy legyen. Lassanként azok a hittesvéreink is, akik eddig a görög katholikus magyarság létezését szerették volna letagadni, be fogják látni, hogy ha gör. kath. magyarság tényleg nem létezném — aminthogy szerencsére létezik — akkor csinálni kellene, hogy legyen. A vegyes ajkú lutheránusok példáját kell követnünk, akik közt, *habár a magyar elem a kisebbséget képezi,* mégis közös akarattal ennek engedik át a vezérszerepet és okosan, mert *úgy az államhatalommal szemben, mint a közvélemény előtt ez az elem képes a legtöbbet kiküzdeni az — öszszesség javára.*

És ezt megszívlelhetnék oláhajkú hittestvéreink is. Beláthatnák, hogy nem elég a korona főkegyúri védelmére támaszkodni, mert a korona az ő főkegyúri hatalmát is felelős kormánya útján gyakorolja, ez pedig kénytelen számolni a magyar nemzet közvéleményével és az országgyűlés nemzeti álláspontjával.

Utalok — csak példakép — a kongruára,*) melynek fejte-

---

*) Lásd *A kongrua és az oláhok* című cikket.

getésénél akaratom ellenére is keserű hangot voltam kénytelen használni az oláhok ellen, mert bizony nem tréfa dolog az, hogy a balázsfalvi egyházitartomány politikai magatartása miatt anynyi görög és latin szertartású lelkésznek az éhséggel kell küzdeni.

A lutheránusok példáját ajánlom hittestvéreim figyelmébe. E példa nyomdokán haladva, mindenesetre könynyebben fogunk megmérkőzhetni a honfoglalókkal.



Magyar nyelv a hadseregben és a görög katholikus egyházban.

Interview.

═ *Magyar Világ 1906. 37. sz.*
Vinitius álnév alatt. ═

Mindíg sejtettem, hogy a magyar vezényszó és a magyar liturgia közt valami okozatos összefüggés létezik ,vagy éppen az egyik talán még riválisa is a másiknak.

Óhajtottam tehát tisztán látni e kérdésben s engedelmet kértem a gör. kath. magyarok országos bizottságának elnökétől, hogy őt e tárgyban angol módra alaposan kikérdezhessem.

— Jól van, angol barátom — felelte az elnök — jöjjön el hozzám holnap délután 5 órakor *five o clock* theára, akkor rendelkezésére állok. Úgyis szükségét érzem annak, hogy valami beszámolófélét nyújtsak, mielőtt az országos bizottság legközelebbi nagygyűlését öszszehívnánk.

Pontosan megjelentem az elnök Nagy János-utcai villájában. A verandán már készen várt reánk a thea és én — hogy időt ne veszítsünk — nyomban megkezdtem a kikérdezést, melynek eredményét stenografiai jegyzeteim alapján szóról - szóra íme, itt közlöm:

Én: Van-e valami igaz abban, hogy a magyar vezényszó és a magyar liturgia közt valamelyes belső kapcsolat létezik?

Elnök: Valami talán van. Mikor a római zarándoklatról hazatértem, kiváncsi voltam, hogy jött-e valami értesítés *gróf Revertera* vatikáni nagykövettől zarándoklatunkról? A külügyminisztériumban nem volt bizalmas ismerősöm, elmentem tehát

a kabinetirodába, melynek egyik későbbi osztályfőnökével — akkor még csak udvari tanácsos volt — miniszteri fogalmazó korunkban a budai kaszinóban ismerkedtünk meg s jó barátok voltunk. Azonban ő vagy nem tudott, vagy nem akart felvilágosítást adni s nem is vállalkozott arra, hogy utána nézzen a dolognak. Tőle azonban megtudtam, hogy engem a Ballplatzon (külügyi palota) amolyan szenteskedő rebellis-féle embernek néznek. Ebből megértettem, hogy gróf Revertera, akinél Rómában kétszer tettem látogatást, miért fogadott engem első ízben oly *édeskés*, másodízben pedig oly *fanyar arccal?* Azért: mert első ízben — bajunk lévén a fogadtatás miatt — egy kelepcébe került, később pedig egy abból szerencsésen kiszabadúlt forradalmárt látott bennem.

Gondolja csak: én és forradalmár! Még pedig amolyan keresztes vitéz! Hát hiszen nem tagadom, hogy egészben véve konzervativ közjogi felfogásom dacára, bennem is van egy kis kuruc vér, de az igazat megvallva, én sohasem pályáztam sem kuruc, sem semmiféle más politikai szereplésre, különösen pedig nem pályáztam erre a magyar liturgia zászlaja alatt s ezt képes vagyok igazolni is, ha kell. Igazolni tudom nevezetesen, hogy csak abban a biztos reményben vállalkoztam az országos bizottság elnöki tisztére, miszerint missióm a római zarándoklattal véget ér s ennek megtörténtével püspökeink és a kormány veszik kézbe ügyünket, én pedig viszszaadhatom magamat közgazdasági hívatásomnak és családi kötelességeimnek. Munkácsi püspökünket tartottuk mindnyájan a praedestinált férfiúnak, ki diadalra fogja vinni ügyünket. Mikor megalakulásunk alkalmával nála tisztelegtünk és a tisztelgés után vele négyszem közt maradtam, arra kértem a püspököt, hogy engem csak ideiglenes zászlótartójának tekintsen, mert mihelyt az út szabad lesz, leteszem a zászlót az ő kezébe.

Mindez illuzió volt, s nem az én hibám, hogy minden másként történt. Én még a Főrendiház engem anynyira kitüntető jegyzői tisztéről is kénytelen voltam lemondani, hogy elvállalt missiómnak minél több időt szentelhessek.

De, hogy visszatérjek a kérdésre: a keleti egyházak története bizonyítja, hogy jelenlegi egyháznyelveinknek oltárra jutása sehol és soha sem történt meg fejedelmeik kezdeményezése vagy legalább hozzájárulása nélkül, ami természetes is, mert minden egyházi nyelv, mint *élő* jutott az oltárra, már pedig az élő

nyelveknek oltárra jutása még egynyelvű országokban is közelről érinti az állam érdekeit. A mi esetünkben az Uralkodó támogatása nélkül annál kevésbbé lehet sikerre számítani, mert koronás Királyunk egyúttal Főkegyura is egyházunknak s ezenkívül a hazánkban fennálló többnyelvűség miatt ügyünk a nemzetiségi kérdéssel is összefüggésben van.

Köztudomású, hogy a multban az uralkodóház uniópolitikája, különösen a gör. kath. egyházmegyék felállítása alkalmával nem kedvezett a magyarságnak: amennyiben az ó-hitű magyarokat úgy osztották be az egyházmegyékbe, hogy sehol se képezzenek többséget. A kényuralom idejében a bécsi kormány csakugyan mindent elkövetett, hogy a kisebbséget képező magyarajkú híveknek a nemzetiségi többségek által való felszívását lehetővé tegye.

Az alkotmány helyreállítása csak keveset változtatott a helyzeten, mert a lábrakapott egyházellenes szellem miatt nemzet és kormány nem tudták megérteni, hogy az uniópolitikának magyar nemzeti irányban való folytatása nagy szolgálatot tehetne a magyar államnak. A hajdúdorogi vikáriátus felállítása volt az egyetlen lépés, mely javunkra történt, ami, ha nem mozdította is lényegesen elő ügyünket, de mindenesetre fontos esemény volt anynyiban, amenynyiben jelenleg uralkodó koronás Királyunk és Főkegyurunk atyai jóakaratát dokumentálta. Abból azonban, hogy engem a bécsi külügyi palotában rebellisnek néztek, mindenesetre azt kell következtetnem, hogy a koronához közel álló bécsi körökben még mindig protezsálják a nemzetiségeket a magyarság rovására, ami más szóval anynyit jelent, hogy bizonyos bécsi körök a korona viselőjének nemcsak *hadúri,* hanem *főpatronusi* jogköréből is fegyvert szeretnének kovácsolni a magyar nemzeti törekvések ellen.

Ha tehát képletes szóbeszédnél több az, hogy a bécsi Burgban van egy diófaszekrény, melyben a Hadúr és Főkegyúr rezervált ügyeit őrzik, akkor némi valószínűséggel lehet következtetni arra, hogy a magyar vezényszó és a magyar liturgia más-más fiókban ugyan, de közeli szomszédságban vannak egymással. Enynyi az, amit erre a kérdésre válaszolhatok.

Én: De ha így áll a dolog, akkor miért nem gondoskodott elnök úr arról, hogy az országos bizottság akár a római zarándoklat előtt, akár utána a korona elé is járúljon?

Elnök: Nem hiszem, hogy bennünket e részben valami mu-

lasztás terhelne. Igazunkat első sorban egyházi úton akartuk keresni s ez nem zárta volna ugyan ki, hogy még a római zarándoklat előtt a Főkegyúr elé lépjünk, de köztudomás szerint a korona elé az út a kormányon át vezet, ezt az utat pedig egyelőre kerülni akartuk, nehogy már kezdő lépéseinknél is azzal gyanúsitsanak bennünket, hogy politikát csinálunk a lelki szükségből.

Azt előre tudtuk, hogy Rómából visszatérve, a kormány támogatására is szükségünk lesz, Rómában pedig megtudtuk, hogy az a kosár, amelyet az 1896. évi pápai tilalom elleni felszólalásra a Kúria a magyar kormánynak adott, csakis a kormánynak szólt, nem pedig a koronának, mert ott az a meggyőződés, hogy a délszlávok és a csehek esetleges mozgolódásai miatt, — melyek pedig semminemű kauzális nexusban nincsenek a mi ügyünkkel s legfeljebb csak ürügyűl szolgálhatnak ellenünk, — a Korona ellenzi a magyar oltári nyelv szentesítését s azért az ügyünk érdekében történő diplomáciai lépéseket Róma eddig nem vette komolyan, hanem csak diplomáciai játéknak nézte.

Ezenfelül megtudtuk azt is, hogy a Szentatya kezeihez átnyújtott emlékiratunk nem a Propagandának adatott át, mely azt eddig tárgyalta, hanem az államtitkárság kebelében működő *Extraordinaria congregatiónak,* amiből arra lehetett következtetni, hogy maga a Szentszék is számol azzal, miszerint zarándoklatunkat egy újabb diplomáciai akció nyomban fogja követni.

Mindaz, amit Rómában megtudtunk, csak megerősíthetett bennünket abban, hogy szükségünk van a Korona egyenes pártfogására. Tényleg már alakuló ülésünkben elhatároztuk, hogy a zarándoklat befejeztével a Korona elé külön kérvénnyel fogunk járulni s egyelőre is nem mulasztottuk el zarándoklatunk tényét és célját a kormány útján, még útrakelésünk előtt, hódolatteljesen bejelenteni a Felségnek, s erre vonatkozó legalázatosabb felterjesztésünkhöz magyar és német nyomtatott példányban a Szentatyának átnyújtandó emlékiratunk szövegét is mellékeltük.

Ez a felterjesztésünk azonban — sajnos — soha sem jutott el a Felség elé. Hogy miért? azt nem tudom, de valószínű, hogy itt is a Petronius V. B. T. T. cikkében felsorolt nehézségek játszottak közre.

Később Vályi püspök úrral együtt *Széll* Kálmán kormányelnökhöz fordúltam s őt kértük fel a legfelsőbb kihallgatás kieszközlésére.

Alkalmul a hódolatteljes tisztelgésre a zarándoklatról kiadott Emlékkönyvünk díszpéldányának átnyújtását szándékoztunk felhasználni s ehhez fűztük volna kérvényünket, melynek szövegét már régen előkészítettük. Széll Kálmán készségesen megigérte az audencia kieszközlését, de később ügyünk megvilágítása végett egy memorandumot kivánt be Vályi püspöktől, s mire az elkészült, kormánya megbukott, úgy, hogy a memorandumot Vályi már csak az új kormányelnöknek — *Tisza* Istvánnak és mint kultuszminiszternek, Berzeviczy Albertnek nyújthatta át.

Gondoltam arra is, hogy mint a Szentatya elé, úgy Főkegyurunk elé is közvetlenűl járuljunk s ily módon sarokba szorítsuk és felmelegítsük kormányunkat. Tapogatóztam is abban az irányban, hogy számíthatnánk-e bátorító feleletre, de a rendelkezésemre állott összeköttetések nem voltak oly erősek, hogy azokra biztosan építhettem volna.

Az emlékkönyv nagy dísszel kiállított tiszteletpéldánya e szerint kárba ment, pedig ez lett volna a legjobb alkalom a Felség elé járúlni. Azóta pedig a politikai viszonyok zavarossága miatt nem is gondolhattunk arra, hogy ügyünket a Korona elé vigyük.

Én: Ha szabad kérdeznem, mit csinált Tisza és Berzeviczy a Vályi memorandumával?

Elnök: Tisza és Berzeviczy elé jó reményekkel néztünk, mert mindketten a mi vidékeinkről valók s ismerik a mi egyházunk ügyeit. Én Tiszától azt vártam, hogy ő azon kisebb katonai engedmények pótlására, melyeket Bécsből a magyar vezényszó helyett kapott, ki fogja nyittatni a diófaszekrénynek azt a fiókját, melyben a magyar liturgia nyugszik. S ez talán meg is történt volna, ha tovább marad a kormányon.

Tiszával kétszer beszéltem a mi ügyünkről. Először néhány nappal azelőtt, hogy kormányelnöki megbizatását megtudtuk. Nagyon melegnek találtam s úgy láttam, hogy teljes mértékben felfogja ügyünk horderejét. A második beszélgetés alkalmával már sokkal hidegebb volt. Valószínűleg, mint előbb Széll, úgy most ő is engedett az új honfoglalóknak, akiktől segítséget várt az obstrukció ellen.

Berzeviczyről úgy láttam, hogy nem nézte oly hálátlan thémának a magyar liturgiát, mint elődje. Ezt fényesen dokumentálja is egy kényes természetű ügy helyrehozásával, melyet

már elrontva talált. Neki köszönhetjük a liturgikus könyvek újbóli kiadásának és fordításának organizálását is.

Én: Mi igaz van abban, amit beszélnek, hogy elnök úrnak valami afférje volt gróf Apponyival a magyar liturgia miatt?

Elnök: Egyike ez amaz ízléstelen hiresztteléseknek, melyekben már annyi részem volt.

A való annyi, hogy néhány nappal a szabadelvű pártból való kilépése előtt megpendítettem előtte azt az eszmét, hogy a magyar liturgia egyike lehetne azoknak a kompenzációs tárgyaknak, melyeket a koronánál el lehetne érni, ha a magyar vezényszó követelése letétetnék a napirendről. Beszélgettünk a dologról, de ő nem adott egyenes választ, csak azt a megjegyzést tette, hogy ha a magyar vezényszót sikerül elérni, akkor a magyar liturgia bizonyára magától jönni fog. Nem tagadom, hogy én e választ kosárnak vettem, logikája előtt meg kellett hajolnom.

Az autonómiát szervező kongresszusban gróf Apponyi Albert zászlója alatt küzdöttem s az a válasz, melyet ő a kultusztárca átvételekor tisztelgő küldöttségünknek adott, remélni engedi, hogy az a minket lekötelező ténye, melyet Petronius V. B. T. T. című cikke megörökített, nem lesz velünk szemben az utolsó.

Én: A Fejérváry-kormány bemutatkozása alkalmával elnök úr azon 19 főrend között volt, akik nem szavazták meg a bizalmatlanságot. Nem tudom, nem követek-e el indiszkréciót, ha azt kérdezem, hogy ez a szavazás nem akart-e ugyanoly *captatio benevolentiae* lenni, mint egykor az ischli klauzula melletti védőbeszéd? s mi igaz van abban, hogy báró Fejérváry kétszer is megkinálta elnök urat, egyszer a kereskedelmi, később pedig a pénzügyi tárcával?

Elnök: A vasuti politikán kívül soha sem volt a közügyek terén más ambicióm, mint a magyar liturgia s ezáltal az egyházi unio megkoronázásának kiküzdése. A közjogi kérdésekben mindenkor számoltam az erőviszonyokkal s ezért a conservativ irány felé hajoltam. Különben pedig Gyulai Pál, Beöthy Zsolt, Podmaniczky Géza báró, Ludwigh Gyula és sok más jó hazafi társasága, akikkel együtt szavaztam, megnyugtatott arra nézve, hogy nem követtem el tudatos hazafiatlanságot.

Ezzel összefüggőleg én is olvastam egy hozzánk közel álló hirlapban, hogy „hazaáruló" lettem. Ennek azonban az ellenkezőjét bizonyítja az, hogy csakugyan meg lettem kinálva előbb az egyik, később a másik tárcával s azt visszautasítottam. Ez a hír

tehát való s ezt nem dicsekedésből mondom, mert ha dicsekvő természetű volnék, gondoskodtam volna arról, hogy a hír megjelenjék az ujságokban, úgy mint ezt hasonló helyzetben más megkináltak tenni szokták. Különben megjegyzem, hogy ha hazafiui meggyőződésem és viszonyaim megengedték volna, hogy tárcát vállaljak, csak a kultusztárcára vállalkoztam volna, mert így talán tehettem volna valamit a mi ügyünk érdekében is.

Ami pedig a benevolentiát illeti, melyre ön céloz: természetes, hogy erre a Fejérváry kormány alatt is szükségünk volt. A véletlen úgy hozta magával, hogy budapesti templomunkat — melybe a magyar vidékeinken dívó gyakorlatot akartuk bevinni — az ő kormánya alatt kellett megnyitnunk és tartanunk kellett attól, hogy újabb feladások lesznek Rómában.

Én ugyan mérvadó és beavatott egyházi oldalról úgy voltam informálva, hogy az Apostoli Szék részéről *negativ intézkedéstől* nincs ok tartani, de az óvatosság kivánta, hogy az esetleg mégis bekövetkezhető baj megelőzésére minden lehető lépést megtegyek, nem csak saját érdekünkben, hanem közérdekben is: mert el lehet képzelni, hogy minő olajöntés lett volna az ép ez időben mértéken túl felcsigázott nemzeti érzékenység tüzére, ha ily feladásra újabb tilalom érkezett volna Rómából.

Akkoriban két kormány volt Magyarországon: a vezérlő bizottság és a Fejérváry-kormány. Mindkettőnél kopogtattam. Nem tudom, hogy a vezérlő bizottság, mint olyan, tárgyalta-e ügyünket s hogy az a válasz, melyet egyik tagjától kaptam, az egész vezérlő bizottság nevében szólott-e, vagy csak irója nevében? A válasz elég kedvező volt, de természetesen csak arra az esetre szólott, ha a koalició kormányt vállal.

Bejelentettem ezt a lépésemet és az esetleg várható veszedelmet Fejérvárynak is azzal a kéréssel, hogy a Koronát az esetleges következményekre figyelmeztesse.

Római zarándoklatunk után az arról kiadott Emlékkönyvből neki is küldtem egy példányt s az aktiv politikusok nagy számából ő is azon kevesek közt volt, kik meleg hangú sorokban válaszoltak a küldeményre. Azóta is mindenkor melegen érdeklődött ügyünk iránt s benne ezúttal sem csalódtam. Hát tudja meg, mert ezt érdemes feljegyezni a görög katholikus magyarság történetébe: hogy báró Eötvös József és Trefort Ágoston a „hazaáruló" Fejérváry volt az első kormányférfiu, aki komolyan felkarolta ügyünket. Belátta, hogy azt csak egy külön püspökség alakítása

által lehet megoldani, ez alapon memorandumot dolgoztatott ki s azt már azon az első ischli audencián be is mutatta a Felségnek, melyen a parlamenti többséggel való tárgyalásainak sikertelenségét jelentette. Bukása után ez a memorandum, természetesen, menthetetlenűl belekerült abba a bizonyos diófaszekrénybe.

Utána a volt ellenzéki koalició jutott kormányra, de a vezérlő bizottságnak az a tagja, akitől én az említett biztosítást kaptam, nincs a miniszterek közt s különben sem hiszem, hogy a koaliciós kormány ideiglenes programmja a mi kényes ügyünket is felkarolhatná. De e miatt nincs ok a türelmetlenségre, mert most úgyis a liturgikus könyvek fordítása a fődolog.

Én: Szabad volna erre nézve is némi tájékoztatást kérnem?

Elnök: Rómában bizalmas úton megtudtam, hogy az egyházi könyveknek magánhasználatra való lefordítása az apostoli szék részéről elvileg nem ütközik akadályba s hogy ez a kijelentés valószínűleg meg van téve abban a diplomáciai jegyzékben is (note verbale), mellyel a Kuria a magyar kormánynak az 1896. évi pápai tilalom elleni remonstrációját visszautasította. Nyomoztam tehát ezt a note verbale-t mindenfelé, de sehogy sem tudtam ráakadni.

Azt már említettem, hogy liturgikus könyveink kiadó és fordító bizottságát Berzeviczy volt kultuszminiszter organizálta. Kevéssel a nagygyűlés megtartása előtt megtudtam, hogy elődje a szóban lévő note verbale-t hivatalos titok gyanánt kezelte, később pedig a magyar liturgiára vonatkozó összes aktákkal áttette a miniszterelnökséghez. Onnan kellett tehát a note verbale-t Vályi püspök segítségével kikaparnom s elképzelheti kellemes meglepetésünket, mikor láttuk, hogy a fordítási engedély csakugyan benne volt a note verbale-ban. Az alakuló ülés első napján még nem volt meg a note verbale s azért én arra kértem a minisztert, hogy a fordítási munkát ne a püspökök vezetése alatt álló bizottsággal végeztesse, hanem engedje át a mi országos bizottságunknak.

Végre az alakuló bizottság második ülésnapján leérkezett a note verbale, mire határozatba ment, hogy a fordításokat egy e célra a plenumból kiküldött külön albizottság eszközölje, és hogy erre Rómából újabb engedélyt kérni nem szükséges.

Én: Elnök úr mindig híve volt a szabadelvü kormánynak s talán szemrehányásoknak teheti ki magát, hogy most olyan keserű kritikát gyakorol fölötte. Mostani közlései és a Petronius cikkeiben felsoroltak igazolni látszanak ugyan ezt a hangulatot,

de én úgy sejtem, hogy ezeken kívül kellett még valami másnak is történnie, ami elnök urat annyira elkeserítette.

Elnök: Hát igen. Azon még nem csodálkoztam, hogy a kultuszminiszterium a miniszterelnökségnek engedte át a magyar liturgia ügyét. Ebben még volt némi ráció, mert az országos bizottságunk és Ungvár közt felmerült ismeretes ellentétek tagadhatlanúl bizonyos inkompatibilis helyzetet teremtettek egyházi referensének, aki különben meleg rokonszenvet tanusított ügyünk iránt. Mikor azonban ezek az ellentétek felmerültek s én kiegyenlítésük végett egy irásbeli információ benyújtása mellett a püspökökkel tartandó szóbeli értekezlet kitűzését kértem, a kultuszminiszterium ezt a bizalmas információmat is áttette, még pedig nem a miniszterelnökségbe, hanem a belügyminisztérium *rendőri osztályába.* E felett — mikor híre kiszivárgott — méltán megbotránkoztam nem csak én, hanem mindenki, de nem mindenki hitte, hogy csak egyszerű bürokratikus fogás, ugynevezett Schieber, történt, hanem némelyek azzal gyanusítottak, hogy nekem is benne van a kezem s ez a meggyanusítás csaknem párbajra vezetett köztem és az országos bizottságnak egy másik tagja közt, kit rokoni kötelékek fűztek Ungvárhoz.

Én: A magyar liturgia nem jött-e ellentétbe az amerikai püspökség ügyével, vagy pedig a délszlávok glagolit liturgiájával?

Elnök: Ez elsővel nem, a másodikkal — azt hiszem — igen. Nem csak az Amerikába kivándorolt hitsorsosainkra való tekintettel, de úgy egyházi, mint állami közérdekből is, az amerikai püspökség sürgősebb voltát mindenkor elismertük, sőt tüntettünk is e felfogásunk mellett, mikor a két püspök visszatért az amerikai püspökség felállítását sürgető római útjából. Szeretetlakomát rendeztünk püspökeink tiszteletére s ekkor történt az a lélekemelő eset, hogy *Ruby* Antal nyug. kir. kuriai tanácselnök, kinek mozgalmunkhoz való csatlakozását mindenkor sajnálattal nélkülöztük, kifejezetten a magyar liturgia teljes jogosultsága mellett nyilatkozott, ami nem csak nagyon megörvendeztetett bennünket, hanem ismerve az ő nagy népszerűségét és tekintélyét szlávajkú hittestvéreink közt, kijelentésének mindnyájan nagy fontosságot tulajdonítottunk.

Püspökeink azzal az elhatározással mentek Rómába, hogy egyúttal a magyar liturgia ügyét is megsürgetik, de úgy tudom, külügyi hivatalunknak az a hagyományos felfogása állott ennek útjában, mintha a görög ritus magyar és a latin ritus glagolit

liturgiája egyforma szempontból volna elbírálandó. E fogalomzavarból a diplomáciai bölcseség azt a következtetést vonta le, hogy a célszerűség és következetesség követelményével nem volna megegyeztethető, ha külügyi hivatalunk egy és ugyanazon időben az egyiket gátolná, a másikat pedig pártolná.

Hogy itt fogalomzavar van, azt nem szükséges bővebben fejtegetni, mert az egyházi jog minden ismerője tudhatja, hogy oltári nyelv kérdésében nagy különbség van a latin ritus szigorúbb és a görög ritus liberálisabb felfogása közt, már pedig a glagolit liturgia a latin ritus, a magyar liturgia pedig a görög ritus fegyelme alapján igényel elbírálást.

Szerintem különben a glagolit liturgia pusztán *egy szépséghiba* a latin ritus keretében, egy kivétel, mely csak megerősíti a szabályt, sőt ősrégiségénél fogva még dísznek is beillik.

Igaz ugyan, hogy hazánknak egyik nagy ellensége, *Strossmayer* püspök volt az, ki a délszlávok közt a glagolit liturgia általánosítását és modernizálását sürgette, de ez még nem bizonyítja azt, hogy a glagolit liturgia fentartása és kiterjesztése *eo ipso* hátrányos volna hazánkra nézve. Előnynek tartanám ugyanis, hogy minden valószínűség szerint nagyobb tért hódítana a katholicizmusnak a délszlávok közt.

Én legalább mindig ebben a véleményben voltam és ennek kifejezést is adtam a Budapesti Hirlapban akkor, mikor a *Hieronymianum collegium* ismeretes esetéről volt szó, amiért aztán ki is kaptam Széll Kálmán akkori kormányelnöktől.

Különben erre a kérdésre nézve *Drohobeczky* Gyula kőrösi püspök volna kompetens nyilatkozni s részemről nem látom kizárva, hogy a beállott politikai fordulat a glagolit liturgiára, közvetve tehát a magyar liturgiára is kedvezőbb lesz. Persze, ez esetben gondoskodni kellene arról, — ami különben is már rég érzett szükség, — hogy a Propaganda fidei a magyar birodalom itt szóban forgó érdekeit illetőleg ne legyen kizárólag a Hieronymianum és a gácsországi ruténség Athanaseumának információira utalva, hanem legfőbb ideje volna a már régóta tervezett *Stephaneumot* Rómában felállítani, s ezenkivül kivánatos volna a Propagandához egy görög katholikus magyar főpap beosztását is kieszközölni.

Én: Mikor szándékszik elnök úr az országos bizottság nagygyűlését összehívni?

Elnök: Amint tudja, az 1901. évi hajdudorogi ünnepély óta

nagygyűlést nem tartottunk. Ennek részben az is volt az oka, mert be akartuk várni a felmerült disszonanciák teljes lecsillapodását, melyek már a hajdudorogi nagygyűlésünket is az egyházmegyei főhatóság elleni demonstráció színében igyekeztek kitűntetni. A főok azonban az volt, mert az alakuló nagygyűlés oly messzemenő felhatalmazásokkal ruházta fel az elnöki tanácsot, hogy a nagygyűlés egybehívására csak akkor lett volna szükség, ha valami nagyon fontos esemény jön közbe.

Két év előtt, mikor az elnöki teendők közvetlen vezetésétől ideiglenesen visszaléptem, az elnöki tanács egy része szükségesnek itélte a nagygyűlés egybehívását, habár én visszalépésemet csakis egészségi állapotommal indokoltam. Most már bevallhatom, hogy erre az elhatározásomra leginkább a volt szabadelvű kormányoknak részint ingadozó, részint pedig közönyös magatartása vezetett. Érezték ezt az elnöki tanács tagjai is s a tagok nagyrésze ezért kívánta a nagygyűlés egybehívását, de én ellene foglaltam állást s ezt legalább is addig halasztandónak véltem, míg budapesti templomunk megnyílik.

Ez az örvendetes esemény — Istennek hála — már bekövetkezett, de még ma sem vagyok bizonyos, hogy az egyházmegyei főhatóság jószemmel nézné e kezdeményezésünket s azért abban a véleményben vagyok, hogy egy újabb nagygyűlés egybehívásának nem az elnöki tanácsból, hanem vidéki tagtársainktól, vagy közvetlenül a hozzánk csatlakozott hitközségektől kellene kiindulnia.

Én: Mi igaz van abban a hirlapi hiresztelésben, hogy elnök úr a magyar és szláv ajkú görög-katholikusok közti szakításra törekszik?

Elnök: A világos tényekkel ellenkező valótlanság. A pletyka onnan ered, mert némelyek oktalanságból-e vagy célzatosan? ezt nem tudom, de felállították azt a tételt, hogy a mi *megalkuvást nem ismerő* feladatunkat a *görög-katholikus egység megóvása* képezi. Ez más szóval annyit jelent, hogy a görög katholikus egységnek — ha a többség úgy kívánja — áldozatúl kellene hozni a magyar liturgiát, ez pedig lehetetlen s azért én ezt a tételt ebben a merevségében el nem fogadhattam. Álláspontom ez: Magyar liturgia *és* görög katholikus egység, vagyis magyar liturgia görög katholikus egységgel. Merem állítani, hogy a görög katholikus egységnek nincs nagyobb híve, mint én, mert nem tudok lemondani még arról a *pium desideriumról* sem, hogy ebbe az egységbe

előbb-utóbb a katholikus oláhokat is bevonjuk. De ha a szomorú kényszerhelyzet következtében, melyet alig tudok elképzelni, választani kellene a magyar liturgia és a görög katholikus egység közt, (már t. i. amennyire ez még ma fennáll), akkor én a kettő között megalkuvást nem ismerő feladatnak csakis a magyar liturgiát ismerhetném el, még pedig nem pusztán csak a magyarajkú hívőktől kapott megbizatásom kötelességszerű teljesítéséből, hanem legelső sorban vallásos és hazafiui meggyőződésből.

Nem fejtegetem most bővebben ezt a témát, mert azt hiszem, hogy még lesz alkalmam e kérdésre visszatérni. Annyit azonban már most is megjegyzek, hogy szerintem az sem jelentene szakítást, ha a görög katholikus magyarság zöme részére egy külön egyházmegye állíttatnék fel, mert ezt sem tudom másként elgondolni, mint azon a testvéries módon, amint ezt már a római zarándoklatunkról szóló Emlékkönyvben kilátásba vettük.

Befejezésül még megjegyzem, hogy csakugyan van bizonyos analogia a katonai kérdések és a mi ügyünk közt. Amint ugyanis a magyar vezényszó, úgy a magyar liturgia sem jelent ultimátumot. Átmenetesen már is belenyugodtunk az ó-szláv vezényszóba s különösen egy új egyházmegye alapítása esetén még könnyebben belenyugodhatnánk a görög vezényszóba, ha különben anyanyelvünknek megadatik az a tér, melyet a lelki szükség megkövetel.

* * *

Míg ez a párbeszéd folyt, a teához felszolgált angol sütemény az utolsó darabig elfogyott. Figyelmeztettem erre a házigazdát s ő jóízűen nevetett irói falánkságomon. Az idő különben is későre járt s én búcsút vettem.



A hajdúdorogi püspökség.

=== *Magyar Világ 1907. 4. sz.*
Vinitius álnév alatt. ===

Nehéz dolog elkerülni a szatirát, ha meggondoljuk, hogy az 1896. évi millenáris ünnepségek legverőfényesebb szeptember havának első felében — Rómában a Vatikán, Budapesten pedig a magyar országgyűlés képviselőháza csaknem egy és ugyanazon napon tartott törvényszéket a gör. kath. magyarok sorsa dolgában. Egyformán végzetes itéletet hozott az egyik a magyar liturgia, a másik pedig a hajdhdorogi püspökség fölött. Minthogy pedig a baj ritkán jár egyedül, abban is bizonyos végzetszerűséget lehet keresni, hogy ugyancsak a millenáris esztendőben indúlt meg az a politikai divat, mely a román egyházmegyéknek a Bach-korszak idejéből reánk nehezedett példájára nálunk is a „rutén" nemzetiségi jelzővel akarta kicserélni a mi ősi *görög* szertartásunkat.

A pápai tiltó rendelet szövegét nem ismerjük. Csak annyit tudunk, hogy a „Congregatio Sancti Officii" 1896. évi szeptember hó 2-án hozta meg az erre vonatkozó határozatot s azt a Szent Atya ugyanazon hó 4-én erősítette meg. A magyar kormány állásfoglalását pedig báró *Bánffy* Dezső, akkori kormányelnök, a képviselőház 1896. szeptember 5-iki űlésén adta elő s az a következőleg hangzik:

„A magyar ajkú görög katholikusok 1866-tól kezdve már a püspökséget kívánták fölállíttatni és eziránt Őfelségéhez, sőt a kancelláriához, a hercegprimáshoz és az országgyűléshez is fordultak. E mozgalom eredménye az lett, t. Ház, hogy 1873-ban Hajdudorogon egy vikáriátus állíttatott föl, tehát bizonyos mérvben egy külön állás biztosíttatott a magyar anyanyelvű görög

katholikusok részére, de csakis a munkácsi egyházmegyéhez tartozó 33 egyházközségre vonatkozólag.

„Minthogy ez az intézkedés sem oldotta meg a kérdést, 1881-ben a Felség elhatározása következtében az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter tárgyalásokat indított meg az illetékes püspökségekkel, érsekségekkel, sőt magával a hercegprímással is".

„A tárgyalások eredménye az lett, hogy *a munkácsi és eperjesi püspökségek kivételével,* az összes többi tényezők, *bár nem kellő indokolás mellett,* a leghatározottabban a püspökség fölállítása ellen nyilatkzotak. Ez idő óta ebben a kérdésben érdemleges intézkedés nem történt. Azonban a kormány igenis foglalkozott a dologgal a maga belső kebelében és erre nézve az a megállapodás, sőt mondhatnám *elhatározás* jött létre, hogy a kérdés megoldása céljából *a püspökség fölállítását megelőzőleg első sorban a magyar liturgia kérdését tartja eldöntendőnek,* amit nem is tart lehetetlennek, *sőt* a maga részéről *óhajtja is.*"

„Ez irányban még most is folynak a tárgyalások. Természetes, hogy a kérdés megoldása sok nehézségbe ütközik. Igen sok illetékes tényező — bel- és *külföldi* területen — kell, hogy a dologban állást foglaljon, sőt határozzon is. És ezért nem helyezhetem kilátásba, hogy ez a kérdés legközelebbről megoldásra jöhet, mert első sorban a magyar liturgia kérdését kell tisztázni és ha az tisztázva lesz, akkor lehet csak intézkedni az iránt, hogy a püspökség tényleg föl is állíttassék."

A magyar képviselőház — sajnos — éppen úgy tudomásul vette a kormányelnök kijelentését, mint ahogy a pápa is megerősítette az illetékes congregationak néhány nappal előbb hozott határozatát. A magyar sajtó által inaugurált politikai divat pedig megkoronázta az egész művet, megértetvén a két malomkő közé szorított görög katholikus magyarokkal, hogy ők innentől kezdve nem magyarok, hanem ruténék. Így történ ez a magyar honfoglalás országos lelkesedéssel ünnepelt ezredik évében!

Hálás tárgyat szolgáltatna a szatirának az idézett kormányelnöki kijelentés is, különösen pedig annak az a pontja, amely a magyar görög katholikusok által sürgetett új püspökség megbuktatásának egész odiumát a római katholikus magyar episcopatus nyakába varrta. Továbbá az a pont, mely szerint a magyar liturgia kérdéséhez „külföldi tényezőknek" is hozzászólásuk, sőt határozathozatali joguk van, főleg pedig az a kitétel, hogy a

magyar kormány a görög ritus magyar liturgiáját nem tartja lehetetlennek, sőt (ami valóban bámulatos) *a maga részéről még óhajtja is!*

Nem szándékozom azonban szatirát írni, sőt ellenkezőleg, a kormányelnöki kijelentésnek, mely természetesen hideg zuhanyként hatott a gör. kath. magyarságra, csak azt az egyetlen pontját akarom itt kiemelni, amely benne örvendetes: hogy t. i. a munkácsi és eperjesi püspökök az uj egyházmegye mellett nyilatkoztak.

Szerencsére a gör. kath. magyarok még ebben a kétségbeejtő helyzetben sem adták föl ügyüket és a magyar kereszténység kilencszázados évfordulója alkalmával tartott római zarándoklatuk némileg csakugyan kiküszöbölte azt a csorbát, amelyet a honfoglalás ezredéves évfordulója a magyar liturgián ejtett. Sőt később, habár csak nagyon súlyosanak mondható küzdelmek árán, de még keleti szertartásunk ősi „görög" elnevezését is sikerült nagyban és egészben megóvni a politikai divat újításával szemben. Régi törekvéseink közül egyedül a hajdúdorogi püspökség az, mely mintegy eltemetve nyugszik az éji homályban.

Nem bolygatja most ezt senki sem azok közül, akiket ez a kérdés közvetlenül érdekel, mert a görög katholikus magyarság anynyira el van szórva az egyes egyházmegyékben, hogy annak egész egyetemét egy külön egyházmegyében egyesíteni már csak geografiai okoknál fogva is teljességgel kivihetetlen. Éppen ezért mindenki azt tartja a magyar liturgia legideálisabb megoldásának, hogy tekintet nélkül az egyházmegyei beosztásra, minden magyar anyanyelvű gör. kath. egyházközségben az istentisztelet magyar nyelven végeztessék. Más szóval, hogy a két ritus természetéből folyó különbséggel a vegyes ajkú gör. kath. egyházmegyékben is ugyanaz legyen a helyzet, amely a latin egyház vegyes ajkú egyházmegyéiben nemcsak Magyarországban, de világszerte fönnáll. Alkalmam volt mérvadó hajdúdorogi férfiakkal beszélni és ők is úgy nyilatkoztak előttem, hogy most nem a külön püspökség a sürgős dolog, hanem a — *naptáregyesítés.*

És mégis vannak, kik a vizet zavarják, mert halászni akarnak a zavarosban és az által remélnek valamit — nem tudom mit? elérni, hogy szakítási tendenciákkal gyanúsítják a görög katholikus magyarság vezető elemeit.

Ezek a konkolyhintők kezdettől fogva Egyesületünket, melyet mi a magyar és szláv ajkú népcsoport közt való testvéri vi-

szony ápolására alapítottunk, akatrák kihasználni arra, hogy sakkban tartsák, sőt lehetőleg szét is robbantsák a gör kath. magyarok országos bizottságát. Hogy ezt a céljukat elérjék, az Egyesülethez közelálló hírlapokban olyan tételeket állítottak föl, melyeket erre a célra alkalmasnak találtak.

Mindenki ismeri Egyesületünknek a nemzetiségi kérdésben elfoglalt és az alapítási felhívásban félreérthetetlenül kifejezésre juttatott álláspontját, mely szerint mi Rákóczi népét fajra és anyanyelvre nézve ugyan orosznak, de nemzetiségére nézve éppen olyan magyarnak tekintjük, mint a gör. kath. magyarokat. És egyfelől az országos bizottság, másfelől az egyesület cimében kizárólag csak azért tettünk különbséget a „gör. kath. magyar" és a „magyar görög katholikus" megjelölés közt, mert a két intézmény külön-külön céljára való tekintettel az országos bizottságnál a magyar *fajbeliségre,* az egyesületnél pedig a magyar *nemzetiségre* fektettük a súlypontot. Mindenki megítélheti, hogy ez csak egy hangsúlyozási eltérés, melyet azonban a két intézmény más-más célja teljes mértékben igazol.

Ezzel szemben a konkolyhintők felállították azt a tételt, hogy *lényeges* különbség van a két megjelölés közt, nevezetesen pedig, hogy az egyesület cimében használt „magyar görög katholikus" megjelölés anynyit tesz, mint *nem oláh ajkú*". Mikor pedig rájuk pirítottak, hogy hiszen ez luteránuskodás, akkor egy másik tételt kerestek és felállították azt a tételt, hogy az egyesületnek *megalkuvást nem ismerő feladatát a görög katholikus egység megóvása képezi,* ami más szóval anynyit tesz, hogy ha a nem magyarajkú többség úgy kívánja, akkor az egység kedvéért a magyar kisebbségnek áldozatul kell hoznia a magyar liturgiát.

Próbálkoztak még más tételekkel is, mint pl.: ha Rákóczi népe lehet magyar, akkor miért ne lehetne a gör. kath. is ruthén? Kisütötték, hogy az országos bizottság tagjai közt vannak olyanok is, kikre nézve *ad personam* a magyar liturgia nem lelki szükség, mert tudnak oroszul is; az ó-szláv és *ennek révén az oláh* nyelvet pedig a magyar vidékekre visszavinni nem ütközik a hazafiságba, mert ennek nincs (?) más háttere, mint az egyházi fegyelem.Mikor pedig mindezekkel a mesterkedésekkel nem értek célt, akkor végre is oda lyukadtak ki, hogy a görög katholikus magyarok mégis csak szakadárok, mert: a hajdudorogi püspökséget akarják.

Nos hát ez a vád a fentebbiek szerint alaptalan, vagy leg-

alább is időelőtti. Ellenben bizonyos, hogy a jelenlegi gör. kath. egyházmegyék területi beosztásának reviziójával előbb-utóbb is szükséges lesz foglalkozni. Tennünk kell ezt, mert különösen a román nemzeti kérdésnek mindinkább növekvő kiélesedése következtében napról-napra elviselhetetlenebbé válik az a helyzet, melyben az oláh egyházmegyékbe beosztott magyarajkú egyházközségeink sínylődnek.

A helyzet ugyanis az, hogy a liturgikus nyelv kérdésétől teljesen függetlenűl is a magyar nemzet önfentartási érdeke előbb-utóbb múlhatatlanúl meg fogja követelni, hogy ezek az egyházközségek kikapcsoltassanak a balázsfalvi érseki tartományból. Ám az oláhok ebben talán még kereshetnének szakadási tendenciát, de klaszszikus tanuim vannak arra, hogy az egyházmegyék mai területi beosztásának megváltoztatására, vagy akárcsak a hajdúdorogi püspökség felállítására irányuló törekvés is szlávajkú testvéreinkkel szemben legkevésbbé sem jelentené a görög katholikus egység felbontását és így a szakítási tendencia vádja sem fűzhető hozzá. E klaszszikus tanubizonyságot pedig báró Bánffy Dezső egykori kormányelnöknek fent idézett kijelentéséből merítem, amelyből kitűnik, hogy a munkácsi és eperjesi püspökök, igenis, a hajdúdorogi püspökség felállítása *mellett* nyilatkoztak, amit pedig bizonyára nem tettek volna, ha ebben szakítási tendenciákat lehetne keresni. Különben is magától értetődik, hogy itt csak egy új *görög katholikus,* nem pedig egy külön *magyar* püspökségről lehet szó. Törvényeink nem ismernek se román, se ruthén egyházmegyéket, hanem csak görög katholikusokat; következésképpen az új egyházmegye sem lehet más, mint egyszerűen csak görög katholikus. Bizonyos továbbá, hogy az egyházi Unió, melynek alapján jelenlegi püspökségeinket kanonizálták, még adós maradt nekünk egyházi szervezetünk betetőzésével, ami pedig nem lehet más, mint előbb-utóbb az ős munkácsi egyházmegyének érsekségi rangra emelése. Valószínűleg ez az eszme lebegett püspökeink szeme előtt is, mikor egy új egyházmegye felállítása mellett foglaltak állást és visszhangját látjuk ennek az eszmének a római zarándoklatról kiadott Emlékkönyvünkben is.

Valjon tehát — ez a fényes eszménykép volna-e az, amelynek küzdőit a konkolyhintők szakítási tendenciákkal akarják meggyanusítani?



A latin szert. főpapság és a magyar liturgia.

Magyar Világ 1907. 7—8. sz.
Vinitius álnév alatt.

A katholicizmus ellenségei és azok, akik a kisázsiai és egyptomi heterodox egyházak módjára a görög ritust is nemzetiségi egyházakra szeretnék szétdarabolni, lépten-nyomon azt igyekeznek elhitetni, hogy a magyar liturgia érvényesülését leginkább a magyar püspöki kar akadályozza. Volt idő, hogy csakugyan hinni lehetett volna ebben a némely oldalról célzatosan terjesztett mesebeszédben. Ez azonban csak akkor volt, amikor bizonyos hírlapírók anynyira túlbecsülték a magyar liturgia vonzó erejét, hogy attól nem kevesebbet vártak, mint a magyar államalkotás állítólag elhibázott alapvető tényének, a latin ritus szerinti kereszténység felvételének megkorrigálását, s ennek következményeképpen azt, hogy idővel a Kárpátoktól az Adriáig sem a templomban, se azon kívül ne lehessen más szót hallani, mint a magyart.

Természetes, hogy az ilyen badar beszéd a róm. kath. klérusban ellenséges indulatot keltett. Azóta azonban a görög ritus magyar liturgiája jóformán testet öltött, mert a görög kath. magyarság templomainak nagyobb részében úgy végzik az istenitiszteletet, hogy az külső megjelenésében már csaknem azonos a magyar liturgiával.

És mit látunk?

Látjuk először is azt, hogy a román vallású magyar közönség egyáltalában nem érdeklődik a mi magyarnyelvű isteni tiszteletünk iránt. Másodszor pedig látjuk azt, hogy a magyarnyelvű isteni tisztelet eléggé megvéd ugyan bennünket a protestántizmus

ellen, de a latin szertartással való viszonyunkban annak nemcsak semminemű hódító ereje nincsen, hanem a ritusváltoztatások statisztikája változatlanúl kedvezőtlen reánk nézve; nem is említve azokat a ritusváltoztatásokat, amelyek pápai engedély nélkül örténnek, s tapasztalás szerint egyházunknak még több veszteséget okoznak.

Igaz ugyan, hogy mai gyakorlatunk még nélkülözi a törvényes elismerést, de semmi sem jogosít arra a feltevésre, hogy a törvényes elismerés bekövetkeztével annak vonzóereje fokozódni fog. A más vallású magyar közönség előreláthatólag még kevésbbé fogja felkeresni templomainkat, mint most, amidőn azt tennie tulajdonképpen hazafias kötelessége volna, mert hiszen ezáltal bizonyos védelmet nyujtana nekünk a nemzetiségek ellen. Ellenben lehet, hogy a ritusváltoztatások csökkenni fognak valamenynyire, de csak anynyiban, amenynyiben megszünnék az egyik inditó ok, t. i. az a sértő árnyék, amely még ma a gör. kath. magyar hívők nemzetiségi hovatartozását takarja. A főindok azonban, vagyis a róm. kath. magyarság tömegsúlya és kulturális fölénye, valamint a nyugati egyház egyetemleges jellege és külső megjelenésének öszszehasonlíthatlan előkelősége, elvonó erejét minden kétséget továbbra is kizárólag csorbítatlanúl érvényesíteni fogja. Annál is inkább fogja ezt tenni, mert a görög ritushoz tartozó összes népcsoportok közt éppen a magyar az, amely legközelebb áll és leginkább is vonzódik a nyugati civilisatióhoz. Nem szükséges tehát bevárni a görög ritus magyar liturgiájának törvényes elismerését, hogy már ma mindenki levonhassa azt a fontos tanulságot, hogy ez a törvényes elismerés a két ritusnak egymásközti viszonyában egy hajszálnyi változtatást sem fog előidézni.

Pusztán csak csapongó fantázia visszhangja tehát az a nagyfokú féltékenység, amely eleinte a róm. kath. klérust tagadhatatlanúl a magyar liturgia ellen irányította s ma már csak a viszonyokban való tájékozatlanságra mutat, ha bizonyos mérvű féltékenység, vagy talán inkább kislelkűség itt-ott még most is mutatkozik. Csakis ez a féltékenység szülte azt a nevetséges és tarthatatlan fictiót is, mintha az ó-szláv nyelvet éppen olyan kihaltnak lehetne tekinteni, akárcsak a latint. Egyáltalában a római kath. egyháznak nincs mit félnie a görögtől és ennek anyanyelvi álláspontjától; sőt én már arról a reményről is lemondtam, hogy a görög ritus magyar liturgiája legalább enyhíteni fogja azt a

feszültséget, amely a két szertartás klérusa közt ősidők óta fennáll.

Más dolog azonban az a történeti alappal bíró feszültség és megint más az, hogy ha már egyszer számolni kell a két ritus különállásával, a róm. kath. klérus szívesebben látná a görög ritusban a szláv, vagy az oláh nyelvet, mint a magyart. Egy ideig magam is hittem ebben a mesében *s annak hatása alatt* én is úgy itéltem meg dr. *Böhm* Lajos egri kanonoknak a liturgikus nyelvről szóló munkáját, úgyszintén dr. *Rajner* Lajos esztergomi kanonok, pápai praelátusnak római zarándoklatunk emlékkönyvére vonatkozó kritikáját, mintha e művek elvileg a magyar liturgia ellen irányulnának. Különösen a Rajner művéből véltem olyasmit kiolvashatni, mintha hazafias szláv ajkú hittestvéreinknek, akik köztudomás szerint olyan szívesen engednek tért iskoláinkban a magyar nyelvnek, a gör. kath. magyarok tartoznának azzal az elégtétellel, hogy viszont ők is szívesen lássák a szláv nyelvet templomaikban. Én ebben szláv ajkú hittestvéreink hazafiságának és részben katholicitásának is némi meggyanusítását láttam és írói álnév alatt kissé idegesen feleltem a Magyar Állam 1902. évi január hó 9-iki számában. Ezt azonban csakhamar meg is bántam és a cikk ideges hangja felett már a lap legközelebbi számában kifejeztem sajnálatomat. Most pedig újból elolvasva Rajner cikkét, megilletődéssel olvasom annak végsorait, amelyekben az illusztris szerző kifejezetten elismeri, hogy római zarándoklatunkkal és az Szentatya elé terjesztett emlékiratunkkal eddigi gyakorlatunk *jóhiszeműségét* mindenesetre beigazoltuk. Ez az elismerés sokat ér nekünk és csak hálásak lehetünk érte.

A mesebeszédnek különben volt egy látszólag komolyabb alapja is. Báró Bánffy Dezsőnek a képviselőház 1896 szeptember 5-iki ülésében tett nyilatkozatából ugyanis világosan kitűnik, hogy a magyar püspöki kar, még pedig, — mint báró Bánffy megjegyezte: „nem kellő megokolással", — az akkor tervben volt hajdúdorogi püspökség ellen foglalt állást.

Hanem hát a magyar liturgia és a magyar püspökség nem azonos fogalmak és az említett mesebeszédet semmi sem cáfolja meg világosabban, mint az a tény, hogy liturgikus gyakorlatunknak mai állapota, amely szerint magyar vidékeinken a templomokban az átlényegülésen és az áldozó pap csendes imáin kívül minden magyar nyelven végződik, egyenesen *Vaszary* Kolos,

Magyarország bíboros hercegprimásának tipusát viseli. És ez nem pusztán csak személyes ténye a bíboros hercegprimásnak. Ismeretes, hogy országos bizottságunk elnöki tanácsának tisztelgései alkalmával Schlauch Lőrinc bíboros püspök, továbbá Samassa József és Császka György érsek urak is hasonló szellemben nyilatkoztak. Sőt ismeretes, hogy a munkácsi megyés püspökkel együttesen történt fogadtatásom alkalmával a hercegprimás oda nyilatkozott, hogy maga részéről abban se látna nehézséget, miszerint az áldozópap csendes imái is magyar nyelven végeztessenek. *Schlauch* Lőrinc bíboros püspök eleinte nem volt barátja liturgikus mozgalmunknak, sőt hír szerint a magyar kormány az ő ajánlatára tette volna magáévá azt az ismeretes bilingvisztikus megoldást, amely egyértelmű lett volna a magyar liturgia elejtésével. Később azonban ő is csatlakozott a hercegprimás álláspontjához, római zarándoklatunk után pedig előttem és egy latin szertartású főpap előtt sajnálatát fejezte ki afelett, hogy agg kora meggátolja abban, amiben ambicióját keresné, ha még fiatalabb volna: hogy t. i. a magyar liturgia ügyét teljes megoldásra vigye.

Az ó-szláv nyelvet úgy a hercegprimás, mint a bíboros püspök latin szemüvegen, vagyis *kihalt* nyelvnek nézték s a magyar liturgia jogosúltságát mind a ketten az *élő* oláhnyelvvel állították szembe, ami Rómával szemben kétségtelenül a legnagyobb erősségünk. Az elhúnyt bíboros püspök székhelye, *Nagyvárad* mindenesetre jó megfigyelőhely volt arra, hogy megbarátkozzék a magyar liturgiával. De tudok én még egy ennél is jobb megfigyelőhelyet és ez: *Gyulafehérvár.* Nem tudom mi, de valami azt súgja nekem, hogy a még fiatal gróf *Majláth* Gusztáv erdélyi püspök lesz az az egyházi fejedelem, aki teljesíteni fogja azt a missiót, amelyre Schlauch Lőrinc agg koránál fogva már nem vállalkozhatott.

Reményemet a *genius loci*-ra fektetem, de némi reményt merítek előttem tett két megjegyzésből is. Az egyikre bemutatkozásom adott alkalmat, amikor is megjegyezte, hogy ő olyan helyen lakik, ahol a dolog természeténél fogva behatóan kell érdeklődnie a mi ügyünk iránt. A másik kijelentése pedig a katholikus autonómiát szervező kongresszus egyik ülésén történt. Valami akadály miatt ezt az ülést nem a múzeumban, hanem a váci-utcai városház üléstermében tartottuk s én egy sarokszéken ülve, budapesti templomunknak küszöbön volt megnyitása miatt

éppen azon töprengtem, hogy mi lesz akkor, ha megint valami feladás történik Rómában? Nagyon komolynak és aggódónak nézhettem ki, mert a püspök felém jött, megszólított s kérdezte, hogy mi a bajom? Én őszintén bevallottam töprengésem okát, mire szinte megremegtem és mintha az apostolok egyikét láttam volna magam előtt, midőn azt válaszolta: „Bízzanak a jóakaratú emberekben!"

Talán indiskréciót követek el, amikor ezeket elmondom; de mentsen ki az, hogy nehéz küzdelmeink között nemcsak nekem volt szükségem azokra a vigasztaló szavakra, amelyekre ma sem tudok visszagondolni a legmélyebb meghatottság nélkül. E vigasztaló szavakból azok is bátorítást meríthetnek, akikért én csekély erőmmel fáradoztam.

A magyar liturgiának van az oláh egyházmegyékben még egy harmadik megfigyelőhelye is s ez: *Makó*. Makónak pedig a csanádi püspök a pátrónusa és igen természetes, hogy *Dessewffy* Sándor püspök úrral is kerestem az öszszeköttetést. Egy ízben magához hívatott és felhívta figyelmemet a német katholikus világ egyik legelőkelőbb közlönyének, a müncheni „Historisch-Politische Blätter" című folyóiratnak 1900. évi 6-ik füzetében megjelent „Die Unirten Rumänen und die Katholiken-Autonomie in Ungarn" című fejtegetésre. Ebben egy magát meg nem nevező oláh egyházi tudós nemcsak a tervezett magyar országos katholikus autonómia, hanem a magyar liturgia ellen is kemény támadásokat intézett. Egyetértettünk abban, hogy ezt nem hagyhatjuk szó nélkül és a támadásra együttes válasz készítettünk, amely „Der Nationalismus in der katholischen Bewegung Ungarns" cím alatt ugyancsak az említett folyóirat 1900. évi 11-ik füzetében jelent meg. E válaszban a magyarellenes támadásokra, sajnos, igen fogékony német közönség előtt alaposan lelepleztük az oláhokat, hogy éppen ők azok, akik a legszélsőbb irányt bevitték templomaikba; és dacára annak ellenére, hogy egyházmegyéik hívőinek igen tekintélyes része magyar anyanyelvű, mindenáron nemcsak a római, de még a görög katholikusoktól is teljesen elszigetelt nemzeti egyházat akarnak alapítani, e mellett pedig a magyar liturgia megnehezítése végett Rómát és a bécsi udvart úgy informálják, mintha ők templomaikban nem az élő oláh nyelvet használnák, hanem valamelyes *ó-román* nyelvet.

Ez utóbbi célzatos állítás megerőtlenítése végett szatmári helyi bizottságunk akkori elnökét, Melles Emil jelenlegi buda-

pesti apátplébánosunkat egy tanulmány megírására kértem fel, mely *„Az oláh liturgia kialakulásáról“* cím alatt a Katholikus Szemle 1902. évfolyamában jelent meg. E tanulmányban Melles bebizonyította, hogy az „ó-román“ megjelölés legfeljebb csak az 1648—1651-ben *Sylvester* hieromonachus fordításában és Rákóczi György fejedelem költségén Gyulafehérvárott cyrill betűkkel megjelent első Uj testamentumot és Zsoltárkönyvet illethetné meg. Ez a két könyv azonban már régen kiment a használatból s a most használatban lévő liturgikus könyvek latin betűkkel és teljesen modern nyelven csak a mult század 70-es éveiben jelentek meg, tehát csak kevéssel régiebbek a mi hajdúdorogi fordításainknál. Csak mint kuriózumot említem még meg Melles tanulmányából, hogy az Uj testamentum és a Zsoltárkönyv 1648—1651-iki kiadása mintegy 50% erejéig szláv és egyéb idegen szavakból van egybeállítva és elég nagy számmal magyar szavak is fordúlnak elő benne, mint pl.: poruncsi = parancsolat, kelsugul = költség, hiklensug = hűtlenség, pahar = pohár, példa = példabeszéd, oáros = város, kép = kép stb; ellenben a most használatban lévő oláh liturgikus könyvekben ezek a szláv és magyar szavak jórészt mind ki vannak küszöbölve, latinokkal pótolva. Az új kiadású liturgikus könyvek tehát egyszerűen mondva modernizálódtak.

Mikor a római zarándoklatról szóló hivatalos emlékkönyvet kiadtuk, maga a hercegprimás bátorított engem arra, hogy az akkor még életben volt Szentatya, *XIII. Leó* pápának és *Rampolla* államtitkárnak is terjeszszek föl egy-egy díszesen kiállított tiszteletpéldányt. Ő maga vállalta el a közvetítést s rövid idő múlva a következő sorokkal értesített az eredményről:

„Tegnap vettem Rampolla bíbornok úr Ő eminenciája levelét, amelyben úgy Őszentsége, mint a saját nevében *meleg köszönetet* mond a görög szertartású magyar katholikusok jubileumi zarándoklatát megörökítő emlékkönyv megküldéséről. A bíbornok úr értesítése szerint a Szentatya szívesen vette a neki küldött példányt és *apostoli áldását küldi mindazoknak, akik az emlékmű kiadása körül fáradoztak.* Midőn szerencsém van ezeket Méltóságodnak tudomására hozni, maradok kiváló tisztelettel Budapest, 1901 november hó 26. *Vaszary* Kolos s. k., bíbornok-hercegprímás“.

Köszönő sorokat kaptam még az emlékkönyv megküldéseért Vaszary Kolos, Ledochowsky Micislav, Steinhuber Antal, Gruscha

Antal és Schlauch Lőrinc bíborosoktól, Katschtaler János hercegérsek, Császka György, Samassa József és Mihályi Viktor érsekektől, a magyar püspöki kar összes tagjaitól, Fehér Ipoly pannonhalmi főapáttól, Boromissza Tibor, Párvy Sándor, Radnay Farkas és Fischer Colbrie későbbi püspököktől, Majorossy János tinnini fölszentelt püspöktől, Takács Menyhért jászói préposttól, Fraknói Vilmos, Belopotoczky Kálmán, Jánossy Ágoston és Mayer Béla címzetes püspököktől, Rajner Lajos, Walter Gyula, Csernoch János, Giesswein Sándor, Szmrecsányi Lajos és Glattfelder Gyula prelátusoktól stb., stb. Különösen becses volt reám nézve egy rövidke válasz, mely így szólott: A római zarándoklat alkalmából kiadott emlékkönyvet megkaptam. Áttanulmányoztam azt s most sietek azon nagy élvezetért, melyet nekem az emlékkönyv okozott, köszönetet mondani. Kiváló tisztelettel" stb.

A levél iróját nem árulom el, csak anynyit mondok, hogy ő volt az, aki engem egy későbbi alkalommal kisegített töprengéseimből, amikor arról volt szó, hogy megnyitandó budapesti templomunkban a magyar vidékeinken fönnálló istenitiszteleti gyakorlaton kívül adjunk-e tért külön orosz misének, vagy sem? Én a testvériség kedvéért hajoltam e kívánságra, de skrupulusaim voltak. Gyónásképen elmondtam, hogy a hercegprimás tanácsa ellenére, aki liturgikus nyelvül a görögöt ajánlotta, én voltam az, aki keresztül vittem, hogy az átlényegülést és az áldozó pap csöndes imáit illetőleg az ó-szlávnyelvet válassszuk. Tettem ezt azért, mert visszaemlékezve dr. Rajner Lajos jelenlegi érseki vikáriusnak már említett érvelésére, az ó-szláv nyelv előtti eme zászlóhajtással szolgálatot véltem tenni a testvériségnek is. Előadtam egyúttal azt az aggályomat, hogy a külön orosz mise két részre osztaná az amúgy is nem jelentékeny számú híveket és esetleg liturgikus mozgalmunkat károsító torzsalkodásokra is vezethetne. Ő teljes mértékben megerősítette aggályaimat és két rövid szóval azt tanácsolta, hogy *ne engedjünk.*

Ha meggondolom, hogy különösen a szabadelvű *magyar* kormány tagjainál milyen minősíthetlen hidegségben volt részünk, talán nincs híjjával a keserű humornak, ha szembeállítom velük azt a két *német főpapot,* akiktől liturgikus mozgalmunk iránt a legtöbb rokonszenvet tapasztaltam.

Az egyik dr. *Erhard* Albin pápai prelátus, a bécsi egyetem theologiai karának hírneves tanára volt, akinek „Der Katholicismus und das XX. Jahrhundert" és „Der liberale Katholicismus"

című művei világszerte nagy föltűnést okoztak. Egyik művében néhány szóval rokonszenvesen emlékezett meg a magyar liturgiáról ,s, amit én természetesen az emlékkönyv megküldésével honoráltam s tőle a következő választ kaptam: „Nagyrabecsült Uram! Már rég óhajtottam volna önnek legszívélyesebb köszönetemet kifejezni f. évi január 2-án kelt becses levelének fölötte barátságos szavaiért és a görög katholikus magyarok római zarándoklatáról szóló emlékkönyv kegyes megküldéseért. „A katholicizmus és a XX. század" című könyvemben a második kiadás 355. lapján én egy rövid megjegyzést tettem a latin liturgikus nyelvnek a többi liturgikus nyelvekhez való viszonyáról. Az a cél, melyet Önök követnek, nekem nagyon rokonszenves és remélem, hogy azt siker fogja koronázni. Magam is fogok alkalmat találni, hogy arra egy dolgozatomban visszatérjek, amelyet kritikusaimmal szemben még meg kell írnom. A jó Isten áldja meg az Önök fáradozásait! Néhány év előtt a keleti egyházi kérdésről is írtam egy kis művet, amelynek címe: „Die Orientalische Kirchenfrage und Oesterreich-Ungarns Beruf in ihrer Lösung". Sajnos, most nincs belőle példányom, de hozatok és megküldöm Önnek. Ebben azt a tételt állítom föl, hogy a görög katholikusokkal szemben minden lehető előzékenységet kell tanúsítani, hogy ilyen módon elejét vegyük a nemegyesültek azon szemrehányásának, mintha az Unió által valami igazi javuk (wahres Gute) veszendőbe menne, hanem éppen ellenkezőleg, az Unió föladata erősíteni és megszilárdítani a görög katholikusságot, még pedig az által, hogy azt szervesen beilleszti az egy igaz katholikus egyházba és ezáltal kiszabadítja jelenlegi elszigeteltségéből. Újból is megköszönve stb. Maradok Bécsben, 1902 február 22-én Méltóságodnak hálás és lekötelezett híve dr. *Erhard* Albin".

Sajnos, azóta Erhard a reform katholicismus hírébe esett és eltávolították bécsi egyetemi katedrájáról, amit én kevésbbé a reformirány felé hajlásának, mint inkább annak tulajdonítok, hogy állást foglalt a bécsi kormánynak a görög ritusú nemzetiségeket úgy egymástól, mint a római katholikusoktól elszigetelni törekvő uniópolitikája ellen.

Számolnom kell mégis egyházi köreinknek Erhard ellen fordúlt fölfogásával és már *ezért is* nagyobb súlyt fektetek egy másik, különben is sokkal jelentékenyebb német egyházi tudós rokonszenvére, akihez a reform katholicizmusnak még csak gyanúja sem férhet. Ez a híres *Nilles atya,* a Jézus-társaság tagja és az

insbrucki egyetem hírneves tanára, akiről bizonyára mindenki el fogja ismerni, hogy a római katholikus egyház összes jelenlegi tudósai közt talán egyetlen egy sincs, aki a keleti ritusok ismeretében vele mérkőzhetnék.

Liturgikus mozgalmunk iránti rokonszenvét Nilles atya már régebben dokumentálta azzal, hogy „Calendarium manuale utriusque Ecclesiae orientalis et occidentalis" című nagy művébe a görög ritus húsvéti ódájának magyar szövegét is fölvette. Természetesen neki is megküldtem az emlékkönyvet s tőle is igen szívélyes választ kaptam, amelyet azonban bizalmas tartalmánál fogva nem hozhatok nyilvánosságra. Csak azt a megnyugtató kijelentését említem meg, hogy ne nyugtalankodjunk afölött, ha a római Szentszék elhatározása sokáig késik. Ismerve különben ügyünk iránti rokonszenvét, már előbb is fölkerestem őt soraimmal és több levelét őrzöm az országos bizottság levéltárában. Különösen arra figyelmeztetett ismételten, hogy csak úgy számíthatunk a latin egyházi tudósok érdeklődésére, ha a liturgikus könyvek fordításánál a római propaganda által jóváhagyott eredeti görög szöveget használjuk, amely esetre személyes tanácsadásait is fölajánlotta.

Nilles ügyünk iránti rokonszevét egy nálam, mint az országos bizottság elnökénél tett személyes látogatásával is megbizonyította. Esztergomban volt dolga és mint hízelgően megjegyezte, csak azért jött Budapestre, hogy engem meglátogasson és kitartásra bátorítson.

Ez a látogatás a személyes megtiszteltetésen kívül országos bizottságunkra nézve is nagy erkölcsi jelentőséggel volt. Ugyanis a mi ügyünk elvégre is a lelki szükség kérdésén kívül egyúttal a folytonos hullámzásban levő faji- és nyelvhatárok idébb vagy odább tolódásának nehéz kérdése is, amelyhez annyi érdekszál fűződik, hogy nem csuda, ha az ellenkező érdekek bizonyos személyi hajszákra is vezettek, amelyek a dolog természete szerint az országos bizottság vezetősége, különösen pedig ellenem, mint elnök ellen, irányúltak.

E hajszákat csakis a dekadens szabadelvű kormány kétszínű magatartása, tehetetlensége és közönyössége tette lehetségesekké. Természetes, hogy ezek a hajszák lelkemben töprengővé tettek abban a tekintetben, hogy helyes úton járok-e vagy sem? És ismétlem, hogy talán nincs híjján némi keserű humornak, ha azzal dicsekszem, hogy e különben is minden tiszteletre méltó és

ragyogó szellemű *német aggastyánnak* látogatása volt az, ami nekem szorongattatásaim közepette a legnagyobb lelki vígasztalást és elégtételt nyújtota.

Viszont egyházunk és magyar fajunk ellenségeivel szemben, akik minduntalan azzal a soha meg nem történt piszszegéssel hozakodnak elő, amelylyel ők római zarándoklatunk fiaskóját igyekeztek bizonyítani, legfőbb ellenbizonyítékom az az aranyérem, amelyet mint *XIII. Leó pápa* ajándékát, zarándoklatunk óta mindhalálig óraláncomon viselek. Ám erre azt mondhatnák, hogy ez nem a magyar liturgia küzdőjének szólt, hanem csak a jubileumi hódoló zarándoklat szervezőjének. De nem mondhatják ugyanezt arról a valóban megtörtént símogatásról, amelylyel a zarándoklat hivatalos emlékkönyve is joggal eldicsekedett. E gyöngéd símogatás, amelyet kézcsókra bocsáttatásom alkalmával a szokásos benedictio után arcomon éreztem, már nem a pápa, hanem a Szt. Péter trónján ülő egyik legdicsőbb *Szent Aggastyán* megnyilatkozása volt, amely a magyar liturgia küzdőinek szólott és ezt jelentette:

— Ne csüggedjetek!



Bilingvizmus a görög ritusban.

== *Magyar Világ 1907. 6. sz.*
Vinitius álnév alatt. ==

Ha magyar anyanyelvü görög katholikus egyházközségeinknek az 1896. évi pápai tilalom, illetve az 1900. évi római zarándoklat előtti liturgikus gyakorlatát a mai gyakorlattal összehasonlítjuk, akkor kétségtelenül bizonyos visszaesést kell e téren konstatálnunk. A viszaesés nem a parochiák számában, hanem a gyakorlat minőségében mutatkozik. Nincs ugyan teljesen megbízható statisztikánk, de mindkét stádiumban körülbelül százra tehető azon parochiák száma, melyekben a gyakorlat már meggyökeresedett. A különbség csak az, hogy mig a pápai tilalom előtt a magyar nyelv jobbára kizárólagos volt, vagy legalább a kizárólagosság útján haladt, addig most az átlényegülés szavai és az áldozó pap csöndes imái ó-szláv nyelven mondatnak. A mai gyakorlatot tehát tulajdonképen nem lehet magyar liturgiának minősíteni, hanem csak magyar nyelvű istenitiszteletnek, oly értelemben, amint ez az úgynevezett „énekes misék"-nél a latin szertartású templomokban is gyakorlatban van, de természetesen azzal az eltéréssel, mely a két ritus különböző természetéből folyik.

A latin szertartás énekes miséinél szokásos bilingvizmus az élő és a liturgikus holt nyelv olykénti kombinációján alapszik, hogy a kettő egyáltalában nem kevertetik össze egymással, sem pedig egymást kölcsönösen ki nem egészíti, hanem amint ezt dr. *Rajner* Lajos pápai prelátus a gör. kath. mozgalomról irott művének 20-ik lapján kifejti,*) a liturgia kizárólag a kihalt nyel-

*) *Dr. Rajner Lajos:* „A görög szertartású katholikus magyarok mozgalma a magyar liturgia ügyében." *Katholikus Szemle* 1902. évi januári füzet.

ven végeztetik, ellenben a népének a liturgikus szövegtől nem csak alakilag, de gyakran még tartalmilag is eltérő himnuszokból áll, melyek kizárólag arra szolgálnak, hogy a nép a szent titkok ünneplése alatt e szent ténykedés drámájának eszmekörében tartassék.

Ellenben a görög ritusban s egyáltalán a keleti egyházakban, egyházhatóságilag szervezett bilingvizmust sehol sem találunk, hanem a népének mindenütt a liturgikus szöveg szerint és ugyanazon a nyelven végeztetik, amelyen az áldozó pap a liturgia nyilvános részeit énekli. Nincs is a bilingvizmusnak semmi értelme a görög ritusban, mert a keleti egyház nem használ holt nyelvet, hanem csak oly élő vagy avultnyelvet, melyet a nép megért. Ahol pedig nem érti meg, ott elébb-utóbb utat tör magának a nép nyelve, mihelyt ennek irodalmi fejlettsége és egyéb viszonyok ezt megengedik.

Ezt tudva, senki sem fog csodálkozni azon, ha a görög katholikus magyarok országos bizottsága még a bilingvizmusnak azon minimális mértékével sem tudott megbarátkozni, mely közvetlenül római zarándoklatunk előtt, mint a hercegprimás indítványa, került a bizottság elnöki tanácsa elé és mindenki természetesnek találta, hogy az elnöki tanácsnak legkonzervativebb gondolkozású és egyházi ügyeinkben legjártasabb tagjai is ellene foglaltak állást.

Tényleg a legújabb időkig minden egyházi írónk*) azt tanította, hogy az istenitiszteletet a nép anyanyelvén kell végezni. Az 1648. évi egyházi uniónak a görög ritus megtartására vonatkozó kikötését mindenki igy értette és egészen Mikita Sándorig egyik egyházi írónk sem engedett tért az egri főegyházmegyéből kiindult a nyugoti egyház álláspontjával számoló ama fölfogásnak, mely az ó-szláv nyelvet is kihalt nyelvnek kívánta minősíttetni.

Ismeretes például, hogy mikor liturgikus könyveinknek Mária Terézia királynő által tervezett, de abbamaradt kiadásáról volt szó, *Bacsinszky* András munkácsi püspök a most ó-szlávnak neve-

---

*) *Kutka János* hét kiadást ért orosz nyelvű „Kis- és Nagykáté"-jának első kiadása Budán, 1804. Egyetemi nyomda, utolsó kiadás 1881. — *Roskovits Ignác* „Kiskáté"-ja orosz és magyar nyelven Budapest, 1881. — *Gebe Viktor* kibővített Kutka-féle „Kiskáté"-ja Ungvár, 1891. — *Mikita Sándor* „Középkáté"-ja orosz és magyar nyelven Ungvár, 1901. — *Dr. Szabó Simon* „Expositio S. S. liturgiae S. Joannis Chrysostomi etc." című munkája Ungvár, 1902.

zett liturgikus nyelvet orosz irodalminak minősítette, amit a királynő is elfogadott, mert ez a Szent Cyrill és Method által közvetlenűl a magyar honfoglalás előtt Pannónia területén alkotott szláv irodalmi nyelv, a délkeleti és keleti szlávok közt tett hittérítő útjában annyira símult a nép nyelvéhez s viszont a nép nyelvét annyira magához idomította, hogy azt a görög ritus összes szláv népei még ma is saját ősi nyelvüknek tekintik. Méltatlan dolog volt tehát ezért Bacsinszkyt — egy előkelő lengyel család ivadékát — a moskovitizmus gyanújával terhelni,*) épp úgy, mint *Popovits* Vazul munkácsi püspököt is méltatlan volt schizmatikus irányzattal vádolni amiatt, mert eleinte azon a nézeten volt, hogy a liturgikus célokra való magyar fordítások jóváhagyása az ő püspöki jogkörébe tartozik.

Tudtommal Mikita sem azonosította magát egészen az egri egyházmegye tudósainak fölfogásával, hanem csak arra szorítkozott, hogy az anyanyelv jogosultságára vonatkozó tantételt kihagyta katekizmusából, de már ez is elég volt arra, hogy magyar vidékeinken tért nyisson a bilingvizmussal való kisérletezéseknek. Mikitának tulajdonítják azt a konkrét javaslatot is, hogy a magyar ajkú hitközségekben csak a népénekben és a diakonusok által végzendő könyörgésekben hagyassék meg a magyar nyelv, ellenben a liturgia összes többi részeiben állíttassék vissza az ó-szláv nyelv. Ám ez a javaslat semmiképen sem vonta le a konzekvenciákat a holt nyelv elméletéből, mely dr. Rajner Lajos már említett művének igen logikus kifejtése szerint azt kívánná,**) hogy a nép a mi görög ritusunkban is kapcsoltassék ki az áldozó pappal való együttes ténykedésből és a szent dráma lefolyása alatt csakis bizonyos, annak eszmekörében mozgó himnuszokkal és a magán ájtatosság egyéb módjaival legyen elfoglalva. Mondjuk meg tehát őszintén, hogy a Mikita javaslata — ha ugyan e javaslat tőle ered — a gyakorlatba átültetve, szerzőjének bizonyára jóindulatú szándéka ellenére sem jelentett volna egyebet, mint egy, már magában véve is elég radikális átmeneti állapotot az ó-szláv nyelvnek magyar népünk templomaiba való visszavitelére.

És sajnos, de igaz, hogy *Wlassics* Gyula kultuszminiszter kapva-kapott e javaslaton akkor, mikor az 1896. évi pápai tilalom

*) *Dr. Böhm János:* A liturgikus nyelvekről. Eger, 1897.
**) U. o. 24. lap.

visszavonását kérő remonstratiójában az említett bilingvisztikus megoldást a magyar kormány nevében magáévá tette.

Lényegében ez a javaslat egyértelmű volt a *magyar liturgia teljes elejtésével* s azért mindnyájan a legnagyobb hálával tartozunk a római Szentszéknek, hogy apostoli bölcseségében e javaslatot, mint a görög ritus természetével homlokegyenest ellenkezőt, kereken visszautasította.

Mikita agitatiójának és bilingvisztikus tervének tulajdoníthatjuk azt is, hogy egy 1896. végén Mária-Pócsra egybehívott értekezleten magyar vidékeink papságának vezéremberei úgy informálták a püspököt, hogy liturgikus gyakorlatunknak ily mértékben való visszafejlesztése még *lehetséges*. Ily irányú előterjesztésére azonban a püspök is tagadó választ kapott Rómából s bármennyire érzékenyen érintette is a püspököt, nekünk a válasz csak javunkra válhatott, mert tudtuk, hogy a teljes visszafejlesztés *lehetetlen*.

A püspök tehát ilyen értelemben volt kénytelen tovább is kísérletezni s ez megkivánta, hogy a papi pályára ezentúl csak oly ifjak vétessenek föl, kik az egy idő óta szertartásinak nevezett rutén élő nyelvet értik; hogy a papnevelő intézetben az anyanyelv jogosultságára vonatkozó tanítás a legszigorúbban letiltassék; hogy a politikai divat által is támogatott rutén elnevezés a ritus és egyházmegyei intézmények megjelölésére is kiterjesztessék s hogy e „szertartási" nyelv tanítása a magyar vidékek népiskoláiban is kötelezővé tétessék.

Megkívánta továbbá a kísérletezés, hogy az országos bizottság az egyházi fegyelem szigorúbb kezelése által lehetőleg elszigeteltessék az őt megbízó magyar egyházközségektől, minek következtében az országos bizottság vezetősége, nehogy az egyházmegyei főhatósággal ellentétbe jőjjön, mellőzte a plenáris űlések egybehívását s arra volt kénytelen szorítkozni, hogy a már többször említett politikai divatot, mint amely gyökerében megtámadta liturgikus mozgalmunkat, tőle telhetőleg ellensúlyozza, ami nagyban és egészben sikerült is. Viszont azonban az országos bizottság vezetősége is belátta azt a hibát, melyet az elnöki tanács elkövetett akkor, mikor a hercegprimásnak föntebb érintett ajánlatát nem vette igénybe és ezt belátva, a maga részéről is támogatta az egyházmegyei főhatóságot addig a mértékig, hogy az ó-szláv liturgikus nyelvnek a szent mise átlényegülési mondataiban érvény szereztessék.

És itt csak hálával regisztrálhatjuk azt, hogy az egyházmegyei főhatóság nem vitte végletekig a kísérletezéseket és nem késett abban hagyni azokat, mikor néhány szomorú esetből meggyőződött arról, hogy a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat valóban oly mély gyökeret vert templomainkban, melyet többé kiirtani nem lehet.

Az egyházmegyei főhatóságnak ezen előzékeny eljárását csakis az apostoli Szentszéknek azon ismeretes bölcs és megfontolt eljárása tette lehetővé, melyet római zarándoklatunk bejelentése és a zarándoklat ténye alkalmával, valamint azóta tanusított. Nem hiányoztak és még ma sem hiányoznak a kísérletek zarándoklatunk eredményének lekicsinylésére, de nem baj, ha az egyházi unió és fajunk ellenségei azzal ámítják önmagukat, hogy római zarándoklatunk fiaskóval végződött. Ezzel szemben nem az a mi föladatunk, hogy a római zarándoklat fényes eredményével dicsekedjünk, hanem az, hogy jelenlegi gyakorlatunkat addig is föntartsuk és megóvjuk, mig a római Szentszék egy vagy más formában végleges döntést fog hozni ügyünk fölött.

Igaz ugyan, hogy mostani gyakorlatunk visszaesést mutat a pápai tilalom előtti állapothoz képest és a tulajdonképi liturgia szláv jellege miatt nem mondható kielégítőnek nemzeti önvédelmünk szempontjából sem, melyet pedig fiúi hódolattal a római Szentszék előtt is hangsúlyoztunk és amelyért tovább küzdeni ezentúl is elengedhetlen kötelességünk marad.

Ha azonban figyelembe vesszük, hogy mily kétségbeejtő körülmények közt vette át az országos bizottság mozgalmunk vezetését, eddigi működését az említett visszaesés dacára sem minősíthetjük meddőnek. Mozgalmunk legfőbb célja mégis csak népünk lelki szükségének kielégítése, ezt pedig egyelőre a mostani gyakorlattal is biztosítva látjuk. Ami érdem ebben van, annak oroszlánrésze magát a görög katholikus magyar népet illeti, mely a lehetőség határai közt sikeresen megvédelmezte lelki eledelét.



Magyar és osztrák uniópolitika.

== *Magyar Világ 1907. 9. sz.*
Vinitius álnév alatt. ==

A különféle keleti ritusok követői, ezek közt a legkiterjedtebb görög ritus követői is, — akár visszaléptek az egyházi unióba, akár nem, — kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy a keleti Szentatyák által berendezett és őseredetiségben reánk maradt istenitiszteletet a nép élő, vagy avult nyelvén kell végezni, hogy a nép megértse a szent ténykedéseket. Azoknak nemcsak egyszerű hallgatója legyen, mint a nyugati egyházban, hanem egyszersmind tevőleges részese is. Különösen a különböző ajkú gör. katholikusok minden időben úgy fogták föl VIII. János pápának a szláv oltári nyelv engedélyezésére vonatkozó ismeretes döntését,*) hogy ezzel a döntéssel Szent Cyrill és Methód az anyanyelv használatát nemcsak a szlávok, hanem a görög ritust követő összes népek számára is kivívta. Bizonyos is, hogy a két görög származású szerzetes hazájának és a görög szent atyák dicsőségének elévülhetlen szolgálatot tett akkor, amidőn e pápai döntés kieszközlésével elejét vette annak, hogy a keleti szlávok és a ke-

---

*) „Mert" (így ír a pápa Szvatopluk fejedelemnek) „nemcsak három, hanem miként írva van, valamennyi nyelven illik dícsérni az Istent: az apostolok is eltelvén a Szt. Lélekkel, minden nyelven hirdetik vala Isten nagyságát. Bizonyára nem is ellenkezik az igaz hittel és tanokkal, akár a misét énekelni, akár a szt. evangéliumot s az ó- és új-szövetség írásait olvasni jó fordításban a szláv nyelven, mert aki a három fő nyelvet, t. i. a hébert, görögöt és latint alkotta, ugyanaz teremtette a többi nyelveket is a maga dicsőségére."

reszténységre áttért más keleti népek közt a legszélsőbb kelet heterodox egyházainak módjára külön ritusok ne alakuljanak.

A legrégibb időben ennek a közfelfogásnak csakis a lelkiszükség, vagyis az Úr igéjének megértése volt az alapja. Később azonban hozzájárúlt az a *jogosult törekvés is, hogy az egyház egyúttal védője legyen a nép fajának és nyelvének is.* Ez a törekvés a XIX. század nagy nemzetiségi áramlata következtében egyfelől nyert jogosultságban, de másfelől bizonyos viszszaéléseknek is vált okozójává, amire még visszatérek.

Amenynyire azonban megegyeznek a keleti egyházak öszszes hívei ebben a felfogásban, anynyira eltérnek nézeteik abban, hogy vajjon az egyes népfajok külön-külön nemzeti egyházakat, vagy legalább külön liturgikus területeket alkossanak-e, vagy pedig egy és ugyanazon egyházi tartományban, avagy egyházmegyében vegyes ajkú hívőknek s következéskép egynél több oltári nyelvnek is hely adassék-e?

Az osztrák uniópolitikának az volt a legnagyobb botlása, hogy a nyugati egyház egyetemes célzatú *kihalt nyelvi* elméletét ezzel ellenkező, vagyis partikuláris célzattal a keleti egyházba is igyekezett átültetni. Evégből megalkotta az ó-szláv és ó-román nyelv fikcióját s az egységes görög ritust román és rutén ritusokra igyekezett szétdarabolni. Ezáltal kezdettől fogva diszkreditálta az egyházi Uniót. Gúny és nevetség tárgyává tette ezt a skizmatikusok előtt. Ez aztán olyan inferioris társadalmi helyzetet teremtett a gör. katholikusok számára, amelyet még a gör. kath. papságnak a nemesi rend előjogaival való fölruházása sem volt képes ellensúlyozni.

Ez azonban még csak botlás volt, de később egyenesen viszszaéléssé fajúlt, amidőn az Európaszerte nagy hullámokat vert nemzetiségi eszme ellensúlyozására a már említett közfelfogást, amely szerint a templomi nyelv egyúttal védője legyen a nép fajának és nyelvének is, arra használta ki, hogy a partikuláris nemzetiségi eszmét egyházunkba bevigye. Ezen az alapon egyelőre meg is teremtette Gácsországban a ruthén, Magyarországban pedig a szerb és román nemzetiségi egyházakat olyan célból, hogy ezáltal Gácsországban a lengyel, Magyarországban pedig a magyar faj erejét megtörje, de egyúttal az említett „nemzetiségeket" még a vallásos közösség terén, tehát egymástól is elszigetelje.

Egyszóval a római egyház helytelenül fölfogott álláspontjá-

ról szembe szállt az ó-hitűeknek az oltári nyelvre és az egységes görög ritusra vonatkozó közfelfogásával; de viszont lekenyerezte az illető népfajokat nemzetiségi politikájával és azzal, hogy a status in statu módjára kialakított nemzetiségi egyházak közt úgy szétdarabolta az ó-hitű magyarságot, hogy azok a nemzetiségek prédáivá legyenek.

Mindez teljesen megfelelt az osztrák kormányzati bölcseség „divide et vinces" elvének, de nagy kérdés, hogy megfelelt-e egyúttal a dynastia érdekeinek is? Az a maradandó előnye mindenesetre megvolt a Habsburg-dynastia uniópolitikájának, hogy a ruthéneket és az oláhság egy részét kivonta a *cárizmus* befolyása alól. De már alig szükséges a történelem tanubizonyságára várni az itélettel a tekintetben, hogy a magyar és lengyel elem meggyöngítése ezt az előnyt még a dynastia jól fölfogott érdekei szempontjából is nagyban ellensúlyozta. Azt pedig csak a jövő fogja eldönteni, hogy minő hatása lesz a kettős monarchiára annak, amit a Balkán-félszigeten napról-napra látunk: hogy t. i. a mi monarchiánkból kiindult „nemzeti egyház" eszméje ott is divatot csinált.

Ezt az eszmét ezelőtt a keleten egyáltalában nem ismerték. Elég végighallgatni egy ősi eredetiségében reánk maradt görög misét, amelynek folyamán négyszer-ötször könyörgünk az Uralkodóért és Krisztus szerető katonáiért, vagy a vízkereszti, valóban klasszikus szépségű imát, amelyet az áldozópap a vízszentelés alkalmával mond s amely szintén az Uralkodóért való könyörgésben csúcsosodik ki, hogy megítélhessük, miszerint a régi keleti egyházak inkább imperialisztikusak, vagy épen dynastikusak voltak, mintsem nemzetiek, amint ezt különben Oroszországban ma is tapasztalhatjuk.

A kiegyezés alkalmával a magyar törvényhozás a gör. keletieket illetőleg meggondolás nélkül törvénybe igtatta (1868. IX. t.-c.) a szerb és román nemzeti egyházakat, sőt még segítségükre is volt a különválásnál. Már némileg óvatosabb volt a gör. katholikusokkal szemben s a Bach-korszak alatt kihasított balázsfalvi (fogaras—gyulafehérvári) érseki tartományt csak mint gör. katholikust igtatta törvénybe (1868. XXXIX. t.-c.). És szerencsére, az absolutizmus nem tartott olyan sokáig, hogy a munkácsi és eperjesi egyházmegyéknek nemzetiségi alapon való kialakítását és a lembergi érseki tartományba való beolvasztását is keresztülvihesse. Az a még most is kísértő eszme azonban, hogy a lembergi

rutén érsek a heterodox ritusok körében anynyira kedvelt patriarchai rangra emeltessék, valószínűleg már akkor megfogamzott.

Nézzük most már, miben tér el a magyar uniópolitika az osztráktól?

Mindenekelőtt senki se csodálkozzék afölött, ha az egyházi unió eszméje hazánkban mai napig sem jutott arra a népszerűségre, amely azt a magyar nemzeti szempontból méltán megilletné. Ezt eléggé megmagyarázza már egymaga az a körülmény is, hogy az egyházi uniópolitikát kezdettől fogva Bécsből irányították. Hozzájárult még, hogy a pápasággal szemben ellenséges érzületű protestáns és szabadkőműves elem nem birta megérteni és méltányolni azt a mérhetlen előnyt, amely az uniónak a cárizmus ellen irányúló erejében fekszik. Odáig ment az eltévelyedés, hogy mint a „Kongrua" cím alatt előadottakból következtetni lehet, egyes előkelő magyar államférfiak a mindkét szertartású katholikus lelkészek kongura-ügyét fegyverűl akarták kihasználni arra, hogy az uniáltakat visszatereljék a skizmába.

Ugyancsak protestáns és szabadkőműves kéz játszott közre annak a politikai divatnak megteremtésében is, amely oda vezetett volna, hogy a munkácsi és eperjesi görög katholikus egyházmegyék is rutén nemzetiségi egyházakká alakuljanak át. Vessünk azonban fátyolt a tévelygésekre. Azt hiszem, hogy most már mindenki kijózanodott belőlük. Nincs azonban kizárva, hogy előbb-utóbb mindkét rokoneszme újból kísérteni fog, mert az internationalis szabadkőműves irány inkább kész kibékülni a cárizmussal, mint a pápasággal; a protestánsok pedig csak következetesek maradnak magukhoz, ha inkább a skizmához szítanak s szemet hunynak a mögötte rejlő cárizmus előtt.

Résen kell tehát lenni s nem kell elbizakodnunk abban, hogy az amerikai muszka propaganda kijózanító hatása állandó marad. A protetstánsoktól én nem félek, mert ha ők Scyllának nézik is Szt. Péter szikla-alkotmányát, de sokkal hazafiasabbak, semhogy puszta elvakultságból a cárizmus Charybdise felé szorítanák hajónkat. Inkább a szabadkőművesekkel szemben kell résen lennünk, mert az ő útjuk kifürkészhetetlen.

Nem csuda az sem, ha a hatalmas bécsi kézzel szemben a magyar püspöki kar is csak tapogatódzva kereste a helyes útat az igazi, úgy az egyház, mint az állam érdekének megfelelő uniópolitikához. Ennek tulajdonítható pl., hogy a legújabb időkig meg-

lehetősen barátságtalan álláspontot foglalt el a görög katholikus magyarok liturgikus mozgalmával szemben. Ilyen körülmények közt méltán és joggal merűl föl az a kérdés, hogy melyik hát az úgy egyházi, mint magyar nemzeti szempontból helyes unió-politika?

Én azt hiszem, hogy a gyakorlat igen szépen megvetette a kérdés helyes megoldásának alapját a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben. Nem akarom untatni az olvasót azokkal a megkísértésekkel, amelyekkel e két egyházmegye híveinek hol katholikusságát, hol pedig hazafiságát megingatni igyekeztek. Csakis kulturhistóriai érdekességénél fogva említek meg egy megkísértést, amely a negyvenes években a bécsi rutén templommá átalakított Barbarastift-ből indúlt ki.

Ennek a templomnak és a vele kapcsolatban volt papnevelőnek, amelyet időközben Rómába helyeztek át, az volt a missiója, hogy a nemzetiségi irányt a munkácsi és eperjesi egyházmegyékbe is átültesse. Ennek a célnak megfelelően lelkésznek fölváltva, hol gácsországi, hol meg magyarországi papot neveztek ki. Abban az időben a hosszú álmaiból fölébredt magyar nemzet pezsgő irodalmi és hazafias lendülete természetesen a munkácsi egyházmegye szentszékét is magával ragadta s a bécsi körök az éppen akkor soron volt magyar papot, *Fogarassy* Jánost használták föl e hazafias áramlat ellensúlyozására.

Fogarassy egy, a magyar nyelv eredetéről és alakzatáról latin nyelven irt munkában igyekezett megfelelni föladatának s ezt a munkát egyebek közt a munkácsi szentszék tagjainak is megküldte. A munka nagy fölháborodást keltett a szentszék tagjai közt, azt egyik űlésükön hivatalos tárgyalás anyagává tették és a következő, a „*Jelenkor*" című pesti ujság 1833. évi december hó 11-iki számában közzétett „Nyilatkoztatás"-sal utasították vissza: „Nyilatkoztatás. Főtiszt. Fogarassy János lembergi görög katholikus tzimzetes kánonok 's 'a bétsi sz. Borbála görög katholika Egyház parochusának illy tzimü munkája. „Origo et formatio linguae Ugoricae, Ungaricae rectius Magjaricae dictae Historice, Philo et Etymologice ac Grammatice deducta Viennae Anno 1833. Typis Congregationis Mechitaristicae" *ezen sz. szék tagjainak kezükhöz jutván:* a' mennyiben foglalatja *metsző,* a' hazai nyelv, 's azt oly közlelkesedéssel ápoló nagyérdemű hazafiak iránt *kimēletlen,* ezen sz. székre pedig 's kormánya alatti orosz ajkuakra nézve azon *alaptalan következést vonhatná,* hogy a' nevezett

szerző föntebb idézett munkájában sz. szék 's *kormánya alattiak érzelmeit a' tárgyban elérte 's kinyilatkoztatta volna;* szükségesnek találtatott ünnepélyesen 's hivatalosan nyilvánossá tenni, hogy az említett szerzőnek *gondolkodása módjában se maga ezen sz. szék, se a' kormánya alattiak egyáltaljában meg nem egyeznek,* a' mit ezen sz. szék határozási is a' haza előtt bebizonyítanak, mellyeknél fogvást ezen e. megyében az *anyakönyvek* magyarúl iratnak, *a' kántoroknál pedig 's falusi tanítóknál a' magyar nyelv tudása 's tanítása a' falusi iskolákban megkívántatik.* A' munkátsi görög egyesült egyházi megye sz. székének novemb. 29-én 1833. eszt. Unghváron tartott üléséből. Kiadta *Seregélyi* Sándor m. k. a' munkátsi sz. szék hites jegyzője".

Fogarassy nem hagyta szónélkül a szt.-széki nyilatkozatot és „Visszanozat" cím alatt ugyancsak a Jelenkorban válaszolt, amely válasznak kulturhistóriai szempontból nem érdektelen szövegét a Magyar Világ 1907. évi 9. száma újból leközölte. A „Visszanozat" természetesen hatás nélkül maradt s a munkácsi és eperjesi egyházmegyék hazafias népét sem ez, sem pedig a mult század ötvenes éveiben tett komolyabb kísérletek nem voltak képesek hazafias útjáról elterelni.

Ez a hazafias irány legelső sorban magának az egyháznak vált javára, mert a partikuláris nemzetiségi irányt teljesen távol tartotta az egyháztól s ez által lehetővé tette, hogy egyházmegyéinkben a görög ritus a maga változatlan és osztatlan ősi tisztaságában őriztessék és gyakoroltassék. Ez leginkább abban nyilvánúl, hogy a törvényes ó-szláv nyelvet a gyakorlatban mindenki azonosítja a nép nyelvével s következésképp nem érvényesűl az a törekvés, hogy a liturgikus nyelv ürügye alatt a többség nyelve a kisebbségre reá erőszakoltassék. Egészen 1855-ig, vagyis a szamosujvári püspökség kihasításáig, mikor t. i. az oláh ajkúak utolsó részét is kihasították a munkácsi egyházmegyéből, olyan nagy volt a „quod uni justum, alteri aequum" elvének megfelelő egyháznyelvi türelmesség, hogy az ungvári székesegyházban hetenkint kétszer-háromszor oláh nyelven miséztek. Azóta a papiroson ugyan kizárólag az ó-szláv nyelv a kötelező, tehát a papiroson meg van a különálló liturgikus terület, de — mondom — csakis a papiroson. Mert a valóságban, a magyar ajkú hívek közt a magyar nyelvü isteni tisztelet érvényesült s ez, mint előző cikkemben kimutattam, bizonyos megszorításokkal még az 1896. évi

pápai tilalom végrehajtására irányúló komoly kísérletezésekkel szemben is kiirthatatlannak bizonyúlt.

De a hazafias és egyúttal katholikus irány a legekklatánsabb módon abban jut kifejezésre, hogy az egyházi fórumok ügykezelésében fakultative vagy a katholikus egyház egyetemes latin nyelve, vagy pedig az állam nyelve van alkalmazásban, éppen úgy, mint a nyugati egyházban.

És ez az egyik kardinális pont, amely a tiszta görög katholikus egyházmegyéket megkülönbözteti a nemzetiségi egyházmegyéktől.

A másik pedig az, hogy az előbbiek a népnyelv iránti türelmesség tekintetében is egyenlő lábon állnak a latin egyházmegyékkel, már t. i. amennyire emezekben a kihalt liturgikus nyelv a népnyelv érvényesülését megengedi; holott a nemzetiségi egyházak mit sem tudnak erről a türelmességről s a kisebbséget lehetőleg beolvasztani igyekeznek a nemzetiségi többségbe.

Már pedig véleménykülönbség nem igen lehet arra nézve, hogy a kettő közül melyik felel meg jobban a magyar uniópolitikának és egyúttal az egyetemes Egyház érdekeinek is.

Mielőtt a magyar uniópolitika részletes követelményeire áttérnék, újból is hangsúlyozom, hogy a helyes uniópolitikának legfőbb és úgyszólván elemi követelménye: *minden fentartás nélkül* elismerni a keleti egyháznak azt az álláspontját, amely szerint isteni tiszteletünk a nép ősi, vagy élő nyelvén végzendő; még pedig nem pusztán csak a lelki szükség indokából, hanem azért is, hogy a nép az egyházban egyúttal fajának és anyanyelvének védelmezőjét is lássa. Magyar nemzeti szempontból ezen elsőrendű követelmény elismerése annál kevésbbé lehet aggályos, mert e két jogcím együttvéve az ó-hitü magyarok jogos törekvéseinek is legfőbb erőssége.

Más kérdés azonban az illető egyházi fórumok hivatalos *ügykezelési nyelve,* amelyet nem szabad összetéveszteni a liturgikus nyelvvel. Fölösleges bővebben bizonyítgatni, hogy a liturgikus nyelv, mint ilyen, az ügykezelésre nem alkalmas. A katholikus egyház ügykezelési nyelvként elvileg a latint használja ugyan, de ez nem egészen azonos a liturgikus latin nyelvvel, hanem a tudománynak egyetemes nyelve, mely a folytonos visszafejlődést mutatja a pogány rómaiak klaszikus nyelvezetére. A gyakorlatban ez a tudományos latin nyelv ma már inkább csak az egyház nemzetközi érintkezéseiben használatos, egyébként pe-

dig a katholikus egyház ügykezelési nyelv gyanánt minden államban az illető állam hivatalos nyelvét használja.

A keleti egyházban a liturgikus nyelv még kevésbbé alkalmas arra, hogy ügykezelési nyelvnek is szolgáljon. Az oltárra vitt népnyelv előbb-utóbb elavul s ily elavult formában az egyházi szertartásokon kívül nem használható. Arról pedig szó sem lehet, hogy a keleti egyházak ügykezelési nyelv gyanánt, ha csak a nemzetközi érintkezésben is, a görög tudományos nyelvet használják. A keleti egyházak hivatalos ügykezelésében tehát úgy elvileg, mint gyakorlatilag csakis az állam hivatalos nyelvének van jogosultsága. A bécsi egyházi politika azonban ott, ahol a nemzetiségi egyházakat megalakította, ennek helyébe az illető „nemzetiség" nyelvét tette, az alkotmány helyreállítása után pedig szabadelvű kormányaink nem csak a templomi, hanem az ügykezelési nyelv kérdését is az illető egyházak belügyének tekintették.

Az ügykezelési nyelv szempontjából ezt a helyzetet alig lehet másnak tekinteni, mint partikuláris nemzetiségi érdekeket szolgáló jogszokásnak, amelynek megszüntetése az egyháznak is csak javára válnék. A törvényhozásnak erre vonatkozó joga már csak azért sem vonható kétségbe, mert hazánkban alig van olyan görög katholikus, vagy görög keleti egyházmegye, amelynek hívei egy és ugyanazon anyanyelv kötelékébe tartoznának. Mindenütt van egy oly — jobbára magyar ajkú — kisebbség, amelyre nézve a többségi nyelv az ügykezelés terén is sérlemes, holott pedig ezen a téren az állam hivatalos nyelvének használata senkire nézve sem lehet sérelmes.

Mindazonáltal célszerűségi tekintetetek azt javasolják, hogy a régi jogszokásokat lehetőleg *kompromisszumok* útján kellene megszüntetni. A kongrua kérdés, felekezeti iskolák ügye stb. elég alkalmat adna ilyen kompromisszumokra. Csak a legvégső esetben lehetne megfelelő törvényhozási intézkedésre gondolni. De még ebben az esetben sem volna tanácsos az uniált egyházakon kezdeni a dolgot, mert ez könnyen az uniópolitika kompromittálására vezethetne, mig ellenben a nem egyesült egyházakkal szemben az állam főfelügyeleti joga erre mindenesetre több alapot nyújt.

Kétségtelenűl az volna legnagyobb diadala a magyar uniópolitikának, ha a balázsfalvi érseki tartomány egyházmegyéit is rá lehetne bírni arra, hogy ügykezelésükben a latin egyházi nyelv mellett a magyar állam hivatalos nyelvét használják, mert ez a

Bach-korszak alatt befészkelődött nemzetiségi iránynak az egyházból való teljes kiküszöbölését jelentené. Ez azonban még ma csak ábrándkép s azért az alábbiakban csak azokat a lehetséges módokat fogom pontonként felsorolni, amelyekkel meggyőződésem szerint a már meglevő alapokon a magyar uniópolitika felépíthető. Ezek a következők:

I. *Szertartás.* Az unionális okmányban a *görög* szertartás lett részünkre biztosítva s közjogi törvényeink is csak görög szertartást ismernek, nem pedig rutént vagy románt. Ilyeknek bár csak fakultativ használata is a legnagyobb sérelem reánk nézve, mert összekeveri a vallást a nemzetiséggel. Vannak ugyan a keleti egyháznak a görögön kivül külön kialakult exotikus ritusai is, mint az örmény, kopt, stb.; de köztudomás szerint a délkeleti és keleti szláv népek s velök együtt az oláhok és az ó-hitű magyarok is a kereszténységgel a görög ritust vették át s azt még ma is, mint ilyent, használják, abból semmiféle külön ritust ki nem alakítottak. A görög ritus többnyelvűsége egymagában még nem jelent széttagoltságot; de igenis, úgy az egyházra, mint az államra nézve káros széttagoltságot jelentenek azok a nemzetiségi egyházak, amelyek kizárólag csakis az osztrák nemzetiségi politika befolyása alatt itt-ott kialakultak. Valószínűleg a bécsi udvar befolyására vezethető vissza az is, ha a román és rutén ritus kifejezést fakultative maga a római Szentszék is használja. Mindenesetre csakis helytelen információnak tulajdonítható, ha ezt a kifejezést az Apostoli szék *vegyesajkú* egyházmegyékre is alkalmazza. Már pedig köztudomás szerint nincs Magyarországon görög katholikus egyházmegye, amelynek hívei egy egységes anyanyelvi csoportot képeznének. Sajnos, hogy a román, vagy rutén megjelölést sokszor becéző, de néha talán lekicsinylő célzattal, egy idő óta hazai római katholikus egyházi férfiaink is bizonyos előszeretettel használják. Ez a szokás nagy mértékben hozzájárult annak a sokszor említett politikai divatnak kifejlődéséhez, amely a görög katholikus magyarságot végromlással fenyegette. A helyes uniópolitika elsőrangú követelménye tehát: *felhagyni ezzel a szokással,* amely logikai következményében szükségképpen a nemzetiségi egyházak kialakulására vezet. Kivánatos volna továbbá ebben az ügyben magát a római Szentszéket is megfelelően informálni. Fel kellene végül hagyni a kihalt nyelvnek a görög ritusra való erőltetésével is, mert ezáltal csak fegyvert adnak az unió és fajunk ellenségei kezébe.

II. *Magyar liturgia.* Hosszú gyakorlat bizonyítja, hogy a görög ritus magyar liturgiájának a latin ritusra való káros kihatásától nincs ok tartani. Az ez irányban még itt-ott fennálló aggályok bizonyára megszűnnek, mihelyt latin szertartású egyházi tudósaink ritusunkkal közelebbről megismerkednek. Erre nézve talán *„budapesti templomunk"* fogja szolgáltatni a legjobb próbakövet. Mai gyakorlatunk azonban nem minősíthető magyar liturgiának s tényleges formájában is nélkülözi még a római Szentszék nyilt elismerését, ami a hívők közt lelki kételyekre, örökös küzdelmekre és békétlenségre vezet.

Még ha az ó-szláv nyelvet kihaltnak lehetne is minősíteni, maga az egyház szempontjából is tarthatatlan helyzet az, hogy Magyarországban egyedül az élő oláh nyelvnek legyen privilégiuma az oltári jogosultságra. Ez már magában véve is örökös békétlenség és zavar forrása, amelynek megszüntetése nem csak egyházi és állami érdek, de különösen a görög ritus vegyesajkú hívei közt egyúttal a nemzetiségi egyensúly helyreállításának is az érdeke. A magyar liturgia szentesítésének alig lehet más akadálya, mint az érintett és — Istennek hála — már szűnőben levő aggodalom. Egy azonban bizonyos: hogy t. i. *magyar liturgia nélkül magyar uniópolitikát képzelni sem lehet.*

III. *Paritás-reciprocitás.* Szomorú, hogy ez csak a papiroson van meg, mig az életben a két ritus papjai közt nincs meg az az összhang, amely nem csak az egyház, de a magyar állam érdekében is kivánatos lenne. Kulturális különbség, legalább a munkácsi és eperjesi egyházmegyéket illetőleg, ezt a visszásságot nem igazolhatja. Ezen a bajon segítve volna, ha a magyar püspöki kar kioktatná az alsó papságot IX. Pius pápának arról az intelméről, hogy: „non ut omnes latini sint, sed ut omnes catholici fiant". Ennélfogva a latin papság ne tekintsen minket idegen felekezetnek, vagyis olyannak, amelynek rovására a latin ritus gyarapítása előnyt jelentene a katholicizmusra nézve, hanem ellenkezőleg, a két ritus közti viszonylatban a rideg felekezeti szellem alkalmazása sem nem katholikus, sem nem hazafias. Egyszóval a mostoha anya helyett annak a tudatára kell kölcsönösen ébredni, hogy a katholikus egyház mindnyájunknak — édes anyánk.

IV. *Kongrua, párbér.* A kongrua-kérdés megoldatlan volta valóságos melegágya volt a skizma veszélyének s ma már ott állunk, hogy ha e veszélynek komolyan elejét akarjuk venni, akkor sürgősen rendezni kell a párbér ügyét is.

V. *Naptáregyesités*. Ez köznépünkre nézve nagy gazdasági, intelligeciánkra nézve pedig nagy társadalmi jelentőséggel bir. A munkácsi és eperjesi egyházmegyék már megtették erre vonatkozó előterjesztéseiket, de a kedvező elintézést itt is, mint a kongruánál, mindenféle kerékkötő junktimok akadályozzák. Ez azt a benyomást kelti, mintha szándékosan távol akarnának bennünket tartani a nyugati civilizációtól és a magyarság zömétől. Ujabban egyebek közt megint a skizma veszélyét hozzák föl akadályúl, pedig mindenki tudja, hogy a mai társadalmi viszonyok közt e veszélynek csak anyagi okai lehetnek; már pedig a naptáregyesítést semmi sem indokolja jobban, mint éppen a gazdasági szempont.

VI. *Amerikai püspökség*. Amerikába mi legvallásosabb népünk fiait exportáltuk s onnan cserébe a skizmát és ezzel a moskovitizmus veszélyét importáljuk, mert szeégny kivándorolt népünknek nincs saját püspöke, aki megoltalmazhatná a muszka propaganda fondorlatai ellen. Nincs pedig azért, mert igaz ugyan, hogy az egyházi unióban biztosítva lett számunkra a püspökválasztás joga, de az ír püspökök fölfogása szerint ez még nem jelenti a külön egyházi szervezet jogát, mert még ma is fönnáll egy, a keresztes hadjáratok idejében keletkezett régi zsinati határozmány, amely szerint a más ritusu híveknek csak saját ritusuk szerinti lelkészre van igényük, ellenben egy és ugyanazon területen — ha több ritus van is — egynél több püspök nem lehet. Ez a fölfogás uralkodott nálunk is az egyházi uniót közvetlenűl követő időkben s ez szolgált legújabban is alapúl a budapesti görög katholikus parochiának az esztergomi főegyházmegyébe történt beosztására nézve is. De ha ez a kérdés jogi szempontból vitatható is, a görög ritus természetének ismerői előtt a célszerűség és üdvösség szempontja nem lehet kérdéses. Ugy az egyház, mint a magyar állam érdekében van tehát, hogy püspökeinknek az amerikai görög katholikus egyházmegye fölállítására irányúló fáradozásait a magyar püspöki kar a legbehatóbban támogassa a római Szentszék előtt.*)

*) E cikk megírásakor még Ortinszki, a gácsországi illetőségű püspök, nem volt kinevezve. Kinevezése különben se megyéspüspöki minőségben és joghatálylyal történt s hatásköre csak kevéssel több az eddigi apostoli vizitátorénál. Ezenfelül egy gácsországi illetőségü egyházi vezető kinevezése már magában véve is sérelmes, mert a túlnyomó többséget a magyarországi származású görögkatholikusok teszik. E kinevezésben újból megnyilatkozik az

VII. *Görög katholikus egyházmegyéink beosztásának reviziója.* Ha a balázsfalvi egyházi tartomány ügykezelési nyelvét illetőleg el lehetne érni azt, amit föntebb a katholicitás és a magyar államiság föltétlenűl jogos követelményének minősítettem és ha egyúttal gondoskodás történnék arról, hogy az ottani magyar anyanyelvü egyházközségek számára egyelőre is biztosítva legyen legalább az a gyakorlat, amely a munkácsi és eperjesi egyházmegyék magyar vidékein fönnáll: akkor tulajdonképen görög katholikus egyházmegyék jelenlegi beosztásának reviziójára égető szükség nem volna. Ellenkező esetben azonban az egyház érdeke megkívánja, hogy az oláh egyházmegyékbe beosztott magyar és szláv ajkú egyházközségek olyan egyházmegyébe helyeztessenek át, ahol azok lelki gondozása jobban biztosítható. A magyar állam önfentartási érdeke pedig föltétlenűl megköveteli, hogy a mostani beosztás reviziója útján az ottani nagyszámú magyarság megóvassék az eloláhosodás veszélyétől. Végre pedig csak jogos és méltányos a görög katholikus magyarságnak az az igénye, hogy legyen — ha nem több — *egy* oly egyházmegye, amelyben legalább viszonylagos többsége volna.

VIII. *Autonómia.* Az országos katholikus autonómia mielőbbi megvalósítása nem csak a katholikus hitélet föllendítése és a különböző ajkú híveknek a magyar hazafiságban való egyesítése szempontjából bír fontossággal, hanem egyúttal az egyházi unió megerősítése és fejlesztése tekintetében is.

Magyarország kezdettől fogva küzdőtere volt a nyugati és keleti egyházaknak, míg ez a küzdelem a nyugati civilizáció javára véglegesen el nem dőlt. Hazánk tehát geográfiai helyzeténél fogva mintegy predesztinálva volna arra, hogy most az egyházi uniót egyebek közt olyan egyháztársadalmi intézmény útján is előmozdítsa, amely talán idővel a katholikus hitélet föllendítése tekintetében példa gyanánt és mintaképül szolgálhatna az egész katholikus világnak.

A laikus elemnek az autonomiába való bevonása ugyan természetszerűleg maga után vonja azt, hogy az egyház világi vonatkozású ügyeiben, bizonyos világi motivumok is érvényesüljenek,

osztrák politikának az a törekvése, hogy a magyarországi szlávajkú görögkatholikusokat egységes nemzetiséggé forrassza össze a gácsországi ruténekkel. Kivándorolt népünket tehát a muszka propagandán kívül most már az ukrainizmus veszélye is fenyegeti s a helyzet oly tarthatatlanul alakult, hogy a legkomolyabb bajoktól lehet tartani, ha sürgős segítség nem érkezik.

de az egy idő óta meghonosodott katholikus nagygyűlések igen helyesen kiadták a jelszót, hogy ez a motivum sem a protestáns autonómia *szabadsági*, sem a görögkeleti egyházak autonómiájának *nemzetiségi iránya*, hanem egyesegyedül az állam összes népfajait egybekötő *hazaszeretet* legyen. Hogy az egyházra nézve különösen a nemzetiségi iránynak az egyházi autonómiába való bevitele milyen veszedelmes, ezt éppen a legutóbbi időkben igen sajnosan lehetett tapasztalni a szerb nemzeti egyház karloviczi kongresszusán történtekből. Ebből azonban a hierarchikus szervezet és az autonómia összeférhetetlenségére semminemű következtetést vonni nem lehet, mert minden józan gondolkozású ember előre megítélhette, hogy a nemzetiségi irányzatnak az egyházba való bevitele akár autonómiával, akár autonómia nélkül mindenképpen csak káros következményű lehet.

Viszont a protestánsok autonómiájának szabadsági iránya a napi politikát viszi be az egyházba, ami szintén nem egyeztethető össze a katholikus szellemmel. Ellenben a vallásosság és hazafiság összhangja a katholikus egyház ősi hagyományaiban gyökerezik s ez az összhang kétségtelenűl megadná a katholikus autonomiának is azt az éltető erőt, amely a közéletben eddig olyan jogosulatlan túlsúlyt biztosított a protestánsoknak. Ezt a túlsúlyt hazánk katholikus többsége az időleges fölbuzdulásoktól, politikai divatoktól stb. függő és így intézményes állandóságra nem számítható nagygyűlések útján sohasem lenne képes ellensúlyozni, hanem ezt a célt csakis az *állandó szervezetű* országos autonómia útján lehet elérni.

A katholikus egységhez való természetes vonzódáson kivül kétségtelenül a hazaszeretet éltető- és vonzóerejének tulajdonítandó, hogy a munkácsi és eperjesi egyházmegyék minden fentartás nélkül és örömmel beléptek az országos katholikus autonómiát szervező kongresszusba. És remélni lehet, hogy ezt a példát oláh-ajkú hittestvéreink is követni fogják, ami már magában véve is egy jelentékeny lépés lenne az egyházi unió terén.

*

Az előadottakkal — azt hiszem — elég világosan kimutattam, hogy a magyar uniópolitikának miben kellene eltérnie a bécsi uniópolitikától.

Ha meggondoljuk, hogy a görög ritus követői Magyarország népességének körülbelül egynegyed részét teszik, meggyőződé-

sem az, hogy a magyar nemzet érdekében, a magyar hazafiság javára, a magyar episzkopátusnak keresve se lehetne nagyobbat és fenségesebbet alkotni, mint ha meghazudtolná azt a hamis tételt, hogy a katholikus egyház csak mostoha gyermekekűl fogadott bennünket. Vagyis, ha jogos igényeink őszinte méltatása mellett megvédené az egyházi uniót, egyfelől a beolvasztási, másfelől a bécsi politikának megfelelő elszigetelési törekvésektől és a minket megillető privilégiumok sérelme nélkül helyre hozná a bécsi unіópolitikának azt a hibáját, hogy bennünket csak külsőleg, nem pedig szervesen illesztett be a katholikus egyházba.



Kuliszszatitkok.

— Részlet az 1900. évi római zarándoklat történetéből. —

═ *Magyar Világ 1907. 10. sz.*
Szerző neve alatt. ═

Az amerikai muszka propaganda hivatalos közlönye megint fölszínre hozta azt a már-már elaludt kérdést, hogy igaz-e vagy sem az a római zarándoklatunkról kiszivárgott állítólagos kulisszatitok, mely szerint a pápai főszertartásmester lepisszegte volna vezető püspökünket, mikor ez a magyar liturgia ügyét a Szentatya elé terjesztette.

Szükségesnek tartom e kérdés tisztázását annál is inkább, mert köztudomású, hogy a balázsfalvi *Unirea* és utána a többi oláh, úgyszintén a horvát és a gácsországi rutén lapok, sőt még a magyar képviselőház vallás és közoktatási bizottságában is egy szabadkőmives képviselő, ezzel az állítólagos pisszegéssel igyekeztek annak idején zarándoklatunk fiaskóját bizonyítani. Szükséges a kérdés tisztázása azért is, mert az „Amerikanskij Pravoslanij Vjestnik" még most is, annyi év elteltével is fegyvert kovácsol ebből az állítólagos jelenetből az egyházi Unió ellen, jól tudva azt, hogy népünket semmivel se lehet jobban lázítani a római Szentszék ellen, mint azzal, hogy nehézségeket gördít az anyanyelvnek ritusunkban való használata ellen, melyet pedig minden görög kath. hívő vallásával járó istenadta jogának tart.

Előre bocsátom, hogy mint a zarándoklat világi vezetője, teljes tudatában voltam annak, miszerint zarándoklatunkról egy esetleg inopportunus közlés sokat árthat ügyünknek. Hogy tehát ezt lehetőleg elkerüljük, a német katholikus lapok budapesti tudósítóját, mint saját hivatalos tudósítónkat, magammal vittem Ró-

mába. Utközben és Rómában többen jelentkeztek nálam a zarándokok közűl, hogy egyik vagy másik budapesti hirlap számára intimebb közléseket bocsássak rendelkezésükre, de én őket a hivatalos tudósítóhoz utasítottam és a legnagyobb óvatosságra intettem. A zarándoklat befejeztével az átélt izgalmak által megviselt egészségem helyreállítása végett délvidékre utaztam s a szóban forgó közlésről csak hazatértemkor, az oláh hírlapok útján értesültem, melyekben forrás gyanánt a *„Magyar Szó“* 1900. évi március hó 28-iki száma volt megjelölve. „Római kulisszatitkok“ volt a közlemény címe s abban az állítólagos pisszegésen kivül oly intim részletek is előfordultak, melyek beavatott forrásra mutatnak. Igy pl. megemlíti a cikk egyebek közt azt is, amit én könnyen érthető okokból el akartam titkolni családom előtt: hogy t. i. kész voltam — esetleg egész vagyonom feláldozásával — a zarándoklatot saját költségemen mindaddig Rómában tartani, mig a fogadtatásunk körül fölmerült ismeretes nehézségek megszünnek.

Az állítólagos pisszegési jelenetet a cikk csattanós befejezésben úgy adja elő, hogy mikor Vályi a magyar liturgiára áttért, a pápa előzékenysége miatt való bosszúságában „a főudvarmester fájdalmasan föl-fölpisszegett s megörökítésre méltó mimikát produkált, — a *színjáték* pedig ezzel véget ért“. A „színjáték“ kifejezés megfelel a lap protestáns irányának s föltűnő visszhangra talált a hat évvel később megjelent amerikai cikkben, melynek hasonlóan csattanó befejezése a következőleg hangzik:

„A pápa megdöbbenéssel nézett erre az unitus Tertulliánra (t. i. Vályi püspökre), míg utóbbira valaki a pápai alkalmazottak közül rá nem rivalt: „Taceas“, amivel aztán vége lett a *komédiának“.*

A püspök lepiszszegésének híre annak idejében olyan nagy port vert föl a sajtóban, hogy arra a római zarándoklatról kiadott hivatalos emlékkönyv is reflektálni volt kénytelen. A hivatalos jelentés a következőket mondja: „Utólagosan azt olvastuk egy-két hírlapban, hogy vezető püspökünket, midőn szóba hozta Őszentsége előtt a liturgikus nyelvre vonatkozó esedezésünket, a jelenlevő főkamarás úr piszszegéssel figyelmeztette volna ennek helytelenségére. *Konstatáljuk, hogy ez az állitólagos piszszegés nem történt meg,* azt a közel állók közül senki sem hallotta.“

A hivatalos jelentés valódiságát erősíti az a körülmény,

hogy azóta a piszszegés hire elhallgatott, holott pedig azoknak, akiknek érdekükben állott a zarándoklat fiaskójának bizonyítgatása, módjukban lett volna a kuliszszatitkot tovább is feszegetni, ha ennek valami alapja lett volna. Azonban, mint egyik leghívatottabb szem- és fültanú, az alábbiakban néhány adattal én is szolgálok a valódi tényállás földerítéséhez.

Megállapíthatom, hogy itt oly öszszetévesztés esete áll fönn, mely szem- és fültanúnál is előfordúlhat.

Volt ugyanis piszszegés, de más öszszefüggésben. Ez akkor történt, mikor a püspök a magyar liturgia ügyére áttérve, a hivatalos jelentés szavai szerint „a pillanat történeti fontosságának érzete erőt vett a gör. kath. magyar zarándoklaton, amely e pillanatot a *püspök beszédének megszakításával* s csak egy másodpercig tartó, de leírhatatlan *üdvriadallal* üdvözölte". A jelen volt idegenek a váratlan tüntetést, amelynek célját nem értették, igen természetesen piszszegéssel igyekeztek elnyomni. Így magyarázza a püspök lepiszszegésének hírét a hivatalos jelentés is, mondván: „Valószínű, hogy a tudósító a vélt piszszegést azzal a természetes nyugtalansággal téveszthette össze, amely az idegen zarándokok közt fölhangzott akkor, mikor a memorandum átnyújtása alkalmával szónokló püspökünket egy másodpercre az éljen és tapsvihar megakasztotta".

Volt ezenkívül még egy másik jelenet is, mely a tévedésre okot szolgálhatott.

Mikor t. i. Vályi püspök úr a pápa abbeli engedélyét, hogy a magyar liturgiát bevonhatja beszédébe, a főkamarással közölte, ez utóbbinak kétségei voltak és olaszul „no-no" szavakkal válaszolt. E jelenettől számítva a Szentatya bevonulásáig mintegy félóra telt el s így a főkamarásnak módjában volt a püspök által átadott üzenet helyességéről meggyőződést szerezni, amit bizonyára nem is mulasztott el, ez pedig teljesen kizárja azt, hogy ő a püspök s közvetve maga a pápa ellen tüntetni mert volna.

El lehetne talán még képzelni azt is, hogy az említett két jeleneten kívül a püspök lepiszszegése, mint *harmadik*, mégis megtörténhetett. Ez azonban teljesen ki van zárva, mert minden közlés megegyezik abban, hogy piszszegés vagy — mint a hivatalos jelentés mondja — „nyugtalanság" csak liturgikus ügyünk előterjesztésének pillanatában történt, egy és ugyanazon időpontban tehát két különböző jelenet le nem játszódhatott.

Lehetséges mindöszsze is csak anynyi, hogy a főcerimóniá-

rius a maga hivatalos álláspontjáról tapintatlanságot látott a magyar zarándokok lelkes kitörésében s ezért ő is részt vett a piszszegésben. Ez lehetett az, ami a *Magyar Szó* tudósítóját félrevezette és ügyünk hátrányára meghiusította azt az óvatosságot, amelyet én egy hivatalos tudósító alkalmazása által gyakoroltam.

Történeti szempontból ennél fontosabb az a kérdés, hogy kinek a műve volt az a nagy ijedelem, amely római tartózkodásunk három első napja alatt anynyira elgyötörte a zarándokokat, mikor a nálunk korábban Rómába érkezett munkácsi püspök által tudomásunkra adták, hogy másnemű elfoglaltsága miatt a Szentatya zarándoklatunkat nem fogadhatja.

A zarándoklati Emlékkönyv *„Nagy megpróbáltatások"* cím alatt egy egész fejezetet szentel ennek az ijedelemnek, de csak sejtetni engedi, hogy a Vályi püspök és a pápai főcerimóniárius között történt iratváltás fogyatékossága okozta az esetet. Gróf Reverera, akkori vatikáni nagykövet, akihez segítségért fordúltunk, szintén az „irás" hiányával magyarázta a dolgot, s nagyon sajnálkozott, hogy rajtunk nem segíthet.

Semmiképpen se lehet azonban elhinni, hogy ilyen formahiba miatt Róma megkockáztatta volna azt, hogy zarándoklatunk botránynyal végződjék. Tényleg megtörtént fogadtatásunk a legjobb bizonyíték arra, hogy csak a megijesztés szándéka állott fenn. Ezt pedig lehetetlen másra viszszavezetni, mint arra a sajnos körülményre, hogy a magyar katholicizmusnak Rómában semminemű intézete nem lévén, úgy a római Szentszék, mint a vatikáni nagykövetség a mi ügyünkben kizárólag a gácsországi rutének római szemináriumának informatiójára volt utalva .

Ismeretes, hogy ebben a szemináriumban, római tartózkodásunk második napján tüntetés történt zarándoklatunk magyar jellege és a magyar liturgia ellen. E tűntetésről a zarándoklati Emlékkönyv — könynyen érthető okból — nem tett ugyan említést, de mindenki elképzelheti, hogy az menynyire fokozhatta a már ugy is beállott nagy ijedelmet; főleg, amikor a római lapokból azt is megtudtuk, azt az elhatározott dolgot, hogy ezentúl évenkint néhány papnövendékünket kiképzés végett ebbe a rutén szemináriumba fogják küldeni.

Különösen pedig az e tűntetésben megnyilvánult törekvés nem volt meglepő reánk nézve, mert erre a rutén elnevezés kultusza és az ungvári egyházi sajtó magatartása már otthon is eléggé előkészített bennünket. Ha tehát mindezeket figyelembe

veszszük, akkor tisztán áll előttünk, hogy ebben az esetben az illetékes római tényezők az ottani rutén szeminárium sugalmazásának engedtek. A megíjesztés tehát nem volt egyéb ügyesen kigondolt puhítási kisérlenél, célja pedig nem lehetett más, mint az, hogy nyugodjunk meg a változhatatlanban és ne vigyük a pápa elé ügyünket, ha el akarjuk kerülni azt a botrányt, hogy a pápa egyáltalában nem bocsát maga elé bennünket.*)

Szerencsére azonban a rutén szeminárium besugói, mint most már mindenki tudja, emberükre találtak Vályiban és az ő gárdájában. Vályi hősiesen viselte magát, s amikor a nyilvános audiencia véget ér, de a pápa főpapi környezetének egy része még a szentélyben maradt, én meg nem állhattam, hogy Vályinak nyilvánosan kezet ne csókoljak.

Vályi

Másnap ujból tisztelegtem gróf Revertera nagykövetünknél, s nagyon meglepett, hogy ő még nem volt informálva a nyilvános audiencián történtekről. Közöltem vele, hogy Vályi az utolsó pillanatban engedélyt kapott a pápától és kérelmünket elő is terjesztette. Ezt a nagykövet sehogy sem akarta elhinni, mert úgymond: „Rampolla előttem tiltotta meg neki, s ha a dolog mégis megtörtént, akkor roszsz vége lesz annak".

Nos hát, ebben az esetben vatikáni nagykövetünk éppen olyan roszsz prófétának bizonyúlt, mint amilyen roszsz volt a hírszolgálata. Rampolla bíboros államtitkár nemes ellenfél volt s nem adott igazat a besúgóknak, akik azt szerették volna, hogy Vályit menten kolostorba küldjék.

Bizonyos azonban, hogy Rómában nehéz napjaink voltak. Ezt csak később ismertem fel a maga teljes valójában, amikor a néhány héttel később megtartott nagy *nemzeti* zarándoklatról, egyik abban résztvevő főpapi barátomtól a következő rövid értesítést kaptam: „*Itt* mi, magyarok, vulkanikus talajon járunk, csak úgy inog a föld lábaink alatt".

---

*) Drohobeczky püspök ur is bizonyosan ilyen természetü intrikákra gondolt akkor, amikor bennünket Kőrös és Zágráb közti zarándokutunkon meglátogatván, tréfásan arra intett, hogy ébren legyünk mert mint ruténeknek térhetünk vissza, ha nem vigyázunk magunkra. *Sz. J.*



Meddő kísérletek.

== *Magyar Világ 1907.*
Vinitius álnév alatt. ==

Országos bizottságunk ismeretes programmja, a külön egyházmegyét elutasító 1896. évi kormányi határozatnak megfelelően, az *egyházmegyei közösség* elve alapján épült fel. Ebben a tekintetben az alábbiak nyújtanak némi halvány és vázlatos képet azon jobbára meddő kísérletekről, melyeket tettünk, hogy a magyar kisebbség paritását a lehetőség határai közt biztosítsuk.

1900. évi február havában, tehát közvetlenül a római zarándoklat előtt történt, hogy az Ungváron akkor még fennállott Szt. Bazil-társulat közlönye váratlanúl azzal vádolta meg az országos bizottság elnökét, hogy egy, az orsz. katholikus autonómiát szervező kongreszszuson tartott beszédében, az ó-szláv liturgiát a skizma maradványának minősítette. Ez persze csak ráfogás volt, de egyházi szempontból, egyházi fórumok előtt, ennél súlyosabb vádat kigondolni sem lehetett, feltalálása pedig a halálos ítéletek elrettentő modorában törtnét. (A kongreszszusi beszéd hiteles szövegét lásd a 2. sz. függelékben.)

Az a bizalmi nyilatkozat, amelyet a zarándoklat megtartása után Hajdúdorogon tartott hálaadó ünnepély alkalmával 90 magyar egyházközség részéről 2853 aláírással, ezek között 83 lelkész aláírásával is, az országos bizottság elnökének átnyújtottak, ezt a támadást nemzetiségi irányúnak deklarálta.**)

Az országos bizottság vezetősége a támadás forrását inkább egy bizonyos, a latin ritus kihalt egyháznyelvi álláspontját maj-

---

*) Ez a cikk a „*Magyar Világ*"-nak volt szánva s már kefelevonata is elkészült, de közlése a püspök kívánságára abbamaradt. Jelen formájában a cikk némi változtatáson ment keresztűl.

**) Lásd a zarándoklati Emlékkönyv 33. lapján.

moló irány felülkerekedésében kereste, amelyet néhány egyháztudós nemcsak az ó-szláv, hanem még a román nyelvre is kiterjeszteni igyekezett.

Ügyünkre nézve ez az új irány különösen a miatt vált veszedelmessé, mert egy, a püspök által Máriapócsra öszszehívott értekezleten magyar vidékeink papságának erre leghívatottabb vezérférfiai, kétségtelenül bizonyos pressio alatt, úgy informálták az egyházmegyei főhatóságot, hogy az 1896. évi pápai tilalom végrehajtása, vagyis a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat fokozatos viszszafejlesztése még lehetséges.

Ezt a szomorú és bizonyára Rómának is bejelentett tényt sem az országos bizottság megalakúlása, sem a római zarándoklat eredménye nem volt képes olyan mértékben ellensúlyozni, hogy a már előbb megkezdett viszszafejlesztési kísérletek félbeszakíthatók legyenek. A római zarándoklaton a magyar liturgia ellen történt tüntetés pedig még inkább fokozta a diszharmóniát. A püspök azonban arra kért bennünket, hogy ne törődjünk sem a Szt. Bazil-társulat közlönyének, sem a mögötte álló „egyeseknek" magatartásával, hanem keressünk és létesítsünk valamely oly szervet, amely alkalmas volna az ellentétek kiegyenlítésére.

Megfogadtuk a püspök tanácsát és megalapítottuk a *Magyar Görög Katholikusok Egyesületét.* — Az volt a szándék, hogy az egyesület egyesítse és tömörítse az eddig széthúzott erőket s ezen az úton egyformán felkarolja és erkölcsileg támogassa úgy a magyar liturgia, mint a hegyvidéki segélyakció ügyét s minden egyéb egyházi, népnevelési és társadalmi ügyeinket; ezek közt különösen azt, hogy egyházmegyéinknek felsőbb világi pályákra készülő ifjuságát, egyházmegyéink hagyományos magyar nemzeti irányának megőrzése mellett, anyagilag és erkölcsileg támogassa.

Időközben, a püspök beavatkozása következtében, a Szt. Bazil-társulat közlönye az ó-szláv liturgia diszkreditálására vonatkozó vádat viszszavonta. Igaz, hogy ugyanazon lapszám vezércikkben dicsőítette Barta Ödönt. Mindazonáltal elnökünk félretette az érzékenységet és a bizalmatlanságot. A súlyos vád viszszavonása lehetővé tette, hogy személyes közbenjárásával megkísértse a két, illetve most már három intézményünk közt való szivélyes és barátságos együttműködés megalkotását. Ennek következtében a helyzet tényleg javúlt ugyan, sőt mint a „*Váljunk el*" felírású cikk megemlítette, már-már a teljes egyetértés is

elértnek látszott; ez azonban — sajnos — inkább csak látszat volt, mint valóság. A baj gyökere ugyanis mélyebben volt, mintsem ezt azok vélték, akik a támadások okát pusztán személyi ellentétekben, vagy az érintkezések hiányában keresték.

A baj tulajdonképpeni gyökerét abban a homályban kerestük, amely a közvélemény előtt a püspök úr által 1895-ben reaktivált Szt. Bazil-társulat multját és főalapítójának nevét takarja.

Nem javította, sőt lényegesen rontotta ezt a helyzetet az a körülmény, hogy egy, a társulat reaktiválását hibáztató felszólalás következtében a társulat igazgatója és közlönyének szerkesztője kísérletet tett arra, hogy a társulat főalapítóját, Dobránszky Adolfot rehabilitálja. Ami sikerült Gyulay Pálnak Görgey Arthurt illetőleg, az Dobránszkyval szemben a védőbeszéd tüntetően hazafias áradozásai ellenére sem sikerülhetett.

Belátta végre a társulat veztősége is, hogy annak további fennállása csak szálka lesz népünk és papságunk hazafiságának meggyanúsítására s ennek következtében a társulat maga kérte ki maga ellen a vizsgálatot, hogy önként elhatározott feloszlása előtt elégtételt kapjon a sajtó támadásaiért. Ez meg is történt.

Ez a fordulat éppen olyan váratlanúl, mint kellemesen érintett bennünket, s úgy az egyesület, mint az országos bizottság vezetősége tesvéri készséggel közreműködött abban, hogy egyfelől kiegyenlítődjenek azok a differenciák, amelyek a vagyonfelosztás tekintetében a két egyházmegye között fennállottak, másfelől pedig, hogy az az űr, amelyet a feloszlás maga után hagyott volna, mielőbb kitöltődjék.

Ez utóbbira nézve küldötteink azt az eszmét pendítették meg főpásztorunk előtt, hogy *a Szt. Bazil-társulat helyébe egy nagy népnevelési egyesület alapittassék,* amelybe úgy az orsz. bizottság, mint az egyesület tagjai testüleileg belépnének. — Az eszme tetszett a püspök úrnak s ahhoz hozzájárúlt.

Meglepetést okozott tehát közöttünk, amikor arról értesültünk, hogy a Szt. Bazil-társulat helyébe nem népnevelési egyesület, hanem egy irodalmi és nyomdai részvényátrsaság fog felállíttatni. Mégis habozás nélkül elhatároztuk, hogy ebbe is belépünk és tényleg az aláírásra bocsátott részvényeknek több mint felét mi jegyeztük. Ennek fejében eleinte azt kívántuk, hogy — amint ez hasonló viszonyok közt a nagyrészvényesek kívánságára számos más részvénytársaságnál szokásos is — állítsanak

Budapesten részünkre is egy ellenőrzési joggal felruházott helyi komitét. Erről azonban csakhamar lemondtunk, mert úgy fogták fel kívánságunkat, mintha mi bizalmatlanok lettünk volna a többi részvényesek hazafias érzülete iránt, ami természetesen tőlünk teljesen távol állott. E helyett azt kívántuk tehát, hogy a múltban létezett félreértések teljes kiküszöbölésével állapodjunk meg egy közös programmban, amely úgy a részvénytársaság, mint az egyesületünk által kiadandó hirlapok és egyéb kiadványok szerkesztésénél szem előtt lesz tartandó.

Ezt a programmot az országos bizottság elnöke előbb élőszóval beszélte meg a részvénytársulat titkárával, később pedig karlsbadi üdülése közben részletesen kidolgozta s bemutatta az ugyanakkor Marienbadban fürdőző megyés püspök úrnak. — A programm egyfelől szláv ajkú népünk szellemi színvonalának emelését, másfelől a magyar ajkú hívek lelkiszükségének kielégítését paritásosan felkarolta.

Azonban a részvénytársaság ridegen majorizáló formája már egymagában sem volt biztató ideális célok elérésére, még ha a hozzáfűződő pénzügyi érdekeket mindenki mellékesnek tekintette is. Hozzájárult, hogy az alapítók törvényes jogukkal élve, részünkről csak egy tagot rendeltek ki az igazgatóságba.

Az országos bizottság elnöke mégis remélte, hogy az általa előterjesztett programm elfogadásával és gyakorlati alkalmazásával lehetséges lesz a felmerült ellentéteket, ha nem is egy csapásra, de legalább lassan és fokozatosan megszüntetni. Azonban, sajnos, az igazgatóság többsége a programmot sem fogadta el. Tulajdonképpen még ez se lett volna baj, ha megmaradt volna többségünk a közgyűlésen, mert idővel egy vagy más módon mégis elérhettük volna a paritásos elbánást. Azonban a részvények nyilvános aláírásánál túljegyzések történtek, miért is részvénybirtokunkat megszorítani kellett s ez által kisebbségbe jutottunk. Igy tehát nem maradt más hátra, mint részvényeink visszavonásával kilépnünk a részvénytársaságból.

Ez az akciónk tehát — sajnos — határozott kudarccal végződött, de mégis maradandó értékűnek tartjuk belőle azt, hogy a részvénybirtoknak az alapítók által tervezett ama megszorítását, miszerint a részvénybirtokosok csak görög katholikusok lehetnek, sikerült megakadályoznunk. Ezzel — úgy véljük — jó szolgálatot tettünk a részvénytársaságnak, mert a szándékolt alapszabályszerű kikötés, ha megmarad, előbb-utóbb abba a gya-

nuba keverte volna Rákóczi hűséges népét, hogy az oláh és tót pénzintézetek hazafiatlan példáját akarja becsempészni.

Időközben a liturgikus gyakorlatunk viszszafejlesztésére irányuló lépésekben bizonyos szünet állott ugyan be, de különböző olyan tények jutottak tudomásunkra, amelyek kétségtelenné tették, hogy egy olyan alapos és programmszerű akció előkészítéséről van szó, amely a magyar nyelv kiküszöbölését papságunk, különösen pedig fiatal papságunk szellemének gyökeres átalakítása útján és a rutén akció népszerűségének fedezete alatt kívánja elérni. E tényeket a Magyar Világban elszórtan megjelent cikkek hol nyiltan, hol burkoltan, jobbára már ismertették. E tények miatt az országos bizottságnak az ügybe beavatott elnöki tanácsa a helyzetet a lehető legkomolyabbnak ítélte. Különösen nagy volt az elkeseredés a fejtegetéseink során már többször említett „honfoglalók" iránt, akik a mind nehezebbé váló politikai helyzet zavaros vizében, a rutén akció népszerűsítésével igyekeztek érvényesülni s maguknak előnyöket kihalászni.

Ez az elkeseredés hozta létre azt a V. B. T. T. felirású cikkben már érintett röpiratot, amelyet küzdelmünk eme legkritikusabb időpontjában vezérünk *„Az óhitű magyarság veszedelme"* cím alatt megírt s vezérbotjával együtt oda akarta dobni a közvélemény elé, hogy legyen bíró közte és az új honfoglalók között.

Érezte azonban, hogy a röpirat közrebocsátása esetleg végzetes lépés lenne. Ezért nem merte ezt saját felelősségére megtenni, hanem közölte a kefelevonatot az elnöki tanács négy tagjával s kikérte azok véleményét. Az eredmény az lett, hogy ketten a közrebocsátás mellett, ketten pedig ellene nyilatkoztak. Az utóbbiak ugyanis úgy találták, hogy a röpiratnak személyes éle van a munkácsi egyházmegye vezetősége ellen is, ami pedig csak ártalmára lenne ügyünknek.

A döntő szavazat magát a szerzőt illette s ő úgy döntötte el a kérdést, hogy lemondott a közrebocsátásról. Nehogy azonban az egyházmegye hivatalos tényezői kerülő úton vegyenek tudomást a dologról, s roszszabbat gondoljanak, mint ami szándékban volt, egy engesztelő és magyarázó gyónólevél kiséretében megküldte a kefelevonatot a püspöknek is.

Itt aztán egy zavaró véletlen lépett közbe, amely hoszszú időre megvonta tőlünk a püspök jóakaratát. Egy ügyetlen hi-

vatalnok — a szabadságra távozott szerző utasítását félreértve — külön választotta a röpiratot a gyónólevéltől s az előbbit pár nappal előbb adta fel a püspök címére, aki ilyen módon a röpiratban egy éppen közkézre került és az ő személye ellen is irányult merényletet látott.

Pár nap mulva megkapta a püspök a kisérő-levelet is, de ez már csak kis mértékben volt képes az első chock kellemetlen hatását csökkenteni. Az idő gyógyító erejére volt szükség.

Az elvi ellentétek azonban sokkal nagyobbak voltak, semhogy köztünk és a püspök közt teljes megegyezésről szó lehetett volna. Lassankint azonban mindkét fél belefáradt a küzdelembe s kölcsönösen beláttuk, hogy kapitulálni egyik fél sem fog. 1904. évi október hó 25-én a püspök országos bizottságunk kiküldöttei előtt olyan megnyugtató nyilatkozatokat tett, amelyek egyértelműek voltak a fentérintett programmszerű akció elejtésével. Ezen időpont óta köztünk és a püspök közt mindvégig a legzavartalanabb személyi viszony állott fenn. Kiküldötteink erről a fegyverszünetről formaszerű jegyzőkönyvet vettek fel, amelyet az országos bizottság levéltárában őrízünk.

Nem zavarta meg ezentúl a jó személyes viszonyt semmi, még az a híres *„Leszámolás"* cimű cikk sem, amelyben vezérünk egyszer s mindenkorra végzett azokkal az „Egyesekkel", akik a feloszlatott Szt. Bazil-társulat szellemét igyekeztek átültetni az „Unió" részvénytársaságba. A püspök véleménye szerint ezekkel nem kellett volna ugyan törődnünk, de nem lehetett kitérni a leszámolás elől, mert megtörtént, hogy még saját hirlapi közlönyünk szerkesztőjét is befolyásuk alá kerítették. Éppen ezért arra se volt mód, hogy a leszámolást saját közlönyünkben fejezzük be. Csak a sajtóbíróság előtt lehetett volna ezt tenni s ettől semmi okunk se volt tartani, mert vezérünknek kezében volt annak a védőbeszédnek hiteles szövege, amelylyel az „Egyesek" vezére Dobránszkyt rehabilitálni igyekezett. Minthogy azonban vezérünk nem akarta egyházmegyéink szenynyesét a sajtóbiróság elé hozni, lemondott arról, hogy a Leszámolásra adott válaszokban foglalt súlyos sértésekért ez úton keressen megtorlást. Különben pedig ennek a leszámolásnak is volt egy jó eredménye: az t. i., hogy az Unió részvénytársaság a Dobránszky-kultuszt a leghatározottabb formában dezavuálta.

Budapesti egyházunknak ebbe az időbe eső szervezése bi-

zonyos fordulatot idézett elő az Ungvárral való viszonyunkban is. Lemondtunk arról a reményről, hogy a „közösügyes" intézményekkel eredményeket tudjunk elérni, s azért a Magyar Görög Katholikusok Egyesületét, amely az ügyvivő igazgató nemtörődömsége miatt különben is válságba jutott, feloszlattuk. Vagyonának mintegy 16.000 koronára rúgó maradványa az alapszabályok értelmében budapesti egyházunkra szállt át s ott Szabó Jenő 20.000 koronás adományával együtt eredeti céljára, vagyis görög katholikus főiskolai ifjuságunk segélyezésére, alapitványszerű módon kezelik.

Ezenkívül budapesti egyházunknak az esztergomi főegyházmegyébe történt beosztása nagyon elszigetelt bennünket régi egyházmegyéinktől, de az érseki főhatóság jóakarata bizonyos missiószerű jelleget biztosított számára. Ez pedig nem maradhatott viszszahatás nélkül az eddigi szerepét féltékenyen őrző Hajdúdorogra sem. Ez pedig abban jutott kifejezésre, hogy az ottani egyházközség nem érte be a fegyverszünettel, hanem végleges békét kötött püspökével.

A békeünnepélyre 1905. év őszén az ottani népiskola felszentelése adott alkalmat. Képviselve volt ott országos bizottságunk is, de elnökünk nem ment el, mert az utolsó pillanatban megtudta, hogy ott lesz György Endre is. Az ő szereplését pedig a mi ügyeinkben mindig gyanakvó szemmel nézte. A béke meghozta a V. B. T. T. kis kiadását, a dorogi papnak vörös övvel való kitüntetését is. Régi óhajtása volt ez a dorogiaknak, de mi nem tudtuk kieszközölni. Valószinűleg György Endre jött ide segitségünkre.

Csak a jövő fogja eldönteni, hogy nem danausi ajándékot kaptunk-e s hogy e békefordulat nem lesz-e hátrányos a köztünk és a dorogi végrehajtó-bizotság közt fennálló fegyverbarátságra? Egy azonban bizonyos, hogy a végleges megoldás már nem késhetik sokáig. Napró-napra csökken a remény, hogy a magyar liturgia szentesítését az eddigi egyházmegyei közösség mellett el lehessen érni és nem lesz más megoldás, mint a külön egyházmegye. Hogy tehát a nemzet érdeklődését újból felkeltsük, vezérünk arra a gondolatra jött, hogy a nemzeti közvélemény leghivatottabb fórumához, az országgyűléshez kell fordúlni.

Felkérésére az emlékiratot egyik legjelesebb és ragyogó tollú tudósunk dolgozta ki s az most a bizottság levéltárának egyik leg-

becsesebb ereklyéje. Egy megrendítő jajkiáltás az, mely kétségtelenűl hatalmasan felrázta volna a közvéleményt, de...

Az elnököt illetékes oldalról figyelmeztették, hogy ellenségünkké tennénk a latin szert. püspöki kart, ha ügyünket a parlament elé vinnők. Ez előtt meg kellett hajolni s az elnök nem tehetett mást, minthogy a mindinkább szaporodó zátonyok közt tovább evezzen hajónkkal a cél felé.



A görög katholikus magyarság és a nemzetiségi kérdés.

═ *Budapesti Szemle 1909. 391. sz.*
Szerző neve alatt. ═

A gör. kath. magyarok 1900. évi zarándoklatát, amelynek keretében ők a templomaikba már jó régen bevitt, de 1896-ban letiltott magyar egyháznyelvi gyakorlat törvényes elismerését kérték XIII. Leó pápától, egy a zarándoklatról kiadott vaskos emlékkönyv alapján akkoriban a *Budapesti Szemle* is ismertette*)

A zarándoklat óta már kilenc esztendő folyt el s a hazai közönség, amelynek érdeklődése újabb időben inkább a görögkeleti magyarok hasonló irányú mozgalma felé fordúlt, jóformán csak annyit tud a további fejleményekről, hogy a római szent-szék mindeddig nem adta meg a kért törvényes elismerést. Valószínűleg ez a tudat s az abból vont következtetések adták meg a lökést arra, hogy előbb a gör. keleti magyarok ügyét kell dülőre vinni. Ez ugyan szintén egyházfői jóváhagyást igényel, de ez a jóváhagyás akár a karlovici szerb, akár pedig a konstantinápolyi görög patriarchánál könnyebben kieszközölhető.

Az országos bizottság, amelyet a gör. kath. magyarok a törvényes elismerés kieszközlésére 1898-ban alakítottak s amely a

---

*) *Küzdelem a magyar liturgiáért* című cikkben, megjelent a *Budapesti Szemle* 1901. évi 298. számában. Az itt ösmertetett kiadvány címe: *Emlékkönyv a görög szertartású katholikus magyarok római zarándoklatáról,* kiadta a gör. szert. kath. magyarok országos bizottsága Budapesten, 1901. évben. Nagy 4°, V + 3 szt. + 206 + 2 szt., 19 önálló fényképmelléklettel és két térképpel. *Hungária* könyvsajtó.

római zarándoklatot is rendezte, most már évek óta nem adott életjelt magáról. Időről-időre csak egyes vidéki — mint például a nagykárolyi és makói — gör. kath. magyar egyházakról jelennek meg némi mozgalmat jelentő hírek a napilapokban. Ez látszólag arra enged következtetést, mintha a zarándoklat nem lett volna képes feltartóztatni a pápai tilalom végrehajását s még csak ittott folynék az a guerillaharc, amelyet a *Budapesti Szemle* cikkírója előre megjósolt arra az esetre, ha az illetékes tényezők az ügyet kellőképen fel nem karolnák.

Mindenki tudja, hogy ily felkarolásban a gör. kath. magyarok sem a kormánytól, sem a magyar társadalomtól nem részesültek és a közbejött parlamenti zavarok, gyakori kormányváltozások, főleg pedig a nemzet és korona meghasonlása miatt nem is részesülhettek. Sőt miután a nemzeti betegségek is rendszerint a nemzettest leggyengébb részeit támadják meg legerősebben, joggal következtethető, hogy a saját erejökre utalt görög katholikus magyarok ellentállási képessége a közbejött politikai válság által legtöbbet szenvedett. Hiszen ők nem hiába nevezték magokat a magyar nemzet „legelhagyottabb ágának" abban az emlékiratban, amelyet a római szentszék elé terjesztettek.

Egyáltalában az 1896-iki millennáris év csak azoknak hozott örömöt, akik a multban élnek. Nem is szólva a nemzet és korona közti meghasonlásról, amelynek csírája benne fogamzott meg, a honfoglalás ezredik éve egynél több végzetes csapást mért a gör. kath. magyarokra.

Az első csapást báró Bánffy Dezső akkori kormányelnök hirdette ki a képviselőház szeptember 5-iki ülésében egy „kormányi megállapodás" alakjában. Ennek az volt az értelme, hogy a gör. kath. magyarok külön egyházmegyére (püspökség) mindaddig nem számíthatnak, míg a római szent-szék a magyar liturgiát nem engedélyezi.

Nyomban követte ezt a második csapás: Róma nemcsak nem engedélyezte a magyar liturgiát, hanem még azt a jobbára csak részlegesen magyar nyelvű gyakorlatot is letiltotta, amely a magyar vidékeken már évtizedeken át kifejlődött és meggyökeresedett. A véletlen úgy hozta magával, hogy Rómában és Budapesten csaknem egyidejűleg mondták ki a halálos itéletet a gör. kath. magyarok fölött, amennyiben a Congregatio sancti officii az erre vonatkozó döntést szeptember 2-án mondotta ki s ez a döntés szeptember 4-én már a pápa jóváhagyását is megnyerte.

A harmadik csapás a rutén elnevezésnek a politikai divatja volt, amely ugyancsak a honfoglalási emlékünnepélyek során termett meg. Ez a név ugyanolyan helyzetet teremtett a gör. kath. magyaroknak az eddig minden nemzetiségi jelző nélkül tisztán görög katholikusoknak nevezett munkácsi és eperjesi egyházmegyékben, mint aminőben a balázsfalvi, ú. n. román érseki tartomány megalkotása óta az oláh többségű egyházmegyékben élő görög katholikus magyarok vannak.

Az év végén pedig megjött negyedik csapásként az a hir is, hogy a pápai letiltás következtében most már a magyar liturgiát a magyar kormány is elejtette s mindössze csak annyiban kérte a letiltás enyhítését, hogy a nép-ének és azok a közönséges litániák (görögül: ekteniák), amelyeket nagyobb templomokban a diakonusok mondanak, magyar nyelven legyenek végezhetők.

Természetesen a pápai tilalmat viszont nyomban követték azok a rendszabályok, amelyeket az illetékes egyházi hatóságok a magyar nyelvű gyakorlat elfojtására szükségesnek találtak. Nevezetesen az anyanyelv (lingua vulgaris seu nationalis) templomi jogosultságára vonatkozó ősrégi tanítás megszüntetése a papnevelőkben, a ruténül nem tudó magyar ifjak kizárása a papnövendéki pályázatokból s a rutén nyelvnek kötelezővé tétele a magyar felekezeti népiskolákban. Ezeket azért találták szükségesnek, mert a görög isteni tisztelet berendezése tagadhatatlanúl megkívánja, hogy a nép a misét megértse; az élő rutén nyelv pedig, ha nem is egészen azonos az ó-szláv egyházi nyelvvel, de teljesen alkalmas kulcs ennek megértésére.

Ily előzmények mellett már egymagában véve is nehéz volt tehát a feladat, amelyre 1898-ban az országos bizottság vállalkozott. Fokozta a nehézséget az a körülmény is, hogy az illetékesség és a modus procedendi kérdésében a vélemények nagyon eltérők voltak.

A magyar szabadságharc dicsőségének fényétől övezett *Popovits Vazul*-ig maguk a gör. kath. püspökök is azon a nézeten voltak, hogy az 1649. évi egyházi uniónak ismeretes „ut ritum graecum ipsis servare liceat" kikötése, a görög szertartás ősi gyakorlata értelmében, az anyanyelv használatának jogosúltságát jelenti; így tehát a magyar liturgia törvényes érvényesüléséhez nem szükséges egyéb, mint az, hogy az egyházi könyvek magyar nyelven is meg legyenek és hogy azok fordításának hitelességét az illetékes megyés püspökök elismerjék. Az unionalis egyezménynek

ekként való magyarázata alapján az esztergomi érseki hatóságnak olyan irányú beavatkozásában, hogy a magyar nyelv egyházi használatához a római szentszék jóváhagyása szükséges, sokan az egyházi unio sérelmét látták, s különösen a túlzó nemzetiségi érzületűek állandóan ezzel izgattak. Az országos bizottság természetesen nem helyezkedhetett erre az álláspontra. Azonban éppen olyan túlzónak találta azt a másik felfogást is, hogy az „abuzus"-nak minősített eddigi gyakorlat azonnal való megszüntetésével, előzetes elvi engedélyt kell kérni az apostoli széktől, úgy amint azt a mult század derekán az arab nemzetiségű graecomelchiták püspökei tették. Az előzetes engedély kieszközlését javasolta ugyan a tudós *dr. Tóth Miklós* eperjesi püspök is a kultuszminiszterhez intézett, 1881. évi április hó 26-án 1356. sz. a. kelt felterjesztésében,*) de nem elvi okokból, hanem tisztán csak azon gyakorlati célzattal, hogy a fordítási és nyomatási munkára fordítandó költségek esetleg kárba ne vesszenek. E mellett azonban ő is hangsúlyozta, hogy a már évtizedek óta fennálló gyakorlatot „beszüntetni teljességgel nem volna tanácsos, mert ez nagy rázkódtatásokat és beláthatatlan következményeket vonna maga után; sokkal célszerűbb és eszélyesebb lesz ennélfogva a már be nem tiltható gyakorlatot egyházi főhatóságilag szentesíteni."

Erre az álláspontra helyezkedett az országos bizottság is és a római szentszékhez benyujtott emlékiratában nem az elvi engedély megadását, hanem a fennálló gyakorlat törvényes elismerését és szentesítését kérelmezte.

Annál is inkább kérhette ezt, mert köztudomás szerint az ó-szláv és oláh nyelvű liturgikus gyakorlat is előzetes pápai engedély nélkül fejlődött ki s csak utólagosan nyerte meg a törvényes elismerést. Sőt bebizonyítható, hogy az egyházi könyveknek oláh fordítása a törvényes elismerés időpontjában még távolról sem volt olyan előrehaladott állapotban, mint a magyar fordítások már ma is vannak.**) Csak rosszakarattal lehet tehát kudarcot keresni abban, hogy a római szentszék mindeddig nem adta meg az elvi engedélyt, mert hiszen ezt senki nem is kérte. Az oláhoknak említett példája pedig azért nem lehet mérvadó, mert ennél a sörgősség és bizonyos egyházpolitikai vívmány esete forgott

*) Lásd a felterjesztés részletes szövegét a *Magyar Világ* 1907. évi 13—14. számában.

**) V. ö. *Melles Emil* cikkét a Kath. Szemle 1900. évf. IV. füzetében.

fenn, amenynyiben az oláhok a skizma elhagyását és a római egyházba való visszatérésüket saját nyelvük egyházi használatának törvényes elismerésétől tették függővé.

A gör. kath. magyarok sem ily sürgősségre, vagy hasonló egyházpolitikai előnyre, sem a koronás főkegyúr pártfogására nem hívatkozhattak. Pedig az utóbbi alighanem döntő súlyú volt az oláhok kívánságának teljesítésénél, holott a magyar ajkú gör. katholikusok törekvése az előadottak szerint még a koronás főkegyúr tanácsadóinak retortáján sem volt képes keresztül hatolni.

Ilyen körülmények közt az országos bizottságnak úgyszólván mindent elölről kellett kezdenie, hogy a pápai tilalom végrehajtásának feltartóztatásával időt nyerjen azon előfeltételek megteremtésére, amelyek hiánya miatt a gör. kath. magyarság ügye addig hajótörést szenvedett. Ezek az előfeltételek a következők:

1. hogy az 1896-iki tilalmat a római szent-szék véglegesnek — causa finitanak — ne tekintse s e végből elsősorban a mindkét szertartású katholikus püspöki kar jóakaratú támogatásának megnyerése;

2. hogy a gör. kath. magyar nép a magyar nyelvhez, mint az egyház által legfőbb törvénynek elismert lelki szükség követelményéhez, addig is szívósan ragaszkodják, amíg az egyházi fegyelemmel a teljes összhangzat elérhető lesz

3. az összes egyházi könyvek lefordítása és a fordítások hithűségének az egyházi hatóságok részéről való elismerése; végre

4. a hazai gör. kath. egyházmegyék részint már kialakult, részint kialakulóban levő nemzetiségi jellegének megszüntetése, vagy esetleg a gör. kath magyarok számára egy külön egyházmegye létesítése.

Ez a négy sarokpont teljesen elhatárolja azt a területet, amelyen az országos bizottság működése jogos kritikának lehet tárgya. Az olvasóra bízzuk annak megítélését, hogy a közbejött politikai zavaroknak menynyiben lehetett részük abban, ha a felsorolt előfeltételeket a lefolyt tíz év alatt távolról sem sikerült oly mértékben biztosítani, mint ezt a magyar ajkú hívek nagyszabású sorakozásától, az országos bizottságban egyesült intelligencia súlyától és a zarándoklat impozáns lefolyásától várni lehetett volna. Ám lássuk ezeket egyenként.

Hogy a legelső előföltételt milyen mértékben sikerült eddig biztosítani, erről már beszámolt a római zarándoklat emlékkönyve.

Eszerint a római szent-szék kijelentette, hogy hajlandó a kérelem teljesítését fontolóra venni. Ez ha nem is jelenti az 1896-iki tilalom egyenes visszavonását, de mindenesetre jelenti azt, hogy dogmatikus akadály nincs, egyházpolitikai szempontból pedig e kérelem teljesítése megfontolás tárgyául szolgálhat. A hazai római kath. püspöki kar részéről, amelynek véleménye kétségtelenül a legnyomatékosabban fog latba esni a megfontolásnál, annak mérvadó tagjai megjelölték azt a határt, ameddig a kérelmet támogatni hajlandók, még pedig olyan értelemben, hogy az átlényegülés kánonjának kivételével az egész isteni tisztelet magyar nyelven legyen végezhető.

Hogy a római katholikus püspöki karnak ezt a jóindulatú állásfoglalását kellőkép mérlegelhessük, szükséges tudni a következőket.

Ismeretes ugyanis, hogy a gör. kath. magyaroknak a róm. kath. egyház példája adta meg az alapot arra, hogy a latin felfogás szerint „kihalt"-nak minősíthető ó-szláv liturgikus nyelv mellett a magyar nyelvet bevigyék a templomba. Eleinte ezt a mozgalmat a róm. kath. clérus is szívesen látta, de midőn az élő oláh nyelv használatával szemben a gör. szertartás kihalt egyházi nyelvének fictióját*) tovább fenntartani nem lehetett s a görög katholikus magyarok mind hangosabban követelték a magyar liturgiát, a római katholikus clérus határozottan állást foglalt ellene, mert komoly aggályok támadtak, hogy a görög szertartás magyar liturgiája káros hatással lehetne a latin szertartásra.

Egy nagytudományú hittudós és a keleti ritusok ügyeiben világhírű szaktekintély: *Nilles Miklós* jezsuita atya és innsbrucki egyetemi tanár hatása alatt, aki nyiltan elismerte a gör. kath. magyarok törekvésének jogosúltságát, ezek az aggályok lényegesen

---

*) Arra a vitás kérdésre nézve, hogy az ószláv nyelv menynyiben minősíthető kihaltnak, *dr. Tóth Miklós* eperjesi püspök már említett felterjesztésében következőleg nyilatkozik: „Ámbár az ószláv liturgikus nyelv egyes nyelvészeti formái és szókötéseiben a mostani szláv dialectusoktól némileg eltér, de az orosz és különösen a rutén dialectushoz oly közel áll, hogy a hívek azt mindenütt nehézség nélkül megértik, hol az elvont eszmék és vallásos fogalmak magasztossága szellemi képességüket nem korlátozza." Maguk a legjelesebb szláv nyelvészek is elösmerik, hogy szerkezetében az ószláv nyelvhez a rutén áll a legközelebb. Ezt a közelséget még fokozza a rutén nyelvben maig is élő számos nyelvtani és szókincsbeli archaizmus, amely a többi szláv nyelvekből már kihalt, de — s ez az érdekes — *csupán* a magyarországi rutének népnyelvében maradt meg maiglan is.

megenyhültek ugyan, de még ma sem szüntek meg teljesen. A püspöki kar mérvadó tagjainak érintett állásfoglalása nemcsak a magas clérus jóindulatát, hanem egyúttal azt a mértéket is jelzi, amelyben az említett aggályok még mindíg fennállanak.

A püspöki karnak ez az állásfoglalása mindenesetre igen jelentékeny haladást mutat a Bánffy-kormány által javasolt, de a római szent-szék által visszautasított azon modus vivendi-hez képest, mely olyan nagy felháborodást okozott a gör. kath. magyarok közt. Elvileg azonban ez a megoldás még nem jelentené a magyar liturgiát, hanem csak egy olyan, a nép lelki szükségéhez símuló magyar nyelvű isteni tiszteletet, amely külső megjelenésében már csaknem azonos a magyar liturgiával. A tapasztalás lenne hívatva igazolni, hogy e megoldás — mint átmeneti állapot — menynyiben volna alkalmas megszüntetni a még fennálló aggályokat.

A római zarándoklat említett közvetlen eredménye mindenesetre lehetővé tette, hogy a magyar kormány újból fölvegye a római szentszékkel az elejtett diplomatiai fonalat. Ezt azonban az egymást követő szabadelvű kormányok elmulasztották. S ez még jól is volt így, mert a szabadelvű kormányzat nem volt kedves Róma előtt s beavatkozása inkább árthatott volna az ügynek, mintsem hasznára lett volna. Annyi azonban már az eddig előadottakból is világosan kitűnik, hogy a hazai politikai sajtó milyen helytelen nyomon járt akkor, amidőn a gör. kath. magyarság sérelmes helyzetéért minden felelősséget Rómára és a kath. egyházra igyekezett hárítani.

Az országos bizottság megkísérlette, hogy helyes irányba terelje a sajtó érdeklődését, de nem sikerült ellensúlyoznia a szabadkőmivesek és a nemzetiségi sajtó befolyását. Ez eléggé megmagyarázza, hogy a bizottság évek óta nemcsak a napisajtóban nem adott életjelt magáról, hanem még a nyilvános űlésezésektől is tartózkodott, nehogy az egyházi fegyelem meglazításával legyen vádolható, vagy pedig a nemzetiségeknek tápot nyujtson újabb támadásokra.

A további fejleményekre nézve döntő kérdés, hogy a gör. kath. magyar népnek mennyiben sikerült megvédelmezni lelki kenyerét, vagyis azt az előföltételt, amelyet a fönnebbi 2. pont alatt körvonaloztunk?

Erre a kérdésre tiszta feleletet csak úgy adhatunk, ha a mai helyzetet összehasonlítjuk azzal, amely közvetlenül a pápai tila-

lom előtt fönnállott. Erre nézve báró Bánffy volt kormányelnök úgy nyilatkozott, a már említett kormány megállapodás közzététele alkalmával, hogy csak Hajdúdorogon miséztek teljesen magyarul. Ez azonban nem vehető szó szerint, hanem kétséget nem szenved, hogy Hajdúdorog példáját még legalább 4—5 más egyházközség is követte, míg a többi egyházközségekben a magyar nyelv csak a mise egyes részeiben, kisebb-nagyobb, de nagyon is váltakozó mértékben, foglalt tért a templomban.

Ezzel szemben a mai helyzet az, hogy teljesen magyar misét sehol sem végeznek, ellenben meglehetős egyöntetűség alakult ki abban az irányban, amelyet a mérvadó római katholikus egyházfők úgyszólván maximális határnak jeleztek: hogy t. i. az áldozópap csendes imáin és az átlényegülésnek fönnhangon mondott szavain kívül a mise összes többi részei magyarúl végeztetnek.

Számszerűen pontos statisztikát sem a mostani, sem a korábbi állapotról nem adhatunk, mert a dolog kényes természeténél fogva némely lelkész kevesebbet, más pedig többet vall be, mint amennyit valóban végez. Megközelítőleg mindkét stadiumban százra tehetjük azon anyaegyházak számát, amelyekben a gyakorlat érvényesült. Igaz ugyan, hogy a nyelvhatárokon néhány egyházban az 1896. előtti gyakorlat megszünt, de viszont Budapesten, Debrecenben és Miskolcon új anyaegyházak keletkeztek s ezenfelül a nagykárolyi magyar egyházközség a nagyváradi ú. n. oláh egyházmegyéből visszacsatoltatott a munkácsi ősi egyházmegyéhez. Kiterjedésében tehát a gyakorlat semmit sem nyert, holott pedig a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben még mintegy 20, az oláh egyházmegyékben pedig mintegy 50 olyan tisztán magyar egyház van, ahol az istenitiszteletet még kizárólag ó-szláv illetve oláh nyelven végzik. Belsőleg azonban a gyakorlat nemcsak egységesebbé lett, hanem annyira megszilárdult, hogy közfelfogás szerint azt a legsúlyosabb rázkódtatások megkockáztatása nélkül most már kiirtani alig lehetséges.

Egészben véve a római szent-szék döntésének kitolása inkább előnyére vált az ügynek, mintsem hátrányára, de még nyilt kérdésnek látszik, hogy vajjon a latin szertartás károsítására vonatkozó aggályok most már véglegesen megszünteknek tekinthetők-e, vagy sem?

Erre nézve bizonyára elegendő támpontot nyújt a mai gyakorlat, mert — amint már érintettük — e gyakorlat külső megjelenésében csaknem azonos a magyar liturgiával és elég kiterjedt

is arra, hogy az esetleges káros hatások már kétségtelenül mutatkoztak volna. Ennek azonban sehol semmi nyomát sem találjuk. Sem olyan értelemben, hogy e gyakorlat impulsust adott volna a magyar nyelv nagyobbmérvű, vagy általános érvényesülésének követelésére a latin ritusban, sem pedig olyan értelemben, hogy latin szertartásúak a görögre kívántak volna átmenni. Holott pedig megfordított értelemben a ritusváltoztatások még most is állandó napirenden vannak és — mint még kimutatandjuk — ez a helyzet előreláthatólag a görög ritus magyar liturgiájának törvényes elismerése után sem fog megváltozni, legalább lényegesen nem. Remélni lehet tehát, hogy ezek az aggályok a döntő pillanatban nem fognak akadályul szolgálni.

Áttérve az egyházi könyvekre, a legszükségesebb könyveknek azok a fordításai, amelyek alapján a mai gyakorlat végeztetik, a mult század 80-as éveiben a munkácsi és eperjesi szentszékek közreműködésével készültek ugyan, de még nélkülözik az egyházhatósági jóváhagyást, mert ezt az akkori esztergomi érseki hatóság ellenezte. Ezeket néhai *Danilovits János* volt hajdúdorogi püspök saját költségén adta ki. Ezek a fordítások kevés kivétellel fedezik ugyan a parochiális templomok szükségleteit, de a liturgikus szempontból megkívántató összes egyházi könyvek nagyobb részéről a fordítások még hiányoznak, miért is a magyar liturgia törvényes elismerésének megsürgetése időelőttinek látszik addig, amíg az összes egyházi könyvek lefordítva és — habár csak magánhasználatra is — egyházhatóságilag jóváhagyva nem lesznek.

És itt egy újabb jelével találkozunk annak, hogy a római szent-szék nincs intransigens állásponton.

A görög ritus minden ismerője csak természetesnek fogja találni, hogy a római szent-szék visszautasította a magyar kormánynak azt az ajánlatát, amely a magyar liturgiának az ó-szláv vagy esetleg az élő oláh liturgiába való bevitelét jelentette volna, mert a görög egyház ily bilinguismust nem tűr és nem ismer. Az apostoli szék azonban már ugyane visszautasító válaszában kijelentette, hogy a görög egyházi könyveknek magánhasználatra való lefordítása nem ütközik akadályba, ha a fordítás a püspökök ellenőrzése és jóváhagyása mellett történik. Sajátságos módon az akkori magyar kormány nem reagált erre az előzékenységre és csak akkor vett tudomást róla, amikor az ó-szláv egyházi könyvnek újból való kiadása került napirendre.

Feljegyezzük itt azt az érdekes körülményt, hogy e fordítások ügyét már az utolsó pozsonyi diétán is szóbahozták s erre való hívatkozással *báró Eötvös József* már első minisztersége idejében kijelentette Popovits Vazul akkori munkácsi püspöknek, hogy a magyar kormány hajlandó lesz gondoskodni az anyagi eszközökről, ha a püspök vállalkozik a fordítások eszközlésére.*) Természetesen azonban a forradalom zaja és a bekövetkezett események elnyomták ezt a kezdeményezést és később is *Trefort Ágoston* volt kultuszminiszter nem ezen az alapon vette fel újból az ügyet, hanem a külön püspökség kérdésében. Hát hiszen vitatható, hogy melyik lett volna a helyesebbik kezdőlépés, de az eredmény megmutatta, hogy nagy kár volt a báró Eötvös által felvett fonalat elejteni.

Végre is *Széll Kálmán* kormánya alatt teljesült a gör. kath. magyarságnak ez az óhajtása, amennyiben a törvényhozás (1904. évi XXXI. t.-cikk átmeneti kiadások XV. fejezet, 21. cím) 400.000 korona hitelt szavazott meg az ó-szláv egyházi könyvek újból való kiadására és a magyar fordításokra. Azonban a hiteltől tapasztalás szerint hosszú idő szokott eltelni a beváltásig és csak a jövő fogja megmutatni, hogy helyes volt-e a fordítások ügyét kapcsolatba hozni az ó-szláv könyvek új kiadásával? Az egyházi könyvek fordítására szükséges hitel engedélyezésénél a kormánynak nyilván az volt a szándéka, hogy bizonyos nyugvópontra hozza a gör. kath. magyarok mozgalmát, de a valóságban inkább *holt*

---

*) Br. Eötvös Józsefnek érintett leiratát szószerint ideiktatjuk, amint következik:

„2122. sz. június 19. 1848. Elnöki levél a munkácsi g. kath. Püspöknek. A magyarajkú görög katholikusok részéről az egyházi könyveknek magyar nyelvre eszközlendő fordítása nemcsak a mult országgyűlésen indítványoztatván, de legújabban a kívánat teljesítése utáni forró vágy a lapok útján ismételve nyilváníttatván, Méltóságodat felhívni van szerencsém, miszerint ez a hívekre nézve nemcsak megnyugtató, de magát a nemzetiséget nem csekély részben emelő közkívánatnak hajlandó-e sikert eszközölni részéről? S ha Méltóságod figyelmét leginkább azon körülményre fordítva, melynél fogva a görög katholikusok nagy része az isteni szolgálatoknál eddig használt orosz nyelvet éppen nem értik s így azon lelki öröm és magasztalástól fosztatnak meg, melyet minden igaz keresztény teremtőjéhez bocsátott imának saját nyelveni elmondásán élvezni szokott, — e kívánatnak részéről eszközlendő teljesítését elfogadni késznek mutatkozna, részemről sem késendek az annak teljesítése körüli segédeszközök megadását teljes örömmel siettetni. (Kívül: A munkácsi g. c. Püspöknek az egyházi könyvek lefordítása iránt.)"

pontnak lehet ezt nevezni. Ugyanis az eddig előadottak mindazt felsorolják és kimerítik, amit a gör. kath. magyarok az utolsó viszontagságos 10—12 év alatt elérni képesek voltak s a helyzet alapos ismeretével minden kishitűség nélkül állítható, hogy ezen a mértéken túl most már saját erejéből alig juthatnak tovább addig, amíg öt egyházmegyébe úgy vannak beosztva, hogy mindenütt kisebbséget, sőt a munkácsi egyházmegye kivételével úgyszólván törpe kisebbséget tesznek. Fölösleges ezt bővebben fejtegetni, mert még fel is téve azt a kedvező esetet, hogy az egyházi hatóságok képesek magukat emancipálni a többséget tevő hívek nemzetiségi féltékenységének befolyása alól, lehetetlen tőlük azt kívánni, hogy a többség hitéletének gondozása mellett magyar híveik lelki szükségével, a magyar liturgiával máskép foglalkozzanak, mint oly gazdátlan közös ügygyel, amelynek külön szerve nincsen. Elég bizonyiték erre, hogy az egyházi könyvek fordítására engedélyezett hitel megszavazása óta immár öt év telt el anélkül, hogy csak a legkisebb eredményt is lehetne felmutatni. Azt pedig mondani nem szükséges, hogy ott, ahol a nemzetiségi féltékenység egyenesen terrorrá fokozódik, mint pl. az oláhok közt, a magyar hívők lelki élete nem egyéb gyötrelemnél.

Vitás kérdés lehet, hogy lehetséges-e, vagy célszerű-e az összes gör. kath. magyarságot egy egyházmegyében egyesíteni, vagy pedig elegendő volna úgy csoportosítani a jelenlegi görög katholikus egyházmegyéket, hogy a magyarság legalább egyben absolut, illetve viszonylagos többségre jusson? Csak sajnálni lehet azonban azt, hogy akár egyik, akár másik módon a célnek megfelelő egyházi szervezetet, habár egyelőre az egyházi nyelv kérdésének bolygatása nélkül is, már régen nem létesítettek. Tehették volna ezt anélkül, hogy ezáltal akár az egyház, akár az állam bármit is kockáztatott volna. A mai stádiumban egy ily külön egyházi szervezet létesítése minden esetre a legjobb formát, módot és alkalmat nyujtaná a magyar egyházi nyelv törvényes elismerésének kieszközlésére s a Bánffy-féle „kormányi megállapodás" már csak azért sem tartható fenn, mert kibogozhatlan *circulus vitiosus*-t alkalmas teremteni, amennyiben az egyház sokkal több joggal megfordíthatja a tételt és azt mondhatja ,hogy a magyar liturgia törvényes rendezéséről szó sem lehet addig, míg erre alkalmas egyházszervezeti talaj nem létezik.

Bizonyára a legmegfelelőbb megoldás az volna, ha az újabb keletű nemzetiségi egyházmegyék rendszere teljesen kiküszöböl-

tetnék, vagyis visszaállíttatnék a régi állapot, melyben minden gör. kath. hívő — bármely nyelvcsoporthoz tartozott is — a másik nyelvcsoport templomát a magáénak tekintette. Kívánatos volna tehát, hogy az e tekintetben egy idő óta meggyökeresedő ellentétes egyházi gyakorlat összehangzásba hozassék hazai törvényeinkkel, melyek a gör. kath. egyházban nemzetiségi különbségeket nem ismernek. Nincs is semmi belső jogosúltsága ennek a nemzetiségi megkülönböztetésnek, mert a görög hittudósok szerint nem egy vagy más meghatározott nyelv, hanem egyáltalában az *anyanyelv* (élő, vagy ősi) templomi használata, specificuma a görög ritusnak és így nem indokolt a használatban levő anyanyelveket — mint liturgikus nyelveket — az universalis latin nyelv mellé állítani, hanem az csak a görögöt illeti meg, melynek az ó-szláv, oláh stb. csak egyszerű fordítása. Különösen indokolatlan az ó-szláv egyházi nyelv révén a rutén elnevezés használata, mert hiszen a bolgárok, szerbek és nagyoroszok is ezt a nyelvet használják, de azért vallásuk révén senki sem nevezei őket ruténeknek s egyházi vonatkozásban ők maguk is a görög-orthodox elnevezéssel élnek. Végre pedig Magyarországon már csak azért sincs jogosúltsága e nemzetiségi megkülönböztetésnek, mert a lugosi kivételével nincs gör. kath. egyházmegye, melynek hívei egy egységes nemzetiséghez tartoznának. Mindezekről a magyar kormány, illetve a magyar püspöki kar feladata volna meggyőzni a római szent-széket, s ha ez sikerülne, akkor tényleg elegendő volna a gör. kath. egyházmegyék kereteit a már jelzett irányban módosítani, ellenkező esetben azonban a magyar püspöki kar sem támaszthatna jogos nehézségeket az ellen, hogy a gör. kath. magyarság részére a már régóta sürgetett külön egyházmegye végrevalahára felállíttassék.

A már többször idézett kormány-nyilatkozatból tudjuk, hogy a magyar püspöki kar a külön egyházmegye felállítása ellen foglalt állást, még pedig, mint báró Bánffy csípősen megjegyezte: „Nem a kellő indokolással", de mégis azzal a hozzáadással, hogy „a magyar liturgia e nélkül is lehetséges, sőt kívánatos." Habár tehát a gör. kath. magyarok elsősorban természetesen, egy külön egyházmegye fölállítását óhajtják, mégis országos bizottságuk kötelességszerűen alkalmazkodott a püspöki kar álláspontjához, egyúttal annak intentiói szerint is vélt eljárni akkor, midőn tőle telhetőleg mindent elkövetett a nemzeiségi megkülönböztetések kiküszöbölésére, nehogy ezek a megkülönböztetések útjában áll-

janak a főcél megvalósításának, vagyis annak, hogy a gör. kath. magyarság a görög katholikus egyház kebelében külön nyelvcsoportnak elismertessék. Azonban az országos bizottság, a „román" elnevezésről nem is szólva, legkevesebb sikert éppen abban a küzdelemben ért el, melyet az ezredéves ünnepélyek alkalmából divatba hozott „rutén" elnevezés ellen folytatott. Hála Széll Kálmán beavatkozásának, a politikai divat mint ilyen megszűnt ugyan s egyelőre még a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben sem volt nehéz a rutén elnevezésnek általános és hivatalos használatba vételét megakadályozni, mert hiszen látjuk, hogy szláv ajkú gör. katholikusaink Amerikában is nem a rutén, hanem a „magyar orosz" elnevezés alatt küzdenek az ukraino-rutenizmus ellen. Azonban sajnos, ez az elnevezés mindinkább meggyökeresedni látszik a polgári életben s még ennél is nagyobb baj az, hogy éppen a latin egyházi férfiak a gör. katholikusok vallási megjelölésében mindinkább elhagyják a rövidség kedvéért használt régi „görög" elnevezést, hanem e helyett az egyházi nyelvek szerinti megkülönböztetéssel részint a román, részint a rutén elnevezést használják.

A vallás és nemzetiség egybekeverésének a régi népies használatból a hivatalos vagy félhivatalos használatba való ilyen átültése társadalmi szempontból egyszerűen tűrhetetlen állapotot teremt a görög katholikus magyarságra nézve. Ezen felül a mai állapot pusztán hitéleti szempontból is mindinkább tarthatatlanná válik nemcsak ott, ahol az isteni tiszteletet még egészében a nép által nem értett nyelven végzik, hanem ott is, ahol a fennálló gyakorlat már kielégítőnek látszik gondoskodni a nép lelki szükségéről. Tulajdonképpen a nemzetiségi féltékenységnek nem is lehet rossz néven venni, ha olyan görcsösen belekapaszkodik az 1896-diki pápai tilalomba, mintha az dogma volna s ha ez alapon azzal gúnyolódik, hogy itt csárdást végeznek a templomokban, de zavaró körülmény az is, ha a hívőknek folytonosan rettegniök kell az 1896. évi pápai tilalom esetleges megújításától. És különben is sokan vannak, akik e gyakorlattól még a helyi szokás jogérvényét és tisztességét is megtagadják. Mindez természetesen lelkiismereti nyugtalanságot szül a hívekben s ezenkívül a hitélet kárára is fokozza azt a keserűséget, amely eltölti a hívek lelkét, ha látják, hogy nemzetiségi hittestvéreiknek saját nyelvük kizárólagos használatát úgy az egyházi, mint a világi törvények kifejezetten biztosítják.

Egyfelől a nemzetiségi féltékenység, másfelől a róm. kath. klérus aggályoskodása volt kezdettől fogva az a két szirt, amely körül mai napig a gör. kath. magyarság hajója evezett. Ám a nemzetiségi féltékenységet, mint pathológiai jelenséget, sem terrorrá kimagasló alakjában, sem szelídebb formájában, az igazság fegyverével meggyőzni nem lehet. Bizonyára hatékonyabb ez a fegyver a másik irányban és remélhető is, hogy hatékonyabb lesz. Mert ha nem, akkor a gör. kath. magyarság ügye s ezzel együtt Magyarország és a katholicizmus sok fontos érdeke menthetetlenül hajótörést szenved.

A helyzet kulcsa ez idő szerint nem Rómában van, hanem idehaza, még pedig legelső sorban a mindkét szertartású püspöki kar, felsőbb vonalon pedig a koronás főkegyúr és tanácsadói kezében.

Nemzetiségi szempontból a magyar liturgikus mozgalom értékelése tekintetében a közvélemény mindenkor túlságokban mozgott. Azt hol túlbecsülte, hol lekicsinyelte. Sokan vannak, akik — jobbára a szabadkőmíves irány hatása alatt — abban nem láttak egyebet unalmas felekezeti kérdésnél. És mert nem akarják megvallani, hogy írtóznak a vallásos kérdésektől, azt vitatják, hogy az egyházi dolgokat vagy fenekestől föl kell forgatni, modernizálni, vagy pedig hagyni kell mindent úgy, a mint van. Viszont mások a magyar liturgiában a magyarosítás hatalmas eszközét látják.

Az előbbiekkel kár foglalkozni, az utóbbiaknak pedig elég megjegyezni, hogy ha a katholikus egyház az egyházi unio kedvéért itt-ott kénytelen volt is kibékülni a nemzetiségi egyházak eszméjével, de saját magaslatáról lealacsonyítónak tartaná azt, hogy templomait a denationalisatio eszközévé tegye. Éppen a kath. egyháznak ez a magasztos álláspontja az, amire a magyar liturgia kérdésében ma is építhetünk. Igaz ugyan, hogy a magyarosítás körül egyetlen egy felekezetnek sincs annyi érdeme, mint a magyar katholikus egyháznak, de ez a magyarosítás nem a templomokban, hanem társadalmi úton történt. Az egyházi unio óta kiterjedt ez a társadalmi hatás a görög katholikusokra is és leginkább abban nyilvánúlt, hogy példájára nemcsak a munkácsi és eperjesi, hanem egy ideig a nagyváradi görög katholikus egyházmegye is átvette a magyar ügykezelési nyelvet, valamint abban a már említett körülményben, hogy a görög katholikus magyarság a latinok példájára vitte be templomaiba a magyar nyelvet.

Nem ugyan mennyiségileg, hanem minőségileg értékes volt ez a hatás abban az irányban is, hogy fölszívta magába a görög katholikus intelligentia azon kiválóbb elemeit, amelyek nem tűrtek homályt magyarságukon, vagy pedig a nagyobb hatalom, fény és előkelőség, valamint a római katholikus egyház egyetemleges jellege oda vonzotta őket. A nemzetiségi ellentétek kiélesedése és az értelmi osztály elszaporodása következtében azonban ez a hatás elégtelennek bizonyúlt s nincs más, ami ezt a görög katholikus egyház keretén belül pótolhatná, mint a magyar liturgia.

Ha a magyar liturgia törvényes rendezését nemzetiségi szempontból helyesen akarjuk értékelni, akkor különbséget kell tenni az értelmi osztály és a köznép között.

A különbség abban rejlik, hogy amíg az intelligens ember szabadon választja politikai hitvallását, s ezzel együtt nemzetiségét is, addig a görög katholikus köznéppel szemben teljes mértékben érvényesül ritusának az a sajátossága, hogy a gyermekekben a fajtudatot nem a család, nem is az iskola őrzi meg, illetve oltja be, hanem a templom. Ez az oka annak, hogy a görög katholikus magyarság egy része — különösen ott, ahol még magyar nyelvű istentisztelet nincs — mai napig sem jutott teljes öntudatára annak, hogy a magyar fajhoz tartozik. És talán annak is ez az oka, hgoy a modern történettudósok elismerik ugyan a magyarajkú görög katholikus nép színmagyarságát, de családfáját nem igen viszik feljebb másfél évszázadnál; ami nem is csoda, mert hiszen a fennmaradt okiratokban — vallásuk révén — csakis úgy történik említés róluk, mint oroszokról, oláhokról vagy rácokról.*)

A magyar liturgia törvényes rendezése a magyar nemzetre nem a hódítás, hanem az önvédelem kérdése. Még pedig a köznépet illetőleg a szó legszorosabb értelmében, az értelmi osztályra nézve pedig olyan értelemben, hogy a görög katholikus egyházban egy elismert külön magyar nyelvcsoport hiánya ne szolgáljon okúl vagy ürügyül olyan külön nemzetiségi intelligentiák kialakulására, amelyek vagy Bécsre hallgatnak, vagy a külföldre gravitálnak. Ha ez nem elég a magyarnak, akkor ne törődjék a magyar liturgiával; folytassa azt a nemtörődömséget, amit eddig is tanúsított.

---

*) Az országos bizottság közvetlenül a római zarándoklat után lépést tett a Magyar Tud. Akadémiánál, hogy pályázatot tűzzön ki a gör. kath. magyarság monographiájának megírására, e felkérésnek azonban az akadémia eddig nem tett eleget.

Nem előnyök biztosításáról van itt szó, hanem veszedelmeknek részben már elkésett elhárításáról.

Tudjuk, hogy a reformatio óta hazánkban a hitfelekezetek nemzetiségek szerint differentiálódtak, de ezt az elkülönződést már akkor sem lehetett szó szerint venni. Azóta pedig ez az elkülönződés minden más felekezetnél megszűnt, de a gör. katholikusoknál és görög keletieknél nemcsak megmaradt, hanem még az eddiginél is szorosabbra fűződött. Az oláh nemzetiségi intelligentia tömörülése nagyon is újkeletű s valószínű, hogy nem ütött volna ki olyan kedvezőtlenül a magyar nemzetre nézve, ha a magyar liturgia már régebben törvényes szabályozást nyert volna. Nagy része volt az oláh intelligentia ezen tömörülésében a római katholikus egyház említett fölszívó hatásának is, mely az illető egyházi hatóságokat a végsőkig menő önvédelemre s ennek eszközeként a nemzetiségi terrornak az egyházba való bevitelére kényszerítette. És ha — amitől Isten mentsen — a magyar liturgia véglegesen elbuknék, vagy csak a görög katholikus magyarságnak mai inferioris helyzete tartóssá válnék, akkor el lehetünk készülve a görög katholikus intelligentia hasonló nemzetiségi tömörülésére a munkácsi és eperjesi „rutén" egyházmegyékben is, amelyeknek ilyetén kialakúlását ez esetben semmi lesz képes föltartóztatni.

Ha ellenben a magyar liturgia törvényes szabályozást nyer, ebben az esetben a görög katholikus intelligentiának hova sorakozása tekintetében ugyanaz a helyzet fog bekövetkezni, mint ma van a római katholikus és protestáns egyházakban. Nem lesz szükséges renegáttá lennie a görög katholikus embernek, hogy magyarnak vallhassa magát. Igaz ugyan, hogy a római katholikus egyház ebben az esetben el fog esni attól az előnytől, hogy menedékül szolgáljon azoknak, akik nem tűrnek homályt magyarságukon; de ettől az előnytől nemcsak ő, hanem vele együtt a magyar nemzet is elesik, ha a görög katholikus ember tényleg is nem lesz más, mint vagy „román", vagy „rutén". Okunk van viszont hinni, hogy a hatalmasabb, fényesebb és előkelőbb, jellegében egyetemes római katholikus egyház positiv vonzóereje a magyar liturgia törvényes rendezése esetében is csorbíttatlanul megmaradna. Ez a vonzóerő, párhuzamosan a magyar liturgiával és a magyar kultura vonzerejével, még az oláh intelligencia mai táborából is alkalmas volna visszahódítani azokat, akik magyar nemes családok ivadékai, vagy pedig a görög katholikus magyar köznép-

ből kiemelkedve kerültek e táborba. Ha nem volna gyűlöletes neveket említeni, ezt az állításunkat példákkal volnánk képesek illusztrálni. Mert úton-útfélen találkozunk oláh egyházmegyebeli férfiakkal, akik vallásukat elhagyni nem akarva, máris görög katholikus magyaroknak nevezik magukat.

Ebben keresendő szerintem nemzeti szempontból a magyar liturgia törvényes rendezésének legfőbb erőssége. Ez pedig nem hódítás, hanem egészen legitim dolog.

Ugyanis a régi magyar nemesség különbség nélkül magába foglalta és fogadta a hazai összes népfajok színét-javát és senkinek sem jutott eszébe ebben sérelmet látni saját fajára nézve. Legitim igénye a modern Magyarországnak, hogy a rendiség megszüntetésével az intelligentia lépjen a régi nemesség örökébe s hogy tehát Magyarországon ne legyen más intelligentia, mint magyar. Ezen a legitim igényen mit sem változtatott a nemzetiségi törvény, de igenis változtattak a tények. S ebben meg is lehet nyugodni, de csak akkor, ha e tények nem privilegiális természetűek. A szabad Magyarországban nemzetiségére nézve is mindenki annak vallhatja magát, aminek akarja, de a görög keleti vallás keretéül már kialakult, a görög katholikus vallás keretében pedig még csak most kialakulóban levő nemzetiségi egyházak a beszorúltakra nézve bizonyos nemzetiségi kényszert teremtettek, aminőt szabad államban tűrni nem lehet.

A görög keletieknél már nem igen lehet megszüntetni a dolgot, mert ezeknél a nemzetiségi egyházakat a törvényhozás is elismerte, itt tehát a nemzetiségi kényszert nem lehet másként megszüntetni, mint azálal, ha egy görög keleti magyar egyház is létesíttetik.

A görög katholikusoknál még szabad keze van a törvényhozásnak, hogy a nemzetiségi kényszert a legfőbb egyházi hatósággal egyetértőleg akár az egyházak nemzetiségi színezetének eltörlésével, akár pedig ugyancsak egy külön görög katholikus magyar egyházmegye létesítésével megszüntesse. Nagyfontosságú dolog ez Magyarország jövőjére nézve, mert az ország lakosságának egy negyedrésze görög katholikus, illetve a görög keleti vallást követi. S ha már e két vallást követő köznépre nézve nem is lehet olyan helyzetet teremteni, mint aminő van a római katholikus és protestáns egyházakban, de legalább az e népből kiemelkedő értelmi osztályra nézve kell lehetővé tenni, hogy ne legyen kénytelen vallását megváltoztatni, ha magyar akar lenni.

Ami a köznépet illeti, nem vitatkozom azokkal a tudósainkkal, akik az oláh faj hódító erejéről szóló legendák megdöntésére azt bizonyítgatják, hogy ez az állítólagos hódító erő a magyarsággal szemben nem érvényesült. Tegyük fel tehát, hogy az oláh egyházmegyebeli görög katholikus magyarok származásra nézve kivétel nélkül oláhok s hogy ennélfogva az oláh templomi nyelv nem volt képes fajukat megőrizni az elmagyarosodástól. Legyen így. Ez mindenesetre fényesebb bizonysága volna a magyar faj hódító erejének — ha igaz — mint azok a hódítások, amelyeket a magyar faj a római katholikus és protestáns vallásúak közt tett. Csakhogy akkor, amikor ezek az állítólagos elmagyarosodások történtek, még nem volt nemzetiségi alapon szervezett és fegyelmezett román egyház, hanem csak gyámoltalan, szegény és műveletlen oláh pópák voltak, akik nem igen vonzották templomba híveiket. Habár tehát elismerem, hogy szükséges volt megszüntetni a némely irónk által is támogatott rémlátást az oláh faj ellenállhatatlan hódító erejéről, de kötve hiszem, hogy ugyanazon tudósaink hasonló bizalommal néznének a jövőbe is, az oláh egyházmegyékbe beosztott és ez idő szerint mindenesetre színmagyar nép jövőjét illetőleg. Sőt azt sem hiszem, hogy már a jelent is rózsásnak találnák.

Amint a jobbára papfiakból keletkező oláh világi intelligentia tömörülésénél nagy szerepet játszott a már említett ritusváltoztatások ellen való védekezés, úgy viszont a köznépet illetőleg reactiót fog előidézni a magyar állami nyelvnek most már a törvény által szigorított népiskolai terjesztése.

Ne vezessen félre e tekintetben bennünket az a körülmény, hogy az oláhok e miatt olyan nagy lármát csapnak. Meglehet, hogy félnek és danausi ajándéknak nézik a magyar nyelvtudás elterjesztését népük közt, de ez még nem bizonyítja azt, hogy valóban okuk is van félteni nemzetiségüket. Csak vak gyűlölség szítja ezt a nagy lármát, mert jól tudhatják, hogy ha valamikor elérhető lesz is népüknél a kétnyelvűség, ez első sorban nekik válik majd hasznukra, úgy mint Belgiumban a flamandoknak. És felekezeti iskoláik útján — támogatva a templomi nyelv által is — hasonló kétnyelvűséget ők még könnyebben létrehozhatnak az egyházi kötelékükbe tartozó mai magyaroknál s ez elegendő lesz arra, hogy ezek jövőre anyanyelvileg is oláhoknak vallják magukat s ezáltal elveszszenek a magyarságra nézve.

S hogy a magyar nyelvű istenitisztelet, illetve a magyar li-

turgia végleges letiltása esetére hasonló dolog a munkácsi és eperjesi egyházak magyarságával szemben is a lehetőség határai között van, ennek igazolásául talán elegendő, ha hívatkozom a tényre, hogy az 1896. évi pápai tilalom után az ottani felekezeti népiskolákban is kötelezővé tették a rutén nyelvet; különösen pedig ha hívatkozom ezen — most további intézkedésig szünetelő — rendelkezés indokolására.

Hát igaz, ne legyünk kishitűek, de ne legyünk elbizakodottak sem. Viszont pedig, akit a magyar liturgia nemzeti értékelésének fentebbi mértéke ki nem elégít, ellenben azt hiszi, hogy a magyar cultura és a magyar állami nyelv az oláh és szláv ajkú görög katholikus nép közt is faji hódításokat fog tenni, az vegye számba még azt az előnyt is, hogy az így behódoló görög katholikus egyházközségek maguk fogják kérni a magyar templomi nyelvet. Ez ellen ez esetben az egyháznak sem lesz kifogása és a hódítást a magyar nemzet csak akkor fogja véglegesnek tekinthetni, ha ez megtörténik.

De vajjon szükséges-e egyáltalában a magyar liturgia haszonértékét kutatni, hogy a magyar nemzet meghallja a görög katholikus magyarság jajkiáltásait?

Nem vagyok barátja a phrasisoknak s azért nem is folytatom ezt a megdöbbentő themát, csak arra a sokszor hallható szemrehányásra kívánok még reflektálni, hogy az országos bizottság nem volt eléggé erélyes a görög katholikus magyarság ügyének nálunk szokásos „kijárásában".

Hát szomorú volna, ha nálunk minden igaz ügyet ki kellene járni és ki lehetne járni olyanokat is, amelyekben nincs igazság. De az öt egyházmegyébe szétosztott és mindenütt kisebbségben lévő görög katholikus magyarság gyönge az ilyen kijárásra és az országos bizottságnak nem adhatott több erőt, mint amennyivel maga rendelkezik. Különben is az országos bizottság végigjárta az általa választott egyházi út egész kalváriáját, csak a koronás főkegyúrnál nem jelentkezett még, de ott sem a saját hibájából. Kisérletezett többször is, de a nemzet és korona közti meghasonlás elzárta az utat előle.

Pedig a régi magyar imperiális politikának, később pedig a Habsburg-dynastia politikájának is mindig egyik legfőbb programmpontja volt a keresztény népkultura, amelynek minden időben a templom volt és marad a legkimagaslóbb csarnoka. A jelenlegi uralkodóház műve volt az egyházi unio is. És mindenki

elismeri, hogy habár az ennek megfelelő egyházhatósági keretek fölállításában a magyarság érdeke sérelmet szenvedett is, de az unio még így is nagy szolgálatot tett a magyar nemzeti ügynek. Az említett sérelmet a görög katholikus magyarság részére a magyar liturgia és az annak keretéül felállítandó új egyházhatósági szervezet volna hívatva helyrehozni.

Az 1867 óta váltakozott kormányok és politikai pártok programmjában nyomát sem látjuk azonban az egyházpolitikai téren mozgó régi imperialis politikának. Mintha azonban a nemzeti lelkiismeret mozdúlt volna meg, midőn újabb időben a görög keleti magyar püspökségen kívűl a fiumei és szegedi római katholikus püspökségeket halljuk emlegetni. S vajjon lehetséges volna-e ebben az eszmekapcsolatban megfeledkezni arról a valóban nemzeti eszméről, amelyet programmon kívül bár, de olyan nagy szellemek, mint báró Eötvös József és Trefort Ágoston, érdemesnek találtak fölkarolni?

Trefort Ágostonnak már említett kezdeményező lépését a *Magyar Világ* idézett száma után szintén szószerint ideiktatjuk.*) E leiratból láthatja az olvasó, hogy a koronás főkegyúr már 1881. évi március hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával megadta a felhatalmazást a kormánynak arra, hogy a gör. kath. magyarság létkérdése ügyében az illetékes egyházi hatóságokkal tárgyalhasson. Trefort korai halála miatt a kormánynak nem kevesebb, mint 15 év kellett arra, hogy az általa megindított tárgyalásokat a Bánffy által kihirdetett negativ eredménynyel befejezze. És még kérdéses, hogy szükségesnek találták-e erről a koronás főkegyurat előzetesen informálni, annyira siettek ők is megtorolni azt a merész lépést, amelyet a méltán türelmetlen hajdúdorogiak a budapesti egyetemi templomban tartott magyar misével tettek.

*) P. h. 474. eln. sz. Méltóságos Püspök Úr! A magyarországi magyarajkú gör. szert. katholikus összes hívek ·/. alá másolatban idecsatolt folyamodványukban oly kéréssel fordultak hozzám: eszközölném ki, hogy részükre Hajdudoroghon egy gör. szert. kath. püspökség és káptalan állíttassék föl; — hasonló tartalmú kérelemmel járultak nevezettek az országgyűléshez, egyidejűleg pedig a m. kir. miniszterelnök úrhoz nyújtottak be egy ugyanily tartalmú felségfolyamodványt. A képviselőház f. é. febr. hó 19-én tartott ülésében hozott határozatával: „Ezen figyelmet érdemlő kérvényt" oly felhívással tette át hozzám, „hogy a hazai összes magyarajkú gör. szert. kath. hitközségek részére alapítandó megyei püspöki szék és káptalan felállítása iránt a hazai egyházjog által megszabott lépéseket mielőbb tegyem meg." Ezt megelőzőleg, vagyis f. é. febr. hó 12-én az ügy a minisztertanácsban tárgyaltatván,

Bizonyára *gróf Apponyi Albert*, a jelenlegi kultuszminiszter, volna a leghívatottabb férfiú arra, hogy tető alá vigye a görög katholikus magyarság ügyét. Azonban nem is tekintve a mostani kormány átmeneti jellegét, neki módjában se volt ezzel az ügygyel foglalkozni, mert közvetett elődje, Wlassics Gyula, azt túlnyomóan politikai jellegűnek minősítette s mint ilyent, átengedte a miniszterelnökségnek. Valószínűleg a római Cúriának egy analog intézkedése adott erre alkalmat, amennyiben a magyar liturgia ügyét az illetékes szak-congregatióktól ott is közvetlenül a pápai államtitkár ügykörébe utalták át. Az utóbbi ressortcsere teljesen érthető. A római Cúria ugyanis jogosan számíthatott arra, hogy a magyar kormány közvetlenül a zarándoklat után újból fel fogja venni a diplomatiai fonalat. És különben is az egyházi történelemben praecedens nélküli eset volt az, hogy egy elég tekintélyes népfaj, számarányához mérten tömegesnek mondható zarándoklat útján, nemcsak hitéletének biztosításáért, hanem kifejezetten nemzeti mivoltának megoltalmazásáért is fordúlt a római pápához. Bizonyára volt valami helyes indoka a budapesti ressort-cserének is, de tény, hogy ez is megnehezítette az országos bizottság helyzetét, amely céljának megvalósítására kizárólag az egyházi utat választotta. Tisztán egyházi úton azonban, a koronás főkegyúr pártfogása nélkül, ezt a nehéz ügyet véglegesen megoldani nem lehet. Legfőbb ideje, hogy most már vége szakadjon a nemzet és korona közti meghasonlásnak és úgy vélem, ezek a kérdések elég fontosak arra, hogy őket a napirenden levő más fontos kérdésekkel együtt a nemzet és korona közt való megegyezés tárgyává tegyék.

---

ott felhatalmazást nyertem arra, hogy az említett felségfolyamodványt legfelsőbb helyre terjesszem föl s Ő Felsége legmagasabb engedélyét kérjem ki arra, hogy az illető egyházi főhatóságok hozzájárulásával előzetes tárgyalásokat kezdhessek s azok befejeztével javaslatot terjeszthessek elő az iránt, mily módon lehetne azon kívánalomnak eleget tenni, hogy a magyarajkú gör. katholikusok liturgiai nyelvül saját nyelvüket használhassák. Nem késtem ennek folytán a magyarajkú gör. szert. katholikusok felségfolyamodványát Ő cs. és ap. kir. Felségének hódolatteljesen bemutatni s az előzetes lépések megtételére a legmagasabb engedélyt kikérni, mely legalázatosabb előterjesztésemet Ő Felsége f. hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyólag legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztatott. Ennek előrebocsátása után van szerencsém Méltóságodat ezennel felkérni, miszerint a kérdéses ügyben véleményesen nyilatkozni szíveskedjék. Fogadja méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. Budapesten, 1881 március hó 10-én. Trefort s. k. Méltóságos és főtisztelendő Dr. Tóth Miklós eperjesi püspök úrnak.



Magyarok és rutének.

Budapesti Hirlap 1910. dec. 8.
Szerző neve alatt.

Hibámon kívül engem is belekevertek abba a polémiába, melyet a Budapesti Hírlap november 5-iki számában megjelent *Rutén egyház Budapesten* cimű cikk előidézett. Kötelességemnek tartom tehát már csak ebből az okból is, de az ügy jelentőségénél fogva is, hogy ebben a kérdésben színt valljak. Előbb azonban rövid vázlatot kell adnom a görög katholikus vallásfelekezetnek egyik sajátosságáról, mely még nem eléggé ismeretes a magyar közönség előtt.

Sehol sem beszélnek annyit az egyetértés szükségességéről, de sehol sem dúl anynyira az egyenetlenség, mint a görög katholikus egyházban. Ennek főoka az, mert nincs egységes, litirgikus nyelve, hanem a nép mindenütt saját élő, vagy avult nyelvét használja, s következésképp a nemzetiségi féltékenység mindenütt szétszórja a viszálykodás magvát. Ez vitte rá az oláhokat arra, hogy az egyházi téren is nemzetiségi alapon tömörűljenek és súlyos csalódás érte az egyházi unió megalkotóit, még pedig úgy azokat, kik az uniótól az egész oláhság katholizálását várták, mint azokat, kik arra számítottak, hogy a felekezeti különbség épp úgy éket fog verni az oláhok közé, mint a hogyan a történelem tanusága szerint elválasztotta egymástól a fajrokon horvátokat és szerbeket. Sem az egyik, sem a másik várakozás nem teljesedett be, hanem a fajbeli egység érzete erősebbnek bizonyult a vallási érzésnél, sőt azt lehet mondani, hogy éppen a közös egyházi nyelvnek közös munkával történt kifejlesztése volt az, mely

annyira megteremtette az egységes nemzeti érzést, hogy ez által úgyszólván háttérbe szorította a dogmatikus különbségeket.

Szomorú és tanúlságos dolog, hogy a különböző nemzetiségű görög katholikusok érzelmi egységének ez a nagy hiánya hogyan alakul ki szemünk előtt egy szűk keretben, név szerint: a néhány év előtt itt Budapesten megalakult görög katholikus egyházban? A budapesti görög katholikusoknak túlnyomó része magyar, de vannak köztük oláhok és ruthének is, akik azonban mindanynyian tudnak magyarúl, nem számítva a Gácsországból behozott gyári munkásokat, akik itt csak átmenetesen tartózkodnak. Az egyház megalakításánál egy meghatóan ideális lelkű és magasztos gondolkozású főpapnak, *Vaszary Kolos* hercegprímásnak az volt az eszméje, hogy e különböző nemzetiségű híveket talán érzelmi egységre lehetne hozni az által, ha mint liturgikus nyelvet, a görögöt vinnék az oltárra, a néppel való érintkezésben pedig az isteni tiszteletet magyar nyelven végeznék, melyet mindenki megért. Sajnos, ezt az eszmét a hívek nem fogadták el, hanem az ó-szláv nyelvet vitték az oltárra, nyilván abban az eszmemenetben, hogy érzelmi egységről az oláhokkal úgy sem lehet szó, ellenben az ó-szláv liturgikus nyelvnek a magyar nyelvű isteni tisztelettel való kombinálása, a görög katholikus magyarok és Rákóczi hűséges népe közt megmentheti és állandósíthatja azt az érzelmi egységet, melyet történeti hagyományok szentesítettek.

Az oláhok hamarosan kiváltak az egyházból és felesleges kutatni, hogy az ó-szláv liturgikus nyelv bírta-e rá őket a kilépésre, vagy pedig a magyar nyelvű isteni tisztelet? Mert minden valószínűség szerint akkor is kiléptek volna, ha a görög nyelv kerül az oltárra. A probléma azonban így is nehéz maradt. Hogy miért? Ezt a Budapesti Hirlap fönt idézett cikke részletesen és tárgyilagosan kifejtette és egyenesen felkérte az ungvári egyházi köröket, hogy foglaljanak ők is állást a kérdésben. Felhivása azonban meddő maradt, sőt Ungváron alapos ok nélkül mindenféle gyanusításokat kerestek a felhívásban, sőt a személyeskedés terére vitték át a dolgot, talán csak azért, mert a cikk szóba hozta a Szent Bazil-társulat feloszlatását is, s ezzel az ungvári köröknek egy fájó pontját érintette.

Ez hiba volt és őszintén sajnálni lehet, ha ebben a hibában rejlik az oka annak, hogy az ungvári egyházi köröket a cikknek nem sikerült őszinte szinvallásra birni. Pedig itt nagyon fontos a színvallás, mert a budapesti görög katholikus egyház kebelében

kiütött viszály első pillanatra egy pohár vízben lejátszódó viharnak látszik ugyan, de mély meggyőződésem, hogy ez a kis vihar végső eredményében nemcsak a magyar és ruthén ajkú görög katholikusok közt, de az egész magyar nemzet és a hazai ruthénség közt meg fogja bontani az érzelmi egységet, ha a bajnak idejekorán elejét nem veszik. Beszéljünk nyiltan és őszintén.

Nem féltem én a magyar liturgiát e kis vihartól, még akkor sem, ha e vihar a budapesti görög katholikus templomot elsöpörné. Szent meggyőződésem, hogy mentől jobban szorongatják a görög katholikus magyarság várait, annál hamarább elérkezik az az idő, mikor az egész magyar nemzet mint egy ember mellénk áll és maga Róma sem fog elzárkózhatni azon elemi igazság elől, mely az oláhoknak megadta a jogot élő nyelvük templomi használatára. Ha tehát vannak olyanok, (nem állítom, hogy *vannak*, de *ha* vannak), kik azt hiszik, hogy a budapesti görög katholikus egyház letörésével letörik egyúttal a magyar liturgiát is, akkor ez nem egyéb, egy, a magyar nemzettel szemben ellenséges tábor hiú ábrándjánál. És annak megítélésénél, hogy van-e ily ellenséges tábor vagy nincs, nem az a döntő, hogy mit beszélnek, hanem az, hogy mit cselekesznek. Nem elég azt mondani, hogy mi is pártoljuk a magyar liturgiát, de kénytelenek vagyunk meghajlani a legfőbb egyházi hatalom, Róma előtt; bízzák ezt Rómára és a többi illetékes tényezőre. Az sem elég, ha saját felelősségük körzetében több-kevesebb türelmet tanusítanak a magyar hívekkel szemben, nem elég ez akkor, ha akár aktiv, akár paszsziv módon résztvesznek egy felelősségük körzetén kívül eső vár ostromlásában, melynek bevételétől, mint első lépéstől, némely hiú ábrándozók talán a magyar liturgia letörését várják.

Nagy felelősséget vesznek tehát magukra nemcsak az ostromlók, hanem azok is, akik őket akár közvetetlenül, akár közvetve, habár csak hallgatólag is bátorítják. Senki sem fogja azt elhinni, hogy az a néhány ruthén agitátor, aki itt Budapesten a bajt felidézte, tisztán csakis saját szakállára járt el. Ha tehát jól ismerem a viszonyokat és a magyar nemzeti géniuszt, — pedig úgy vélem, hogy jól ismerem — akkor a felidézett viszálynak nem a magyar liturgia letörése lesz az eredménye, hanem az, amit a Budapesti Hirlap cikke megjósolt: hogy tudniillik a magyar nemzet épp úgy el fog idegenedni a hazai ruthénségtől, mint amenynyire szívéhez ölelte azt az 1896-iki ezredéves ünnepségek óta. Kétségtelenül nagy baj lenne ez mindkét félre

nézve, s azért bizonyára mindkét fél érdekében fekszik, észretéríteni azt a néhány ruthén agitátort, kik talán nem is sejtik, hogy mily súlyos válságnak lehetnek okozói.

Ez az én erős hitem és becsületes meggyőződésem és úgy vélem, hogy egyházamnak és hazámnak csak akkor teszek egyaránt hűséges szolgálatot, ha e hitem és meggyőződésem mellett állok vagy bukom.



Magyarság a zsákutcában.

Magyar Figyelő 1911. 10. sz.
Szerző neve alatt.

E megjelölés alatt nem az egész magyarságot, hanem csak ennek egyik részét, a mintegy 250.000 főből álló görög katholikus magyarságot értem.

Volt ilyen magyarság valószínűleg ősidők óta és létezik *de facto* ma is, de létezését úgy az egyház, mint a társadalom letagadja, még pedig azért, mert egyházi nyelve *de facto* már legtöbbnyire magyar ugyan, *törvényesen* azonban még mindíg a szláv, illetve román.

A beteg helyzet gyógyítása nem Rómán múlik, mert Róma nem barátja ugyan az élő templomi nyelvnek, de e tekintetben a görög katholikus románokkal szemben maga alkotott oly precedenst, amely elől lehetetlen volna elzárkóznia, ha a hazai illetékes állami tényezők is megtennének minden szükséges lépést, amely erre a célra úgy idehaza, mint Rómában szükséges.

Úgyde ettől fáznak mindkét oldalon.

Azt mindenki elismeri, hogy erre a célra ha nem is éppen szükséges az öszszes görög katholikus magyarokat egy egyházmegyében egyesíteni, de egy bármily csekély külön egyházmegyére mégis múlhatlanúl szükség van, mert merő lehetetlenség a magyar liturgia teljes kifejlesztését oly egyházmegyétől várni, ahol a magyar hívek nagy, vagy éppen törpe kisebbségben vannak. Úgyde ilyen külön egyházmegye felállítása pénzbe kerül és odiózussá tenné a célt (a magyar liturgiát) a kath. főpapság előtt, ha a meglévő egyházi alapokra akarnák róni ezt a pénzáldozatot. Az állam megterhelésétől pedig nem anynyira pénzügyi okokból,

— mert hiszen nagy áldozatról nem lehet szó, — mint inkább különféle más okokból fázik a kormány s ezért azt kívánja, hogy előbb engedélyezze az egyház a magyar liturgiát, mert enélkül — úgy mondják — a hozott áldozat kidobott pénz lenne. Viszont az egyház azt mondja, vagy legalább jogosan mondhatja, hogy külön egyházmegye nélkül a magyar liturgia *filius ante patrem* lenne.

Ime, ez a tévkör az a zsákutca, amelyben a szegény görög katholikus magyarok ügye megfeneklett. És el kell ismerni, hogy a főhiba a kormány részén van, mert semmi kétséget sem szenvedhet, hogy a külön egyházmegye előbb-utóbb, de biztosan megteremtené a magyar liturgiát.

Sehol a világon nincs másutt arra példa, hogy az uralkodó fajnak ilyen számottevő része más népfajoktól való hasonló függőségben és elnyomottságban álljon. Ezt a megalázó helyzetet tulajdonképp nem is az egyházi nyelv, hanem az évszázadok óta kialakult egyházi szervezet okozza. Hiszen a keleti egyházak valamenynyi katekizmusa a nemzeti, illetve az élő (vagy avult) anyanyelv álláspontját hirdeti, de a történelem tanusága szerint az egyházi szervezetek keretében uralkodó hatalom mindíg és mindenütt akadályokat gördített ezen elvi álláspont érvényesülése elé, nemcsak a kisebbséggel, hanem még az elnyomott, erőben gyenge többséggel szemben is. Ez a hatalom a gör. kath. magyarsággal szemben annál könynyebben érvényesült, mert a magyarajkú hívek hat egyházmegye közt úgy szét vannak darabolva, hogy mindenütt kisebbséget, még pedig jobbára törpe kisebbséget tesznek. De még ennél is nagyobb baj az, hogy számottevő vagyonos intelligenciájuk nincsen, vagy — helyesebben szólva — van ugyan, de nem tűrve homályt magyarságán, hátat fordított egyházának; amit megkönynyít az a körülmény, hogy nem is szükséges vallást változtatnia, hanem csak szertartást. Ehhez pedig jogilag a pápa engedélye szükséges ugyan, de közismeretű tény, hogy e formalitás elől nagyon könynyen ki lehet térni.

Mindamellett is a gör. kath. magyarok zöme két ízben tett, még pedig erejéhez mérten valóban nagyszabásúnak mondható erőfeszítést avégből, hogy kiszabadúljon súlyos helyzetéből. E két — jobbára már ismeretes — erőfeszítés lefolyását itt csak röviden rekapitulálom.

1868-ban Hajdúdorogon kongresszust tartottak és megalakították az ottani országos végrehajtó-bizottságot s ennek sikerült

a koronás főkegyúr érdeklődését is megnyerni, de a király rendeletére 1881-ben megindult tárgyalások 1896-ban a magyar kormánynak azzal a kijelentésével végződtek, hogy külön egyházmegye nem létesíthető addig, amig a római Szentszék a magyar liturgiát nem engedélyezi. (Mellesleg megjegyezve, görög katholikus egyházi körökben 1896-ig az volt s részben még ma is az a közfelfogás, hogy a magyar liturgia nem jelent változtatást a rituson, tehát nincs is fentartva a római Szentszéknek, hanem önként folyik az egyházi unióban biztosított görög ritusból és nincs szükség másra, mint arra, hogy az illetékes püspökök a fordítások helyességét és hithűségét elismerjék.

A második erőfeszítés 1898-ban történt, amikor is a kormány által követelt egyháznyelvi engedély előzetes kieszközlésére budapesti székhelylyel megalakították a gör. kath. magyarok országos bizottságát s ennek az általa rendezett 1900. évi 500 főből álló római zarándoklat útján sikerült azt az igéretet kieszközölni a Kúriától, hogy a kérelmet hajlandó megfontolás tárgyává tenni. Biztató volt a kedvező elintézés irányában nemcsak az a körülmény, hogy a munkácsi és eperjesi püspökök személyesen résztvettek a zarándoklatban, hanem főleg az, hogy a hazai római katholikus püspöki kar mérvadó tényezői eltértek elődeik merev magatartásától és olyan álláspontra helyezkedtek, amely *kifelé* már csaknem azonos a magyar liturgiával.. Úgyde az ismeretes parlamenti zavarok következményeképp közbejött a nemzet és korona közti meghidegülés s ezáltal lehetetlenné vált a király ujabb érdeklődését megnyerni, amely nélkül viszont Rómában lehetetlen célt érni. Ezáltal az ügy valóban megfeneklett s még örülni lehet, hogy az ügy Rómában mai napig elintézetlenűl fekszik; mert ez a fennálló gyakorlatnak ha nem is hallgatólagos tűrését, de legalább dissimulativ kezelését jelenti, bárha jelenti azt is, hogy a benyujtott kérvény el van temetve.

Kissé bővebben kell itt kiterjeszkednem egy harmadik lépésre, amely azáltal vált elkerülhetetlenné, hogy részint a római zarándoklat előtt, részint utána olyan jelenségek merültek fel, amelyek a görög katholikus magyarság gyökerét, a magyar liturgia létalapját és fejlődésének előfeltételeit támadták.

Ilyen volt első sorban az az ismeretes politikai divat, amely e két egyházmegye szlávajkú híveire kiterjesztette azt a rutén elnevezést, mely alatt Rómában az ó-szláv liturgia jogkörébe eső

összes görög katholikusokat, Bécsben pedig a gácsországi ukranistákat értik.

Ilyen volt végre egyebek közt az is, hogy a hajdúdorogi vikáriátus területén megszüntették azt a régi gyakorlatot, amely szerint az ottani magyar papság úgyszólván külön konkretual státust alkotott, amely gyakorlat pedig természetszerűen kedvezett a magyar isteni tisztelet fejlődésének, sőt annak mintegy elismerését jelentette.

E jelenségek hatékonyságára nézve teljesen közömbös, hogy mögöttük csak egyházfegyelmi motivumok rejlettek-e, vagy pedig egyebek is. Habár továbbá igaz, hogy időről-időre a görög katholikus egyházi lapok kevésbbé merev modorban, sőt olykor — mondhatni — rokonszenvesen foglalkoztak a magyar liturgiával, de irott vagy élő szavak és alkalmi tüntetések nem változtatják meg a helyzetet és nem szüntethetik meg a nyugtalanságot.

Tulajdonképpen tehát a felsorolt jelenségekben rejlő veszély ellen csak a nyilt szakadás szolgált volna biztos védekezésül. Erre azonban a politikai viszonyok miatt gondolni sem lehetett s ezt különben is megnehezítette volna az országos bizottság programmszerű szervezete, amely egyelőre kizárta az egyházmegyék jelenlegi kereteinek bolygatását. A programmváltoztatást pedig nagyon megnehezítette az a körülmény, hogy az eddigi egyházmegyei közösség alapján a bizottságba a munkácsi és eperjesi egyházmegyék vidéki intelligenciája csaknem kivétel nélkül belépett és így a többséget természetszerűen nem a magyar vidékekről származó tagok tették.

A két egyházmegye vidéki intelligenciájának az országos bizottságba származási különbség nélkül történt belépése teljesen megfelelt a két egyházmegye régi, magyar nemzeti irányú hagyományainak; sőt eleinte mintegy tiltakozás is volt a rutén elnevezés ellen, amelynek divatja már az országos bizottság megalakulása előtt fellépett. Később azonban a népszerű politikai divat és az ellene való kötelességszerű védekezés olyan mértékben zavarta meg az országos bizottság egységét, hogy akcióképességének viszszanyerése végett előreláthatólag uj alakulásra lesz szükség. Ennélfogva egyelőre csak olyan védelmi lépésre lehetett gondolni, amely annak programmjával nem állott ellentétben.

Ilyennek ajánlkozott a már régebben tervezett budapesti gör. kath. egyház megalapítása, amely a helybeli gör. katholikusok hitéletének szolgálatán kívül hívatva látszott lenni olyan át-

meneti állapot teremtésére is, amely vagy bizonyos nyugvópontra hozza a görög katholikus magyarság ügyét az egész vonalon, vagy ha kell, megvívja azt a csatát, amely végre tiszta helyzetet fogna teremteni.

Nyilván kockázatos volt tehát ez a lépés a magyar isteni tiszteleti nyelv törvényes jóváhagyása előtt. Annál is inkább, mert tagadhatatlanúl sérelmes volt a két egyházmegyére nézve, hogy az 1905. év folyamán tényleg megalakított új egyház közvetlenül az esztergomi — tehát latin — főegyházmegyébe lett beosztva. Ez azonban nem a hívek kérésére, hanem azért történt, mert a munkácsi és eperjesi püspökök nem tudtak egymással megegyezni. Mindazonáltal érdemes, sőt szükséges is volt vállalni a kockázatot, mert jogosan lehetett várni, hogy ha itt Budapesten, az országos bizottság székhelyén, az esztergomi érseki hatóság védőszárnyai alatt a magyar isteni tisztelet megszilárdul, ez védelmet fog nyujtani a vidéki magyar egyházaknak is. Ellenkező esetben pedig a székesfőváros, amely kifejezetten a magyar isteni tisztelet kikötése mellett vállalta el a kegyuraságot, egyszerűen be fogja záratni a templomot s a görög katholikus magyarságra nézve ez a legroszszabb eset csak *lucrum cessanst* fogna jelenteni, nem pedig pozitiv kárt. Sőt a legroszszabb eset, vagy legalább annak lehetősége előreláthatólag alkalmas lesz arra is, hogy végre-valahára a magyar nemzet e küzdelmet ne tekintse pusztán felekezeti jellegűnek, hanem felismerje azt a veszélyt, amely egyik ágát, tehát őt magát fenyegeti.

Az előzmények alapján biztosan számítani lehetett az esztergomi érseki hatóság jóindulatára. Fel lehetett tenni azt is, hogy a hívek sorából emelendő panasz nélkül a római Szentszék nem fog a dologba beavatkozni. A románok kikapcsoltattak az egyházközségből és így csak az ó-szláv liturgia híveivel kellett számolni. Hogy ily panasznak lehetőleg elejét vegyék, a hívek a teljes magyar liturgia engedélyezésének időpontjáig a magyar isteni tisztelet mellett eleinte nem a görög, hanem az ó-szláv nyelvet fogadták el liturgikus nyelvül, a mely elhatározás az ó-szláv liturgia híveit is alkalmas volt kielégíteni.

Nagyon megnyugtató volt e tekintetben az a régi tapasztalat, hogy a magyar és szláv ajkú gör. kath. köznép, (pl. a szabolcsi ember Mármarosban, vagy megfordítva), kölcsönösen eljár egymás templomába s ezt otthonának tekinti, bár egy-két szónál többet alig ért egymás istentiszteleti nyelvéből. Budapes-

ten ugyanis még a szláv ajkúak közt is alig akad valaki, aki ne tudna magyarúl. A vallásos köznéptől tehát nem volt ok tartani, csak az úgynevezett „úri huncutság"-tól. Ennek — mint utóbb kiderült — hiába való áldozat volt liturgikus nyelvül a görög helyett az ó-szlávot elfogadni, mert ezáltal még fegyvert is kapott kezébe, hiszen csak ezen a réven került forgalomba a rutén egyház, a ruthén plébánia elnevezés, a melybe aztán beleköthetett.

Egyáltalában régi dolog, hogy ahol damoklesi kard függ az emberek feje fölött, ott mindíg akad valaki, aki ráncigálja a fonalat, amelyen ez a kard függ. Ezen kivül számolni kellett az intelligens elemek közt mindíg található nemzetiségi túlzókkal is. A budapesti egyházközségben mindig nagy túlsúlyban lesznek ugyan a magyarok, de nem lehet olyan fajbeli egységre számítani, mint pl. Hajdúdorogon, vagy a görög katholikus magyarság más vidékein. Továbbá Budapest úgyszólván világváros, tehát itt úgy a politikai és társadalmi, mint az egyházi életben érvényesülhetnek külföldi áramlatok is, amelyekre a nemzetiségi túlzók, vagy megfordítva ezek amazokra támaszkodhatnak.

Sajnos és mindenki tudja a hirlapokból, hogy a támadás tényleg bekövetkezett és egyelőre arra az eredményre vezetett, hogy Kőbányán az ottani gyárakban dolgozó gácsországi illetőségű munkások számára kénytelenek voltunk külön ruthén istenitiszteletet berendezni, saját templomukban pedig a magyar isteni tisztelet fentartása mellett az ó-szláv liturgikus nyelvről az ősi görögre áttérni.

És itt is megismétlődött az a szokásos taktika, hogy a támadók a védőket vádolják intranzigenciával, vagy pedig személyi motivumokat tolnak előtérbe.

Megismétlődött az is, hogy roszszul alkalmazott békeszeretetből az ily taktikának felülnek egyesek s az a látszat keletkezik, mintha ők is a támadókkal tartanának. Holott pedig a támadóra nézve talán nem is az a fontos, hogy saját nyelvüket bevigyék a templomba, hanem hogy a magyar isteni tiszteletet megbuktassák.

Természetesen az így bekövetkezett küzdelem — bármenynyire előrelátható volt is, — nemcsak az egyházközségre kellemetlen, de nehéz próbára teszi az esztergomi érseki hatóság jóakaratát is. Annál inkább pedig, mert a latin klérus alsó köreiben még mindig sok szószólója van annak az álláspontnak, hogy ha

a görög katholikus magyarok nem akarnának ruthének lenni, térjenek át a latin ritusra.

Hát hiszen ez ellen pusztán magyarsági szempontból nem is lehetne kifogást emelni, ha tömeges ritusváltoztatás a XX-ik században még lehetséges volna, vagy ha a magyar nemzet éppen olyan türelmesen bevárhatna egy további évezredet, mint a katholikus egyház. A nemzetek élete azonban nem olyan biztos, mint az egyházé és így a magyar nemzetnek állást kell foglalnia e kérdéssel szemközt, ha mulasztásának kárát vallani nem akarja.

Kétségtelen, hogy a gör. kath. magyar intelligencia és köznép soraiból sokan áttérnének részint a latin ritusra, részint a protestáns vallásra, ha a magyar isteni tisztelet elfojtatnék. De kétségtelen az is, hogy ez esetben a hazai ruthénségből *automatikus úton* épp úgy kialakulna a politikai értelemben vett nemzetiségi intelligencia, mint ahogyan a románok közt kialakult. Igaz ugyan, hogy a szláv ajkú görög katholikus köznép közt erős hódításokat tesz egy idő óta a magyar nyelv, de ez a hódítás egyelőre még csak kétnyelvűségre vezet s ugyanily kétnyelvűség épp oly kőnynyen elérhető a templomok és felekezeti iskolák révén a görög katholikus magyar köznép közt is s ha ez bekövetezik, akkor ez a nép is ruthénnek fogja magát vallani.

Az ily kétnyelvű nemzetiség, emberileg belátható időben bizonyára minden magyar embernek csak ideálja lehet, ha és amenynyiben véráldozatot nem igényel. És hogyha akár a muszka, akár az ukrainista propagandától nem kellene tartani, akkor ilyen modern értelemben vett mintanemzetiség missiójára képzelni sem lehet alkalmasabbat annál a hazafias népnél, amelyet becéző néven Rákóczi népének szokás nevezni.

Az igazi ideál azonban nem ez, hanem az, hogy e nép emberileg belátható időben épp úgy beolvadjon a magyar nemzetbe, mint a kunok és besenyők. Erről azonban önámítás, vagy ámítás nélkül csak úgy lehet beszélni, ha előfeltételeit, vagyis a magyar liturgiát a hazai ruthénség nemcsak a vele hitsorsos magyarságra nézve nem ellenzi, sőt támogatja, hanem elvben magára nézve is elfogadja és fokozatosan megvalósítja.

Tulajdonképpen tehát a magyar nemzetnek azzal a kérdéssel szemben kell állást foglalnia, hogy mi jobb reá nézve: az-e, ha a két egyházmegyében a mai magyar hívekkel megerősödve, tehát vérveszteséggel, kialakul egy politikai értelemben vett hazafias ruthén nemzetiségeknek? vagy az, ha minden véráldozat

nélkül, tehát a gör. kath. magyarság liturgiájának biztosításával nyitva hagyjuk az utat mindkét ideálnak?

Szerintem a választás nem lehet kétséges, mert a magyar nemzet véráldozatot nem hozhat. Különösen pedig nem hozhat olyan célért, amely kedvező viszonyok közt véráldozat nélkül is elérhető. De véráldozat mellett is problematikussá válik akkor, ha jövőre a muszka és ukrainista propaganda nem fogja egymást kölcsönösen úgy paralizálni, mint eddig.

Erre nem lehet biztosan építeni.

Amerikába kivándorolt görög katholikusaink közt az ukrainisták már is tettek némi hódítást, a többiekről pedig a Budapesti Hirlapban azt a szenzációs közlést teszi dr. *Hodinka* Tivadar, hogy ezeket már is megmételyezte a pánszláv propaganda s akarva nem akarva, ezt az irányt papjaik is kénytelenek követni. *A budapesti küzdelemben pedig határozottan fel lehet ismerni a két irány közt bizonyos koalició tüneteit.*

Mindemellett is nem volna még ok tartani e kedvezőtlen jelenségektől, ha a magyar liturgia, vagy legalább a külön magyar egyházmegye már engedélyezve volna.

Rendes viszonyok közt ugyanis a hegyvidéki nép hazafiságában sem a muszka, sem az ukrainista propaganda nem fog nagyobb kárt okozni, mint amenynyit Dobránszky Adolf propagandája okozott. Mert amire Hodinka figyelmeztet, az — mig a skizma ki nem üt — nem lehet egyéb egyszerű flörtölésnél. Ha tehát a gör. kath. magyarság egyházi ügyét egy vagy más módon sikerül biztosítani, akkor — *de csakis ebben az esetben* — nem chimaera még akár az egyik, akár a másik eszménykép, amelyet érintettünk. Csakhogy erőltetni nem tanácsos sem az egyiket, sem a másikat.

A külön egyházmegye alapítása természetesen a koronás király, mint főkegyúr jogkörébe tartozik, de szükséges ahhoz a római Szentszék hozzájárulása is. Nem lehet tehát ennél sem kitérni a liturgikus nyelv kérdése elől s okom van hinni, hogy a hazai római katholikus püspöki kar Rómában még ma sem pártolná a teljes magyar liturgiát. Ellenben nem tehetne kifogást a görög nyelv ellen, sőt ezt talán még rokonszenvesen is fogadná oly berendezéssel, hogy a görög liturgikus nyelv mellett a magyar isteni tisztelet körülbelül a mai mértékben érvényesüljön. Ez a mód alkalmas volna a nép lelki szükségét kielégíteni s emellett éppen olyan kevéssé érintené annak magyar jellegét, mint a la-

tin egyházban a latin nyelv. Ily beosztással tehát a teljes magyar liturgiáról akár véglegesen is le lehetne mondani s bizonyos átmeneti állapot fenntartása mellett a papság nem nagyobb nehézséggel elsajátíthatná a görög nyelvet, mint ma az ó-szlávot.

Reflektálnom kell még egy látszólag, de csakis látszólag fontos ellenvetésre.

Ugyanis az 1896. évi kormányi megállapodás igazolására, amely megállapodással a külön egyházmegye létesítését bizonytalan időre elodázták, egyes politikusok utólag azt az érvet fedezték fel, hogy az egyházmegyei közösség fentartása szükséges dolog. Szükséges pedig azért, mert különben a munkácsi és eperjesi egyházmgeyék ruthénekké alakulnának át és mert csak e közösségben található garancia arra, hogy ezen egyházmegyékben az ügykezelési nyelv s a pap- és kántornevelő-intézetek tannyelve a magyar marad.

Sokat lehetne erről beszélni, de az ellenvetés röviden is megcáfolható.

Egyfelől ugyanis a két egyházmegye, mint ruthén, jóformán máris kialakult.

Elég volt erre a cikkem során ismételve említett politikai divat s a magyar kisebbség — mint láttuk — ezt az átalakulást nem volt képes megakadályozni. Másfelől pedig látjuk a nagyváradi román egyházmegyében, hogy annak romanizálását az ottani magyarság szintén nem tudta megakadályozni, habár számaránya semmivel sem kisebb, mint a munkácsi egyházmegyében. A magyar ügykezelési és felsőbb nevelőintézeti tannyelv garanciája is tehát nem az egyházmegyei közösségben, hanem kizárólag abban van, hogy a magyar kultura a két egyházmegye papságának és világi intelligenciájának körében képes lesz-e jövőre is megtartani azt a helyet, amelyet magának évszázadokon át hagyományosan meghódított. S ha netalán mégis volna egy szemernyi igazság ebben az ellenvetésben: nem ütköznék akadályba, hogy a külön egyházmegye felállítása mellett is külön-külön 20—30 magyar egyházközség a munkácsi, illetve eperjesi egyházmegyékben maradjon.

Következtetéseim a következők:

Minden egészséges nemzeti politikának alapfeltétele az önvédelem, vagyis biztonságba helyezni azt, ami már megvan. Az ellenkező politika *va banque* politika s ezt a magyarnak nem volna szabad megkockáztatnia.

A nemzetiségi kérdés megoldásának súlypontja nálunk a görög ritusban rejlik, mert e ritus hivei egy negyed részét teszik az ország lakosságának. Ezekkel szemben elsőnek a magyar liturgia az egyedüli helyes lépés a nemzetiségi kérdés megoldására. Puszta önvédelem ugyanis, de igen hatályos önvédelem, megszünteti azt a melegágyat, melyből ma a nemzetiségi intelligenciák táplálkoznak, t. i. azt az előítéletet, hogy aki a görög ritust követi, az eo ipso nem is lehet magyar.

De különben is a görög ritust követő magyar állampolgároknak semmi sem imponálna jobban, mint ha a gör. kath. magyarság megvédelmezésével a magyar kormány célt tudna érni a Koronánál és Rómában. Erre a célra pedig a legjobb út a külön — bár esetleg kisebb keretű — magyar egyházmegye, melybe még ily kisebb keretben is be lehetne vonni a román egyházmegyék tiszta magyar egyházközségeit, holott pedig ezek, mai beosztásuk mellett még akkor sem számíthatnának magyarságuk méltatására, ha csakugyan lehetséges volna a magyar liturgia engedélyezését egy új egyházmegye felállítása nélkül is elérni.

Jóindulatú magyar politikusoktól ered az az eszme, hogy célszerű volna egy *görög keleti* magyar egyházmegye felállításával nyomást gyakorolni Róma elhatározására. De ez az eszme sem jutott még túl az előkészítés stádiumában. Kétségtelenül van talaj Magyarországon egy görög keleti egyházmegye felállítására is, de aránytalanúl nagyobb talaja van a görög katholikus magyar egyházmegyének. Ez viszont az egyetlen biztos út a magyar liturgiára. Félrendszabályok, ideig-óráig elérhető nyugvópontok nem érnek semmit s *az államnak külnöben sem szabad megengedni, hogy a gör. kath. magyarság jövőjét illetőleg állandóan olyan nagy felelősség nehezedjék az esztergomi érseki hatóságra, mint a mai helyzetben.*

Deák Ferenc roszszúl begombolt mellényének példája áll tehát itt is előttünk.

Megint elölről kell kezdeni a dolgot, ha a gör. kath. magyarságot ki akarjuk szabadítani abból a zsákutcából, amelybe a magyar társadalom közönyössége, hibái és mulasztásai miatt jutott. A modern társadalom nagyon is kicsinyli az egyházi motivumokat és szereti azokat kikapcsolni az állami életből. Ez nem helyes, mert a magyar királyok főkegyúri jogköre a nemzeti életre való kihatás szempontjából az idők végzetéig nem fog hát-

rább állani hadúri jogkörénél. A görög keleti egyházzal szemben ezt a jogkört másként nevezik ugyan, de a lényeg azonos és a hazai nemzetiségek legnagyobb részével szemben e jogkörön vezet keresztűl az út a nemzetiségi kérdésnek olyan megoldására, amely az adott viszonyok közt magyar szempontból egyedűl lehetséges.



Naptáregyesités.

═ *Pesti Hirlap 1911. junius 17.*
Veridicus álnév alatt. ═

A budapesti görög katholikusok 1909. évi szeptember hó 1-én elhagyták a régi pogányság idejében keletkezett, már régen elavúlt Júlián-naptárt és a művelt nyugaton használatos, úgynevezett Gergely-naptárra tértek át, természeesen a római pápa engedelmével.

Ezálal tehát a már régóta tervezett naptáregyesítés kérdése újból aktuálissá vált. De hasonlóan ujból aktuálissá kezd válni a már szintén régóta tervezett görög katholikus magyar püspökség ügye is.

Néhány hét előtt a görög katholikus magyarság vezére, Szabó Jenő főrendiházi tag, cikket írt a *Magyar Figyelőbe,* amelyben bizonyos aggályokat fejezett ki e 250 ezer főből álló magyarság jövőjét illetőleg, ha mihamarébb nem alkotnának egy külön egyházmegyét, amelyben a görög szertartású magyar isteni tisztelet otthont nyerhetne. Megjövendölte, hogy ellenkező esetben a magyarajkú hívek a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben is könynyen abba a helyzetbe juthatnak, mint amelyben az oláh egyházmegyékben sínylődnek.

Most pedig egyik laptársunk, mintha csak megerősíteni akarná ezt a szomorú jövendölést, áldozárságának 50-ik évfordulójánál úgy üdvözli a munkácsi egyházmegyének (mely egyházmegyében pedig a görög katholikus magyarok zöme él), hazafias érdemekben gazdag ősz püspökét, mint a *rutének* prófétáját. Őszintén bevalljuk, hogy nekünk ez az újdivatú rutén elnevezés, amely minduntalan a gácsországi rutén diákzavargásokra és az

amerikai ukrainista törekvésekre emlékeztet, egy magyar püspökre alkalmazva, sehogy sem tetszik és úgy véljük, hogy Firczák Gyula munkácsi püspök még eddig nem is szolgált rá erre a különös megtiszteltetésre.

Nem úgy ismeri a magyar közvélemény Firczák Gyulát, mint a rutének prófétáját, hanem mint igazi magyar püspököt, nevezetesen pedig mint az ő hazafias, de többségében szláv ajkú híveinek megmagyarosítóját. Ezt igérte meg ő abban a híres pásztorlevélben, amelyet püspöki székének elfoglalása alkalmával kibocsátott, s ezt az igéretét részben be is váltotta az által, hogy őszszes népiskoláiban, a szláv ajkúakat is ideértve, tannyelvnek a magyart dekretálta.

Tőle várta a közvélemény a magyar liturgia törvényes rendezését is. Sajnos, ebben csalódott. Ebben az egyben Firczák Gyula nagyon is *ókonzervativnak* bizonyult és papságának azzal a részével tart, amely az ó-szláv nyelvet kizárólagossá szeretné tenni az egyházmegye területén. Az 1896. évi pápai tilalmat nem hirdette ki ugyan híveinek, mint az eperjesi püspök, de Hajdú-Böszörménybe, az ottani görög katholikus templom fölszentelése alkalmával, fényes pompa mellett személyesen vitte viszsza az ó-szláv nyelvet s ezenkívül is a szerves intézkedések hoszszú sorozatát léptette életbe, hogy az egész vonalon eleget tegyen a pápai tilalomnak. Ezek közt különösen rossz vért szült az, hogy a magyar templomokba viszszavinni szándékolt ó-szláv nyelv megértésének előkészítése végett, a rutén nyelvet a magyar népiskolákban is kötelezővé tette.

Ismeretes, hogy ezek a rendszabályok milyen nagy nyugtalanságot idéztek elő a magyar hívők közt. Ezt a nyugtalanságot az se volt képes lecsillapítani, hogy a püspök személyesen vett részt a gör. kath. magyarok 1900. évi római zarándokútjában, amely úton ezek a magyar hívek a pápai tilalom viszszavonását és a magyar nyelv templomi használatának törvényes szabályozását kérelmezték. Tény, hogy e személyes részvételen kívül a püspök egyetlen egy lépést se tett Rómában, hogy a törvényes szabályozást kieszközölje, holott pedig a benyújtott kérvény alapos megfontolását a pápai szék határozottan megígérte. Nem is történt e részben mai napig semmi. De időközben mégis lecsillapodtak a kedélyek, mert a püspök soha sem vonta ugyan viszsza kifejezetten említett nyugtalanító rendszabályait, azonban a

következményektől viszszariadva, nem is tett semmit azok végrehajtására.

A kedélyek lecsillapításához nagyban hozzájárúlt az is, hogy pár év előtt Hajdúdorogon, az ottani új népiskola felavatása alkalmával, később pedig Debrecenben az ottani új gör. kath. templom fölszentelése alkalmával, a püspök ó-szláv nyelven ugyan, de magyar énekkísérettel pontifikált a szentmisén, sőt Hajdúdorogon az iskola fölszentelését teljesen magyar nyelven végezte. Ez arra mutat, hogy időközben megváltoztatta véleményét és belátta, hogy a gör. kath. egyházban súlyos nemzetiségi sérelmek nélkül egységes liturgikus nyelvre gondolni sem lehet s hogy az ó-szláv nyelv erre már csak azért sem alkalmas, mert bizonyos archaisztikus formáktól eltekintve, teljesen azonos a rutén nyelvvel.

Mindemellett is ebben a fontos egyháznyelvi kérdésben a püspök iránti bizalmatlanság még ma sem szünt meg teljesen. Ez azonban nem is lehet másképp mindaddig, amíg a magyar hivők isteni tisztelete törvényesen szabályozva nem lesz s a bizalmatlanság meg-megújul, valahányszor itt vagy ott a tényleges gyakorlatot valaki meg akarja zavarni. Ha tehát igaz, amit a *Magyar Figyelő* említett cikke állít, hogy t. i. a külön egyházmegye előfeltétele ennek a törvényes szabályozásnak, akkor az egyháznak és az államnak nem volna szabad késni, hogy ezt az előfeltételt biztosítsa.

Rómában aligha volna ennek akadálya, ha az új egyházmegye akár az ó-szláv, akár a görög liturgikus nyelv alapján kérelmeztetnék. Egyházjogunk szerint azonban az ez irányban való kezdeményezésnek a koronától kell kiindúlnia; erre pedig nem lehet kilátás addig, amíg a korona és a nemzet közt a megingott bizalom helyre nem áll.

Van azonban egy másik mód is a fenyegető veszélyek elhárítására, s ez az, ha a püspök úr most, küszöbön álló aranymiséje alkalmával beváltaná magyar hiveinek tett azt az ígéretét, hogy a naptáregyesítést még akkor is megadja nekik, ha netalán nem volna abban a helyzetben, hogy azt egyidejűleg az egész egyházmegyére kiterjeszsze.

Ha lehetséges volna, hogy a püspök úr a naptáregyesítést egész egyházmegyéjében keresztűlvigye, ez egyszersmindenkorra elvágná az útját úgy a russophil, mint az ukrainista törekvéseknek. A magyar ajkú híveket azonban már az is mentesítené min-

den további veszedelemtől, ha a budapesti görög katholikusok példájára és ez alapon kiindult kérelmükhöz képest, legalább ők megkapnák a naptáregyesítést.

Úgy tudjuk, hogy a naptáregyesítést Firczák püspök úr már mult évi szeptember hó elsejére kilátásba helyezte, de igéretének beváltásában közbejött betegsége megakadályozta. Az isteni gondviselés azonban viszszaadta teljes egészségét és nem baj, ha egy évvel később váltja is be igéretét. Ám ha ő attól tart, hogy szláv ajkú hívei közt nyugtalanságot okozhatna a naptáregyesítés, akkor ne zavarja őket, mert hiszen nem hoszszú idő múlva ezek is be fogják látni, hogy csak javukra válhatik, ha ők is az országos naptárhoz igazodnak.

Az országot kivéve, amely a különböző naptárakban természetesen választófalat lát saját polgárai közt, senkinek sem tartozik ezzel a püspök jobban, mint önmagának, mert 10 év előtt éppen az ő kezdeményezésére egyházmegyéjének öszszes papsága állást foglalt a naptáregyesítés *mellett*. Nem lehetett egyéb roszszakaratú sugdosásnál, ha némelyek ebben csak üres hazafiaskodó tüntetést kerestek; mert az volt a közhit, hogy Róma úgy sem fogja engedélyezni a naptáregyesítést. Azóta kiderült, hogy Róma igenis hajlandó hozzájárúlni, ha a hívek óhajtják, de csodálatos módon a hangulat a szláv ajkú hivek papságának nagy részénél most egyszerre megváltozott. Ám számoljon tehát a püspök ezzel a megváltozott helyzettel, de igéretéhez képest engedje meg a naptáregyesítést ott, ahol a hívek kívánják s akkor nem lesz magyar ember, ki őt másnak tekintené, mint a leghazafiasabb magyar püspöknek.

Ebben a reményben mi is szivélyesen üdvözöljük Firczák Gyula püspök urat aranymiséjének közeledtével. Neki a sors jelentékeny szerepet juttatott a magyar görög katholikusok történetében. Ellenfelei (már t. i. azok, akiket ilyeneknek tart) jobban értékelik, mint párthívei, mert ez utóbbiak személyes ambicióját tartják lelke legfőbb mozgató erejének. Mutassa meg, hogy nagyobb a tárgyi ambiciója és örökítse meg nevét a naptáregyesítéssel.



Az új görög-katholikus püspökségről.

Religio 1911. deczember 24.
Szerző neve alatt.

A „Religio" 1911. évi három számában Hadzsega Gyula dr. beható egyháztörténeti fejtegetések során hibáztatja azt a taktikaváltoztatást, amely a gör. kath. magyarság mozgalmában legutóbb beállott, s amely mint közönségesen ismeretes — tulajdonképpen csak viszszatérést jelent arra a régi taktikára, hogy egyháznyelvi ügyünk törvényes szabályozását egy külön püspökség vigye keresztül.

Mint a gör. kath. magyarok országos bizottságának elnöke, kötelességemnek tartom e szemrehányás alaptalanságáról a „Religio" olvasóközönségét tájékoztatni.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy a H. dr. által szóba hozott új taktikát, amely az 1896. évi pápai tilalommal és a magyar kormánynak a külön püspökség fölállítását elodázó ugyanazon évi elhatározásával vette kezdetét, a gör. kath. magyarság nem önként választotta, hanem azt a m. kir. kormány és a róm. kath. püspöki kar írta elő.

Az akkori magyar kormány abban a véleményben volt, hogy a magyar, szláv és román ajkú hívek egyházmegyei közösége a magyarosodás ügyét szolgálja; a róm. kath. püspöki kar pedig egyházpolitikai okokból ellenezte ugyan a magyar liturgiát, de az egyházmegyei liturgikus nyelvnek az áldozópap csendes imáira és az átlényegülésre szorítkozása mellett a magyar istentiszteletnek olyan mértékben volt hajlandó tért engedni, amely teljesen alkalmas a hívek lelki szükségének kielégítésére s azok nemzeti érzékenységét is csak kis mértékben érinti. Így

keletkezett az a taktika, amelyet H. dr. továbbra is követve kivánna látni.

A gör. kath. magyarok 1900. évi római zarándoklatukkal fönntartották ugyan a magyar liturgiára irányuló elvi álláspontjukat, de különben teljes loyalitással alárendelték magukat az új taktikának. Enynyit és nem többet jelentenek a római zarándoklatról kiadott „Emlékkönyv" ama szavai, amelyekre H. dr. hívatkozik.

Őszintén belementünk az egyházmegyei közösség fönntartásába, de rózsás reményeket annál kevésbbé táplálhattunk, mert már a zarándoklat előtt is, főleg pedig utána, erős nemzetiségi támadások értek bennünket, még pedig nemcsak a román, hanem a rutén többségű egyházmegyék hirlapi szócsövei részéről is. És valóban a nekünk előírt és általunk teljes loyalitással elfogadott taktikát csakis az a szellem hiusította meg, amelyet H. dr. is hibáztat a byzánci egyháznál, mondván, hogy a politikát belevitte a vallásba és a nem görög népeknek puszta csökönyösségből nem volt hajlandó tért engedni a liturgiában, holott pedig, ha kisegítésképp tért engedett volna, akkor H. dr. nézete szerint nemcsak a keleti egyház egységét, hanem a görög nyelv liturgikus jellegét is sikerült volna megmentenie.

Mint laikus ember, nem mélyedhetek egyházi kérdések vitatásába. De ismerve a görög kultura akkori hanyatlását és ismerve ritusunk természetét, főleg pedig saját alábbi élményeinkből következtetve, merem állítani, hogy olyan mentőkísérlet, amely csak kisegítéskép adott volna teret a népnyelvnek, akkor is hajótörést szenvedett volna azon a mértéken, amelyet egyfelől a nem-görög népek követeltek, másfelől a byzanci egyház megadni hajlandó lett volna. Ellenben, ha nem is a görög nyelv liturgikus jellegét, de legalább a keleti egyház egységét bizonyára sikerült volna megmenteni, ha Byzánc a nyelvi kérdésben teljesen szabad kezet adott volna a nem-görög népeknek és reájuk bízta volna, hogy menynyit akarnak megtartani a liturgia eredeti nyelvéből.

A mi esetünkben a byzánci egyháznak úgy valódi, mint a H. dr. által korrigálni kívánt történelme megismétlődött.

Ismeretes ugyanis, hogy a román többségű egyházmegyék a liturgiában magyar híveiknek semmi legkisebb tért sem akartak engedni. Ez a körülmény már egymagában is elegendő ok volt arra, hogy viszszatérjünk a külön püspökség eszméjére, mert

mint a görög katholikus magyarság vezető emberei, nem vehettük magunkra, hogy pusztulni hagyjuk ottani magyar hitsorsosainkat és véreinket.

De csalódás ért bennünket a rutén többségű egyházmegyékben is, még pedig azon — a régi hagyományokkal szemben kialakult és látszólag, de csakis látszólag tranzigens — új iskola részéről, amelynek elveit H. dr. most a „Religio"-ban fejtegeti. Hogy ez az iskola csak látszólag tranzingens és nem is olyan latin irányú, mint amilyennek sokan gondolják, ez már abból is kitűnik, hogy a nyugati egyház szigorúbb fegyelmét csakis az egyháznyelvi kérdésben adoptálta, ellenben pl. a naptáregyesítés kérdésében mereven ragaszkodik a keleti egyház külön fegyelméhez, de mindkét esetben a gör. kath. magyarság vitális érdekeit érinti. De még ennél is világosabban kitűnik ennek az új iskolának merevsége abból, hogy a magyar nyelv térfoglalását illetőleg nem volt hajlandó elmenni addig a mértékig, amelyet a római katholikus magyar püspöki kar mérvadó tagjai saját egyházpolitikai álláspontjukról megjelöltek, hanem továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy a magyar nyelv a népéneken kívül csak a liturgia azon részeiben érvényesülhessen, amelyek diakonusok által végezhetők. Hiszen szükségtelen bizonyítani, hogy ez a gyakorlatban olyan nagymérvű viszszafejlesztést jelentene, amely még ha netalán (dato, non concesso) valamenynyire kielégítené is a hívek lelki szükségét, de nemzeti szempontból okvetlenül azok rutenizálására vezetne. Evvel a hívek elérnék ugyan lelki szükségletük teljes kielégítését, de magyarságukat elvesztenék.

Egyházi jellegénél fogva ez az iskola bizonyára nem is gondolt erre a következményre, hanem okulva a byzánci egyház történetéből, de egyúttal ügyesen kihasználva a róm. kath. egyházi köröknek a magyar liturgia ellen irányuló egyházpolitikai aggályait is, csak az lebeghetett előtte, hogy a magyarországi román és a gácsországi rutén egyházak mintájára egyházmegyéink rutén tipusát (az eddigi semleges „graecus" helyett) jobban kidomborítsa. Mindazonáltal csak csodálkozni lehet azon, ha az iskola tagjai csak egy pillanatig is hihették azt, hogy az egyházmegyei közösség fenntartásáért akár a magyar hívek, akár a magyar kormány ily magas árt hajlandók volnának fizetni, akár pedig, hogy ilyen megoldáshoz a róm. kath. magyar püspöki kar hajlandó volna segédkezet nyuújtani.

Ismétlem azonban, hogy a külön püspökségre való viszsza-

térés első sorban a román egyházmegyék magatartása miatt vált elkerűlhetetlenné. Hozzáteszem, hogy elkerűlhetetlenné vált még azért is, mert a nehéz nyelvi kérdés törvényes rendezését tagadhatlanúl csakis egy minden nemzetiségi ellenhatástól mentes új püspökség viheti legkönynyebben keresztül. Fölösleges volna tehát és mint főrendiházi beszédemben, úgy itt is kitérhetek az elől, hogy részletesen felsoroljam azokat a kevéssé örvendetes további fejleményeket, amelyek részint az említett egyházi iskola hatása alatt, részint ezen kívül, a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben is arra a mai tarthatatlan helyzetre vezettek, hogy nyelvi gyakorlatunk egyházhatósági szabályozása mai napig elérhető nem lévén, e gyakorlatba — mint abususba — akár politikai, illetve nemzetiségi, akár felekezeti , akár pedig még puszta egyéni indokból is mindenki beleköthet. Különben is úgy tudom, hogy bármenynyire kedveztek is az 1896-ban és azóta közbejött körülmények a most H. dr. által képviselt új iskolának, az mégsem vert mély gyökeret a két egyházmegyében, hanem a szláv ajkú hívek s azok papságának túlnyomó része híven kitart a régi hagyományok mellett és így remélni lehet, hogy az új egyházmegye létesítése után ez az iskola (létalapját úgy is elveszítvén) vissza fog térni a régi hagyományokhoz, amelyek kizárták a politikát a templomból, az egyházi kormányzatban pedig és a polgári életben a hamisítatlan magyar hazaszeretetnek anynyi rogyogó példáját adták.

Mi görög katholikus magyarok, az elkerűlhetetlenné vált taktikaváltoztatás után sem akarunk okot szolgáltatni e régi hagyományok megváltoztatására s éppen ezért az új egyházmegyét nem a H. dr. által joggal kifogásolt módon és szellemben, hanem azon az alapon óhajtjuk létesíteni, amint ezt, a munkácsi egyházmegye nagy terjedelme miatt, a római zarándoklatunkról kiadott „Emlékkönyv" 37. lapján arra az esetre is kilátásba vettük, ha — mint még akkor remélhető volt — egyháznyelvi ügyünk törvényes rendezését sikerült volna még a régi egyházmegyei keretek közt elérnünk. Nem kívánjuk tehát magunkat az egyházi téren megkülönböztetni szláv ajkú hittestvéreinktől; nem kívánjuk, hogy az új egyházmegyét magyarnak nevezzék, megmaradunk a régi hagyományos és törvényes „görög katholikus" jelleg mellétt, sőt nem ragaszkodunk feltétlenül a magyar liturgiához sem. Számolva az egyházpolitikai követelményekkel, beérjük azzal, hogy az ősi görög liturgikus nyelv mellett a magyar istenitisztelet

olyan egyházhatósági törvényes szabályozást nyerjen, amely a mai tarthatatlan állapotnak véget vessen.

Nem kívánjuk végre azt sem, hogy a munkácsi és eperjesi egyházmegyék öszszes magyar parochiái átcsatoltassanak az új egyházmegyéhez, sem pedig azt, hogyha netalán az új egyházmegyébe rutén parochiák is kerülnének, azok egyházi nyelvükben csak a legkisebb csorbát is szenvedjék. És bizton reméljük, hogy ha és amely mértékben az új egyházmegyében a görög liturgikus nyelv mellett a magyar istenitisztelet törvényes szabályozást nyer, ezt az ó-szláv liturgikus nyelv mellett és ugyanoly mértékben a munkácsi és eperjesi egyházmegyék sem fogják megtagadni azoktól a magyar hitközségektől, amelyek kötelékükben maradnak.

Ilyen módozatok mellett az új püspökségben jogosan senki sem kereshet mást, mint a görög katholicizmus honorifikálását és a quod uni iustum, alteri aequum elvének oly módon való érvényesülését, amely legalább is a magyar és szláv ajkú hittestvérek közt az egyházi egységet továbbra is biztosítaná és az egyházmegyei közösséget is csak részben érintené. Sőt ilyen módozatok mellett reméljük az egyházi egység tudatának újra ébredését román ajkú hittestvéreink részéről, mert a quod uni iustum alteri aequum elvének érvényesülése a legjobb eszköz az egyházi és nemzeti békére. A gör. kath. egyházi egységnek pedig legideálisabb módja az, ha a különböző ajkú hívek kölcsönösen otthonukat találják egymás templomaiban.

Ezek után még csak H. dr. cikksorozatának legutolsó részére kivánok néhány megjegyzést tenni.

Az egyik megjegyzésem az, hogy a római Szentszék elé terjesztett emlékiratunknak az a része, amelyben a magyar liturgia történeti jogát igyekeztünk igazolni, ugyanattól a Hodinka dr.-tól ered, akire a cikksorozat írója az ellenkező értelemben hivatkozik. És ha a misekönyvek újabb keletű lefordításának csakugyan semmi köze sincs a magyar liturgikus mozgalomhoz, sőt a magyar imádságos és énekes könyvek kiadása H. dr. szerint is dícséretet és buzdítást érdemel, akkor kérdem, hogy a püspökeink hozzájárulásával és azok vezetése alatt még 1906-ban elrendelt fordítások körül hogyan történhetett meg az, hogy Ungváron az elnökjelöltek vonakodása miatt még a fordító-bizottság sem tudott megalakúlni? Holott pedig a magyarra fordítás csak magánhasználatra lett elrendelve, ezt pedig a római

Szentszék sohasem kifogásolta, sőt még az 1896. évi tilalom alkalmából is kifejezetten megengedte olyan feltétel alatt, hogy a fordítás hithűségét és jóságát a püspökök ellenőrízzék!

Megjegyzem továbbá, hogy azok a modernizálási törekvések, amelyeket H. dr. az ó-szláv nyelv nem élő, tehát kihalt jellegének igazolására Bulgáriából, Oroszországból és Galiciából felsorol, mit sem bizonyítanak a főrendiházi beszédemben idézett koronatanuk állításaival. Nevezetesen pedig a kanonizált munkácsi egyházmegye első püspökének, Bacsinszky Andrásnak azon állításával szemben, hogy az u. n. ó-szláv egyházi könyvek nyelvezete azonos az (akkori) orosz irodalmi nyelvvel (idiomate slavo-russico litterali) — és néhai Tóth Miklós dr. eperjesi püspöknek azon kijelentésével szemben, hogy „ezen szláv liturgikus nyelv, egyes nyelvészeti formáiban és szókötéseiben a mostani szláv dialektusoktól eltén ugyan, de az orosz és különösen a rutén dialektushoz oly közel áll, hogy a (rutén ajkú) hívek azt mindenütt nehézség nélkül megértik, hol a vallásos fogalmak magasztossága és az elvont eszmék szellemi képességüket nem korlátozzák."

Megjegyzem végül, hogy a nagytudományú Nilles Miklós innsbrucki egyetemi tanár kutatásai alapján mesének bizonyúlt az az állítás, mintha a románok nyelvük használatát az 1700-iki egyházi unió alkalmával kikötötték volna s ez a mese nem válik ténynyé azáltal, ha azt még olyan gyakran is ismétlik. Éppen ilyen mesebeszéd az is, hogy a románok az egyházi unió óta hozzá nem nyúltak volna az akkor érvényben volt egyházi nyelvük tiszteletreméltó régiségéhez és így a román egyházi nyelv is holtnak volna mondható. Úgy látszik, hogy H. dr. egyáltalában nem kísérte figyelemmel a románok egyházi nyelvének fejlődését és nem tudja, hogy azok román szövegű és cyrill betűkkel írt eredeti egyházi könyvei az unió alkalmával még nagyon is fogyatékosak voltak; de azóta nemcsak a cyrill betűket hagyták ők el, hanem a római Propaganda a nyomdájából kikerült hiteles görög szöveg alapján a mult század utolsó tizedében megkezdett és részben még most is munkában lévő könyvkiadásaik nyelvezete teljesen azonos az élő román nyelvvel.



A görög katholikus magyarság ügye.

Alkotmány 1912. március 28.
Szerző neve alatt.

Egészségi okokból pár hét óta távol vagyok hazámtól és így nem kísérhetem figyelemmel azt a polémiát, amely a nagyváradi római katholikus szemináriumból kicsapott „oláh diákok“ és a tervezett új görög katholikus püspökség ügye miatt a fővárosi sajtóban megindúlt. Nem hagyhatom azonban még sem szó nélkül azt a keserű kifakadást, amely e polemia miatt az „Az Ujság“ véletlenűl kezembe került folyó évi március 13-iki számának nyilttér rovatában dr. Stan Florian aláírással megjelent.

Meglepő, mert ellentétben van az ismeretes balázsfalvi határozattal, hogy dr. Stan Florian úrnak semmi kifogása sincs a görög katholikus magyar püspökség ellen, hanem csak azt kifogásolja, hogy abba tisztán román anyanyelvű parochiákat is be akarnak sorolni.

Nem tudom, menynyiben igaz ez az állítás, mert köztudomású, hogy a román egyházi skematizmusok adatai nem egyeznek a hivatalos statisztika adataival. Így pl. a skematizmusok még a makói híveket is románoknak és ruténeknek tüntetik ki, holott pedig ott alig akad egy-két bevándorolt, aki tudna románul; ruténül pedig egy sem.

De feltéve is, hogy igaz ez az állítás, vakmerő dolog azt mondani, hogy e beosztás *a vallásszabadság megcsúfolását* jelentené.

Hiszen köztudomású dolog, hogy a nagyváradi görög katholikus egyházmegye alapításakor abba számos rutén, vagyis inkább ó-szláv liturgiáju magyar egyházközséget is becsatoltak s ebben

akkor senki sem kereste, de nem is kereshette a vallásszabadság megcsúfolását, hanem csakis a geografiai helyzet követelményét, amely valószínűleg a mostani esetben is szükségessé teszi, hogy az új egyházmegyébe néhány román egyházközség szintén bevonassék.

Ilyen a geografiai helyzet által esetleg követelt beosztásban annál kevésbbé keresheti valaki a vallásszabadság megcsúfolását, mert önként értődik, hogy az új egyházmegyébe netán beosztandó román egyházközségeknek a román egyházi nyelv használata jövőre is szabadságukban fog állani.

Vakmerő volna ez az állítás még akkor is, ha dr. Stan Flórián úr nem a vallási, hanem a nemzetiségi szabadság megcsúfolását akarta volna mondani.

Hiszen az új egyházmegye lélekszámát csak 135.000-re számítják, holott pedig a görög katholikus magyarok lélekszáma köztudomás szerint meghaladja a 250.000-et, tehát ugyancsak geográfiai okokból több mint 100.000 lélek marad a román és ruthén egyházmegyékben. Ezért pedig panaszra csak a magyaroknak lehet okuk, nem pedig a románoknak.

A balázsfalvi értekezlet tagjai valószínűleg ismerték ezt a tényállást és nyilván azért helyezkedtek a *principiis obsta* álláspontjára, mert ki akartak térni a tárgyilagos polémia elől, minthogy ők az új egyházmegyétől nem a vallásszabadságot, hanem a vallással összekevert olyan jogtalan és természetellenes nemzetiségi birtokállapotukat féltették, amely nekik Magyarországban bizonyos fajbeli szupremáciát biztosít még a magyar faj egy része felett is. Ezt a jogtalan helyzetet ők eddig is csak a „liturgikus nyelv" fikciójával védelmezhették. Most aztán méltán tartanak attól, hogy ezt a nekik hasznos fikciót nem lesznek képesek fentartani, ha az új egyházmegyében a magyar istentisztelet — bárha csak az ó-görög liturgikus nyelv mellett is — törvényes szabályozást nyer.

Meszszire vezetne, ha itt részletesen akarnám fejtegetni, hogy a keleti egyház nem valamely — egy vagy több — külön liturgikus nyelv, hanem az élő vagy avúlt *vulgaris* nyelv álláspontján van, amelyet persze a román egyházi tudósok kissé hangzatosan „lingua nationalis"-nak neveznek. A „liturgikus nyelv" fogalmát a keleti egyház hívei Magyarországon kívül sehol sem ismerik s itt sem egyéb a fikciónál, amely kizárólag a magyar liturgia érvényesülése elleni küzdelemnek köszöni eredetét.

S hogy ez a fikció milyen hatalmas nemzetiségi fegyver a románok kezében, az nyilván kitűnik dr. Stan Flórián úr közleményéből is, amelyben a már említett oláh diákokat védve, a román nyelvet ő is úgy állítja szembe a magyarral, mint valamely *szent nyelvet*, amely mellett jó és hasznos dolog a magyart is tudni annak, aki megkétszerezni kívánja magát és meg akar mérkőzni gróf Apponyi Alberttel.

A liturgikus nyelv fikciójában rejlő eme rejtelmes beállítás erejénél semmi sem magyarázza meg jobban azt a különös esetet, amely néhány év előtt a nagykárolyi görög katholikus magyar egyházközségben történt, mielőtt ez a hitközség a hívek kívánságához képest, a munkácsi egyházmegyébe átcsatoltatott volna. Akkor ugyanis a hívek készeknek nyilatkoztak lemondani erről az átcsatolásról, ha a nagyváradi görög katholikus egyházmegyéből, amelyben a hívek több mint egynegyed része magyar ajkú, olyan papot kapnak, aki a legutolsó népszámlálásnál *magyar anyanyelvűnek* mondotta magát. Ilyen pap azonban az egész egyházmegyében *egy sem* találkozott, pedig lehetetlen, hogy egyetlen egy pap sem került volna ki a magyar ajkú hívek soraiból. Nyilván az e magyar ajkú hívek soraiból kikerülő ifjakra céloz dr. Stan Flórián úr is akkor, mikor azt állítja, hogy a papnövendékek egy része csak alig tud valamit románul, mert ... rosszúl választották meg szüleiket ...

Különben pedig a románoknak soha sem volt jobb alkalmuk, mint most bebizonyítani azt, hogy a nemzetiséget nem helyezik fölébe a vallásnak.

Ha ők csakugyan a külön liturgikus nyelv álláspontjára akarnak helyezkedni, akkor nekik is csak óhajtaniok lehet az új egyházmegye felállítását, mert az viszsza fogja állítani a liturgikus görög nyelvet ősi jogaiba, de a corresponsoriumokban meg fogja adni a népnek is azt, ami megilleti.

Tisztán egyházi szempontból a görög katholikus vallás követői ennél eszményibb megoldást nem is kivánhatnának, mert akkor a nemzetiség nem állana útjában annak, hogy a különböző ajkú hívek valóban hittestvéreknek érezzék magukat.



Felekezeti egyetemek és a gör. kat. magyarság.

Az Ujság 1912. április 28.
Szerző neve alatt.

Az a fordulat, hogy Magyarországon ezentúl csak állami egyetemek legyenek, de bizonyos mérvű felekezeti jelleggel, bennünket, görög katholikus magyarokat is közelről érdekel. A budapesti egyetem máris ilyen vegyes jellegű, most ilyenné akarják tenni a debrecenit, később pedig a még függőben levő pozsonyit. Az előbbit az ágostai, az utóbbit pedig az evangélikus felekezet számára s azt hiszik, hogy ilyen módon, a felekezetek törvényes jogegyenlősége mellett, a római katholikus és a protestáns egyház uralkodó jellege társadalmi úton, sőt némileg az állam hozzájárulásával, állandóan biztosítható lesz. Hiszik nyilván azt is, hogy ezt a magyarság érdeke követeli.

A görög katholikus egyház érdeke általában véve azonos az egyetemes katholikus egyházéval, de még sem egészben azonos. A törvény és a társadalom előtt mint egyvallásúak szereplünk ugyan, de külön felekezet gyanánt, miért is a jelzett megoldás által felekezeti jellegünk szenvedne. Ám ezt az áldozatot mi hazafias megnyugvással meghoznánk akkor, ha e megoldás a magyarság érdekét szolgálná, de úgy látjuk, hogy a görög katholikus magyar püspökség megalapításával a dolog megfordítva áll. Nevezetesen pedig ilyen megoldás mellett a magyar püspökség megalapításának hatása csakis az úgynevezett mentési akcióra szorítkoznék; ellenben kockáztatva volna az a nagy, bár csak közvetett hatás, amelyet különben e magyar püspökség megalapításá-

tól, különösen a nemzetiségi kérdés szerencsés megoldása tekintetében mindenki jogosan várhatna.

Ez a nagy nemzeti cél vezetett bennünket akkor, amikor szóba hoztuk, hogy az új egyházmegye alapításával kapcsolatban a debreceni egyetemen ne csak református, hanem görög katholikus hittani fakultás is állíttassék fel és az új egyházmegye papnöveldéje is ugyanott álljon fel, még pedig középponti jelleggel, hogy abba a többi görög katholikus egyházmegyék papnövendékei is felvételt nyerhessenek. Teljesen feleslegesnek tartom, hogy az új egyházmegye ilyen berendezéssel való létesítésének nagy nemzeti jelentőségét részletesen fejtegessem.

Öszszefügg ez a kérdés az új egyházmegye székhelyének ügyével is.

Ha beérjük a görög katholikus magyarság mentésével, akkor okszerűen nem is lehetne szó más székhelyről, mint Nyíregyházáról. Mert kétségtelen, hogy Nyíregyháza városának nagyobb kulturális jelentősége és középponti fekvése mellett ez a kisebbik cél is sokkal hathatósabban biztosítható a nyíregyházi, mint a hajdúdorogi elhelyezés mellett, ami érthetővé teszi azt, hogy az érdekelt papság és a hívek túlnyomó része Nyíregyháza mellett foglalt állást. Ha ellenben a magasabb nemzeti cél érdekében a hitoktatás és papnevelés ügyét a fentebb vázolt módon akarjuk rendezni, akkor nem feltétlenül szükséges, hogy a püspöki székhely Debrecenben legyen és nem perjudikálna e rendezésnek, ha a székhely kérdése akár Nyíregyháza, akár Hajdúdorog javára dőlne el. Ha pedig Hajdúdorogra esnék a választás, akkor az e választás mellett leginkább latba eső érzelmi és kegyeleti szempont öszszeegyeztethető volna úgy a görög katholikus magyarság létérdekeivel, mint a magasabb nemzeti célokkal is.

Engem e sorok megírására a református egyház egyetemes konventjének tegnap megindult tanácskozásai késztettek. E tanácskozások során az érdeklődés főképpen a debreceni egyetem ügyének szólt. Elhangzottak ilyen olyan maradi hangok is, hogy egy tisztán református egyetem, bárha csekélyebb anyagi és szellemi erővel jobb volna a tervezett és külön református hittani fakultással ellátandó állami egyetemnél. A többség természetesen egyetértett a tervezett megoldással. Senkinek se jutott azonban eszébe azt a kérdést felvetni, hogy kapcsolatosan a görög katholikus magyar egyházmegye alapításával, miért ne lehetne az

egyetemet még egy görög katholikus hitteni fakultással is kiegészíteni.

Sajnos, erre a kérdésre Debrecen városa már előre megadta a feleletet. Köztudomású ugyanis, hogy a kormány eleinte Debrecent kívánta az új püspökség székhelyéül, de a város merev magatartása ezt az elhelyezést még abban a formában is elutasította, hogy a papnevelő-intézet semminemű kapcsolatba ne hozassék az egyetemmel. E magatartás indoka nem lehetett egyéb, mint az ismeretes felekezeti érzékenység és könnyű megérteni, hogy ugyanez az érzékenység még hatványozottabb módon útjában állana annak, hogy a debreceni egyetemhez más, mint református hittani fakultás is csatoltassék.

Jogos is ez az érzékenység addig, amíg nem jön ellentétbe a magyarság érdekeivel; de talán érdemes volna megfontolni, hogy a jelen esetben nem jut-e nagyon is ellentétbe a magasabb nemzeti érdekekkel.

És én úgy látom, hogy úgy Debrecen városát, mint az egyetemes református konventet nem is az egyoldalú felekezeti álláspont, hanem az a felfogás vezette, hogy az adott esetben a református egyházi érdek egybeesik a nemzeti érdekkel. Világos, hogy se Debrecen városa, sem pedig az egyetemes református konvent nem volt tisztában azzal, hogy az új görög katholikus magyar egyházmegye ideális létfeltételeinek hátraszorításával sokkal nagyobb nemzeti érdekeket kockáztat, mint aminőket szolgálni vél saját felekezeti érdekének és a nemzeti érdeknek azonosításával. Érdemes volna tehát ezt az ügyet ujból beható megfontolás alá venni.

Évtizedeken át a görög katholikus magyarság mozgalmát és nemzeti törekvéseit egyetlen egy felekezet sem kísérte nagyobb rokonszenvvel, mint a református felekezet; de viszont kritikus pillanatokban egyetlen egy felekezet sem ártott anynyit ügyünknek, mint éppen a református. Nem akarok itt más esetre hívatkozni, mint az 1896. évi ezredéves ünnepségek alkalmával a budapesti egyetemi templomban tartott tüntető magyar misére, a melynek református vezetőférfiak voltak az értelmi szerzői s amely a magyar liturgia letiltását vonta maga után.

Ezt az esetet azonban teljesen kimentette szemeinkben a nemzeti együttérzésben tanúsított túlbuzgóság. Most hasonló eset előtt állunk, de pusztán csakis felekezeti, még pedig alig menthető felekezeti érzékenységből. Nem a magát görög katholikus

magyarság metropólisának nevező és a multból bizonyos joggal így nevező Hajdúdorog iránti tekintet, hanem a felekezeti szempont volt ugyanis döntő akkor, amikor Debrecen városa merevségével meghiusította a kormány eredeti tervét.

A mostani stádiumban, amikor a székhely-kérdés még eldöntve nincsen, a Hajdúdorog iránti tekintet is azt kivánná, hogy Debrecenben görög katholikus központi szeminárium létesíttessék, külön görög katholikus hittani fakultással az ottani egyetemen, mert ez össze volna egyeztethető a hajdúdorogi püspöki székhelylyel; ellenkező esetben ugyanis nincs kizárva, sőt a már említett kisebbik cél kockáztatása nélkül — szerintem — elkerülhetetlen, hogy Nyíregyházára essék a választás.

Nem lehet itt azonban mértékadó sem helyi érdek, sem a felekezeti szempont, hanem a nemzeti szempontnak mindenek felett kellene állnia, miért is a kérdésnek ebből a szempontból való megfontolását legmelegebben ajánlom a döntő tényezők, különösen pedig a most űlésező egyetemes református konvent figyelmébe.



Görög katholikus magyar püspökség.

*Magyar Figyelő 1912. 9. sz.
Szerző neve alatt.*

A honfoglalásnak 1896-ban tartott ezredik évfordulója óta, amelynek szeptember hava olyan végzetes csapást, — a magyar liturgia letiltását és a külön egyházmegye elodázását — mért a görög katholikus magyarságra, évről-évre sok szó esett nemzeti vívmányokról; de tizenhat évig kellett várnunk, amig nemcsak a csapás elhárúlt, hanem a gör. kath. magyar püspökséggel megjött az igazi nemzeti vívmány is.

E vívmány jelentősége, különösen a nemzetiségi kérdés megoldása szempontjából, egyszerűen megmérhetetlen. Azonban még se.

Nem tudom ugyan, hálás lesz-e az egész magyar nemzet a vívmány szerzőivel szemben, de tudom azt, hogy gróf Khuen-Héderváry Károly és gróf Zichy János neve nemzedékről-nemzedékre élni fog a görög katholikus magyar hívők lelkében, mivel hogy ezt a szegény és eddig teljesen magára hagyott népcsoportot ők vezették ki abból a zsákutcából, amelynek mibenállását a Magyar Figyelő mult évi május 16-iki számában megírtam.

A priuszok nagy szerepet játszanak a politikában és ebből a zsákutcából is csak úgy lehetett kijutni, ha mindenekelőtt elejtetik az a priusz, amelyhez 1896. óta kormányaink a dogma merevségével ragaszkodtak: hogy t. i. a külön püspökség alapítása előtt a magyar liturgia szentesítését kell Rómától kieszközölni.

Szükséges volt továbbá a külön püspökség alapítására megnyerni a királyt, mint legfőbb kegyurat.

Szükséges volt végre, hogy a görög katholikus magyar hívek

mozgalmának vezetői a liturgikus nyelv kérdésében bizonyos önmérsékletet tanusítsanak.

E három előfeltétel teljesítése esetén Rómában biztosra lehetett venni a sikert, mert ezt a kissé talán igazságtalanúl lekicsinyelt 1900. évi római zarándoklatunk óta már csak az késleltette, hogy királyunk és főkegyurunk szívét az ismeretes katonai priuszok miatt nem volt módunkban megközelíteni. Hiszen azt, hogy a zarándoklat óta Róma olyan türelmesen diszszimulálta gyakorlatunkat, hogyan is lehetne másként magyarázni, mint úgy, hogy sokáig várt legfőbb kegyurunk elhatározására, de hasztalanúl várt. Végre is egy konkrét eset alkalmából tudomásunkra hozta, hogy az 1896. évi pápai tilalom továbbra is fennállónak tekintendő .

Ez az ujabb memento mori megint lökést adott a dolognak s a kedvező fordulat ott kezdődik, hogy gróf Zichy a főrendiház m. é. november 30-án tartott űlésében megigérte, miszerint a sorrend kérdését, vagyis a priusz elejtését fontolóra fogja venni. Az ígéretet hamar követte a tett: a kormány kedvező elhatározása; ezt pedig épp oly hamar követte *egy nagy és váratlan dolog*, amit a félhivatalos közlemény úgy fejezett ki, hogy „a király örömmel fogadta a kormánynak az új püspükség alapítására vonatkozó előterjesztését.

Nekünk, a mozgalom vezetőinek, saját megbízóinkkal szemben mindöszsze csak anynyi érdemünk van a dologban, hogy a liturgikus nyelv kérdésében birtunk azzal az önmérséklettel, amely nélkül Róma megnyerésére a priuszos politika által elrontott mai helyzetben gondolni is alig lehetett. Nem ragaszkodtunk betű szerint a magyar liturgiához, mert okultunk a nálunk sokkalta hatalmasabb férfiak kudarcán, akik egyfelől a magyar vezényszó, másfelől a vasúti ügykezelési nyelv kérdésének felbolygatásával majd a korona és nemzet közti meghasonlást, majd pedig a trializmus veszedelmét hozták az országra. Félre tettünk tehát minden hiúságot és kicsinyes érzékenységet, hogy biztosítsuk a célt, amelyet a görög liturgikus nyelv mellett is biztosítva látunk.

Ezzel az önmérsékletünkkel *ad oculos* demonstráltuk egyúttal azt is, hogy a görög ritusnak tulajdonkép nincs más liturgikus nyelve, mint az ó-görög. Következésképpen a hazánkban ma érvényben álló román és orosz (helytelenül u. n. ó-szláv) egyházi nyelv semmivel sem különb a magyar nyelvnél, hanem ép-

pen olyan vulgáris nyelv, mint a magyar, vagy ha úgy tetszik, éppen olyan szent nyelv, mint a magyar, mert oltári használata csakis azon, az egyház által már ezer év óta tolerált gyakorlaton alapszik, amely a keleti egyházban nem tiltja el a vulgáris nyelv használatát sem.

Hogy a hangzatos jelszavak menynyire árthatnak az ügynek, ezt semmi sem bizonyítja jobban, mint éppen a magyar liturgia eddigi története.

A túlzó nemzetiségiek és (egyházpolitikai okokból) a hazai róm. kath. hittudósok is, a már említett ezredéves gyakorlat dacára, állandóan és következetesen tagadták a politikai sajtó által amúgy is többnyire Róma elleni kiélezéssel, tehát a legoktalanabb módon támogatott magyar liturgia jogosúltságát. Ebből aztán természetszerűleg kifejlődött és közkeletűvé vált, sőt még a kultuszminisztérium egyes rendeleteibe is becsúszott az a hamis felfogás, mintha a román és orosz templomi nyelvek nem vulgáris, hanem az egyház által kiváltságolt, tehát kizárólagos liturgikus jogosúltsággal bíró nyelvek volnának. Úgy, hogy pl. annak a magyar ifjúnak, aki véletlenül román egyházmegyéhez tartozott, még a katekizmust sem lehetett más nyelven megtanúlnia, mint románul, holott pedig napnál világosabb, hogy itt csak egy a cél: az illető magyar ifjakat felszívni a románságba.

A magyar püspökség felállítása véget vet ennek a veszedelmes hipokrizisnek. Ennek tisztázása után pedig természetszerűleg fog előtérbe lépni az a kérdés is, hogy az egyházi hatóságoknak lehet-e hivatalos ügykezelési nyelv gyanánt olyan vulgáris nyelvet használniok, amely se nem liturgikus, se nem állami?

Ugyanis a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. éviXLIV. törvénycikk 14. és 15. szakaszai ezt a kérdést nem oldották meg véglegesen. Megoldották, igenis, anynyiban, hogy az egyes hitközségek és a felsőbb fokú autonomikus testületek szabadon választhatják tanácskozási és ügykezelési nyelvüket.

Ehhez szó nem férhet.

De amidőn az utóbbi szakasz ezt a szabad választási jogot — úgy hiszem tisztára felesleges módon — az egyházi hatóságoknak is megadja, holott pedig az egyházi hierarchiához és annak sem oltári, sem pedig ügykezelési nyelvéhez a nemzetiségnek és a törvényhozásnak semmi köze nincsen: talán nem szükséges bővebben bizonyítani, hogy ezek az egyházi hatóságok csak a liturgikus és az állami nyelv közt választhatnak; ha pedig külön litur-

gikus nyelvük nincs, hanem az isteni tiszteletnél a vulgáris nyelvet használják, akkor tulajdonképpen csak az állami nyelvre optálhatnak. Ám a román és ó-szláv (orosz) nyelvek liturgikus jellege még ma vitás lehet, de senki sem fogja elvitathatni azt, hogy az egyházi hatóságok, az ügykezelési nyelvre vonatkozó elhatározásukban kötelesek a korona irányításához alkalmazkodni, mert a koronának a hazai egyházak nem tisztán hitbeli ügyeire vonatkozó törvényes ingerenciája annak legfőbb kegyúri, illetve a nem katholikus egyházakkal szemben más néven fennálló felségjogaiban gyökerezik s kétségbe nem vonható senkitől sem.

Ha végig gondoljuk a magyar püspökség felállításának következményeit és azt, hogy a korona hadúri jogkörét érintő priuszok elintézése után menynyit várhatunk még a király főkegyúri hatalmától, akkor nem hiszem, hogy volna magyar ember, aki az új püspökség alapításában rejlő nagy nemzeti vívmányt fel nem ismerné, habár az ellenzéki lapok a nemzeti munkapárti kormánynak ezt a nagyszabású tényét látszólag hűvösen fogadták is.

Nemzeti vívmány lenne ez akkor is, ha hatásában nem is terjedne túl a görög katholikus magyarság emancipációjának legszükségesebb mértékén. Igazán nagy és hatásaiban megmérhetetlen nemzeti vívmány azonban csak úgy válhatik belőle, ha az új egyházmegyének minden eszközt megadnak arra, hogy a görög katholikus egyházmegyék közt a vezető szerepet elérhesse. Ez pedig a püspökök, különösen az első püspök szerencsés megválasztásán kívül a székhely kérdésének helyes megoldásától és az új egyházmegye megfelelő pénzügyi dotációjától függ.

Nincs benne semmi kétség, hogy *Debrecen lenne a legalkalmasabb székhely.* Még pedig úgy, hogy az ottani egyetemhez a már kilátásba vett református hittani fakultáson kívül egy görög katholikus fakultás is csatoltassék és e mellé oly központi szeminárium állíttassék, amelybe a többi görög katholikus egyházmegyékből küldendő papnövendékek is felvételt nyernének. Ez a megoldás elite papságot biztosítana az új egyházmegyének és elite kántortanítók kerülnének ki az ezek számára ugyancsak Debrecenben felállítandó képzőintézetből is.

Kulturális szempontból másodsorban, sőt központi fekvésénél fogva elsősorban Nyíregyháza volna a másik alkalmas székhely. Minden dicséretet és elismerést érdemel e város törvényhatósága, hogy minden felekezeti szűkkeblűség félretételével tisztán a városi érdekálláspont és a hazafiság szavára hallgatva, a

székhely odaítélése esetére igazán nagylelkű pénzügyi ajánlatot tett a kormánynak.

Ma úgy áll a helyzet, hogy a kormány egyelőre Hajdúdorog mellett foglalt állást, mert e mezőváros Nyíregyházát néhány nappal megelőzve körülbelül egyenértékű pénzügyi ajánlatot tett. Nem hiszem, hogy nálam valakinek erősebben megdobbanna a szíve, ha a hajdúdorogi ősök érdemeiről van szó. Ezeket honorálni is kell részint a püspökség elnevezésével, részint pedig azáltal, hogy a püspöknek nyári székháza legyen Hajdúdorogon s módja legyen évenkint legalább néhány hónapot az ő lelkes hajdúi közt tölteni. Pusztán érzelmi okokból azonban, s ezt nekik is be kell látniok, Hajdúdorog falusias berendezései miatt ezen a mértéken túlmenni nem lehet, ha az új egyházmegye jövőjét és az ehhez fűződő magasabb célokat kockáztatni nem akarják.

A legideálisabb megoldást, vagyis a debreceni elhelyezést — sajnos — máris meghiusította a felekezeti szűkkeblűség és ez felütötte fejét utólagosan Nyíregyházán is.

Hallomás szerint bizonyos szűkkeblűség mutatkozik továbbá az új egyházmegyével szemben a dotáció kérdésében is. Senki sem gondol arra, hogy a különféle dotációk kérdésében az új egyházmegyére a római katholikus egyházmegyék mértékét alkalmazzák, de csak szerénynek mondható kívánság az, hogy a jobb javadalmazású gör. kath. egyházmegyék szolgáltassák a mértéket. És úgy halljuk, hogy még ezt a szerény mértéket sem akarják megadni, hanem a legszegényebb lugosi egyházmegye dotációját vették alapul, amely pedig bizonyára nem éri el egy középrangú vicinális vasút dotációját sem. Ha így áll a dolog, akkor tegyünk le minden reményről, hogy az új egyházmegye magasabb nemzeti céloknak is szolgálatokat tehessen.

Kötelességemnek tartottam a székhely és a dotáció kérdésében ezt itt a nyilvánosság előtt is elmondani, hogy az elmondottakat még az utolsó pillanatban is mérlegelhessék azok, akiket a felelősség illet.



Magyar vagy román sovinizmus?

== *Budapesti Hirlap 1912. május 17. Szerző neve alatt.* ==

A görög katholikus magyar püspökség küszöbön levő megalapítása miatt a románok telekiabálják a világot, a most kormányon levő magyar államférfiak sovinisztaságával s még minket, görög katholikus magyarokat is sovinizmussal vádolnak. Pedig jól tudják, hogy évszázados küzdelmünk ellenére mi még most sem voltunk képesek elérni anyanyelvünknek azt az oltári jogosultságát, amelynek ők egy erdélyi magyar fejedelem kegyelméből és a magyar jezsuiták jóvoltából akkori szláv érzelmű papjaik ellenzése mellett is birtokábajutottak és mai napig zavartalan élvezetében vannak.

A sovinizmusnak ezt a vádját még meg lehetett érteni a báró Bánffy kormánynak azzal az ismeretes tervével szemben, hogy a magyar liturgia szentesítését még a külön görög katolikus egyházmegye létesítése *előtt* kell kieszközölni. Mert ezt a tervet sokan úgy értelmezték, hogy Bánffy a magyar állami nyelvet liturgikussá akarta tenni a magyarországi mindkét görög (görög katholikus és görög keleti) egyház számára, azzal a célzattal, hogy ezek idővel, az eddigi vulgaris nyelvek fokozatos kiszorításával magyar nemzeti egyházakká alakuljanak át. Így értelmezte Bánffy tervét valószínűen Radu Demeter nagyváradi román püspök is, mert nehány év előtt a nagykárolyi (u. n. rutén, de valójában magyar) egyházközséget inkább kirekesztette egyházmegyéjéből, hogysem ennek magyar egyházközségeit — amint mi tanácsoltuk — egy, vagy több esperesi kerületben egyesítette volna.

Teljességgel lehetetlen azonban megérteni, hogy a románok hogyan tehetik a sovinizmus vádját Héderváry Károly gróf ellen, ki megszüntette azt a priuszt, amelylyel Bánffy ezer esztendővel elkésett; vagy Zichy János gróf ellen, aki az ó-görögöt fogadta el az új egyházmegye liturgikus nyelvéül; vagy végre Lukács László ellen, aki mint volt pénzügyminiszter inkább az állam terhére vállalta el az új egyházmegye dotációját, hogysem a magyar paróchiáikat kibocsátó görög katholikus püspökök eddigi javadalmaikban csorbát zsenvedjenek?

Még néhány hét előtt *Sztanu Flórián* dr., a nagyváradi román kispapok lelki igazgatója akképpen nyilatkozott, hogy nekik semmi kifogásuk sincs a magyar püspökség alakítása ellen: csak az ellen emelnek szót, hogy abba román egyházközségeket is belekapcsoljanak. Kiderült azonban, hogy erről szó sincsen, hanem ők románoknak kívánják tekinteni azokat a magyar és székely egyházközségeket is, amelyek a balázsfalvi érsekség területén vanna.

Meg kell vallani, hogy a románok furfangosan védekeztek a Bánffy-féle elkésett terv ellen. Nevezetesen pedig a görög ritust, amelynek ezredéves gyakorlatára mi a magyar liturgia követelését alapítottuk, igyekeztek eltüntetni a föld szinéről és ennek helyébe bizonyos nagyzolással a román és rutén ritust akarták állitani. Ezzel a törekvésükkel egyelőre el is értek anynyit, hogy a budapesti görög katholikus egyházból nemcsak az oláh, hanem mindama magyar ajkú híveket is kikapcsolták, akikről be lehetett bizonyítani, hogy valamelyik román egyházmegyéből származnak, ha mindjárt tősgyökeres magyar fajból is. És most az élelmes román urak furfangos törekvéseiknek ezt az alkalmi vívmányát akarnák általánosítani; ami más szóval anynyit jelent, hogy Magyarországon nincs és ne is legyen görög katholikus egyház, hanem csak román és rutén, de magyar semmi esetre sem. Emellett pedig jajveszékelnek Róma előtt, hogy az egyházi unióban állítólag biztosított anyanyelvük használatától meg akarják őket fosztani. Holott pedig be van bizonyítva, hogy az egyházi unió alkalmával ki sem kötötték nyelvük szabad használatát, hanem ezt csakis a magyar jezsuitáknak köszönhetik és ebben most sem akarja őket senki zavarni, hanem csak abban megakadályozni, hogy saját nyelvüket a magyarokra ráerőszakolják. És Bécsben jajveszékelnek a császár előtt, hogy mint apostoli magyar király és főkegyúr rést enged lőni abba a mentsvárukba,

amelyet az abszolutizmus ideje alatt maga épített számukra, holott pedig ebből sem igaz egy szó sem, mert csak arról van szó, hogy az e „mentsvárban" foglyokul tartott magyarok kiszabadúljanak.

Nincs tehát jajveszékelésüknek egy szemernyi magva sem; sem az igazságnak, sem a mérsékletnek, sem a hittestvériségnek, sem a józanságnak, de még a józan sovinizmusnak sem. Hiszen mint görög katholikusoknak csak örvendeniök kellene, ha egy új görög katholikus egyházmegye létesül, még pedig olyan, amely a görög katholicizmust közelebb hozza a magyar nemzet szívéhez. Ez ugyan magában véve semmiképp se hatja meg az ő szívüket, de talán megfontolhatnák azt, hogy például papságuk jelenlegi kongruáját is leginkább magyar hittestvéreik buzgólkodásának köszönhetik.

És kérdem: *mentsvár-e* az, ahol ők anynyi ezer magyar és székely embert foglyokul és tuszokul akarnak megtartani mindaddig, amig őket el nem oláhosítják? Avagy pedig még az egykori osztrák abszolutizmusról is föltehető-e az, hogy egy olyan valóságos egyházi államot akart volna Magyarországon a románság részére kialakítani, mint ahogyan ők egyházukat kialakítani törekszenek?

Azt a nagyzolást, hogy a görög helyett román ritust akarnak a görög katholikus magyar egyházmegye megalakítása *után*, talán még meg lehetne bocsátani, mert hiszen a régi görög szentatyák már nem védekezhetnek ez ellen. És talán Shakespeare szelleme is megbocsátaná, ha jó fordítások révén dráma-művészetét ki akarnák sajátítani az angol irodalomból. Az új egyházmegye létesítése után mi is szükségesnek tartjuk, hogy valami gondoskodás történjék azokról a románok közt szórványosan élő magyarokról, akik a román egyházmegyékben benmaradnak. Így például Kolozsváron 7208 görög katholikus hívő közül 1927 magyar anyanyelvű, Aradon 1245 hívő közül 413, Nagybányán 4242 hívő közül 1815, Felsőbányán pedig 1247 hívő közül 895; tehát itt a hívők 27—72 százaléka magyar anyanyelvű.

Szükséges lesz tehát a dolgot rendezni. És pedig vagy úgy, hogy a mai törvényes rend, vagyis a görög katholikus egyház egységének megtartásával, amely alól eddig csak Budapesten történt kivétel, a görög katholikus hívek anyanyelvükre való tekintet nélkül mindenkor az illető község görög katholikus plébániája alá tartozzanak; vagy pedig úgy, hogy ha az illető községben saját

nyelvük szerinti plébánia nincsen, akkor az ottani római katholikus plébániába osztassanak be. Az azonban, hogy az egyházmegyebeli leszármazás szerint igazodjék a hovatartozás, nemcsak igazságtalan, de lehetetlen is, mert ezt nemzedékről-nemzedékre világlatban tartani nem lehet és nem képzelhető más zsinórmérték, mint az anyanyelv.

A sovinizmus vádját pedig a leghatározottabban visszautasítjuk román hittestvéreinkre.



Firczák Gyula †

1836—1912.

Budapesti Hirlap 1912. junius 2.
Szerző neve alatt.

A munkácsi egyházmegyét és az egész magyar püspöki-kart súlyos csapás érte. Firczák Gyula munkácsi püspök életének 76-ik és fényes püspöki pályafutásának 21-ik évében tegnap reggel hoszszas szenvedés után meghalt. Halálát gyászolni fogja nemcsak egyházmegyéje, hanem az egész ország, mert kevés egyházfő örvendhetett olyan országos népszerűségnek, mint ő. Népszerűségének alapját az országgyűlés képviselőházában vetette meg, amelybe 1887-ben a nagybereznai kerület küldte és különösen, mint a közoktatásügyi bizottság elnöke, szerzett magának nagy érdemeket. Innen emelkedett 1891-ben az ungvári püspöki székre.

Bölcsője az ungmegyei Horlyón, az ottani parokiális épületben ringott, de gyermekkorát a kies Borzsa völgyében, Alsókaraszlón töltötte. E kies völgy rutén népének mintegy csatasorban álló bádogos fehér templomai és a miszticei kolostor fehér falai, később pedig az időközben Rómába áthelyezett bécsi rutén szeminárium (Barbaraenum), ahol hittani tanulmányait végezte, kiirthatatlan nyomokat hagytak lelkében, amelyeket rövid, de egész valóját átható országgyűlési szereplése forrasztott át harmónikus egészszé.

Engem a görög katholikus magyarságnak az a nagyobb arányú mozgalma hozott vele öszszeköttetésbe, amelyet az ismeretes 1896-iki események tettek elkerülhetetlenné, s amely nem egyszer szembe állított bennünket egymással. Illik azonban kicsinyeknek a

nagyok példáját követni minden jóban, legkivált olyankor, mikor a küzdőket a kérlelhetetlen halál elválasztja egymástól. Én is Kossuth Lajosnak Deák Ferenccel szemben adott példáját követtem és követem akkor, amikor pálmalevelet küldtem a megboldogult munkácsi püspök koporsójára és e sorokat az ő emlékének szentelem.

És valóban a mi ellentétünk semmivel sem volt kisebb és tárgya is sokban hasonlított ahhoz, amely Kossuthot és Deákot elválasztotta.

Ő ugyanis mindvégig hajthatatlanúl az egyházmegyei közösség híve volt, én és a velem küzdő kis gárda (országos bizottságunk elnöki tanácsa) ellenben hamar beláttuk, hogy a kisebbségben levő magyar hívek egyháznyelvi paritása még a legjobb esetben is csak a papiroson lenne biztosítható s ezért csakhamar az inkompatibilitás, vagyis a külön egyházmegye álláspontjára helyezkedtünk. A hasonlat ott szünt meg, hogy övé volt nemcsak a hatalom és dicsőség, hanem zászlónk népszerűségét is neki itélte oda a közvélemény, végezetül pedig az ő megnyugvásával mégis a mi ügyünk lett a győztes.

Nagyszabású tényeit részletesen ecsetelni nem lehet az én feladatom s csak azokra szorítkozom, amelyek mint pl. a rutén akció, a naptáregyesítés és a magyar liturgia ügye, ideértve a görög katholikus magyar püspökséget is, a nemzeti politikának egy fontos fejezetét érintik.

A rutén akciónak az a része, amely a mostoha viszonyok miatt elszegényedett, nem magyar ajkú, de magyar érzelmű köznép felsegélésére vonatkozik, örök emléket biztosított neki e hálás nép lelkében és maradandó nyomokat fog hátrahagyni az egész magyar nemzet, különösen pedig a magyar nemzetiségi politika történetében is. Az e népből kiemelkedett intelligenciának elképzelni sem lehet kimagaslóbb tipikus alakját, mint amilyen ő volt. És csakugyan neki kellett jönnie, hogy az 1896-iki ezredéves ünnepségek alkalmával végre-valahára a magyar nemzet észrevegye e nép mintaszerű hazafiságát, amely abban állott, hogy soha sem törekedett a magyarral szemebn álló nemzetiségi különállásra s ezt a hazafiságát eltörülhetetlenül megpecsételte névtelen hőseinek a magyar szabadságharcokban gazdagon omlott vérével.

Magas szárnyalású ambicióinak keresve sem találhatott méltóbb tárgyat, mint hogy nevéhez fűzze a *naptáregyesítés té-*

nyét. Ennél fényesebb emléket alig emelhetett volna magának a nemzet előtt, híveivel pedig talán még nagyobb jót tett volna, mint a rutén akcióval, mert úgy a muszka, mint az ukrainista törekvések hálójából kiragadva, egy csapással bevitte volna őket a nyugati társadalom légkörébe. Hogy nála e feladatra senki sem volt alkalmasabb, ezt semmi se mutatja jobban, mint az, hogy amikor — 1899-ben — az ügyet megindította, egyetlen kézintésére egész papsága egyhangúan a naptáregyesítés mellett nyilatkozott; de amikor tizenkét év mulva a budapesti egyházközség kezdésére Rómából megjött az örömhír, hogy a naptáregyesítés ott sem ütközik akadályba, ugyanaz a papság a püspök aggódó arcának egyetlen izomrándulására többségében ellene foglalt állást.

Sokan az 1899-iki kezdést csak tűzijátéknak tekintették, mert senki sem hitte, hogy Róma ilyen szűkebb keretben belemegy a naptáregyesítésbe. Mások pedig a püspök kezdésében ezenkívül még sakkhúzást is láttak a magyar liturgia és a római zarándoklat érdekében megindult mozgalom ellen, amely éppen akkor forrott a legjobban. Hogy mi történt, vagy mi mulasztatott el a két időpont közt és hogy az utóbbi időpontban minő aggályok szállták meg az agg püspök lelkét, ezt senki sem tudhatja. Bizonyos csak anynyi, hogy az amerikai püspökségnek ismeretes kínos ügye őt méltán elkeserítette és talán rémképeket is alkotott magának az onnan importált skizmáról; habár nála senki sem tudhatta jobban, hogy ez a mumus nem olyan veszedelmes, mint a milyennek látszik és a naptáregyesítés különben is megér egy kis áldozatot.

Kicsinyes dolog volna föltenni róla, hogy a budapesti egyház sikere bántotta volna ambicióját és ez idézte volna elő a kedvezőtlen fordulatot. Elégedjünk meg azzal a magyarázattal, hogy 1899-iki kezdésével, ha az nem lett volna is egészen őszinte, mégis nagy lökést adott e fontos ügynek.

Föltétlenül jogosnak ismerte ő el a *magyar liturgia és a görög katholikus magyar püspökség ügyét.* A görög katholikus magyarság zöme az ő egyházmegyéjéhez tartozott és egyéni kiválóságai miatt is benne kerestük a providenciális egyházfőt, aki diadalra viheti ügyünket. Őt kértük fel tehát 1900. évi római zarándoklatunk vezetésére, de erre nem tudta magát elhatározni. Csak akkor jött velünk, amikor Vályi János eperjesi püspököt sikerült a vezetésre megnyernünk és a két püspök — mint ezer év előtt Cyrill és Method — együtt térdepelt a pápa előtt, mikor

Vályi a görög katholikus magyarok „igazságos" ügyét XIII. Leó pápának *in nomine utriusque dioecesis* beajánlotta. De bárha jogosnak ismerte is el ügyünket, senki sem csodálkozhatik rajta, ha szíve elsősorban az ő szlávajkú népéhez húzott s inkább rajongott az ó-szláv liturgiáért és a mármarosi püspökségért. Ez utóbbiért már csak azért is, mert a máriapócsi kegyhelyet sehogysem akarta kibocsátani a munkácsi egyházmegyéből; a mármarosi püspökségnek pedig jogtörténeti alapját látta az egykori körtvélyesi apátságban.

Az ó-szláv egyházi nyelvet ő többre értékelte, mint szlávajkú hívei, akik abban csakis saját nyelvük honorifikálását látták, holott Firczák készséggel engedett a latin egyház antivulgáris álláspontjának s az ó-szláv nyelvet liturgikusnak óhajtotta elismertetni magyar hívei által is. Abban is eltért ő szláv ajkú híveitől, akik inkább a kuruc irány felé hajlanak, hogy — mint bizalmas körben gyakran emlegette — parancsnak vette az uralkodónak ezt a kijelentését: „Nekem nincsenek oroszaim, csak ruténjeim." Hogy helyes volt-e ez a névcsere, vagy sem, azt csak a jövő fogja megmutathatni; ránk nézve azonban mindenesetre sérelmes volt anynyiban, amenynyiben köztudomás szerint Róma az ó-szláv liturgia híveit anyanyelvi különbség nélkül ruténeknek szokta minősíteni.

Természetes, hogy a rutén akciónak az egyházi térre való ez a kiterjesztése súrlódásokat, sőt már-már erős öszszeütközéseket idézett elő köztünk és közte. De lassankint maga is belátta, hogy a rutén akció minden népszerűsége mellett se küzdhet sikerrel az ellen, amit elvben maga is jogosnak ismert el. Anynyira nem tagadhatta meg magát, hogy az 1900. évi zarándoklat óta Rómában csak egy lépést is tett volna a magyar nyelvü istentiszteleti gyakorlat törvényes szabályozása végett, de a zarándoklat előtt megindított s egyideig ezután is folytatott viszszafejlesztési rendszabályait egészen megszüntete. Később pedig, a hajdúdorogi új népiskola felavatásánál és a debreceni templom felszentelésénél olyan meszszemenő toleranciát tanúsított, hogy ezáltal elvarázsolta és teljesen meghódította hajdú-testvéreinket. Ez volt a „politikus püspöknek" (így nevezték őt papjai) legnagyobb diadala, mert azt jelentette, hogy immár a kemény hajdúk is véglegesen kibékültek az ó-szláv nyelv liturgikus jellegével és az egyházmegyei közösséggel. De jelentette egyúttal még mindíg küzdő budapesti egyházunk teljes elszigetelését is és azok a szlavofilek,

kik nem érték be azzal, hogy saját nyelvük használata csak a szorosan vett liturgikus részekre szorítkozzék, ezt az időpontot használták fel arra, hogy itteni egyháznyelvi gyakorlatunk megzavarásával a rég tervezett halálos döfést mérjék országos bizottságunkra, amelynek elnöki tanácsa úgyszólván azonos volt a budapesti egyháztanácscsal. A szlavofileknek ez a támadása arra kényszerítette budapesti egyházunkat, hogy áttérjen a görög liturgikus nyelvre, amint még a római zarándoklat előtt Vaszary Kolos hercegprímás ajánlotta.

A hercegprímás eme történeti jelentőségű eszméjének elfogadásával következett el aztán az az ismeretes fordulat, amely a görög katholikus magyar püspökség alapítására vezetett. Ez a fordulat viszont a megdicsőült munkácsi püspök törekvéseinek hajótörését, de egyúttal legnemesebb hőstettét is jelentette, mert meggyőzte önmagát és a hajdúdorogi vikáriátus alá tartozó egyházközségeinek ő maga oldotta fel a mentőcsónakot, hogy az új egyházmegye révpartjára eljussanak.

Ezért az önmegtagadó tényeért a magyar ajkú hívek is örök hálával fogják kísérni emlékezetét.



Civitas Hajdudorog.

Budapesti Hirlap 1912. junius 9.
Szerző neve alatt.

Minden jel arra mutat, hogy maholnap leérkezik Rómából a pápai bulla, amelylyel a görög katholikus magyar püspökség alapítását a pápa jóváhagyta és mint püsöki székhelyet, az eddigi *oppidum* Hajdúdorogot a *civitas* rangjára emelte. Örömtől fog repesni minden igaz hajdú szíve és talán belevegyül ebbe a méltó és tiszta örömbe egy kis káröröm is, mert az utóbbi időben, mondhatni a görög katholikus magyar egyházközségek túlnyomó többsége részéről, komoly megokolással, erős hangok hallatszottak Hajdúdorog városának e most már teljesedésbe menő kivánsága ellen.

Bármilyen súlyosak is azonban az érvek, amelyek székhelyül hol Debrecent,hol Nyíregyházát javalják, még se hiszem, hogy az új egyházmegyében lenne valaki, aki e rangemelést, mint ilyet, megérdemeltnek nem tekintené és el nem ismerné, hogy Hajdúdorognak az új egyházmegyében még arra az esetre is igénye volna valamely kitüntető elbánásra, ha netalán a székhely kérdése a pápai bullában más megoldást nyert volna.

Más kérdés azonban, hogy a most már minden valószínűség szerint elért rangemelés meghozhatja-e hamarosan azokat az előföltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy egyfelől a püspöknek és középponti papságnak biztosítsák azt a poziciót, amelyet a nagy egyházi és nemzeti cél kozkáztatása nélkül már a legelső években sem nélkülözhet, másfelől pedig szükségesek, hogy idővel megfelelő papok és kántortanítók kerüljenek ki Hajdúdorogról.

Nem azt értem itt, hogy Hajdúdorog szerezze viszsza a rendezett tanácsú városnak már egyszer elveszített jellegét, mert a polgári életben ez még csak az oppidumot jelentené; hanem azt, hogy szerezze meg azokat a kulturális intézményeket, amelyek nélkül az említett nagy célok kockáztatva lennének. Nem is a legutolsónak értem azt is, hogy szerezze viszsza azt a mostoha viszonyok miatt kipusztult vagyonos intelligenciát, amely több mint egy fél évszázad előtt mozgalmunkat megindította. Hiszen világos, hogy ilyen erőteljes értelmiség támasztékát sem a görög katholikus magyar püspök, sem az a nagy egyházi és nemzeti cél, amelyet követnie kell, nem nélkülözheti.

Amerikai lendületre kellene gondolni, hogy mindez megszerezhető legyen. Az a nagyon jelentékeny, sőt a városnak megcsappant erejéhez mérten túlságosnak mondható áldozat, amelyet Hajdúdorog fölajánlott, e célra távolról sem elegendő. Amiért is csak az lehet a kérdés, hogy vajjon az állam, amely magára vette az alapítás terheit, hajlandó lenne-e viselni azt a Debrenhez vagy Nyíregyházához mérten — hol a nem tisztán egyházi jellegű kulturális előföltételek már megvannak — óriásinak nevezhető költségkülönbözetet, amelyre elkerűlhetetlen szükség volna?

Nem volna ez kérdéses akkor, ha a magyar püspökségnek is anynyi ideig lehetne várni a szükséges intézmények kialakúlására, mint amenynyi erre Balázsfalván kellett, a román érsekség székhelyén, amelyre a hajdúdorogiak utalni szoktak azért, hogy e kérdésre megfeleljenek. Ez esetben az állam évek sorára elosztva könynyen elviselhetné az öszszességében csakugyan óriásinak mondható költséget, — de bármenynyire is óhajtanám — kizártnak tartom, hogy rövid időre szóló beosztással hajlandó lenne erre akkor, amikor olyan megoldás is kínálkozik, amely a cél kockáztatása nélkül kevesebb költséget igényel.

Mi, akik a többséggel tartunk, úgy tudjuk, hogy csakis szűkkeblű felekezeti szempontok állnak útjában egy mindenkit kielégítő megoldásnak. És attól félünk, hogy ha ilyen megoldást létesíteni nem lehetne, akkor a régi egyházmegyék kulturális és jóléti intézményeit elveszítő papság és kántortanítók nyugtalansága meg fogja bénítani azt az egyedüli fegyvert is, amely ilyen körülmények közt, különösen az első organizáció nagy munkájánál rendelkezésünkre állhat: tudniillik a kinevezendő püspök biztos kezét. Abban ugyanis nem kételkedünk, hogy olyan püspököt

fogunk kapni, aminőre az új egyházmegyének ennél a kiválóan nehéz apostoli munkánál szüksége van. Mi lesz azonban akkor, ha még a biztos kéz is megbénul?

Nem lehet elvitatni, hogy Hajdúdorogon kívül a többi magyar egyházközségeknek is érdemeik vannak a siker körül. Sőt, ha komolyan vizsgáljuk, az érdem oroszlánrésze az 1898-ban szervezkedett gör. kath. magyar intelligenciát illeti. Nem lehet továbbá elvitatni, hogy az új egyházmegyébe átlépő papság és kántortanítók részéről megnyilvánúlt aggodalmak alaposak.

Valóság az is, hogy a pápai bulla által az új püspökség *hajdúdorogi* elnevezése örök időkre biztosítva lesz, ellenben — mint a munkácsi és csanádi egyházmegyék példája mutatja, — a pápai bulla nem fog útjában állani annak, hogy a tényleges székhely másutt legyen, sőt van oly eset is, hogy másutt van a székhely (Kőrös-Krizsevác) és másutt (Zágráb) a papnevelő-intézet. Főleg pedig nem lehet elvitatni, hogy különösen a románoknak az új egyházmegye organizációja körül is várható gáncsoskodása miatt olyan megoldásra van szükség, amely mellett ne legyen se többség, se kisebbség, hanem amelyben mindenki megnyugodhatik. Hogy pedig ez megtörténhessék és pedig lehetően még a püspök kinevezése *előtt* megtörténhessék, ehhez nem kell egyéb, mint teljesen kiküszöbölni a felekezeti szűkkeblűséget. *Róma urbs* csak egy van a világon. Mondjon le tehát úgy Dorog, mint Debrecen és Nyiregyháza is arról, hogy az egyik gör. kath. magyarok, a másik a kálvinisták és a harmadik a luteránusok Rómája legyen. A magyarság érdeke követeli ezt a lemondást. Ezzel Hajdúdorog semmi erkölcsi áldozatot nem hozna, mert a pápai bulla következtében az egyházi téren most már örök időkre megmarad civitásnak és a jelenlegi vikáriusi épület átengedésével, tehát minden ujabb áldozat nélkül, biztosíthatja magának azt is, hogy legalább nyarankint Hajdúdorogon székeljen. Ezzel Hajdúdorog mindent kiküzdött magának, ami őt méltán megilleti.

*
* *

A munkácsi és eperjesi egyházmegyékből még mindig kihallatszik az az aggodalom, hogy homályt vet az ő magyarságukra, ha mi anynyira hangoztatjuk az új egyházmegye magyarságát.

Azoknak, kik a románok nagyzoló példáját követve, a görög ritus helyett rutén ritust óhajtanak kialakítani, csak azt

mondhatjuk, hogy ne alakoskodjanak. Nem hiszszük azonban, hogy ilyenek nagyobb számban volnának, s azért csak azt mondjuk, hogy nagy itt a félreértés. Mert mi mindenekben jövőre is a római zarándoklatunkról szóló Emlékkönyvünkben kifejtett programunk szerint akarunk eljárni, amely kifejtéseink pedig annaki dejében osztatlan tetszéssel találkoztak a két egyházmegyében. Nem a románok példájára, hanem szorosan azon az alapon küzdöttük ki a hajdúdorogi egyházmegyét, amelyet az Emlékkönyvben lefektettünk. A nemzetiségi kérdésben pedig továbbra is azt az álláspontot akarjuk követni, melyet az Emlékkönyvben a következő szavakkal irtunk körül:

„Azt valljuk ugyanis, hogy más dolog a vallás és megint más a nemzetiség, sőt maga a nemzetiség sem azonos sem a faji leszármazással, sem az anyanyelvvel; a vallás kizárólag a lelki szükség kérdése, a faji leszármazás a tudományé, az anyanyelv a nevelés és a statisztika kérdése, a nemzetiségi hovatartozásra nézve pedig a közös mult által megszentelt hagyományokon kívül egyes-egyedül a hazafiúi érzelem és a politikai meggyőződés lehet döntő és irányadó."

Óhajtjuk és érdemesnek tartjuk, hogy e szavakat minden hazafi vésse bele elméjébe. Hangoztatjuk igenis magyarságunkat és az új egyházmegye magyarságát úgy a nemzetiségekkel, mint a másvallású magyarokkal szemben. Mert erre még mindíg szükség van, hogy megszüntessük azt a homályt, amelyet évszázadokra viszszanéző előítélet ránk borított. Biztosra veszszük, hogy ennek az előítéletnek véget fog vetni az új egyházmegye, mert ettől senki sem fogja letagadhatni, hogy hívei magyarok. Küzdelmünk sikere pedig meg fogja könynyíteni a két egyházmegye egyházi és világi intelligenciájának küzdelmét is. Ám nekik még tovább is küzdeniök kell, de Emlékkönyvünk megadta nemcsak a nemzetiségi megokolást, hanem a jelszót is erre a küzdelemre. Ha a nagyzoló románok továbbra is öszszekeverik a vallást a nemzetiséggel s ha Balázsfalván van *román* érsekség, küzdjenek azért, hogy *Munkácson (Ungvár) nekünk is legyen magyar érsekségünk.* A hazafiságot nem szabad, de a magyarságot mindaddig szükséges hangoztatni, amíg lesznek előítéletek, amelyeket le kell küzdeni. Hangoztassák tehát ők is magyarságukat és akkor — in hoc signo vinces — együtt leszünk a küzdelemben.



A gör. kat. magyarság problémája.

== *Budapesti Hirlap 1912. julius 12.*
Szerző neve alatt. ==

A görög katholikus magyar püspökség végre-valahára örvendetes ténynyé vált. Ezzel egy rendkívül nehéz egyházpolitikai és nemzeti probléma talált megoldást, amely a *magyar liturgia* jelszava alatt több mint félszázadon át folytonosan nyugtalanította az érdekelt köröket.

Rendkívül nehéz probléma volt ez a *magyar* püspökség *ó-görög liturgiával,* nem pedig könynyen megoldható kérdés, mint most sokan állítják. Nagy és keserves kálvária-utat kellett megtenni, hogy a magyar liturgiáról a görög liturgiára jussunk. Bíboros hercegprímásunk, Vaszary Kolos, már régen, még 1900. évi római zarándoklatunk előtt fölvetette az ó-görög liturgia eszméjét, de mi ezt akkor nem fogadhattuk el, mert nemcsak magunk, hanem hazánk megalázását is láttuk abban, hogy tőlünk megtagadtassék az, ami meg van engedve a magyarországi románoknak és ruténeknek. De különben is azt a kötött marsrutát kaptuk a magyar kormánytól, hogy előbb a magyar liturgia szentesítését kell kieszközölni, s csak azután lehet szó a külön egyházmegyéről.

E végből tehát minden erőnk megfeszítésével nagyszabású zarándoklatot vezettünk Rómába. Innen azzal az igérettel tértünk viszsza, hogy bárha kérésünk teljesítése igen nehéz is, mindazáltal az Apostoli Szék hajlandó megfontolás tárgyává tenni. Alighogy hazaértünk, a katonai kérdések miatt kitört az a súlyos politikai válság, amelynek drámai kimenetelét éppen most értük meg; kénytelenek voltunk tehát lemondani arról, hogy a római

Szentszéknél a korona, illetve katholikus egyházunk legfőbb kegyurának közbenjáró pártfogását kérjük. Annál is inkább, mert teljesen kizártnak tartottuk, hogy a király legfőbb kegyúri minőségében hajlandó lenne bennünket a görög katholikus egyházak nemzeti többségével szemben védelmébe fogadni addig, amíg hadúri jogait a kitört parlamentáris válság által fenyegetve látta. Ezenkívül értésünkre adták azt is, hogy talán nem volna tanácsos a koronát a Vatikán részéről esetleg viszszautasításnak kitenni.

Azóta egymásután szomorúnál szomorúbb tapasztalatokat tettünk.

Először is az érdekelt nemzetiségek fenyegetve látták magukat mozgolódásunk és a magyar liturgiának a politikai sajtó által kissé túlságosan kiélezett jelszava által. Rómában nem minden siker nélkül dolgoztak azon, hogy az ősrégi s a keleti egyház magyarországi híveire nézve egyedül törvényes görög ritus, amelynek ezredéves gyakorlatára mi a magyar liturgia követelését alapítottuk, egy külön román és külön rutén ritusra daraboltassék szét. Ez azt vonta maga után, hogy kérésünk teljesítése, ha ugyan nem is egy egészen új ritus engedélyezését, de olyan ritusváltoztatást jelentene, amely minden körülmények közt nagyon megfontolandó.

Másodszor, a magyar kormány körében mindinkább dogmává alakúlt ki az a fölfogás, hogy a magyar államnak nem anynyira a magyar liturgiára volna szüksége, mint inkább arra, hogy az ó-szláv és román liturgiába bizonyos mértékű magyar istentisztelet jusson be avégből, hogy ezáltal egyfelől ugyanerre a célra az oláhok közt is talajt nyerjenek.

E rövidlátó, félig sovén, félig kishitű politikának aztán az lett a következménye, hogy az országos bizottság, amelyet a görög katholikus magyarok ügyeik vitelére 1898-ban budapesti székhelylyel alakítottak, teljesen elszigetelődött. Ezt a helyzetet bizonyos nemzetiségi körök arra használták ki, hogy még a budapesti templomunkban az ó-szláv liturgia keretébe beillesztett magyar istentiszteletre is letiltást eszközöljenek ki. Emiatt, a Vaszary hercegprímás által annak idejében adott tanácsot követve, kénytelenek voltunk az ó-görög liturgikus nyelvre áttérni, s ezen az alapon kérni a külön egyházmegyének most már halaszthatatlanná vált létesítését.

Ha tehát már megtettük ezt a nehéz kálvária-utat, akkor bizonyosak lehettünk afelől, hogy a külön egyházmegye fölállí-

tása, legalább Rómában, nem fog nehézségbe ütközni. Annál is inkább hihettük ezt, mert impozáns római zarándoklatunk által, ha többet nem is, de anynyit mindenesetre sikerült elérni, hogy a Szentszék megygyőződött arról, hogy csakugyan nagy számban vannak olyan magyarajkú hívők, akik a görög katholikus egyházhoz tartoznak; akiknek hitélete tehát akár egy, akár más irányban föltétlenűl rendezést követel. Csakis ennek a kétségtelenűl igazolt ténynek tulajdoníthatjuk, hogy római zarándoklatunk után a római Szentszék nem ragaszkodott szorosan az ismeretes 1896. évi tilalom végrehajtásához, hanem több mint tíz évig várakozott egyházi vagy állami főhatóságaink kezdésére, hogy a rendezés milyen módon történjék.

Tulajdonképpen tehát ebben a stádiumban csakis a kormány, főleg pedig a legfőbb kegyúr részéről számítottunk nagy nehézségekre. A kormánynál ugyanis egy hagyományossá vált dogmát kellett áttörni, viszont pedig a parlamentáris válság további fönnállása minden reményünket elvette, hogy a koronánál hamarosan meghallgatásra találjunk.

Szerencsés gondolat volt tehát azoktól, akik ezt tették: kerülő úton Rómához férkőzni, hogy úgy a magyar kormány, mint a korona aggodalmait eloszlassák. Hiszen az ó-görög liturgikus nyelvre való áttérésünk következtében úgyszólván kizártnak lehetett tekinteni, hogy Róma kedvezőtlen választ adjon; mert reá nézve csak arról lehetett szó, hogy a fönnálló egyházi politika minden legkisebb változtatása nélkül a meglévő püspökségek száma egygyel szaporodjék, ami Rómára nézve mindenesetre csak kellemes lehet. Úgy látom tehát, hogy az a kialakuló fölfogás, mintha Rómában nyertük volna meg a főcsatát, nagyon is kicsinyli úgy gróf Zichy János kultuszminiszter, mint különösen gróf Hédervárý volt miniszterelnök érdemeit.

A kultuszminiszter már a főrendiház mult évi junius 30-iki űlésében azt a kijelentést tette, hogy a magyar liturgia előzetes szentesítését, ezt az előző kormányok által leszögezett priuszt korántsem tekinti dogmának, hanem hajlandó a külön egyházmegye előbbi létesítését jóakaratú megfontolás tárgyává tenni. A főérdem azonban mindenesetre gróf Hédervárý miniszterelnököt illeti, mert csak neki sikerülhetett az, hogy a korona beleegyezését a legsúlyosabb politikai helyzet nyomása alatt is ki tudta eszközölni. Itt kellett megvívni és megnyerni a főcsatát, és ha ez könnyebben ment, mint mi gondoltuk, úgy ez csak újabb bizo-

nyítéka annak, hogy gróf Hédervár y nagy bizalomban van a koronánál, de nem kevésbbé bizonyítéka a magyar király nagylelkűségének is.

Tisztelet és köszönet mindenkinek, aki ebben közreműködött, de a legfőbb hála és minden köszönet egyformán megilleti úgy a koronát, mint X. Pius pápát. Az előbbit azért, mert még a legsúlyosabb politikai viszonyok közt sem tagadta meg tőlünk a jogos és igazságos elégtételt a nemzetiségekkel szemben; a pápát pedig azért, mert pápai székén sem feledkezett meg arról a magyar-barát érzületéről, amelyet egykor, mint velencei patriárka sokszor tanúsított.

A külön magyar püspökség létesítése természetszerűen néhány új probléma elé is állít bennünket.

Az a látszólag nehéz probléma, hogy az ó-görög liturgikus nyelvet hogyan hozzák öszszehangzásba a magyar hívők lelki szükségével, a latin ritus analógiája alapján és a görög ritus sajátosságainak figyelembevételével a gyakorlatban könynyen meg lesz oldható. Annál is inkább, mert a római Szentszék a latin ritusban is a helyi egyházi főhatóságoknak szokta átengedni annak meghatározását, hogy a nép nyelvének az istentiszteletben menynyi múlhatatlanúl szükséges tért engedjenek.

Nehezebb probléma az, hogy a különböző liturgikus nyelvű híveknek és egyházmegyéknek egymáshoz való reciprotási viszonya a görög ritusnak még ma hazai törvényeink szerint fönnálló egységessége alapján szabályoztassék-e, vagy pedig a külön görög, román és rutén ritusok alapján?

A magyar állam érdeke éppen úgy, mint az egyház érdeke nyilvánvalóan az előbbi, még most törvényesen fönnálló módozat mellett szól. Az illetékes egyházi és állami főhatóságoknak bizonyára minden nehézség nélkül sikerülni fog a római Szentszék hozzájárulását megnyerni, ha netalán valami változtatás, vagy az egyházi és állami törvények közt mindenesetre kívánatos összhang biztosítása volna szükséges.

Legnehezebbnek látszik az a probléma, hogy az új egyházmegye minő hatással lesz a görög egyházhoz tartozó nemzetiségekre és a magyar állam ezzel öszszefüggő érdekeire.

Én a legjobbat remélem, mert az új egyházmegye létesítése a görög katholikus egyház különböző anyanyelvű híveinek egymásra való féltékenységétől elvonja a talajt. Továbbá, mert az ó-görög liturgikus nyelvnek az új egyházmegyébe való bevitele al-

kalmas arra, hogy a görög katholikus egyházi köröket közelebb hozza a görög ritusnak eredeti államerősítő szelleméhez és mérsékelje azt a túlhajtott nemzetiségi irányzatot, amely különösen román vidékeinken az egyházba befészkelődött. Végre, mert a magyar istentiszteletnek az ó-görög liturgia keretében való törvényes szabályozása következtében annak a fogalomzavarnak is meg kell szünnie, amely eddig az egyházi téren a román és rutén nyelvnek a magyar állami nyelvvel szemben bizonyos felsőbbséget, s ezáltal a magyar állam területén jogegyenlőséget vindikált.



Nyilt levél

György Endre volt országgyűlési képviselő és miniszter úrhoz.

== Az Ujság 1912. szeptember 29.
Szerző neve alatt. ==

Tisztelt Barátom!

Téged a *Kárpáti Lapok* 1897. április 18-iki számában felszólított Melles Emil, — akkori dobrai gör. kath. lelkész, jelenleg budapesti plébánosunk — hogy lépj viszsza a gör. kath. magyarok ügyétől, mert az 1896. évi pápai tilalmat és a külön magyar egyházmegye ugyanakkori elutasítását főleg a te illetéktelen beavatkozásod okozta.

E kétrendbeli súlyos csapás elhárítására 1898-ban az általam sorakoztatott és Budapesten székelő országos bizottságunkban egyesített gör. kath. magyar intelligencia vállalkozván, köztünk és a hajdúdorogi végrehajtó-bizottság közt a te közreműködéseddel fegyverbarátság jött létre, s készségesen elismerem, hogy ennek következtében te egy ideig félreállottál s ez idő alatt a zavartalanúl működő fegyverbarátság segélyével sikerült nekünk az egyik csapást, a pápai tilalmat, ha nem is véglegesen, de hoszszú időre elhárítani.

1905-ben azonban Hajdúdorogon egy fényes iskolaszentelési ünnepélyt tartottak, amelyben te is részt vettél, és úgy tudom, hogy részed volt az ünnepély létrehozásában is. Ennek az ünnepélynek az lett a szomorú következménye, hogy a hajdúdorogiakkal való, anynyira üdvösnek bizonyult fegyverbarátságunk felbomlott, és nemsokára az 1896. évi pápai tilalom is megújíttatott;

egyelőre — igaz — csak budapesti egyházunkra szorítkozólag, de olyan körülmények közt, hogy a tilalom általános megújítása elmaradhatlan lett volna, ha nem sikerült volna gyökeres orvoslást találnunk.

Itt tehát megint a te kezed működött.

De amint tudod, ez utóbbi csapást is sikerült elhárítanunk, még pedig ezúttal gyökeresen, a külön egyházmegye kivívása által. Ekkor a székhely kérdésében ujabb differencia támadt köztünk és Hajdúdorog közt azért, mert egyházközségeink túlnyomó többsége Nyíregyházára kívánja a székhelyet, s ez okból, de ennél még fontosabb egyházi és nemzeti okokból is, mi a túlnyomó többség élére állottunk.

Te ekkor megint nyiltan kibontottad zászlódat és Hajdúdorog mellé állottál.

Te vagy tehát az oka, hogy most olyan élesen folyik köztünk a testvérharc, sőt már-már a nagy nyilvánosság elé került éppen most, amikor ezt nemzeti ellenségeink mozgolódása miatt minden áron el kellene kerülnünk; mert minden okunk volna az egyetértésre és a túlnyomó többség előtt meghajlani nem akaró Hajdúdorog lecsillapítására. Ez a legújabb szereplésed tehát a görög katholikus magyarságot a keserves kalváriaútnak most már a harmadik fordúlójára terelte.

Ne gondold, hogy mi hálátlanok volnánk a protestánsok iránt, akik nagy nyomorúságunkban valóban segítségünkre jöttek. Hiszen a te szerencsétlen beavatkozásaid még irántad sem fojtották el teljesen a hálás megemlékezést azért, hogy elhagyatottságunkra te is segítettél felhívni a nemzet figyelmét. Maga a kálvinisa Róma is nagy hálára kötelezett bennünket azzal a valóban nagylelkű áldozatkészségével, amelylyel debreceni új egyházunkat felkarolta. És bárha a székhely kérdésében most már véglegesen állást foglaltunk is Nyíregyháza mellett, de sohasem fogjuk elfelejteni azokat a minden kicsinyes felekezetiségtől mentes, igazi magyar lelkesedéstől és hazafiságtól duzzadó szavakat, amelyekkel legutóbb a debreceni polgárság színe-java a legmeszszebbmenő áldozatkészséggel hajlandó volt Debrecent székhelyül felajánlani. S nem kisebb embernek, mint Tisza István grófnak tartozunk örök hálával azért, hogy a legutóbbi képviselőválasztásnál tartott programmbeszédében mintegy prófétai lélekkel hirdette, hogy a mi sérelmes helyzetünk orvoslása a legsürgősebb állami feladatok közé tartozik.

Te a jogos mértéken túlmenő, legkényesebb egyházi ügyeinket érintő beavatkozásaiddal babérokat szereztél ugyan magadnak, de reánk mindanynyiszor szerencsétlenséget hoztál. Én, tőlem telhetőleg, reparálgattam az általad okozott károkat és Istennek hála, voltak is sikereim, de mindig a Pyrrhusok végzetével párosúlva.

Most azon a ponton állok, hogy viszszavonúljak. De mielőtt ezt tenném s minthogy említett végzetemet is neked köszönhetem, főleg pedig a gör. kath. magyarság összérdekei szempontjából, most én szólítalak fel téged a nyilvánosság előtt, hogy vond viszsza szerencsétlen kezedet a gör. kath. magyarságtól.

Budapesten, 1912. évi szeptember hó 25-én.



Az új görög katholikus egyházmegye székhelykérdése.

═ *Alkotmány 1912. október 1.*
Szerző neve alatt. ═

Az új görög katholikus egyházmegye felállítása köztudomás szerint nemcsak a románoknál váltott ki nagy ellenérzést, hanem a székhely kérdése miatt az új egyházmegyébe átcsatolt egyházközségek közt is ellentétek támadtak.

Az „Alkotmány" ismételve is helyesen rámutatott arra, hogy az új egyházmegye létsítése túlnyomóan hitéleti követelmény volt és így a románok ellenkezésének semmi erkölcsi alapja nincsen. De ha már egyszer ez az ellenérzés nemcsak feltámadt, hanem ismeretes vehemenciával kifejezésre is jutott és mai napig se csillapodott le, akkor annál kívánatosabb lett volna, hogy legalább az érdekelt magyar egyházközségek kebelében ne legyenek ellentétek még egy olyan, tulajdonképpen csak másodrangú kérdésben sem, mint aminő a székhelykérdés.

Sajnos, ezek az ellentétek nem voltak elkerűlhetők, még pedig tisztán anyagi, pénzügyi okok miatt.

Ismeretes dolog, hogy már Trefort Ágost egykori nagynevű kultuszminiszterünk is foglalkozott az új egyházmegye eszméjével és emlékezetes az a kijelentése, hogy a püspökség székhelyét nem lehet olyan helyre tenni, ahol nincsenek meg a szükséges kulturális előfeltételek. Erre az álláspontra helyezkedett igen bölcsen a magyar püspöki kar is akkor, amikor az új egyházmegye felállítása aktuálissá vált és köztudomás szerint székhelyül Debrecent ajánlotta. Debrecen városa azonban semmi áldozatot sem akart hozni a székhely elnyeréseért, ellenben Hajdúdorog olyan

meszszemenő pénzügyi ajánlatot tett, amely sokak felfogása szerint még a város teljesítő képességét is meghaladja.

Így jutott bele Hajdúdorog a pápai bullába.

Igaz ugyan, hogy Nyíregyháza nyomban követte Hajdúdorog példáját, de mégis elkésett; mert az akkori politikai viszonyok közt a kormánynak nem volt szabad napokig késnie, hogy a megelőző diplomáciai tárgyalások eredményét egy közjogi szempontból szükséges aktussal leszögezze és nem volt szabad megengednie, hogy a székhely kérdése ezt az aktust késleltesse.

Főleg anyagi indokok késztették az illető egyházközségeket, papságot és kántortanítóságot is arra, hogy úgy a pápai bulla leérkezése előtt, mint ezt követőleg is Nyíregyháza mellett foglaljanak állást. Még pedig nem csupán a székhelylyel való könynyebb és olcsóbb közlekedés miatt, hanem leginkább azért, mert ezt a papi és kántortanítói állásra készülő gyermekeik iskoláztatása és egyáltalában családi érdekeik szempontjából öszszehasonlíthatatlanúl előnyösebbnek találták.

Kiválóan anyagi érdekek izgatják végre Hajdúdorogot is, amikor olyan szívósan ragaszkodik a pápai bullában megállapított székhelyhez.

Mint a görög katholikus magyarok országos bizottságának elnöke, én kötelességszerűleg állást foglaltam ebben a kérdésben, mihelyt az ellentétek első megnyilatkozását észrevettem. Csírájában igyekeztem elfojtani az ellentéteket s emiatt mindkét fél neheztelését vontam magamra. De most is abban a meggyőződésben vagyok, hogy a legjobb úton jártam. Az új egyházmegye székhely-kérdését ugyanis közmegnyugvásra s az egyházi és állami érdekeknek legmegfelelőbb módon lehetetlen a sablonos úton elintézni, hanem csakis azon bifurkáció útján, amelynek példáit a csanádi, munkácsi, gyulafehérvár-fogarasi és kőrösi egyházmegyékben látjuk. A három előbb nevezett egyházmegyénél ez abban áll, hogy teljes székhelye Temesvárra, Ungvárra, illetőleg Balázsfalvára helyeztetett át, a kőrösi egyházmegyében pedig a helyzet az, hogy csak a szoros értelemben vett püspöki székhely van Kőrösön, ellenben a szeminárium és a többi kulturális intézetek Zágrábban vannak.

Arra nézve, hogyan történjék a bifurkálás, eleinte nem volt tiszta nézetem s ezt különben is a kinevezendő püspöknek kellett átengedni. Ez okból tehát én a kérdést pusztán csak az ellentétek kiegyenlítése szempontjából tárgyaltam és számolva Hajdúdorog-

nak nemcsak erkölcsi, hanem anyagi érdekeivel is, a kiegyeztetésre eleinte a kőrösi egyházmegye példáját találtam a legalkalmasabbnak.

Nagyon nehéz volt a helyzetem azért, mert az a fegyverbarátság, amely országos bizottságunk és a hajdúdorogi végrehajtó-bizottság közt 1898-ban létrejött és hoszszú ideig olyan üdvösnek mutatkozott, egy Hajdúdoroghoz közel álló és túlzó felekezeti szellemtől áthatott protestáns agitátornak machinációi következtében már 1905-ben megingott, a múlt év őszén pedig, mikor Hajdúdorogon a székhely kérdését idő előtt és napirenden kívül felvetették, véglegesen felbomlott. Mindazonáltal én a további egyenetlenség kikerülése érdekében félretettem minden érzékenységet és Hajdúdorog mellé állottam, de mint ezt mindenki, a hajdúdorogiak is jól tudják, *kifejezetten csakis a bifurkáció alapján*. Részem van tehát abban, hogy Hajdúdorog mint székhely bejutott a pápai bullába s bárha ezért az utólagosan megnyilatkozott többség neheztelését és kritikáját vontam is magamra, de nyugodt lélekkel viselem érte a felelősséget, még pedig a következő okokból:

Az a kísérletem, hogy elejét vegyem a további egyenetlenségnek, nem sikerült; még pedig a már említett nehéz helyzeten kívül leginkább azért, mert a dorogiakban a pápai bullában lefektetett írott jog alapján felébredt a kapzsiság és megfeledkeztek a bifurkáció tekintetében tett igéreükről s mert a már szintén említett túlzó protesáns agitátornak befolyását nem voltam képes ellensúlyozni. E tekintetben tehát csak azzal vígasztalhatom magaamt, hogy: magna et voluisse sat est.

De ha nem is sikerült elejét vennem a görög katholikus magyarság e legujabb és remélhetőleg a legutolsó kálváriaútjának: a közmegnyugvásra való későbbi megoldás alapját csakis ezen az úton lehet megvetni.

A bifurkáció módjára nézve időközben megváltozott a véleményem, mert beláttam, hogy a püspöki székhelyet nem tanácsos elválasztani a kulturális intézményektől és az előttem lebegett kőrösi példa viszszás helyzetet jelent; nem marad tehát más hátra, mint a többi felsorolt egyházmegyék példáját követni.

Ilyen, bárha csak legujabb kálváriaútunk befejeztével várható, közmegnyugvásra való megoldás ugyanis nem képzelhető máskép, mint úgy, hogy Hajdúdorog megtartsa azt az erkölcsi satisfactiót, hogy az új egyházmegye örök időkre hajdúdoroginak

neveztessék. Ezt pedig — amenynyire én az egyházjogban jártas vagyok — lehetetlen volt máskép biztosítani, mint úgy, hogy a pápai bullában Hajdúdorog neveztessék meg székhelynek. Ez indított engem arra, hogy a kritikus pillanatban Hajdúdorog mellett foglaljak állást.

Hogy a Hajdúdorognak biztosított ezen erkölcsi elégtétel elengedhetlen előfeltétele a későbbi közmegnyugvásra való megoldásnak, azt talán fölösleges is bővebben bizonyítanom. Az ország mit sem tud arról, hogy a hajdudorogi utódok egy túlzó protestáns férfiú befolyása alatt menynyire lerombolták azt, amit dicső őseik építettek. Ezt a szomorú valóságot és a köztünk kiütött házi perpatvart mi természetesen nem igyekeztünk dobra ütni és így a valódi helyzetet nem ismerve, Hajdúdorog mellett az egész ország közvéleménye megnyilvánúlt akkor, amikor a püspökség felállítása aktuálissá vált. A kiütött viszálykodás ellenére mi, Hajdudorogon kivüli görög katholikus magyarok sem voltunk képesek megfeledkezni a hajdúdorogi ősök érdemeiről és nincs köztünk senki, aki ne látná szívesen azt, hogy az új egyházmegye hajdúdoroginak neveztessék, ha különben a tényleges székhely kérdése a túlnyomó többség kívánságához képest oldatik meg.

Maga Hajdudorog is könynyebben meg fog nyugodni a túlnyomó többség óhaja szerinti megoldásban, ha legalább az erkölcsi satisfactiót megtarthatja és ha majd belátja, hogy menynyire tévútra lett vezetve egy túlzó protestáns agitátor által. És talán még minden más indoknál fontosabb az, hogy a felekezeti béke szempontjából nemcsak kívánatos, hanem egyenesen szükséges, hogy akár Nyíregyháza legyen a tényleges székhely, akár pedig Debrecen (amint ezt eleinte úgy a magyar püspöki kar, mint a kormány kívánta), az új püspökség mégis hajdudoroginak neveztessék. Ezt sem szükséges bővebben fejtegetni, mert világos, hogy akár a nyíregyházai, akár a debreceni protestáns többség felekezeti érzékenységét a tényleges székhely odatétele kevésbbé érintené, ha az új püspökség továbbra is hajdudoroginak fog neveztetni.

Hogy pedig a túlnyomó többség csakugyan Nyíregyháza mellett van, ez világosan kitűnik abból, hogy Hajdúdorog mellett rajta kívül mindeddig csak három egyházközség nyilatkozott s hír szerint még három egyházközség készül nyilatkozni, ellenben Nyíregyháza mellett a munkácsi és eperjesi megyéből átcsatolt

hetvenkilenc egyházközség közül már eddig is ötvenhét egyházközség, tehát *több mint kétharmad többség* küldte be nyilatkozatát. Habár pedig minden várakozás ellenére a román püspökök a mai napig az elvi negáció álláspontján vannak s emiatt a tőlük átcsatolt nyolcvanhárom egyházközség nem nyilatkozhat szabadon, mégis jellemző, hogy Nyíregyháza mellett a román egyházmegyékből átcsatolt egyházközségek részéről is tizennyolc nyilatkozott. Kétségtelen, hogy már csak a közlekedési viszonyok miatt is, a többiek is csaknem kivétel nélkül Nyíregyháza mellett fognak állást foglalni, mihelyt a lelkek felszabadúlnak. Jellemző az utóbb említett egyházközségek megnyilatkozása abból a szempontból is, mert fényes világot vet arra, hogy a román egyházmegyékből átcsatolt egyházközségeknél csakugyan a lelkek felszabadításáról volt és van szó.



Magyar-román béke.

Budapesti Hirlap 1912. október 5.
Szerző neve alatt.

Nem a magyar és román faj közti békéről akarok most szólni, mely időről-időre méltán foglalkoztatja a nagy gondolkozókat, mert nyomatékos garanciája lenne az európai békének, ha létesülhetne; előttem most csak a görög katholikus magyarok és a görög katholikus románok közti béke eszméje lebeg. Erről kívánok most, a Budapesti Hirlap folyó évi május 17-iki számában „Magyar vagy román sovinizmus" cím alatt megjelent cikkem folytatásául, néhány szót szólani.

Jól esett a román metropolita, Mihályi Viktor érsek úrnak a sajtóban legutóbb ismertetett memorandumából kiolvasnunk, hogy új egyházmegyénk alapításának a magyar püspöki konferenciában történt első bejelentését a román püspökök is örömmel fogadták. Ez egészen természetes is, mert minden új püspökség létesítése egyházunk ujabb dicsőségét és honorifikálását jelenti. Különben is elvben a románok nem tagadták soha, hogy a görög katholikus magyarságnak az egyházi téren való érvényesülése a quod uni justum, alteri aequum elvének követelménye. Utólagosan sem az a körülmény kelthette fel bennök az ellenérzést, hogy az új püspökség számára enynyi meg enynyi egyházközséget kell átengedni, hanem az igazi ok másutt keresendő. Hiszen még az sem volna jogos ok, ha az új egyházmegyébe geográfiai vagy más okokból több vagy kevesebb tiszta román egyházközséget is átcsatoltak volna; mert ha pl. a nagyváradi egyházmegye fölállításakor nem volt sérelmes az, hogy abba az ősmunkácsi egyházmegyéből számos magyar és rutén plébániát átvittek, akkor az eh-

hez hasonló eljárás ma se lehet sérelmes. Még kevésbbé lehet tehát szó sérelemről akkor, amikor az átcsatolt hívek közt elenyésző azok száma, akik csakis a román nyelvet értik és beszélik.

Az igazi ok csakis abban a különböző megítélésben fekszik, amelyben egyfelől ma, másfelől ezelőtt — mondjuk — ötven esztendővel a hívek nemzetiségét mérlegelik, illetve mérlegelték. Ezt a különbséget talán egy közelfekvő példával fogom legjobban illusztrálni.

A hatvanas évek legelején, mint 7-ed és 8-ad osztályú gimnázista együtt laktam Ungváron a mostani balázsfalvi érsek legifjabb testvérével. Jóbarátok és mindketten jó magyarok voltunk, attilában, sarkantyús csizmában és télen, az akkor divatos asztrakánprémes *budá*-ban jártunk. Tíz-tizenöt évig nem láttuk egymást. Ekkor ő meglátogatott és szemrehányásokat tett nekem, hogy hogyan vallhatom magamat magyarnak, amikor én görög katholikus, tehát szerinte rutén vagyok, habár egy-két szónál alig tudtam többet oroszúl. Nem emlékszem, hogy ő mint gimnázista beszélt-e már románul; ha akkor még nem beszélt, akkor később bizonyosan megtanult, egyszóval román lett.

Ime ez a példa legjobban mutatja, hogy mily végzetessé vált Magyarországra nézve az az előítélet, hogy aki görög katholikus, az nem is lehet magyar.

Ennek az előítéletnek azonban egészen más *volt* a hatása régebben és egészen más *lett* később. Régebben mindnyájan küzdöttünk emez előítélet ellen, úgy az úriosztály, mint a köznép. Küzdött a köznép is, bárha nem is tudatosan, hanem inkább csak ösztönből és abban a megkülönböztetésben fejtette ki küzdelmét, hogy csakis vallására nézve tekintette magát templomi nyelve szerint orosznak, vagy oláhnak; ellenben ha nemzeti hovatartozásáról volt szó, magát a szláv-, vagy románajkú köznép is *uhernek,* illetve *ungurnak* jelentette.

Akkor még senki sem ismerte a mai megkülönböztetést a politikai magyar nemzet és a nemzetiségek, a magyar állampolgárság és magyar vagy más nemzetiség közt. Ezt a megkülönböztetést Ausztriából importálták és később törvénybe is iktatták. Ezóta az az előítélet, hogy aki görög katholikus avagy görög keleti, az nem is lehet magyar, a nemzetiségek szerinti sorakozás politikai fegyverévé vált. A nemzetiségek ügyesen kihasználták e fegyvert a magyarság ellen és sajnos, de valóság, hogy ebben őket puszta felekezeti okokból saját kárára maga a magyarság

is segítette. Csakis így történhetett meg az, hogy például a román egyházmegyék szkematizmusai mai napig se tudnak arról, hogy nekik tekintélyes számú magyar egyházközségeik is vannak.

A derék hajdúdorogiak már mintegy hatvan év előtt az egyházi téren is megindították a küzdelmet a súlyos előítélet ellen, de siker nélkül. Mert a dolgok természetes rendje szerint az előítéleteket és babonákat csak a tudomány van hivatva megszüntetni. Tudósainkat csak a görög katholikus magyar intelligenciának 1898-ban történt sorakozása és országos bizottságunk megalakúlása tette figyelmessé a veszedelmes előítéletre s az 1900. évi népszámlálás volt az első, amely megállapította, hogy a hazai görög katholikus hívők közt egy negyedmillió magyar anyanyelvű él s körülbelül ugyananynyi saját (rutén vagy román) anyanyelvén kívül beszél magyarul is.

Mint minden emberi mű, azonképpen a népszámlálási eredmény se lehet tökéletes. De bizvást föltehető, hogy a két nyelven beszélő hívek tekintélyes része a már említett előítélet és az ezt politikai fegyverként használó agitátorok befolyása alatt állott és így több mint valószínű, hogy a valóságban a magyar anyanyelvű görög katholikusok száma nagyobb, mint a népszámlálás mutatja.

Távol van tőlem, hogy a román egyházfőket azzal gyanúsítsam, hogy őket szkematizmusaik szerkesztése körül politikai célzatok is vezették. De miután a görög ritus nem irja elő a római katholikus egyházban szokásos bérmautakat, amelyeken fölismerhették volna, hogy nekik nagyszámú magyar egyházközségeik is vannak, ezért igen kívánatos lett volna, hogy szkematizmusaikat akár a hivatalos népszámlálás alapján, akár pedig ez által figyelmessé téve, külön *tárgyilagos* eljárás útján ők is helyesbítsék. Ez a mulasztás okozta, hogy most, amikor az új püspökség létesítése aktuális lett, ők csakis saját hibás szkematizmusaik alapján ítélik meg a helyzetet.

Hozzájárul ehhez még egy másik körülmény is.

Az intelligens román nemzetiségi politikusok jól tudják, hogy a román egyházmegyékben tekintélyes számú görög katholikus magyarság van; jól tudják azt is, hogy ezek fölszabadítása becsületkérdés a magyar nemzetre nézve. De éppen ezért szívósan ragaszkodnak a mai egyházi birtokállapothoz, mert arról ábrándoznak, hogy előbb-utóbb a közjogi téren is birtokelhatárolás lesz a magyar és román faj közt. Így képzelik ők a magyar-román

békét, amikor is aztán a *do ut des* elve alapján ők is kiengednék az egyházmegyéikben élő görög katholikus magyarságot mai rabságukból. Ezenfölül pedig olyan vérmesen itélik meg a mai, ránk magyarokra nézve csakugyan sajnos politikai helyzetet, hogy már elérkezettnek látják a magyar és román faj megmérkőzésének idejét s erre ürügyül akarják felhasználni a magyar püspökség megalakúlását.

Ime, *ez a kettő a valódi ok, mely most a románságot izgatja* s mely miatt a román papság megfeledkezett arról, hogy Róma *locuta, causa finita est,* s amely miatt a román politikusok szintén megfeledkeztek arról, hogy már nem csak Róma ítélt a dologban, hanem Bécs is.

A *Christifideles* bulla a következőket mondja:

„Már pedig a görög szertartású hívők között megsokasodott azok száma, akik a magyar nyelvet használják és akik lankadatlanúl kérték a Szentszéktől, hogy számukra egyházmegye állittassék föl."

Ime, tehát a római Szentszék ünnepiesen kárhoztatja azt az előítéletet, hogy aki görög katholikus, az nem is lehet magyar; azt pedig, hogy görög katholikus magyarság az eddigi román egyházmegyékben is van, ünnepiesen az által ismeri el, hogy belőlük számos egyházközségnek az új egyházmegyébe való átcsatolását elrendeli.

Azt is mondja továbbá a bulla, hogy:

„Valóban kétséget nem szenved, hogy az új egyházmegye létesítése nagyon is szükséges volt, azért, hogy vele a keresztény vallás, *a béke és egyezség maguk közt a több nyelvet beszélő hivek közt tápot kapjon* és szorosabbá húzodjanak a kötelékek, melyekkel Szent István országa az apostolok fejedelmének trónjához símúl."

Ime tehát, az új egyházmegye létesítését maga a római Szentszék nagy bölcsesége is a vallási és nemzeti béke követelményének minősíti.

És egyedül ez a helyes álláspont.

Ám az egész magyar és román faj közti béke megalapozása még hoszszú időt igényel, de a görög katholikus magyarság és a görög katholikus románság közti béke előbb is lehetséges. Sőt mindkét fél érdekében mentül előbb létre kell jönnie. És lehetséges, hogy e két néptöredék közti béke csak előfutárja lesz annak

a békének, amelynek az egész magyar és román faj közt előbb-utóbb létre kell jönnie.

Megint csak egy példával akarom illusztrálni, hogy legalább a mindkét nyelvű görög katholikusok közti béke menynyire kívánatos a görög katholikus románok szempontjából is.

A véletlen úgy hozta magával, hogy nekem a kongrua rendezése kérdésében nagyobb szerep jutott, mint aminőre egyéni súlyomnál fogva számot tarthattam volna. Volt idő, amikor az illetékes tényezők az öszszes görög katholikusokat ki akarták zárni a kongrua rendezéséből. Később a rutén és magyar ajkú híveket már hajlandók voltak befogadni a közös hajóba, de ki akarták zárni a románokat. Én mindkét esetben helyt állottam és szavamnak csak azért volt súlya, mert engem személyesen már nem terhelt az az előítélet, hogy aki görög katholikus, az nem is lehet magyar. Igaz ugyan, hogy én a kongruarendezést az országos katholikus autonómiába való belépéstől tettem volna függővé, de a kormány bölcsesége másként döntött és én ebben igaz görög katholikus lélekkel megnyugodtam.

Ez a példa eléggé mutatja, hogy az új egyházmegye létesítéséből nemcsak dicsőség árad az egész görög katolicizmusra, amint a balázsfalvi érsek memoranduma is elismeri, hanem még anyagi előnyök is származnak abból, ha egyszer az új egyházmegye létesítésének intézményes ereje gyökeresen és mindenkorra megszünteti azt az előítéletet, hogy a ki görög katholikus, az magyar nem lehet.

Azt mondhatnák erre román hittestvéreink, hogy ez csak hiú ábránd, mert hiszen az új egyházmegye létesítése, különösen pedig az államkincstár terhére elfogadott dotálása már is fölkeltette a felekezeti kapzsiságot, s Magyarország nem elég gazdag arra, hogy a most divatos licitáció útján még a nem magyar nemzetiségű felekezeteket is kielégítse. A felekezeti kapzsiságnak ez a fölkeltése azonban nem egyéb, mint múló baj, melyen a magyar nemzet hamarosan túlteszi magát, ha látni fogja, hogy a görög katholikus románok értékes elemei az állami békének és talán hasznos előfutárjai a magyar és a román faj közt egykor létrejövő politikai békének is.



A gör. kath. magyarság ügye.

== *Az Ujság 1912. október 20.*
Szerző neve alatt. ==

Hiába vártam tovább egy hétnél György Endre válaszára, ezzel mai napig adósom maradt arra a nyit levélre, amelyet *Az Ujság* szeptember 29-iki számában hozzá intéztem. Legjobb is volna, ha írott betűk helyett élő tettel válaszolna: azzal, hogy a legroszszabb időben kiütött testvérharc vivőjét, Hajdudorogot leintené, ami neki csak egy szavába kerülne.

Hogy mire vezet az, ha egy olyan nagyeszű ember, mint György Endre, a görög katholikus egyháznak előtte ismeretlen kényes kérdéseiben olyan emberektől kap információt, mint aminőknek a mai dorogi nemzedék vezetői bizonyúltak, ezt a nyilt levelemben foglaltakon kívül még a következő esettel kívánom illusztrálni.

Folyó évi február havának azon a napján, még jóval a pápai bulla kiadása előtt, amikor én a dorogiakkal a már régebben megindúlt testvérharc megszüntetése végett tárgyaltam, ők délután 5—6 órakor találkozót tartottak itteni más vallású barátaikkal a budapesti Redoute-kávéházban. Másnap az ország egyik legelőkelőbb hírlapjában, amely mindvégig a legkitartóbban támogatta ügyünket, de egy idő óta a dorogiak befolyása alá került, egy gyönyörű vezércikk jelent meg, amely a *magyar liturgia,* sőt már egyenesen a *magyar szertartás* diadalát hirdette; holott pedig már akkor eléggé kiszivárgott, hogy új egyházmegyénket görög liturgikus nyelv mellett fogják engedélyezni.

---

*) E cikknek az *Az Ujság*-ban kellett volna megjelennie, de a szerkesztőség nem közölte.

A cikk nagy feltűnést keltett, annál is inkább, mert bárha a magyar egyházmegye és a magyar liturgia egyidejű engedélyezését senki sem várta, de a cikk teljes öszszehangzásban volt azzal, amit mi is állandóan és jóhiszeműen kérhettünk: hogy t. i. a magyar liturgiának megcsinálására az új egyházmegye lesz hívatott.

A bécsi nunciatura gyanuba vette a magyar kormányt, hogy be akarja csapni a római Szentszéket. A dolgot tehát csakis hoszszadalmas diplomáciai tárgyalással lehetett elsimítani, ami hónapokra késleltette a bulla kiadását. A tárgyalás ezenkívül a bullában nemcsak a liturgikus nyelvre vonatkozó határozmány szigorítását, hanem még az élő magyar nyelvnek az élő román nyelvvel szemben való megalázását is eredményezte, mert kimondatott, hogy a magyar nyelv, mint vulgaris, soha liturgikus jogosultságra nem számíthat.

Ime tehát, nemzeti nyelvünknek ezt a felesleges megalázását is más vallásúak illetéktelen beavatkozásának köszönhetjük. Nem tudom, hogy György Endre jelen volt-e a találkozón, de a történtek után merem állítani, hogy a cikk az ő szellemében íródott.

Most tehát új helyzet előtt állunk, amelylyel számolnunk kell, helyre kell hoznunk ezt a legujabb hibát is, amely ügyünket egészen új útra terelte. A hibát már nem az országos bizottság, nem is a hajdúdorogi végrehajtó-bizottság fogja helyrehozni, hanem az új egyházmegye, az élet. De már nekünk is számot kell vetnünk a helyzettel, mert a pápai bullával szemben nem helyezkedhetünk az engedetlenség álláspontjára. Az engedelmesség *lehetősége* adva van abban, hogy a pápai bulla kifejezetten megengedte, miszerint a népies istenitiszteletben, a latin szertartás analógiájára, a magyar nyelvet használhassuk. Nem rejtegejtük, de nem is táplálhatjuk azt a hátsó gondolatot, hogy az élet majd ad absurdum fogja vinni a görög liturgikus nyelvet. Ez illoyalis volna. Meglehet, hogy szláv és román ajkú hittestvéreink szívesebben eltűrnék új egyházmegyénkben a magyart, mint a görög liturgiát, mert ez utóbbiban talán (de csakis talán) némi veszedelmet látnak magukra nézve. Azonban nem hozhatjuk meg más ajkú hittestvéreinknek azt az áldozatot, hogy az illoyalitás vádjának tegyük ki nemzetünket. Az élet kényszerűsége még kimenthetné ezt az illoyalitást, de ilyen kényszerű szükség esete nem áll fenn. A görög liturgikus nyelv használata nem homályosítja

el a hívek magyarságát, a görög és latin szertartás közti különbség pedig nagyobb teret fog biztosítani a magyar nyelvnek, mint amenynyire ez a latin szertartásban érvényesül. A görög liturgikus nyelv használata tehát papjainkra nem fog lehetetlen feladatot hárítni, sőt reményünk lehet arra, hogy a kihalt liturgikus nyelv használata egyházunk és papságunk tekintélyét arra a színvonalra fogja felemelni, amelyen a latin egyház és ennek papsága áll.

Vajjon a megaláztatásból való felemeltetésnek eme dicsőségét Hajdúdorog és az ő más vallású tanácsadói ekkor is maguknak fogják-e vindikálni?! Szeretném, ha György Endre válasza erre a kérdésre is kiterjedne.

Budapest, 1912. október 7.



Nyilt válasz

*György Endre úrnak a hozzá intézett levelemre adott válaszára.**)*

== *Szerző neve alatt röpirat alakjában.* ==

Tisztelt Barátom!

Mindig szellemes embernek ismertelek, most is tele van válaszod szellemességgel. De éppen olyan tele van falsumokkal is, mert kétes értékű viccekkel igyekszel magadhoz hódítani a közönséget. Kissé hosszú időt vettél igénybe, hogy rossz vicceidet kiköltsed.

Falsum már az is, hogy én a hajdúdorogi püspökségről még a báró Podmaniczky Frigyes által szerkesztett balközépi *Hazánk* című hirlap 1868-iki évfolyamában megírt cikkem után hosszú ideig Rip van Winkle módjára aludtam.

Aludtam, igaz, de nem a Rip van Winkle módjára, hanem azért, mert magyar nyelvű liturgikus gyakorlatunk igen szépen és zavartalanúl fejlődött és így nem volt mit tennem. Mikor a Te szereplésednek első neszét vettem, nyomban rossz előérzetem támadt és — ha jól emlékszem — a *Pesti Napló*-ban egy kis tárcacikket írtam, amelyben felszólítottalak, hogy cseréljünk szerepet: foglalkozzál Te a hamis irányban megindúlt Baross-kultuszszal, nekem pedig engedd át a magyar liturgiát.

---

*) Nyilt levelem *Az Ujság* folyó évi szeptember 29-iki és a *Debreczeni Ujság* folyó évi október hó 2-iki számában jelent meg, György Endre *Az Ujság* október 10-iki számában válaszolt. Viszonválaszomat azért vagyok kénytelen ezen az úton tenni közzé, mert az *Az Ujság* szerkesztősége, közönségének ügyünk iránt való csekély érdeklődésére hivatkozva, nem volt hajlandó válaszomat felvenni.

Igaz, hogy részt vettem az általad rendezett (mert hiába tagadod, hogy Te rendezted) 1896. évi budapesti tüntető magyar misében, de aggódó lélekkel vettem részt s aggályaimat a még ugyanez évben leérkezett pápai tilalom nagyon is gyászosan megerősítette. Eleinte még nem vettem nagyon tragikusan a dolgot, mert azt mondták, hogy hasonló letiltások már előbb is történtek; de kínosan ébredtem fel álmomból akkor, amikor 1897-ben Salánkon, hol édesapám 30 évig paposkodott és egyik szerény apostola volt a magyar liturgiának, a magyar isteni tiszteletet egy napról a másikra beszüntették s nekem távol kellett maradnom édesapám síremlékének beszentelésétől, mely véletlenűl erre az időre esett. Azért kellett távol maradnom, mert nem akartam tanuja lenni, hogy orosz nyelven szenteljék be a magyar liturgia egyik szerény apostolának sírkeresztjét.

Falsum az is, hogy én a hajdudorogi székhely kérdésében frontot változtattam volna.

Kezdettől fogva az az álláspontom, hogy a pápai bullában mint székhelynek, Hajdudorognak kell megnevezve lennie, mert a fennálló egyházjogi gyakorlat szerint csak ezáltal biztosítható az, hogy új egyházmegyénk hajdúdoroginak neveztessék. Erre pedig nemcsak Hajdúdorog miatt, hanem, mint az *Alkotmány*-ba írt s általad idézett cikkemben kifejtettem, más fontosabb okokból is, mindíg súlyt fektettem, ezen álláspontom mellett következetesen mindvégig, nehéz körülmények közt is, kitartottam. Igazad van tehát, hogy a dorogiakkal én is elmentem a kormányhoz, Hajdudorogra kérni a székhelyet. Úgy, de kezdettől fogva álláspontom volt az is, hogy falusi jellegénél fogva Hajdúdorog csak olyan székhely lehet, mint Csanád a csanádi, Munkács a munkácsi, Fogaras a fogarasi vagy legfeljebb, mint Kőrös (Križevac) a kőrösi egyházmegye számára.

Jól ismerte ezt az álláspontomat mindenki úgy a kormánykörökben, mint Hajdúdorogon is.

A kőrösi egyházmegyében, mint tudod, az az eset áll fenn, hogy csak a püspök és káptalanja székel Kőrösön, a szeminárium és a többi kulturális intézmények pedig Zágrábban vannak. Ez a megoldás nagyon célszerűtlen, de a béke kedvéért mindent elkövettem, hogy — bárha áldozattal is — elejét vegyem a testvérharcnak. Pusztán csak ez okból megkíséreltem a békét a kőrösi egyházmegye példája alalpján megcsinálni. Tárgyaltam evégből a dorogiakkal s ők tényleg bizonyos engedékenységet is tanusítottak

de csak látszólag, mert bizonyára veled együtt kijárták Debrecenben, hogy az általam tervezett bifurkációból semmi se legyen.

Magyarán szólva: becsaptak.

Én ezt mindjárt észrevettem, de mégis elmentem velük a kormányhoz, mert meggyőződésem és a következetesség ezt parancsolta. Mikor pedig a pápai bullában új egyházmegyénknek hajdúdorogi elnevezését már biztosítva láttam, a debrecen-dorogi paktum által pedig szabadkezemet visszanyertem, nyomban megindítottam az akciót Nyíregyháza mellett, nehogy a kinevezendő püspökre háruljon az ódium s a dorogiak épp úgy doronggal menjenek neki, mint ahogy ellenünk, a nyilvánvaló többség ellen támadtak. Tévedsz tehát, tisztelt Barátom, az én magatartásomban semmiféle frontváltoztatás vagy következetlenség nincsen.

Falsum végre az a frontváltoztatási vádad is, hogy akár én, akár az általad annyira hibáztatott kilenc legkiválóbb magyar papunk valaha hálátlanok lettünk volna azon protestáns férfiak iránt, akik valaha velünk jót tettek vagy legalább velünk együtt éreztek.

Ne csodálkozzál azon, tisztelt Barátom, ha az a kilenc magyar pap elfelejtette ezt külön hangsúlyozni akkor, amikor Hajdúdorog érdekében egy protestáns püspök vállalkozott arra, hogy őket kitanítsa a római Szentszékhez tartozó fiui engedelmességről azzal az orbi et urbi hirdetett jeligével, hogy Róma locuta, causa finita est. Bizonyára még a legtürelmesebb protestáns embernek is felforrna a vér a fejében, ha egy görög katholikus püspök merne ily módon beavatkozni a protestáns egyház legkényesebb ügyeibe. Az általad hangsúlyozott ellentét tehát köztem és az általad annyira hibáztatott kilenc magyar papunk közt csak a te fantáziádban létezik és a dorogiak szándékában, akik mindent elkövettek, hogy köztünk ilyen ellentéteket támaszszanak.

Ami engem illet, én akkor sem csináltam frontváltoztatást és nem tetszelegtem magamnak a defensor fidei szerepében, mikor téged az *Alkotmány* hasábjain túlzó protestáns agitátornak neveztelek. Mert ez igaz. Mindenki tudja, rólad, hogy jó magyar vagy; de mindenki tudja azt is, hogy szenvedélyesebb protestáns vagy, mint magyar. És éppen ezért, bárha nem akarok a defensor fidei szerepében tetszelegni, őszintén bevallom, hogy a történtek után csakugyan féltem is tőled dorogi hittestvéreim hűségét, bárha elismerem, hogy ez a féltékenységem csak veled szemben jogosúlt. A dorogiak ugyanis semmi okot sem adtak erre a félté-

kenységre és bizonyos vagyok benne, hogy a jövőben sem fognak erre okot szolgáltatni.

Arra a kérdésedre, hogy mi hát a Te bűnöd? a hozzád intézett nyilt levélben már előre válaszoltam. Változatlanúl fentartom minden vádamat, sőt megtudhatod az *Az Ujság* szerkesztőségében, hogy még egy további vádat is akartam emelni, hogy Téged válaszra szorítsalak, de a szerkesztőség nem közölte rövid cikkemet. Legfőbb vádam az, hogy szerencsétlen kezű voltál, amit mint politikával foglalkozó ember, magad is legsúlyosabbnak találsz, de ezt a vádamat sem vonhatom vissza, mert mindig csak bajt hoztál reánk. Biztosíthatlak, hogy még a legkényesebb egyházi ügyeinkbe való beavatkozást sem vettem volna rossz néven neked, ha kezed szerencsés lett volna. Legutóbb azzal a naiv szeretettel hoztad reánk a szerencsétlenséget, amelylyel — mint magad is bevallod — igyekeztél áthidalni azt az ellentétet, amely Dorog és illetékes püspöke közt kifejlődött s melynek áthidalására azt a hajdúdorogi iskolaszentelő ünnepélyt rendezted. Ez tudvalevőleg következményeiben felbontotta a köztünk és Hajdúdorog közt fennállott fegyverbarátságot és nemsokára reánk hozta az 1896. évi pápai tilalom megújítását és ennek általános veszedelmét is.

Valóban nem ismerek kényesebb egyházi ügyet, mint azt az áthidalhatlan ellentétet, amely köztünk és az Istenben megboldogult Firczák Gyula püspök közt fennállott. Ebbe neked, mint protestáns embernek, annál kevésbbé lett volna szabad beleavatkoznod, mert a hajdúdorogi ünnepélyt jóval megelőzőleg, még 1904. évi október havában mi a megboldogult püspök úrral annak egész életére szóló fegyverszünetet kötöttünk, vele ezen idő óta a legszivélyesebb viszonyban voltunk s ezt a fegyverszünetet a mi tudtunk és beleegyezésünk nélkül, egy protestáns férfiú keze által — egy tál lencséért — békére átváltoztatni oly megbocsáthatlan bűn volt, melynek súlyos következményei el nem maradhattak.

Persze, Te ezt agyrémnek nevezed s e miatt Lafayetthez hasonlítasz engem, aki valami huncutságot keresett egy igazi gutaütésben. Ugyde ebben az esetben, te vagy a Lafayette, mert nem akarod elhinni, hogy a gutaütés, az 1896-diki pápai tilalom megújítása is a te művedből indult ki. Igenis, megtörtént, hogy a görög katholikus magyarság ügyének lelkes kezdője s régebben vezérharcosa, Hajdudorog és Te, puszta naivságból és az általad most hangoztatott őszinte szeretetből olyan kárt és veszedelmet

hoztatok a gör. kah. magyarságra, amelyet csak egy gróf Khuen-Héderváry és gróf Zichy János s a király és a római Szentszék jóakarata volt képes kireparálni.

A tényleges püspöki székhelyre más, ennél fontosabb okok is disqualifikálják Hajdúdorogot, de ez is egyik ok arra, hogy a tényleges székhely másutt legyen. Azzal pedig hiába dicsekszel, hogy Hajdúdorog kegyúri jogával te mentetted meg a gör. kath. magyarság jövőjét. Hajdúdorogot nem kegyúri joga, hanem színmagyar népének lelki ereje tette a magyar liturgia úttörőjévé. Ellenben a kegyúri jogról legkiválóbb papjaink bebizonyították, hogy éppen a vele járó papválasztási korteskedések vitték Hajdúdorogot arra a veszedelmes lejtőre, amely aztán püspöki székhelyre való disqualifikálását előidézte.

Budapest, 1912. október 10.



Debrecen és a görög katolikus püspökség.

== *Budapesti Hirlap 1912. október 31.*
Szerző neve alatt. ==

Debrecen városának törvényhatósági bizottsága ma délután *Domahidy* Elemér főispán elnöklésével közgyűlést tartott, amelyen *Zichy* János gróf miniszternek a görög katholikus püspökség fölállításáról szóló leiratát tárgyalták. A kérdés körül hoszszas vita indúlt meg s végül a közgyűlés szótöbbséggel kimondotta, hogy fölír a miniszterhez, amelyben kijelenti, hogy a püspökség fölállításához hozzájárulást nem ad, és *a püspökségre nem reflektál.*

A miniszter leiratában, amelyet a közgyűlés tárgyalt, azt a kérdést intézte a városhoz, hogy mit hajlandó adni abban az esetben, ha az új püspökség székhelye Debreczen lesz. A város jogügyi és pénzügyi bizottsága már foglalkozott a miniszternek a leiratával és azt a javaslatot terjesztete a közgyűlés elé, hogy az új püspökség céljaira a város adjon telket, melynek értéke körülbelül egy millió korona. A tanács szintén tárgyalta már ezt a kérdést és úgy határozott, hogy mivel Debrecen városa már úgyis Hajdúdorog mellett foglalt állást, és azzal versenyezni nem kíván, a közgyűlésnek azt az előterjesztést teszi, hogy nem adja meg hozzájárulását. Nagy vita fejlődött ki e kérdés körül. *Jósa* Vince bizottsági tag, aki a püspöki mozgalmat megindítota, kérte, hogy olvassák föl indítványát és az aláírókat is, mert azok közt vannak olyanok is, akik most ellenzik a püspökség fölállítását. *Jánosi*

Zoltán református lelkész kijelentette, hogy az ügy felekezeti térre terelődött s így alkalmas a béke megbontására. Nem félti a református világot a püspökségtől, de mivel az egész ország református közvéleménye a debreceni református egyházat árulással vádolja, kéri az ügynek napirendről való levételét. *Jósa* Vince kimutatta fölszólalásában, hogy a dolgot nemzeti és nem felekezeti szempontból kell megítélni. *Degenfeld* József gróf egyházkerületi főgondnok szerint nemzeti érdekről nem lehet beszélni, de konstatálja, hogy a görög katholikus magyarok helyzete lealázó, hogy nem imádkozhatnak magyarúl. Debrecenben a püspökséget a reformátusok speciális helyzete miatt nem lehet fölállítani. Kéri kimondani egyszersmindenkorra, hogy a püspökség nem kell. Hasonló hangon beszélt *Ferenczy* Gyula dr., végül *Révi* Nándor kijelentette, hogy a magyarság szempontjából kívánatos volna a püspökséget megszerezni. A közgyűlés szavazással kimondotta, hogy miniszteri föliratban kifejti, hogy püspökségre nem reflektál és hozzájárulását nem adja.

*

Debrecen elhatározása alkalmából a következő sorok közlésére kértek fel bennünket:

Köztudomású, hogy Debreczent eleinte a kormány szemelte ki az új görög katholikus egyházmegye székhelyéül, de akkor a mértékadó városi tényezők tagadó választ adtak. Ezáltal mi a debreczeni áthelyezést véglegesen elejtettnek tekintettük s a görög katholikus magyar egyházközségek túlnyomó többsége Nyíregyházához csatlakozott. Az ujabb stádiumban nem mi kerestük Debrecent, hanem maga a város ajánlotta föl a legmesszebbmenő áldozatkészséget arra az esetre, ha Hajdúdorog, mint a pápai bullában megnevezett hivatalos székhely nem volna alkalmas a végleges elhelyezésre. Az pedig egészen természetes, ha a kultuszminiszter tudni kívánta, hogy mit ért a város a legmesszebbmenő áldozatkészség kifejezése alatt.

Habár azonban nem is mi fordultunk Debrecen városához, mégis nagyon jól esett volna, ha éppen a kálvinista Róma tette volna jóvá azt a hibát, melylyel egy református férfiu, tagadhatatlan jóakarattal ugyan, de mégis oly sokat ártott ügyünknek azáltal, hogy abba beavatkozva, az egész görög katholikus magyarság ügyét kizárólag Hajdudorog szemüvegén nézte és így is kezelte. Az előadottaknál fogva azonban, minthogy a kosár nem ne-

künk szólt, semmi jogunk és okunk nincs arra, hogy Debrecen városának szemrehányást tegyünk, sőt ami nehéz helyzetünkben csak javunkra válik, hogy most már tisztább helyzettel állunk szemben. Mert *most már csak Nyíregyháza és Hajdúdorog közt lehet a választás* s az ekként kialakult helyzet a döntésre hívatott tényezőknek is meg fogja könnyíteni a dolgot.

Részemről csak azt sajnálom, hogy egy halva született eszmém is szerepet játszott a Debrecen város közgyűlése által hozott határozatban. Tudniillik az az eszmém, hogy ha Debrecen lenne a tényleges székhely, a papnevelést célszerű volna kapcsolatba hozni az egyetemmel. Nevezetesen: az egyetemen görög katholikus hittani fakultást is fel kellene állítani, a növendékpapok internátusát pedig középponti jelleggel úgy felruházni, hogy abba más görög katholikus egyházmegyék növendékei is fölvehetők legyenek. Halva született eszme volt ez, de a magyarázata nagyon egyszerű. Én mindig abban a meggyőződésben voltam, hogy a politikusaink által sokszor szellőztetett magyar-román barátság létrehozatalát nem a görög keleti, hanem a görög katholikus románokkal kellene megkezdeni. Sajnos, e meggyőződésemből nagyon is fájóan kiábrándultam a görög katholikus román egyházmegyéknek új egyházmegyénk alapításával szemközt tanúsított viselkedése miatt. De erre, és csakis erre gondoltam akkor, mikor az anynyira megneheztelt és — mint most már magam is látom — halva született eszmét produkáltam.

* * *

A debreceni döntő tényezők már 1912. február 7-én bejelentették a kormánynak, hogy a székhelyre nem reflektálnak. Ellenben az én cikkem, melyben a tőlük megneheztelt eszmét felvetettem, jóval később, már csak április hó 28-án jelent meg. Nem valószínű tehát, hogy ez az eszme komoly szerepet játszott volna a közgyűlési határozatban.

A megneheztelt cikk megírásakor, a kőrösi egyházmegye példájára, oly tervről volt szó, hogy Dorogon székeljen a püspök és káptalanja, ellenben a szeminárium és a többi központi intézetek Debrecenben helyeztessenek el.

A rendes szokástól eltérő eme berendezkedésnek hátrányait nagyon enyhítette volna a központi szeminárium és a külön hittani fakultás. Ez volt az indító ok.

Nagyon helyesen jegyezte meg gróf Zichy János kultusz-

miniszter egy debreceni küldöttség előtt, hogy a külön fakultás tárgytalan lenne akkor, ha a teljes székhely Debrecenbe jönne. Egyházi szempontból ez csakugyan így is áll.

Előttem csakis a nemzeti szempont lebegett s valószínűnek tartom, hogy előbb-utóbb a román egyházmegyék is megbarátkoztak volna a központi szemináriummal.

A nemzetiségi kérdés magvát mi, görög katholikus magyarok, ismerhetjük legjobban. Annak szerencsés megoldásához nincs biztosabb út, mint a vallási türelmesség.

Ez nem ideálizmus, hanem egészséges nemzeti politika.

Azt azonban elismerem, hogy a debreceni székhely az egyházmegye jövőjére nézve többet jelentett volna, mint a megosztott székhely azzal a korrektivummal, amelyre én gondoltam.

BESZÉDEK



A katholikus lelkészek kongruaügyének halogatása ellen.

I. Főrendiházi beszéd.

Főrendiház naplója, 1899. április 24.

Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Én részemről a költségvetést úgy általánosságban, mint részleteiben teljes megnyugvással és bizalommal fogadom. Minthogy most először van alkalmam itt a magas főrendiházban felszólalnom, nem vehetem magamnak azt a bátorságot, hogy a költségvetést és a kormánynak abban kifejezésre jutó politikáját általános méltatás tárgyává tegyem, hanem csak két kérdést óhajtanék intézni a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltóságához, és pedig részint saját megnyugtatásomra, részint pedig a congrua rendezésére szorongva váró mindkét szertartású katholikus lelkészek megnyugtatása érdekében.

Az első szerény kérdésem az, hogy hajlandó volna-e ő nagyméltósága az oldala mellett működő központi congrua-bizottság erre vonatkozó javaslatának bevárása nélkül, saját hatáskörében, saját kezdeményezésében alkalmas és a célt biztosító lépést tenni abban az irányban, hogy a katholikus lelkészek belátható időben élvezetébe jussanak a congrua rendezésének?

Méltóságos főrendek! Méltóztatnak tudomással bírni arról, hogy ő nagyméltósága oldala mellett már hosszabb idő óta működik a katholikus congrua-bizottság. Rövid idő óta én is szerencsés vagyok annak tagja lehetni, de már ezen rövid idő alatt is meggyőződtem arról, hogy a congrua-bizottságon kívül eső okok miatt

egyáltalában nincs kilátás arra, hogy a katholikus lelkészek anyagi helyzetének végleges megjavítása ténynyé váljék, különösen pedig, hogy ténynyé váljék abban az időben, amely a protestánsok és görög keletiek részére most már törvény által is biztosítva van.

Ne méltóztassanak arra a gondolatra jönni, hogy ez a congrua-bizottság buzgóságán múlnék. Sőt ellenkezőleg: saját tapasztalásomból is mondhatom, hogy a congrua-bizottságnak nagyméltóságú elnöke, az egri érsek ő excellenciája, oly mértékben halmoz el bennünket munkával, hogy az már-már túlhaladja erőnket.

Az ok tehát nem itt fekszik, hanem a congrua-bizottságon kívül: egy, — gondolom — még 1887-ben kelt legfelsőbb elhatározásban, amely határozott utasításul adja a congrua-bizottságnak, hogy a lelkészek anyagi helyzetének rendezését kapcsolatosan, vagyis junctimban eszközölje, a kegyúri jogok, a párbér, a stólailletmények, az alapítványok és a görög-katholikus lelkészségek szabályozásával, szóval különféle igen-igen nehéz kérdésekkel.

Részemről teljesen elismerem és belátom, hogy mindezek a kérdések befolyással vannak a lelkészi jövedelmek megállapítására, és így közvetlenül befolyásolják a congrua kiszabását is. Ennélfogva, ha az volna a feladat, hogy a congrua megállapítása úgyszólván tudományosan exact és teljesen jogi alapon történjék, azt nézetem szerint is nem lehetne másképp eszközölni, mint ezen legfelsőbb elhatározás alapján és értelmében. Azonban most már számolni kell azzal a ténynyel, hogy a törvényhozás időközben a nem katholikusokra nézve a congrua rendezése iránti intézkedéseket tett. Ma már ennélfogva nézetem szerint nem az volna a feladat, hogy a congrua rendezése az általam imént jelzett exact alapon eszközöltessék, hanem hogy eszközöltessék mielőbb és pedig oly időben, amikor a törvény értelmében rendezést fog nyerni a nem katholikus lelkészeknél. Kérdés, hogy ez lehetséges-e? Én azon véleményben vagyok, hogy ez igenis lehetséges, mert az általam felsorolt és legfelsőbb elhatározásban foglalt mindazon kérdésekre nézve, amelyek a katholikusokat illetőleg kapcsolatba hozattak a congrua-rendezéssel, egy bizonyos statusquo már úgyis fennáll. Nem ütközhetik tehát nehézségbe, hogy egyfelől a statusquo alapján a congrua rendezése megtörténjék, másfelől, hogy az általam felsorolt összes nehéz kérdések, mint a kegyúrjogok stb. utólagosan a magok útján véglegesen rendeztessenek s ameny-

nyiben azután szükségsenek mutatkoznék, a már egyszer rendezett és a lelkészek által élvezett congrua is a körülményekhez képest kiigazíttassék.

Normális viszonyok közt helyesnek tartanám, hogy a miniszter úr ez irányban a mellette működő congrua-bizottság javaslatát megvárja. Azonban méltóztassék megengedni, de azon meggyőződésemet fejezem ki, hogy erre az adott körülmények között számolni nem lehet, mert a congrua-bizottságtól nem várható, hogy úgyszólván saját létezésének alapját bolygassa meg és ő Felségének, a katholikus egyház legfőbb kegyurának elhatározását mintegy kritika tárgyává tegye. Nem marad tehát egyéb hátra, mint az, hogy ő excellenciája saját hatáskörében hivatalból eszközölné ki ez irányban ő Felségének, apostoli királyunknak módosító elhatározását, mert ez nem csak a katholikus lelkészek megnyugtatása érdekében, de fontos állami érdekekből is szükséges.

Részemről ugyanis fontos állami érdekeknek tartom azt, hogy az állam és a kormány a congrua-bizottságnak — bárha hibáján kívüli — késedelmezése következtében kényszerhelyzetbe ne jusson. Aggályos volna ez politikai szempontból is, mert ferde világításba juthatna a katholikus világ előtt Magyarország, ha éppen nálunk, ahol a katholikus vallás nem régen még államvallás volt, a kormány ténykedése, vagy esetleg mulasztása következtében a katholikus lelkészek a nem katholikus lelkészekkel szemben anyagi hátrányba jönnének. De még ennél is nagyobb súlyt kell fektetni ezen kényszerhelyzetnek esetleges aggályosságára a katholikus egyház egyik, bár kisebbik részének, a görög katholikusoknak a görög keletiekkel való viszonyából folyólag, mert ha ezen a téren akár erkölcsi, akár anyagi disparitás állana be, ez nézetem szerint alkalmas volna arra, hogy az annak idején létrejött uniónak állami politikai célzatait konpromittálja. De pénzügyi tekintetben sem volna indokolt, hogy az állam esetleg nagyobb áldozatot legyen kénytelen elvállalni, mint akkor, ha az illető katholikus egyházi alapok és segélyforrások teljesen igénybe vétetnének. Aggályosnak tartanám végül ezt a kényszerhelyzetet egyházpolitikai szempontból is, mert ha bekövetkeznék az az eset, hogy a görög katholikus lelkészek anyagi helyzetének rendezéséről az állam azon a módon gondoskodnék, amint már gondoskodott a görög keleti lelkészek anyagi helyzetéről, könnyen bekövetkezhetnék, hogy akkor egy bizonyos válaszfal keletkezhetnék, vagyis az unió kompromittálva lenne nemcsak állami, hanem egy-

házi szempontból is. Az pedig szerény nézetem szerint nem volna helyes politika, hogy emiatt az odiumot az állam, illetőleg a kormány viselje. Azt hiszem, hogy ezekkel kimerítőleg indokoltam az első kérdést, talán — és ezért bocsánatot kérek, — nagyon is kimerítőleg.

A másik kérdésem szintén csak az átmeneti állapotokra vonatkozik. Az illető katholikus lelkészek bizonyára országszerte örvendetes tudomásul fogják venni, és elismeréssel fognak adózni azért, hogy a folyó évi költségvetésben a katholikus lelkészek segélyezésére sokkal nagyobb összeg van felvéve, mint volt az előző évben; de amennyire a helyzetet én elbírálni képes vagyok, a felvett összeg mégis sokkal hátrányosabb arányban áll a katholikus lelkészek kongruabeli szükségletével, mint a protestáns lelkészek javadalmazására felvett összeg azoknak kongrua-szükségletével.

Talán némileg sulyosbítja is a helyzetet az a körülmény, hogy a képviselőházban ő excellenciája a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, ha jól emlékszem, Tisza Kálmán képviselő úr inditványára a ház helyeslése mellett azt az ígéretet méltóztatott tenni, hogy esetleg, ha a szükség úgy mutaja, nem fognak kitérni az elől sem, hogy a költségvetés ezt illető tételét a nem katholikus lelkészeket illetőleg utólagos jóváhagyás reményében túllépje. Ismétlem, az talán némileg alkalmas volna súlyosbítani a helyzetet, hogy ő excellenciája csak a nem katholikus lelkészekre szorítkozik, és azért azt a kérdést vagyok bátor intézni, hogy e tekintetben a katholikus lelkészeknek egyenlő mértékkel mérni méltóztassék.

Egyébként ismétlem, hogy én a költségvetést úgy általánosságban, mint részleteiben elfogadom. *(Helyeslés balfelől.)*

II. A kath. kongrua-bizottsághoz benyujtott inditvány.

Minthogy úgy az Anyaszentegyház, mint a magyar állam érdekei föltétlenül megkövetelik azt, hogy a mindkét szertartású katholikus lelkészek kongruájának rendezése ne halasztassék azon az időn túl, amelyben ez a rendezés a katolikus lelkészekre nézve immár törvény által biztosítva van;

s minthogy különösen, ha a görög keleti lelkészek előbb lépnének a kongrua élvezetébe, mint a görög szertartású katholikus lelkészek, — ez az eset alkalmas volna arra, hogy a szent Uniónak úgy egyházi, mint állami célzatait veszélyeztesse;

tekintettel továbbá arra, hogy a kongruának az 1887. évi legfelsőbb elhatározás értelmében, vagyis a kegyúri jogokkal, párbérrel, stóla-illetményekkel, alapítványokkal és a gör. szert. lelkészetek szabályozásával kapcsolatosan való rendezése magát a kongrua-rendezést beláthatatlan időre elodázná;

s tekintve végül, hogy a szent Unióban biztosított jogegyenlőség szempontjából a gör. szert. katholikusokra nézve sérelmes és megalázó volna az, ha lelkészeik kongruájának élvezete más formában vagy más föltételektől tétetnék függővé, mint a minők a latin szertartású lelkészekkel szemben érvényesíttetni fognak, — de épp úgy sérelmes és megalázó volna az is, ha azok kongruájának rendezésére a latin szertartású érsekségek, püspökségek stb. fölös jövedelmei vétetnének igénybe:

határozza el a kongrua-bizottság, hogy kéressék föl a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága egy ujabb legfelsőbb elhatározás kieszközlésére oly irányban:

a) hogy a kongrua rendezése, későbbi esetleges helyesbítések föntartásával — az 1887. évi legfelsőbb elhatározástól eltérőleg — a kegyúri jogok, párbér, stólailletmények, alapítványok és a gör. szertartású lelkészetek tekintetében jelenleg fönnálló státusquo alapján, tehát azok végleges szabályozásától függetlenül legyen eszközölhető;

b) hogy a latin szertartású érsekségek, püspökségek stb. jövedelmi fölöslegeinek igénybevételére nézve az a szükséglet legyen mértékadó, mely a lelkészi jövedelmek összeírásának fölülvizsgálata alapján a latin szert. lelkészekre és segédlelkészekre esni fog;

c) hogy az ennek a szükségletnek megfelelő kongruajárulék kivetési kulcsát, legfőbb kegyúri jogánál fogva ő felsége legkegyelmesebben maga méltóztassék megállapítani és a legközelebbi széküresedések alkalmával kötelezővé tenni;

d) hogy az ilyképp megállapítandó kongrua-járulék, továbbá a gör. szert. püspökségekre netán hasonló módon kiróható kongrua-járulék, végre a vallásalap rendelkezésre álló jövedelmi fölöslegeinek igénybevétele után még fönnmaradó hiányt az állam pótolja olyképpen, hogy sem a kongrua kiszabására, sem a kongrua élvezetének föltételeire nézve a két szertartás lelkészei között különbség ne tétessék és olyképpen, hogy a kongrua rendezése legkésőbb ugyanabban az időben történjék meg, amelyben ezt a törvény az akatolikus lelkészekre nézve előírja;

e) tekintettel végül arra, hogy a lelkészek jövedelmeinek kiegészítéséről szóló törvény az akatolikusokra nézve a kongrua élvezetét nem teszi függővé a meglevő lelkészetek apasztásától: ő felsége legfelsőbb elhatározása kikérendő volna még arra nézve is, hogy a görög szertartású katholikus lelkészetek szabályozása is nem volna-e arra az időre halasztandó, amidőn esetleg ujabb törvényhozási intézkedés alapján ez a szabályozás az akatholikus lelkészekre nézve is elrendeltetni fog.



Nemzetiségi politika az oltáron.

Hozzászólás a képviselőválasztások feletti biráskodásról szóló törvényjavaslat szószék-szakaszához.

Főrendiházi Napló, 1899 május 10.

Nagyméltósági elnök úr, méltóságos főrendek! Nem tagadom, hogy a katholikus egyház legfőbb pásztorainak, különösen pedig a primás ő eminenciájának intő szavai reám, mint buzgó katholikusra és mint a görög katholikus magyarok országos bizottságának elnökére mély benyomást tettek és éppen azért engedelmet kérek, hogy szavazatomat röviden indokolhassam. Engedelmet kérek különösen ezen előrehaladott órában már azért is, mert szavazatom indokai részben eltérnek azoktól, amelyeket eddig ez irányban felsorolni hallottam, és másrészt mint a görög katholikus magyarok országos bizottsága elnökének súlyt kell fektetnem arra, hogy szavaim félre ne magyaráztassanak. Eltérő indokom és álláspontom azért, mert tekintve azt, hogy a protestánsok, görög keletiek és izraeliták tapasztalás szerint a törvényhozás termeibe is magokkal hozzák egyházi és vallási motivumaikat, részemről kívánatosnak, sőt szükségesnek tartom, hogy ezt a példát a katholikusok is kövessék, kövessék pártkülönbség nélkül, kövessék oly mértékben, hogy ne legyen szükségük oly correctivumra, mint aminő correctivum nézetem szerint a legközelebbi multban létalapot és létjogosúltságot adott a néppártnak. E végből, méltóságos főrendek, nem szükséges a politikát a templomba vinni; hiszen itt az állam csakis védekezik az ellen, hogy a politika a templomba vitessék. Nem szükséges ez, hiszen ez magának a hitélet bensőségének is csak ártana, hanem igenis szükséges a hitélet

bensőségét fokozni, ezt pedig nézetem szerint semmitől sem várhatjuk jogosabban, mint a katholikus autonómia megvalósításától.

Méltóságos főrendek! Hogy mit tesz a politika az oltáron még legszelídebb, mondhatnám legitim formájában is, azt senki sem tudhatja jobban, mint mi görög katholikus magyarok, akik ezt szomorú tapasztalásból tudjuk. Történeti tény, s hozzátehetem, hogy nagyfontosságú világtörténeti tény, hogy a keleti szláv kulturának a IX. században a János pápa által engedélyezett szláv liturgia vetette meg az alapját. Épp úgy, habár kisebb szabású és kevésbbé ismeretes, de szintén történeti tény az, hogy a román kulturának a Rákóczi György erdélyi fejedelem által inkább protestáns, mint magyar nemzeti motivumokból decretált és később a római szentszék által is jóváhagyott román liturgia vetette meg alapját. Ezen alapvető intézkedések következtében a szláv és a román egyházi nyelv védője, oltalmazója lett az illető népfajoknak. És ez idáig teljesen rendben is van, mert a fajvédelemnek alapgondolata teljes mértékben megfelel a keleti szertartás fegyelmének, gyakorlatának és szellemének. Fájdalom azonban, hogy a fajvédelemnek korlátai nem mindenütt tartattak meg.

Talán nagyon messze is vezetne, méltóságos főrendek, hogyha itt bővebben kiterjeszkedném a szláv mise óriási kulturpolitikai és messzemenő világtörténeti hatásainak fejtegetésére: egyet azonban mint katholikus nem hallgathatok el és ez az, hogy a szláv mise engedélyezése után rövid idő múlva bekövetkezett skizma, egyike volt a világtörténet legnagyobb hálátlanságainak és habár nincsen katholikus ember a világon, aki szíve legmélyebb rejtekében ne táplálná azt az óhajtást, hogy egyszer valamikor a szláv világ is meghajoljon Róma előtt és habár Róma már eddig is igen sok áldozatot hozott ennek a pium desideriumnak, mégis azt hiszem, alig van politikus e világon, aki nem mondom, hogy e pium desiderium teljesülését kizártnak tartaná, hanem aki igazoltnak tartaná ezeket az áldozatokat. Mint a keleti szertartás követője és mint ezen szertartásnak lényegével ismerős magyar ember pedig merem kockázatni azt az állítást, hogy a szláv mise minden erőszak nélkül, csupán az évszázadok segítségével nagyobb hódítást vitt véghez a szomszéd idegen népfajok között, mint a modern orosz államvallás, amelynek pedig erőszakos intézkedéseit eléggé látjuk és ismerjük Lengyelországban, Bessarábiában, a kisoroszok között és a távoli keleten.

Méltóságos főrendek! A szláv mise ezen óriási hódításainak

titka a keleti szertartás corresponsorius jellegében rejlik. Rejlik a népvallásban, rejlik azon népies és a népet a legjobban megragadó, az áldozó pap és a nép között lefolyó énekes párbeszédekben, amely párbeszédekben van konstruálva a keleti szertartás isteni tisztelete. Ezek a párbeszédek alkották meg — igaz, hogy nem rövid idő alatt, — a nagy orosz nemzetet különböző, részint rokon, részint idegen népfajokból, és a nagy orosz fejedelmek Péter cártól kezdve csak azon voltak, hogy levonják a konzekvenciákat. És én tényleg sokszor kérdem magamtól, hogy ama tudósaink, akik a magyar nyelv eredetét keresik, miért nem keresik ezt inkább ott, ahol ez idő szerint legerősebb a pánszlávizmus? Fájdalom, méltóságos főrendek, a világtörténelem csak a nagyok és nemesek ethnographiájáról nyújt feljegyzéseket; a nagy tömeg a jobbágyság, a köznép faji viszonyaival nem törődött soha senki. Így történt, méltóságos főrendek, hogy a szláv mise számos más egyebek közt, a magyar faj legszegényebb rétegeiből alakúlt görög katholikus magyarságot is megtizedelte, sőt ami még nagyobb baj, elhomályosította, vagy hogy bibliai kifejezéssel éljek, véka alá rejtette még azok létezését is, akik mindezek dacára megmaradtak úgy görög katholikusoknak, mint magyaroknak, minélfogva még most az unio után, tehát századok mulva is saját hazánkban küzdenünk kell azért, hogy magyarságunk elismertessék. Ime, méltóságos főrendek, ezt jelenti a politika az oltáron, és ezért a görög katholikus magyarságnak nincs és nem is lehet más jelszava, mint az, hogy: ne vigyünk az oltárra politikát, sem szláv, sem román, sem magyar terjeszkedési politikát! A vallás, méltóságos főrendek, nem arra való, hogy szlávosítson, románosítson vagy magyarosítson, de arra sem való, hogy általa egyesek mandátumhoz jussanak. Részemről remélve azt, hogy egyházam papjai iránt a törvény alkalmazására nem leend szükség soha és remélve, hogy ha egyes esetek mégis előfordulnának, azokban első sorban a vallás, az egyház szentsége fog megóvatni, a törvényjavaslatot elfogadom. *(Helyeslés balfelől.)*



Az országos katholikus autonomiát szervező kongreszszuson tartott beszéd.

═ *Kongreszszusi Napló 1900. február 5.* ═

Szabó Jenő: Főmagasságú bíbornok-hercegprímás úr! Mélyen tisztelt kongresszus! Szemben azzal az ismeretes ténynyel, hogy román hittestvéreink sem az 1870—71-iki kongresszusban nem vettek részt, sem pedig — őszinte sajnálatunkra — most sincs hozzájuk szerencsénk, és szemben azzal a ténynyel, hogy ugyancsak az 1870—71-iki kongresszus alkalmával a munkácsi és eperjesi egyházmegyék görög katholikus képviselőinek egy része különleges állást foglalt el: talán feltűnhetett a mélyen tisztelt kongresszus egyik vagy másik tagja előtt, hogy részünkről sem az alakuló űlés alkalmával, sem pedig az érdemleges vita első három napján, semminemű fölszólalás nem történt.

Nehogy ez a körülmény félreértésre vagy félremagyarázásra adjon okot, mint a munkácsi és az eperjesi görög katholikus egyházmegyék képviseletének egyik igénytelen tagja, kötelességemnek tartom mindenekelőtt azt a kijelentést tenni, hogy mi bizonyára siettünk volna életjelt adni magunkról, ha csak jogföntartásokkal léptünk volna a kongresszusba, de — és ez eléggé megadja magyarázatát eddigi hallgatásunknak — beléptünk egyszerűen, mint katholikusok, minden jogföntartás, minden memorandum nélkül s ennélfogva az adott helyzet követelményének tekintettük, hogy a kath. Magyarország túlnyomó részét képviselő latin szertartású tagtársaknak engedjük át, nemcsak az elsőbbséget, hanem a tárgyalások irányítását is. Ismétlem, hogy mi beléptünk a magyarországi katholikusok autonómiáját szervező kongresszusba,

mert erre nemcsak jogunk volt, hanem kötelességünk is, *(Helyeslés)*, még pedig éppen a szent unió értelmében, melyre vajha sohase lett volna szükségünk, vajha őseink sohase pártoltak volna el a római anyaszentegyháztól. *(Tetszés.)*

Ugyanis a szent unió biztosította nekünk mindazokat a jogokat és kiváltságokat, melyek latin szertartású tesvéreinket megillették és megilletik, már pedig a kongresszusnak nincs más célja, mint éppen ezeket a jogokat megóvni, biztosítani, ha lehet, kibővíteni és szabályozni, s ennélfogva reánk nézve a belépés nemcsak jog, hanem kötelesség is volt és pedig első sorban önmagunk, de egyúttal közös és egységes anyaszentegyházunk, valamint szeretett hazánk irányában is.

De, mélyen tisztelt kongresszus, nemcsak a szoros jog és kötelesség hozott ide bennünket. Már két és fél száz éve, hogy beléptünk az unióba; az unió biztosította nekünk a törvény előtt a teljes egyenlőséget, de fájdalmasan érezzük, hogy mindeddig sem az egyházi, sem a világi társadalom nem recipiált teljesen bennünket. Ezért — mélyen tisztelt kongresszus — mi első sorban csakis magunkat vádolhatjuk, mert ennek oka nem külön szertartásunkban, hanem főleg abban fekszik, hogy még mai napig sem tudtuk levetkőzni a skizmának azt a nemzetieskedő irányát, mely összekeveri a vallást a nemzetiséggel, sőt a vallást úgyszólván beolvasztani igyekszik a nemzetiségbe. Hogyan recipiálhasson tehát bennünket a társadalom, mikor úgyszólván minden esetben bizonytalanságba jut intenciónk iránt s ha valami vallási vagy egyházi kérdéssel állunk elő, nem tudja, hogy nem-e valami külön nemzetiségi érdeket akarunk szolgálni, a megfordított esetben pedig nem tudja, hogy nem-e tágítani akarjuk a hézagot az anyaszentegyház két szertartása közt?

A mi egyházi megyéinkben, mélyen tisztelt kongresszus, szakasztott olyanok a nemzetiségi és faji viszonyok, mint a latin szertartású egyházmegyékben: van bizonyos nemzetiségi többség és van, vagy vannak kisebbségek. A különbség csak az, hogy míg a latin szertartás minden nemzetiségnek egyenlő tért enged a templomban, addig a mi egyházmegyéink majoritása könnyen megérthető, tehát megbocsátható féltékenységből, de mégis csak jogosulatlan féltékenységből, nem egykönnyen tud lemondni a skizmából áthozott ama ambicióról, hogy a kisebbséget majorizálja, úgy az egyházi, mint a nemzetiségi téren.

Ezen — mint reményleni lehet — mindinkább elenyésző, s

mondhatnám separatistikus törekvésekkel szemben tehát nem egyedül a szoros jog és kötelesség hozott ide bennünket, hanem egyúttal az a leküzdhetetlen őszinte vágy is, hogy nyiltan és határozottan állást foglaljunk a katholikus hitegység mellett. *(Élénk helyeslés.)* Mert buzgó óhajtásunk, hogy teljes egységünk és teljes azonosságunk a katholikus egyházzal, nemcsak a szoros tőrvény fóruma előtt, hanem — ami ennél talán még fontosabb — a társadalmi téren, kölcsönösen az egyházi társadalom fóruma előtt is oly bensőséggel és oly melegen elismertessék, amint ezt a szent unió tekintélye és annak minél szélesebb körben való terjedése megkívánja. *(Helyeslés.)*

Az atyáinktól örökölt és a szent unióban részünkre biztosított görög szertartás, melyhez törhetlenül ragaszkodunk, erre nézve nem képezhet akadályt, mert ősi szertartásunknak a maga teljes épségében és őseredetiségében való megtartása nemcsak a mi akaratunk, hanem az apostoli szentszék akarata is, *(Helyeslés)* mely kimondotta, hogy „non ut omnes latini fiant, sed ut omnes catholici sint", *(Ugy van!)* nem az a cél, hogy mindenki latinná váljék, hanem az, hogy mindenki katholikus legyen. *(Helyeslés.)* Ebben az apostoli kijelentésben benne rejlik az „Egy akol és egy pásztor" magasztos eszméje, melyről az anyaszentegyház soha le nem mondhat, ennek a magasztos célnak pedig nincs hathatósabb eszköze, mint a szent unió tekintélyének emelése. Bizonyára a gondviselés kezét kell látnunk abban, hogy éppen Magyarországot, a győzedelmes latin és a görög szertartás ősi küzdő helyét választotta ki arra, hogy egyelőre, legalább szűkebb körben, a szent uniót megvalósítsa s éppen ezért a jövőben nem tudok szebb missiót képzelni a katholikus magyar nép számára, mint azt, hogy a szent unió tekintélyét minden kitelhető módon emelni igyekezzék.

Ennek pedig, mélyen tisztelt kongresszus, csak egy módja van: az, hogy ne azt keressük, ami bennünket elválaszt, hanem azt, ami bennünket egyesít. *(Ugy van!)* Én, mélyen tisztelt kongresszus, minden tartalék nélkül elismerem, hogy ez a kötelesség — mindenek fölött a katholikus egység motivumait keresni — első sorban bennünket, görög szertartású katholikusokat illet, mert éppen nekünk kell azt megmutatnunk, hogy nem az opportunitás, hanem a teljes lelki meggyőződés vitt bennünket a szent unióba s ezt, a nekünk biztosított külön szertartás mellett is, mindenkor mint teljes és reális uniót fogjuk föl. És éppen ezért, mélyen tisz-

telt kongresszus, nem hallgathatom el sajnálatomat a fölött, hogy az 1870—71-ik évi kongresszus alkalmával a mi sorainkban is voltak egyesek, akik más úton jártak. És nem hallgathatom el azon reményemet sem, hogy éppen a szent unió tekintélyének emelése érdekében előbb-utóbb román hittestvéreink is követni fogják a mi példánkat és és be fognak lépni a kongresszusba. *(Helyeslés és tetszés.)*

Ő eminentiája, a bíbornok-hercegprímás úr az alakuló ülés alkalmával azt a szeretetteljes tanácsot adta nekünk követendő irányelv gyanánt, hogy: „in necessario unitas, in dubio libertas, in omnibus caritas". Hálás köszönettel fogadjuk ezt az atyai tanácsot, de még ezen mértéken túl is és az autonómiát szervező kongresszus elé szabott kereteken kívül is minden erőnkből azon vagyunk, hogy egyfelől a nekünk a szent unióban biztosított görög szertartás szintén az „Egy akol és egy pásztor" magasztos eszméjének szolgálatába helyeztessék, másfelől pedig, hogy ősi szertartásunk közvetlen, vagy közvetett környezetéből is küszöböltessék ki minden, ami a gyászos skizma maradványa, ami tehát a szertartás lényegét nem érinti.

Ilyen maradványa a skizmának az elavúlt Julian-naptár, és ismeretes a mélyen tisztelt kongresszus előtt egyházmegyéinknek a naptáregyesítés érdekében megindított mozgalma, melynek, ha kedvező eredménye lesz — amint ezt hisszük és reméljük — ez által a sajnos, még meglévő válaszfalak egyike lehull közöttünk.

Ilyen maradványa a skizmának az is, hogy egyházi nyelvünkből folyólag vallásunk összekevertetik nemzetiségünkkel. Egy további válaszfal fog tehát leomlani, ha a görög szertartású kath. magyarok, amint ezt a görög szertartás fegyelme különben is megkívánja, elérik most már-már közel százéves magyar nyelvű istentiszteleti gyakorlatuk törvényesítését, — elérik az úgy, amint óhajtják, ruthén és román hittestvéreik szerzett jogainak minden legkisebb csorbítása nélkül és ott, ahol ezt az egyházi főhatóságok — és csakis ezek — a hívek lelki épülésére szükségesnek itélik.

És végre ismétlem, mélyen tisztelt kongresszus, hogy nemcsak jogunkkal élünk, nemcsak kötelességünket teljesítjük, de az „Egy akol és egy pásztor" magasztos eszményét is véljük szolgálni akkor, mikor az autonómiát szervező kongresszusba minden jogfőntartás nélkül beléptünk és így talán nem szerénytelen az az igényünk, az a buzgó óhajtásunk, hogy törvény előtti egyenlőségünk az egyháztársadalmi téren is elismertessék.

Eddig, mélyen tisztelt kongresszus, azt hiszem nem csalódom, ha híven tolmácsoltam a munkácsi és eperjesi egyházmegyékből beválasztott összes képviselőtársaim véleményét és érzelmét. Ami már most azt a kérdést illeti, hogy a napirenden levő javaslatok közül a 27-es bizottság többségének vagy kisebbségének javaslatát fogadjuk-e el? erre nézve mindegyikünk saját lelkiismerete és katholikus meggyőződése szerint fog szavazni.

Én részemről készséggel elismerem, hogy a kisebbségi javaslat szerzői nagy fáradságot vettek maguknak abban — hogy így fejezzem ki magam — hogy a mi fejünket is törjék. Ne méltóztassék ezt gúnynak venni, ezért őket köszönet illeti meg. Különösen meggyőző reám nézve az az álláspontjuk, hogy a püspökjelölésnél az illető egyházmegye valamelyik hivatott fórumának is mód adassék hozzászólásra. Méltóztatnak tudni, hogy nekünk a szent unióban a szabad püspökválasztás biztosíttatott. Én nem vagyok elég jogász, hogy meg tudjam ítélni, vajjon a királyi főkegyúri jog érvényesítése és az ebből fejlődött ellenkező gyakorlat következtében ezen jog megszünt, elévült-e, avagy pedig csak a főkegyúri jog fönnállása idejére szünetel?

Ugron Gábor: Soha sem évül el!

Szabó Jenő: De tudom azt, hogy egyfelől a régi mód szerinti püspökválasztást nálunk senki sem kívánja, másfelől azonban éppen ezen, a nép tudatában lévő unionális kikötésnél fogva nagyon megnyugtató volna, ha a püspökválasztás kérdésében magának az egyházmegyének is bizonyos ingerentia adatnék. Hozzájárul még az, hogy arra az esetre, ha például a román egyházmegyék is belépnének az autonómiába, a mi egyházmegyéink ezekkel szemben hátrányos helyzetbe jutnának. Ez esetben ugyanis — a katholikus románoknak külön érsekük lévén — a többségi javaslat értelmében a jelölésben az első kezdeményezés kizárólag a gör. szertartás püspökeit illetné, holott a mi két egyházmegyénk az esztergomi érseki megyébe lévén beosztva, az első kezdeményezésben csak egy görög és nyolc latin szertartású püspök venne részt, kik elvégre is egy görög szertartású egyházmegye viszonyainak elbírálásában kevésbbé lehetnek jártasak.

Nem ily meggyőző reám nézve az egyházmegyei gyűlésre vonatkozó kisebbségi javaslat. Ez többek közt azzal is indokoltatott, hogy megkönnyítené az ide vezető útat a román hittestvéreknek. Ha ez igaz, akkor nézetem szerint is meg kellene nyitni ezt a révet román hittestvéreinknek, de tudva, hogy román hit-

testvéreink közt még egy kissé nagy a spiritus contradicendi, attól tartok, hogy a román püspököknek ezzel inkább megnehezítenők, mintsem megkönnyítenők a belépést.

Habár tehát készséggel elismerem, hogy a kisebbség javaslata közelebb áll az ideális autonómiához, mint a többségé, — a gyakorlati kivihetőség szempontjából a többségi javaslatra és egyúttal akár ezen, akár a kisebbségi javaslat elfogadása esetében Horánszky Nándor képviselőtársunknak ahhoz fűzött eljárási javaslatára szavazok. *(Helyeslés.)* Mert ha már egyszer akár a többségi, akár a kisebbségi javaslatnak általánosságban való elfogadásával megtettük az alapvető munkálatot — hogy úgy mondjam — a házi úr utólagos jóváhagyása reményében, legfőbb ideje, hogy kikérjük a házi úr — az illetékes tényezők — döntését az egész tervre s ebben a stádiumban kár volna az időért, melyet — hogy hasonlatomnál maradjak — a falak fölépítésére, vagy éppen a betetőzésre és kidiszítésre fordítunk.

De éppen, mert Horánszky képviselőtársunk javaslatának elfogadása esetén az illetékes tényezők állásfoglalása esetleg részletkérdésekre is kiterjedhet, kötelességemnek tartom a mélyen tisztelt kongresszus figyelmét egyházmegyéinknek egynéhány kívánalmára már most fölhívni. *(Halljuk!)* Nem ismétlem azt, amely a püspökjelölésre vonatkozik, mert erről már szóltam, s különben is azt hiszem, hogy ez az óhajtás latin szertartású képviselőtársaink nagyrésze által is tápláltatik.

Föltétlenül súlyt kell azonban fektetnünk két kívánalomra, nevezetesen, hogy az alakítandó autonómiai igazgatótanácsban egyházmegyéink legalább egy egyházi és két világi tag által képviselve legyenek, *(Helyeslés)* és hogy az egyházmegyéinknek első Ferenc apostoli királyunk által biztosított azon jog, mely szerint a püspöki és kanonoki széküresedésekből befolyó intercalaris jövedelmek az egyházmegyei papok özvegyeinek és árváinak alapját illeti, expressis verbis kifejezésre jusson, *(Helyeslés)* amint — szívesen elismerem — a kisebbség részéről contempláltatik is.

Ezen felül még egyházmegyéinknek egy buzgó és benső óhaját vagyok bátor már most a mélyen tisztelt kongresszus figyelmébe ajánlani, azt t. i., hogy a csernekhegyi szent Bazil-rendű zárda apátja az országos kongresszus hivatalbeli tagjai közé fölvétesék.

Ennek a zárdának, illetve a mi szent Bazil-rendünknek érdemei vannak nemcsak a görög szertartás, hanem a katholikus

hit körül is, mert én legalább biztosra veszem, hogy különben a protestantismus bekövetkeztével, ha talán nem is ruthén testvéreink, de legalább is a görög katholikus magyarok elvesztek volna a katholikus hitre nézve. *(Úgy van.)*

Ez a zárda volt továbbá szülőanyja a munkácsi s közvetve az eperjesi és nagyváradi, részben a szamosujvári egyházmegyéknek is, s habár nem tartozik a tanítórendek közé, mégis minden okot látok fönforogni, hogy itt egy kivétel statuáltassék, mely a szabályt csak megerősíteni lenne hívatva.

Elfogadom a bizottsági többség javaslatát. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*



A katholikus autonómia halogatása ellen.

Az orsz. kath. autonomiát szervező kongresszus 1912. január 23-án tartott ülésén elmondott beszéd.

Kongresszusi napló.

Nagyméltóságú elnök úr! Mélyen tisztelt kongresszus! Mint az autonómiát szervező kongresszusnak egyik igénytelen tagja, mély tisztelettel kérem az engedélyt arra, hogy a vita ezen előhaladott stádiumában indokolhassam szavazatomat. Lelkiismeretem késztet erre, mert méltóztassanak megbocsátani, ha talán tévedek, de az utolsó tárgyalási napok hatása alatt bekövetkezett nagy nyugtalanság ellenére is, én tárgyilagos elbírálás alapján úgy itéltem meg a helyzetet, hogy köztünk a fődologra nézve nincsenek olyan nagy különbségek, amelyeket nem lehetne kiegyenlíteni, vagy pláne olyanok, hogy azok miatt érdemes volna kockáztatni az autonómiát, akár egyáltalában, akár csak bizonytalan időre is. *(Úgy van balfelől.)* A fődologra, a katholikus alapjogokra nézve, úgy amint azokat a fennálló törvények alapján az ismeretes jogfentartó nyilatkozat recapitulálta, teljesen egyetértünk.

Ez nagyon örvendetes, sőt imponáló körülmény lenne kifelé is ha ezt a kedélyek meghasonlása meg nem zavarná.

Ami pedig a részletkérdéseket illeti, ezekre nézve sem lehetnek a különbségek felette nagyok, mert még azok is, akik legmesszebb mennek, t. i. Ugron Gábor tagtársunk és az ő követői, azok sem kívánják a jogfentartó nyilatkozatban recapitulált katholikus alapjogokat már most egyszerre, egy csapásra az autonómia körébe bevonatni.

Egyáltalában m. t. kongresszus reánk, világi hívőkre és ta-

lán hozzátehetem, az alsóbb papságra nézve is, az autonómia minden körülmények közt csak kívánatos lehet, mert jogokhoz jutunk, amelyeket eddig nem élveztünk. Csak az az ambició, hogy egyházunknak használhassunk, s némileg még az autonómiával járó önmegadóztatás is késztet arra, hogy a jogokban, a hatáskörben bizonyos rekompenzációt keressünk. Ellenben belátjuk, hogy a döntő tényezők azok, amelyeknek az autonómia felette kényes kérdésében nagyon is mélyreható megfontolásra van szükségök.

Ha ugyanis, bár csak felületesen is megfontoljuk, hogy az országos katholikus autonómia, aminőt mi itt tervezünk, nagy, hatásaiban kiszámíthatlan, esetleg világra szóló alkotás, tehát olyan *kisérlet,* amelynek az erdélyi eset kivételével sehol a világon analógiája, előzménye nincsen: mindnyájan csak természetesnek és jogosnak kell, hogy elismerjük azt a nagy óvatosságot, amelylyel ezek a döntő tényezők e nagyon is kényes dologhoz hozzányúlnak. Leginkább ezek a döntő tényezők azok, kik ama felelősségterhes kérdés előtt állanak, hogy quid tunc? ha ez a nagy alkotás be nem válik. Tegyük fel pl. hogy azok a nagy fontosságú katholikus alapjogok, amelyek a jogfenntartó nyilatkozatban olyan szépen ki vannak fejtve, már most teljes egészükben az autonómia hatáskörébe utaltatnának és utólag kiderül, hogy az autonómia be nem válik, — quid tunc? Optimismus volna azt hinni, hogy akkor az autonómia a katholikus alapjogok kiküzdésével megtette kötelességét, tehát elmehet, a jogok megmaradnak. Optimismus volna ez, mert akkor a dolgok természetes rendje szerint egy bizonyos likvidáció fogna bekövetkezni, amelynek bizonytalan, nagyon is bizonytalan esélyeit ezúttal feszegetni nem kívánom.

Figyelembe kell továbbá vennünk, hogy a kormány jelen esetben még egy másik experimentum előtt is áll. Ma a koronás főkegyúr alkotmányos kormánya útján ugyan, de absolut hatalommal gyakorolja a főkegyúri jogokat. A másik experimentum tehát az, hogy a ma még *korlátlan főkegyúri hatalom,* a korlátolt monarchia mintájára, *korlátolt főkegyurasággá alakittassék át.* Ha megfontoljuk, hogy ehhez az átalakításhoz olyan fontos dinasztikus és állami érdekek fűződnek, amelyeket a mi megtámadhatatlan hazafiságunk nem fedezhet mindenkor és mindenben: akkor ezt a másik problemát sem fogjuk kicsinyelhetni. Az lesz-e a végmegoldás, amit mindnyájan óhajtunk, t. i. a teljes elkülönződés a felekezetlen államtól? vagy pedig az, hogy a koronás főkegyúr továbbra is alkotmányos kultuszminisztere által fogja kezeltetni

a katholikus javakat, alapítványokat stb., de a miniszter bizonyos felelősségi viszonyba lép az autonómiával? azt én nem tudom.

Az utóbbi megoldásnak is volna némi előnye, mert megörökítené azt a közjogi gyakorlatot, hogy a kultuszminiszter mindenkor katholikus férfiú legyen, miről én részemről jövőre sem szeretnék lemondani. Hogy tehát ez, vagy az, vagy valami harmadik lesz-e a végmegoldás, azt én nem tudom. De igenis megtudom itélni, hogy a kormány helyzete mindkét problemával szemben majdnem olyan felette nehéz, mint a nagyméltóságú episcopatus helyzete, amely utóbbinak helyzete — az autonómiának az egyház hierarhikus szervezetébe való beillesztésének nagy problémájáról lévén szó — természetesen még nehezebb. Éppen ma olvastam a „Magyar Állam"-ban s erre felhívom különösen Ugron Gábor tagtársunk figyelmét, hogy a nagy forradalmi eszmék korszakában Franciaországban is tettek hasonló kísérletet, ez azonban csúfosan kudarcot vallott. Sietek azonban hozzátenni, hogy a mi esetünk egészen más, mert itt nem a hierarchia desorganizációjáról van szó, hanem éppen megfordítva, arról, hogy a hierarchiának a világi vonatkozású egyházi dolgokban az autonómia útján kifelé érvényt szerezzünk.

Ezt előre bocsátva, nem szólok arról a nyugtalanságról, amelyet Horánszky m. t. tagtársunknak a középiskolákra vonatkozó kijelentése idézett elő, mert a tanügyet illetőleg meghajlom az egyházi álláspont előtt, amint azt Erdély nagynevű püspöke megmagyarázta. Különben is azt hiszem, hogy ha e kérdés valamikor konkrét alakban fölmerűl, éppen az autonómiának lesz feladata, hogy ezzel szemben a katholikus egyház érdekeit megóvja. *(Úgy van! balfelől.)* Ettől tehát eltekintve, én a nyugtalanság alapját két főokban látom. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik az, hogy a kormány a törvényekben gyökerező katholikus alapjogoknak recapitulatióját *administrativ úton* sem egészben, sem részben az autonómiai szervezetbe felvétetni nem engedi.

Hát m. t. kongresszus, bármelyikünk ülne az illető miniszter székében, másként nem cselekedhetnék, mert ezt a kormány *administrativ* úton nem is teheti, ezzel túllépné hatáskörét, törvénytelenséget követne el. *(Ellenmondások a jobboldalon.)* Az ily recapitulatio ugyanis vagy többet, vagy kevesebbet mond, mint ami a különböző törvényekben van, mindenesetre a törvények magyarázatát, még pedig nem applicativ, hanem hiteles magyarázatát jelenti, ez pedig a törvényhozás hatáskörébe tartozik. Az emiatt

való nyugtalanság tehát nem indokolt. Sőt tovább megyek s merem állítani, hogy ily recapitulatio — ha szabad ezt a harci kifejezést használnom — egyáltalában csak *kapitulatio* útján lehetséges. Ez a rendes viszonyok közt még a törvényhozástól sem várható, legalább mindaddig nem remélhető, mig a katholikus szellem a parlament összes pártjainak katholikus elemeit át nem hatja, ami — ha megtörténik és adja Isten, hogy mielőbb megtörténjék — igénytelen véleményem szerint a legbiztosabban csak innen, az autonómiából fog kiindulhatni, ha ugyanis ez az autonómia — mint mindnyájan óhajtjuk — dicsőségesen beválik.

A nyugtalanság másik főoka pedig a discussió eddigi folyamából merített az a benyomás, hogy az autonómia a fennálló törvények keretében az azok applicativ — ilyen vagy olyan — magyarázata alapján elérhető hatáskörrel semmit, vagy keveset ér.

Elismerem e szemrehányás fontosságát, de tagadom jogosságát. De akár jogos, akár nem jogos e szemrehányás, az egyformán illet mindnyájunkat, akik azon az állásponton vagyunk, hogy egyelőre beérjük a fennálló törvények keretében elérhető autonómiával. Beérjük pedig azért, mert most, mikor a törvényhozás különösen a közgazdasági téren a magyarság élethalál harcát vívja, az autonómia ügyét a törvényhozás elé vinni nem akarjuk, s különben sem tartjuk még alkalmasnak az időt az egyházpolitikai kérdés felgombolyítására, de az autonómia életbeléptetésének bizonytalan időre való elhalasztásáért a felelősséget magunkra vállalni szintén nem akarjuk. Mindnyájunkat illet ez a szemrehányás, mert az applicativ törvénymagyarázatnak *nincsenek oly nagy latitudjei,* hogy a hatáskörben nagy lenne a különbség azon mérték közt, amelyet a kormány tényleg engedélyezni akar és a közt, amelyet a túloldal felfogása szerint esetleg még engedélyezhetne. Mi ezen az oldalon vezérünk, gróf Apponyi Albert ő Excellentiája útján meggyőződtünk, hogy most a kormánynál tovább jutni nem lehet, bízunk vezérünkben, bízhatunk is, mert ő is azon az állásponton van, mint mindnyájan, hogy t. i. az applicativ törvénymagyarázat megengedte volna, hogy a kormány tovább menjen, úgy hogy köztünk m. t. kongresszus erre a pontra nézve nincs semmi nézetkülönbség. *(Derültség és ellentmondások a jobboldalon.)* Sajnáljuk m. t. kongresszus, hogy a túloldal még nem győződött meg a további kísérlet hiábavalóságáról, mert az applicativ törvénymagyarázat a jogi meggyőződés és a lelkiismeret dolga, e felett tehát nagyon méltatlankodni nem lehet, s nyilvánvaló, hogy

a *jelen* kormány a *saját* jogi meggyőződésén, lelkiismeretén túl nem mehet és ennélfogva nem hihetem, hogy akár csak a túloldal is elvállalná a felelősséget azért, hogy emiatt, *csak emiatt,* csak a szóban lévő törvénymagyarázati és hatáskörbeli nem nagyon jelentékeny eltérés miatt az autonómia kockáztatva legyen.

De elismerem még ennek a jogosultságát is, ha volna valami abban az aggodalomban, hogy az autonómiának az a hatásköre, amelyet most elérni sikerült, beláthatlan időre végleges lesz. Ebben az irányban nagyon megnyugtató mindnyájunkra az a legkegyelmesebb királyi resolutio, amelyet a minap Horánszky m. t. tagtársunk felolvasott s amely az autonómia hatáskörére nézve máris kilátásba veszi a fennálló törvények módosítását, amikor aztán előreláthatólag nemcsak a most szóban forgó nem jelentékeny latitudőt, hanem ennél többet is behozhatunk. Különben pedig annak a fontos kérdésnek eldöntése, hogy ér-e valamit az autonómia, sokat ér-e vagy keveset, vagy éppen semmit? nem paragrafusokba szedett hatáskörtől, hanem attól függ, — minden attól függ — hogy beválik-e ez a nagy alkotás: az autonómia, vagy sem? Ennek pedig m. t. kongresszus két előfeltétele van.

Az egyik az, hogy a közélet katholikus vezérférfiai, miniszterek, államférfiak, tudósok, nemzetgazdák, írók, művészek stb. ne röstelljenek élére állani az autonómiának, úgy amint a protestáns vezérférfiak nem röstellik. *(Úgy van! balfelől.)* És bizonyára a katholikus vezérférfiak sem fogják röstellni, ha — méltóztassanak megbocsátani ezért a kitételemért — egyfelől a jó katholicitás nem lesz *privilégium,* hanem mindenki elismertetik jó katholikusnak, míg az ellenkező bizonyítva nincsen, amint ezt a protestánsok magokra nézve teszik; másfelől pedig, ha az autonómiának lesz *hatalmas küzdő tere,* amelyről — s ezt is nagyon hangsúlyozom — a magas episcopatushoz *bizalomteljesen* sorakozva, vegye fel kifelé a küzdelmet. Ez a punctum saliens s egyúttal a másik és legfőbb előfeltétele az autonómia dicsőséges beválásának!

Engem az élet és a konkrét esetben az erdélyi autonómia fényes előzményei arra tanítottak, hogy az embert úgy, mint szervezetet, nem a gazdag örökség, amelybe esetleg beleül és kényelmesen elhelyezkedhetik, hanem a küzdelem teszi erőssé és azzá, aminek lennie kell. A katholikus alapjogoknak az a recapitulatiója, amely a jogfenntartó nyilatkozatban foglaltatik, ha azt sem a kormánynál, sem a törvényhozásnál egy csapásra elérni nem tudjuk is, de nagyon fontos pro domo, főleg ha ő Excellenciája,

báró Jósika tagtársunknak épp ma benyujtott határozati javaslata értelmében legfelsőbb helyen is tudomásúl veszik. Nagyon fontos ez, mint oly *programm*, amelybe egyelőre is beilleszthetjük a *pro hinc et nunc* elérhető hatáskört, de amely egyúttal kitűzi, elhatárolja a *végcélt is*, ameddig a katholikus alapjogok tekintetében az autonómia hatáskörét kiküzdeni akarjuk. Így pl. még ha lényeges volna is a különbség az autonómiának azon kétféle hatásköre közt, amely ennek az oldalnak és a túloldalnak felfogása szerint a fennálló törvények ilyen, vagy olyan applicativ magyarázata alapján már most elérhető: mi következik ebből? Csak az, hogy az autonómiának mihelyt megalakúlt, mindjárt, már a fennálló törvények keretében is megnyilik a küzdőtere hatáskörének kibővítésére. Akkor egy *más* kormánynyal szemben, amelynek más a jogi meggyőződése, az előttem szólók egyike által fejünkre olvasott Günther-féle törvénymagyarázatnak is lehetséges lesz érvényt szerezni.

Erdélyi hittestvéreink, mint kisebbség, annak idejében a protestáns uralom alatti Erdélyben a *majorizálás* ellen küzdöttek. Évszázadokon át ez az erdélyi katholikus autonómia alig volt egyéb értékes jogok és tartalom nélküli szervezetnél. Paragrafusokkal-e vagy enélkül? ez mindegy. Én nálunk is nem a paragrafusokra fektetem a fősúlyt, hanem magára a szervezetre; de ez a küzdelem megedzette erejöket, úgy, hogy az idők folyamán úgyszólván nagyobb erőfeszítés nélkül kiküzdhették mai jogkörüket. A küzdelemre lesz a mi autonómiánknak is elég tere, nem ugyan a majoritással, mert a majoritás mi vagyunk, hanem a *felekezetlen állammal*, hitközömbösséggel stb. S ez jól van így, mert a küzdelem az élet s egyúttal kulcsa annak, hogy az országos katholikus autonómia, ez a nagy alkotás, az egyház és hazánk javára dicsőségesen beváljék.

Abban a szent meggyőződésben, hogy a katholikus alapjogokat, ha azok veszélyben forognának, senki és semmi sem fogja biztosabban kiküzdeni, mint ez a dicsőségesen bevált országos katholikus autonómia, — elfogadom a részletes tárgyalás alapjául a 27-es bizottság javaslatát. *(Élénk helyeslés és éljenzés a baloldalon.)*



Tiltakozás a rutén elnevezés ellen.

Az orsz. katholikus autonomiát szervező kongresszus 1902. február 26-án tartott ülésén elmondott beszéd.

Kongresszusi napló.

Szabó Jenő: Nagyméltóságú elnök úr! mélyen tisztelt kongresszus! Nem a dolog érdemében óhajtok felszólalni, hanem csakis az előttem szólott igen tisztelt kongresszusi képviselő tagtársam által ismételve használt „ruténék" kifejezés miatt. Köztudomású dolog, hogy 1649-ben, mikor az ősi munkácsi egyházmegye híveire nézve az unio létrejött, ezen egyházmegyében a mai nagyváradi egyházmegye és részben a szamosujvári egyházmegye hívei is, kik pedig soha sem voltak ruténék, hanem oláhok, szintén benne foglaltattak; sőt akkor már ezen egyházmegyében a román liturgia is gyakorlatban és alkalmazásban volt. Épp oly köztudomású az is, hogy ugyanakkor már ezen egyházmegye hívei között igen nagy számban voltak magyar ajkuak, kik az unio előtt természetesen a skizmával tartottak. Azt én nem kívánom kutatni, hogy az egyházmegye akkori és mostani szláv ajkú hívőire nézve, kik közt számosak a tótajkuak is, helyes-e vagy sem a felfogásom szerint Gácsországból importált „rutén" elnevezés, de ezen kifejezés ellen „rutén", alkalmazva azt úgy az akkori, mint a mostani hívők öszszességére, én részemről úgy a magam, mint 200,000 magyar hívő nevében tiltakozom. (Élénk helyeslés.)



A budapesti gör. kath. egyház missziószerű jellege.

Pohárköszöntő a fővárosi hatóság tiszteletére 1909. évi október 24-én tartott díszebéden.

... Azért emelek szót, hogy az összes gör. kath. magyarság szempontjából, tehát úgyszólván országos szempontból is méltassam a főváros közönségének azt a nagylelkű tényét, amelynek megünneplésére a mai hálaadó szent misénél és itt e barátságos fehér asztalnál összegyűltünk. E kedves feladatot egy rövid felszólalás keretében talán úgy közelíthetem meg legjobban, ha két analóg bécsi esetre hivatkozom.

Az egyiket csak néhány hét előtt olvastam a hírlapokban, hogy t. i. Bécsben egy mohamedán templomot szándékoznak építeni, nyilván azzal a célzattal, hogy az annektált tartományok mohamedán lakosságának szívét közelebb hozzák a császári fővároshoz. Ezt az esetet, amely különben is még csak a tervezés stádiumában áll, itt per tangentem csak azért hozom fel, mert a m. t. főváros képviselői éppen most jártak odalent a bosnyákok között és így talán szerezhettek és hozhattak is magukkal némi impressziókat ebben a tekintetben, hogy ilyen, vagy hasonló, a pénzügyi áldozat mértékével mérve, kicsinyesnek látszó eszközökkel lehetséges-e vagy sem, pro vagy kontra oly eredményeket elérni, mint aminőt az adott esetben a császári főváros maga elé tűzött.

Alkalmasabb az én célomra a másik eset, hogy t. i. Bécsben államköltségen építettek gör. kath. és gör. keleti templomokat csak azért, hogy azokat politikai obszervatóriumoknak használják. Csakugyan ezekben a templomokban ismerték fel legelőször a görög ritusnak azt a természetét, amely röviden szólva abban áll, hogy az e ritust követő népeknél — úgy a gör. katholikusoknál, mint a gör. keletieknél — a nemzeti vagy faji érzést és a királyhűséget, tehát a hazafiságnak e két vezérelvtől feltételezett valódi beltartalmát, egyszóval a nemzeti vagy imperialisztikus politikának legfőbb tényezőit, nem a család, nem is az iskola oltja be a szívekbe, hanem a templom. Hogy aztán később, különösen az oláhok és szerbek közt ezt a felfedezést menynyire kiaknázták a bécsiek a magyar nemzet ellen, mindenki tudja. De talán kevésbbé ismeretes az, hogy már a mult század elejétől kezdve gyakran kísérleteztek hazánk északkeleti részeiben is. Szerencsére azonban az ottani gör. kath. papság példás hazafisága és az ott tömegesebben együtt élő gör. kath. magyarság meghiusította e kísérleteket.

Engedjék meg, uraim, hogy a bécsi görög ritusú templomoknak rövid, de magvas történetét itt leszögezzem. Nem azért, mintha csak távolról is hasonló miszsziót tulajdonítanék a mi szegényház-téri kis templomunknak, hanem azért, hogy rámutassak a magyar nemzeti politikának egy sarkalatos mulasztási hibájára. Arra t. i., hogy úgyszólván semmivel sem védekezett a bécsi imperializmusnak a görög ritus természetére támaszkodó, látszólag egyházi, de valójában nemzetiségi politikája ellen.

Pedig módjában állott védekezni.

Nem kellett volna egyebet tennie, csak bizonyos felekezeti praeoccupáció leküzdésével elfogulatlanúl és jól szétnézni a nép rétegei közt s ott észrevenni és talpraállítani saját vérét, a görög ritusú magyarságot. Ezt, ha idejében megtette volna, akkor már régen elenyészett volna az a végzetes előitélet, hogy aki gör. kath. vagy gör. keleti, az nem is lehet magyar. Mert bizony ez a végzetes előitélet mindenkor egyik legfőbb akadálya volt s még ma is egyik legfőbb akadálya a magyar nemzet azon legitim, jogos és természetes törekvésének, hogy ha már polyglott ország vagyunk is, de legalább intelligenciánk, a magyarországi intelligencia ne legyen és ne lehessen más, mint egységes magyar.

A gör. kath. magyarok családfájáról, régi vagy nem régi voltáról sokat vitáznak a történészek. Vannak, akik ezt a családfát

egészen Gyula és Bulcsu vezérekig viszik vissza; de vannak olyanok is, kik azt állítják, hogy 1820. előtt még gör. kath. magyarság nem létezett.

Erre a vitára némi világot vet az, hogy Ungváron, a püspöki levéltárban van egy régi, 1795-ből való s talán nem is a legrégibb magyar fordítás Kricsfalussy György ungvári gymn. tanár tollából, arról a szent miséről, amelynek ma részesei, illetve tanui voltunk.

Nos hát, uraim, én meg vagyok győződve, hogy a gör. kath. magyarság ősiségét és folytonosságát lehetetlen megdönteni, de még ha lehetséges volna is, mit bizonyít az említett fordítás? Azt, hogy legalább is a XVIII. század derekán már nagy számban voltak olyanok, vagyis gör. kath. magyarok, akiknek számára ez a magyar mise készült. Ha tehát abban az időben, amikor még Magyarországon nem volt nemzetiségi kérdés és az egyházi viszonyok is kedvezőbbek voltak, azok, akikhez a dolog tartozott, megtették volna kötelességüket. Vagyis, ha ez a magyar mise nem maradt volna poros fóliánsok között, hanem már régen átment volna templomainkba és a nép szívébe, akkor, uraim, ma már senki sem merné a bécsi politika malmára hajtani a vizet azzal a valótlan állításssal, hogy aki gör. kat., az nem is lehet magyar.

Sajnos, uraim, mi — gör. kath. magyarok — nem voltunk olyan szerencsések, mint más ajkú hitsorsosaink. Sőt még egy magyar fejedelem, Rákóczi György is az egyházi nyelv kérdésében nem nekünk jött segítségünkre, hanem az oláhoknak. Így történt, hogy nekünk, gör. kath. magyaroknak, magunknak kellett felfedeznünk magunkat. És Istennek hála, fel is fedeztük. Ami pedig nem volt könnyű dolog, mert mi úgy szét voltunk és vagyunk ma is darabolva hat egyházmegye közt, hogy csaknem elenyésztünk a nemzetiségek tengerében. Apostoli lelkű és magyar szívű papságunknak köszönhetjük, hogy a szó teljes értelmében önfeláldozó, úttörő munkájukkal felnyitották szemeinket és Hajdudorog városát illeti meg a dícsőség, hogy elsőnek bontott zászlót a magyar felirású görög kereszt mellett. Mikor pedig 1896-ban az ismeretes kedvezőtlen fordulat állott be ügyünkben, ez a fordulat nem csak népünket, hanem az összes gör. kath. magyar intelligenciát felrázta nyugalmából és tömörültünk, megalakítottuk országos bizottságunkat s tudva azt, hogy a jó Isten is csak akkor segít rajtunk, ha magunk vesszük kezünkbe ügyünket: felkerekedtünk és 1900-ban tömegesen elzarándokoltunk Rómába.

És bármit mondjanak is azok, akik az ellenkezőjét állítják, mi nem jöttünk vissza üres kézzel Rómából, mert az apostoli szentszék megigérte, hogy igenis, foglalkozni fog ügyünkkel. És ez nem jelentőségnélküli dolog, ha figyelembe vesszük, hogy a kath. egyház mily konzervativ és óvatos szokott lenni nem csak tetteiben, hanem megnyilatkozásaiban is és nem a mi hibánk, ha azok, akikre a dolog tartozott, ebben a stádiumban sem teljesítették kötelességüket.

De még mielőtt Rómába mentünk volna, önökhöz fordultunk, uraim, a magyar székesfőváros nagylelkű közönségéhez és önök voltak az elsők, akik segítségünkre siettek; önök adták meg nekünk az első méltatást kitartó önvédelmi küzdelmeinkre, amikor 1898. évi július hó 30-án tartott törvényhatósági közgyűlésükön a kegyúri tisztet budapesti egyházunkkal szemben egyhangulag elfogadták.

Engedjék meg tehát, hogy most, amikor ezen első segítség, ezen első méltatás emlékünnepét üljük, most, amidőn a szegényház-téri kis templomunkból kiindulva, Isten segedelmével a naptáregyesítés ügyében már némi sikert is mutathatunk fel, mindezek után engedjék meg, hogy én a főváros közönségével szemben az összes gör. kath. magyarság köszönetét és háláját tolmácsoljam. Az isteni gondviselés úgy intézte, hogy most épp az a férfiú ül a főváros főpolgármesteri székében, aki mint volt főügyész, egy remek jogi munkában diadalmasan kimutatta a mi ügyünk igazát, a polgármesteri székben pedig egy oly férfiú ül, ki már rövid idő alatt is nagy tettekkel szolgált rá arra, hogy tőle a főváros még többet és még nagyobbakat várhasson, — és e két férfiúra: Fülepp Kálmán főpolgármesterre és Bárczy István polgármesterre emelem poharamat.



Vagy magyar liturgia, vagy külön magyar egyházmegye.

A főrendiház 1911. évi június hó 30-án tartott ülésén elmondott beszéd és gróf Zichy kultuszminiszter válasza.

Nagyméltóságú elnök úr! méltóságos főrendek! Teljes bizalommal viseltetem a kormány iránt s azért az előttünk fekvő indemnitási törvényjavaslatot elfogadom és megszavazom. Legyen szabad azonban néhány megjegyzést tennem s kissé bővebben reflektálnom a kultuszminiszter úrnak a képviselőház június 16-ki űlésében tartott beszédére, illetve a beszédnek arra a két kijelentésére, amely a gör. kath. magyarságra vonatkozott s amely ennek a görög kath. magyarságnak soraiban bizonyos nyugtalanságot idézett elő.

Nem térhetek ki ez elől, mert, sajnos, a 250.000 főből álló gör. kath. magyarságnak, mint ilyennek, vagyis az 1898-ban sorakozott gör. kath. magyar intelligentia soraiból, a képviselőházban egyetlen kéviselője sincsen, hogy ott — ha már egyszer a mi kényes szövetű ügyünk szóba jön — megvédelmezhesse e magyarság érdekeit. Már pedig talán nem szerénytelenség tőlem, ha azt állítom, hogy a logika törvényei szerint mégis csak mi, gör. kath. magyarok vagyunk a legkompetensebb szakemberek és informátorok olyankor, amikor a gör. kath. magyarság létérdekeiről van szó.

Szó szerint idézem a miniszter úr két kijelentését, mert azt a hírlapok némileg elferdítve közölték.

„A görög katholikus magyarság helyzete — igy szól az egyik

kijelentés — nem olyan sötét és szomorú, mint némelyek állitják; határozottan kijelenthetem ugyanis, hogy a görög katholikusok egyházi élete szabályos mederben folyik és sehol sem látni jeleket arra nézve, mintha a rutén elem ó-szláv liturgikus nyelve hátrányosan befolyásolná a magyarságot.“ A másik kijelentés pedig a görög katholikus magyarság által már régóta sürgetett külön egyházmegyére vonatkozik s erre nézve azt a véleményét fejezte ki a miniszter úr, hogy ily külön egyházmegye felállitásának következményekép „könnyen megtörténhetik, hogy az új egyházmegyéből kimaradó exclusiv rutén jellegű területen esetleg olyan nemzetiségi viszszahatások merülhetnek fel, amelyeknek horderejét ma egyáltalában kiszámitani nem tudom“.

Méltóságos főrendek! A miniszter úr nem tett emlitést a román egyházmegyékben élő magyarajkú hivekről és ezt a példát követve, én is csak az ó-szláv liturgia területén élő gör. katholikus magyar hivek helyzetére szoritkozom. És adja Isten, hogy rossz próféta legyek, de nem tagadom, hogy a jelenleg fennálló szélcsend ellenére, én a magyarság helyzetét, főleg pedig annak jövőjét itt is sötétnek és nyugtalanitónak tartom mindaddig, amig vagy a magyar liturgia ügye nem nyer törvényes szabályozást, vagy pedig a magyarajkú hivek részére külön egyházmegyét nem létesitenek.

És ez nem pusztán az én egyéni véleményem. Ebben a kérdésben velem együtt a gör. kath. magyarok vezetőségének öszszes mérvadó tagjai igy itélik meg a helyzetet. Az ellenkező felfogást, amely erre nézve újabb időben mérvadó egyházi és politikai körökben tért foglalt s amelynek ő nagyméltósága is kifejezést adott, csak annak tulajdonithatjuk, hogy az ilyen kérdésekben félre nem vezethető népies köztudat ellenére, éppen e mérvadó körökben már régóta, mondhatnám végzetszerűleg, az a téves állitás terjedt el, hogy az egyházi ó-szláv nyelv nem élő, hanem éppen olyan kihalt egyházi nyelv, mint aminő a nyugati egyházban a latin. Már pedig ha ez az egyházi nyelv élő, vagyis egyházi megjelölés szerint vulgáris nyelv, akkor senki sem tagadhatja meg annak a magyarokra hátrányos befolyását abban az esetben, ha ezek saját nyelvük helyett akár kizárólagosan, akár csak részben is, ezt az egyházi nyelvet kénytelenek használni. Éppen ezért engedelmet kérek, hogy ezt a kérdést kissé közelebbről megvilágitsam.

Ismeretes, hogy az 1648-iki egyházi unióban a szláv nyelv használatát épp úgy nem kötötték ki, mint ahogyan a későbbi

— 1700-ban létrejött — unióban a Rómával egyesült románok sem kötötték ki saját nyelvük használatát, hanem csak azt: ut ritum graecum ipsis servare liceat, vagyis, hogy az egyesült görög katholikusok a görög ritust továbbra is megtarthassák, amely ritusnak pedig köztudomás szerint évezredes jogszokása az, hogy hivei saját élő, vagy avult nyelvüket használhatják.

Az egyházi unió ügyével az 1648. évi szeptember havában Nagyszombatban tartott nemzeti zsinat foglalkozott és a szláv nyelvről csak az e zsinat határozatából Lippay György akkori hercegprimás által 1660. évi január 4-én kiállitott oklevélben történik emlités. Ez kimondja, hogy a római egyházzal egyesült hivek, illetve egyházi férfiak az öszszes istenitiszteleteket, a szentségek kiszolgálását és mindennemű egyházi funkciókat a görög ritusnak az apostoli szék által már régen jóváhagyott gyakorlata szerint vulgáris, vagyis illyr, illetve glagolit nyelven végezhetik: „iuxta usitatam et a Sede Apostolica iam olim approbatam Graeci Ritus consuetudinem vulgari Illyrica, seu Glagolitica lingua Divina omnia peragere, populoque sibi commisso Sacramenta ministrare, ac reliqua Ecclesiastica munia poterunt in Domino exercere“.

Már ebből az oklevélből is világosan kitűnik tehát, hogy az az egyházi nyelv, amelyet az egyesült szlávajkú gör.-katholikusok az egyházi unio alkalmával használtak és változatlanúl mai nap is használnak, nem kihalt liturgikus nyelv, hanem vulgaris, vagyis élő nyelv; és nem egyéb tévedésnél, ha ezt a vulgáris nyelvet Lippay hercegprimás oklevele a délszláv katholikusok illyr, vagyis glagolit nyelvével tévesztette össze.

De még inkább kitűnik ezen egyházi nyelvnek vulgáris jellege a következő tényből.

A munkácsi püspökség kanonizálása után ugyanis Mária Terézia királynő 1773-ban az egyházi könyvek kinyomatása érdekében Bécsbe rendelte az uniált püspököket. Ezzel az alkalommal a királynőnek arra a kérdésére, hogy minő nyelven történjék a könyvek kinyomatása, az értekezletről felvett jegyzőkönyvek szerint Bacsinszky András, az első kanonizált munkácsi püspök azt a feleletet adta, hogy irodalmi orosz nyelven (idiomate slavo-russico litterali) cyrill betűkkel kell a könyveket kiadni. Erre maga a nagy királynő az udvari kancelláriának 1773. május 24-én kelt előterjesztésére úgy döntött, hogy a könyvek kiadása orosz-szláv irodalmi nyelven történjék.

Igaz ugyan, hogy — mint Bőhm Lajos dr. egri kanonok, a

„Liturgikus nyelvekről" szóló munkájában irja — az akkori latin egyházi tudósok a nyugati egyház azon ismeretes álláspontjáról, amely a liturgiában élő nyelvet kizártnak tekinti, rossz néven vették Bacsinszkynak ezt a bejelentését és a „vetero-slavica" megjelölés mellett kardoskodtak. De ez a felfogás nem állhat meg akkor, amikor a régi szláv egyházi könyvek maradványaiból ki lehet mutatni, hogy a görög ritus ó-szlávnak nevezett jelenlegi egyházi nyelve nem azonos azzal a paleo-szláv nyelvvel, amelyet a tudomány ilyennek ismer és amely ma már anynyira kihalt nyelv, hogy azt a mai szlávok talán még kevésbbé értenék meg a templomban, mint a román népek a latint.

Hivatkozom végre egy másik tudós görög kath. egyházfő, néhai dr. Tóth Miklós eperjesi püspök kijelentésére, aki 1881. évi április hó 26-án kelt és Trefort Ágost akkori kultuszminiszterhez intézett emlékiratában következőleg nyilatkozott: „Ezen szláv liturgikus nyelv, egyes nyelvészeti formáiban és szókötéseiben a mostani szláv dialektustól eltér ugyan, de az orosz és különösen a rutén dialektushoz oly közel áll, hogy a (ruténajkú) hivek azt mindenütt nehézség nélkül megértik, hol a vallásos fogalmak magasztossága és az elvont eszmék szellemi képességüket nem korlátozzák". Nyilvánvaló, hogy a latin egyházi tudósok ellenkező és az élő nyelvnek oltári használatát perhorreszkáló felfogása miatt nem mert ugyan Tóth püspök olyan határozottan nyilatkozni, mint Bacsinszky, de a két nyilatkozat teljesen fedi egymást és lényegében Tóth is megerősítette Bacsinszky bejelentését, amely különben teljes mértékben megfelel az ily kérdésekben félre nem vezethető, elfogulatlan köztudatnak is.

Tény az, méltóságos főrendek, hogy ebben az itt szóbanforgó egyházi nyelvben bizonyos archaisticus szólásformák is használatosak s azért távol áll tőlem kétségbevonni a már hivatalos használatba vett „ó-szláv" megjelölés jogosultságát. Azonban az előadottakból világosan kitűnik, hogy ezen, a tudományos értelemben vett paleo-szláv nyelvtől eltérő ó-szláv egyházi nyelv lehet ugyan bizonyos értelemben avult nyelv, de semmi esetre sem holt, hanem élő nyelv. Ennélfogva akár a hitéletre, akár a nemzeti életre való kihatás szempontjából végzetes hiba volna ezt az egyházi nyelvet egyenlő elbirálás alá vonni és egyenértékünek tekinteni a nyugati egyház liturgikus latin nyelvével.

Végzetes volna ez a kihatás már pusztán csak a hitélet szempontjából is.

Mert ha már az ó-szláv nyelvet a Lippay hercegprimás említett oklevelében — bizonyára a római Szentszék jóváhagyásával — biztositott „usitata et a sancta Sede Apostolica iam olim approbata consuetudo“ ellenére, nem mint vulgáris, hanem mint szoros értelemben vett liturgikus nyelvet kellene kezelni, akkor azt egyszerre vagy fokozatosan a magyar egyházakban is kizárólagossá kellene tenni. Igen ám, csakhogy ehhez az kellene, — hogy ez a magyarajkú nép az ószláv nyelvű istenitiszteletet megértse — hogy a rutén nyelvet is bevigyük a gör. kath. magyar népiskolákba. Ez pedig, legalább is átmenetileg, amig a tiszta magyar nép a rutén nyelvet megtanulja, a hitéletnek kimondhatlan züllését idézné elő. Hogy ha pedig ezt nem akarnók, akkor viszont valamelyes a görög ritus természetével ellenkező bilinguizmust kellene egyházhatóságilag rendszeresiteni. Ez azonban még ilyen egyházhatósági rendezés mellett sem lehetne egyéb átmeneti állapotnál, mert aki a görög ritust ismeri, az tudja, hogy e ritus berendezése mellett a nép lelki szükségét csak úgy lehet kielégiteni, ha az összes istenitiszteletek a nép által értett nyelven folynak.

Ugyde, méltóságos főrendek, a nemzeti élet szempontjából még végzetesebb lenne annak a következménye, ha a mostani magyar nyelvű istenitiszteleti gyakorlatot teljesen betiltanák és az ó-szláv nyelvet kizárólagossá tennék. Sőt merem állitani, hogy nem kevésbbé végzetes volna a következmény akkor is, ha az ó-szláv nyelv a korresponzoriumokban nagyobb tért kapna a mainál. Mert, ismétlem, a gyakorlatban ezt nem lehetne másnak tekinteni, mint már magában véve is radikális első lépésnek az ó-szláv nyelvnek teljesen kizárólagossá tételére.

Hiszen, méltóságos főrendek, teljesen felesleges azt bizonyitgatni, hogy amikor egy bizonyos területen az egyházi vagy társadalmi életben két élő nyelv küzd egymással, akkor függetlenűl az intéző körök akaratától és jó szándékaitól, a küzdelem végső eredményére nézve nem a hazafiság kisebb vagy nagyobb mértéke, hanem egyes-egyedül az erőviszonyok lehetnek döntők. Döntők pedig még akkor is, ha a küzdelem egyenlő fegyverekkel folyik. Ezt pedig az adott esetben már csak azért sem lehet állitani, mert hiszen köztudomású dolog, hogy a szlávajkú görög-katholikusok egyházi nyelve az egyház védelme alatt áll, mig ellenben a magyarajkú hivek egyháznyelvi gyakorlatát az egyház mai napig sem ismerte el.

Figyelembe véve tehát az erőviszonyokat, amelyek a görög-

katholikus magyarságra nézve az ó-szláv liturgia területén is — már előbb is — hátrányosak voltak, valóban nem lehet csudálkozni azon, ha a görög-katholikus magyarság soraiban bizonyos keserűséget szült az, hogy akkor, amidőn a m. kir. kormány és a törvényhozás olyan nagylelküen gondoskodott a szláv-ajkú görögkatholikusok anyagi felsegéléséről, ugyanakkor elmulasztotta azt, hogy a görög-katholikus magyarság hitéletének és nemzeti életének biztositására nézve garanciákat szerezzen. Pedig erre nézve Lippay hercegprimás oklevelének szavaiban, mint unionalis kikötésben, megtámadhatatlan jogalapot is talált volna.

Bizonyos, hogy ilyen garanciák nélkül jövőre az erőviszonyok a görög-katholikus magyarság hátrányára csak roszszabbodni fognak. Egész határozottsággal merem állitani, hogy ő nagyméltósága a kultuszminiszter úr nagyon optimisztikusan itéli meg a helyzetet, ha ezirányban semminemű hátrányos jeleket nem vél láthatni. Igaz, még nincsenek hangosan kiáltó jelek, de a fenyegető jelenségek — különösen az ismeretes külföldi áramlatok miatt — a dolog természetében rejlenek.

Ilyen körűlmények között, méltóságos Főrendek, nem lehet szó szabályos mederben folyó egyházi életről addig, amig a hazai három görög-katholikus népcsoport, t. i. a magyarok, szlávok és románok egyházi életében a quod uni iustum alteri aequum elve teljes mértékben nem érvényesül, nem lehet szó erről addig, amig 50—70 oly tiszta magyar egyházközség van az országban, amelyek templomaiban a magyar nyelv eddig még csak a legminimálisabb mértékben se foglalt tért. Nem lehet pedig szabályozott helyzetről beszélni főleg addig, amig a többi 80—100 magyar egyházközségben (és itt is csak bizonyos korlátozásokkal, de már mégis) tért foglaló magyar nyelv kifejezetten elismerést és egyházhatóságilag szabályozást nem nyer.

Azok után, amiket e téren 1896. óta tapasztaltunk, teljes biztonsággal meg lehet állapitani, hogy a törvényes szabályozás előkészitésére nincs más mód, mint egy külön magyar egyházmegye létesitése.

Sajnos, 1896-ban az akkori magyar kormány elhatározta, hogy csak akkor lehet szó külön egyházmegye léteitéséről, ha előbb a római szentszék a magyar liturgiát már engedélyezte. Akkor egyházi körökben is az volt a nézet, hogy ez a sorrend lehetséges. Valóban lehetséges is lett volna ez azon egyháznyelvi türelmesség mellett, amely régebbi időben nemcsak a munkácsi és

eperjesi, hanem még az erdélyi román egyházmegyékben is fennállott. Hiszen tudjuk, hogy 1848. előtt egy erdélyi román püspök a magyar egyházi nyelvnek az ottani (székelyföldi) magyar ajkú hivek templomaiba való bevezetése végett maga tett előterjesztést az akkor fennállott főkormányszéknek s ez a kezdeményezés csakis az akkori esztergomi érsek és a hercegprimás ellenállása miatt szenvedett hajótörést. Tudjuk azt is, hogy pl. Ungváron egészen 1855-ig, vagyis a szamosujvári püspökség kihasitásáig a püspöki székesegyházban a szentmisét román nyelven is végezték, mert ezen időpontig a munkácsi egyházmegyének tekintélyes számú román egyházközségei is voltak.

Bizonyára ideális állapot lenne, úgy magyar nemzeti szempontból, mint a katholicizmus és különösen a görög katholicizmus közös és általános érdekei szempontjából is, ha ezt az egyháznyelvi türelmességet még egyszer viszsza lehetne állitani. És azonban azt hiszem, hogy ezt az ideális állapotot, legalább is a románokkal szemben, véglegesen elszalasztottuk. Félek, hogy elszalasztottuk a psychologiai momentumot a szláv ajkú görög katholikusokkal szemben is.

Ez a psychologiai momentum a görög katholikus magyarok 1900. évi nagy római zarándoklata volt, amikor is nyivánvalóvá vált az, amire a görög katholikus magyarok mindenkor örök hálával fognak visszagondolni, hogy t. i. saját püspökeinken kivül a hazai római katholikus püspöki kar legkimagaslóbb alakjai, élükön Vaszary Kolos hercegprimással, állást foglaltak igazságos ügyünk mellett. Sőt nyiltan állást foglalt mellettünk egy nagytudományú és teljesen elfogulatlan külföldi — osztrák-német — Jézustársasági atya, az Istenben megboldogult Nilles Miklós innsbrucki egyetemi tanár is, aki világhirű szaktekintély volt a keleti egyházak ügyeiben és akinek szava Rómában is nyomósan esett mérlegbe. Mellesleg szólva a románok is a Jézustársasági atyáknak köszönhetik a román liturgia kialakulását és igy nem vehetik tőlünk rossz néven, ha mi is hasonló hálával adózunk Nilles Miklós emlékének.

Sajnos, a közbejött politikai viszonyok, nevezetesen pedig az ismeretes obstrukcióknak hol támogatására, hol pedig legyőzésére a kortespolitika szolgálatába állitott népszerű politikai divatok, lehetetlenné tették e psychologiai momentum kihasználását. De ha ő Nagyméltósága a kultuszminiszter úr azon a vélemé-

nyen volna, hogy még nem késő, akkor legyen szabad figyelmét két — szerintem igen fontos — körülményre ráirányitani.

Az egyik az, hogy Lippay György egykori hercegprimásnak 1660. évi január 4-én kelt oklevele és az egyházi unió léterejöttének időpontja közt több, mint tiz év telt el. Ez határozottan arra mutat, hogy a megdicsőült Hercegprimás nem mint magánvéleményét, hanem hosszabb tárgyalások után a római Szentszék egyenes felhatalmazásával jelentette ki azt, hogy a görög ritusban a vulgáris nyelv használatát, mint jogszokást, a római Szentszék már régen approbálta. Ezt a körülményt úgy vélem, nem volna nehéz megállapitani, mert az 1648-iki egyházi unió köztudomás szerint nemcsak egyházi, hanem állampolitikai akció is volt és így véleményem szerint annak miként való végrehajtásához is szava van az államnak. Ha pedig a dolog úgy áll, amint állitottam, akkor tiszta a helyzet, hogy t. i. a magyar liturgia nem jelent ritusváltoztatást, hanem annak ujabb elvi engedély nélkül hely adható, ha gör. kath. magyarok elegendő számban vannak és ha az egyházi könyvek jó és hithű forditásai rendelkezésére állanak.

A másik, éppen az utóbbi momentummal összefüggő körülmény pedig az, hogy a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat 1896. évi betiltása, legalább a mi tudomásunk szerint, nem elvi okból történt, hanem azért, mert a római szentszék helytelenül és rosszakaratúlag úgy volt informálva, hogy görög katholikus magyarok tulajdonképpen nincsenek, hanem csak a magyar kormány kivánná a magyar liturgiával a ruténeket elmagyarositani és hogy ezenkivül még a használatba vett egyházi könyvek is hibásak.

Az előbbi irányban, úgy vélem, a görög katholikus magyarok 1900. évi nagy zarándoklata eléggé megdöntötte e helytelen információt.

De nem nehéz megdönteni a meglévő egyházi könyveinkre vonatkozó helytelen információt is. Hiszen köztudomású, hogy a forditások a munkácsi és eperjesi szentszékek küldötteinek közreműködésével készültek, akiknek egy része — ezt különösen hangsúlyozom — jártas volt az ó-görög nyelvben is. Hangsúlyozom pedig ezt azért, mert az Istenben megboldogúlt Nilles Miklós nagyon nyomatékosan tanácsolta, hogy a forditásoknak az eredeti görög szöveg alapján kell készülniök, amire legyen szabad a kultuszminiszter úr ő nagyméltóságának figyelmét — bárha csak incidentaliter — ezúttal is felhivnom. És ugyancsak közbevetőleg legyen szabad itt a naptáregyesitésről megjegyeznem anynyit,

hogy teljes mértékben csatlakozom a miniszter úr ő nagyméltósága felfogásához abban, hogy ezt az ügyet nem szabad erőszakolni ott, ahol a nép nem akarja és úgy tudom, ez a római szentszék álláspontja is; de viszont nem is volna szabad a naptáregyesitést semmiféle ürügy alatt megtagadni ott, ahol a nép határozottan kivánja és kérvényezőleg sürgeti.

Méltóságos Főrendek! (Halljuk! Halljuk!)

Egész határozottsággal merem állitani, hogy széles Magyarországon nincs görög katholikus ember, nem véve ki a románokat sem, aki a magyar liturgia jogosultságát tagadná, sőt ennek megtagadását — legalább szive legmélyebb rejtekében — az egyházi unió súlyos sérelmének ne tekintené. De azért én mégsem ajánlhatom, sem mint magyar ember, sem pedig mint a görög katholikus magyarok országos bizottságának elnöke, jó lélekkel, illetve a megbizóimmal szemben tartozó hűséggel nem ajánlhatom a kormánynak az eddigi úton való további kisérletezést. Teljesen elhibázottnak tartom a m. kir. kormánynak 1896. évi elhatározását, amely szerint a görög katholikus magyar hivek által már régóta sürgetett külön egyházmegyéről mindaddig nem lehetne szó, amíg a római szentszék előbb a magyar liturgiát nem engedélyezte.

Elhibázottnak tartom ezt a modus procedendit először azért, mert a görög ritus egyházi nyelveinek kialakulási története azt tanusitja, hogy valamely megelőző egyházi nyelv aegise alatt, mindenütt az egyházi terület alakult ki előbb s csak azután az új egyházi nyelv. Másodszor azért, mert a magyar liturgia teljes kialakulása külön püspöki székesegyház és püspöki kormány nélkül nem is képzelhető. Harmadszor azért, mert a magyar liturgia egyházi elismerésének természetes és szükségképi előfeltételeihez tartozik az is, hogy legyen legalább egy egyházmegye, amelyet egészében magyarnak lehet tekinteni.

Az uj egyházmegye nem jelentené szükségkép a görög kath. egyházmegyéknek nyelvterületek szerint való elkülönitését. Ez az elkülönités úgy magyar nemzeti szempontból, mint a hitélet szempontjából indokolt lehet a románokkal szemben, de nincs indokolva a hazafias és magyar érzelmű szláv ajkú görög katholikusok tekintetében. Ezt az álláspontot foglaltuk el mi — görög katholikus magyarok — a római zarándoklatról kiadott Emlékkönyvünkben és ezt az álláspontunkat most is változatlanúl fenntartjuk. Már ebben az Emlékkönyvben is kivánatosnak, sőt szük-

ségesnek jeleztük azonban a hajdúdorogi új püspökség létesitését, amelybe a hajdúdorogi vicariatushoz tartozó Hajdú, Szabolcs és Szatmár vármegyében és a szomszéd vármegyék területileg összefüggő részeiben tömören együtt lakó magyarság lenne beosztandó; azonban már geografiai okokból sem lehetséges úgy létesiteni az új egyházmegyét, hogy abba az összes görög katholikus magyarság bevonható lenne, hogy tehát a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben még elég tekintélyes számú magyarság külön nem maradna.

A m. kir. kormány semmit sem kockáztatna az új egyházmegyének ilyen módon való létesitésével. Az általam már kifejtett jogalapot nem is emlitve, az új püspökség ugyanis még minden segitség nélkül is képes lenne magának kiküzdeni ha nem is a teljes magyar liturgiát, de legalább is körülbelül a mai magyar nyelvű istentiszteleti gyakorlatnak olyan törvényes szabályozását, amely híveinek úgy hitéletét, mint nemzeti életét teljes mértékben alkalmas volna biztosíani.

Ha pedig ilyen módon a magyar liurgia, vagy legalább a magyar nyelvű gyakorlat törvényes szabályozást nyerne, akkor nem volna többé semmi okunk attól tartani, hogy az új egyházmegye létesitésének káros visszahatásai lehetnének akár a régi mnukácsi és eperjesi egyházmegyékben bennmaradó magyarságra, akár pedig a szláv ajkú görög katholikusokra nézve. A magyar kormány tehát ez irányban sem kockáztatna semmit; sőt ellenkezőleg, merem állitani, hogy szláv ajkú görög katholikusaink igazi magyar érzelme csak akkor fog teljes mértékben érvényesülhetni, ha a törvényes rendezés a magyar nyelvet egyenlő rangra fogja emelni az ő egyházi nyelvükkel és ezáltal, valamint az új egyházmegye létesitése által, minden egyháznyelvi féltékenység szülőoka megszűnik.

Viszont azonban nem valószínű, hogy még a teljes magyar liturgia engedélyezése is egymagában képes lenne biztositani a gör. kath. magyarság emancipálását.

Nem akarom túlozni a dolgot, de igenis állitom, hogy itt nem kevesebbről van szó, mint annak a 250.000 főből álló népcsoportnak az emancipációjáról, amelynek érdekében felszólaltam. Ezt az emancipációt csak egy külön intézmény létesitése által lehet elérni. Csakis egy külön magyar egyházmegye dokumentálhatná intézményesen, tehát elvitathatlanúl, hogy gör. kath. magyarság és gör. kath. magyar intelligencia nemcsak tényleg, ha-

nem jogilag is létezik. Ez pedig meggyőződésem szerint politikai szempontból, a magyar nemzeti állam kiépitése szempontjából a legfontosabb cél: megszünteti azt a régi előitéletet, hogy Magyarországon mindenki lehet magyar; de aki gör. kath., az csak román, vagy ruthén lehet, magyar azonban nem lehet.

Melegen ajánlom az itt előadottakat a kultuszminiszter és a kormányelnök úr ő excellenciájának figyelmébe azzal a tiszteletteljes és legbehatóbb kérelemmel, hogy legyenek kegyesek az új egyházmegye létesitését, illetve az erre vonatkozó, már érintett 1896. évi kormányi határozatot ujabb consideratio tárgyává tenni. (Helyeslés és éljenzés.)

Zichy János gr. *vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! Kötelességemnek tartom egészen röviden Szabó Jenő őméltóságának beszédére néhány szóval reflektálni.*

Őméltósága határozottan félreértette azon szavaimat, amelyeket a képviselőházi tárgyalások alkalmával a görög katholikus magyarságot illetőleg elmondtam, ha azokból azt a konkluziót méltóztatott levonni, hogy én más álláspontot foglalok el, mint aminő álláspontot hivatali elődeim a kérdésben elfoglaltak, és mintha magam részéről azt óhajtanám, hogy az ó-szláv liturgikus nyelv minden áron és feltétlenül érvényesüljön a gör. kath. magyar hitközségben is.

Méltóságos főrendek! Midőn a képviselőházban azt a kijelentést tettem, hogy én nem látok jeleket arra nézve, hogy a rutén elem ó-szláv liturgikus nyelve hátrányosan befolyásolná a magyarságot, akkor tulajdonképpen arra a processzusra gondoltam, mely abban áll, hogy a magyar liturgikus nyelv használata a görög katholikus hitközségekben gyakorlat útján folytonosan erősbödik és ezen megerősödési processzusban a rutén ó-szláv liturgia nyelve a magyarságot hátrányosan nem befolyásolja. Ezt a tényt akartam csak konstatálni és bizton remélem azt, méltóságos főrendek, hogy a gyakorlat további megerősödése folytán a római curia is módját fogja találni annak, hogy meglelje az eszközöket, az utat és az alkalmat arra nézve, hogy a görög szertartású liturgiában a magyar nyelv megfelelően érvényesüljön. (Helyeslés.)

Méltóságos főrendek! Én részemről nagyon szivesen foglalkozom a magyar püspökség létesitésének kérdésével abban az egymásutánban is, ahogy azt őméltósága kifejtette; de őszintén be kell vallanom, hogy nem tudom magamat emancipálni attól a

felfogástól, hogy tulajdonképpen a logikai rend szerint is elsősorban a liturgikus nyelv rendezése kell, hogy bekövetkezzék és csak azután dönthető el a magyar püspökség kérdése, mert tulajdonkép mindaddig, míg a magyar liturgikus nyelv tételesen elismerve és szentesítve nincs, nincs meg a magyar püspökség lét- és jogalapja. Amint azonban az létrejön, automatice ki fog alakúlni és ki kell, hogy alakúljon a magyar püspökség is.

Ami egyébként azon aggodalmakat illeti, melyeknek a képviselőházban különösen nemzetiségi szempontból kifejezést adtam, ezek teljesen fedik azt az álláspontot, melyet a gör. kath. magyar országos bizottság 1900-ban megjelent emlékiratában kifejezésre juttatott, mely bizottságnak éppen őméltósága, Szabó Jenő az elnöke. Ebben az emlékiratban kimondatik az, hogy a magyar püspökség fölállítását nem tekinti feladatáúl a bizottság, továbbá, hogy a liturgikus gyakorlatok végleges szabályozása érdekében az egyházmegyék kereteit megbolygatni nem okvetlenül szükséges, de nem is tanácsos, még pedig azért — és itt méltóztassék megengedni, hogy szó szerint idézzek — „mert különböző ajkú hittestvéreknek ilyen elhatárolása, egymástól való elszakitása úgy az egyházi, mint a nemzeti békére nézve ugyanazon hátrányos következményeket vonhatná maga után, mint amelyeket a román egyházi provincia kihasitása körül tapasztaltunk."

Méltságos főrendek! Kérem, méltóztatnak tehát konstatálni, hogy azon kijelentésem, melyet a képviselőházban tettem, teljesen fedi azt, amit a bizottság idézett memorandumában kifejtett.

Egyébiránt ismételten hangsúlyozom, hogy én a legnagyobb előszeretettel és kötelességszerűen szivesen fogok foglalkozni ezzel a kérdéssel az ő Méltósága által kontemplált szellemben és intencióval is, és azt hiszem, hogy mindannyian csak hálával tartozunk őméltóságának azért, hogy a görög katholikus magyarság ügyét ilyen szimpatikus hangon a méltóságos főrendiházban szóvá tette. (Helyeslés.)

ZÁRÓSZÓ



Amikor dr. Sztripszky Hiador barátomnak megbizást adtam e cikk- és beszédgyűjtemény egybeállitására, két cél lebegett előttem.

Az egyik az, hogy addig is, mig a római zarándoklatról kiadott Emlékkönyv kiegészitéseül elnöki tanácsunk összegyüjthetné és kiadhatná a gör. kath. magyarság mozgalmának kezdettől fogva egészen egyházmegyénk létesitéséig terjedő okmánytárát, egyelőre ez a gyüjtemény pótolja a hivatalos beszámoló hiányát.

A másik pedig az, hogy a fővárosi felső iskolákat látogató görög katholikus ifjúság ösztöndijazására budapesti egyházunknál létesitett szerény alapitványomat az ez idei karácsonyi könyvvásár kihasználásával gyarapitsam.

Mire azonban a munka és nyomtatás útján e zárószó megirására került a sor, be kellett látnom, hogy az időpont e célok megvalósitására nem alkalmas. Nem marad tehát más hátra, mint az, hogy e gyüjteményt egyelőre kézirati kiadás gyanánt kezeljem s bevárjam az alkalmas időt, hogy legalább utóbbi célomat közelebb vigyem a megvalósuláshoz.

Azt hittem, hogy mielőtt e gyüjtemény kikerülne a sajtó alól, kalvária-utunk utolsó stációját, a székhely-kérdést már mint befejezettet, mint megoldottat adhatjuk át új egyházmegyénk első püspökének.

Ez a reménynünk — sajnos — nem teljesedett be.

A politikai helyzet s románajkú hittestvéreink indokolatlan nyugtalansága lehetetlenné tette, hogy ezt az akciónkat teljes erélylyel rövid idő alatt befejezzük. Nevezetesen pedig, hogy a

székhely kérdésének azt a bifurkációs megoldását, melyre régi egyházmegyéink közt a munkácsi adta a követendő legjobb példát, gyors egymásutánban, úgyszólván egyszerre elérhessük.

Ezenkivül az egyháznyelvi kérdésnek szerencsétlen sajtóközlemények által előidézett kiélesitése is nyugtalanságot támasztott vidéki egyházainkban s egyúttal fegyvert adott a nemzetiségi agitáció kezébe, hogy azt ellenünk fordithassa.

Mindkét ügyet most már csak a kinevezendő püspök fogja befejezhetni és csak kivánni lehet, hogy Isten segedelmével szerencsésen és gyorsan be is fejezze.

Hogy hogyan és minő megbocsáthatlan virtuskodásból keletkezett az egyháznyelvi kérdésnek ez a szokatlan kiélesitése, ennek magyarázatát az olvasó megtalálhatja e könyv élén álló „Tájékoztató“ utolsó részének 5-ik pontjában.

Jogos a kérdés, hogy e fölösleges és káros kiélesitésnek nem lehetett volna-e egy kis elővigyázattal elejét venni?

Mindenesetre elejét vehették volna, ha az országos bizottságnak azt a jól átgondolt javaslatát követik, hogy egyelőre csak elvben határozzák el az új egyházmegye felállitását, de e határozat végrehajtása előtt az illetékes egyházfők részére oly értelmű utasitást eszközöljenek ki a római Szentszéktől, hogy a magyar isteni tiszteletet a róm. kath. egyház analógiája szerint előzetesen szabályozzák.

Hálátlanság volna azonban szemrehányást tenni azért, hogy mindkét ügyet egyszerre akarták nyélbeütni s így a szemrehányás csak arra szoritkozhatik, hogy a két kérdést, miután az egyik épp oly fontos, mint a másik, j u n k t i m o s a n kellett volna rendezni már az előzetes bizalmas tárgyalások során, mikor még abba illetéktelen tényezőknek nem volt módjuk beleavatkozni; mert hiszen nyilvánvaló, hogy ezek az illetéktelen beavatkozások mérgesitették el a dolgot.

Ily junktimos kezelés mellett is elérhető lett volna, hogy a magyar isteni tisztelet ügye akár a pápai bullában, akár ezenkivül, csak egy oly elvi kijelentéssel szabályoztassék, amint mi kérelmeztük. Minthogy pedig mai gyakorlatunk, az ó-szláv liturgia keretében, a magyar püspöki kar közreműködésével alakúlt ki, a róm. kath. egyház gyakorlatának analóg alkalmazását megengedő ily elvi kijelentés elegendő lett volna arra, hogy biztositsa mai gyakorlatunknak változatlan fenntartását a görög liturgikus nyelv mellett is.

Jogosnak látszik tehát ez a szemrehányás s nekem, mint az országos bizottság elnökének, igényem lett volna arra, hogy beavassanak a bizalmas úton megindúlt tárgyalásokba, mely esetben talán módomban is állott volna hozzájárúlni ahhoz, hogy az előállott helyzet be ne következzék. De éppen azért, mert be nem avattak e tárgyalásokba, nem ismerem a részleteket s következőkép nem merem eldönteni, hogy a subjectiv álláspontomról mindenesetre jogos szemrehányás, tárgyi álláspontról is igazságos volna-e, vagy sem?

Fontosabb ennél az a kérdés, hogy a pápai bulla és a végrehajtási dekretum nyelvi kikötései alkalmasak-e arra, hogy fegyvert szolgáltassanak a románoknak az általuk már előre bejelentett revindicationalis igények sikeresitésére.

Szerintem nincs ok ezt a revindicationalis törekvést nagyon komolyan venni. Hogy annak érvényesitésére éppen a görög nyelvvel, jobban mondva, a magyar nyelvnek engedett igen szűk területtel akarnak izgatni, ez legjobban bizonyitja, hogy menynyire nincs igazuk, vagyis hogy ők magyarokat akarnak eloláhositani. Helytelen azonban az a számitás, hogy a magyarok inkább az oláh nyelvet választják, mint a görögöt, mert nem fognak válogatni a két, nekik egyformán idegen nyelv közt, hanem inkább oda fognak törekedni, hogy a magyar nyelvnek engedett szűk terület mindjobban kitágittassék. És ha igaz, hogy az új egyházmegyébe néhány román egyházközséget is beosztottak, ez a román nép is segitségükre fog jönni a magyaroknak, mert viszont a maga anyanyelvének nagyobb térfoglalására fog törekedni. Így aztán a lelki szükség, a mindkét nyelvű nép közös érdeke, csuffá fogja tenni a nemzetiségi politikát.

A vélt revindicationalis fegyver ártalmatlanná tétele végett szükséges lesz különben eldönteni, hogy fennáll-e még hazánkban a görög ritus egysége, vagy pedig a román egyházmegyék külön ritust alkotnak?

Erre nézve országos törvényeink és a római Szentszék ujabb gyakorlata között bizonyos ellentét látható. Ezt az ellentétet szükséges lesz megszüntetni és akár az egyik, akár a másik alapon a katholikus ritusok közti reciprocitási viszonyt ujból kellend rendezni.

Bizhatunk benne, hogy e kérdés eldöntésénél a leki szükség le fogja győzni a politikai motivumot és igy a béke fegyverévé fog válni az, ami most harci fegyvernek látszik.

És lehetetlen, hogy maga az egyház is tudatára ne jusson

annak, hogy a magyar és román faj közti nyelvhatáron az áldozó-pap és a nép közti corresponsoriumokban nem lehet kevesebb joga az élő magyar nyelvnek, mint az élő román nyelvnek.

Habár tehát a véletlenül közbejött komor politikai háttér némi tragikus látszatot is nyújt most a románok mozgalmának, de múljék el csak a fenyegető háború szele, le fog csillapodni ez a mozgalom is, mert hiányzik benne a belső igazság, vagy, ha volna is egy szemernyi, azt semmi sem fogja jobban érvényre juttatni, mint a hivő népnek az a közös érdeke, hogy lelki szüksége ki legyen elégitve. Ez a közös érdek vagy magához vonzza a régi nemzetiségi politika hátramaradt előőrseit, vagy pedig meg fogja őket szégyeniteni.

Fontosabb kérdés reánk, gör. kath. magyarokra nézve az, hogy a görög liturgikus nyelv behozatala, vagy a magyar nyelv használatának váratlan megszoritása miatt van-e okunk komoly aggodalmakra?

Erre a kérdésre dr. Sztripszky Hiador barátom már megadta a választ előszavának középső részében. Igazolom, hogy az általa nyújtott megnyugtató okfejtés teljes mértékben fedezi álláspontunkat. Itt még néhány szóval tovább fűzöm a fonalat.

Az, amit a kormány a görög liturgikus nyelv választásával elért, nemzeti szempontból egy teljesen befejezett, visszavonhatlan és tökéletes vivmány. Az új egyházmegye felállitásának pillanatától kezdve ugyanis senki sem tekinthet többé bennünket sem ruténeknek, sem románoknak, hanem csak magyaroknak. Azt, hogy görögök volnánk, senki sem fogja elhinni, holott pedig még egy év előtt, debreceni templomunk felszentelése alkalmával, Debrecenben is elhitték, talán még szivesen is látták, hogy ruténeknek mutattak be bennünket.

Nagy megnyugtatás az nekünk, küzdő apáknak, hogy gyermekeink magyarságát senki sem fogja többé meggyanúsithatni. Remélem, hogy a görög nyelv studiuma által családos papjaink nem fognak oly túlságos áldozatot hozni, mely arányban nem állana gyermekeiknek ezzel az érdekével. Az pedig kétségtelen, hogy a görög liturgikus nyelv nagyon hozzá fog járulni nemcsak az ő tekintélyüknek, hanem egyházunk méltóságának emeléséhez is.

Igaz, hogy még hátra van a fődolog: a lelki szükség kielégitése. Erre nézve a pápai bulla és a végrehajtási dekretum

csak a minimumot biztositotta, de ezt törvényesen biztositotta s ez már magában véve sem csekélység. Ezt többé elvenni nem lehet, ellenben gyarapitását kiküzdeni — igenis — lehet, sőt kell is addig a mértékig, ameddig ezt a lelki szükség csakugyan megkivánja.

Ne zavarjon meg bennünket itéletünkben a román nemzetiségi túlzók káröröme. Ez a káröröm nem a görög nyelvnek szól, hanem csak annak a szűk mértéknek, melyet most a magyar nyelv kapott. Ha megkaptuk volna azt a mértéket, melyet eddig törvényen kivül az ó-szláv liturgia keretében kiküzdöttünk, akkor ők is más szemmel néznék a görög liturgikus nyelvet s káröröm helyett azon búslakodnának, hogy miért küszöböltük ki a román nyelvet még arról a szűkebb területről is, amelyre most az ó-görög liturgikus nyelv lép?

Nem vehetjük rossz néven, ha rutén testvéreink is igy okoskodnak. Nekik soha sem fájhatott az, ha minket az ó-szláv liturgikus nyelv miatt ruténeknek tekintettek, ellenben megbocsátható, sőt teljesen megérthető, ha ők uj egyházmegyénket is az ó-szláv liturgia területéhez szeretnék számitani.

Azt azonban sehogy sem tudom megérteni, hogy még magyar vidékeinken is akadnak olyanok, akik igy okoskodnak. És nem vagyok képes menekülni azon gondolat elől, hogy nemzetiségi ugratás volt szülő anyja annak a hajdúdorogi virtuskodásnak, mely az egyházi nyelv ügyének ezt a gyászos kiélesitését reánk hozta.

Nemzetiségi ugratás volt az is, hogy a naptáregyesités dolgában junktimot akartak csinálni a ruténekkel és románokkal.

Meggyőződésem szerint sem a liturgikus nyelv különfélesége, sem a naptár-ügy rendezése, különösen rutén testvéreinkkel való viszonyunkban nem lehet akadálya annak, hogy a szertartási egység és összetartozás továbbra is változatlanúl fennmaradjon. Ilyen akadályt — mesterséges úton — csak a nemzetiségi politika teremthetne.

Ami különösen a liturgikus nyelvet illeti, köztudomású, hogy egyik kiváló egyházi tudósunk, dr. Hadzsega Gyula, ruténeink közt is már régóta lándzsát tör az ó-görög nyelvre való visszatérés mellett. Ez az eszme valószinűleg már régi keletű, mert Koppenhágában egyszer magam is végig hallgattam egy, a cári család jelenlétében tartott orosz püspöki misét, melynél a püspök a kánoni részeket görög nyelven végezte s egy éneket a kar is görögül végzett. Nem valószinű, hogy ez csak a görög

szentatyák iránti tiszteletből, vagy a ritus görög jellegének kitüntetése végett történt volna.

Oroszországban a kereszténység első századaiban valószínűleg ugyanaz volt az eset, ami a délszlávoknál arra inditotta a pápát, hogy i d e i g l e n e s e n, v a g y i s a d d i g, m i g a latin liturgikus nyelv tudását legalább az egyházi férfiak el nem sajátitják, az u. n. Glagolit liturgiát engedélyezze. Habár tehát a görög szertartás népies részében a nép nyelvének használata a lelki szükség elengedhetlen követelménye, mégis csak az oroszországi papság kulturális elmaradottságának lehet tulajdonitani, hogy a görög liturgikus nyelv az áldozó-pap által végzett kánoni részekből és csendes imákból is kiszorúlt.

A kulturális elmaradottság esete már régóta nem áll fenn a mi papságunknál. Mindazonáltal ez a kérdés tisztán rutén testvéreink belügye s nekünk sem jogunkban, sem érdekünkben nem áll abba beavatkozni, sőt mentül zavartalanabb szláv- és oláhajkú hittestvéreinknek jelenlegi egyházi nyelve, annál erősebb a mi jogcimünk arra, hogy a görög liturgia keretében a magyar istenitisztelet a lelki szükségnek ama valódi határáig törvényesen kiterjesztessék, amely határig ezt a multban — az ó-szláv liturgia keretében — törvényen kivül kiküzdöttük.

Mindezek után véleményemet a következőkben foglalhatom össze:

1. a g ö r. k a t h. m a g y a r s á g r é g i k ü z d e l m e é s k a l v á r i a ú t j a — a n n a k n e m z e t i o l d a l á t t e k i n t v e — a g ö r ö g l i t u r g i k u s n y e l v b e h o z a t a l á v a l t e l j e s é s v é g l e g e s s i k e r t é r t;

2. teljes és végleges lesz sikerünk a lelki szükség oldaláról is, ha az imént körülirt mértéket törvényesen kiküzdhetjük.

*
* *

A székhely kérdésében az országos bizottságnak nem volt előre megállapitott programmja vagy javaslata, mert jogosan várhatta, hogy az előre látható viszálykodások megelőzése, jobban mondva: a már előre bekövetkezett kontroverziák megszüntetése végett, ezt a kérdést a kormány s i n e n o b i s, d e n o b i s (értve ez alatt úgy a közvetlenűl, mint a közvetve érdekelt feleket) úgy fogja elintézni, amint ezt a magasabb nemzeti érdek kivánja, vagy legalább úgy, amint ezt a m e n t é s i a c t i o minimális követelménye megszabja.

Hiszen itt arról volt és van szó, hogy a magyarságnak évszázadokon át elhanyagolt, a nemzetiségeknek prédáúl odadobott, legelhanyagoltabb ágát a magyar nemzet megmentse magának.

A mentési akció minimális követelménye, hogy legelső sorban a gör. kath. magyar intelligencia zömét tevő papok, kántortanítók stb., ama kulturális és anyagi érdekeit elégitsék ki, amelyek gyermekeik neveléséhez és az egyházmegyei középponttal való érintkezésükhöz fűződnek.

A magasabb nemzeti cél, persze, ennél többet követelt. És tagadhatatlan, hogy mindkét célnak Debrecen felelt volna meg a legjobban. Amennyiben pedig bizonyos érdekek kivánatossá tették, hogy az új egyházmegye hajdúdoroginak neveztessék, a pápai bullában egy kis fejtöréssel erre is meg lehetett volna találni a formulát.

A befejezett tény előtt mindenki meghajolt volna, legrosszabb esetben pedig a munkácsi, csanádi stb. egyházmegyék ismeretes példái nyomán még mindig lehetett volna segiteni a dolgon, ha utólag kiderült volna, hogy a pápai bullában megállapitott elhelyezés egy vagy más okból változtatást igényel.

Ezt a magyar nemzeti szempontból legüdvösebb megoldást egy félmillió koronáért nem lett volna szabad kockára tenni. Enynyit megért volna a legrosszabb időben kitört gyászos viszálykodás gyors megszüntetése is.

Mert az egész bajt csak a pénzügyi kérdés okozta. Ebből nőtt ki a felekezeti kérdés s ez okozta azt is, hogy az egyházközségeink közt már régebben megindult kontroverziák szinte tragikusnak mondható viszálykodássá fajúltak.

Az országos bizottság elnöki tanácsa tartózkodott mindaddig beavatkozni a vitába, míg egyházközségeink túlnyomó többsége a nyiregyházi székhely mellett meg nem nyilatkozott.

Ami időközben történt, t. i. egy meghiusúlt kisérlet az egyházközségeink közt megindúlt egyenetlenség megszüntetésére, az tisztán az én személyes actióm volt és nem is tennék róla említést, ha ebből folyólag engem olyan ledorongolások nem értek volna, aminőket a görög katholikus világ bőven ismer a hajdudorogi híres papválasztások történetéből.

A történelmi igazság érdekében most is csak néhány tény leszögezésére szoritkozom.

Kiegyenlitési tervem az volt, hogy a kőrösi egyházmegye

példájára a püspök és káptalanja Dorogon székeljen, de a szeminárium és a többi intézetek Debreczenben helyeztessenek el. A terv, mint minden konmpromisszum, nem ideális ugyan, de a mentési actio minimális követelményeit eléggé biztositotta volna. A béke pedig ebben az esetben is megért volna némi áldozatot.

Az ütköző pontot a szeminárium képezte, de illetékes helyről meg voltam nyugtatva, hogy erre nézve a kinevezendő püspöknek szabad keze lesz. Nem volt tehát okom ezen a ponton fönnakadni s emiatt kockáztatni a békés kiegyenlitést.

Így történt, hogy ez évi február 8-án elmentem a dorogiakkal a minisztériumba. Néhány nap mulva azonban már mindenki tudta, hogy Debrecen nem reflektál a székhelyre, legkevésbbé pedig a szemináriumra. Ez által az én tervem meghiusúlt.

A dr. Sztripszky által, előszavának utolsó részében vázolt fejlemények után talán vétettem a jóizlés ellen, hogy szóba állottam a dorogi vezetőséggel. De a vezetőség tényeit nem lehet a nép terhére irni s a békés kiegyenlitést meg kellett kisérlenem, ha sikerül, ha nem. Szemrehányást csak akkor tehetnék magamnak, ha ezt még csak meg sem kisérlettem volna.

Leszögezem itt azt a tényt is, hogy Nyiregyháza a kormány felbátoritására adta be ajánlatát. Egyházközségeink pedig siettek sorakozni a nyiregyházai székhely körül. Ez által megszünt a vezér irányitási joga; ellenkezőleg, neki kellett elfogadnia a túlnyomó többség irányitását.

Országos bizottságunk elnöki tanácsa csak ebben a stádiumban foglalt állást a székhely kérdésében és minden lehetőt megtett, hogy a nyiregyházai székhely és amennyire lehetséges, az új egyházmegye „hajdudorogi" elnevezése is, már a pápai bullában biztosittassék.

A pápai bulla csak június 7-én adatott ki. Nem lehet tehát azt állitani, hogy akár én, már emlitett február 8-iki tényemmel, akár az elnöki tanács, elszalasztottuk volna a kellő psychológiai momentumot.

Nem a mi hibánk tehát, ha ebben a stádiumban a törpe kisebbség egyenetlenkedését épp oly kevéssé sikerült elfojtanunk, mint előbb a békés kiegyenlitést elérnem. Akár az egyiket, akár a másikat feltétlenül sikerült volna elérnünk, ha Hajdudorog mögött olyan hatalmas hátvédre nem bukkantunk volna, amely úgy fogadott minket, mint egy még hatalmasabb ellentábor vélt előőrseit.

A kálvinista Róma keményebben bánt el velünk, mint az igazi Róma, legszomorúbb napjainkban.

Az még hagyján, hogy kulturájából, levegőjéből nem akart nekünk részt engedni. Emiatt szentimentalizmus volna szemrehányást tenni, mert erre joga volt, ha mindjárt summum ius, summa iniura is. De semmi joga sem volt még azt is megnehezíteni, hogy ilyen részt másutt keressünk, mint a kis hajdú-fészekben, ahonnan mozgalmunk kiindúlt.

Eddig felekezeti kulturákat nem ismertünk, csak keresztény kulturákat, nyugotit és keletit s ezen belül nemzeti kulturákat, többé-kevésbbé kimagasló városi gócpontokkal. Debreczenben pedig azt mondták nekünk, hogy menjünk falura, teremtsünk ott magunknak — ha tudunk — külön „gör. kath. magyar" kulturát; kezdjük elülről, mint ők, annyi száz év előtt; „kaparj kurta, neked is lesz".

Ilyen eset nem történhetett volna meg, ha véletlenűl akkor egy református államférfiú állott volna a kormány élén. S ha mi csakugyan egy nagyobb ellentábor előőrsei lettünk volna, akkor sem történhetett volna ilyen eset.

Nem tehetek róla, de afelett sem fojthatom el a keserűséget, hogy viszont a szegény és kiéhezett gör. kath. magyarság állami segítéséből ők, a gazdagok és jóllakottak, jogcímet faragtak újabb követelésekkel fellépni a szerencsétlen és minden oldalról fosztogatott közpénztárral szemben, — persze a szent egyenlőség nevében!

Debrecen városának ez évi október 30-án hozott határozata azonban most már tiszta helyzetet teremtett. Ha a sötétben magunktól nem találtuk volna meg az utat, a kormánynak azzal a tényével, hogy Debrecen városát a pápai bulla kibocsátása után is felszólította konkrét ajánlat tételére, eléggé fel van derítve, hogy nekünk is szabad az az út, melyet régebben a munkácsi, csanádi és gyulafehérvár-fogarasi egyházmegyék követtek.

Ha már saját hibánkon kívül végig kellett és kell járnunk kalvária-utunknak ezt a legutolsó stációját, akkor talán szabad remélnünk, hogy a jó vég nem fog elmaradni.

Nincs is nekem semmi legkisebb kétségem a tekintetben, hogy az új egyházmegye nagy érdekei győzedelmeskedni fognak a kicsinyes helyi érdek felett, csak az a kérdés, hogy mikor?

Egy alkalmas székhely előnyeire az új egyházmegyének a

szervezkedés első időszakában van a legnagyobb szüksége. Egy alkalmatlan székhely soha sem bosszúlhatja meg magát jobban, mint a szervezkedésnek ebben az első időszakában.

Elnöki tanácsunk megtette s tőle telhetőleg ezentúl is megteendi kötelességét, mert az utóbbi eset súlyos következményeiért nem hajlandó viselni a felelősséget. Nem hallgathatja el intő szavát, mert úgy nemzeti, mint egyházi szempontból kockáztatva látná az új egyházmegye létcélját, ha az bármi tekintetben hátrább állana a többi görög katholikus egyházmegyéknél, amiben pedig a székhely kérdése nem kevésbbé fontos szerepet játszik, mint a többi előfeltételek.

S minthogy mindezekre az elnöki tanács nem hajlandó, azért kész jövőre is elszenvedni mindent akár Hajdudorog, akár annak hatalmas pártfogói, vagy akár bárki részéről is.

* * *

Programmunknak, melyhez 1898-ban a magyar hívek mintegy 135,000 lélekszámban csatlakoztak, első cikke következőleg hangzik:

„Az országos bizottság célja: fenntartani és megerősíteni a magyar nyelv használatát a görög katholikus isteni tiszteletben; kiemelni azt eddigi, immár közel egy évszázad óta tartó tűrött állapotából és evégből kieszközölni a magyar szertartás törvényes elismerését és szabályozását mindenütt, ahol ezt a gör. kath. magyarok száma és vallási érdekei megkívánják, tekintet nélkül arra, hogy mely egyházmegye területén laknak."

A programm 8-ik szakasza pedig így szól:

„Teljes tudatában vagyunk épp úgy célunk igazságos voltának, mint annak, hogy a cél meghiusulása beláthatlan következményekkel járna. Ugyanazért el fogunk követni ügyünk érdekében mindent, amit az egyházhoz való hűség, nemzetünkhöz való törhetetlen ragaszkodásunk és törvényeink megengednek. S ha törekvéseinket még sem koronázná siker, a felelősség a következményekért nem minket fog terhelni."

Hogy elkövettünk-e mindent, nem mulasztottunk-e semmit, s hogy helyes úton jártunk-e? ezt megbízóink fogják megitélni, vagy talán csak a történelem. Erre a célra az én magánjellegű cikkeim és beszédeim gyűjteménye talán szintén nyújthat némi támpontokat, de a teljes és hiteles alapot csak az elnöki taná-

csunk által kilátásba vett hivatalos okmánytár fogja szolgáltathatni.

Az útat, amelyen jártunk, nem magunk választottuk, hanem a magyar királyi kormánynak 1896. évi elhatározása szabta elénk, melyben kijelentette, hogy külön egyházmegyéről mindaddig szó nem lehet, míg egyháznyelvi ügyünk törvényes rendezést nem nyer.

Már római zarándoklatunk előtt, nemzetiségi oldalról, oly súlyos támadások értek bennünket, hogy a kormány irányítása szerint választott út helytelenségét csakhamar be kellett látnunk. Be kellett látnunk, hogy csak a megfordított út lehet helyes, nevezetesen pedig egyházi nyelvünk törvényes rendezését a külön egyházmegyének kell megelőznie, mert különben célt soha sem érhetünk.

Római zarándoklatunk után nyomban fontolóra vettük tehát programmunknak ily értelemben való megváltoztatását, de ezt az eszmét — sajnos — el kellett ejtenünk, még pedig azért, mert hamar kiderült, hogy annak felvetése és tárgyalása egyházközségeink közt meghasonlást idézne elő.

Az 1900-től 1904-ig lefolyt küzdelmeink és az utóbbi év végén létrejött fegyverszünet után tehát, minden erőnket budapesti egyházunk megalapitására s ennek megtörténtével felvirágoztatására fordítottuk. Ebben oly expedienst kerestünk, mely talán alkalmas lesz vagy a magyar liturgia, vagy a külön egyházmegye ügyét döntés elé vinni.

Ez a reményünk fokozódott akkor, mikor a római Szentszék budapesti egyházunkat közvetlenűl az esztergomi főegyházmegye joghatósága alá rendelte.

Hálatelt érzéssel gondolunk az ép most nyugalomba lépő V a s z a r y K o l o s érsek-metropolitánkra, mert neki köszönhetjük, hogy az ó-szláv liturgia keretében berendezett magyar istentiszteletünket ebbe az egyházunkba is bevihettük és ott huzamos ideig csorbitatlanúl fenntarthattuk. A diakonusi tisztet budapesti templomunkban a munkácsi és eperjesi egyházmegyéknek az egyetemre küldött papnövendékei végezték s innen, mint ügyünk apostolai tértek vissza egyházmegyéikbe.

Ezáltal budapesti egyházunk oly missiószerü jelleget nyert, mely hathatós védelmet nyújtott vidéki magyar egyházainknak is, sőt már-már megcsillámlott előttünk az a remény is, hogy ma-

gyar istenitiszteletünk törvényes rendezését budapesti egyházunk útján fogjuk elérhetni.

Ez a reményünk nem valósult meg; de megvalósult az a másik reményünk, hogy itteni magyar istenitiszteletünknek 1910-ben történt letiltása adta meg a lökést a külön egyházmegye létesitésére.

Hálás szivvel gondolunk vissza nyugalomba lépő hercegprimásunkra azért is, mert tőle kaptuk az ó-görög liturgikus nyelvre való visszatérésnek azt az eszméjét, melyre budapesti egyházunk magyar istentiszteletének letiltása következtében kénytelenek voltunk áttérni és amelyen később a külön egyházmegye felépült.

Súlyos hiba volt, hogy hercegprimásunk jó tanácsát mindjárt új egyházunk megalapitása alkalmával nem követtük, hanem az ó-görög helyett az ó-szláv liturgikus nyelv mellett rendeztük be magyar istenitiszteletünket. Ez a hiba kétszeresen is megboszszúlta magát, mert emiatt a római Szentszék ruténnak minősitette budapesti egyházunkat, holott az ó-görög liturgikus nyelv behozatala nem csak ezt tette volna lehetetlenné, hanem talán összekötő kapcsot is nyújtott volna a magyar-, szláv- és románajkú hivek közt.

A hiba súlyos következményei elég hamar jelentkeztek.

Előbb ugyanis a római Szentszék arról az újabb álláspontjáról, mely szerint a román egyház egyúttal külön, vagyis román ritusnak tekintendő, a román egyházmegyékből származó hiveket kikapcsolta budapesti egyházunkból, még pedig nem csak a román, hanem a magyar ajkúakat is.

Később pedig ugyancsak a ruténnak való minősités nyújtott alapot arra, hogy az ismeretes denuntiatiók következtében letiltotta magyar istentiszteletünket.

Az isteni Gondviselés ujját látom abban, hogy éppen ez a súlyos hiba volt az, amelyen keresztül a külön egyházmegyéhez hozzájutottunk.

Most tehát azon kérdés előtt állunk, hogy országos bizottságunk befejezte-e már missióját, vagy sem.

Mikor előterjesztésünk alapján külön egyházmegyénk létesitése megindúlt, abban az illuzióban éltünk, hogy az erre vonatkozó pápai bulla kiadásával kalváriutunk véget ér.

A kalváriaút elnevezést nem ok nélkül tétettem e cikk és beszédgyüjtemény homlokára, mert zajtalan működésünk nemcsak

felette fárasztó volt, hanem annak egész menetelén és befejeztével is oly súlyos támadások értek bennünket, melyeket csak a vak szenvedély és az a körülmény képes megmagyarázni, hogy önvédelmi küzdelmünk letörése és a vele szemben álló, részint nemzetiségi és felekezeti, részint anyagi érdekek felülkerekedése annál valószinűbbnek látszott, mert a súlyos politikai viszonyok miatt a kormány részéről úgyszólván semminemű támogatásban nem részesültünk. Ellenben már 1905. óta sikerült ellenfeleinknek az egyenetlenséget sorainkban is becsempészni.

Meglehet, hogy az én erőm is gyenge volt a feladathoz, s ennek tudatában ismételve és ismételve kerestem a módot, hogy más vegye át a vezetést, de végig ki kellett tartanom.

Nehezemre esett ez a kitartás, mert még azzal is meggyanúsitottak, hogy népszerűséget, vagy kitüntetéseket hajhászok. Holott pedig találóbb volt reám nézve a Budapesti Hirlap egykori megjegyzése), hogy egyenesen a népszerűtlenségre pályázom.*

Tényleg, én mindig afelett aggódtam, hogy vajjon a népszerűség útjában álló egyéni fogyatkozásaim nem fogják-e kockáztatni önvédelmi harcunk természetes népszerűségét s hogy különösen az ügyünk kényes természete miatt általam hosszú időre elhallgattatott politikai sajtót képes leszek-e újból felébreszteni akkor, ha erre rá leszünk szorúlva?

Ami pedig a kitüntetéseket illeti, ezek tényleg szerepet játszottak küzdelmeinkben, de mindig csak kárunkra, míg ellenben az én esetleges kitüntetésem csak javára válhatott volna ügyünknek, de tisztességes ember nem állíthatja, hogy futkostam volna utána, aminthogy az egész idő alatt semminemű kitüntetésben nem is részesültem.

Most azonban már remélhettem azt a jutalmat, hogy legalább a teher leesik vállaimról s az elnöki tanácsban közreműködő barátaimmal együtt megpihenhetünk, vagy pedig — miután küzdelmeink célját elértük — aki birja, az eddiginél jobban kiveheti részét azokból a küzdelmekből, melyek valláskülönbség nélkül minden magyar embert köteleznek.

Mindez, sajnos, csak illuzió volt. Az akadály nem abban fekszik, hogy a teljes magyar liturgiát, vagy éppen a magyar szertartást el nem érhettük, hanem abban fekszik, hogy Hajdúdorog

---

**) Lásd az „Egyházi könyveink és a klauzula" című cikket.*

virtuskodásai miatt még programmunk legfőbb pontjából, a magyar istenitisztelet törvényes rendezéséből is, a külön egyházmegye létesitésével egyidejűleg, csak a minimumot sikerült elérnünk.

Mindenki tudja, hogy ez a mérték a görög szertartást követő népünk lelki szükségének kielégitésére elégtelen, de mindenki tudja azt is, hogy a továbbfejlesztés, nevezetesen pedig a magyar egyházközségeink nagy részében törvényen kivül már eddig elért mérték törvényes biztositásának elérése sok türelmet körültekintést, önmegtagadást és tapintatosságot igényel.

Az egyházi fegyelem és a legfőbb törvény: a lelkek üdve közti küzdelem még nincs befejezve.

Én tehát úgy látom, hogy még nem következett el az az időpont, amelyben feloszlásunkat kimondhatnánk, de még kevésbbé következett el programmunk 8. szakaszának az az esete, amelyben azzal nyugtathatnánk meg lelkiismeretünket, hogy: „a felelősség a következményekért nem minket fog terhelni."

Programmunk összeállitása alkalmával már ösztönszerűleg éreztük, hogy az 1896. évi kormányi határozat áttörhetlen circulus vitiosus elé állitott bennünket. Erre a pessimizmusra azonban most már semmi okunk sincsen, mert a külön egyházmegye létesitésével mégis sikerült ezt a circulus vitiosust áttörnünk.

Ezek után elnöki tanácsunk legközelebbi feladata lesz dönteni afelett, hogy ha — amint én látom — megbizónikkal szemben elvállalt felelősségünk még most nem engedi meg országos bizottságunk feloszlatását, maradjunk-e meg változatlanúl jelenlegi szervezetünkben, vagy pedig ezt a szervezetünket megfelelően módositsuk?

Cikkeimnek és beszédeimnek ez a gyüjteménye és az ahhoz fűződő kritika talán úgy ezt az elhatározást, mint az én esetleges közreműködésem kérdésének egy, vagy más irányban való eldöntését is meg fogja könnyiteni.

Nem mondok le arról a reménységről sem, hogy cikkeimnek és beszédeimnek ez a gyűjteménye hozzá fog járúlni ahhoz, hogy felhivja a közérdeklődést annak a célnak üdvös voltára, amelynek megvalósitásához való első lépés gyanánt én budapesti egyházunk keretében a már emlitett szerény alapitványt tettem.

Hasonló célra már régebben külön egyesületet is létesitettünk, de ezt a megfelelő érdeklődés hiánya miatt kénytelenek voltunk feloszlatni és hátramaradt vagyonával együtt budapesti egy-

házunk erre a célra most már közel 40.000 korona lekötött tőke felett rendelkezik.

A cél az, hogy a fővárosi felsőbb iskolákat látogató gör. kath. ifjuság számára internátust létesitsünk.

E feladat nagy nemzeti és valláserkölcsi fontosságát semmi sem jellemzi jobban, mint az, hogy az emlitett tőke kamataiból és évenkénti gyűjtéseinkből már most is évenként 15 ifjút segélyezünk, jobbára a nemzetiségi vidékekről.

De a meglevő tőke elégtelenségét sem jellemezheti semmi jobban, mint az a nagy nemzeti és valláserkölcsi cél, melyet az internátus létesitése által elérni óhajtunk.

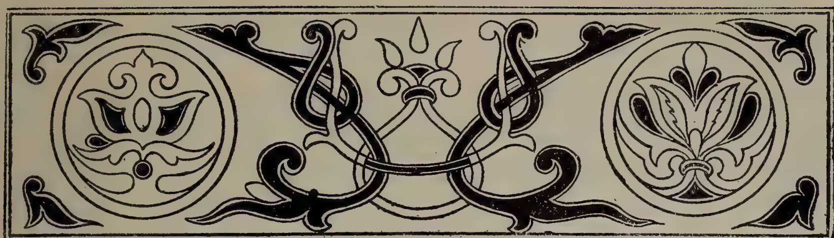
Erős a hitem, hogy előbb-utóbb ezt a törekvésünket is siker fogja koronázni.

Fontos lépés lenne ez — bárha egyelőre csak a felsőbb intelligencia körében — a vallási és nemzetiségi béke megteremtésére.

Budapest, 1912. évi december 15-én.

Szabó Jenő

FÜGGELÉK



A görög katholikus magyarság ügyéről.*)

Budapesti Szemle 1900. évf. 103. sz.

A görög katholikus magyarságnak immár több mint másfél század óta folytatott küzdelme a magyar liturgiáért nagyon méltó a magyar nemzet öszszességének nem csak komoly és méltányló figyelmére, hanem hathatós támogatására is. Nem arról van itt szó, hogy elmagyarosodott ruténeket és románokat megtartsunk a magyarságnak, ami egyébként helyes dolog, sőt nemzeti kötelesség amúgy is, hanem arról, hogy a görög katholikus magyarságot úgy tekintsük, mint a nemzetnek nem assimilálódott, hanem vérszerinti részét, amely a görög szertartást követve, abban úgy akar érvényre jutni, mint a szlávok és románok. Nem áll az, amit a szláv és román sajtó ez idő szerint politikai motivumokból kiindúlva állít, hogy tudniillik görög katholikus magyarok, és pedig törzsgyökeres magyarok nincsenek, s akik vannak, azok csak elmagyarosodott szlávok és románok. Egyesek lehetnek ilyenek, de 200.000 ember 150 esztendeig tartó küzdelme nem

*) E Hierotheus álnév alatt megjelent cikket azért óhajtottam felvenni e gyüjteménybe, mert szerzője, néhai *Gedeon* (Kupár) *Rezső* volt az, ki országos bizottságunk szervezése körül a titkári teendőket végezte s mint ilyen, egyebek közt a római Szentszék elé terjesztett emlékiratunknak első szövegét is készitette, melynek nyomán később, a zarándoklatról szóló Emlékkönyvben közzétett végleges szöveg elkészült.

Gedeon egyik dísze volt a katholikus irói gárdának s mint ilyen, „A hit fegyvere" cím alatt a gör. kath. magyar nép számára imakönyvet is adott ki, mely még ma is közkedveltségnek örvend. Méltó tehát, hogy róla ne feledkezzünk meg akkor, mikor elértük sikerét annak a küzdelemnek, melyben ő is szeretetteljes odaadással vett részt,

azt mutatja, hogy a küzdők csak beolvadottak, hanem azt, hogy nagyon is lelkes és öntudatos magyarok, akiknek lehető eloroszosítását meg elrománosítását mindenképpen meg kell akadályozni.

Éppen ezért valóságos bűn az, ha még a magyar sajtóban is visszhangra talál a görög katholikus magyarok létezésének letagadása. Ha a szláv, vagy a román sajtó hozakodik elő ezzel, az a foederalistikus nemzetiségi irányoknak szempontjából még érthető. Szlávok és románok hajlandók lesznek mindenkor arra, hogy mindazokat, kik velök egy hiten vannak, magokénak vallják és magukba olvaszszák. A nemzetiségi terjeszkedési hajlam keveset törődik a történeti igazsággal és hagyománynyal. Hisz nagyon ismeretes a görög keleti szerbeknek szlavizáló törekvése a görög keleti románokkal szemben. Mikor ugyanis a két egyház még nem volt elkülönítve, a túlsúlyban levő szerbek a románok közül csak azokat vették a clerusba, akik nevöket egyszerűen szerbesítették. Így lett a Nedeából Nedics, a Popaból Popovics, a Raduból Radics, a Petreaból Petrovics stb. Ha ez történt e században egész 1868-ig, elképzelhetjük, mi történhetett a túlsúlyban lévő szlávok részéről a magyarsággal szemben a régibb századokban, a nélkül, hogy valaki erre az assimilálódás e processusára reflektált volna.

A dolog úgy áll, hogy a magyarság ott, ahol

a) jobbágy volt,

b) elszegényedett,

c) idegen elemek által majorizáltatott,

d) görög ritust követett,

e) a többi magyarsággal való szerves összeköttetését elvesztette,

f) idegen nyelvű piacra hordta termékeit,

a dolgok természetes rendje szerint elvesztette nyelvét. Csak

---

Gedeon a nagyváradi román egyházmegyében élő magyar családból származott, de mert papi pályára készült, a Nagykárolyi eset című cikkemben kimutatott kényszerüségből a népszámlálás alkalmával román anyanyelvünek vallotta magát s ez volt az oka annak, hogy nagykárolyi magyar hittestvéreink nem akarták őt lelkészükül elfogadni. Ő megadással viselte saját tényének consequentiáját s mindvégig jó magyar és jó román maradt, egyik buzgó előharcosa a magyar román barátságnak.

Legutóbb Belényesen, mint gimnáziumi tanár működött s még alig 40 éves korában ragadta őt ki a halál az élők sorából. A hálás gör. kath. magyarság őrizze meg emlékét e dolgozatának szélesebb körökbe való jelen elterjesztése által is. *Szabó Jenő.*

neve maradt meg egy ideig, hogy mintegy emlékköve legyen a pusztuló magyarságnak.

A magyar sajtó föladata tehát nem az, hogy ez állapotokat szentesítse, hanem hogy a jövőben való előfordulásnak minden lehetőségével szemben palliativ eszközökről gondoskodni törekedjék.

Ez eszközök között pedig első helyen áll a görög katholikus magyarság magyar liturgiájának és magyar egyházi szervezetének biztosítása. Míg a görög katholikus magyarság templomaiban az ó-szláv nyelv bármily csekély terjedelemben helyet foglal, a híveket a közhit csak oroszoknak fogja tartani, akikről legföljebb azt ismerheti el, hogy hazafiasok, de utóvégre megengedi, hogy jöhet idő, mikor majd másképpen fognak gondolkozni. Ennek a változásnak a lehetőségét ki kell zárni a görög katholikus magyarságra nézve.

Elismerjük mi a görög katholikus ruténck és románok hazafias érzületét, de ismerjük nemzetiségökhöz való szívós ragaszkodásukat is. És ha romba dőlne Magyarország, ők aligha tehetnének mást, minthogy saját fajrokonaikhoz csatlakozzanak. A görög katholikus magyarságból azonban még ebben az esetben sem lesz szabad egy lelket sem átbocsátanunk idegen fajba, hisz ez nem volna egyéb, mint az ő bűnhődésük, az ő kitagadásuk azért mert görög katholikusok. Szabad-e pedig a magyarságból bárkit is felekezete miatt kitagadni?

Hiszen a magyarságnak még arra is föltétlenül nagy erővel kell bírnia, hogy a már egyszer assimilált elemeket a magyarságban mindenkor megtartsa. Ilyen elemek tagadhatatlanúl, valamint a magyarság által vallott valamennyi hitfelekezetben nagy számmal vannak, éppúgy a görög katholikus magyarság sem nélkülözi azokat. Ámde valamint a római katholikus tótok beolvadását csak egy beolvasztó római katholikus magyarság eszközölhette, éppúgy a görög ritusú szlávok és románok elmagyarosítását csakis csakis egy görög ritusú magyar elem assimilálása eszközölhette, amely a beolvasztást megelőzőleg már létezett, akár emlegeti valamely történetíró, akár nem. Lehetetlenség tehát a magyar liturgiális mozgalmat a rutének hazafiságának következménye gyanánt tekintenünk, hanem azt csakis a magyarság görög katholikus részének élet-halál harca gyanánt foghatjuk fel, s mint ilyet kell méltányolnunk.

1.

Emlékeink a XIII. századig a magyarság ethnographiai, vallási, sőt politikai viszonyait illetőleg, bizony nagyon fogyatékosak, sőt ami a keleti ritusúakat illeti, egész a XV. századig valóságos boszantó setétségben botorkál a történelem minden búvára. A keleti szertartású egyház az 1054-ben beállott szakadás óta annyi megrázkódtatáson és üldözésen ment keresztül, hogy a maga multjával törődni nem is volt ideje. A latin szertartású írók mind e mai napig versenyeznek abban, hogy melyik tudja nemcsak a görög keleti egyházat és annak viszonyait, hanem egyáltalán még a keleti szertartású katholikusok létezését és viszonyait jobban agyonhallgatni. Képzelhető, hogy milyen lehetett ez az agyonhallgatás a középkor századaiban, mikor, akik emelgetik is itt-ott a görögök „istentelen szektájá"-t, azt még a kereszténységből is kitagadják. Sajnáljuk, ha e sorokkal a latinok közül némelyeknek érzékenységét érintjük, de legyen szabad egy tényre rámutatnunk. Még ma is, mikor a magyarországi görög ritusnak uniója több mint 200—250 éves, egyetlen egy római katholikus káté nincsen, amely még csak föl is említené, hogy a katholikus egyházban a latin rituson kivül más ritusok is vannak. Mit várhatunk tehát a X., XI. és XII. század latin krónikásaitól?

Ami pedig a görög egyháziakat illeti, tudvalevő, hogy ez egyház papjainak és szerzeteseinek különösen a IX. század óta nem volt erős oldaluk a tudományokkal való foglalkozás. 1054-ben, mikor a szakadás megtörtént, még a ritusuk egyházi könyvei sem voltak teljesen készen és rendezve. A görög elem hanyatlásával a szlávok emelkedtek túlsúlyra s az ó-szláv nyelvből csak a XI. században írták át a már meglévő egyházi könyveket a bolgár papok egy soha nem beszélt szláv dialectusra oly formán, hogy az ó-szláv szent könyvek hangtani sajátosságait helyettesítették a bolgár phonetismussal, mintha a Károli vagy Tárkányi-féle bibliát átírnák most palóc dialectusba. A bolgár papok e csinált nyelve az, amelyet ma ó-szlávnak szokás nevezni. Ez a csinált nyelv lett az összes keleti ritusú szlávok egyházi nyelve, mert hisz valamennyien megértették az olvasásban, valamint a kiejtésben mindenik szláv törzs a maga kiejtéséhez idomította, hogy még jobban megérthesse. Ezt teszik a görög szertartású magyarok is, énekelvén az ó-szláv szöveget olyan kiejtéssel, mely azt aztán teljesen érthetetlenné teszi minden értelmes lényre nézve. Miután

ekként az ó-szláv nyelv túlsúlyra jutott a keleti egyházban, a görög egyház soha sem próbálta többé a maga finom és csiszolt nyelvének területét visszahódítani. Nem is volt rá képes többé, még ha akarta volna, akkor sem.

Maguk a görög krónikások, mihelyest a Duna balparti részein végbement dolgokról írnak, nem tekintve adataik fogyatékos voltát, az egyes helyeket, népeket és történeti adatokat oly könynyelmüen zavarják össze, hogy bizony hoszszú idők munkája lesz műveikből a tárgyilagos igazságot kihámozni. Csupa ingoványon jár a kutató, ha egyedül reájok támaszkodik.

Ami pedig a mi hazai történetírásunkat illeti, az e korban szintén oly fogyatékos és a keleti ritusúakra oly kevés adatot szolgáltat, hogy csaknem kétségbe kell esnünk afelől, vajjon sikerülni fog-e a görög katholikus magyarság múltját teljes világításba helyezni.

2.

Van még egy körülmény, amelyet fölemlítenünk okvetlenül szükséges annak megmagyarázására, hogy miért sikerült oly hosszú századokon át a görög ritusú magyarságot hol szláv, hol román köpenybe bújtatva elrejteni a világ elől.

A magyar szent korona területén a nemzet a maga többnyelvűsége mellett is egységes magyar nemzet volt. Ebből a politikai nemzetből azonban a jobbágyok ki voltak zárva. A nemesség pedig, mely a maga magyar nemzetiségének és nyelvének megbecsülésére csakis a reformatio idején kezd fölemelkedni, éppen nem törődött a jobbágyság népmozgalmával. Nem is nagyon volt oka a magyarságot félteni, mert hiszen akár elruténesedett, akár elrománosodott, egyre ment úgy a hazafiság, valamint a nemzethez való tartozás szempontjából. Voltak nálunk nyelvek, de nem voltak nemzetiségek. Így történt, hogy ha valaki magát oláhnak vagy orosznak nevezte, az csak az illető templomi nyelvét jelentette, de nem egy külön nemzetiséghez való tartozást. Politikai tekintetben, ha valaki nemes volt, tagja volt a „hungarica natió"-nak; ha jobbágy volt, nem törődött vele senki, hová tartozik, hisz jogai úgy sem voltak.

Maga a jobbágyság az egyes vallásokat nem azok hivatalos nevén nevezte, hanem aszerint, amilyen nyelven tartották templomaiban a predikációt. Így nevezték a latin szertartásúakat sok

helyütt svaboknak, mivelhogy németül prédikáltak nekik. Így születtek a „magyar vallás", „tót vallás", „oláh vallás", „orosz vallás" stb. kifejezések. Hogy az istentiszteleti nyelvekből széthúzó elemek idővel nemzetiségi tőkét fognak csinálni, arra igazán nem gondolhatott senki, mivelhogy az eseményeket előre látni nem adatik a nemzeteknek.

Csak mikor az oroszság, románság a jelen században politikai fogalommá vált, mikor a szlávul vagy oláhul beszélő polgárok külön nemzetiségekké tömörültek, állott elő egy nagy tömeg, mely velök egy rituson volt ugyan, de sem a szlávok, sem az oláhok nyelvét nem beszélte. Nem is beszélhette, hiszen — magyar volt. Kitünt, hogy a két görög hitű elemmel szemben, azoktól majorizáltatva, fönnmaradt századokon át itt egy magyar tömeg, mely az istentiszteleti nyelv ellenére nem hagyta el ősi nyelvét.

Ez a maroknyi magyarság századokon át megőrizte hitét és nyelvét, sőt más fajokból assimilált is magába sokat. Hogy ez a magyarság mennyi szenvedésen, csapáson és veszteségen ment keresztül, arról a görög katholikus magyarság a maga memorandumában, melyet közelebb ünnepélyesen terjesztett föl a római pápához, hoszszasabban értekezik. Mi itt nem adhatván a történeti fontosságú emlékirat históriai részét egész terjedelmében, azt csak röviden ismertetjük.

3.

Az emlékirat kerüli a valószínű öszszevetéseket és csakis a kevés számú történeti adatból von le következtetéseket. Ez ugyan elég egy emlékiratba, de nekünk szükséges egy pár oly adatot is fölvennünk, amelyet a memorandum készítői mellőztek.

Tény az, hogy a honfoglalás idejét megelőzőleg és azt követőleg itt nagyszámú szláv, görög és egyéb nép lakott. Ezek, amennyiben már keresztények voltak, csakis a keleti szertartást követték.

Tény az, amit Volf György teljesen bebizonyított, hogy a Czirill- és Methód-féle biblia és egyéb egyházi könyvek a Magyarországban lakó pannon és marahán szlávok nyelvén, illetve dialectusában írattak.

Tény végre az is, hogy a magyarság előtt, mikor e hont elfoglalta, a kereszténység már nem volt merőben ismeretlen. Hisz

szent Czirill és Methód életében olvassuk, hogy még a dontövi magyarság között is megfordúltak és szívesen fogadtattak.

Ami pedig a görögöket illeti, ezek itt annyian voltak, hogy az ős magyarokkal kemény harcokat is vívtak. Anonymus még tudja, hogy hol volt a „Görög rév", mely mellett a honfoglaló magyarság ellen a görögök keményen harcoltak.

Mindezekből elvitázhatlan tény, hogy a honfoglaló magyarok és a benszülött keresztények között élénkké vált az összeköttetés és ez az öszszeköttetés hamar átment a vallási térre is. Mert a magyar hódított, de nem gyilkolt, s a meghódoltakat szövetségesül tekintette s földjeiben meghagyta. Háborúban rabolt zsákmányt, de a magukat megadókkal emberségesen bánt. Ez a magyarázata annak, hogy míg a magyarság rablókalandokon külföldön járt, az itthon maradtak ellen a keresztény benszülöttek soha lázadást nem támasztottak. Amint e rablókalandozásoknak vége szakadt, Gejza vezér már kiadja a rendeletet, hogy bármely keresztényt, ki országába jön, szívesen kell fogadni. Természetes, hogy a keresztény jövevények többképpen pártfogoltatva, a nemességhez fölvétetve, a magyarság megtérítésének voltak előmozdítói.

Így már a vezérek korában hatalmas törzsfők vették föl a görög ritus szerint való kereszténységet. Az emlékirat hívatkozik biboros Konstantinra, Theophanes és Skylitzes irataira, kik Bulcsu és Gyula vezérek keresztségéről emlékeznek. Hívatkoznak Ajtonyra, aki a szent Gellért életírása szerint Viddinben vette föl a keresztséget és görög kolostort épített a Maros mentén Keresztelő szent János tiszteletére. És azóta csakugyan a Tiszántúl vidéke lett a görög szertartású magyarság otthonává. Hogy azonban görög szertartásúak nemcsak a Tiszántúl éltek, azt bizonyítja Szent Istvánnak Veszprémben épített görög nőzárdája, melyet a saját, a neje, gyermekei és az egész haza üdvére alapított. I. Endre királyunk közvetlenül a skizma előtt 1046-ban emeltette Visegrád közelében az első általunk ismert szent Bazil-rendű monostort, görög szertartású szerzetesek részére. Helyesen következtet ebből az emlékirat arra, hogy hazánkban görög szertartású magyarság is volt. Hiszen 1095-ben e kolostorok fennállanak még, de nem kapni bennök görögül tudó embert olyat, aki a veszprémi zárda alapító levelét le tudná latinra fordítani. Mindössze Simon pécsi püspök tud még anynyit görögül. A többi szerzetesek tehát már benszülött magyarok, akik latinul nem tudnak, görö-

gül pedig legföljebb a misét tudják még olvasni. De az emlékirat fölteszi, hogy ezek magyarúl szolgáltak az oltárnál, csakhogy mint anynyi sok egyéb, ezek a magyar könyvek is elvesztek. Hisz a latin szertartás csakhamar kiszorította a görögöt, különösen a dunántúli és dunáninneni részeken. Az emlékirat különben hívatkozik a *Halotti beszéd*-re, mely tagadhatatlanúl nagyon emlékeztet a görög egyházi könyvek stilusára, úgy hogy a görög szertartású könyvek ismerőjére azt a benyomást teszi már első tekintetre, hogy valamely görög szertartású beszédgyüjteményből íratott ki. Ez a dolog eddig még tárgyalva tudtommal nem volt, bizonyítását ezúttal térszűke miatt kell mellőznöm.

Ettől az időtől azután 1204-ig nincs emlékünk, amelyből a görög szertartású magyarságra lehetne következtetnünk. 1054 július 16-án bevégzett ténynyé vált a keleti szakadás és így a görög ritus hazánkban a nehezen tűrt vallások színvonalára sülyedt. Akik Rómához hívek maradtak a magok keleti szertartásában, azok is a latin püspökök hanyagsága következtében szétzüllöttek, mint ezt III. Ince pápa 1204-ből írja, megróván úgy a latin püspököket, valamint a görög szertartású barátokat, akik nagyon fegyelmetlenek. A XIII. században alapítja Radó nádor a szávaszent-demeteri görög apátságot, kikötve, hogy ott görögök, magyarok és szlávok végezzék a szent szolgálatokat. Görög rítusú magyarságról tehát ez az első emlékezés, mit VI. Kelemen pápa idéz Vitus nyitrai püspökhöz írott levelében 1344 március 18-án.

Imre magyar király (1196—1204) III. Incze pápához levelet ír, melyben fölhozza, hogy a görögök kolostorai püspöki joghatóságot gyakorolnak. Egyesíteni kellene tehát őket és egy külön püspökség alá rendelni. Ez azonban nem sikerült. Mindöszsze az lett az eredmény, hogy 1215-ben a lateráni zsinat elrendelte, hogy a latin püspökök a Tisza vidékén élő görög szertartású híveknek a skizmától való elvonására, Rómához ragaszkodó papokat küldjenek, kik azok anyanyelvén végezzék az isteni szolgálatot, hogy őket a katholicismusban megtartsák.

Az 1241. évi tatárdúlásoktól a felső-tiszai görög katholikus magyarság szenvedett legtöbbet. A kipusztított vidékeken letelepülő szláv és egyéb elemek majorizálták a meggyérült magyarságot. A szlávok magokkal hozták templomi nyelvöket s az újonnan épülő templomokban már sem görögül, sem magyarul nem szolgáltak, hanem ó-szlávul.

A románok számára a Balk és Drág fivérek a máramaros-

megyei Körtvélyesen 1391-ben kolostort alapítanak, amely a konstantinápolyi patriarchától püspöki joghatóságot nyer. 1360 táján alapítja meg Koriatovics Tódor podoliai herceg a Munkács mellett fekvő Csernekhegyen a szent Bazil-rend nagyhírű kolostorát a maga ruténjei számára. Addig tehát, míg a románság és ruténség egyházi szervezetet nyer, a görög szertartású, kisebbségben levő magyarság minden szervezet nélkül marad.

A mohácsi vész után a görög szertartású magyarság által lakott vidék csaknem kivétel nélkül a törökök kezére kerül. A reformatio a görög ritusú magyarságot készületlenűl és szervezetlenül találja és természetes, hogy az egyházi magyar nyelv révén nem egy szabolcs-, szatmár-, zemplén- és biharmegyei hitközség fogadja be az új vallást.

1609-ben azonban Bocskay István Hajdú-Dorog, Hajdú-Nánás, Kálló, Hadház, Varjas, Vámos-Pircs, Vid és Böszörmény községekbe 9000 hajdút telepít le. E hajdúk nagy része görög szertartású székely drabantokból került ki. Ezek templomaikban ó-szláv meg román nyelvet is használtak, de beszélni egyiket sem beszélték, úgy, hogy már Bocskay szerette volna a hajdú-dorogiakat áttéríteni a protestáns vallásra, ettől azonban elállott. Nevezetes, hogy 1647-ben a rutének uniójához a hajdú-dorogiak csatlakozni nem akarnak. Inkább Tokajba járnak gyónni a görög keleti paphoz, aki görögül misézik, de magyarul prédikál és magyarul énekeltet. A görög keletiek már 1660 körül, hogy legalább a magyarságot eltérítsék a római uniótól, amelyet a szláv papok nagy ügygyel-bajjal keresztül hajtottak, missionárius papokat küldtek a magyarok közé, akik a functiókat magyarúl végezték.

De Camelis József munkácsi püspök (1690—1706) és testvére Izaiás szerzetes, hogy a magyarságot megtartsa az uniónak, megígéri, hogy kieszközli a magyar liturgiát, addig is elrendeli, hogy a prédikáció magyar vidékeken magyarul tartassék és hogy az énekek is lefordíttassanak. Ebben maga Izaiás jár elől jó példával.

A görög keletiek azonban még folyton agitáltak a magyar nyelvvel. Emiatt 1761-ben Olsavszky M. Mihály munkácsi püspök zsinatot tartat Szatmár-Németiben. E zsinatra nagy néptömeg gyült Szatmárra és Olsavszkynak csak magyar beszéddel sikerült a népet az uniónak végleg megtartani.

Ez időtől fogva a görög katholikus magyarság mind jobban erősödik, mind jobban öntudatra jut.

Bacsinszky András munkácsi püspök (1772—1809) magyarra több éneket lefordíttat, végül 1795-ben Kricsfalussy György, ungvári tanár, lefordítja a misekönyvet s azzal Bacsinszky püspököt névnapján megajándékozza. Ez időtől fogva a fordítások szakadatlan sorban követik egymást. A munkácsi püspökök jóakaró támogatása, vagy ha úgy tetszik, elnézése következtében e könyvek csakhamar kizárólagos használatba jutnak, úgy hogy magyar vidékeken az újabban épített templomokban már más nyelvű ének, mint magyar nem hallatszott soha.

4.

A mozgalom további története sokkal ismeretesebb a Farkas Lajos meg a Petrus Jenő könyveiből, semhogy itt bővebben részleteznünk kellene azt. Az 1868-iki hajdudorogi kongresszusnak a magyar liturgiára vonatkozó határozatait 52 község tette magáévá. A dolog azonban nehezen haladt előre. A kormányok közönye, a latin egyháziak féltékenysége, a szláv és román sajtó ellenséges magatartása nagy akadályai voltak az ügynek. Végül 1896-ban, mikor a görög katholikus magyarok dorogi küldöttsége a fővárosban járt, hogy azután a primáshoz menjen, a hajdudorogi lelkész itt magyar misét mondott az egyetemi templomban, úgy, mint azt otthon már itt-ott száz éve teszik. Ez a liturgia a maga ősi formáival amily szép, éppen oly meglepő is volt. Sokkal meglepőbb, semhogy azt Rómába be ne jelentsék. Be is jelentették, mihez képest a Congregatio Officii 1896. októberében a magyar misét egyszerűen betiltotta, s elrendelte a magyar szerkönyvek elégetését. Ennek a rendeletnek azonban eleget tenni nem lehetett. Az eperjesi és munkácsi püspökök nem csak hazafiságból cselekedtek, mikor e rendelet végrehajtását nem szorgalmazták, hanem egyenesen Róma érdekében jártak el.

Mikor Magyarországon törvény védi a szláv és román nyelvek istentiszteleti jogosultságát, akkor határozzon bármely kongregació amit akar, a magyar nemzet nem fogja soha megtűrni, hogy éppen a görög katholikus magyarság nyelve proscribáltassék és Magyarország törvényes oltalma alatt, az állam brachiális assistentiája mellet megégettessenek a magyar szerkönyvek. A nép közt ez hallatlan forrongást idézett volna elő, megújult volna a görög keleti egyházba való átmenet eszméje és a magyar nemzet oly elkeseredéssel védte volna Rómával szemben az ügyet,

amelynek végeredménye bizonyára sokkal több kárt okozott volna a római egyháznak, mint az, ha a magyar nyelvet a görög katholikus magyar templomokban megtűri.

E bajok elhárítására alakult meg 1898. június 20-án a gör. katholikus magyarok országos bizottsága, Szabó Jenő főrendiházi tag elnöklete alatt, kinek bámulatos kitartása, önfeláldozó tevékenysége és áldozatkészsége az ország görög katholikus magyarságát egy szilárd erkölcsi testületté egyesítette, szervezte és mindenkorra megerősítette. Három hónap alatt 137,000 férfi jelentette be csatlakozását a programmhoz, mely példátlan loyalitással kimondja, hogy nemhogy a román vagy ruthén hívek istentiszteleti nyelvét akarná megbolygatni, hanem éppen amazok jogaira támaszkodva, küzd a maga jogainak elismertetéseért.

A mozgalom betetőzése a római zarándoklat volt, mely ez évi március hó 4-én 500 tagból állva, a munkácsi és eperjesi püspökökkel élén járult a pápa elé, hol Vályi János dr. eperjesi püspök tolmácsolta a görög katholikus magyarság hódolatát és átnyújtva a memorandumot, tolmácsolta a görög katholikus magyarság kérelmét, mely tehát most Rómában tanulmányozás és elintézés tárgya lesz.

5.

Tájékozásúl azoknak, kik a görög katholikus magyarság lakóhelyeit nem ismerik, fölsoroljuk itt azon anyaközségeket, amelyekből a görög katholikus magyarok e mozgalomhoz csatlakoztak. Ezek:

I. *Szabolcs:* Ajak, Bács-Aranyos, Balsa, Bíri, Buly, Bököny, Gelse, Gyulaj, Hugyaj, Kálló-Semjén, Karász, Kis-Léta, Kótaj, Levelek, Mária-Pócs, Nagy-Kálló, Napkor, Nyíregyháza, Nyír-Bakta, Nyír-Lugos, Nyír-Mada, Nyír-Pilis, Oros, Ó-Vencsellő, Pazony, Piricse, Thass, Timár, Tisza-Büd, Tornyos-Pálcza, Új-Fehértó.

II. *Zemplén:* Bodrog-Olaszi, Bodrog-Szerdahely, Dámócz, Kis-Dobra, Lelesz-Polyána, Mező-Zombor, Sáros-Patak, Sátoralja-Ujhely, Szalók, Szerencs, Tokaj, Tolcsva, Zemplén-Agárd.

III. *Hajdumegye:* Hajdu-Böszörmény, Hajdu-Dorog.

IV. *Szatmár:* Derzs, Gebe, Fábiánháza, Hodász, Jánk, Nagy-Dobos, Nagy-Peleske, Nyír-Császári, Ó-Pályi, Parasznya, Sárköz-Ujlak, Száraz-Berek, Szatmár-Németi.

V. *Ung:* Csicser, Mátyócz, Palágy.

VI. *Ugocsa:* Bökény, Kökényesd, Tisza-Ujlak, Tur-Terebes, Salánk.

VII. *Bereg:* Beregszász.

VIII. *Máramaros:* Rónaszék.

IX. *Abauj:* Abauj-Szántó, Barkó, Boldogkő-Váralja, Csobád, Garadna, Homrogd, Kassa, Kétty, Orosz-Gadna, Szeszta, Sziget-Bölcse, Szolnok, Ujváros, Falucska.

X. *Borsod:* Felső-Zsolcza, Görömböly, Hejző-Keresztúr, Mucsony, Sajó-Pálfalva, Sajó-Szöged, Viszló.

E tíz megye görög katholikus magyarsága a munkácsi és eperjesi egyházmegyékhez tartozik, melyekből a felsoroltakon kívül még mintegy 15 vegyes ajkú egyházközség is csatlakozott.

A nagyváradi egyházmegyékből Makó, Nyír-Acsád, Nagy-Károly, Porcsalma, Csegöld és Nagy-Várad úgynevezett ruthén parochiái csatlakoztak a mozgalomhoz, míg a szamos-újvári egyházmegyéből csak Szatmár.

6.

Látnivaló e kimutatásból, hogy a görög katholikus magyarság elég nagy területen lakik és eléggé számos arra nézve, hogy érdekei figyelemben részesüljenek. Hozzá kell adnunk, hogy Erdélyben a balázsfalvi egyházmegyének szintén vannak magyar hívei, különösen a székely megyékben. Ezek azonban a mozgalomhoz nem csatlakoztak, talán azért, mert már a román nyelvet is megértik, vagy mert magukat románoknak vallják, anélkül, hogy valóban azok volnának.

Az országos bizottság a memorandumhoz kiválóan sikerült és nagy gonddal készített térképeket is mellékelt, melyek föltűntetik a csatlakozott hitközségeket is. A hívek összes aláírásait pedig díszesen bekötve fölterjesztette a szentszéknek, eredetiben örök cáfolatáúl azon állításnak, hogy görög katholikus magyarság nincsen.

Az emlékirat azután szertartástani és egyházjogi alapokon vitatja meg a magyar liturgia föltétlenűl szükséges voltát. Végezetűl tíz pontban az összes föltehető ellenvetéseket megcáfolja.

Látni való, hogy a bizottság mindent megtett, amit tennie kellett és Szabó Jenő nagyon szép lapot irt be a magyarság küz-

delmeinek történetébe, emléket állítva magának minden görög katholikus magyar lelkében.

Kérdés azonban, hogy Róma hogyan intézi el a dolgot. A magyar nemzetnek ezt figyelemmel kell kisérnie. A vatikáni nagykövetünknek, Revertera grófnak, jó volna megmondani, hogy Magyarországban a kérelem megtagadása nagyon, de nagyon veszélyes volna úgy az ország belbékéjére, valamint a katholikus egyházra nézve.

Mi azt hiszszük, hogy az a magyar nyelv, melyen énekelve görög katholikus magyarjaink szent Péter templomába bevonultak, nem fog onnét kiűzetni többé soha. A magyar nemzetnek, a magyar kormánynak, a magyar diplomatiának meg kell találnia a módját, hogy a görög katholikus magyarságnak a maga oltárnyelvéhez legyen anynyi joga, mint amenynyi joga van a magyar törvények uralma és oltalma alatt a hazai görög szertartású szlávoknak. A magyar sajtó pedig ne emlegesse minduntalan a ruthének és románok magyarosítását, mint a magyar liturgia eredményét, mert ezzel csak kihívja a reakciót, és pedig alap nélkül. A magyar liturgia a görög katholikus magyarságnak életadó eleme, életszükséglete, de nem hatalmi, elnyomó eszköze. A magyarosítás eszközéül nem a templomot, hanem a társadalmat, a kulturát és a nemzetgazdaság józan elveit kell választani. Nem szabad azonban felednünk, hogy a görög katholikus magyarság ügyének bukása mindenkor nemzeti szégyen maradna, melynek megtörténnie nem szabad. Az ó-szláv nyelv nem halt meg, csak aluszik; egy nemzeti szerencsétlenség ha föltámasztja, örök életet fog élni.

Hierotheus.



Az Emlékkönyvről.*)

Emlékkönyv a görög szertartású katholikus magyarok római zarándoklatáról. *Kiadja a gör. szert. kath. magyarok országos bizottsága. Budapest, 1901. Fólió, 206 old., a görög katholikus magyarság elterjedését feltüntető két térképpel és számos igen szép képpel.*

== *Hittudományi Folyóirat 1902. 428—435 l.* ==

A magyar kereszténység kilencszázados évfordulójának számos kimagasló tényei közül talán egyetlenegy sem volt oly megható, mint a görög katholikus magyarok római zarándoklata. Négy évvel előbb, a pogány ősök honfoglaló tényének ezredéves ünneplése alkalmával, elkövették azt a hibát, hogy pápai megerősítés nélkül majdnem egy évszázadon át folytatott liturgikus gyakorlatuk bemutatása céljából Budapesten, az egyetemi templomban, tüntetőleg magyar nyelvű szentmisét tartottak, ami a

*) Ösmeretes, hogy régibb időben a hazai római katholikus klérus és sajtó a görög kath. magyarság mozgalmát bizalmatlansággal, sőt egyenest idegenkedéssel nézte.

Nagyot változott a dolog azóta, ahogy a mozgalom élére a Budapesten levő Országos Bizottság állott. Azóta a gör. kath. magyarságnak semmi oka sincsen a panaszra a latin szertartásuakat illetően. Úgy hisszük tehát, hiányos volna ez a gyűjtemény, ha erről az örvendetes fordulatról itten tanuságot nem tennénk.

Az e tárgygyal rokonszenvesen foglalkozó sok katholikus sajtóközlemény közül itt a *dr. Kiss János* pápai kamarás, egyetemi tanár szerkesztése alatt álló *Hittudományi Folyóiratból* azért vettük át a fentebbi cikket, mert ez az ősmertetés szerzőnknek azzal a művével foglalkozik, amelyre ez méltán a legbüszkébb lehet.

világi sajtónak keresve-keresett alkalmat adott arra, hogy politikai tőkét csináljon a szegény ó-hitű magyarok hitéletéből s ez által Rómát arra kényszerítette, hogy a gyakorlatot abususnak minősítse s azt egyszer s mindenkorra betiltsa. A munkácsi és eperjesi püspökök mindent elkövettek, hogy Rómát legalább a végrehajtás tekintetében enyhébb eljárásra bírják, de midőn a hívők látták, hogy a rendelet végrehajtása egyes hitközségekben tényleg kezdetét vette, nagy forrongás támadt közöttük. Különösen a két egyházmegye világi intelligenciája, mely eddig a liturgikus gyakorlat türt volta miatt majdnem a teljes hitközömbösségnek engedte át magát, — most tudatára jutott kötelességének. Először is a tiltó rendeletet helytelen információknak tulajdonította, amelyet egyházi törvényeink szerint meg lehet föllebbezni *ad papam melius informandum.* Másodszor, midőn a papság kezét, mely eddig a liturgikus gyakorlatot kitelhetőleg istápolta, az egyházi fegyelem által lekötve látta: arra támaszkodott, hogy az egyházi történelem nem kevés számban ismer oly eseteket is, amelyekben az apostoli szentszék egyszerű laikus hívők kezdeményezésére hozott fontos határozatokat. Harmadszor belátta az intelligencia, hogy a balázsfalvi román egyházi provincia kihasítása helytelen útra terelte a magyar liturgikus mozgalmat, mert nem csak a politikai térre vitte át a liturgia kérdését, hanem ezenfölül a különben sem nagyszámú görög katholikus magyarságot még meghasonlásba is hozta egymással, mert míg az egyik rész egy külön magyar püspökség fölállítását követelte, addig a másik rész nem akart kiválni a régi munkácsi, illetve eperjesi egyházmegyei kötelékből. Belátta tehát az intelligencia, hogy a magyar liturgia ügyét csakis a két pártra szakadt ó-hitű magyarság egyesítése mellett és csakis egyházi úton, a jelenlegi egyházmegyék kereteinek bolygatása nélkül lehet dülőre vinni.

A forrongás arra vezetett, hogy 1898. évi június hó 20-án Szabó Jenő főrendiházi tag elnöklete alatt megalakult a görög szertartású katholikus magyarok országos bizottsága. Szabó Jenő az első görög katholikus világi férfiú, aki Ő Felsége kegyelméből bejutott a főrendiházba s kinek a közgazdasági, különösen a vasúti téren országosan ismert neve alkalmas volt arra, hogy a magyarajkú hívőknek mindkét árnyalatát zászlója alatt egyesítse.

Az országos bizottság a föntebb előadott elvek alapján kidolgozta s megállapította programmját, azt szétosztotta a ma-

gyarajkú hívők közt és szeptember 15-ére kitűzött záros határidő alatt csatlakozásra híván föl azokat, a legszorgosabb nyári munkaidőbe eső két és fél hónap alatt elérte azt, hogy 113 anya- és 568 fiókegyház 134.527 lélekszámmal csatlakozott programmjához. Megküldte az országos bizottság a csatlakozási fölhívást a hivatalos statisztika szerint 70.000 lélekre becsült erdélyi magyarajkú hitközségeknek is, ezek közül azonban egyetlenegy lélek sem küldte be csatlakozási nyilatkozatát, ami legjobban bizonyítja, hogy az országos bizottság az agitációnak semminemű eszközéhez nem nyúlt, hanem csakis a csatlakozási fölhívások szétküldésére és a beérkezett csatlakozások regisztrálására szorítkozott. De még így is nemcsak a munkácsi és eperjesi egyházmegyék magyarságának tömege, hanem a Királyhágón inneni román egyházmegyékből is több hitközség, névszerint pedig a nagyváradi egyházmegyéből: ***Makó, Apátfalva, Nyir-Acsád, Nagy-Károly, Porcsalma, Pátyod, Csegöld és a nagyváradi*** (helytelenül úgynevezett) ruthén hitközség, — a szamosújvári egyházmegyéből pedig *Szatmár*, együtt 6758 lélekszámmal csatlakoztak az országos bizottsághoz. Viszont ugyanezekből az egyházmegyékből, 2920 lélekszámot képviselő nehány oly hitközség, melyek 1868-ban csatlakoztak volt a hajdúdoroghi magyar püspökség eszméjéhez, névszerint: *Szent-Miklós, Kis-Újmajtény, Ér-Kenézd, Kakad* és *Nagy-Léta*, — ezúttal nem jelentették be csatlakozásukat. Nevezetes, hogy már ezzel az alkalommal száznál több egyházi férfiú is csatlakozott a mozgalomhoz, köztük a magyarországi szent Bazil-rend provinciálisa; később pedig a püspökök megengedték, hogy az illető magyar vidékek főesperesei és más kiválóbb egyházi férfiak beléphessenek magába az országos bizottságba is.

Az országos bizottság mindjárt első ülésében elhatározta, hogy az eddigi liturgikus gyakorlat jóhiszeműségét és a magyar liturgia jogosúltságát a görög katholikus egyházban, külön részletes emlékiratban fogja kifejteni s ezt az emlékiratot, lehetőleg a munkácsi és eperjesi püspökök vezetése alatt, tömeges zarándoklat útján fogja a Szentatya lábaihoz letenni. *Vályi János* eperjesi és *Firczák Gyula* munkácsi püspökök az országos bizottság kérelmére ezt a szándékot közös fölterjesztésükben készséggel bejelentették a római szentszéknek, még pedig azzal, hogy a zarándoklatot személyesen óhajtanák vezetni, mire Rómából két külön leiratban, melyek egyikét 10.255 jegyzőkönyvi szám alatt és 1899 szeptember 26-iki kelettel *Ledochowsky* bíboros, mint a „Santa con-

gregazione de propaganda fide per gli affari di rito orientale" elnöke, a másikat pedig 52.290 szám alatt és 1899 szeptember 30-iki kelettel *Rampolla* bíboros államtitkár írta alá, az a válasz érkezett, hogy ha a bejelentett zarándoklat tényleg megtartatik, úgy az, illetve az országos bizotság Ő szentsége által fogadtatni fog s az Emlékiratot átadhatja az illetékes kongregációnak, amelynek részéről az *komoly és beható megfontolás* tárgyává fog tétetni, azonban a kérelem kényes természetéhez képest nem ajánlatos, hogy a püspökök mint vezetők vagy társak a zarándoklattal jöjjenek.

Időközben a XX. századba átlépett kereszténység megünneplésére, mely összeesett a magyar kereszténység kilencszázados évfordulójával kitűzetett a szent év. Az országos bizottság — *Vályi János* eperjesi püspök tanácsára — belépett az „Obsequium Solenne Jesu Christo Redemptori et eius Augusto Vicario exeunte saeculo praesenti, ineunte venturo" cím alatt világszerte alakúlt keresztény katholikus szövetségbe s ezáltal a Szentatya előtti hódoló megjelenést tűzvén ki a zarándoklat főcéljáúl, lehetővé tette, hogy a püspökök is a zarándoklattal menjenek. Nyilt kérdés maradt természetesen az, hogy a magyar oltári nyelvet kérelmező emlékirat, a zarándoklatnak Rómában időzése alkalmával ki által és kinek s vajjon a püspökök jelenlétében, sőt azok pártfogó szavaival, avagy pedig e nélkül lesz-e átnyujtható?

Erre a kérdésre a Szentatya főkamarása, Mons. *O. Caghiano de Azevedo,* Vályi püspök úr írásbeli bejelentésére, mely szerint a zarándoklat 1900. évi március 6., 7., 8. és 9-én fog Rómában tartózkodni, a püspök és az országos bizottság bizalmi emberének azt a szóbeli választ adta, hogy Ő szentsége egészségi állapotához képest a zarándoklat *vagy* külön kihallgatáson fog fogadtatni s ez alkalommal úgy a hódolati aktus, mint a magyar oltári nyelv engedélyezésére vonatkozó emlékirat előterjesztése is elvégezhető; *vagy* pedig a zarándoklat más, egyidejüleg Rómába érkező zarándokokkal együttes fogadtatásban részesül, az emlékirat előterjesztésére pedig valamely alkalmas mód fog megállapíttatni.

A megoldás pedig az lett, hogy a közel 500 főnyi görög katholikus magyar zarándoklat, körülbelül hasonló számú franciával és sziléziai lengyellel, a szent Péter-templom hajója fölött fekvő Aula delle Beatificazioni nevű kápolnában fogadtatott Ő szentsége által és a Szentatya legszemélyesebb engedélye alapján *Vályi János,* mint rangban idősb püspök, a következő szavakkal

nyújthatta át a *Roskovics Ignác* festőművész ecsetével gyönyörűen földíszesített emlékiratot a Szentatyának.

„Insuper tamen hac solemni occasione nos utriusque dioecesis episcopi humillime supplices, et ad pedes Sanctitatis Vestrae profundissime provoluti, non dubitamus libellum memorialem opera commissionis regnicolaris Hungaricae adornatam, in quo humillima petitio de usu linguae Hungaricae apostolica auctoritate in s. liturgia concedendo continetur, nomine praesentium peregrinorum et absentium, qui universim plus quam ducenta millia numerantur, graeci ritus catholicorum Hungarorum Sanctitati Vestrae filiali homagio praesentare, atque eundum libellum ad altissimam beati Petri, Principis Apostolorum Cathedram deponendo, ardentissimis Sanctitatem Vestram precibus exorare, ut ad libelli huius rationum momenta benigne respicere, tot christifidelium spiritualibus indigentiis paterne succurrere, *iusta eorum vota et desideria* clementissime exaudire, atque usum linguae Hungaricae in cultu divino summa apostolica auctoritate adprobare et sanctificare velit."

Ezzel expiáltatott az a fegyelmetlenség, melyet 1896-ban a tüntető magyar misével elkövettek s egyúttal a magyar liturgia ügye az egyedül illetékes fórum döntése elé bocsáttatott. Bármi legyen azonban az eredmény, a görög katholikus magyaroknak ez a hősies zarándoklata, a magyar katholikus egyház történetében nem fog nyom nélkül maradni. A zajló tenger, az olasz földön ebben az évszakban 20 év óta nem tapasztalt zord időjárás stb. súlyos megpróbáltatásoknak tették ki óhitű magyarjainkat, de a legsúlyosabb az volt, hogy a római tartózkodás utolsóelőtti estéjéig kétséges volt, hogy vajjon sikerülni fog-e a Szentatya színe elé jutniok. Mindezeket a megpróbáltatásokat hősiesen eltűrték, a szent Márta nevű szeretetház étkezőjében püspökök, urak és köznép együtt étkeztek, az előírt templomi búcsúkat a közönség és az egyházi sajtó egyhangú elismerése szerint a legnagyobb ájtatossággal végezték, szorongó lélekkel bevitték az óhitű magyar egyházi énekeket szent Péter templomába, fényes katonai rendben vonúltak föl a Scala Regián a fogadtatásukra kitűzött kápolnába, a Szentatya megjelenésekor és a memorandum átnyújtásakor fölhangzó üdvrivalgásaik láthatólag meghatották magát a Szentatyát is, aki úgy a püspököknek adott válaszában, mint később, az utolsó közös vacsorán résztvett képviselője által is kifejezést adott meg-

elégedésének. Bizonyára csak a zarándokok példás magatartásának köszönhető, hogy nemcsak a Szentatya fogadta őket kitüntető módon, hanem az emlékirat előterjesztésének kérdése is a lehető legkedvezőbb megoldást nyerte.

Mindez szépen meg van írva az előttünk fekvő *„Emlékkönyv“*-ben, melyhez a Szentatya elé terjesztett Emlékirat és ennek mellékletei, köztük a görög katholikus magyarok álal lakott községekről két térkép is, mellékelve vannak és amely Emlékkönyvnek különösen „Róma“ című fejezetét senki sem fogja meghatottság nélkül olvashatni. Az országos bizottság nagyon meg lehet elégedve az Emlékkönyv fogadtatásával, sőt elérte azt a legfőbb elégtételt is, hogy *XIII. Leó pápa* Ő szentsége *Vaszary Kolos* bíboros-hercegprímás útján apostoli áldását küldötte azoknak, akik az Emlékkönyv szerkesztése körül közreműködtek.

Az Emlékkönyvnek legfőbb érdeme, hogy a köztudatba hozta át azt, amit eddig csak a beavatottak tudtak: hogy t. i. a magyar liturgia nem a nemzetiségi motivumoknak az egyházba való bevitelét, hanem éppen ellenkezőleg az abszolút kormány által a görög katholikus egyházba bevitt annak a nemzetieskedő iránynak, mely a vallást mindenáron öszsze akarja keverni a nemzetiséggel, kiküszöbölését és a munkácsi ős egyházmegyében egészen 1855-ig tényleg fönnállott *status quo ante* helyreállítását jelenti. A cél t. i. az, hogy a görög katholikus egyházban a magyar nyelv az ó-szlávval és románnal egyenjogosíttatván, a görög szertartás eltérő természetének figyelembevételével minden görög katholikus egyházmegyében különbség nélkül ugyanaz legyen a helyzet, mint a latin egyházmegyékben: hogy t. i. a szertartás természetéből folyó, illetve az egyházmegye egysége által esetleg követelt korlátokon belül, minden hívő a maga anyanyelvén imádhassa és tisztelhesse Istenét.

Az Emlékkönyv közvetlen hatását pedig abban látjuk, hogy már-már latin szertartású kiváló egyházi férfiaink is behatóan kezdenek foglalkozni úgy a görög szertartás *terra incognitájával*, mint a korábbi időkben magyarellenes irányban megindúlt egyházi uniónak hazafias magyar nemzeti irányban való folytatásának eszméjével is. Az országos bizottság emlékkönyvén kívül erre leginkább *Petroniusnak* figyelmet keltett röpirata adott alkalmat, mely által ösztönözve, dr. *Rainer Lajos* esztergomi prelátus-kanonok igen beható és tárgyilagosan szép tanúlmányt tett közzé a „Katholikus Szemle“ folyó évi január havi füzetében, melyre ugyancsak a

„Katholikus Szemle" februári füzetében *Melles Emil* szatmári főesperes adott rövid, de érdekesen tájékoztató feleletet.

A zarándoklat óta két év telt el s talán jó jelnek vehetjük, hogy Róma az emlékiratra még mindeddig nem adott feleletet. A dolog kétségtelenül nagyon beható és alapos megfontolást igényel, mert arról van szó, hogy kétszázezer magyar hívő lelki üdve öszszehangzásba hozassék az anyaszentegyház egyéb nagy érdekeivel.



Egy keleti katholikus magyar egyházmegye felállításáról.

Hazánk 1868. évi 102. sz.
Szerző neve alatt.

Magyarországot egy bajor író gazdasági szempontból a közvetítés nélkül való ellentétek hazájának nevezi; de ha ez a derék nemzetgazda gabonatermelési viszonyaink helyett társadalmi és valláserkölcsi állapotunkra fordította volna figyelmét, bizonyosan ezen a téren is igazoltnak találta volna amaz itéletét.

Érdekes és tanúlságos lehet ezeknek az ellentéteknek vizsgálata mindkét téren s egy kitünő tollnak talán nem volna hálátlan dolog; de nem kevésbbé csodálatosak azoknak némely végső eredményei, amint gazdasági és szellemi mozgalmaink két kiváló gyüjtőjében, a fővárosi piacokon és — sajtóban észlelhetők, ha mindjárt a felületes szemlélő előtt *okaikban* föl sem is tűnnek. Amint például elég sajátszerű s csak a kellő közvetítés hiányából magyarázható, hogy Máramaros némely becses hegyi terménye a budapesti piacon ugyanolyan, gyakran messze külföldről jövő árú által pótoltatik: szintolyan ellentétnek, vagy ellentmondásnak látszik, hogy míg Ausztria vallási küzdelmeit lapjaink a legnagyobb figyelemmel kísérik, addig az a mozgalom, amely közelebb (e hó 16-án) a *Hajdúdoroghon* tartott népgyűlésre vezetett, s amelynek célja: a hazánkbeli gör. kath. magyarság részére különálló egyházi (püspöki) megyének constituálása, alig találkozott azokban némi visszhanggal.

Ilyen és hasonló tüneményekért a sajtót szemrehányás nem

érheti. Meglehet, hogy a kérdéses népgyűlés sem eléggé imponáló zajjal, sem érdekes látványokkal színpadra nem hozatott s talán egész lefolyása nélkülözte a szenvedélyes jeleneteket. Mindezt e sorok írója nem tudja, mert nem volt jelen; de kétségtelen az, hogy ha ama görög katholikus magyarság kitünő képviselőkkel — közvetítőkkel — bírna a sajtóban, ezek olyan népszerűvé tették volna már ügyét, hogy a szerény hajdúváros zavarba jött volna, nem tudván, hogyan láthassa el a fővárosi nagy lapok riporterjeit?

Legyen szabad egy igénytelen szóval pótolni a ragyogó toll hiányát. Én olyan fontosnak ítélem e tárgyat, hogy egészen indokolva látnám a sajtó felszólalását, ha mindjárt ennek szerepe az egyszerű scrutinium feladatára szorítkoznék is. Nem lehet ugyan azt állítani, hogy egy görög katholikus *magyar* egyházmegye felállítása által (úgy tudom) kétszázezer lélekkel szaporodnék a magyar népcsalád; de annyi egész bizonyossággal mondható, hogy ugyanennyi honpolgár, a műveltebbeket véve csak ki, szabadíttatnék fel azon nyomorúságos amphibialis helyzetből, hogy midőn nemzetiségét kérdezik, nem tudva azt elválasztani vallásától, magát orosznak, oláhnak, vagy csak habozva és kétkedve mondja magyarnak.

A dolog ugyanis úgy áll, hogy a keleti (görög) egyházban elvileg a nép nyelve lévén oltári nyelv, ha ez az elv következetesen vitetett keresztül, vallás és nemzetiség kölcsönös ismérveivé lettek egymásnak. Természetes azonban, hogy ilyen elvet a legutolsó hitsorsos tűzhelyéig keresztülvinni nem lehet. Marad tehát mindíg némi kisebbség és ez lehet már kezdettől fogva jelentős, vagy válhatik idővel ilyenné részint úgy, hogy másajkú szomszédok keresik fel a vallási közösséget, vagy a rokonajkúak egy része más nemzetiségbe olvad. A fogalomzavart, amely ebből támad, nem szünteti meg az uralkodó és bevett vallásokról szóló törvények bármily szabatos terminológiája sem; a házi tűzhely körül vallásában orosz és oláh marad az egyik éppen úgy, mint a másik pápista vagy kálvinista. Ünnepélyes alkalmakkor minden csak némileg művelt ember, a törvényes kifejezésekkel él. De az emberi élet legnagyobb része köznapi jelenetekben telik el s azokban, ha kérdezik, a legjobb magyar ember is vallására nézve orosznak, oláhnak mondhatja magát; sőt restelli minduntalan az ünnepélyes „görög katholikus" jelzőt használni, éppen úgy, mint nemzetiségére nézve nem élne azzal a körülírással, hogy „én az uraltai néptörzshöz tartozó magyar nemzet tagja vagyok."

Az így támadó fogalomzavart maga az érdekelt fél már csekély műveltséggel, de más csak különös vallási tanúlmány után küzdheti le. Így azután — elég csodálatos, de tény, hogy a Hajdúság, Szabolcs, Szatmár és más vidékek katholikus magyar köznépe nem csak saját képzelődésében, de az ottani másvallású nyelvrokonok szemében is: orosz, oláh! Hiszen a köznéptől csak nem várhatjuk, hogy a hármaskereszttel jelzett templomot „görög katholikus"-nak nevezze az egyszerű orosz vagy oláh helyett és viszont bármely értelmes ember sem fogja magára venni az e részben való tudákos különböztetés ódiumát.

Én részemről nem ismerek elnézést azon bárgyú korcsmahősök iránt, akik savanyú bor mellett provokálják azokat, akikben — joggal, vagy nem, mindegy — egy csepp nem magyar vért sejtenek s gúnyszavakkal illetik; azt hiszem, hogy ezek sokkal többet rontanak a nemzetiségek közti egyetértésen, mint építenek a díszlakomákon tartott testvérülési frázisok! Olyanokul tekintem őket, mint egy jó kormány rossz hivatalnokait: képeseknek tönkresilányítani a nagy nemzeti egység nemes intencióit. És fájdalom, magam ismerek nem egy tanúlt embert, akiket ezen félkegyűek nemtelen bosszantásai üldöztek ki a magyarságból s ma már nem szégyenlik — amit magában véve szégyenleni nem is lehet — sőt fennen hordják a *reájuk bújtatott* nemzetiséget, melynek csúfolásával ama szégyenpírszomjas élchősök igazán a falra festették az ördögöt.

És képzeljenek önök egy magyar születésű, érzésű ifjat vagy idősbet, aki olyan társaságba megy, ahol vallását, amely éppen görög katholikus, ismerik. Ott, ha csak egyáltalán a tréfa határai közt nem marad a dolog, nyilván és csalhatatlanúl hosszas filippikákat fog hallani a nemzetiségiek ellen, oldalvágás vagy egyenes kapacitáció alakjában. Nem csömörletes-e ez? De én azt hiszem, hogy nemcsak egyes emberekben szülhet elkeseredést, hanem káros hatása olyan nagy lehet, mint általában azon fogalomzavaré, amelyről szóltam.

Tréfát mondok. Ha például egy non putarem nyakunkra hozná Szent-Pétervárt: ugyan hány „magyar-orosz" (így szoktuk ezt most mondani) maradna meg makacsúl ezen amphibialis mivoltában? Az 1851-iki népösszeírás juttatta ezt a tréfát eszembe, amikor is a mi magyar oroszaink közül (ilyen öszvér nemzetiségi rovat az illető táblázatokban hiányozván) bizony nem tudom, hányan maradtak meg a magyar serpenyőben? Csak ne tekintsük az

embereket a megpróbáltatásokra nézve kivételesen szilárdaknak s ne hagyjunk hátsó ajtót a „ha akarom vemhes, ha nem akarom nem vemhes" nemzetiségnek. Legyen mindenki az, ami; magyar vagy orosz, mindkét esetben pedig jó hazafi.

Egy sajátszerű, csak a mi gör. kath. magyarjaink közt uralkodó retrospectiv ábrándról teszek itt említést, amely megérdemli, hogy legalább ne gúnyoltassék. Mi ugyanis úgy hisszük, hogy Magyarországra nézve a legelőször utat tört keleti szertartás megtartása a tényleges alakúlásnál sokkal előnyösebb helyzetet teremtett volna, mivel az egyházat a nemzetiség apostolává, sokszorozójává avatta volna föl, anélkül, hogy kockáztatta volna a nemzetnek a szomszéd népek melletti békés fennállását.

Senki sem igényel ezen okoskodásnak bővebb méltatást, mint amelylyel magunk jellemeztük, hogy t. i. az nem egyéb, mint viszszatekintő ábrándkép. Mindenesetre azonban azt kérdezhetnők, hogy vajjon egy sajátlag magyar keleti egyháznak, habár csak egyetlenegy püspökségben való constituálása nem bírna-e éppen nemzetiségi szempontból is némi hívatással? Igaz, hogy elmultak azok az idők, amikor különböző népfajok egyetlen nemzetiségbe olvadtak össze. Ma mindenik nemzetiség féltékeny önmagára s ez nagyban és egészben biztosítja a statusquot. De a magyar fajnak éppen kedvezőtlen számaránya miatt nem szabad kevésre becsülni a bármily csekélymérvű elszigetelt részek öntudatos fölébredését és jogos kívánalmait sem.

Ami már most az új egyház szervezési akadályait illeti: örömest hiszem, hogy ilyenek a nem magyarajkú hitsorsosok részéről támasztatni nem fognak. Hiszen az ugocsai orosz nemzetiségbeliek programmja*) is, amely különben olyan kellemetlen szenzációt okozott, azt a kívánalmak sorába helyezte. Különben is szentül meg vagyok győződve a nemzetiségek közti engesztelődés jövőjéről, mert az idő, amely a polgári egyenlőség alapján a jólétet fokozni fogja, egyszersmind mérséklendi is a még túlzott igé-

---

*) *Az ugocsai orosz ajku nép kivánalmai.* Egész ívnagyságú röpirat kéthasábos szedéssel: baloldalon orosz- (és pedig határozottan *nagyorosz*), jobb oldalán pedig magyar szöveggel, azonos tartalommal. A kivánalmak az orosz nyelv elismerését kérik a következő pontokban: 1. Az országos nyelvre nézve. 2. A megyékre. 3. Az egyházra. 4. A nevelési ügyre. 5. A nemzetiségre. 6. A hűbériségre nézve. A 3 oldalán egészen benyomtatott egy ívnyi nyomtatványon sem a nyomtató műhely (Jäger Károly, Ungvár), sem aláirók nincsenek.

nyeket. Az alakítandó magyar egyház értelmesebbjei mindenesetre örömest elvállalnák maguk körében a közvetítő szerepet, amelyre vallási rokonságnál fogva hívatvák: nehogy ezen olyan kényes téren is fennálljanak vagy még szerencsétlenségre inkább élesbedjenek azon ellentétek, amelyekre igénytelen soraim élén utaltam.

Egyik további nehézség talán a római szentszék fóruma előtt volna leküzdendő, amely úgy állásánál, mint hagyományainál fogva minden újítást mélyen átgondol, mielőtt helyeselne — ha ugyan a magyar keleti szertartás szentesítése újításnak volna nevezhető. Igaz, hogy a keleti egyházban a nép nyelve képezi az oltári nyelvet, de mégis várható azon ellenvetés a római szentszék részéről, hogy ez kivételes és tovább nem terjesztendő privilégium. Én azonban azt hiszem, hogy az összes magyar főpapságnak, ha rokonszenvét megnyernénk, sikerűlne elhárítani ezt az akadályt.

Hátra volna még a püspökség javadalmazása. A görög egyesülteknek az újraegyesülési föltételek szerint joguk volna püspöküket szabadon választani; de ez a fejedelmi donációval kiment a gyakorlatból és vissza is csak úgy volna állítható, ha a püspöki udvar eltartásáról maga az illető egyházmegye gondoskodnék, ami természetesen nem érhetné el egy püspökség javadalmazására nézve a nálunk fennálló igényeket. Valószínű, hogy a választási jog felelevenítése a római szentszéket is vonakodóbbá tenné. Legyen tehát egyszerűen idevetve: hogy nem volna-e célszerű, ezen püspökség javadalmazását az államkincstárra róni úgy, amint ez már más országokban is van.

Igénytelenségemnél fogva semmi számítást nem teszek arra, hogy valaki, akinek nézeteivel netalán találkozni szerencsés lettem volna, becses véleményét ezen szerény sorok mellé kapcsolja; nem tagadhatom azonban el, mennyire örömömre szolgálna megismerkedni mások vélekedésével is e tárgy fölött a sajtó útján, amelyet én igénybe venni bátorkodtam.



Kérelem a magyar sajtóhoz.

Megjelent 1902. novemberében az összes magyar napilapokban.

Szabó Jenő főrendiházi tag, mint a gör. kath. magyarok országos bizottságának elnöke, a nagy-károlyi magyarajkú görög katholikusok és egyházi főhatóságuk közt legutóbb felmerült konfliktus alkalmából a következő kérelmet intézi az összes magyar sajtóhoz:

Kérelmem az: ne nevezzenek bennünket ruthéneknek. Nagykárolyi hittestvéreink semmit sem tudnak arról, hogy őseik oroszok vagy ruthének lettek volna, sőt magyar családfájukat egész Kr. u. 950-ig, vagyis Gyula vezérig igyekeznek felvinni. Ezt tettük mi mindnyájan a római szentszékhez intézett emlékiratunkban. Tettük ezt legjobb történeti meggyőződésünk és családi hagyományaink alapján. Azóta célul tűztük ki, hogy részletesen tanulmányozzuk és megírjuk az ó-hitű magyarság történetét, de e cél követésénél arra a meggyőződésre jutottunk, hogy hiú törekvés a szegény ó-hitű magyar köznépnek családfáját oly messzi időkre felvinni. Bizonyos csak az, hogy ha a régi latin okmányokban ruthenusokról, vagy a magyar okmányokban oroszokról, rácokról és oláhokról van szó, a történésznek ezt a megjelölést nem szabad vakon követnie, mert e megjelöléssel régibb időkben első sorban az illető népnek vallási hovatartozóságát értették, — a fajbeli hovatartozás pedig csak másodsorban jött tekintetbe, a nemzetiség pedig éppen nem, mert a népnek akkor még nem volt nemzetisége. Hiszen pl. a nagyváradi görög katholikus egyházmegyében, melynek 168 parochiája közül 44, tehát egy teljes *negyedrész* magyarajkú, ezeket a magyarokat a latin nyelven megjelenő egyházi Skematizmus még ma is ruthenusoknak nevezi.

De nem is szükséges Gyula vezérig visszamenni, — elég visszamenni 1649-ig, illetve 1700-ig, amikor t. i. a skizma elhagyásával az egyházi Unió létrejött. Elég bebizonyítani, hogy 1649-ben, illetve 1700-ban nemcsak a latinul úgynevezett ruthenusok és az oláhok, de *magyarok* is léptek unióra. Tény, hogy 1605-ben egy ó-hitű férfiú, a Hajdú-Dorogon most is virágzó görög katholikus Farkas-családnak egyik őse, *Farkas* Mihály volt a hajdúk kapitánya. Tény, hogy 1696. november 4-én, a hírneves *Máriapócsi* kegyhely akkori régi gör. kath. templomában, az erre vonatkozó jegyzőkönyvek tanúsága szerint tisztán magyar hívők: ugymint Eőry Mihály, Molnár János, Molnár Simon, Deják Simon, Pallós Dániel és Mészáros Mátyás voltak azok, kik a Mária-kép könnyezését legelőször észrevették. Már pedig csak nem lehet feltenni, hogy az 1649-iki Uniótól eltelt 47 év alatt az ottani hívek elmagyarosodhattak volna.

Tény, hogy a később létrejött máriapócsi zárdának is magyar hajdú nemes, Rácz Demeter volt az alapítója. Tény, hogy 1748-ban a hajdú-dorogi mindkét pap (úgy az „orosz", mint az „oláh"), az akkori egri püspök előtt magyar nyelven tették le a hitvallást. Az egyiket Doroghi Andrásnak, a másikat Ollányi Konstantinnak hívták. Mit bizonyít ezzel szemben az, hogy 1767-ben egy Hajdudorogon működött királyi bizottság elrendelte, miszerint jövőre a főbíró mindíg „orosz vallású" (Ruthenus), az első tanácsos pedig „oláh" legyen? Hiszen köztudomású, hogy Hajdú-Dorogon a hajdúk megszállása előtt is sohasem voltak oroszok, hanem csak rácok, akiket a trónvesztett Brankovics telepített oda, de akiket a hajdúk jobbára elűztek. Nem nehéz tehát bebizonyítani, hogy 1649-ben, illetve 1700-ban nemcsak Ruthenusok és oláhok léptek unióra, hanem ó-hitű magyarok is.

Ahhoz, hogy hegyvidéki oroszajkú hittestvéreinket a latin terminológia szerint jövőre ruthénnek nevezzék, nekünk gör. kath. magyaroknak tulajdonkép semmi közünk nincsen, de kérdem: mi szükség van erre a névváltoztatásra? A magyar nyelv évszázadokon át nem ismert e nép számára más megjelölést, mint az oroszt, s ez soha sem képezett akadályt az ellen, hogy ez a nép végig küzdje a magyar oldalán összes szabadság-csatáinkat, legutóbb maga a nagy Oroszország ellen is, amelyet ez a kisorosz fajú nép nem minden történeti alap nélkül sohasem nevezett „orosznak", hanem csak „maszkály"-nak, aki tőle az idők folyamán még a nevét is elrabolta.

Az eddigi „orosz" elnevezés éppen a legkritikusabb időkben Dobránszky idejében és az 1868-iki nemzetiségi törvény keletkezésének idejében nagyon jó szolgálatot tett a magyarnak, mert nehány túlzó kivételével, éppen a muszkaság gyanujának elhárítása végett úgy az egyházi, mint a világi intelligentia sorából senki sem akart „orosz" lenni, hanem vagy egyszerűen „magyar", vagy pedig „magyar-orosz". Ez az utóbbi megjelölés hegyvidéki népünkre már csak azért sem helytelen, mert a külföldön ő is *uhernek* vagy *uhro-ruszinnak* nevezi magát s ezt az utóbbi megjelölést alkalmazzák reá a nagyoroszok is. Nevezzék hát ezt a népet „magyar-orosznak", de semmi esetre sem ruthénnak, mert ez az elnevezés nemcsak nem magyaros, hanem a szó teljes értelmében üszköt dob közénk, magyar és orosz-ajkú görög katholikusok közé, akik jó testvérek voltunk mindíg és jövőre is azok akarnánk maradni. Üszköt dob közénk azért, mert ha ez a divatos „ruthén" elnevezés megmarad, — hiába küzdünk, abból ránk is ragad valami; de mi életre-halálra küzdeni fogunk ellene, mert nem akarjuk, hogy gyermekeink ruthének legyenek.

Szabó Jenő,



Deskó János.

== *Kárpáti Lapok 1902. 41. sz.* ==

Köztiszteletben álló beregi főesperesünket, Deskó Jánost, a hegyvidéki magyar főpapot régen megillette volna már a legfelsőbb kitüntetés is, amelynek eddigi elmaradását nem tudjuk megérteni. De még ennél is nagyobb megtiszteltetés érte vallásunk és hazánk e kitünő apostolát azáltal, hogy egy, a kárpátalji szlávajkú nép hagyományos magyar nemzeti irányát fejtegető cikke, amely még *1900-ban,* a most már megszünt *„Kelet“* című laptársunk *november 1-ről szóló* számában megjelent, megérdemelt méltatásban részesült nem csak a gör. szert. kath. magyarok római zarándoklatáról szóló „Emlékkönyv“-ben, hanem az által is, hogy annak elévülhetlen aktualitása azóta is mind szélesebb körökben elismerést talál. Nyilván ez az oka annak, hogy azt a cikket, mint még most is aktualisat, egyik laptársunk időszerünek találta legutóbbi számában újból lenyomatni. Követjük mi is ezt a példát, annál is inkább, mert a zarándoklati emlékkönyv csak *kivonatosan,* említett laptársunk pedig csak *kihagyásokkal* adta vissza ezt a becses cikket, amely pedig érdemes arra, hogy teljes szövegében örök emlékezetben tartassék. A cikk teljes szövege a következő:

Nemzetiség.

A magyar nemzet alatt — észtanilag véve a dolgot — nem csak azon magyarok értetnek, kik Ázsiából kiköltözve, Kievnél az oroszokkal frigyesülve, testvériesülve és számban növekedve, ezer év előtt Árpád alatt e szép hazát elfoglalták,*) hanem ér-

*) Említett laptársunk az eredeti közleménytől eltérőleg kis oroszokat említ e helyen. A történet tanusága szerint azok az oroszok, kik Árpád alatt, mint a honfoglalás részesei jöttek Magyarországba, a mai Moson- s vele szomszédos vármegyékben lettek letelepítve s ott beolvadtak részint a magyar, részint egyéb népfajokba. Arról a kedves mythologiáról tehát, amelyre

tetnek a magyar honnak mindazon lakosai, kik a magyar alkotmány védpajzsa alatt magyar törvényekben keresik és találják az élet-, vagyon és személybiztonságot.

Hogy is lehetne az, hogy akinek magyar törvény ad földet, hogy abból kenyerét egye, kinek magyar törvény védi életét, hogy mindezek magyarok nem volnának? Igaz, hogy diplomaticai szempontból a magyar nemzet alatt csak az ország négy rendjei értettek, de miután 1848-ban a nem nemesek is az alkotmány sáncaiba egyenlő jogokkal bevétettek és beillesztettek a magyar szent koronába: mondhatni-e, hogy a magyar hazában született és itt lakó pórnak nincs hazája és nem tartozik a magyar nemzethez?

Magyarok vagyunk tehát koronás jó királyunktól kezdve a legszegényebb alattvalójáig mindannyian, kik a magyar törvény oltalma alatt élünk és a különbség köztünk csak az, hogy némelyek tősgyökeres magyarok, mások szász, oláh, szerb, tót, német, orosz-magyarok. Hogy ezek mind magyarok, oly igazság, mint az, hogy a tűz éget és aki ezt tagadná, tüzes vassal kell hozzányúlni.

Aki magyar honos és azt állítja, hogy ő más nemzetségű, kérdem tőle, van-e szász, oláh, tót stb. nemes Magyarországon? Hogy nincs, mutatja a Quid est donatio regia? „Donatio regia est libera collatio iuris possessionarii a legitime coronato principe Hungariae legitimae iure perennali collata". A törvény világosan magyart említ és így a szász-, szerb-, tót-, stb. ajkú földesurak, mint magyarok nyerték és bírják javaikat.

Kérdem tovább, van-e szász, oláh, tót stb. hadsereg? Az 1840. évi II. törvénycikk így szól: „A magyar ezredekhez ujoncokban tett ajánlatról", e szerint az idegen ajkuak is, mint magyarok tartoznak katonáskodni. Kérdem végre: van-e szász, oláh,

---

újabb időben a „magyar-ruthén testvérnemzet" elméletét alapítják, mindnyájunk sajnálatára le kell mondanunk. De *Hodinka Antal* jeles történettudós hittestvérünknek az 1899. évi munkácsegyházmegyei Szkematizmusban *„Brevis historica notitia dioecesis et episcopatus Munkacsiensis"* cím alatt megjelent történelmi tanulmánya nyomán le kell mondanunk arról a másik mythologiáról is, mintha Koriatovich Tódor herceg lett volna a Magyarországba betelepített ruszin népünk vezére; mert e tanulmány szerint ebből csak anynyi igaz, hogy ez a podóliai herceg volt alapítója a munkácsi, illetve csernekhegyi apátságnak és hazánkba éppen nem 40.000-nyi néppel jött be (mint politikai menekülő!), hanem pár száz főnyi kísérettel. A történeti igazságnak ilyenképpen való helyreállítása azonban nem zárja ki, hogy hazafias ruszin népünk büszke lehessen úgy származására, mint magyar nemzeti irányára és a magyar szabadságharcban bőven ontott vérére. *Szerk.*

tót, szerb stb. országgyűlés, törvényhozás, urbér, váltójog? Látszik ebből, aki e hazában nem magyar, annak nem lehet ingatlan javakat bírni, sem hivatalt viselni. Különösen is jönne az ki Magyarországon: „oláh, tót" nemzet, ép úgy, mintha azt mondanók, hogy az angol nemzet Oroszországban lakik. Apa nem lehet gyermek nélkül, így nemzet ország nélkül. Ő Felsége magyar királynak neveztetik, a feliratok magyar nyelven folynak, a király hű magyarokat említ. Már ha magyar hon szült bennünket, nem kívánhatja-e joggal gyermekeitől, hogy édes anyjuk nyelvét megtanulják?

Az akarat mindent meggyőz. Ki hitte volna, hogy iskoláinkban a magyar nyelv váltja föl a holt latin nyelvet és hogy e honban a magyar nyelv tudása nélkül senki sem viselhet állami hivatalt?

Hazánkban egységre van szükség; ezen egységet csakis a magyar nyelvnek közönségessé tétele eszközölheti. Senki sem kívánhatja azt, hogy e hazában élő népfajok anyai nyelvüket feledékenységbe lökjék, csak azt kívánja a józan ész, király, haza és önjavunk, hogy az anyai nyelv mellett minden honpolgár a magyar nyelvet is tanúlja és tudja.

A Kárpátok bérceit, völgyeit lakó több százezernyi oroszajkú, de szívben-lélekben hazafias érzelmű nép egyházi és világi vezetői, a tettek teljes irányát minden időben hazafias szellemben jelölték ki. Éppen a megpróbáltatások legnehezebb korszakaiban és magyar hazája iránti tántoríthatatlan hűségének tettekben való nyilvánítása által soha egy népfaj által sem engedte magát megelőztetni. E népfaj a magyar állami eszmének és a haza törvényeinek hódolva, mint dönthetetlen szikla ellentállt és áll a nemzetiségek decomponáló befolyásának. E nép fia nemcsak magyar honpolgár, de a legnemesebb értelemben magyar hazafi. Szereti hazáját, annak institucióit, mert azokban a szabadságot és saját fejlődésének biztosítékát tiszteli. Híven hódol az ország törvényeinek és iskoláiban eredménynyel taníttatja gyermekeit a hazai magyar nyelvre.

Valóban megérdemli e nép, hogy úgy az egyházi, valamint a világi hatalom kezelői által felkaroltassék és úgy szellemi, mint anyagi helyzetének jobbra fordulása eszközöltessék, mert úgy is mint hazafiak, kiknek mindíg jelszavuk volt és lesz: „Isten, király és haza", megérdemlik, hogy szeretve és segélyezve legyenek.

Deskó János,

A magyar liturgia történetéhez.

A magyar liturgia után való törekvés első jelensége *1847*-ből való és Zemplén vármegyéhez fűződik. A megyegyűlésen t. i. javaslatot nyújtottak be a magyar *liturgikus nyelv behozatala* érdekében. A megye úgy határozott, hogy a javaslatot az országgyűlési bizottsághoz teszi át. (*Megyegyűlési jegyzőkönyv*, 1847-ből. V. ö. *Gör. Kath. Szemle*, 1911. évf., 7. sz., 5. lap.)

Igy a kezdeményezés Zemplént illeti, illetőleg az eperjesi egyházmegye gör. kath. papságát, amely Lukáts József műveivel a liturgikus könyvek lehetőleg *teljes* fordításában is első volt. (Lásd hátrább a *Bibliographia* rovatában.)

JEGYZETEK

a görög kultúra nyomairól az Árpádok korában.



Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc.

Húllatja levelét az idők vén fája . . .

Húll, húll a sok falevél, századokon át mindig csak húll. Egyre vastagabb réteggé rakodik egymás fölé. De akármenynyire is peregnek lombjai, még se tudnak minden régi nyomot az elfeledésig teljesen betakarni.

Sok-sok olyan dolog adódott elő a magyarság ezeréves itteni történetében, amelynek állandó nyomai maradtak úgy, hogy azokból magukat a dolgokat is még mindig fölismerhetjük. Annál is inkább pedig, mert ezek a nyomok belevésődtek a nemzet lelkébe éppen úgy, mint írott és iratlan történetébe is. Csak egy kicsit gereblyélni kell, eltakarni a sok kaparó falevelet.

Gereblyének kezünkbe veszszük azokat a szerszámokat, amelyeket a régészet, numismatica, oklevéltan, ethnographia, épitészet, ötvösművesség, egyházi-, jogi-, politikai- és irodalomtörténet nyújtanak számunkra fogantyúikkal. Ha igyen dolgozunk, akkor hol homályos, hol világos nyomait fogjuk annak látni, hogy államiságunk első három századában nemcsak nyugati eszmék irányitották növekedő keresztény kulturánk első lépéseit, hanem részt vett ebben a kisdedjártató munkában a keleti világ, a görög kultúra is.

Hangsúlyozzuk, hogy g ö r ö g, és nem görögös formájú szláv kultúra.

Kétségtelenűl érték a IX—XI. századbeli magyarságot politikai és egyházi vonatkozásokban a görög-keleti vallású szláv népektől is jövő hatások. Ezek mellett azonban valóságos görög kultúrhatások is érték azt, amint a fennmaradt nyomok mutatják.

Minthogy pedig a művelődés leghatalmasabb tényezője a középkorban az egyház vala, különlegesen éppen egyházi téren fog-

juk találni legkivehetőbben a görög kultúra magyar földön tett útjainak nyomait.

Magyarország nagyon sokáig volt ütköző pontja a keleti és nyugati kultúrának. Bizonyos részletekben még most is játszsza ezt a szerepet, kilencszáz esztendőkkel ennek előtte pedig annál inkább kellett ezt játszania.

Persze, ha a vizsgálódás ezeket a dolgokat abból a nézőpontból tekinti, amelynek álnév alatt írt munkájában) Schwartz Gottfried is hangot adott, akkor Karácsonyi Jánossal egészen jogosan lehet föltenni a kérdést: Mi köze a görög egyháznak a magyarok megtérítéséhez?*

Ha azonban különbséget teszünk térítés és megtérítés között, — ami nyilvánvalóan nem egy — akkor igenis helye van annak a gondolkodásnak, amely szerint a IX—XI. századok magyarságának Körös-Tisza-Maros között való és erdélyi részeiben görög szertartású kereszténység is élt.

Ennek még egyszerű megállapításával sem törődött soha a magyar történetirás s e miatt még részletekre törekvő művelődéstörténelmünkben sincsen nyoma a görög kultúra hazai hajtásainak.

Az okok igen egyszerűek.

A történetirás képviselői a XVI—XVIII. századokban nálunk túlnyomóan a római katholikus klérus tagjaiból kerültek ki. Ezeknek sem érzékük, sem érdekük nem volt arra, hogy az időközben hitbeli ellenféllé vált görögök dolgaival törődjenek. A XIX. század történetirói már nem egyházi emberek ugyan, de az elődöktől megállapitott egynémely ebbeli tényt kész igazságnak fogadtak és ma is annak fogadják el. Legnagyobb arányú történelmi munkáink is csak épppen megérintik a hazai görög vonatkozásokat, de velük nem sokat törődnek. Kulturális értéküket pedig meg sem emlitik.

Vannak nézetek, amelyek nemzedékről-nemzedékre átmenve, valóságos igazságokká csontosodnak. Ilyen volt egy darabig az, hogy a középkor sötét; ilyen ma is az, hogy az Árpádkori görög hatások a szláv-, és pedig a görög-keleti szláv egyház

---

*) *Initia religionis christianae inter Hungaros ecclesiae orientali adserta.* Eademque a dubiis et fabulosis narrationibus repurgata. Dissertatio historico-critica auctore *Gabriele de juxta Hornad* Hung. — Francofurti et Lipsiae MDCCXL.

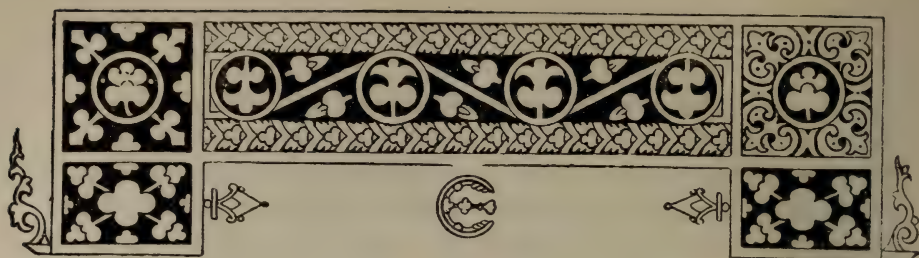
rovására irandók. Ez pedig nemzeti szempontból olyan jelentéktelen jelenség, hogy a köztudat nem sok ügyet vetett reá. Azonkivül rokonszenvetlenné tette a magyar irók előtt ezt a dolgot az is, hogy kezdetben az oláhok itteni ősiségével hozták kapcsolatba.

Így esett aztán az, hogy ezek a görög kultúrai vonatkozások ma már egészen feledésbe kerültek. A köztudatba pedig egészen átment az a felfogás, hogy régi görög-egyházi dolgaink a skizma jegyében éltek s így azokkal a magyarnak, nyugati kultúrájú népnek, törődnie nem érdemes, de nem is tanácsos.

Csakis ennek tulajdonithatjuk aztán, hogy napjaink olyan fontos művelődési tényezőjének, mint amilyen a magyar liturgia, e felfogás végső kihatásaként a hivatalos világban mai napság semmi becsülete sincsen.

Szerencsére történetirásunknak mai iránya mindinkább a művelődéstörténeti disciplinák felé törekszik, ahol nem csupán háborúkról és politikáról van szó. Ebben pedig helyet fog találni a hazai régi graecismus is.

Ennek megrajzolása igen hatalmas feladat. Sok-sok szaktudománybeli kutatás eredményeit kell összetalálkoztatni és egybeolvasztani a kép teljes megfestéséhez. Némely részben járatlan utakon is járni és mást ezeken kalauzolni — mindehhez a mi erőnk gyenge. Mi most az alább következőkben csak arra vállalkozunk, hogy a görög kultúra egynémely hazai régibb emlékeit mozaikszerűen, egyszerű jegyzetek alakjában egybeállitjuk. Talán akad hivatottabb erő is, aki a megkezdettet, az itt megadott irodalmi források fölhasználásával, majdan tovább is viszi.



Jegyzetek a görög kultura hazai nyomairól.

1. Szláv nyelvű görög szertartás nem igen lehetett Géza és István magyarjai között, mert: 1. Methodnak elég baja van a latinokkal, 2. tanítványai Pannóniából kiszorúlnak a Balkánra, 3. az alig 60 éves fiatal szláv kereszténység még szervezetlen, papot-barátot Magyarországra nem szállíthatott se a Balkánról, se Oroszországból, 4. a pannóniai 7 püspökség mese. Itt görög nyelvű volt az egyházi élet. V. ö. *Hummer N.* A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt. Bpest, 1896.

A magyar nyelv keresztény terminológiája Melich János öszszefoglaló nagy munkája szerint *(Szláv jövevényszavaink)* arra vall, hogy a magyarságot a kereszténységben nyugati szláv népek papjai erősítették meg. Nem kezdték, hanem befejezték ők ezt a munkát, mert a kezdet a nyelvészet tanulságai szerint is, a görög egyházhoz fűződik. A nyugati, latin-katholikus népektől származó nagy tömegű szláv egyházi szó mellett kétségtelenűl görögszertartású szláv kifejezéseket is talál Melich (kereszt, szombat, karácsony), ami szerinte bolgár hatás. De éppen a görög-keleti szláv egyházból átvett ez a pár szó mutatja legjobban azt, hogy a szláv egyház hatása nem valami jelentékeny lehetett; ennélfogva a görög egyház kétségtelen hatásai nem szláv, hanem görög formában érték a magyarságot. Csakhogy ez a görög egyházi élet hitegységben lévén a latinéval, nálunk elszigetelődött és lassankint kipusztúlt.

A szlavinok közelében van egy nép, amely (hitére nézve) a görögök közül való és keresztény. Ezeket *nendereknek* hívják (= venedi).

Amikor a magyarok a rabszolgák gyanánt elfogott szlávok-

kal Khark elé érnek, a görögök eleikbe jönnek s vásárt csapnak velük.

A *szerir* nép a kazárok szomszédja. Khaizan nevű városukban a fejedelem háromféle vallást követ: mozlim, zsidó és keresztény hitet. (*M. honfoglalás kútfői* 169—170).

A magyarok tehát még odakint görögökkel és göröghitű szlávokkal érintkeznek. Ezek a szlávok a VIII—IX. században a görög (és nem szláv) egyház hívei, mert az orosz Vladimir csak 864-ben keresztelkedik és hierarchiája is 2—3 emberöltőn görögnyelvű papokból toborzódott. Benszülött orosz papok nagyon későn, csak a X. század végén, nevelődtek. Vladimir különben is csak a Kiev körül való részeken szervezi oly későn, 864 táján, az új egyházat; a Feketetenger partján élő kisorosz elem (antok, venedek) az ottani görög gyarmatok szomszédsága révén jóval 864. előtt lett kereszténynyé, nagyon természetesen görög papokkal, görög nyelvű liturgiával. Ezekkel a görög hitű keresztényekkel volt érintkezésben a lebediászi magyarság. (*Solovjov*, Orosz o. tört. I. *Hrusevszkyj*. Istoria Ukrajiny-Rusy I.)

2. *Az archaeologia tárgyi és a leletek földrajzi utalásai. Keszthelyi avarkori sírlelet.* Korongos fibulák. Egyike a bold. Szűz fogantatását ábrázolja, a másik pedig egy dombon álló keresztet, jobbján Gábor arkangyallal, balján pedig Máriával. Ez az utóbbi a kereszt felmagasztalásának ünnepét jelképezi, tehát tiszta görög egyházi vonatkozás. (*Lipp*. A keszthely-dobogói sírmező, Bpest, 1884. 18. *Hampel*, A régibb középkor.)

3. *Byzanci aranyérmek a tokaji leletben.* (*Hampel*, A régibb középkor II. 341. tábla.)

4. Görög feliratú bronz kereszt a *závodi* sírmezőből u. o. 262. táb. és *Arch. Ért.* 896. XVI. 59. Agios K(ristos) sabaot.

5. U. a. *Czikóról*. U. o. 179. lap

6. Krisztus monogram *Dombóvár* 44. tábla 5. a—b;

7. *Kúnágotai* görög feliratú lemezkék. U. o. 28. l.;

8. *Ozorai* keresztek. U. o. 28. l.;

9. *Székesfehérvári* sarkophag. U. o. 28. l.

Bronz feszület az Árpádkor elejéről. Krisztus lábai görög módra külön-külön leszegezve. (*Millen. tört.* II. 38, 149. és 228.) Az Árpádkori keresztekre l. *Czobor*, Magyar o. tört. emlékei az ezredéves orsz. kiállításon.

10. A torontálmegyei Nagyszentmiklóson, az egykori Ajtony birtokán talált aranykincsben két görög egyházi vonatko-

zású tárgy van: keresztelő tál és csésze. Mindkettő görög feliratokkal, amelyek — akármilyen különbözően is olvassák őket — a keresztelésre vonatkoznak. Az egyiken: + ΠΑΛΓΛΟΓΕΑ ΥΔΑΤΟC ANAPAVCON AMEIC (AEI) EΘNOC Szeremley forrásának fordítása szerint: Widerrufe mittelst des (heiligen) Wassers, verlasz vor uns auf immer das Heidentum. Szerinte a capitalis és uncialis írás a IX—X. századra vall, amikor görög és latin betűk keverten szerepelnek, ligaturákkal (titla) együtt.

Arneth 1834. évi katalógusában ezt így olvassa:

+ . . . . ὕδατος αναπαυσον Αντεις εις τοπον νουρον (?) = Jesu Christe . . . per aquam conduc eos in locum pacis.

A csésze felirata:

ΒΟΥΗΛΑ ΖΟΑΠΑΝ ΤΕCVΗ ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ ΒΟΥΤΑ ΟΥΛ ΖΟΑΠΑΝ ΤΑΓΡΟΓΗ ΗΤΖΗΓΗ ΤΑΙCΗ, amit így is olvastak : Buila zsupán dicső . . . (?) Boyta al zsupán Tagrigum Jasygum (?) Tissac.

Hampel József előbb IV—V. századbelinek határozta meg ezeket, majd későbbieknek, Nagy Géza szerint a VIII. századnál későbbi időből való. (*Mill. tört.* I. CCCXXXIII. l.) *Szerelmey,* Magyar hajdan és jelen, e tárgyak igen sikerült nyomatával, a IX—X. századra vonatkoztatja.

Dr. Keil (Die griechischen Inschriften im Schatz des Attila) szerint a felirat formái a X—XI. századokban is élnek, tehát nem lehet őket határozottan előbbi századokra tenni. Ezenkívűl l. *Hampel,* A régibb középkor emlékei 255 stb. l., ahol a felirat egy harmadik olvasását is láthatjuk. Különben is ez edények keresztelési célokra csak utólag alakíttattak át, rendeltetésük eredetileg más volt. A kincs leírása Hampel, Arch. Ért. IV. és A régibb középkor emlékei I. 155 és II. 252.

Szekszárdon talált görög feliratú egyházi edény: LEIBE TO POJMENI, PIE: ZISZAISZ = *liba pastori, bibe: vivas.* Azaz: áldozz a pásztornak, igyál s (örökké) élni fogsz. Képe és részletes leírása *Kubinyi* Ágoston, Szekszárdi régiségek, Pest, 1857. 18—31.)

E tárgyi bizonyítékok szerint minden jel arra mutat, hogy amikor a magyarság hivatalosan és egészében veszi föl a kereszténységet, az új egyházi szervezet lényegében a meglévő városokban és egyebütt létezett korábbi alapítások folytatása. (*Hampel,* A régibb középkor emléke, 180. l.

11. A IX—X. századok határán Achton (Ajtony?) magyar vezér megkeresztelkedik Viddinben a görög szertartás szerint.

Birtokán, a Tiszán túl fekvő Marosváron, Keresztelő János tiszteletére kolostort alapít, Viddinből hozott görög „apátot helyezvén el benne görög barátokkal *az ő törvényük és szertartásuk szerint.*" (S. Gerardi *Legenda major.* Gyfejérvár, 1790. 318.) Ez a Tiszántúl levő vidék lett otthonává az ó-hitű magyarságnak.

Serviebat namque eidem viro (Achtum) terra a fluvio Keres usque ad partes transilvanas et usque in Budin (Viddin, Bodon) et Zeren, quae omnia sub sua potestate concluserat. (*S. Gerardi Scripta et acta.* Edit. Albocarolin. 1790. pag. 319—320. V. ö. *Századok* 1896. 205—206. l., valamint *u. o.* 1891. 264. Ortvay cikkét). A görög térítés sorsát nem lehet egyedül az Ajtony országához kapcsolni. A sok *későbbi*, az ország *egyéb* részein levő görög kolostor puszta létezése is e mellett szól. V. ö. *Rajner Lajos* dolgozatát a *Kath. Szemle* 1902. 28. l.

12. Biboros Konstantin császár, Theophanes és Skylitzes beszélik, hogy (Karácsonyi szerint 950-ben) két magyar tőrzsfőnök, Bulcsu és Gyula (István?) Byzancban a görög vallásra tért. Hierotheos szerzetest ugyanekkor Magyarország részére püspökké szentelték, és az alvidéken volt rezidenciája, Viddinben. (*Migne,* Patr. gr. vol. 122. p. 61. [328]).*Haller—Karácsonyi* ezt megcáfolni igyekszik: Tört. hazugságok, Mi köze a görög egyháznak a magyarok megtérítéséhez c. dolgozatokban. V. ö. *Századok* 1896. 204—205. l.

13. Hartvik regensburgi püspök Szt.-István életleírásában beszéli, hogy Géza fejedelem parancsolatba tette, hogy „*minden* latin keresztényt, aki országába jön, vendégszeretettel és bizalommal kell fogadni. (*Schwandtner* Script. I. 414.) A vallásgyakorlat eme szabadsága és a biztatás az akkori időkben egyaránt szólott a külön-külön szertartással élő, de akkor még hitegységben élő latin és görög egyháznak. Christianus ugyanis a középkorban nem keresztényt jelent, hanem római katholikust. A krónikából tehát azt olvashatjuk ki, hogy a görög vallású Gyulának veje, a görög vallású Sarolta ura, szabad bejárást engedett a latin szertartású vendégeknek is.

14. Marosvárra Keresztelő sz. Jánosról nevezett *görög* szerzeteseket telepít le Ajton magyar törzsfőnök, aki Viddinben keresztelkedett és II. Vazul görög császár segítségével István monarchikus egységesítése ellen nagyon sokáig dacolt. A görög barátokat azonban Gellért püspök latinokkal cserélte ki, a görögöket pedig Csanád vezér, Gyulának a fia, áttelepíti Oroszlá-

mosra vagy Krassóba (a Gellért-legenda szerint Crasanum-ba). Ez pedig már erdélyi területek felé való gravitációra mutat.

I. Endre Visegrád mellett a szentendrei kolostort görög barátok számára alapítja. Szláv nyelvű bazilitákat az ifjú kereszténységű Oroszországból a fejedelmi összeházasodások ellenére se kaphatott akkor Magyarország. (*Fejér*, Cod. dipl. III/1. 310. *Katona*, Hist. II. 112, V. 348.)

A visegrádi baziliták görög voltára: Honorius... Archiepiscopo Strigoniensi... quae Abbatia de Visegrad Veszpremensis Dioecesis, in qua jus obtinet patronatus, *Graecos* habet monachos et habuit *ab antiquo*. (*Katona*, Hist. crit. V. 348.) Clemens VI. Vito Episcopo Nitriensi... sibi innotuisse ab Andrea rege *Graecos* Visegradienses Monachos disciplinam regularem dissolute observare, proin, si ita compererint, Graecis Latinos substituant.

Az esztergomi káptalan vizsgálatából kitűnik, hogy a visegrádi görög barátok a nép nyelvét nem értették. Tehát még II. Endre korában is görögök voltak (*Katona*, V. 349.)

A görög monostorok legnagyobb része — Ince levele szerint — fennállott még 1204-ben is. Egy ilyennek a XIII. században való létezéséről is van tudomásunk.

András király még a tihanyi apátságot (1055) megelőző időkben alapít Visegrád mellett, Szentendrén görög kolostort, amely később II. András kívánságára, hogy „egyházi és világi szempontból veszendőbe ne menjen", Honorius pápa által 1221-ben latin szertartású szerzeteseknek adatott át. (*Jalsovits*, u. o.)

I. András király vagy hitvese Biharban, Tormován, alapít görög apácamonostort, amelynek falai között menedékre találtak a Csehországból kiűzött sazavi görög barátok, akik még mindig Cyrill és Methold liturgiáját követték. (*Jalsovits*, A tihanyi apátság története. Pécs, 1889. 16.) A görög barátokból álló monostor vendéglátása nagyon érthető.

Ez a monostor, úgy látszik, öszszefüggésben áll Szt. István jobb kezének ellopása történetével.

16. A kalocsai egyházmegyében Száva-Szentdemeteren *sz. Demeterről* nevezett görög monostor volt, ahol görögök mellett *magyar* baziliták is éltek. VI. Kelemen 1344-ben írja: „Vito episcopo Nitriensi administratori in spiritualibus temporalibus monasterium Graecorum s. Demetrii Colocensis Dioecesis. Már pedig ezt a monostort Radó nádor az egyházi szakadás (1054) után alapította, tehát unitus volta nyilvánvaló. Az alapító kikötötte,

hogy ott *görögök*, magyarok és *szlávok* végezzék a szent szolgálatokat. In quo ex primaria institutione ipsius Graeci, Ungari et Sclavi servire debeant et *cuilibet nationum hujusmodi fuerunt inibi distinctae et dispositae mansiones.* (VII. Kelemen levele Vitus nyitrai ppkhöz 1344. márc. 18. *Theiner,* Monum. hung. hist. I. 668.)

A görököknek és szlávoknak külön-külön való megnevezése élénk bizonyság arra is, hogy az oklevelek *Graeci monachi* kifejezése alatt sehogy sem lehet görög ritusú szlávokat érteni, hanem *görög nyelvű,* görög liturgiájú barátokat.

Hogy Porphyrogeneta nem emlékezik meg a görög egyház magyar sikereiről, ennek valószínűleg az az oka, hogy a magyarságnak — egy-két esettől eltekintve — nem előkelőségei kerültek a görög szertartásba, hanem az alsó osztálybeliek, akikről a világ összes krónikái általában hallgatnak a középkor minden nemzetét illetőleg is. A görög egyház pedig, kiváltképpen Magyarországon, a *szegények vallását* képviselte.

Az oláhok külön adózását azzal okolja nem is egy helyen az országos törvény, hogy ők nem „keresztények", illetőleg nem christiani (nem katholikusok). Tehát ha István hadakozik Gyula ellen, mert nem christianus, ez nem jelenti azt, hogy pogány volt. A leleszi konvent oklevele szerint Sarkad beregmegyei községben 1414-ben találtak duas capellas ligneas: unam videlicet *christianorum,* aliam vero *Ruthenorum.* Ez azonban a középkori terminologia szerint nem azt jelenti, hogy a rutének nem voltak keresztények, hanem azt, hogy nem voltak római katholikusok. Christianus ugyanis annyi, mint katholikus. A középkori följegyzésekben tehát, ahol a magyarokkal szemben a christianus szó olvasható, mindig római katholikus értendő. Nagyon természetes azonban, hogy az ennek ellenébe vetett paganus stb. nem jelenthet pogányt. A latin és görög kereszténység ellentéte ugyanis folyton növekedvén, 1054 után, a latin barátkrónikás szemében minden görög keresztényi vonatkozás antichristianus volt. Jagelló litván fejedelmet, amikor a lengyel királyságra meghívták, a latin rítus szerint újra keresztelték, noha keleti görög vallású keresztény volt. Az egyház tanítása szerint szükség esetén a bába keresztelése is érvényes, de itt az orosz pópa keresztelése érvénytelen volt. Csodálkozhatunk-e már most azon, ha a latin barát krónikás azt írja Géza vezérről, hogy felemás hitű volt: a christianus istentiszteleten is részt vett és az óhitű Istennek is

áldozott? Az a Géza vezér, akinek neje a Byzancban keresztelkedett Gyulának volt a leánya, az a vezér, akinek öcscse a keresztény Mihály nevet viseli, másik öcscse László, unokaöcscse letagadhatatlanúl Levente-Leontinos és Bazilios (Vászoly), a fia pedig Stephanos — bajosan lehetett pogány hiten.

18. A magyar szent korona a görög ötvösmüvesség terméke. Még pedig nemcsak az alsó, Dukász Mihálytól adott része, hanem a Rómából kapott felső rész is görög ízlésű. A VIII. századtól kezdve felső Itália ötvös- és építőművészetében sok görög vonatkozást találunk (Velence). *Ipolyi,* A m. szent korona és a koronázási jelvények tört. *Czobor,* A m. koronázási jelvények, *u. ő.* A m. sz. korona és a koronázási palást.

19. A koronázási palást nem egyéb, mint átalakított görög papiruha, amely Veszprémvölgy görög apácáinak kezéből került ki. A rajta lévő hímzett képek teljesen a görög ikonosztázion képei.

20. Grave enim tibi est hujus climatis tenere regnum, nisi imitator consvetudinis *antea regnantium* exstiteris *regum.*

Ez görög minta után íródott. V. ö. *Békefi R.* Sz. István intelmeinek forrása. *Századok* 191. 931.

21. István törvényei görög minták után készülnek, de a magyar multra is hivatkoznak. „Nos quoque Dei nutu nostram gubernantes Monarchiam, antiquos et *modernos* imitantes *Augustos*" szavai egyenest a görög császárra céloznak. *(Szlemeics,* Törvényeink tört. az Árpádok kor. M. t. társ. évk. VI. 70., 1845. év.)

István vármegyéinek mintaképe nem a frank grófság, hanem a görög θεματη és a szláv zsupa.

22. Imre herceg jegyese a *görög császár leánya* (Sz. Margit életrajza szerint V. ö. Horváth István dolgozatát a *Tud. Gyüjt.* 1834. 84—89.), I. Gézának, sz. László bátyjának a második felesége pedig a görög *Szünadéné.*

23. Sz. István I. törvény 17.: megholt uráért a Szabados *agapet* tartozik tartani. Agape görög szó, a. m. szeretet, szeretet asztala, közasztal, szeretetlakoma, emléklakoma. Agapae natalitiae = paszita; ag. nuptiales = menyegző, nász, lakodalom; ag. funerales = tór; ag. solemnes = ünnepélyes áldomások. (*Nagy N. János:* Hierolexicon polymathicum, Szombathely, 1845.) A görög egyház valamennyi népénél ma is szokásos a holtak emlékére való évenkénti tor.

Aki a templomban beszélgetett és *nem hallgatott a szentírás fölolvasására,* az idősebbet csúfosan kikergették, a fiatalját megostorozták és haját elnyirták. (Sz. István törv. I. 19. §.) Milyen nyelven olvashatták föl a szentírást, ha figyelni kellett reá? Bizonynyal magyarúl.

A halottért imádkozni, misét fogadni és alamizsnát osztogatni rendeli a törvény. (12. §.)

A gyilkosságért kirótt csekély pénzdíjon felül hihetetlen sokáig kellett böjtölnie a bűnösnek kenyeren és vizen, szőrruhába öltözve karácsony, húsvét és *Szentiván nap* előtt. (14—15.) A sok böjtölés ma is a görög egyház jelleméhez tartozik. Híveinek felfogása szerint nagyobb bűn pénteken tejet inni, mint valakit agyonütni; mert a gyilkosságot könnyen le lehet böjtölni, de a legnagyobb remediumnak, a böjtnek, megrontását nehéz levezekelni. Miért van oly fontos szerepe Szt. Ivánnak, hogy a karácsony és húsvét nagy napjai mellé kerül? Holott nem is latin szent!

24. A veszprémvölgyi görög apácamonostor legnagyobb bizonysága annak, hogy István mennyire pártolta a görög egyházat:iuxta linguam *auctoris* monasterii *grece* scriptum — mondja Kálmán király a görög oklevél latin átiratában. Látszik, hogy udvarában görög papok is voltak, mert Melich megjegyzése szerint az akkori iskolázásból folyólag latin pap görög oklevelet nem is tudott volna kiállítani. Ebben az oklevélben a görög szertartás iránt való érzelmeit István ekképpen fejezi ki: „a *saját,* s neje, gyermekei és az egész haza üdvére."

A veszprémvölgyi görög oklevél későbbi átírásainak önkéntelen hamisításairól l. *Gyomlay Gyula:* Sz. István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről című igen tanúlságos értekezését, (Bpest, 1901.) amely a vonatkozó irodalmat is adja. *Szegedi* (Assertor libertatis) görög földről jötteknek mondja az apácákat, hiszen István a templomépítőket is onnan hozatja Kézai szerint. *Szerdahelyi* (Diploma graecum s. Stephani) Sziciliából, Calabriából, vagy a nápolyi királyságból hozatja őket, *Karácsonyi* pedig hol Itáliából, hol meg Németországból(!)

A katholikus Kálmán megerősíti Sz. Istvánnak veszprémvölgyi görög alapítását: ez tehát világosan unitus volt István idejében is, Kálmán idejében is. (*Turul* 1911. 2. *Karácsonyi,* Sz. István oklevelei.

Az alapító oklevél kiadásakor *véletlenül* nem volt jelen egyetlen latin pap sem a király udvarában, de ott volt véletlenül

egy görög pap s Karácsonyi szerint (Sz. István élete 40.) emiatt van görögül kiállitva az oklevél és nem latinúl. Elfogadhatatlan okoskodás. A kir. udvarban nem véletlenekkel dolgoztak. Azután az apácák száz évig *nyugodtan* éltek a görög oklevél mellett is. Mind értették, mind tudták olvasni. Miért nem siettek Sz. István halála után latin papokkal latin nyelven is kiadatni az alapító oklevelet? Nyilvánvalóan azért, mert az utódok is respektálták, érvényesnek tekintették. Ha a veszprémi monostor nem görög, hanem latin apácáknak alapítódik, kérdés: miért nem fordúlt elő több hasonló eset, hogy görög pap állítson ki más latin alapítványt? Kálmán alatt már szükség volt a megújításra, mert időközben az apácák új birtokokat is kaptak, amelyekről Sz. István még nem beszélt. Görög voltukat Rajner is elösmeri. 1296-ban már latinok.

Görög kultúrvonatkozásairól megemlékszik Ipolyi Arnold is. (*Századok* 1878. melléklet 22—23. l.) Két példányban maradt ránk az átirat: fényképi másolatuk a *Millenniumi történet* II. 242. és *Gyomlay* i. m. Lásd még Horváth István cikkét *Tud. Gyüjt.* 1834. 1—2. köt.

25. Földrajzi vonatkozása talán nem éppen olyan csekély annak, hogy Sz. István jobb kezét a koporsó megnyitásakor Mercurius szerzetes, Katapán fehérvári prépost apja, Bihar vármegyébe vitte, egy Beretytyó vidékén lévő kolostorba. (*Századok,* 1901. 883.)

26. Görög pap látomása Sz. István lelkének menybeszállásáról. (u. o. 993.)

27. *A néprajz adataiból:* Világos Szent János és Sz. Iván tüze folkloremlék megmaradt, noha Jánosnak a latin kalendeiumban nincsen ünnepe június 24-én. Szent Iván hava = június. Virágos Szent Jánost az egyház csak Magyarországon ismeri. (M. Nyelvőr 1901. 403.)

28. Hosszú, mint a szentiváni ének. Teljes párhuzama a rutén Kupalo-ünnep. (*Réső Ensel* 185, 268, *M. Nyelvőr* 1901. 353, *Etnographia* II. 130. és 388, V. 126, VII. 412, IX. 85. és 221, IX. 225, XI. 220, XII. 77, *Sebestyén Gy.* A regősök.

29. Dömötör ünnepe a magyaroknál (*Réső* 168.)

30. Első királyunk pecsétjein több görög vonás: Krisztus, monogramm, tunica. (*Fejérpataki L.* Kálmán király oklevelei 26.)

31. A magyar pénzek eleinte mind görög mintára verődtek.

Réthy, Corpus nummorum Hungariae. *Veszprémi,* Magyar királyok ritka pénzei.

32. Kézai tanusága szerint Szt. István Görögországból hozat templomépítéshez értő építészeket s ezek emelik legelső kőtemplomainkat, természetesen görög módra. A székesfehérvári bazilika főoltára felé — Hartvik szavai szerint — csudálatos mívű sátor borúlt. Ez nyilván görög oltárra vall. (*Századok* 1901. 1012.)

33. A *pannonhalmi* apátság templomi felszerelése közt Sz. László oklevele a többi közt leír egy byzanci zománcos ereklyetartó táblácskát, amelyben a sz. keresztből való egy darabka volt. A táblát kívül képek díszítik, amelyek között *Konstantin és Heléna* alakjai is szerepelnek.

34. Sz. István megszálló házat épít Byzancban az oda zarándokló magyaroknak és a *sok szép konstantinápolyi templom* közül egyet nem volt nehéz dolog elnyerni a magyarok számára a görög császártól (*Karácsonyi,* Sz. István élete 45). Mit forgolódnak ott a latin szertartású magyarok? Ez nyilván rávall Szt. Istvánnak a görögökkel való érintkezésére. Hogy pedig a görög források egyáltalán nem emlegetik Sz. Istvánt, annak az az oka, hogy ő az akkori versengésben határozottan Róma mellé állott. (*Hodinka Antal* a Századok 1901. 1060.) 1026 táján Jeruzsálemben építtetett monostort és megszálló házat.

35. A neophita sokkal buzgóbb új vallásában, mint az, aki abban már úgy született. Gellértet letaszítani a sziklárói, Kupa- és Vatha-féle vallási lázongásokat indítani csak fanatizált *keresztény* nép képes a középkorban. A pogány magyar a maga józanságával enynyire nem lelkesedhetett ősi természetimádó hitéért. Ez azt sejteti, hogy ezek az u. n. óhitű lázongók már régóta keresztények voltak, de a latin egyházban *német intézményt* látva, nemzeti-politikai okokból támasztották azokat a lázongásokat. Éppen Koppány idejében volt legmérgesebb a latin és görög egyház viszonya: 1054-ben meg is történt a szakadás. A görög vallású magyarságnak a külföldi görögöktől eredett fnaatizálása tehát nincsen ez esetekben kizárva.

36. Az *Ó-hit* név. A magyar köznyelv meg tudja különböztetni a görög szertartású keresztény népeket. Az egyiket oláh vallásnak mondja, a másikat ráchitnek, a harmadikat orosz vallásnak, és csak a magyar nyelvű görög katholikusokra mondja a görög vallást óhitnek. Gyula és Kupa óta volt oka reá. Az ó nyilván ellenéte, előzője az új hitnek. Hogy ez a név a Gergely

kalendárium behozatalával keletkezett, mint ahogy Horváth gondolja (A ker. első százada), nem igen hihető. A hitet öszsze lehet ugyan cserélni a nemzetiséggel (orosz vallás, magyar vallás), de kalendáriummal összecserélni — erre nincsen példa. Karácsonyinak a veteristákra való hivatkozása (*Történelmi hazugságok* 732.) hiú dolog. A veteristák *ugyanazon* reformált vallás tagjainak némely részét jelenti az ugyanazon valláshoz tartozó, de az új kalendáriumot követő részével szemben, de éppen nem azt fejezi ki, mintha *más* hitet követne a veterista és mást a modernista. Ellenben a magyar ó-hit szó egészen más hitet (a byzantinust) jelöl a rómaival szemben. A rutének egy része bizonyos időben Orosz-, Lengyel- és Magyarországban egyesültek ugyan Rómával, de azért az át nem tértek és viszszaesők mindig *stara vira*, ó-hit néven nevezték a maguk hitét a „pápistává" vált testvérekkel szemben. Pedig az unitusok megtartották régi kalendáriumjukat, máig is azt tartják és azért ők még se ó-hitűek, hanem pápisták! Nyilvánvaló, hogy a magyar óhit szóhoz a kelendáriumnak semmi köze.

Karácsonyi szerint a görög szertartásúakat nem óhitűeknek nevezték, hanem *félhitűeknek*. Ez teljesen téves magyarázat, mert az ehhez hívatkozott középkori példa (*Tört. haz.* 732.) a samaritánusokra vonatkozik és semmi köze a görög valláshoz.

37. Werbőczi szerint nem a latin papok térítették meg a magyarokat, hanem a görög hitnek is kedvező Sz. István.

38. Hazai *keresztneveink* közt sok a görög egyház hatásából magyarázható: Vál, Vászoly (Vaszil) István, Béla. (*Melich*, Szláv jöv. szav. 421.)

Helyneveink közt is látható ez a hatás: Kozma (Csik), Ilyésfalva (Háromszék), Kerlés stb. Erre az utóbbira vonatkozólag ezeket kell tudnunk.

Kirie eleison. Kézai szerint a besenyőket Szt.-László az erdélyi Kyrioleis hegynél megveri, amelyből a mai Kerlés község (Sz.-Doboka-vm.) neve ered. Szabó Károly szerint ez a görög kyrie eleisonból idomúlt át magyar Kerléssé. (*Pesty Fr.* Magyar o. helynevei I. 166. *Kelet*, 1900. évf., 37. sz.)

Piroska, oklevelekben Prisca, Sz. László leányának igazi neve: a görög Paraszkéva. Piroskává csak a XVIII. század Dugonics-irányzata változtatta át.

39. Kálmán idejében az összes papok anynyira magyarok, hogy már csak egyetlen egy akadt közöttük, Simon pécsi püspök,

aki Sz. István görögnyelvű alapítólevelét olvasni tudta. A papokat a latin nyelv tanulására szorítja. (Decretum II. 2—3.) Maga ez a törvény is magyarból Kálmán idejében fordíttatott latinra. (*Jerney*, M. nyelvkincsek 176.)

40. Manuel igényjoga: magyar trónöröklés görög módra, azaz nem a fia követi az apát a trónon, hanem a testvér. A magyar magánjogban ma is ági örökösödés van, amelyet már Werbőczi is ősinek mond: az örökölt vagyis ági vagyon visszamegy az apa vagy anya ágára, ennek 16-dik izéig.

41. Macsói, Szörényi bánság, Ráma mint kulturközvetítők. István idejében a bolgárölő Basilios görög császár megalázza a bolgárokat, egyházi függetlenségüket megsemmisíti és Magyarország közvetlen szomszédjává válik.

42. III. Béla Byzancban nőtt fel, a görög kultúrában. Ennek hatása az írásbeliség elrendelése az ügykezelésben. Bánffy esztergomi érsek a byzantinus műveltségű királyt meg sem akarta koronázni. Az egyházi javakra vonatkozó alapító oklevelek, amelyekből igen sok bizonyúlt éppen a Bélák (III. és IV.) korából való hamisítványnak, éppen emiatt az írásbeliségi rendelet miatt születtek meg a XII—XIII. században, István király nevében keltezetten. Erre vonatkozólag: *Erdélyi L.*, A tihanyi apátság kritikus oklevelei, *Horváth*, A ker. első százada és *Karácsonyi*, Sz. István kir. oklevelei.

43. Az ország legfőbb hivatalaiban István alatt és után óhitű magyarok is ülnek. Kún László áttért a görög vallásra, példáját pedig követte a veszprémi kanonok-testület s törvényes püspökét, Pétert elűzvén, a görög valláshoz szító Miklós erdélyi püspököt választja egyházi fejévé. Kún László alatt nem ritka eset, hogy az oláhok a magyarokat a római egyháztól elvonták és görög hitre édesgették. (*Bárdossy*, Suppl. 422, *Pesty*, A szörényi bánság 342.)

44. Aeneas Silvius szerint az alföldön igen sok görög hitű nép lakik, akik „csaknem mindnyájan" magyarúl beszélnek.

45. A görög ritus még későbben is rokonszenves, ösmert volt a magyarság előtt: Mátyás király Rómával való összetűzése alkalmával a pápát a görög ritusra való áttéréssel fenyegeti meg.

46. Magyarország jó sokáig volt Eris almája Nyugat és Kelet egyháza között. A nyugati egyház és államok állandóan emelkedésben vannak, az izlamtól háborgatott keleti császárság és egyháza ugyanolyan mértékben állandóan hanyatlik. A latin térítőket az isteninek hirdetett tized elnyerésének reménye sokkal

nagyobb tevékenységre buzdította, mint a keletieket, akiket ilyen jutalom nem kecsegtetett. Emiatt maradt háttérben Magyarországon az óhit, amelynek magyar hívei a XIII. század óta nagyon könynyen terelődtek át a latin egyházba. Nem is példa nélkül való a vallásnak országos cserélgetése és a katholicizmusnak a királysággal való szövetkezése. A brit szigetek lakói részben a keleti egyház szerint fogadták el a kereszténységet; amikor a katholicizmus megkezdette hódítását, ugyanakkor kezdődött a kis fejedelemségeknek egy állammá tömörülése. Ugyanez a fejlődési folyamat a germánoknál is, akik előbb áriánusok; a cseheknél, akik előbb görög szertartásúak; a keleti szerbeknél és bolgároknál, akik hol a keleti, hol a nyugati egyházhoz csatlakoztak.

A Photius-féle első szakadás (860) óta a görög centrumhoz közelebb eső szláv népek hol a római pápát ismerték el fejökül, hol a byzanci patriárkát. Politikai okokból a nyugati és keleti szertartások között ingadoztak szerbek, bolgárok. János bolgár király 1024-ben római hitüvé lett. Ez az ingadozás éreztethette hatását a magyarokkal is. Azonban nincs mit siratnunk a görög egyháznak a magyarság zömére szóló elhunytát hazánkban, mert ez csak államiságunknak vált javára. Nem azért, mintha a görög egyház révén — mint ahogy sokan, de tévesen vélekednek — a magyarság a bolgárok módjára elszlávosodott volna. Mert szerintünk nem szláv nyelvű volt a görög egyházhoz tartozó Tisza-Dunaközi magyarság vallási formája az Árpádok korában, hanem görög nyelvű. Szent Lászlóról ugyancsak nem lehet azt állítani, hogy elszlávosodott volna, és mégis kiutasítja azokat a latinokat, akik nem görög módra böjtölnek. Imre király se volt szláv, s alatta mégis tele az ország görög monostorokkal. Ez a görögnyelvű keleti egyház pedig — el lévén szakadva Byzanctól — már Kálmán alatt anynyira elmagyarosodott, hogy a Sz. István-féle görög oklevelet már alig tudta valaki olvasni. Magyar államiságunk szempontjából azonban azért kell örvendenünk, hogy nem a keleti egyházi lett a mi államvallásunk, mert a nyugati egyház alkotmánya az egységes államok kifejlődésére sok ágú fejlettsége és kultúrszerveinek sokfélesége révén sokkal több biztosítékot nyújtott a keletinél. Azonban ismerve a nyugati egyháznak a keletivel szemben tanúsított engedményekre való politikáját, egyáltalában nem kell tagadásba venni Magyarországon a görög egyház létezését a magyarság közepette is. Elvégre a magyarságban is volt

szegény ember, a görög vallás pedig kiválóan a szegények vallása volt, most is az.

47. A görög egyház hátrányos oldalai: a) egyetlen szerzete van, a Bazil-rend, amely nem differentiálódhatott el a fizikai kultúrmunkák szerint a latin szerzetrendek módjára, b) dézmát nem szedett, nem volt számvevősége. Gondoljunk csak a pápai dézmák regestrumaira, c) papjaitól semmi tanúltságot nem követelt egész a XVIII. századig, csak szerzetesei voltak iskolázva, d) állami, közjogi ereje a latinnal szemben a XIII. században semmivé lett.

Amíg a papismus világi hatalma nem nagy, a graecismus is él Magyarországon; de amíg annak ereje VII. Gergelyig folyton emelkedik, ezé éppen ilyen arányban fogy.

48. Legfontosabb emlékünkre nézve szólaltassuk meg néhai jó Buday Ézsaiás históriкusunkat:

„Szt. László törvényeiből világos, hogy még akkor a magyarok nagyobb részint a görög vallásbéli szokásokat követték. I) Ugyanis mindjárt az I. könyv első részében ez a törvény van: *Bigamos presbyteros et diaconos et viduarum vel repudiatarum maritos jubemus separari et peracta penitentia ad ordinem suum reverti. Et qui noluerint illicita conjugia dimittere, secundum instituta Canonis, debeant degradari.* (I. Könyv, I. r.) Melly törvényben világosan görög ekklésiai szokás vagyon: mellyben a papnak leányt kell elvenni feleségül, özvegyet nem, és ha ez meghal, második feleséget venni nem szabad, ha pedig vesz, egyházi hivatalától elesik. Továbbá II) a 31-dik részben ez van: *Latini*) qui Ungarorum in consuetudini legitime consentire noluerint, scilicet, postquam Ungari carnes dimiserint, ipsi iterum in secunda et tertia feria comederint, si se nostrae consuetudini m e l i o r i non consentire dixerint: quocumque volunt, eo vadant. Pecuniam vero, quam hic acquisiverunt, hic reliquant, nisi forte resipuerint et carnes nobiscum dimiserint.*

Itt szó van a nagybőtjről, mellyet különbözőképpen tartott meg a napkeleti és napnyugati Ekklésia. Mert a napkeletiek vagy *Görögök* elkezdették azt mindjárt az úgyneveztetett Dominica quinquagesimae után következett hétfőn és bőjtöltek egész husvé-

---

*) Latinok alatt itt az olaszok értendők. Nagy kereskedelmi talentumu nép, telepeik kivált Esztergom, Fehérvár és Buda. (*Hóman B.* A magyar városok az Árpádok korában. Bpest 1908. 47—48.

tig.*) A napnyugatiak ellenben, kik *Latinusoknak* mondattak, nem bőjtöltek anynyit: hanem az úgy neveztetett Dominica quinquagesimae után következett szerdán, azaz hamvazó szerdán kezdették azt el, és ezen az okon ennek a napnak neve volt caput quadragesimae, azaz 40 napi bőjt feje vagy kezdete. És így hétfő és kedd elmaradt, mellyek közül amaz — számlálván a vasárnaptól, mely feria prima — feria secunda, ez pedig feria tertia nevet viselt.

III) Ezek szerint nem tsuda, hogy a hónapok magyar nevei között vagynak olyanok, mellyek nyilván a napkeleti ekklésiától vétettek, p. o. a *Sz. György* és *Sz. Mihály*, meg *Sz. Iván havak* nevei (ápr., szep., jun.) a napkeleti Ekkl. Szentjeitől; a *Bőjtelő hava* (feb.) és *Bőjtmás hava* (már.) a görög ekklésia nagybőjtjéből, mellyet *Vajhét előz* meg; a *Boldogasszony hava* (január) a régi napkeleti Ekklésiának azon szokásától, melly szerint sokáig ezen hónapnak 6-dik napját (Vízkeresztet) szentelték a Krisztusnak a boldogságos Szűztől való születésének emlékezetére.

Ebből lehet már megmagyarázni Nestornak a görög Ekklésia részére szóló szavait, mellyeket Engel úr Disquis. crit. de or. Hung. pag. 64. ekképpen ád elő:

Viderunt vero Ugri, quomodo populi Slavici convertebantur. Itaque manuductione divina duo principes e gente eorum iverunt Constantinopolim sacrumque baptizmum sibi et subditis exorarunt. Propter hostilem vero incursionem in terras Byzantinas, sacerdos graecus properare non poterat, ut *ipsis* verbum Dei annunciaret: quia *carebant* libris, suo idiomate conscriptis. Unus quidem e principibus eorum Stephanus concessit ad Dominum, postquam multa bona edidisset. Videntes vero Latini debilitatem Graecorum, venerunt Roma et Ugros astutia ad se pertraxerunt. (Ez utóbbira vonatkozólag lásd még hátrább.) *Buday Esaiás:* Magyar o. históriája, III. kiadás. Pest, 1833. I. 117—118.

49. Szent László királynak a görög *jobb* szokáshoz való vonzalmát az is illusztrálja, hogy az Urvacsorát görög módra két szín alatt vette. (*Katona,* Hist. crit. II. 255. és 698.)

50. Ince pápa 1204-ben Imre királyhoz írott levelében nyiltan tudatja velünk a görög egyház terjedelmét Magyarországon,

---

*) Erre pedig Sz. László — félreismerhetetlenül a görög egyház szokása alapján — azt mondja, hogy ez a mi *jobb* szokásunk. Azaz a latin egyház bőjtölési módjáénál jobb és még hozzá a *mienk!*

amikor is *egyetlenegy* latin monostora (Sz. Egyed) volt a latinoknak, ellenben a többi mind görög volt: Quia vero nec novum est, nec absurdum, et in regno tuo diversarum nationum conventus juxta ritum *Graecum Catholicum* Domino suo uno regulari habitu famulentur, licet *unum sit tibi latinum coenobium, quum tamen inibi sint multa Graecorum.* (1204. okt. 18. *Katona,* Hist. crit. IV. 735. *Pray,* Specimen p. II. pag. 162.)

Teljesen érthető tehát, hogy a görög szerzetesek együtt laktak akkor a latinokkal még a Dunántúl is, nemcsak a Duna-Tisza közén. Azonban az is való, hogy ez a sok görög kolostor nem 1204-ben keletkezett, hanem azt megelőzően, jó hosszú idő folyamán.

51. III. Honorius pápa 1218-ban II. András királyhoz azt írja: Illustris recordationis quondam Bela pater tuus ecclesiae Romanae devotior exstitit in illo necessitatis articulo, quo tumescentibus schismaticorum cordibus Petri navicula tumultuosis fluctibus agitabatur. — II. András azt feleli: Nos *novellam* christianitatis *plantationem* in regno nostro evelli non patientes (*Katona,* V. 303.) Igy tehát a novella plantatio alatt nem a pogányságból megtérített kereszténység értendő, mert II. András korában ez már nem új ültetvény volt. Itt a keleti szertartásról, a szkizmából, a latin szertartásra áttért embereket kell értenünk.

52. Feltűnő, hogy hazai forrásainkban a magyarországi görög egyházi vonatkozásoknak olyan kevés nyoma van, ellenben a pápák levelében többször is találkozunk velük. Fölmerül tehát az a kérdés, hová lett az az Ince pápától emlegetett sok görög monostor, hogyha a latinokkal szemben túlnyomó többségben voltak az országban?

Én azt hiszem, megadja erre a feleletet a III. és IV. Béla korában *kötelezővé* lett irásbelileg elve. „A kegyeletnek le kell számolnia azzal és bele kell nyugodnia, hogy még a szent helyeken is akadnak (oklevél)*-hamisítványok.* Alaposan föltehetjük, hogy súlyos anyagi vagy erkölcsi veszteség elkerülése végett jogtörténeti emlékiratot készített valaki legjobb tudása, igaznak vélt hagyomány s a tényleges jogi helyzet alapján olyan oklevél mintájára és *pótlására,* amely hite szerint meg volt, de elkallódott. A királyi örökségek visszaszedése 1228-tól kezdve még a jogos, vagy jogosnak vélt, régtől fogva bírt jószágok és jövedelmek megmaradását is veszélyeztette, ha nem volt róla oklevél. Ez a naiv hit és társadalmi kényszer teremtette meg az oklevélpótlás

és utánzás ösztönét." (*Erdélyi László*, A tihanyi apátság kritikus oklevelei, 4—5. l.)

Horváth Mihály is kimutatta (*A ker. első százada*) a Sz. Istvánnak tulajdonított 11 oklevélből tíznek ilyen pótlólag történt természetét, s csak a veszprémvölgyi görög oklevelet ismeri el valódinak, főleg a belső okai miatt, valamint azért, mert a hamisítások kora előtti másolatból maradt reánk. *Karácsonyi János* ugyan védelmébe veszi őket (*Sz. István király oklevelei*), de azt hiszszük, nem eléggé meggyőzően. Erdélyi László 21 olyan hamis oklevelet ismertet (i. m. 10.), amelyek a pannonhalmi, zalavári és bakonybéli apátságokra vonatkoznak. Ezekből *négy* darab Sz. István nevére való hamisítás. Akárhogyan is védjük tehát a Horváthtól is megtámadott Sz. István-féle, meg másféle okleveleket, azt hiszszük, hogy a legtöbbje abba a kategóriába tartozik, amelyet Erdélyi a jóhiszemü hamisítások korának jellemez. Erdélyivel szemben nagyon jellemző pl. Karácsonyinak az a törekvése, hogy Sz. István országában csak valahogy ne engedje meg görögországi papoknak puszta létezését is: 1891-ben a veszprémvölgyi görög oklevél kiállítóját és a benne foglalt görög apácákat Itáliából utaztatja ide (Sz. István oklevelei 28.), az unitus görögök földjéről, 1904-ben pedig már németeknek mondja őket. (Sz. István élete 40.) Holott nyilvánvaló, hogy a hazai többi monostorokban is görög papok éltek és ezek unitusok voltak, tehát szükségtelen olyan meszsziről kereskedni érettük.

A hazai görög hierarchia a XIII. sz. végéig hitegységben élt a latinnal, sőt a monostorokban is közösen lakott görög és latin barát. Azonban minél jobban távolodott az idő Sz. István korától, annál gyülöletesebb lett a latin előtt minden görög (a skizma miatt), s így kézenfekvő dolog, hogy az egyre hanyatló magyar-görög egyház latinná változott, vagy az oláhok és rutének szláv egyházába olvadt. Kétszeres oka volt tehát a latin hierarchiának, hogy azokat a régi görög vonatkozásokat, most már mint szükségtelen dolgot, ne foglalja bele azokba az oklevelekbe, amelyeket Sz. István és Sz. László korára vonatkozóan az irásbeliség kényszere idején a XII. és XIII. században pótlásképpen gyártott. A Szilveszter-bulla hamissága kétségtelen, a bakonybéli alapítólevél a XIII. század gyártmányának bizonyúlt. A pannonhalmi monostornak 1001-re tett alapításáról szóló oklevelet 1190. táján „készítették". *Karácsonyi*, Sz. István kir. élete, Bpest, 1904., 15. és 41. Innen van aztán, hogy a fent elősorolt görög kulturális hatásoknak

a hazai egykorú feljegyzésekben nyoma alig van. Pedig ha Ince pápa szavai szerint a latinoknak csak *egyetlen* monostoruk van, a somogyi Sz. Egyedről nevezett monostor, akkor mifélék lehettek az ország többi monostorai? (V. ö. *Füssy* cikkét e monostorról, *Kath. Szemle* 1902.)

53. Jagič profeszszor egy régi görög följegyzésre talált, és pedig XIV. századbeli szláv nyelvű fordításban, amely azt állitja, hogy „mielőtt a görög püspökök a paeonok (magyarok) országába jöttek volna, a görög birodalmat sok baj érte, ami miatt a paeonokat nem tudták megerősíteni a hitben, mert *saját nyelvükön irott könyveik nem voltak*. Észrevévén a latinok mostan a görögöknek ezt a tétlenségét, Rómából fölkerekedtek és a magyaroknak nevezett paeonokat könyveikkel és irásaikkal istentelen hitükre térítették". (*Századok,* 1896., 201, ahol a cirillbetűs szláv szövegnek latin és magyar fordítása is olvasható. Erről különben már Engelnek is tudomása volt.)

Úgy Jagič—Hodinka—Thallóczy, mint a gk. magyarok zarándoklati évkönyve ezt úgy értelmezi, hogy a görögöknek nem voltak saját nyelvükön írott templomai, könyvei s emiatt nem prosperálhatott a görög egyház.

Szerintem itt téves az értelmezés. Nem lehet ugyanis elképzelni, hogy olyan magas fejlettségü egyháznak — mint a görög — nem lettek volna könyvei. Ugyan, hogy lehet elgondolni, hogy Hierotheos csak úgy, püspöki botjával, egy szál templomi könyv nélkül jött volna a keresztény hitet terjeszteni a magyarok közé! Ha a IX—X. század magyarságáról szól ez a hiradás, akkor ez csakis a *szláv* püspökökre és *szláv nyelvü* templomi könyveikre vonatkozhatik. Mert a görög szertartású szláv kereszténység akkoriban még nagyon fiatal, fejletlen vala és csakugyan kevés lehetett a könyve, aminthogy még a XIII—XIV. századokban sem volt ezeknek bőviben Magyarországon. Hiszen fentebb láttuk, hogy milyen nagy számmal voltak Magyarországon görög monostorok *görög* nyelvű barátokkal, még a XI—XII. századokban is. Ezeket pedig görög könyvek nélkül elképzelni képtelenség.

Ha pedig csakugyan a görög nyelvű egyházra vonatkozik ez a híradás, úgy ez nem Géza—István napjaira szól, hanem inkább a graecismus hanyatlásának idejére. Magának az iratnak merev, latingyűlölő orthodoxiája csak a későbbi idők szellemére mutat. Ekkorra ugyanis a byzantinizmus skizmájától elszigetelt görög egyház magyarországi papjai alighanem anynyira el-

magyarosodtak volt, hogy görög nyelvű könyveik már nem igen lehettek. Hiszen már Kálmán idejében sem tudtak görögül. A tatárjárás után pedig Béla király új, addig Magyarországon ismeretlen latin szerzetesrendeket hoz be, akik a gaecismusnak végét vetették.

Éppen a görög és latin szertartás között való ingadozásban, amelynek nem egy példáját ösmerjük Magyarország körül, és a latin egyházba szorúlt görög papok izolált helyzetében látjuk azt az okot, amely miatt a magyarországi görög egyháznak nem voltak se görög nyelvű, se magyar nyelvű könyvei akkor, amely időre az a híradás vonatkozik.

A görög kolostorok, a hazánkba hozott első görög barátok kihalása után, többé már nem Görögországból kapták s 1054. óta onnan nem is kaphatták az utónövedéket. Az ujoncok mindaddig, amig a kolostorok csak fennállottak, szükségképpen a magyar haza fiaiból rekrutálódtak. Ezek pedig az őket nem is kötelező görög nyelv mellett bizonyára magyar nyelven is liturgizáltak valamit a tisza-kőrösi magyarságnak.

Különben is a híradás nem arról beszél, hogy a görögöknek nem voltak könyveik, (mert ez akkoriban is képtelenség lett volna), hanem azt, hogy a magyaroknak akkor, a XI—XII. században *magyar nyelvű könyveik* nem voltak. A följegyzés ugyanis így szól:

I ne vozmogosa voskorê potverditi jazyka sego Peonskago na vêru, poneže po jazyku svojemu knig ne imêchu.

Aki ösmeri a görög szertartást, tudja, hogy a könyveknek milyen tömege szükséges a ritualékhoz. Hiszen egyedül csak a minea tizenkét foliánsból áll, hát még a többi! Nem is csoda, hogy enynyiféle könyvet nem tudott a magyar-görög egyház magának beszerezni olyan körülmények között, amikor a latinizmus folytonosan a túlsúly felé növekedett a graecismussal szemben.

Ezek miatt a XI—XII. század magyar-görög egyházát bátran hasonlíthatjuk öszsze egy XIX. századbeli beregvármegyei havasi falucska szegény templomával, amelyben szintén hiányzik az a sok-sok előírt liturgikus könyv és csak a legszükségesebb 1—2 darabbal rendelkezik.

54. A graecismus hanyatlása akkor kezdődött, amikor Kálmán alatt a papi coelibatust keresztülerőszakolták. Emiatt amaz az ország belsejében megszűnt, de a széleken megmaradt, mert itt oláhok és ruténeк kezdenek feltünedezni, akikben ebből a peri-

pherialis óhitű magyarságból éppen a liturgia azonossága miatt sok fel is szívódhatott. A tatárjárás után Béla latin szerzeteket telepít az országba, akikről Ince szavaiból tudjuk, hogy 1204. előtt még nem voltak itt. A görög szertartásúakkal a hivatalos világ úgy látszik akkor nem sokat törődött.

III. Ince ugyanis azt írja:

Significavit nobis rex Ungarorum illustris, quod quaedam ecclesiae monachorum Graecorum in regno Ungariae constitutae, per incuriam dioecesanorum episcoporum et per ipsos *Graecos, qui valde sunt sicut asserit dissoluti,* penitus destruuntur. (*Fejér,* Cod. dipl. II. 429. *Pray,* Specimen hierarchiae I. 372.)

A görög egyház magyar képviselőiben a skizma is terjedhetett, kivált a rutének és oláhok között (a XII. sz. végétől), de ezekkel szemben királyaink sokszor erőteljes rendszabályokhoz is fordúltak. Hogy pedig a görög szertartást a skizma ellenére sem irtották ki a tatárjárás előtti korban, az csak abból magyarázható, hogy *követői fajmagyarok valának.* Ezekkel szemben a faji származás kíméletet követelt a királytól és a latin egyház vezetőitől.

A XIII. századig a Tisza, Szamos, Kőrös, Maros mellékén úgy látszik, egy tömegben lakott ez a görög rítusú magyarság, amelybe a Rogeriustól emlegetett Csanád körül lakó ruténség még nem olvadt bele. Már pedig ez utóbbiról bizonyos, hogy itt lakott és hogy görög ritusú vala.

Ince pápa előtt szóba is hozta Imre királyunk (1196—1204), hogy kívánatos volna ezeket a szerzetes egyházakat (ecclesiae monachorum), amelyek nagy területen minden függés nélkül, püspöki joghatóságot is gyakoroltak, egy különálló és közvetetlenül az apostoli széktől függő püspökségbe beosztani: „ut auctoritate nostra unus fieret episcopatus ex ipsis, qui Urbi (Rómának) nullo mediante subesset".

Ezek a püspöki joghatóságot gyakorló szerzetek typikus görög intézmények. Ilyen volt a munkácsi monostor, ilyen a máramarosi Körtvélyes apátja és a későbbi erdélyi nemunitus szerzetek is. A Kőrös-Tiszavidéki magyarság efféle püspök-barátjainak unitus volta Ince szavaiból nyilvánvaló.

A király előterjesztése Hodinka szavai szerint (Emlékkönyv 73. l.) ki nem deríthető okokból eredménytelen maradt ugyan, de a görög ritusú magyarságra nézve mégis rendkivüli fontosságú intézkedésre vezetett. Az 1215. évi *laterani zsinat*

ugyanis utasította a latin püspököket, hogy a Tisza mentén élő görög szert. magyar egyházakba igazhitű papokat küldjenek, akik azoknak *anyanyelvén* végezzék az egyházi szolgálatokat, hogy őket a skizmától elvonják. (*Lányi Knauz*, A m. egyház tört. I. 637, *Rajner* ellenvetéseit l. Kath. Szemle 1902. 34—35.). Ez a határozat a magyar nyelvnek egyházi régi divatú használatát már 1215-ben szentesítette. De az is kivehető belőle, hogy a széleken feltünedező skizmatikus népek hatása következtében — éppen a görög apátok ordinatusának meghatározatlan volta miatt — a magyar-graecusok kezdtek elszakadozni a római egységtől.

Hová lettek ezek a gör. szert. magyarok? Nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy nem mindnyája olvadt bele az oláhságba vagy ruténségbe. Még később is, Aeneas Silvius följegyzése szerint, a Tisza—Kőrös—Maros vidékén élő *oláhok* csaknem mindnyájan beszélnek magyarúl (*Petrov* Elektől szerzett értesülés szerint.) Itt nem oláh nemzetü, de oláh *vallású* népet kell értenünk, mert hisz a nemzetiségnek a vallással való fölcserélése a multban egészen szokásos dolog, s a köznépnél még ma is az (magyar vallás = kálvinizmus, orosz vallás = gör. kath.)

Úgy látszik, hogy ez a tiszavidéki magyarság a görög-keleti oláh papság hatáskörébe került s emiatt oláhnak is neveztetett. Amikor Zsigmond király 1435-ben hadat vezet Erdélyben a huszi-ták és *skizmatikusok* ellen, ez utóbbiaknak a három évig tartott hadakozásban *Nagy Antal, Nagy Pál* és *Kardos János* a vezéreik, tehát székely nemesek. Megemlítjük még azt a hagyományt is, hogy a későbbi Bocskai-féle hajdúk leginkább ama székely darabontokból toboroztattak, akik előbb a székely nemesség harmadik rendjét alkották, de Zápolya János Zsigmond erdélyi fejedelem által jobbágyságra vettettek. (*Emlékkönyv* 75.)

A görög szert. magyarság a XVI. századtól kezdve joghatóságilag nagy változáson ment keresztül. A körtvélyesi apátság 1558 körül megszünt s ennek következtében a Királyhágón inneni oláhokkal együtt a görög szertartású magyarok is a munkácsi ruthén püspök joghatósága alá jutottak.

De e ténynyel megszünt a ruthén püspökség ilynemű karaktere; és tényleg azt látjuk, hogy míg azelőtt a munkácsi püspökök az Episcopus Ruthenorum cimét használták, addig a görög szertartású magyarság csatlakozása után Gregorovics II. János (1627—1633) püspök magát már: „Munkácsiensis, Máramarosiensis nec non totius Hungariae orthodoxi ritus graeci Episcopus"-nak irja,

később pedig a már unitus Petrovics Parthén püspök a „Munkácsiensis, Krasnobrodensis nec non totius terrae hungaricae episcopus" címével él.

Nem kell elfelejtenünk, hogy minél jobban emelkedett a latinizmus ereje hazánkban, annál inkább erősbödött ennek felszívó ereje a nem latin szertartásúakkal szemben. Ahol latin és görög szertartás öszszekerűl, ott az előbbi az államiság erejével, gazdasági és egyházpolitikai hatásokkal a rendiség világában a görög szertartásúak minden előkelőségét magába szívja. Példa erre a külföldi ruténség: amíg nemzeti önállóságában élt (1340-ig), volt arisztokráciája is. Mihelyt lengyel fennhatóság alá kerültek, ez az osztály azonnal latin-katholikus lett, s szertartásával egyszersmind nyelvét is elhagyta. Az egykori rutén Potockik, Szanguskok, Ostrozskiak, Mescserszkiek stb. mai utódjai lengyelek. Hazai ruténeink is mutatnak erre példát: csak az egy *Tisza*-családra hívatkozom, amely Komáromy András szerint rutén eredetű. A máramarosi Drág még oláh vajda; de nemessé elösmert és latin hitre áttért utódja már nem Dragescu, hanem magyar mágnás — Drágfy. Ha pedig a vagyonbeli értelmiség valamely hitre nézve elvész, ebben a hitben már csak a jobbágyság marad meg, akiknek emlegetését a történelmi följegyzések nem tartották érdemesnek.

55. Enynyi görög kulturális hatást találunk a régi magyarság társadalmi életében. Magyarország azonban nem volt soha olyan szoros kulturegységben magával Görögországgal, mint amilyenben voltak azok az országok, amelyekben államvallássá lett a görög. Ebből tehát azt kell következtetnünk, hogy nem mind kívülről jövő görög hatás eredményei a fentiek, hanem ide bent, az országban keletkeztek. Ez pedig csak úgy érthető meg, ha beismerjük, hogy Magyarország kulturális életében a görög nyelvű egyháznak is volt építő része.

De hogy nem mélyreható volt ez a görög kultúrhatás, az bizonyos. A görög nyelvüségnek ugyanis a magyar nyelvben nem maradt semmi utóhatása.

A HALOTTI BESZÉD ÉS KÖNYÖRGÉS

mint a görög szertartás emléke



A Halotti Beszéd és Könyörgés mint a görög szertartás emléke.

Azok között a művelődési hatások között, amelyeket a görög kultúra rovására lehet írnunk, vannak bizonyára olyanok is, amelyek görög szertartású szláv népek közvetítésével jutottak a magyarságba. Bizonyság erre a többi között a magyar nyelv egyházi terminológiájának egy bizonyos — nagyon kicsiny — százaléka is. A Szent Istvánnak tulajdonított, cirillbetűs felírású, pénzes erszényt sem lehet itt figyelmen kívül hagyni. (Fényképét l. *Ipolyi, A m. szent korona.*)

Mindezeket nem is lehet tagadni.

Ennek ellenére is azonban mégis lehet szó közvetlen görög nyelvű egyházi hatásról is.

Görögöknek egykor itt laktáról tudósít Anonymus is, amikor a Tiszánál a *görögök révét* emlegeti.

A görög egyháznak magában a fajmagyarságban való egykori képviseletét a mai görögkatholikus magyarok puszta létezése is igazolja. Hiszen ahogy a római katholikus tótok beolvadását csakis egy beolvasztó magyarság végezhette, éppen úgy a görög ritusú szlávok és románok elmagyarosítását is a régi időkben csakis görög ritusú magyar elem áthasonító hatása munkálhatta. Ennek a görög szertartású magyarságnak tehát már léteznie kellett az idegen elemek beolvasztása *előtt* is, akár emlegeti valamely történetíró, akár nem.

Már pedig ilyen beolvadható ruténeknek és románoknak a XII. században való itt lakása már kimutatható és pedig éppen azokon a tájakon, ahol a görög szertartású magyarság lakik.

Bizonyára van a mai Szabolcs—Hajdú vármegyék óhitű magyarságában újabban (a XVIII. századokban) elmagyarosodott román, rutén és szerb elem is. Azonban nem lehet azt állítani, hogy ez az óhitű magyarság egész tömegében csak efféle elmagyarosodott szlávokból és románokból alakúlt volna ki. Nem kell ugyanis figyelmen kivül hagyni azt, hogy a Nagyalföld ama részeire, ahol ezek az óhitű magyarok laknak, jórészt *csak Mária Terézia idejében* hoztak rutén és román telepeseket.*) Már pedig magyarnyelvű óhitűeknek itt lakásáról sokkal előbbről is van tudomásunk.

Hogy pedig óhitű magyaroknak a XVII. század előtti időkből való itt lakásáról följegyzéseket eddigelé még nem ösmerünk, annak az az oka, hogy ezek mindnyája jobbágy volt. A régi iratok pedig a jobbágyoknak fajbeli hovátartozásával nem sokat törődtek. Általában csak ruthenus vagy orosz a nevük.

Alább majd látni fogjuk egy nyomtatvány kapcsán, hogy az orosz a régi magyar hivatalos stilusban nem nyelvet, hanem vallást jelentett. Az orosz vallásnak hazánkban lakó hivőiről a nemzetiségi hovátartozást illetőleg senki sem adott számot. A fajbeli hovátartozást is csak éppen másodsorban vették tekintetbe a hatóságok és földesurak. — A nemzetiséget éppen nem, mert a jobbágynak akkor csak vallása volt, de nemzetisége nem.

Az orosz vallás nevezete alatt, de magyar nyelvűséggel éltek ezek az óhitűek tehát a XVII. század előtt is az Alföld éjszaki részeiben, görög-oláh vallás keretében pedig a déli részekben.

A legrégibb idők, az Árpádkor óhitű magyarságának pedig több kultúrhatását is ösmerjük.

Ennek a hatásnak illusztrálására igen alkalmas egyebek között a *Látjátok feleim szömtökkel* kezdetű Halotti Beszéd, amely az alább következőkből láthatólag nemcsak a magyar nyelvnek, hanem egyúttal a hazai görög szertartású egyháznak is legrégibb irott emléke.

Toldy Ferenc szerint „a helyesírásban és nyelvtani tulajdonságokban észrevehető egyenetlenségek odamutatnak, hogy az egy, több leiró kéz alatt idővel elváltozott aggrégi szövegnek mása." Végkövetkeztetése oda megy ki, hogy „részint helyesírásának legrégibb oklevelekben található magyar nevek és szók helyesírásával találkozása, részint azon nagy köz, mely ennek és a

*) Földrajzi Közlemények 1910. 49., 54—57. l.

Révai-codexben foglalt ótestamentomi fordításoknak nyelve közt észrevehető, azt teszik több mint hihetővé, hogy a Halotti Beszéd egyenesen amaz István király idejében szerkesztett egyházi szerkönyvnek maradványa."*)

A helyesírásra nézve ugyan nem ad Toldynak igazat Szinynyei József, de belső okokból kimutatja, hogy a H. B. mai alakban ránk maradt szövege csakugyan egy régibb szöveg után készült másolat. (*Magyar Nyelv*, 1895. évf. 20. l.)

A Halotti Beszéd görög szertartásbeli vonatkozásaival már többen foglalkoztak. Így a szövegbeli egybevetéseket már *Szilvay János* megtette az ungvári *Svjet* c. lap 1867. 11. számában. Ezt követi egy ismeretlen, aki a *Novyj Svjet* 1872. 34. sz. a. Halotti Beszéd némely szlávos mondattani sajátságára figyelmeztet: Es mend paradisumban uolou gimilcictul monda neki elnie. Többkevesebb vonatkozásban foglalkozik evvel a kérdéssel Geszterédi Uriel is a *Kelet* 1900. 33—37. számaiban.

A tárgygyal azonban legmerítőbben *Artim Mihály* foglalkozott, aki öszszehasonlításait történeti és nyelvészeti részletezések keretében egy 67 lapos füzetkében közzé is tette. Munkájának címe: *A Halotti Beszéd és Könyörgés rituális szempontból. Kézirat gyanánt. Bártfa, 1903.*

Anélkül, hogy egyetértenék szerzőnek a nyelvészet és történet körébe vágó nézeteivel,**) a Halotti Beszéd szövege tekintetében tett megállapításait teljes egészükben a magamévá teszem. Ánynyi igyekezetnek ez eredménye, ez a ma már ritkaságszámba menő füzet megérdemli, hogy nagyobb olvasó közönségnek is tudomására juttassuk, mint amekkora számára azt Artim a *Bártfai Lapokban* eredetileg közzétette.

Aki azt állítaná, hogy a Halotti Beszéd a maga egészében valamely görög rendtartású rituális könyvből vett szószerint való

---

*) Az ó- s középkori m. nemz. irodalom tört. I. 93.

**) Szerinte a magyar nyelv egyházi terminologiájához tartozó *öszszes* szláv szavak görög szertartású szláv néptől vett kölcsönzések. Aki azonban elolvassa Melich Jánosnak *Szláv jövevényszavaink* című hatalmas munkáját, Artimhoz nem csatlakozhatik. Melich ugyanis hangtörténetileg, terjedelmes öszszehasonlításokban szó-földrajzilag is megmutatja, hogy e szláv kölcsönszók igen-igen túlnyomó része latin szertartású nyugoti szlávok útján kerültek a magyar nyelvbe. Nem zárja ki azonban a keleti szertartás szlávságának (bolgároknak) hatását: kereszt, szombat, karácsony (illető helyükön és ezenkívül 420. és 429. lap), de a görögség közvetlen hatását sem (421.).

fordítás, az nagy tévedésben volna. Ilyen a H. B. szavaival pontosan egybevágó szövegezésű rituale ugyanis a görög könyvekben nincsen. Azonban a papi-, kiváltképpen pedig a szerzetesi temetésre előírt cerimonalienak *nagyrészével* mégis öszszehangzik.

Amikor tehát a H. B.-et mégis a görög szertartás emlékének nevezzük, ezt úgy értelmezzük, hogy a H. B. leírója előtt kétségtelenül a tipikből és euchologionból vett görög rituális szövegek feküdhettek, és pedig akár latin fordításban, akár pedig görög eredetiben. Ezeknek az olvasmányoknak néhol szószerinti fordítása, néhol pedig csak reminiscenciája került a leíró tolla alá.

Ha a H. B. egyes figuráit az eredeti szöveggel egybevetjük, könynyű a hasonlóságról meggyőződnünk.

A római egyháznak szüksége volt a görög szertartás ellenőrzésére a görög szövegek pontos ismeretére. Hogy ez az ellenőrzés könynyebben történjék, lefordíttatta a rituális könyveket latinra. Egy ilyen fordítás a *Goár Jakab*-féle, amely ***Euchologion sive Rituale Graecorum illustratum*** címen Velencében jelent meg. (Második kiadás, 1730. évbeli.) Ezt az egyház hitelesnek ösmerte el s így egybevetéseinkben is teljesen pótolja a görög eredetit.

Artim Mihály fejtegetése a következő:

Mielőtt magára a szöveg értelmezésére térnék át, nem lesz érdektelen általánosságban megemlítenem a görög szertartásnál azt a divó szokást, hogy a temetési imák értelmes eléneklését azonnal követi a koporsó mellett a halotti szent beszéd. Ily szentbeszéd ezen „Halotti Beszéd" is. Ezért kezdete is nem valami általános, önálló jeligéből indúl ki, amint ez általában szokás, de a már előbb mondottak megerősítése s bizonyításaként van feltüntetve. T. i. a „Halotti Beszéd" már elején kézzelfoghatólag bizonyságot tesz az elébb elénekelt imák igazságáról, amint ez különben magában az eredeti imában is néhol történik. ***Elébb ugyanis azt énekelte a pap, hogy por és hamu vagyunk,*** a szertartás eléneklése után pedig mintegy rámutatva az előbbiekre, így kezdi meg beszédjét: „Látjátok feleim szemetekkel, mik vagyunk. Bizony por és hamu vagyunk."

Aki ismeri a latin és a görög halotti szertartást, az az első tekintetre fölismeri a régi nyelvemlékben a görög szertartást. Ugyanis a latin halotti szertartás az ember szeme elé teszi a halál és a pokol (scheol) kínjait. Azután egyrészt fölhívást tartalmaz az Isten, mint mindenható teremtő s kegyelmes király, dicsőítésére; másrészt intést, hogy a lélek ne legyen bizalmatlan s ellent-

álló, mint a 40 évig pusztában bolyongó zsidó nép (Massah és Meribah térein), nem különben azt a kérelmet, hogy az Úr a megholt lelkét a béke s világosság országába, és a szentek társaságába helyezze.

Továbbá, hogy vezesék el a megholt lelkét az angyalok a paradicsom házájába, s ne a pokol büntetéseit, hanem az örökké tartó örömet örökölje.

A görög szertartás azonban, a halál és a pokol kínjait oly közelről nem szemlélteti az emberrel, de elvezeti őt a halál forrásához s foglalkozik a halál okával, mint a „miloszt" elvesztésével; azaz a bűnbeeséssel, s minden szentek esedezésének segélyével a megholt lelkét számos, különféle változatosságú imával Ábrahám, Izsák és Jákob kebelébe iparkodik juttatni.

A Halotti Beszéd egy szerzetes temetésén hangzott. Ez a körülmény, nemkülönben az, hogy egy bencés kolostorban találták e codexet, nem dönti meg azt az állítást*), hogy görög eredeti; és pedig azért sem, mert, mint már említve volt, *III. Incze pápa Imre királynak szóló 1204. évi október 18-án kelt levele szerint, a görög szerzetesek vegyesen laktak a latin szerzetesekkel.*

Hogy e „Halotti Beszéd" görög szerzetes temetése alkalmával mondatott, bizonyítja a szövege, amenynyiben az, nagyobbrészben a szerzetesek temetésére előírt imákból vagyon merítve.

Megjegyzendő, hogy a görög szertartásnak külön imái vannak a szerzetesek, külön a világi férfiak, külön az aszszonyok s külön a gyermekek temetésére. Továbbá a „Halotti Beszéd és Könyörgés" modern magyar nyelvi szövegének a görög tipikkel való öszszehasonlítására használom a magyarországi gör. katholikusok euchologiónját. Minthogy azonban egyes részeket „Euchologion sive Rituale Graecorum illustratum opera R. P. Jacobi Goar. Venetiis 1730" című műből is tudok, s sokan jobban értik a latin, mint az ó-szláv nyelvet, azért jónak láttam ezen helyeket latin nyelven is idézni. A görög nyelvet mellőzöm itt azért, mert feltételezem azt, hogy az ó-szláv szöveget a göröggel mindenki hű fordításnak tartja egyrészt, másrészt tudom, hogy a görög nyelvet már alig érti valaki. A zárójelben álló számok a források lapszámait, a folyószámok pedig a H. B. sorszámait jelentik. Az ószláv szöveget könynyebbség kedvéért magyar helyesírással, ruthén phonetikával adjuk.

*) Rajner Lajos kételkedésével szemben *(Kath. Szemle, 1902., 27. l.)* tehát ez megnyugtató.

Következik most a szöveg öszszehasonlítása.

1. *„Látjátok feleim szemetekkel 2. mik vagyunk. Bizony por és hamu vagyunk.“*

Mint fennebb említve van, itt az egyházi szónok a hallgatók szeme elébe állítja annak az igazságát, amit elébb elénekelt; énekelte pedig ezt: Contemplemur fratres in sepulchris cinerem et pulverem, quo compacti sumus 432.) Omnia pulvis omnia cinis 429.) „Paki prach i pepel budem“ 106.) Már magában véve azt, hogy az ember mulandóságát *„cinis és pulvis“ szavakkal jelzi, a görög szertartás mellett tanuskodik;* mert a latin szertartás ezen mulandóságot, s azt is csak hamvazó szerdán, csak egyszerűen „pulvis“ szóval fejezi ki, mondván: „Memento, quia pulvis es, et in pulverem reverteris.“

„Menynyi milosztben 3. teremté eleve a mi ősünket Ádámot.“

Ennek több parallel helye van: Po obrazu tvojemu, po podobiju Szozdavyj v nacsali cselovika 106. Ad imaginem et similitudinem tuam hominem formatum in principio in paradiso constituisti 463.

Amint látjuk, a szláv halotti szertartásban, mely a konstantinápolyi szertartáskönyvből van véve „eleve“ = „a principio“ a teremtésre vonatkozik. A Goár-féle forditásban, mely a jeruzsálemi görög szertartáskönyvből van véve, ezen „eleve“ szó a paradicsomba való elhelyezésre vonatkozik. Így tehát a Halotti Beszéd jobban emlékeztet a konstantinápolyi typikre, mint a jeruzsálemire.

Más helyütt így imádkozunk a temetésen: Szozdavyj cselovika i obrazom tvojim bozsesztvennym pocstyj jeho, darovavyj jemu upovanije zsizné vicsnyja 89.) A szent misénél: Szozdavyj cselovika ot zemli Bezszmertije zsizné, naszlazsdenije vicsnych blah obiscsav 364. Praotcza Adama prelsztivyj drevom, kresztom prelsztitszja. (Trefologion 39. lap.) Ádámnak a paradicsomból való kiűzetésének emléknapján az egyház ezt énekli: „Ty (Chriszte) tlinija izbavlyajesi mnya: szlavlyu neizrecsennuju tvoju miloszt“. Ezen parallel helyekből, mint különben is tudjuk, látjuk, miben állott az a „miloszt“, melyben teremté Isten Ádámot. Ezen „miloszt“ abban állott, hogy Ádám Isten képére lett teremtve, s nem kellett meghalnia, ha megtartja a parancsolatot. Vagyis „miloszt“ = a teremtési actus = netlinije = bezszmertije = naszlazsdenije vicsnych blah = örök élet. Ezen kegyajándék azonban nem Krisztus vérének a gyümölcse, tehát nem a

Megváltó kegyajándéka, de csak az Isten kegyajándéka. Az első ember teremtésénél még Krisztus meg nem halt; azért nem lehet ezen időben Krisztus véréről, vagyis a Megváltó kegyajándékáról beszélni; s azért a szónoknak igen jó theologusnak kellett lennie, hogy ezen kegyajándék kifejezésére használja a miloszt szót, melylyel az ó-szláv nyelvben szokás az Isten malasztját jelezni, s nem a „blahodat" szót, mely a Megváltó kegyajándékát jelenti.

„Malaszt" alatt de regula értjük a Megváltó kegyajándékát, melynek forrása az irgalom. Az ó-szláv nyelvben azonban az Isten teremtési actusa, kegyajándéka = miloszt, a Megváltó kegyajándéka = blahodat.

Így mondjuk: Üdvözlégy Mária malaszttal teljes. „Ó-szlávban: „Radujszja blahodatnaja." Miért blahodatnaja? Azért, mert a Bold. Szűz Szeplőtlenségét a Megváltó iránti tekintetből, mint Isten anyja nyerte.

Azt mondja ugyanis az egyház a Triod posztnyj 36. lapján: Bohoroditelnyce Djivo jako Adamova dscsi (leány) po rodu, po *blahodati* zse Chrisztu Bohu Roditelnyca."

Így a szent misénél azt mondjuk: „Blahodatiju scsedrotami i cselovikolyubiem. Blahodat Hoszpoda naseho Iszusza Chriszta budi szo vszimi vami."

Hogy „blahodaty" a Megváltó kegyajándéka, igazolja a temetési Sztichovna is: „Rukoju szvojeju szozdav Adama és posztavévyj pregyilé netlinija i umerscsvlenija: *blahodatiju na zsizny tlinije preminévyj ko pervij prelahaja zsézné.*"

Az illető szónok, mint látjuk, nagyon is tartotta magát az általános szabályhoz, midőn az első ember teremtésénél a neki adott kegyajándékot „miloszt"-nak nevezi s nem „blahodat"-nak. És pedig teljesen megfeleleőn azon miseimának, mely így hangzik: „Blahodarim Tya Czarju nevydymyj, izse vszja szogyijsztvoval jeszi, i mnozsesztvom *miloszti* tvojeja ot nebytija v bytije prével jeszi." Itt is tehát, az Isten azon kegyajándékát, hogy mindeneket (tehát az embert is) teremtett, „miloszt"-nak nevezi, s nem „blahodat"-nak; már pedig ezen miseimát senki sem mondhatja róm. kath. terminologiából származottnak. Tehát, amint ezen miseimában előforduló „miloszt" szó a róm. kath. terminologiára nem vezethető vissza, épp úgy nem lehet azt tenni azon és pedig teljesen hasonló értelemben előfordúló, s a „Halotti Beszéd"-ben fenntartott „miloszt" szóval sem.

A köznép beszédjében is „blahodat" alatt a felülről jövő kegyajándékot kell érteni, mely ezen egyetlen egy kifejezésben fenntartotta magát, midőn a termékeny esőről azt mondja: blahodat bozsa. A theológiában pedig a blahodat alatt a keresztről jövő kegyajándékot értjük.

Hogy minő értelme lehetett a „malaszt" szónak akkori időben, midőn a miloszt szóból lett képezve, erről csak akkor lehetne tárgyalni, ha kezünkben volna a magyar egyház azon régi szertartáskönyve, amelyről *Kercselics* (Hist. Croat. Dalmat. et Szlavoniae pag. 83.) azt mondja: *„Nos vidimus manuscripta, ubi ritus et ceremoniae antiquae Ecclesiae Hungaricae fuerant descriptae,* sed nescio ex zelo ne, an ex praejudicio opus a nobis illico acceptum alioque deportatum, et neque permissum est nobis imposterum similia visitare."

De még, ha helytelenül is használta volna a görög barát a „miloszt" szót, ez a Halotti Beszéd s Könyörgés görög eredetét le nem ronthatná.

Melich János azért vezeti viszsza ezen „miloszt" szót a róm. kath. terminológiára, mert állítása szerint a magyarok kezdettől fogva latin rituson voltak; de pár sorral lejebb ezt maga is megcáfolja, mondván: „Ez elszórt nyomokhoz hozzáadva Sz. István görög alapító levelét, mind azt vallják, hogy nálunk a kereszténység kezdete görög keleti, s viszszanyúlik a honfoglalás ideje előtti időkre. Egyes honfoglaló urak közt lehettek ó-hitűek." Ha tehát minálunk a kereszténység kezdete „görög keleti", görög szertartású, akkor okvetlenül meg kell engedni, hogy a magyarok mint keresztények először görög szertartáson voltak. És, ha ezt megengedi Melich a honfoglalás előtti időkig, az eddig felhozott bizonyitékok alapján annál inkább kell megengednie, hogy a honfoglalás alatti s utáni időben is sokáig s legalább jó nagy részben, a görög ritus legalább is túlsúlyban volt.

„Ősünket Ádámot" kifejezésre a halotti szertartás 89. 106. lapján egyszerűen azt mondja: „cselovika", Szt. Bazil miséjében pedig Ádámot ezzel fejezi ki: „ot zemli", tehát „cselovika ot zemli." A trefoligionban pedig azt mondjuk: „Praotcza Adama."

„És adta vala neki 4. *paradicsomot házává."* Vo raji posztavyl jeszi vlagyiti. Hominem, ut creaturis dominetur in paradiso constituisti 463.

Házává adni = „postaviti vlagyitê" = ut dominetur a tipik szerint.

„És az egész paradicsomban való gyümölcscsel 5. *mondá neki, hogy éljen.*“ Itt már a szentírásra irányítja gondolatait: „I ot vszjakoho dreva, jezse vo raji sznyidiju sznyiszé.“ Itt ezen szavak „mondá neki, hogy“ kisegítő mondatot képeznek, melynek segítségével a szentírás recta oratio-ját obliquában adja.

Csupán egy fa gyümölcsétől tiltá őt el.

De ligno scientiae boni et mali ne comedas. Ot dreva zse, jezse razumité dobroje i lukavoje, ne sznyiszte ot neho. (Szentírás.)

De 6. *meg is mondá neki, hogy miért ne ennék.*

Ez oratio obliqua-hoz való kisegítő mondat.

Bizony amely napon eendel e gyümölcsből,

7. *„Halálnak halálával halsz meg.“*

In quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris. (Szentírás.)

Hallá holtát a teremtő Istentől,

8. *de feledé.*

Ez oly közbevetett mondat, mely sem a tipikben, sem a szentírásban nincs meg, melylyel okadatolja a bűnbeesést.

Engede az ördög csábitásának. Diaboli invidia deceptus 429.)

Zavisztiju diavoleju prelscsen 106.) Adama Praotca drevom prelstivyj (Szluzsba o uszopsich.)

És evék a tiltott 9. *gyümölcsből.*

Sznyidé pricsasztészia 106.) Drevle ubo Adam vkuszévyj dreva sznyidnaho 95.)

Adam quidem vitae fructu degustato 450.)

És a gyümölcsben halált evék.

Degustato cibo prohibito mortales evasumus 463.)

Sznyidéju prelszté é szmerté predade 95.)

És a gyümölcsnek oly 10. *keresű vala ize, hogy torkát megakasztotta.*

Antiqua ligni delibatio vulnus Adam facta est eructato veneno 477.)

Bolizny Adamu byszt dreva vkusenije jehda zmyj jad izvleka 129.)

11. *Nem csak magának, hanem egész fajának halált evék.*

Serpens mortem omne genus hominum devoraturam induxit 447.) Ab Adam naturae nostrae successive mors traducta 463.)

„Tyim bo vnéde szmerty vszerodnaja“ 129.)

12. *Haragúvék Isten s beleveté őt e bajos világba.*

Temetésnél: Zapovidej presztupnék böv. 106.) éz raja izhnan böszt. 95.) i poved jeho vo mir szej 89.) A szentmisénél pedig így imádkozunk: „Preszlusavse Tebe észténnaho Boha ézhnal jeszi jeho ot raja vo mir szej."

És lőn 13. *a halálnak és pokolnak vésze még pedig egész neménekk.*

Ez pleonasmus, mert ez már a 11. sorszám alatt is fordúl elő.

Kik azok?

14. *Mi vagyunk, amint szemetekkel látjátok.*

E sor a szónok tévedéséből foglal itt helyet. Ugyanis a tipikben még rámutatás van arra nézve, hogy akit itt a korporsóban feküdni látunk, az többé soha velünk találkozni nem fog ez életben, és pedig Goar művének 457. lapja szerint ez így hangzik: „Ecce nunc prae oculis videmus jacentem, nostris oculis nusquam nobis objiciendum. E rámutatást a szónok tévedésből nem ezen világban való találkozásra, de arra használja, hogy *„senki sem kerülheti el a halált."* De ebben is nem egészen szerencsés, mert kelleténél tovább ragadtatja el magát és azt mondja, hogy „a halálnak és pokolnak része, *mi vagyunk,* mint szemetekkel látjátok." Ez okoknál fogva ez a tipikben nem fordúl elő.

Bizony egy 15. *ember sem kerülheti ki e sirvermet.* In quam (terram) mortales omnes migrabimus 445.) Ponezse vszi k szej otchodém obyteli 88.)

Bizony mind a felé tartók 16. *vagyunk.*

Quandoquidem cuncti ad idem tendimus 452.) A mozse vszi cselovicy poidem 117.) 99.) 128.)

Imádkozzunk Urunk Isten kegyelméhez e lélekért, Jescse molémszia Hoszpodu Bohu nasemu o upokojenii dusi 79.) Hoszpodé Bozse nas Tebe molém préjmé dusu é upokoj 84.) hogy 17. *Irgalmazzon neki és kegyelmezzen.*

Milosztév tomu budé i osztavé,

és *bocsássa meg minden ő bűneit*

i proszté vszia szohrisenija jeho 77.)

És könyörögjünk Máriának, a szent aszszonynak.

Szvjataja Marije (Hoszpozse) molé Boha o mnyi. Marije Maté blahodaté, méloszerdija, mja ot vraha zasztupé 75.)

Vszeszvjataja Dyivo molyascsiszia nepresztaj presztavsaho virno Carsztvija spodobété 97.)

Bohorodice neporocsnaja presztavsyja horkich mucsenij ézbavé. Ezen szō „könyörögjünk" segédmondat az oratio obli-

quához, mert a tipikben nem szólit föl, hogy könyörögjünk a szt. Szűzhöz, Szent Mihály arkangyalhoz, vagy más szenthez, csak egyenesen könyörög; a „Halotti Beszéd"-ben pedig nem könyörög, hanem hallgatóit szólítja fel a könyörgésre.

És boldog Mihály arkangyalnak Znamenoszec Michail predsztavét dusu vo szvit szvjatyj 77.)

19. *És minden* angyaloknak *hogy imádkozzanak érte*. Vszi szvjatyi Anheli pomoléteszia o mnyi 75.) Szriscsite Anhelé Hoszpodné voszprijemlyujuscsii dusu jeho 77.)

És könyörögjünk. (E helyütt a tipikben is felszólítás történik.) Et precemur ita Domine: Hoszpodu pomolémszia: Milosztyvyj Hoszpodi Bozse nas;

20. *Szent Péter úrnak, kinek adatott hatalom oldani és kötni,* qui Coripheo Petro hanc potestatem contulisti, ut ligata vel soluta ab illo, ligata vel soluta jugiter permanerent 545.) Qui potestatem dedit . . . solvendi et ligandi 546.) Verchovnomu Aposztolu Petru klyucsi Czarsztvija nebesznaho vrucsivyj i vlaszté podavyj vjazaté ili risaté.

21. *hogy oldozza föl minden bűnétől.*

Et ab omni peccato absolve 545.) Proszté jemu i otpuszté vszia szohrisenija 109.)

És könyörögjünk (segédmondat) *minden szenteknek,*

Christe largire precibus omnium Sanctorum 469.)

Vszi szvajatyi:

22. hogy legyenek neki segitői urunk szine előtt,

Voszpomozséte prinoszjascse dusu jeho pred lice Vysnyaho 77.)

hogy ő 23. *imádságuk miatt bocsássa meg bűneit és szabaditsa meg őt*

Intercessionibus omnium Sanctorum remitte omne delictum et eripe eum.

Molétvami vszich szvjatych uszopsaho raba tvojeho upokoj 108.) i ézbavé

az ördög 24. *üldözésétől és a pokol kinzásaitól*

a Daemonun molestiis 477.)

prescsenijá, i gehenszkaho mucsenija észchité 100.)

és vezesse őt a paradicsom 25. *nyugalmába s adjon neki utat a menyországba*

I vovedé dusu jeho vo raj szladoszté, otverzé jemu vrata zsivota 76.)

és 26. részt minden jóban
daruj jemu pricsasztije vicsnych tvojich blah 77.)
S kiáltsátok Urunkhoz háromszor Kyrie eleison.
Aeterno regi propterea clamemus 420.)
Ko Vladyki vozopijem: 129.) Tyimzse Christu bezszmertnomu Czarju vozopijem. 104.) A Kirie elejszont háromszor megismétlendőnek parancsolja a görög ritus, holott a latin ritus szerint nem háromszor Kirie elejszon mondatik a temetésen, hanem ez: Kirie elejszon, Christe elejszon, Kirie elejszon. Tehát csak 2-szer Kirie elejszon s közben 1-szer, vagy 2-szer is Christe elejszon. Kyrie eleison ter = Hoszpodé poméluj trizsdy. Teljesen tipik szerint van jelezve, mert a temetésnél a „Hoszpodi pomiluj" minden egyes responsumnál háromszor énekelendő.*)

Könyörgés.

27. *Szerelmes barátim!* Dilecti fratres 429.) Vozlyublenii moji bratije 103.)
Imádkozzunk e szegény ember lelkéért.
O rabi bozsiem Hoszpodu pomolémszja. Jescse mólémszja o upokojenii dusi uszopsaho raba bozsija.
29. *Kinek e napon testét temetjük.*
Jehozse dnesz pohribanije tvorém.
Temetésen kívül azt mondjuk: Jehozse dnesz poménánije tvorém.
30. hogy az Úr őt kegyelmével Ábrahám, Izsák és Jákob kebelébe helyezze.
O jezse précstenu byté jemu vo nyidrech Avraama, Iszaaka i Jakova,
és az itélet napja 31. *elkövetkeztében őt minden szentei s boldogai között* 32. *igtassa.*
O jezse neoszuzsdeno predsztaté jemu sztrasnomu szudéscsu Chrisztovu i vcsinété dusu jeho igyizse vszi szvjatyi i praved-

---

*) Nagyon helyesen következteti ebből Rajner dr., hogy a H. B. korában a görög szert. magyarok oltári nyelve a görög volt. Ez azonban még nem zárja ki azt, hogy a misétől eltekintve, nem lettek volna magyar nyelvű szertartások is. A H. B. éppen ez utóbbi mellett szól. A *clamate ter* záradék arra vall, hogy a görög barátok együtt laktak a latinokkal, tehát a latinosodásra.

nyi pocsivajut. Clamate ter Kyrie eleison! Hoszpodé pomiluj trézsdy. (A tipik szerint).*)

A 7-dik verse vége, a 8-dik vers eleje, a 28-dik vers egészen, a szertartáskönyvben nem fordúlnak elő. S így mindezek csakis későbbi kéznek közbeszúrásai lehetnek. A 31-ik versben ezen sző „jobbára" csak a halottakérti „Podoben"-ben fordúl elő ilyen kifejezéssel: „odesznuju Jeho predsztojanije polucsété", de a panachisben nincsen, s így közbeszúrásnak tekintendő. A 32-ik versben ezen előforduló szavak: „És ti bennetek is" = „szamé szebi proszim" szinte közbeszúrás, s csakis a gyermek-temetési panachidában találhatók.

Mindezek őszszegezéséből világos:

1. Hogy a magyarok megtérítését a görög szertartású szláv papok kezdték meg, megvetve nálok a hit dogmatikus alapját, s a Gizellával jött német, s részben olasz papok az időközben fölnevelt tanítványaik által bevégezték, vagyis a nevezett dogmatikus hitnek jó nagy részben formát adtak a latin ritusban; a gyakorlati életbe azt bevezették, s kulturintézményeikkel konszolidálták; s így az előbbiekkel példás türelmességgel megosztozkodtak a térítés apostoli nagy munkájában. De ez utóbbiaknak a szerencse anynyival is inkább kedvezett, mert a latin ritus magasztossága mellett elegendő könyvekkel, s egyéb kulturális eszközökkel rendelkeztek; a görög egyháznak, amint a már idézett, szláv fordításban fennmaradt egykoru görög forrásból kiderül, elegendő könyve sem volt.

2. Hogy az egész Árpádkor alatt Magyarországon a görög szertartás elég nagy elterjedésnek örvendett, sőt később is rokonszenves lehetett a magyar előtt, mert még Mátyás király Rómával való kontroverziájában azt a görög ritussal megfenyegette, de később a skizmában züllött el mint egy apátlan s anyátlan gyerek.

3. Minthogy a görög egyháznak elegendő könyve nem volt, és már annak a szelleme s gyakorlati alkalmazása is megkívánja, hogy a nép a szertartás nyelvét értse, mert a nép a pappal az isteni tiszteletet koncelebrálja, s így ennek folytán kikerülhetlen követelménye, hogy ne csak az evangélium nemzeti nyelven hirdettessék, de, hogy maga az isteni tisztelet is a nép érthető nyel-

---

*) Lásd: A bpesti 1878. évi kiadású Molitvoszlov 329—30. lapján. — Parasztasz (1887. évi lembergi kiadás 13., 14. lapján). — Misekönyv a halottakért, 307. lap.

vén végeztessék; világos, hogy a görög hittérítőknek azonnal a térítési munkájok elején koncelebració céljából különösen a liturgiát, szertartáskönyvet s egyéb oktató s bűnbánatot gerjesző imákat a nemzet nyelvén kellett írásba foglalniok, mert különben céltalan lett volna minden munkájok s minden törekvésük.

És a görög egyház ezen eljárását az említetteken kívül bebizonyítva látom a szláv ajkúakkal való hasonló eljárásában. Ugyanis a sárosmegyei görög katholikus templomokban szláv nyelven írott s nem nyomtatott templomi könyvek még mai nap léteznek. És hogy a gör. szert. papok Magyarországon beérték a nép élő nyelvével, s a görög nyelvet nem kultiválták, azt fényesen igazolja azon eklatáns eset, hogy már Kálmán király idejében Simon pécsi püspökön kívül senki sem tudott görögül, ki a veszprémi gör. apácakolostor görög alapítólevelét le tudta volna fordítani latinra. És hogy ők a magyar szertartási ceremóniákat valóban írták, s azokat isteni tiszteletnél tényleg használták is: megdönthetlen tanuságot tesz erről a „Könyörgés", mely nem egyéb, mint a görög „panachis"-nak szóról-szóra elég hű fordítása, mely panachis-t mai nap is szláv nyelven a temetésnél rendesen használunk. E „Könyörgés" tehát egyik töredékes maradvány, abból a térítéssel egyidejű magyar szertartáskönyvből, melyről tanúságot tesz Kerselics is, midőn a már idézett munkájában azt mondja róla, hogy kezében volt, s olvasta.

A „Halotti Beszéd", mint a görög temetési imákból kiollózott magyar predikáció arról tesz tanúságot, hogy mint most, úgy hajdanában is a magyar népnek magyarúl predikáltak; a „Könyörgés" azonban ennél többet, és pedig kézzel foghatólag azt bizonyítja, hogy nemcsak prédikáltak, de magokat az egyházi szertartásokat is magyarúl végezték, vagyis hogy a görög szertartású magyar nép a maga nyelvét oltárnyelvül használta.

Mindkettő tehát megdönthetlen tanúság arra nézve, hogy régebbiek mint a nyelvtudósok azt vélik, mert a magyarok megtérítésével egyidejűek, és pedig Hierotheus püspök idejéből; s így a magyar nyelvnek, mint oltárnyelvnek ezer éves múltja van a gör. kath. egyházban. Továbbá e nyelvemlékek nem eredetiek, de többszöri másolatok, mert előfordúlnak bennök oly helyek is, melyek a szertartáskönyvben nincsenek, s melyek egy későbbi kéz közbeszúrásainak tekintendők. Megjegyzendőnek tartom, hogy a magyar papság e része a magyar nyelvet templomában annál inkább ápolhatta, mert ezt jóváhagyta a II-ik laterání zsinat is, mi-

dőn utasította a latin szer. püspököket, hogy „a Tisza mentén lévő gör. szertartású magyar egyházakba igazhitű papokat küldjenek, kik azoknak anyanyelvén végezzék az egyházi szolgálatokat, hogy őket a szakadárságtól elvonják." (Lányi-Knauz: A magyar egyház történelme 637. lap. Emlékkönyv a gör. szert. kath. magyarok római zarándoklatáról 1901.)

4. Tekintettel arra, hogy a „Halotti Beszéd" a görög szertartású tipikben foglalt, s a papok temetésére előírt imáknak rövid kivonata, melyben nemcsak a szavakhoz, de sokszor még a szórendhez való ragaszkodás is észlelhető; a „Könyörgés" pedig a görög panachisnak hű fordítása: világos, hogy aki e „Halotti Beszédet s Könyörgést" írta, annak csak is a görög szertartást kellett ismrenie, s a latin szertartás szerinti halotti imákról fogalma sem lehetett, mert ezekből nem foglaltatik a „Halotti Beszéd és Könyörgésben" egy szó sem, de még a gondolatnak legparányibb árnyalata sem.

Erre vezethető vissza, hogy mindkét nyelvemlék írója nagy járatlanságot tanúsít a latin nyelvben, midőn világosan dokumentálja önönmagáról azt, hogy nem tudja, hogy a „paradeisos" görög szóból képezett latin szó „paradisus" hímnemű, és semlegesneműnek „paradisum"-nak mondja. Ilyesmit egy importált latin szertartású szerzetesről, — amilyenek voltak a magyarok hittérítése idejében — kik a latin nyelvet tudták, gondolni sem lehet.

Így tehát el kell fogadnunk azt, hogy e nyelvemlékek görög szertartású magyar papoknak a munkája, kik templomaikba már akkor a hittérítés kezdetén a magyar nyelvet hozták be.

BIBLIOGRAPHIAI JEGYZETEK

az ó-hitű magyarság irodalmából



Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából.

Ilyen természetű könyvészeti egybeállításunk eddigelé tudtommal még nincsen. Mindöszsze egyetlen egy, erre vonatkozó, följegyzést találtam s az is immár közel száz éves. A *Tudományos Gyüjtemény* 1817. évi VIII. kötetében olvasható E. V. J. aláírású *Az ó-hitű magyar irókról* című közlemény ugyanis négy ide tartozó könyvről ad hirt s ezenfelül *Muskatirovics* Jánosnak közgazdasági és *Jaksics* Gergelynek verses dolgozata mellett megemlékszik irodalomtörténetünknek egyik kiváló alakjáról, *Vitkovics Mihályról* is. E. V. J. célja az volt, hogy kimutassa Kazinczy Ferenc tévedését, aki Poetai Epistolájának címlapján (1811.) Vitkovicsot „az ó-hitűek felekezetéből elsőnek, sőt mindeddig egyetlen irónak" állította.

Aki utána fog keresni ennek az irodalomnak, bizonyára fog még elég ujat találni, mert ez a gyüjtemény teljességre nem törekszik. Itt inkább a régebbi időkre fektetek súlyt, úgy hogy az 1850-es évektől kezdődőleg az adatok csak éppen mutatványoknak tekinthetők.*)

1. A XVII. század vége felé De Camelis József püspök (1690—1706) alapítványt tett a munkácsi egyház középpontjában a görögkatholikus magyar ifjak nevelésére. Magyar vidékeinken magyarul prédikáltatott és magyarul *énekeltetett* híveinknek. Ez azt tételezi föl, hogy a szertartás némely énekei már magyarra voltak fordítva. De Camelis rokona, *Izaiás szerzetes,* első ismert fordítónk, aki 1695. táján több görög éneket ültetett át magyarba.

---

*) V. ö. még *Decsy Antal* cikkét A görögökről, rácokról stb. *Tudom. Gyüjt.* 1818. XI.

(*Emlékkönyv* a gör. szert. magyarok római zarándoklatáról. Bpest, 1901. 78. l. *Petrus Jenő,* A magyarság önvédelme a keleti ritusú egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen. Debrecen, 1897.)

2—3. OLSAVSZKY MÁNUEL: *Magyar-orosz á b é c é s könyv. — Magyar-orosz katekizmus.* Mind a kettő megjelent *Nagykárolyban,* 1755. évben.

A munkácsi megye nagy szervezője, *Olsavszky Mihály Mánuel* püspök (1743—1767) egyik gondoskodása arra irányult, hogy megyéje számára könyvsajtót állítson. Máramarosban, a körtvélyesi baziliták monostorában volt ugyan régebben is egy, úgy látszik Galiciából odavetődött vándor-nyomtató műhely, de ez rövid életű volt és csak két szláv szövegű rituális könyvet nyomtatott ki. (*Petrov,* Materialy dlja istoriji Ugorskoj Rusi, V. 101—105, *Magyar Könyvszemle* 1909. 93. és 1911. 117.)

Saját egyházmegyei nyomdának Munkácson, a püspöki székhelyen való felállítására kettős ok mozgatta Olsavszkyt. Az egyik az, hogy papjainak és a templomoknak új, unitus szellemű kézi- és szerkönyveket adhasson, mert ezek még mindíg csak a régiek voltak: a galiciai ruténék unitus, és az oroszországi muszka szkizmatikus egyház termékei. A másik pedig az volt, hogy a köznépet iskolák útján rendszeresen nevelje.

Az első ok már az unió terjedésének első szakaszában 1671-ben ébreszti föl Malachovszky püspökjelöltben azt a gondolatot, hogy a munkácsi egyházmegye számára cirillbetűs sajtót kellene állítani. Sajnos, törekvéséből semmi sem lett. A nagyszombati nyomdát fölszerelte ugyan Kolonics a ruténék számára szükséges betűkkel, de ez igen alkalmatlan volt a nagy távolság miatt. Ezenkívül pedig 1727 és 1746 között alighanem Kolozsvárra vitték azokat.

Az erélyes Olsavszky azonban más úton próbálta meg a nyomdaállítás kérdésének megoldását és pedig három ízben is: 1755, 1761. és 1765. években. Első kísérletében kitünő támogató erőhöz jutott az ideális gondolkozású Károlyi Ferenc grófban. Károlyit ugyanis sikerült rávennie Olsavszkynak, hogy Nagykárolyban saját költségén nyomdát állítson. A nyomtatási szabadalomlevél kieszközléseért 1754-ben Bécsbe küldött folyamodványában egyenesen azzal indokolja szándékát, hogy birtokán és annak környékén, Szatmár, Hajdú, Szabolcs stb. vármegyékben nagyon sok görög katholikus vallású pap és jobbágy lakik, akik-

nek szükségére könyveket kellene nyomtatni, mert nagy tudatlanságban élnek, a papok pedig a templomi könyvek hiányát nagyon érzik. A kérvény szerkesztésében Rácz Demeternek, a gróf uradalmi igazgatójának kezejárását sejtjük, aki maga is görög katholikus volt és hite iránt érzett szeretetének nagyon sokszor adá bizonyságát.*)

A nagykárolyi nyomda 1754. novemberében meg is kezdette működését.**) Azonban gazda nélkül csinálták a számadást: a nyomtatási szabadalom még nem érkezett le s Pap István nyomdász a feloszlott lőcsei Brewer-nyomda betűivel mégis hozzá fogott a legelső könyvek munkájához, *magyar-orosz ábécének és katekizmusnak a* nyomtatásához. Címe ez lehetett:

Magyar-orosz ábécés könyv, másképpen *Fiú-leány ábécés* könyv. Nagy Károlyban a M. N. Karoli Gróf, Károli Ferentz ur ő Excellentziája Privilegiált Typographiájában; Nyomtattatott Sz. N. Pap István és Biró Mihály Typographusok által *1755.* Esztendőben.

Egyetlen példánya sem maradt fenn, úgy hogy pontos címét sem tudjuk. A fenti cím már csak hozzávetőlegesen készült ugyanannak a nyomdának Magyarország versekben való rövid leírása című, 1756. évben Sz(atmár) Németi Pap István nyomdásztól készített munka címlapja és Éble adatai után. — Anynyi bizonyos, hogy a fentihez hasonló valami lehetett a címe és hogy 1754. őszén fogtak nyomtatásához, és csak 1755. decemberben fejezhették be, a privilégium elnyerése után.

Az új nyomda ezen zsengéit azonban csakhamar csapás érte. A fényi római katholikus plébános, Gerstocker Antal, ugyanis haragját kivált Rácz Demeter ellen fordítván, tiltakozott a görög szertartású könyveknek királyi engedély nélkül való nyomtatása ellen, mivel hogy „az egri püspök így akarja s úgy végezte s úgy is kell lennie".***) A dolgot gróf Barkóczi Ferenc egri püspöknek feljelentette, aki nem is késett Rácz Demetert és Szaplonczay Jánost, nagykárolyi udvari kapitányt levelében megdorgálni s a további nyomtatást betiltani. A nyomda emiatt a gróf

---

*) Ugyanazét, aki Károlyi segítségével a máriapócsi bazilita kolostort építette, ennek ezer hold földadományt eszközölt ki és aki a munkácsi kolostort is leégése után 1771-ben újjá építette.

**) Éble Gábor, Egy magyar nyomda a XVIII. században. Budapest, 1891., 12. l.

***) U. o. 14. l.

IMADSAGOS

KÖNYVETSKE,

A'

MAGYAR OROSZOK

LELKI HASZNOKRA.



KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN

Ts. K. priv. Könyvnyomtató költségével.

1825.



K A N O N.

Fel-nyítom az én számat, és bételik ditséretekkel, és ékességesen magasztalom a' mi Atyánkat és Királynénkat, és ditsősségesen tisztelvén őtet, örömmel éneklem az ő tsudáit.

Midőn a' Fejedelmű Arkangyal látot vólna téged, a' Kristus Jésusnak bé-petsételt hajlékát, ezeket mondá: Üdvöz-légy ki örömöt fogadsz, melly által az első Anyánknak kárhozattya le-törűltetik.

Üdvöz-légy Ádámnak fel-emelője, Istennek jegyzett Szűze, pokolnak meg-rontója: Üdvöz-légy szeplőtelen Szűz mindenek Királlyának Palotája, a mindenhatónak Királyi Thrónussa.

Üdvöz-légy óh el-nem hervadó Virág, kiből nékünk üdvősségünk származott: Üdvöz-légy ki a' Királyoknak Királlyát szűlted: Üdvöz-légy makula-nélkűl való e világnak üdvössége.

MÁ-

kérvényének elintézéséig, majdnem egy esztendeig szünetelni volt kénytelen. Az engedély aztán 1755. október 27-én meg is adatott. Ebben kikötötte a királynő, hogy a „görög szertartásnak nyelvén, vagy bármily más nyelven nyomtatandó könyveket jóváhagyás végett Egerbe kell küldeni." Így aztán 1755. decemberében nagynehezen megkezdették, illetőleg folytatták a magyar-orosz ábécés könyvek nyomtatását.

Miféle könyvek lehettek ezek? Leírásukat adni nem tudjuk. Nem maradt reánk belőlük egyetlen példány sem. De hogy nem orosz, illetőleg nem rutén nyelvűek voltak, hanem magyar könyvek, arra nézve két bizonyságunk is van.

Károlyi gróf ugyanis a szabadalom elnyerése után tárgyalásokat indított meg Olsavszkyval, hogy az új nyomdát *cirillbetűkkel* is fölszerelhesse és hogy a rutén nyelvben jártas nyomdászt szerezzen. Olsavszky 1755. december 15-én arról értesíté a grófot, hogy utánjárásai következtében egy nyomdász Lembergből már ajánlkozik is; 1757. október 1-én pedig azt írja, hogy a görög katholikus szerkönyvek nyomtatásához szükséges cirillbetűk megszerzésére a kolozsvári jezsuita páterekhez fordúlt. Ezek a betűk időközben, úgy látszik még Kolozsváron, tűz által elpusztúltak, amiről Károlyinak 1757. dec. 15-én Olsavszkyhoz írott leveléből értesülünk.*) A püspök és gróf tehát másutt próbálkoztak a cirillbetűk szerzésében, mert 1758. május 26-án Olsavszky azt írja a grófnak, hogy a műszereket már várja Leleszről, de cirillbetűi még nincsenek: kéri tehát a grófot, hogy ezeket sürgesse meg. A vallásos könyvek nyomtatásának megkezdésére 400 rénus forintja már készen van, de ha szükséges, többel is kész segíteni.

Ha tehát nem cirillbetűsök valának ezek az ábécés könyvek és egykorú följegyzések mégis magyar-oroszoknak emlegetik őket, vajjon akkor hát mifélék lehettek?

Erre a kérdésre az a kis, 64 lapos könyvecske adja meg a választ, amelynek címe a következő: *Imadsagos könyvetske a Magyar Oroszok lelki hasznokra.* Kassán, Ellinger István Ts. K. priv. Könyvnyomtató költségével. 1825.

Tartalma pedig napközi és a szent liturgia alatt való imádságok, kánonok, ódák, kondákok, ikoszok: szóval csupa olyan buzgalmi foglalatú könyv, mint amilyennel ma is élnek az Alföld

---

*) U. o. 28. l.

északi peremén lakó magyar anyanyelvű görög katholikusok. Egyébként elejétől végig nagyar könyv. A címben levő *magyar-orosz* kifejezés tehát nyilván a vallásra vonatkozik, illetőleg a szertartás hivatalos ó-szláv nyelvére. Ez a kifejezés ugyanis népi eredetű. A nép pedig nagyon könynyen cseréli öszsze a nemzetiség fogalmát a valláséval: magyar vallás = kálvinizmus, orosz vallás = görög katholicizmus. A köznépbe a faj, vagy inkább nemzetiség tudatát ugyanis nem a család, nem az iskola oltja be, hanem a templom. Másnyelven azt jelenti tehát a *magyar-orosz*, hogy magyarúl beszélő orosz vallásúaknak nyomtatták ezt a könyvet, azaz magyarajkú görög katholikusoknak. Éppenséggel nem jelentheti azt, hogy oroszul beszélők számára nyomtatódott. Ilyeneknek „lelki hasznokra" magyar könyvet kézre adni nem lehet. Ez egyúttal azonban annak is bizonysága, hogy a magyar anyanyelvű görög katholikusok lelkiszükségletét már 1825-ben is magyar nyomtatványokkal próbálták kielégíteni.

Mivel a Károlyi nyomdának még 1758-ban sem voltak cirillbetűi — aminthogy a gróf közbejött halála miatt ilyenek soha nem is szereztettek be — az egykor valósággal létezett nagykárolyi magyar-orosz ábécék és katekizmusok pedig még 1754-ben nyomtatódtak, világos dolog, hogy ezek is csak aféle magyar nyelvű könyvecskék lehettek, mint amilyen az Ellinger-féle magyar-orosz imádságos könyvecske.

Próbáljuk meg ez elveszett könyvecskék tartalmának megállapítását. Ismerjük ugyanis Olsavszkynak azt a módszerét, amelylyel ábécés könyvét szerkeszthette. Ennek ismeretére pedig rávezet egy ugyancsak Olsavszky-féle másik ábécés könyv, amely az 1910-dik évig teljességgel ösmeretlen maradt.

A latin betűkkel írt tót-lengyel-ruténnyelvű kéziratok és egyéb nyomtatványok colligatumába bújtatott könyvecskére dr. Todoreszku Gyula úr budapesti bibliofil gyüjteményében akadtam rá, aki azt valamelyik északmagyarországi tót falucskában találta. Ez az eddigelé egyetlen példányban ismert egyszerű iskolás könyv úgy könyvészeti, mint hazai művelődéstörténeti nézőpontból eléggé érdekes termék.

A munkácsi püspökök tőlük telhetőleg igyekeztek unizált papságukat művelődésre vezetni, hogy így megszabadúljanak a felsőséget gyakorló egri püspök örökös zaklatásaitól és úntalan dorgálásától, amely szerint a munkácsi megye papjai csupa tudatlanok.

ELEMENTA
PUERILIS INSTITUTIONIS
IN LINGVA LATINA.

НАЧАЛО ПИСМЕНЪ

Дѣтемъ къ наставлѣнїю на Латинском
мъ языкѣ.

Повелѣнїемъ, и накладомъ.

БГОЛЮБИВАГО КУР.
МИХАИЛА МАНУИЛА ОЛШАВСКИ
Еппа Росскаго, Мукач. и Мара
мососкаго на Люми Восточнаго Набо
жнїства во Угрѣх, Викарїа Аптлскаго,
и Црскаго Совѣтника.
Напечатася въ Коложварской Типографїи, лѣта Гдня аѱмѕ.



Claudiopoli Typis Academ. Soc. JESU
per Andream Feij Annô 1746.

omnia facta sunt. Qui propter
всѧ̀ бы́ша. На́съ ра́ди
nos homines, & propter nostram
человѣ́къ, и̑ на́шегѡ ра́ди
salutem, descendit de cœlis,
спасе́нїѧ, сше́дшаго съ нб҃съ,
& incarnatus est de Spiritu
и̑ воплоти́вшагосѧ ѿ Дх҃а
sancto, & Maria Virgine, &
ст҃а, и̑ Мр҃їи Дв҃ы и̑
homo factus est.
вочеловѣ́чшасѧ.
Crucifixus etiam pro nobis
Распѧ́таго же за ны́ при
sub Pontio Pilato, & passus,
Понтїистѣ Пїла́тѣ, и̑ страда́вша,
& sepultus est, & resurrexit
и̑ погребе́на, и̑ воскр҃шаго
tertia die secundùm scripturas.
въ тре́тїи де́нь по писа́нїе.
Et ascendit in cœlum, &
И̑ возше́дшаго на нб҃са̀, и̑
sedet ad dexteram Patris. Et
сѣдѧ́ща ѡ̑деснꙋ́ю Ѻц҃а̀. И̑
iterum venturus est cum gloria,
па́ки грѧдꙋ́щаго со сла́вою,
judi-

A két előd, De Camelis és Bizanczi, már előkészítette az utat. Az előbbi 1698-ban Nagyszombatban egy terjedelmes katekizmust írt a papok számára, az utóbbi pedig Sobranije címmel ugyancsak azoknak, szintén terjedelmes erkölcstant. Ez azonban voltaképpen nem volt egyéb, mint a házépítésnek a tetőtől való megkezdése. A rutén papság igen nagy része ugyanis továbbra is csak olyan műveletlen maradt, mint amilyen a nagy reformok előtt volt. Csak éppen hogy írni-olvasni tudott a nagy többség, iskolai képzettsége azonban semmi. Az ilyeneknek hiába írták a püspökök azokat a 3—400 oldalas tudós könyveket: hasznuk belőlük nem igen volt.

Olsavszky 1744-ben állított ugyan Munkácson papképző iskolát, de ez igen szerény intézet vala. Csak két osztályból állott. Az elsőben ószláv írásra-olvasásra fogták a tanulókat, sokszor felnőtteket, sőt nős papokat is, meg egy kis számtanra. A másodikban katekizmust tanítottak és némi erkölcstant.*) Enynyiből állott a theológia!

Ámde honnan vegyen belé tanulókat? Iskolájuk a ruténeknek az ő idejében mindöszsze kettő volt: a munkácsi és nagykárolyi. Itt igazán alulról, a legelejéről kellett kezdeni az építést. Olsavszky tehát emiatt igen ügyesen két dolgot kapcsolt egybe: a már kész papoknak olyan-amilyen pótló tanfolyamot tartatott és a jövendő számára való gondoskodással már *elemi iskolai oktatással* foglalkozott.

Ebből a kettős célból állította össze Elementa-ját két nyelven, t. i. latinul és ruténul. A könyvecske eleje az ábécét tartalmazza, másik része pedig a hittan főrészeit és a számokat, egytől-millióig, de mindvégig párhuzamos szöveggel: egy sor latin s alatta ugyanazon szöveg rutén nyelven. A két nyelv azonos szerkezete miatt így tehát tulajdonképpen két könyvet állított össze Olsavszky: a rutént a betűk megtanítására, a latint pedig a továbbképzésre, amely felső iskolák látogatására képesített. Egyik felét tehát a rutén köznépnek szánta, másikát pedig a papjelölteknek.

Teljes címmását és egy lapnyi szövegét itt közöljük.

A cím rutén szövegének jelentése: Az írástudomány kezdetei gyermekeknek a latin nyelvben való oktatására. Istenfélő *Olsavszky Mihály Mánuel* rosseni, munkácsi és máramarosi püs-

---

*) *Zsatkovics K. G.* Kath. Szemle 1910. évf.

pök úrnak, apostoli vikárius és császári tanácsosnak rendeletére és költségén nyomatott a kolozsvári typographiában, az Úrnak 1746-dik esztendejében.

Nem érdektelen azonban az Elementa könyvészeti része sem. Minden eddigi rutén könyv ugyanis a nagyszombati jezsuita sajtón jelent meg, amelyet rutén betűkkel éppen De Camelis sürgetésére Kolonics Lipót szerelt fel. Miért kellett tehát Olsavszkynak Kolozsvárra fordúlnia az Elementa nyomtatása céljából?

Vélekedésünk szerint azért történt ez, mert Nagyszombaton már nem voltak többé cirill (rutén) betűk az Olsavszky idejében. A Bizanczi moralisa (1727) óta Nagyszombaton se rutén, se más féle nyelvű cirillbetűs könyv többé nem jelent meg, ami már maga is arra vall, hogy ezekkel a betűkkel valami történt. Nem is volt már itt rájuk szükség, hiszen a rutének valamenynyien áttértek a katholikus vallásra: katolizáló szolgálatukat 1698—1727 között már megtették.

Annál inkább volt rájuk azonban szükség Kolozsváron. Az 1700-ban unizált oláhok ugyanis új hitükben 1746 táján erősen ingadozni kezdtek. Vissza akartak térni az orthodoxiára. A Baranyi-féle katekizmus (1703) sorsából pedig úgy látszik okúltak a jezsuiták s többé nem nyomtattak ezen az egyen kívül egyetlen könyvet sem latin betűkkel az oláhoknak. Ezek ugyanis nagyon megszokták a cirillbetűket s éltek is velük szakadatlanúl egészen 1860-ig. A vallási forrongás éppen 1746-ban olyan nagy mértéket öltött, hogy annak lecsillapítására MáriaTerézia királyi biztosként Olsavszky munkácsi püspököt küldötte ki. Ő tehát ebből az alkalomból Kolozsvárt is megfordúlt. Az oláh irodalmi igények kielégítésére lett volna ugyan módjuk a kolozsvári jezsuitáknak, hiszen 1703 körül a régi gyulafehérvári oláh nyomdát magukhoz hozatták Kolozsvárra. Ezt azonban 1744-ben a balázsfalvi görög katholikus püspökségnek ajándékozták oda. Most tehát ezeknek pótlásáról úgy gondoskodhattak, hogy a már amúgy is húsz év óta használatban nem lévő cirill betűket elhozatták Nagyszombatból Kolozsvárra, egyik rendházból a másikba, ahol rájuk nagyon is nagy volt a szükség.

Ezt a nézetet azzal tudjuk igazolni, hogy az Elementa betűi tökéletesen azonosak a nagyszombati könyvtermékek betűivel. E mellett szól az is, hogy Olsavszky könyve 1746-ban jelent meg, tehát két évvel a kolozsvári betűknek Balázsfalvára történt ajándékozása után. Esetleg visszamaradt betűkészlettel sem nyomtat-

hatták az Elementát, mer a balázsfalvi nyomatványok betűtipusa nagyon elüt ettől. Figyelembe véve tehát Olsavszkynak éppen 1746. évi erdélyi szereplését, valószínűvé válik az a föltevés, hogy az Elementa a Nagyszombatról Kolozsvárra szállított u. n. *patkós betűkkel* nyomtatódott. Ezt a föltevést később okiratilag is fogjuk tudni igazolni. Hodinka Antaltól szerzett értesülés szerint ugyanis az ő kezében járt az az eredeti okirat, amelyben a nagyszombati rend a cirillbetűknek Kolozsvárra való szállításáról ad hirt. Nem mondunk le a reményről, hogy Hodinka ezt alkalmas helyen valamikor közzé is fogja tenni.

Az *Elementa* példája nyomán arra is lehetne gondolni, hogy a magyar-orosz ábécé, valamint a katekizmus is párhuzamos szövegű volt, mert hiszen föltehető, hogy Olsavszky nemcsak magyarajkú híveinek szükségletére gondolt, hanem a ruténajkúakéra is. Minthogy azonban a magyar nyelv szerkezete nagyon elütő a ruténétől, ilyen sorbeli párhuzamosításra még csak gondolni sem lehet. Azt kell tehát feltételeznünk, hogy egyik lapja rutén szövegű volt, a másik — vele szemben lévő — pedig magyar szövegű. Efféle párhuzamos szövegű nyomtatványra van elég példa. Ilyen a Győrben 1801-ben megjelent *Georgievics Áron*-féle görög-magyar kettős nyelvű *Kis Katekizmus* is. (Lásd hátrább.)

Igen ám, de azt biztosan tudjuk, hogy a nagykárolyi sajtónak *sem 1754-ben, sem később soha cirill-betűi nem voltak.* Minthogy pedig a magyar-orosz ábécék egykor csakugyan meg voltak, bátran kimondhatjuk, hogy *szövegükben is egészen magyarnyelvűek* voltak.

A magyarajkú óhitűek legelső ismert nyomtatott könyve tehát 1755-ből való.

Olyan időszakasz ez, amelyet az irodalomtörténet a legszomorúbbnak, a legnemzetietlenebbnek jellemez. Semmi helye sincsen tehát annak az okoskodásnak, hogy a magyarajkú görög katholikusok vallásirodalmi szükségletei újkoriak és csak attól az időtől volnának datálhatók, amikor a József-féle német nyomástól fölszabadúlt egész magyarság országszerte nemzeti *öntudatára* ébredt.

A nagykárolyi nyomda egyébként sem rutén, sem több magyarnyelvű könyvet nem termelt a görög katholikusok számára. Legfőbb oka ennek az a hosszú küzdelem volt, amelyet az egri püspökség, fenhatóságának épségben maradásáért a munkácsi püspökök egész sorozatával 1708-tól egész 1775-ig, a munkácsi

egyházmegye önállóságának hivatalos elösmeréséig folytatott. Az egri latin főpapok joghatósági féltékenysége hoszszú ideig megakasztott mindenféle gör. kath. vonatkozású könyvtermelést.

Olsavszky azonban nem hagyott föl a nyomdaalapítás gondolatával. Még 1752-ben tett jelentést a királynőnek arról, hogyan lehetne a szűkös fölszerelésű görög katholikus templomokat könyvekkel ellátni. A nyomda felállítására is vállalkozott, ha legalább 4—5000 forint állana e célra rendelkezésére. Károlyi segítségével akarta ezt elérni, de ebben nemcsak a gróf halála akadályozta őt meg. Hasztalanúl erőlködött a kolozsvári jezsuita sajtó cirillbetűinek megszerzésében és éppen olyan eredménytelen volt az a fáradsága is, amelylyel a leleszi prépost útján igyekezett a már meglévő nyomdához cirillbetűket szerezni. Az ellenséges érzelmű egri latin egyház, úgylátszik meghiúsitotta törekvéseit.

Olsavszkyt 1765-ben újabb remények biztatták kedvenc eszméjének megvalósításában. Sikerült ugyanis Schönborn Ervin grófot, a munkácsi Rákóczi-uradalom hitbizományos urát, tervének megnyerni. A gróf folyamodványát be is nyujtotta Mária Teréziához, akitől Munkácsra nyomdaállítási szabadalmat kért és azt, hogy sajtóját *szláv*, német, magyar latin és oláh betűkkel is fölszerelhesse. A véleményezésre fölkért Esterházy egri püspök azonban a szabadalom megadása ellen nyilatkozott.*) Eger tehát ismét győzött Munkács fölött és az energikus Olsavszkynak 1767-ben bekövetkezett halála véglegesen megszüntette a nyomdaállítás folytonos kísérletezéseit. A munkácsi egyházmegyében nem volt nyomda egészen az 1863-ik évig, amikor is Jäger Károly sajtója megindította az újabb kor modern könyvtermelését. (*Sztripszky Hiador:* A hazai ruténeknek legrégibb nyomtatványai. *Magyar Könyvszemle* 1911. 116. és 243; *U. a.* Ismeretlen kolozsvári rutén könyv. *Erdélyi Múzeum,* 1910. 17.)

4. BACSINSZKY ANDRÁS munkácsi püspök (1772—1809) még hajdúdorogi lelkész korában, 1760 körül, több éneket fordított görögből magyarra. Nyomtatás alá nem kerültek. (*Emlékkönyv,* 79. l.)

5. OLSÁVSZKI MIHÁLY MANUEL. A' szeretet kötele a) az az a' nap-keleti és nap-nyugati anya szent egy-ház-között-való egygyességről lött beszéd, mellyel OLSÁVSZKI MIHÁLY MA-

*) Hodinka Antal: A munkácsi gk. püspökség története, 813. l.

NUEL munkácsi, és máramarosi püspök Nemes Magyar Országon, és ahoz Tartozandó Részeken Apostoli hely-tartó a' császári, királyi 's Apostoli Felségeknek Tanátsossa a' Maga Királyi Dekrétom-mellet-levö Püspöki látogatásának alkalmatosságával a' Szathmár-Vár-megyei Népet, a' kit némely- Szárábaita, ki magát Sofróniusnak nevezte, a' Szakadásra fel-inditott, és ismét beléejtett, 1751-dik esztendőben az Egygyességnek uj fel-vételére óhajtott ki-menetellel intette. Deákból pedig Magyarra fordiotta, és meg bévitette Egy Pétsi Püspöki-Megyéből való Pap.

a) Osee. cap. II. vers. 4

Nyomtattatott Pétsett Engel János Jósef Betüivel.

4 rét, cimlev + 1 sztl. lev. (előszó) + 320 lap + 2 sztl. lev. (sajtóhibák jegyzéke.)

A cimlevél *b)* oldalán a kiadótól (Szinnyei szerint *Lethenyei János* volt ez) szerkesztett két kronogramm olvasható, amelyeknek nagybetüi római számértékkel két évszámot adnak ki: a felső 1774, az alsó pedig 1780. Melyik jelenti a könyv kiadási évét, el nem dönthetem.

Ritka szerencséje volt ennek a munkának, mert mint előszavában olvashatjuk, az eredetileg 1761-ben, Szatmáron magyarúl elmondott beszéd (a címlapon vétségből 1751. áll) megjelent három latin kiadásban, azonkivül németűl, oroszúl, oláhul és rácul is. Mária Terézia bőkezüségéből nyomtatták és ingyen osztogatták enynyi nyelven anynyi felé.

Az első latin kiadás Sermo de sacra unione. Tyrnaviae 1764., kis 4, r., 36. l.; a a második Vindobonae 1765., kis 4. r., 33. l.; a harmadik az orosz szöveggel párhuzamosan a bécsi alapján 1769-ben Pocsajevban jelent meg, a régi Lengyelországban (*Petruševyč A.:* A počajevi monostor leirása a *Halyčanyn* literat. sbornik, Lvov, 1862., 174. l.) és 4. rétben 27 levélből áll.

A német kiadás *„Rede von der Vereinigung"* címmel Wien, 1765-ben a latinnal egy időben jelent meg (*Petrik* bibliographiája II., 924.).

Oláh kiadását nem ismerem, Bianu-Hodos bibliographiájában nyoma sincs. Szerb („rátz") kiadása hasonlóan ismeretlen előttem. Könyvtárainkban ismeretlenek.

Petrik II. 924. — *Svjencyckyj,* Katalog No. 186. — *Szinnyei,* Magyar irók.

6. ANGYALÁKY MIKLÓS. Imádságos könyvetske, mellyet a' napkeleti Anya Szent Egyház nemes Magyar Országban lakó némelly Hiveinek lelki hasznokra Görögből Magyarra forditotta és maga költségével kinyomattatta *Angyaláky Miklós* székelyhidi kereskedő.

Nem maradt fenn egy példánya sem. *E. V. J.* (Tudományos Gyűjtemény, 1817., VIII., 79.) azt irja: „Mint a komáromiaktól hallám, nem Angyaláky Miklós székelyhidi (Bihar vm.) kereskedő volt a fordító, hanem csak a kiadó. A fordító ama híres Szekeres Athanasius Győri fi volt, előbb Ó-Hitű, azután Pápista pap". Szerinte a fordító neve, a nyomtatás helye és ideje a címlapra nem volt föltéve, de, mint az imádkozó hívek beszélik, *1790. előtt* nyomtat-

hatták. Címét csak megközelítőleg adom a Vácon 1801-ben megjelent *második kiadás* címmása után. Lásd *Szekeres* alatt. *Szinnyei* csak anynyit mond, hogy mindenesetre 1790. előtt való nyomtatvány. Egyébként címe nagyon egyezik az 1814. évi Karapács-féle (lásd ott) imádságos könyvével. Másodszor kiadta Máramarosi Gottlieb Antal, Vácon, 1801-ben. Az előbeszéd és egy görögből fordított ének benne jeles. — *Szinnyei, Magyar irók I., 179. és XIII., 611.*, aki szerint 1740. körül nyomtatták és *Tud. Gyűjt. 1817., VIII., 79.*

7. (MOGILAS PÉTER.) Igaz *vallástétele* a' napkeleti közönséges és Apostoli Ekklesiának, a' melly Görög nyelvből Magyar nyelvre fordittatott *Miskolczi István* által. Most pedig a nem egyesült napkeleti Görög Vallást, és Hitet tartó Keresztényeknek lelki hasznokra és épületekre maga költségén ki-nyomattatta és világ eleibe bocsátotta Miskolczi Miklós.

N. 8°, 10 lev. + 275 l.

Pesten, *1791.* Nyomt Patzkó Ferentz betüivel.

Mohila Péter után fordította Miskolczi István, kecskeméti polgár, kiadta pedig fia. Krupini Stratimirovich István érsekhez szóló ajánlása és a napkeleti hierarchia censurája benne nevezetes. *Püsp. kvtár. Ungvár, No 57. — Nemz. Múz. — Egyet. kvtár. — Petrik. II., 767. l. — Szinnyei. IX., 17. — Danielik. II., 204. — Hornyik J.: Kecskeméti irók. Kecskemét, 1901., 11. l. — Tud. Gyűjt. 1817., VIII., 76. l.*

8. KRITSFALUSI GYÖRGY. A Görög Anya-szent-egyháznak Liturgiája vagy-is Isteni-tisztelete Arany-száju Szent János szerént. Magyarra fordittatott Ungvárt 1795-dik esztendőben. — Folio kézirat 6 számozatlan és 39 számozott lap, a püspöki levéltárban, Ungvár. (Egész terjedelmében lásd hátrább.) 42

9. DEMETROVICH EMÁNUEL. A jeruzsálemi és napkeleti nem egyesült anyaszentegyháznak szent liturgia alatt való imádságai és a boldogságos szűz anyánkhoz egynehány imádságok.

2-dik kiadás Komárom, *1798.*

Szerző gottováni gör. kel. pap volt Komáromban. — Szinnyei: Magyar irók. III., 772.

10. RÁTZ ISTVÁN. Józsefnek a felséges királyi Magyar- és Csehország örökös hercegének, Magyarország nádorispánnyának és Alexandrának, a fels. magy. orosz birodalomnak fels. tsász. nagy herceg kis-asszonyának szent házasságokra készült örvendezés.

Posonyban, *1800.* Wéber Simon Péter betüivel. 4. r., 4. lev.

Petrik, III., 167. — Szinnyei: Magyar irók.

11. GEORGIEVITS AARON. Kis Kátekizmus avagy rövidre vett igaz-hitü vallás-tétele a' napkeleti görög anyaszentegyháznak. Öszve-szerkesztetett és ki-adatott a Kárlovitzi Érsekségben

1774 Esztendőben. Most pedig a' Győri Szentegyháznak Lelki Pásztora GEORGIEVITS AARON által Görög Nyelvből Magyarra fordittatott, és a' fent nevezett Anyaszentegyház Ifjuságának hasznára közre botsáttatott.

Győrben, Streibig Jó'sef betüivel *1801.*

Előtte ugyanez a címlap görög szöveggel, s az egész könyv is kétnyelvű: a baloldalon görög, a jobb oldalon magyar szöveggel. — 8⁰, 181. l. — Tükre 14, illetve 13 × 7·5. Vastag, simítatlan bordás papiron.

Petrik leirásában a *7 lev.* és 181 l. téves a 7 lev. jelzése. Se számozott, se számozatlan külön 7 levele nincs. A könyv számozása a maga helyén a 14-dik lapszámmal kezdődik, úgy, hogy az első 13 lap számozatlan, a többi pedig 14—181 számozott. Szerző, mint a Tud. Gyüjt. irja, Zemlini fi, aki Hopovo nevű monostorban (Sirmiumban) volt bazilita; 1793-ban Egerbe ment s itt három esztendeig káplánoskodván, a magyar nyelvet megtanúlta. Innen Győrbe ment át. — *Nemz. Múz. Catech. 481.* — *Ungvár, ppki kvtár, 2 péld. No. 36., 37.* — *Csernekhegyi monostor.* — *Petrik, II., 342. Tud. Gyűjt. 1817., VIII.*

12. SZEKERES ATHANÁZ. Imádságos könyvetske mellyet a napkeleti anyaszentegyház nemes Magyar országban lakó némely Hiveinek lelki hasznokra Görögből Magyarra forditotta és a maga költségével kinyomtatta Angyaláky Miklós úr székelyhidi kereskedő .

Vácz, *1801.*

Második kiadása az 1780. (1740.?) körüli könyvnek. Szinnyei, ill. a Tud. Gyüjt. szerint „e munka fordítója állítólag Szekeres Athanáz, győri származású, előbb görög keleti, majd katholikus pap volt. Képzett ember, járatos az európai nyelvekben, az ausztriai cenzurának tagja s különösen a magyar könyvek cenzora volt Bécsben, ahol 1794. május 11-én meghalt." — *Bécsi Magyar Merkurius, 1794., 38. sz.* — *Tud. Gyűjt. 1817., VIII.* — *Német Károly piarista tanár közlése.* — *Szinnyei, XIII., 611. és I., 179.*

13. STERIADY THEODOR. Evangeliumok, epistolák és szentek élete. Vácz, *1802.*

Ajánlva a karlovici patriarkának. — V. ö. Gk. magyarok *Emlékkönyve* 78. l. Szinnyei nem ösmeri.

14. BÁNYAI ANTAL. Halotti beszéd Bacsinszky András gör. egyes. püspök halálára.

F. magyar orsz. Minerva, 1827., 1152. l. — *Szinnyei.*

15. KRUCSAY MIHÁLY gálszécsi, majd s.-a.-ujhelyi lelkész, 1804—1814 kanonok lefordította a liturgiát magyarra. Mikor? Nem tudjuk. *Emlékkönyv 79.*

16. ÖREG KATEKIZMUS. Buda, 1812. 140 l. *Csernekhegyi monostor N. 759.*

17. CSEREMISZKY MIKLÓS bölcselettudor, 1818-ban

pesti joghallgató. Rahói születésű, Brana János tiszabogdányi pap barátja.

Gazdasági és természettudományi cikkei a Tud. Gyűjt. *1820.* és *1824.* évfolyamaiban jelentek meg. Névnapi négy ódája Pesten *1818.* és *1819*-ben, A virtusról 1819-ben, A legjobb mód nagy lovakat nevelni c. könyve pedig Bécsben 1830-ban jelent meg. — *Szinnyei II., 297. és Lyachovics Mihály tiszabogdányi gk. tanitó közlése.*

18. KARAPÁCS DEMETER. Imádságos könyvetske, mellyet a' napkeleti anyaszentegyház' Nemes Magyar Országban lakó némelly hiveinek Lelki hasznára Görögből Magyarra fordittatott és maga költségénn kinyomattatott Karapács Demeter Gyulai kereskedő.

Budán, A' Királyi Magyar Univer: Betüivel.

1814., 8⁰, Petrik szerint hibásan 12 r. — Cl + 2 sztl. lev. + 93. l. — *Dr. Todoreszku Gyulánál Bpest. — Petrik, II., 483. l.*

19. POPOVITS GYÖRGY. Út a paradicsomba.

Buda, *1815.*

Szinnyei: Magyar irók, XI., 13.

20. IMADSAGOS KÖNYVECSKE, a' Magyar Oroszok' lelki hasznokra.

(Emblema: fogazott alapzaton középen kehely sugarak körével, ettől balra kettős kereszt és egy könyv BIBLIA SACRA felirattal; jobbra egyes kereszt és könyv EVANGELIUM felirattal).

Kassán, Ellinger István' Ts. K. priv. Könyvnyomtató költségével. *1825.*

12⁰, címlevél + 3—64 lap + 3 lap foglalat. Bordázott itatós papiroson. Lapszámozása fent középen; őrszavak. Ívjelzése A_2—A_7-től C_2—C_7-ig. Tartalma: 3—15 l. reggeli imádságok és étkezés előttiek meg utániak; 15—18 l. estvéli imádság; 19—41 l. szent lyturgia alatt való imádságok; 41 l. b. szűz anyánkhoz; 45 l. kanon; 45—49 l. II—V. óda; 50 l. I. kondak; 51 l. ikosz; 61 l. VI-dik óda; 65 l. VII-dik óda; 64 l. nyoltzadik óda.

Szövegtükör magassága 11·5 cm, jelzésekkel együtt 13, szélessége 75 cm. Nagyon valószínű, hogy ez csak újabb kiadás, amelyet tehát azelőtt még régebben több is megelőzhetett. *(Tulajdonomban. Eddigelé csakis ez az egy példány ismeretes. Tudtommal egyetlen közkönyvtárunkban sincsen meg.)*

21. DÓHOVICS VAZUL. Magyar nyelven 36 munkát írt, latinul 48, oroszul 10 dolgozatot. Saját számitása szerint összes művei 1100 ívet tesznek ki. Ezekből nyomtatásban csak tiz jelent meg.

Szinnyei: Magyar irók. II., 961. — Lehoczky T.: Bereg vm. monographiája. — Toldy F.: Irodalmi beszédek 267.

22. IMÁDSÁGOS KÖNYVETSKE, a napkeleti anyaszentegyház híveinek hasznára.

Nagyváradon, 1832. Tichy János könyvny.

16⁰. 82 l. — *Petrik. II., 482.*

U. a. 4-dik kiadás. Kapható Telegdi Lajosnál, Debreczenben. — Nagyváradon, 1854. Tichy Alajos nyomt. 16⁰. 105 l.

U. a. 5-dik kiadás. Debreczen, 1859. Telegdi K. Lajos. 16⁰. 115 l.

Közbeeső és további kiadásait nem ismerem.

23. SZTANIMIROVITS IGNÁC. Mácsai és Kisoroszi Csernovics Pál és fia Csernovics Péter öröm jeles neve nap ünneplésére ajánlott szives versezet. Szeged, *1833.*

Szinnyei M. irók nem ismeri.

24. ANDREITSCH UROSIUS. Nemzeti s türelmi fal-kalendáriom *1833.* évre.

Ivrétű 1. l. Buda, egyetemi nyomda. *(Petrik.)*

25. KÖZKATEKIZMUS a római és görög egyesült anyaszentegyház kisebb növendékjei számára.

Munkács, *1834.*

Kézirat a püspöki könyvtárban, Ungvár. No. 29.

26. MAXIMOVICS VAZUL. Pásztori dal. Buda, *1834.*

Szinnyei: M. irók. XIII., 1116.

27. DESKÓ ANDRÁS orosz államtanácsos, szül. 1816. Deskófalván, Bereg vm., hol atyja gkat. lelkész volt. Még mint ungvári papnövendék irt egy színdarabot, *A munkácsi vár égése vagy az új tőr* (1837.)

Oroszúl két munkája jelent meg nyomtatásban: a *kárpáti oroszokról* (1847.) és *Vengerskaja grammatika*, Stpetersburg 1855. Ebben a csuvas és cseremisz nyelvvel hasonlítja össze a magyar nyelvet. Ismertette *Nemzet* 1888. 54—56 sz. — *Szinnyei. II., 807.* — *Lehoczky: Bereg vm. monographiája*

28. MIHÁLY LŐRINCZ (APSAI). Tiszteleti öröm-sorok, mellyeket méltóságos, és fő-tisztelendő *Popovics Bazil* úrnak, a' Munkácsi Görög-szertartású Egyházi Megye' Törvényes Püspökének, a' SS. MM. és Bölcselkedés Tanárjának ő nagyságának; midőn Munkátsi megyes püspöki székébe Tavaszhó' 19-én *1838*-dik Eszt. iktatnék, mély hála hiv-áldozatául benyujt az Unghvári Nevendék Papság. (Emblema: Állatfejjel kezdődő görbe kürt virágokkal.)

Kassán. Nyomtatta Werfer Károly, cs. kir. priv. acad. Könyvnyomtató. (Év n.)

7 l. itatós papiron. Az egyetlen költeményt tartalmazó nyomtatvány 7-dik lapján a szerző így irja magát alá: *Apsai Mihály Lőrincz, a' Sz. Istentan' negyedévi Halgatója.* (Záró dísz: bokrok alatt vizben úszó, két szemközt néző hattyú.) — *Petrik. II., 735.*

29. ARNÓTH DEMETER. Hála versezetek Hertelendy Ignác torontáli főispán tiszteletére. Szeged, *1840.*

Tud. Tár., Liter. 1840., 517 l. — Szinnyei: M. irók. I., 253.

30. RÁTZ PÉTER. Vallási párhuzamok, unio és még valami. Nagyvárad, *1842.* 8° 74 l. Nyom. Tichy A.

Petrik III., 168. szerint 1843. évben jelent meg. — Szinnyei: M. irók. XI., 327.

31. Örömérzetek . . . Erdélyi Vazul nagyváradi püspök beiktatására. (Költemény, papnövendék korában irta.) Nagyvárad, *1843.* Tichy Alajos nyomt. 4 r. 2. lev.

Petrik. I., 97. — Szinnyei. I., 215.

32. BALUGYÁNSZKY ANDRÁS. Egyházi történetirat. Készitette — az unghvári püspöki iskolában egyházi történetek, és jogok tanitója. Eperjesen, *1846.* Redlitz Mihály cs. kir. szabad könyvnyomó Intézetében 8. r., Cl. + 621. l. + 3 sztl. lev.

Ugyanez megjelent latinúl és oroszúl is, az utóbbi 3 kiadásban. — *Petrik. I., 173. — Szinnyei. I., 499.*

33. TANITÁS-MÓDSZER a Mária Pócsi Mesterképző Intézetbeliek használatára. *1847.*

Kézirat, 8-ad ív nagyságú, 93. levél. (*Tulajdonomban.*)

34. CSOPEY ANTAL ungvári theologiai tanár, kanonok, szül. 1816. A magyar óhitűek számára, görög eredetiből *lefordította a szertartásokat.*

Ezek a fordítások nyilvános használatban vannak Szatmár-, Szabolcs- és Hajdú vármegyékben, úgy, hogy ma már anyanyelvükön ájtatoskodnak a magyar ó-hitűek. Ezen ügy első rugóit Csopey Antal hozta mozgásba, mi a magyar ó-hitű egyház kebelében már is teljes elismerésben részesűl. Tőle van a papnövendékek számára irott felsőbb nevelés kézikönyve és a szertartások magyarázata.

Szóról-szóra így irja ezt *1864*-ben a Vasárnapi Ujság 44-dik száma, ahol szerző arcképe is megjelent. — *Szinnyei: M. irók. II., 422. — Vasárnapi Ujság. 1864., 44. és 1877., 37. sz.*

35. KÖNYÖRGÉSEK. Oláh-magyar nyelvű halotti.

A szabolcs-ugocsa-szatmármegyei, ma már elmagyarosodott oláhok között a máriapócsi baziliták használták az 50-es években. — Kézirat, *1852.* 8-ad ív nagyságú, 44 levél; benne 36 lev. latin betűs, 8 pedig cirillbetűs a szöveg. *(Tulajdonomban.)*

36. DOROGI NÉVTELEN. Aranyszáju sz. János liturgiája. Gombos István hajdúdorogi egyházi gondnok régi, ismeretlen fordítótól eredő, kéziratából másolta Papp Antal 1854-ben.

Kézirat, kis 8-ad rét. Cl + 2 sztl. l. + 63 l.

A kéziratot a végén hozzákötött hivatalos levélből kitűnően Papp Antal

fábiánházi esperes lelkész — maga a másoló — 1901-ben küldte Melles Emil főesperesnek. *(A budapesti gkath. egyház tulajdonában.)*

37. POPOVITS JÁNOS. Ortodox hitvallók imakönyve. Nagyvárad, *1861.*

Karczagon görögkeleti román lelkész volt — a régi alapítású macedo-görög egyház itt is román kézbe ment át — és 1896-ban halt meg. Mai (1911.) utódja is román ember: Popeszku Miklós. Munkáját a görög nyelvű Συνοψις-ból fordította magyarra, s az összes alkalmi imákat és könyörgéseket tartalmazza. — *Zászló J. jegyzetei után Szinnyei: M. irók. XI., 17.* — *Emlékkönyv a gkath. magyarok római zarándokl. 78 l.*

38. POPOVICS JÁNOS karcagi görög-keleti lelkész, az „Orthodox hitvallók imakönyve" (Nagyvárad, 1861) szerzője Aranyszájú sz. János liturgiáját is lefordította és nyomtatásban kiadta az 1860-as években. Hol?

Véghseő Miklós lelkész bemondása.

39. ROSKOVICS IGNÁC. Ó hitű imádságos és énekes könyv, az egy szent közönséges apostoli anyaszentegyház napkeleti vagyis görög rendje szerént görög-katholikus keresztények lelki épületére. Forditá és kiadta R. I. hajdú-böszörményi görög-kath. lelkész.

(Emblema: balra néző ülő nő kehelylyel, kereszttel és horgonynyal.) 4^0, 2 lev. sztl. + 111 l. Tükre 23·5, illetőleg 22·5 × 14·5.) — *Kárpát. 1875., 23, 31—33.* — *Magyar Kárpát. 1875., 12—14.*

40. KEREKES hajdúdorogi lelkész a liturgiát magyarra fordította.

Emlékezetessé tette magát azzal is, hogy a dorogiak negyedéves theologus korában már papjuknak választották meg a 60-as években.

Megyes-Aranyos (Szatmár vm.) papja 1847-ben a szkematizmus szerint Kerekes Demeter volt, 1845-ben pedig Nagysikárlón. Mindkét hely akkor azonban román nyelvű vala: azonos-e hát fordítónkkal? — *Véghseő Miklós lelkész bemondása.*

41. LUKÁTS JÓZSEF. *Lelki gyógyszer.* Énekes Ima Könyv, mellyben foglaltatnak a Katholika Anyaszentegyháznak Napkeleti vagyis Görög Rendje szerént a Vízkereszt után való Vasárnapokat követő, Farizeus és Publikánus Vasárnaptól fogva a Pünköst után első Minden Szentek Vasárnapjáig, nyilvános Isteni Szolgálatnál éneklendő és imaképen elmondandó Részek. Görög-Katholikus Keresztények lelki épületére. Ó-szláv orosz nyelvből fordította *1862*-dik Évben — Abaúj-Szántói gör. szert. katholikus lelkész.

Kézirat, birtokomban, nyolcadív nagyságban; 4 szt. lev. + 292 l. + 7 a tartalommutatót magában foglaló sztlan levél. Magának a fordítónak keze-

irása. Ezt 1865-ben megküldötte volt Dorogra Roskovics Ignácnak, aki utóbb kanonokká lett.

42. LUKÁTS JÓZSEF. *Lelki üdv.* Ájtatos könyv a Görög-Katholikus Keresztények lelki épületére: mellyben foglaltatik az Egy. Szent, Közönséges, Apostoli Anyaszentegyház Napkeleti, vagyis Görög Rendje szerénti nyilvános Isteni Szolgálatnak magyar forditása. Fordította ó-szláv orosz nyelvből *1863*-dik évben — Abauj-Szántói gör. szert. kath. Lelkész.

Kézirat, birtokomban, nyolcadív nagyságban; magának a fordítónak kezeirása. 2 sztl. lev. + 284 l. +3 sztl. lev. + Hó-tár, vagyis Ménolog 21 sztl. levélen, amelynek néhány utolsó, július 25-től kezdődő és augusztus 31-gyel, mint az egyházi esztendő végével, végződő levele elveszett.

43. LUKÁTS JÓZSEF. ***Éden-kert.*** Ima-Énekes Könyv, mellyben foglaltatik a Hó-tár szerént napi Szenteknek — a Katholika Anyaszentegyház Napkeleti, vagyis Görög rendjén — éven át végzendő nyilvános Isteni szolgálatnak Magyar forditása. Görög-Katholikusok lelki épületére.

I-ső kötet a Hótár szerinti szentesített Ünnepek, és azok közzül a nagyobb Ünnepek Elő Ünnepjei. Fordította ó-szláv orosz nyelvből Abaúj-Szántón *1864.* évben — Abaúj-Szántói gör. szert. Katholikus Lelkész.

Kézirat, birtokomban, nyolcadív-nagyságban, magának a fordítónak kezeírása. 3 sztl. lev. + 853 l. + 25 sztl. lev. tartalommutató + 1 sztl. üres levél. — Ez a legteljesebb szertartási fordítás, mert míg a dorogiak fordításai legnagyobbrészt csak magára a liturgiára terjednek, az eperjesi egyházmegyében keletkezett ez a fordítás az *összes* szükséges riualékat foglalja magában.

44. POPOVICS BAZIL néhai munkácsi püspök szent Péter és Pál apostolokról nevezett tapolcai apát, a bölcsészet tudora, ő cs. s apostoli kir. Felségének val. belső t. tanácsosa ő nagyméltóságának lelki üdveért *1864*-dik évi december hó 1-jén az unghvári püspöki székes templomban bemutatott engesztelő szent miseáldozat alkalmával elmondott: ***egyházi beszéd.*** Kiadja: Danilovics János munkácsi megyekormányi fogalmazó.

Ungvártt (év n.) Nyomatott Jaeger Károly betüivel. Kis 4 r., Cl. + 27 l. Petrik nem ismeri.

45. IMÁDSÁGOS KÖNYVETSKE, a magyar oroszok lelki hasznokra.

Nagyvárad. Kapható Pauker Dánielnél.

12°, 69 l. + 2 sztl. lev. Az utolsó levél *a)* oldalán alul: Pest, *1866.* Nyomatott Kertész J-nél. Az utolsó levél *b)* lapja üres. A kassai 1825. évi

kiadással megegyező ujranyomás, de némi helyesirási változtatásokkal. Tükre 11·5, illetőleg 12·5 × 7.

46. DANILOVICS JÁNOS. Az ámítók.

Egy felvonásos szindarab, amelyet a szerző a 60-as évek végén az ungvári papnövendékek részére irt. Kéziratban maradt. Szerző saját följegyzése az 1887. évben megjelent *Védiratom* cimű füzete 14. l.

47. DANILOVICS JÁNOS. Beszédek, melyeket a püspöki consistorium előtt az egyházi autonómia ügyében mondott. Budapest, *1870.*

Szinnyei: M. irók. — Schematismus. Munkács, 1889. — Horváth Ign.: Könyvészet. 88.

48. NEHREBECZKY SÁNDOR. Beszédek, melyeket — országgyülési képviselő s miniszteri tanácsos a m. k. belügyminiszteriumban mint a munkács-egyházmegyebeli s.-a.-ujhelyi választókerület képviselője a magyarországi kath. egyház önkormányzatát szervező congressusnak 1871-ik évi martius havában tartott üléseiben mondott. — Pest, *1871.* Nyomatott az „Athenaeum" nyomdájában. 8 r. 16. l.

49. THOMA (Jenő?) Krétai András kánonját forditotta magyarra a kisbereznai monostorban való hosszasabb tartózkodása alkalmával. Személyének megállapitására irányadó, hogy fia főszolgabiró volt Huszton. — Thoma János piricsei (Szabolcs vm.) lelkész volt 1878-ban. Szül. 1820, pappá szentelték 1843. *Véghseő Miklós lelkész bemondása.*

50. VASKOVICS SÁNDOR tassi (Szabolcs vm.) lelkész szentségek kiszolgáltatásának módjából, vagyis az Euchologionból forditott egyes részeket az 1860-as ávekben.

Nyomtatásban nem jelent meg ugyan, de Dorogon és innen vett másolatokban más helyeken is használták kéziratban mindaddig, amig Debrecenben 1883-ban meg nem jelent a Danilovics-féle Euchologion nyomtatásban is, amely maiglan is használatban van. — *Véghseő Miklós lelkész bemondása. — Kelet. 1896. — Gk. Szemle. 1902.*

51. CSERNATONY GYULA. Igazságos értesítés a második máriapócsi Bold. Szűz képének könyezéséről. Mely jelenben is köztiszteletnek van a máriapócsi (Szab. vm.) gör. kath. templomban kitéve, és mely 1715-ik évi aug. hó 1., 2. és 5. napjain sűrű könyeket hullatott. Latinból forditotta — pócspetri plébános. Kiadja *Dankánics* Jeremiás szt. Bazil-rendi áldozár.

Nyiregyházán, *1880,* nyomatott Piringer J. és Jóba E. nyomdájában. Kis 8 r. 32. l. *Petrik nem ösmeri.*

52. ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS ATYA SZENT ÉS ISTENI LITURGIÁJA, vagyis az ujszövetség vérontás nélküli

szent áldozat bemutatásának rendje kiegészitve több oltári imával és egyházi énekkel a magyarajkú görög szertartású katholikusok lelki épülésére. A munkácsi és eperjesi egyházmegyei szentszékek kebeléből kiküldött kilences tagu bizottság fordítása Hajdú-Dorogon 1879. — Debrecen, nyomatott a város könyvnyomdájában. 1882. Áp. 4. r. cl. + 90 + 2.

53. Görög katholikus EGYHÁZI SZERKÖNYV (Euchologion). Magyarra fordittatott Hajdú-Dorogon 1879. Debrecen, nyomatott a város könyvnyomdájában 1883. 4. r. 168 + 3 sztl. l. (Fordította Jámbor Antal és Danilovics János vezetése alatt a kilenctagú egyházmegyei bizottság.)

54. IMÁDSÁGOK — Görög katholikus — szent misei és husvéti énekek. A hajdú-dorogi püspöki vikárius kiadása. 1884. Ára 12 kr.

Debrecen, *1884,* nyomatott a város könyvnyomdájában. 8. r. 23. l.

55. DANILOVICS JÁNOS. Úrszág-e? Vagyis a Munkács egyházmegyei Roskovics-féle kis-káté különlegességeinek tárgyilagos megvitatása.

Debrecen, *1888.* Nyomatott a város könyvnyomdájában. 8. r., 16. l.

56. (MELLES EMIL.) Vasárnapi és ünnepi *apostolok és evangéliomok* a gör. szert. kath. egyházban. Az apostoli sz. szék által hitelesített szöveg szerint, iskolai és magán használatra. Eger, érsek-lyceumi könyvnyomda, 1882. (A Gebé Viktor kanonok előszavából kivehetően egybeállitója Melles Emil akkori püspöki h. titkár volt.) Cl. + 8. r. 124. l. (Második bővített kiad. lásd *Olvasmányok* cim alatt.)

57. SZENT NAGY BAZIL ATYA SZENT ÉS ISTENI LITURGIÁJA, továbbá az előszenteltek isteni liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai. A görög szert. katholikusok lelki hasznára. *Hajdúdorogi kiadás.* 1890. Nyomatott Kutasi Imre könyvnyomdájában Debrecen, 1889. 130 + 2. sztl. l.

58. DANILOVICS JÁNOS. Görög szertartású általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katholikus hivek lelki hasznára. Forditotta — hajdú-dorogi püspöki vikárius.

Első kiadása Debrecen, 1892. Város könyvnyomd. 496 + 4 sztl. lap, a legutolsó pedig a 11. kiad. Budapest, 1908. Rózsa K. és neje kiadása, 8-ad rét, 2 sztl. lev., 556 l., 3 sztl. l.

59. MELLES EMIL. *A dicséret áldozata.* Görög szertartású

katholikus, vagyis: óhitű imakönyv. Fordította és összeállitotta: — Második javitott és tetemesen bővített kiadás. Ungvár, 1890. Lévai Mór kiadása. (*Kelet* könyvnyomda.) 8. r. Cl. + 390 + 5 sztl. l. Harmadik kiadás Budapest—Ungvár (é. n.) 518 + 7 sztl. l.

60. Dr. MIKITA SÁNDOR. Görög szertartású kath. liturgika, azaz: szertartás értelmezés. Ungvár, 8⁰ 260. l.

61. SZABADOS MIHÁLY. Parásztász, nagy és kis temetés rendje. Összeállította: — gör. kath. lelkész. Ungvár, Jäger Bertalan görög katholikus könyvkiadó hivatala. 8⁰ 61. 1. (év n.)

62. FARKAS LAJOS. Egy nemzeti küzdelem története. Irta — Hajdúkerület (volt) főhadnagya, a gör. kath. magyarok nagygyülésének (világi) elnöke. Sajtó alá rendezte és tájékoztatóval ellátta György Endre.

Budapest, *1896*. Kilián Frigyes egyetemi könyvtáros bizománya. Athenaeum r.-t. nyomása. 8. r. 30 + 121. l.

63. PETRUS JENŐ. A magyarság önvédelme a keleti ritusú egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen. Debrecen, *1897*. *Életrajzzal: Szinnyei M. irók.*

64. EMLÉKKÖNYV a görög szert. katholikus magyarok római zarándoklatáról. Kiadja a görög szert. katholikus magyarok országos bizottsága Budapesten, *1901*. évben.

Nagy 4-ed rét, V + 3 szt. l. + 206 l. + 2 szt. l., 19 önálló fényképtáblával és két térképmelléklettel. Hungaria könyvsajtó nyomása. (A történeti részt irta dr. Hodinka Antal, a többit: Szabó Jenő, Melles Emil és még többen.

Ugyanez megjelent rendes 8-ad rét alakban is, ezenkivül német és latin nyelven is.

65. MEDVIGY MIHÁLY. Temetési és gyászénekek a görög katholikus egyház szertartása szerint. Hangjegyekre szedte: — Nagyvárad, 1902. 8. r. 22. l.

66. (MELLES EMIL.) Olvasmányok, apostolok és evangeliomok, melyeket a gör. szert. kath. egyház vasárnapokon és ünnepeken délután, reggel és a szent liturgián olvas. Az apostoli szentszék által hitelesített szöveg szerint. Ungvár, Lévai Mór kiadása (1902.) Cl. + 2. sztl. + 374 + 8. sztl. l.

67. MELLES EMIL. Jertek, imádjuk Krisztust! Görög szertartású katholikus, vagyis ó-hitű ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: — A munkácsi egyházmegyei hatóság jóváhagyásával.

II. kiadás Ungvárott, Lévai Mór könyvkiadóhivatala 1903. 8° 322 + 1.

68. BOKSAY JÁNOS és MALINICS JÓZSEF. A munkácsi görög katholikus püspöki egyházmegyében használt és megállapított *egyházi közénekek.* A munkácsegyházmegyei püspöki főhatóság jóváhagyásával a magyarajkú hivek használatára hangjegyekre alkalmazta és összeállította: — Szerzők sajátja. Ungvár. Nagy 4. r., 120 l. (1904.)

69. MELLES EMIL. *Anthologion szeptember és október hónapokra.* A hitterjesztés szent kongregációjának nyomdája által 1888. Rómában kiadott görög szövegü ménaeából fordította: — Magyar nyelven első izben kiadta: a budapesti görög szert. katholikus egyháztanács. Szatmár-Németi, nyomatott a „Pázmány-sajtó" könyvnyomdájában. 1905. Nagy 8. r., 4 sztl. + 284 + 6 sztl. l.

70. BIHUN PÁL. A görög szertartású katholikus anyaszentegyház szent liturgiájának értelmezése. Orosz eredeti után szabadon irta: — Ungvár, 1906. 8° 109. l.

71. JANETSCHEK ISTVÁN. *A görög katholikus szent liturgia* (szent mise) *népénekei.* A házasságkötési és temetési énekekkel együtt a budapesti görög katholikus egyházközség megbizásából az eredeti ősi dallamok alapján *férfi négyes karra* szerzé — templomi karnagy. A budapesti görög katholikus egyházközség megbizásából kiadja Méry Béla zeneműkereskedése, Budapest, VI., Andrássy-út 12. sz. Minden jog fentartva. A kiadó tulajdona. Vezérkönyv ára kor. 3.60 netto. Ciml. + 143 l. Pesti könyvnyomda r.-t. (1908.)

72. GÖRÖG KATHOLIKUS SZENT MISE-ÉNEKEK. (Hangjegyekkel, 8. r., 8. l. cimlaptalan kőnyomat.)

73. BOKSAY JÁNOS. Aranyszájú Szent János szent és isteni Liturgiája. Teljes szentmise partitura. Vegyes karra szerzé: — gör. kath. áldozópap. Rózsavölgyi és társa, Budapest (1911.) Harántalakú kiadás, 38 l. Ára 3 K netto.

74. SZEMÁN ISTVÁN. Lelki vigasz. Imakönyv a gör. kath. női közönség számára. Összeállitotta —. Ungvár, 1906. (Unio) 8. r. 372 l.

75. SZEMÁN ISTVÁN és ERNŐI JÁNOS. Lelki kenyér. Imakönyv görög kath. hívek használatára. Összeállitották — Ungvár, Székely és Illés kiadv. 1908. 8. r. 389 l.

76. DEMKÓ KÁLMÁN. Asszimiláció, reasszimiláció és a magyar kulturpolitika. Bpest, 1897. Lampel R. 8. r. 27. l.

77. BÁNYAY JENŐ. A római katholikus, görög katholikus és görög keleti vallások közötti viszony. M.-Sziget, 1899. 8. r. 48. l.

78. REINER ZSIGMOND. A keleti vallású magyar nemzeti egyház szervezése. Bpest, 1907. Franklin-t. 8. r. 65. l.

79. MELLES EMIL. Görög szert. kath. magyarok a nagyváradi román egyházmegyében. (Különlenyomat a *Hittudományi Folyóirat* 1902. évf.-ból.) Bpest, 1902. 8. r. 13. l.

80. HYEROTHEUS PRESBYTER. Pidálion, vagyis a legfőbb és a legnevezetesebb pápai, királyi és püspöki rendeletek és határozatok, melyek a görög kath. egyházra vonatkoznak. (Különnyomat a *Görög Kath. Szemle* 1902. évf.-ból.) Ungvár, 1902. 8. r. 21. l.

81. TÓTH GYÖRGY. A görög keleti magyarok. (Különnyomat a *Keresztény Magvető*-ből.) Kolozsvár, 1907. 8. r. 14. l.

82. A MI VILÁGUNK. Gör. szert. kath. almanach az 1903. évre. Szerk. Prodán János. Ungvár, 1902. 8. r. 58. l.

83. (SZEMÁN ISTVÁN.) Imakönyv a gör. kath. ifjúság számára. (Ungvár) 1905. Unio kny. r.-t. kis 8. r. cl. + 236. l.

84. SZABÓ JENŐ. A magyarországi görög katholikusok nyelvi statisztikája és az ó-hitű magyarság veszedelme. Bpest, év, n. Radó Izor nyomd. (Kéziratképen.) Kis folio, 30 + 9 sztl. l.

85. KAMINSZKY GÉZA. Emlékalbum az ungvári gör. kath. tanítóképző százéves jubileumára. Ungvár, 1894. *Kelet* kny. 8. r. 161. l.

86. POPOVICS JENŐ. Adatok a g. katholikusok ünnepeinek a római katholikusok ünnepeiveli egyesítése iránt a munkácsi gk. püspöki megyében ujabb időben felvetett kérdéshez. Bpest, 1874. Noséda Gyula kny. 8. r. 38. l.

87. MELLES EMIL. Naptáregyesítés. Tanulmány arról, hogyan lehetne és kellene a görög szert. kath. egyház által használt időszámitási rendszert helyesbíteni. Ungvár, 1898. Jäger B. kny. 8. r. 4 + 38. l.

88. HANULYA JÓZSEF. Emlékkönyv a bártfai gk. egyház megalapításának s temploma felszentelésének alkalmából. Bártfa, Felsősárosi kny. 1903. 4. r. 63. l.

89. ARTIM MIHÁLY. A Halotti Beszéd és Könyörgés rituális szempontból. Kézirat gyanánt. Kis 4. r. Bártfa, 1903. IV + 67. l.

90. HODINKA ANTAL. A munkácsi görög katholikus püs-

püsség története. A M. Tud. Akadémia 1908. évi Ipolyi-díjával jutalmazott munka. Budapest, 1910. Kiadja a M. Tud. Akadémia. 8. r. VIII + 856. l.

A különböző naptárakból, amelyekben sok történelmi, néprajzi és vallás-egyházi vonatkozású dolgozat található, legyenek egyelőre a következők említve:

91. A SZENT KERESZT NAPTÁRA. Szerk. *Melles Emil,* 1893-tól. Ungvár, Jäger Bertalan sajtója.

92. GÖRÖG KATHOLIKUS NAPTÁR. Szerk. *Melles Gyula,* 1902-től. Ungvár, Unio r.-t.

93. A MÁRIA-PÓCSI CSODATEVŐ BOLD. SZ. MÁRIA NAPTÁRA. Szerk. *Melles Emil,* 1902—1905. Szatmár, Pázmány-sajtó.

94. SZENT GYULA NAPTÁR magyarajkú gör. katholikusok számára. Szerk. *Drohobeczky Gyula.* Ungvár, *Kelet* kny. 1892. I. évf.

95. KERESZTES NAPTÁR (Gyula naptár). Alapítá Drohobeczky Gyula kőrösi püspök. Szerk. *Melles Emil és Fesztóry József.* Ungvár, Jäger Bertalan kny. 1893 II. évf.

A magyarajkú görög katholikusok érdekeit a következő lapok képviselték:

96. MAGYAR KÁRPÁT. Hetilap. Melléklet az orosz Kárpáthoz. Szerk. Homicskó Miklós. Ungvár, 1875. április 12-től 1877. január 26-ig. I—III. évfolyam.

97. UNGVÁRI KÖZLÖNY. Szerk. *Joanovics János 1879—1894. (heti).*

98. FELVIDÉKI SION. Szerk. *Mikita Sándor.* Ungvár, 1889—1891. (kétheti) kiválóan gazdag egyháztört. és irodalmi cikkekben.

99. KELET. Szerk. *Drohobeczky Gy., Joanovics J., Neviczky K.* Ungvár 1888—1901. végéig 14 évf. ért meg, igen gazdag tartalommal (heti).

100. KÁRPÁTI LAPOK. Ungvár, szerk. *Romanecz Aladár* 1895. május 12—1903. végéig 9 évf. (heti)

101. GÖRÖGKATHOLIKUS HIRLAP. Budapest, szerk. *Demkó Kálmán* 1903. dec. 25—1907. január. (heti)

102. MAGYAR VILÁG. Bpest, szerk. *Demjanovics E.* és *Csudáky B.* 1906. márc. 18—1907. márc. 31. (heti)

103. GÖRÖGKATHOLIKUS SZEMLE. Ungvár, szerk. *Kaminszky G.* 1900-tól maig.

A

GÖRÖG LITURGIA

legrégibb magyar fordítása

1795



A görög liturgia legrégibb magyar fordítása.

Mielőtt bemutatnók a görög liturgia eleddig legrégibbnek ösmert fordítását, szükségesnek tartjuk, hogy magáról a liturgiáról, keletkezéséről is néhány szót szóljunk.

A keresztény egyház legelső berendezkedése görög földön történt. Görögül iródtak meg szent könyvei, a biblia és szerkönyvek; görög földön tartották meg az egyház szervezését illető zsinatokat. A keresztény egyház azonban a méreteiben hatalmas, eredményeiben meszsze szétágazó régi görög kulturán épült föl, amelynek háta mögött Homeros mesés világától kezdődően mintegy ezer esztendős fejlődés változatai maradtak el.

Nagyon természetes tehát, hogy az új keresztény egyház az ezer esztendős régi kultúrának csak hagyományosa és tovább fejlesztője. Belőle tehát igen sok elemet átvett úgy, hogy a pogány és keresztény művelődési elemek egyszerűen egymás mellé kerültek.

A keresztény világ görög papsága nagyon jól tudta, hogy még saját görög nemzetének nagy tömege is a hivatalos keresztény egyház törvényei mellett századok óta begyökeresedett régi pogány mithológiáját továbbra is megtartotta. Hát még az a sok barbár nép északon, amelyek közé el akarja vala vinni az új hitet!

Az egyház nagyon bölcsen intézkedett ezek miatt akkor, amikor éppen a propaganda sikerét biztosítandó, az új hit terjesztésével a régi pogány és zsidó hitnek a tömegektől megszokott formáihoz egyszerűen hozzásímult.

Ennek az alkalmazkodásnak nagyon sok példája van.

Ilyen például mindjárt az: miért rendelte az egyház kará-

csonynak a megünneplését éppen december 25-dikére? Miért nem márciusra, vagy augusztusra?

A felelet csak a következő lehet.

A kereszténység előtti vallások főeleme a *napkultusz*. A melegnek, mozgásnak, az életnek legfőbb eredője, a nap, a világ minden népénél istenné lett. Akármilyen primitivus műveltségű is volt az a napimádó nép, anynyi csillagászati ösmeretre mindegyik mégis szert tett, hogy észrevegye, miszerint a nappalok ősztől kezdve egyre rövidűlnek, a legrövidebbek éppen december 25. körül vannak, ezután az időpont után pedig ismét nőni kezdenek. Az erejét folyton vesztő napistennek a primitivus nép tapasztalatában december 25-dike körül észlelt fordúlóját ünnepnek fogadták el, amelyen a nap újjászületését ünnepelték.

Jött ezer esztendők mulva a keresztény egyház és azt mondta: Jól van! Ünnepeljetek ezen a napon továbbra is, mert ezt már megszoktátok; csakhogy ezentúl nem a nap születését kell ünnepelnetek, hanem a Jézus Krisztusét!

A nap nyári fordulóját, június 24-dikét, amikor viszont a nappalok a leghoszszabbak, hasonlóképpen meghagyta ünnepnek pl. a szlávoknál, csakhogy nem a pogány Kupalo-istennek, hanem János apostolnak szentelte. (Szent Iván.)

Ünnepeivel átvette az istentiszteleti tárgyakat. Indiától egészen az Atlanti óceánig mindenütt látjuk a régi pogánykori kőfaragványokon a napisten (Mithras) feje körül a nap kerek tányérját: ez a naptányér azután a keresztény mithológia alakjainak fejét ékesíti. Ma glóriának mondjuk.

Átvette a régi oltárt, a füstölőt, gyertyát, a papok imádkozó helyzetét, kéztartását stb.

Ávette és folytatta mithológiáját is. Mózes éppen olyan csodálatos körülmények között születik, mint Bráma és Visnu, mint Romulus és Remus. Romulus éppen olyan csodálatosan égbe ragadtatik, mint Illés próféta és a későbbi keresztény századok sok apokrifus legendaalakja hasonló csodákat produkál.

Ilyen példa százával is van, de ezek elősorolásának nem itt a helye.

Ezek után nagyon természetes az az állításunk, — ha egyeseknek talán meglepő lesz is — hogy a keresztény görög liturgia is a pogány görög liturgiából fejlődött és hogy a keresztény görög templom épülete a régi görög isteni tiszteletek helyiségének a folytatása.

Ez a két dolog szorosan egybe tartozik és úgy formulázható, hogy a *keresztény görög templom és liturgia a régi görög szinházzal van összefüggésben.*

A pogány görög szinház és dráma ugyanis a Dionysios-kultuszból fejlődött ki, vagyis isteni tiszteletből vált azzá. Tehát a fejlődésnek ugyanazt az útját tette meg, mint később a latin keresztény egyház Nyugaton.

Ismeretes ugyanis, hogy Nyugateurópában a középkor latin egyháza magában a templom épületében mutatta be színjátékszerűen Jézus életének főbb mozzanatait. (*Ludi* vagy *Misteria;* ez utóbbi a ministerium = templomi cselekvény szóból ered.) Ez a játék teljesen komoly, ünnepélyes dolog volt, az istentiszteletnek kiegészítő része, noha tánc is volt benne. Játszók maguk a papok voltak. Amikor azután a fejlődés folyamán formában és tartalomban kibővült, a templomból kikerült a templom udvarára, még későbben pedig az utcára, a piacra. Ezekből a játékokból fejlődött ki idővel az európai u. n. polgári dráma, a mai szinház.

Nyugoton tehát a dráma a liturgiából alakúlt ki.

A görög egyház területén, csakhogy még hamarább, ez szintén így történt: a Dionysios vallási kultuszból fejlődik a régi Aischylos-Euripides-féle dráma s aztán ez és ennek kerete (a szinház) volt az, amelyekből a keresztény görög liturgia és templom fejlődött ki.

A pogány görög drámát nem szabad a ma szemével néznünk. Mi a szinházba ma pusztán mulatság kedvéért járunk, de a régi görögök istentiszteleti célból jöttek ott össze. Ami ma a keresztény templom hivatása, hogy t. i. áhitatos *hangulatba* hozza a lelket, azt a régi görögöknél a szinház végezte. Nekik ez valóságos szent gyülekező helyük volt, kivált kezdetben, és éppen olyan ünnepélyes hangulatba hozta a hallgatókat a Dionysios kultuszból fejlődött drámai játék, mint amilyen hangulatban volt a középkor latin templomainak hallgatósága a Nyugoton.

A görögök nem mulatságra, hanem imádkozni jártak a szinházba. Hiszen minden drámában ott érezték az Istent; a *végzet* tragédiája ott hozta őket hangulatba.

Ehhez képest úgy maga a pogány liturgia (dráma), mint a szinház is hoszszú időkön át teljesítette a mai keresztény templomok hivatását. Nagyon természetes, hogy az új keresztény görög kultura nem dobta el ezeresztendős kulturhagyományait, hanem

mint anynyi egyéb külsőségben, úgy a liturgiában is, a templom formájában is alkalmazkodott a régi megszokott formákhoz.

Amióta az archaeologiai kutatások olyan mélyreható irányt vettek, mind közelebb és közelebb járunk ahhoz, hogy letűnt ezredévek kulturáját szemünk elé tudjuk varázsolni. Starck, Puchstein és különösen *Dörpfeld* kutatásai alapján a régi görög istenitiszteletek tárgyi részei is jól ismeretesek.

Igy tudjuk, hogy az áprilisi Dionysiák komoly ünnepében a görögök ünnepélyes *körmenetben* hordozták körűl a városban Dionysiosnak fából faragott szobrát. Az ünnepek *három* utolsó napján *három,* tartalmilag egybefüggő játékdarabot adtak elő (trilogia).

A keresztény görög liturgia is ilyen trilogiából áll: *reggeli* tisztelet (utrenye), *mise* és *esteli* tisztelet (vecsernye), amelyeket a görög egyház kezdetben egy végben végzett.

A Dionysos istentisztelet helyiségének hármas tagozata volt: előcsarnok, a karok tánchelye és nézőtér.

Ez a felosztás teljesen öszszevág a keresztény görög templom hármas tagozásával: jelöltek *előcsarnoka* (ma aszszonyok csarnoka), *hajó* a hívekkel és a karokkal (krilosz, sztrána), végűl a *szentély.*

A régi görög szinház középső pontja az oltár, amelyet a karok körűllejtenek; mellette egy faállvány, az áldozati bárány levágására.

A keresztény görög templom szentélyében ma is ott van az oltár mellett az *áldozati asztal* (zsertovnik), amelyen a pap liturgia előtt a symbolikus dráma számára fölvagdalja a symbolikus áldozati bárány oltári kenyerét.

Aischylos ideje óta ez az állvány megbővült egy játszósátorral, az u. n. szkéné-vel. Ez *háttér* gyanánt szolgált a játszó személyeknek és *három, a belső részbe vezető ajtaja* volt. A középső, legszélesebb ajtónak neve a görög szinházban *királyi ajtó,* a két szélsőé pedig Vitruvius szerint *vendégajtó.* A középső ajtón a fejedelem és a hősök jártak ki-be, a szélső ajtók pedig mellékhelyiségekbe vezettek. A tragédiákban a szkéné rendesen palotát vagy *templomot* ábrázolt. Jobbra és balra tőle két szárnyépítmény volt, a *paraszkéné.* A királyi ajtó előtt való lépcsős nyúlványnak neve pedig *proszkénion* volt.

A keresztény görög templomban az egész világon ma is ugyanez a beosztás: a szentélyt a hívőktől képfal = ikonosztázion

választja el (szkéné), amelynek három ajtaja van. Ezek közűl a középsőt maiglan is *királyi ajtónak* hivják s rajta csak a görög császárnak és az áldozó papnak volt szabad ki-bejárnia.

Az oldalajtókon történik ma is a nem papi személyek közlekedése s a görögkeletiek az Úr vendégségére jövet maig is itt végzik a gyónást.

A régi szkéné (mai ikonosztázion) csakis a mai görög szertartású keresztény templomokban maradt meg; a középkor nyugoti szinházaiban még meg volt, azután végképpen elkopott. A szkénétől (ikonosztáz) jobbra és balra maiglan is meg van a szinészek helye, a paraszkéné, csakhogy most a templomi karok számára való és krilosz (bolgár- oláhul sztrána = oldal) a neve. Hasonlóképpen megmaradt még a régi lépcsős proszkénion is, csakhogy a keresztény görög templomban *ambon* a neve és ugyancsak a királyi ajtó előtt van a helye.*)

A tárgybeli egyezések tehát megállapíthatók. Sőt kiterjed ez az egyezés, mint érintettük, a görög templom építésének hármas tagozására is.

Ugyanilyen egyezés van a régi görög drámai liturgia és a keresztény liturgia szerkezetében is.

Csakhogy persze a keresztény görög liturgia is bizonyos fejlődésen ment keresztűl, amig ma ismert alakját elérte. Emiatt az első keresztény századok liturgiáját nem lehet teljesen azonosítani a maival, és eleinte az bizonyára még több hasonlóságot mutathatott föl a régi pogány liturgiához viszonyítva, mint ma. A fejlődési folyamat ugyanis itt is ugyanaz, mint Nyugoteurópa latin egyházában: bizonyos idő mulva templom és szinház elválnak. Csakhogy a keresztény görög liturgián jobban meglátszik a régi görög kultura hatása.

Legrégibbnek ismert görög liturgiánk a Jakab-féle. De hogy nem csak a különféle szektáknak volt különféle liturgiája görög földön, hanem magának a hivatalos egyháznak is lehettek a Jakabénál régebbi liturgiái, az nagyon valószínű. Kezdetben ugyanis a keresztény vallás gyakorlása a napnak úgyszólván mind a 24 óráját lefoglalta: az istentisztelet folytonos, szakadatlan volt. Ez teljesen megfelelt a régi hagyomány drámai trilogiájának.

Ezen idővel rövidíteni kellett és pedig többször is. Jakab liturgiáját megrövidítette szt. Bazil, Bazilét pedig Aranyszájú

*) *Dr. Christian Gaehde,* Das Theater. Leipzig 1908. 6—10. l.

szt. János.*) Ez azonban — a latinok praktikus felfogásával szemben — még mindig hosszú. Az istentiszteletek folytonosságán az *órák olvasásával* tettek változtatást.

A liturgia hoszszúságát azok a párbeszédek okozzák, amelyek pap és a karok (ma hívők) között váltakoznak s tisztára a régi görög dráma reminiscenciájaként alakúltak. Ezek ugyanis teljességgel olyan berendezésüek, mint az Euripidesi drámában a játszó hős és a karok páros beszélgetései, amelyek a drámai cselekvényt lebonyolítják. Aki elolvassa Kricsfalusi fordítását, az alakiság (berendezés) azonosságáról meggyőződhetik.

A lelki élet szabályozásának megszokott ősi keretei tehát fennmaradtak a keresztény görögségben továbbra is.

Az egyház az ábrázoló és előadó művészeteknek tömegre ható paedagógiai értékét mindig fölhasználta a lelkek nevelésére. A fejlődés folyamán a görögség a régi liturgikus gyakorlatból egyet-mást megtartott, ezt újakkal bővítette, de a megtartott régi keretek új szellemi tartalmat nyertek: Jézus halálának tragoediáját.

De éppen ezekből a kulturhagyományokból tűnik ki legjobban a keresztény görög liturgia alaptermészete: a pap és a karok között folytonosan váltakozó párbeszédek miatt *okvetlenűl* olyan nyelven kell folynia a liturgiának *minden* görög szertartású keresztény népnél, amely nyelvet a liturgia e két tényezője kölcsönösen megért. Maga a görög leiturgia szó is azt teszi, hogy a *köznek*, a nyilvánosságnak való szolgálatot tenni.

Olyan természetű dolog ez, hogy a görög egyház területén mindenütt természetszerűleg alakúlt ki az a jogszokás, hogy a liturgiának a hívőktől értett nyelven *kell* végződnie. Nem kánonok és zsinati végzések mondották ezt ki, hanem a görög kultura hagyományainak kényszerűsége hozta létre.

Ezeknek a szempontoknak figyelembe vételével kell a görög liturgiának itt következő magyar fordításában lapozgatni.

*
* *

Az ó-hitű magyarságot liturgikus törekvéseinek elérésére irányúló munkájában nem kevéssé örvendeztetheti meg az, hogy ha az időkben egy-egy nyommal mindig hátrább és hátrább felé

---

*) Az ide vonatkozó irodalmat lásd *Bihun Pál:* A görög szert. kath. anyasz. liturgiájának értelmezése. Ungvár, 1906.

tud kutatásaiban haladni és e törekvések szokásjogi alapját egy-egy újabb bizonyítékkal tudja megerősíteni.

A görög katholikusok magyar nyelvű istentiszteletének gyakorlatát az ellenzők tábora igen fiatalnak állítja. Ennek kezdetét mindöszsze azokra az időkre vezeti viszsza, amikor a magyar nemzeti öntudat az ország magyarságát már egész terjedelmében áthatotta, vagyis a Széchényi-Kossuth idejére. A magyar liturgia buzgólkodói viszont azt állítják, hogy ez a gyakorlat sokkal régibb 60 évesnél és támogatóul a köztük élő hagyományra hivatkoznak, amely szerint az Alföld éjszaki részében lakó ó-hitű magyarság már a XVIII. században is élt némi magyar liturgiával.

Az ungvári püspöki levéltárnak egyik kézirata azonban, azt hiszszük, forduló pontot hívatott alkotni a vitás kérdésben. Kritsfalusi György ugyanis, az ungvári gymnasium magyar nyelv tanára, már 1795-ben, egész terjedelmében lefordította az Aranyszájú Sz. János szerinti közönséges liturgiát. Ezt a fordítást a püspöki levéltárból vett betűhív másolatban az alábbiakban adjuk közzé.

A magyar liturgia első, neve szerint ismert, fordítójának irodalmi működéséről nem sokat tudunk. Annál többet azonban eredményekben gazdag paedagógiai pályafutásáról.

Kritsfalusi Györgyről azt írja Kaminszky Géza,*) hogy Popovics Demeter utódjaként a kassai kerület népiskoláinak proinspectoraul 1809. évi március 28-án 6424. sz. alatt kelt rendelettel, 45 éves korában nevezték ki és 22 éven át volt a tanítóképző oktatója; 1831. jul. 26-án pedig, 40 esztendei tanítás után, 67 éves korában nyugdíjazták.

Ezek szerint tehát 1764-ben született.

A magyar görög katholikusoknak ez a jeles tagja kiváló pedagógus és úgy látszik, középiskolára is képesített tanár volt. Tanítói pályáját Nagykárolyban kezdte meg, amelynek *nemzeti főiskolájához***) a nagyváradi tankerület főigazgatója, Verner Jakab, 1791. február 1-én nevezte ki őt. Innen két év mulva Ungvárra költözött, mert 1793. július 2-án kinevezték a gymnasiumhoz a *magyar nyelv* tanárává. Ebben az állásban 1809. tavaszáig

---

*) *Emlékalbum* az ungvári tképezde 100 éves fenállásának jubileumára. 1894., 19—21. l.

**) Egyesített elemi és tanítóképző iskola, az új tanítási rendszer mintaiskolája. A kántortanítójelöltek tanítója 1791-ben Molnár János volt.

működött, amikor is átvette az ungvári görög katholikus tanitóképző igazgatását. Kitünő szónok. Az ungvári gymnasiumban, mikor a magyar nyelv végre hivatalosan elismerésre talált, ő tartotta az első magyar szónoklatot. Beszédje kéziratban máig is meg van a püspöki levéltárban.

Első alkalmaztatásának helyéből talán helyesen következtetjük, hogy papi családból magyar vidéken, az Alföldön született, vagy legalább is ott nevelkedett föl. A szatmár-vármegyei magyar levegő erősen érzik az ungvári gymnasium tanárának erőteljes, régies magyar stilusán.

Kritsfalusi egyénisége azonban egyébre is enged következtetést.

Úgy látszik, u. i., hogy nemcsak magyar volt akkoriban Nagykároly vidékének görög katholikus lakossága*), hanem e nép lelki szükségleteinek liturgikus törekvései is magyarok voltak és hogy ezek meg is nyilvánúltak.

Ime, a fiatal tanár, alig hogy Ungvárra kerül, irodalmi működésének *legelső zsengéje* gyanánt a liturgia magyar fordításával kedveskedik Bacsinszky püspöknek. Igen valószínű, hogy ezt a fordítást azért készítette Kritsfalusi, mert efféle kisérletekkel már ott lent az Alföldön találkozhatott, tehát a magyar liturgia bizonyos részeiben már tényleg gyakorlatban volt; és éppen azért mutatta be a püspöknek, hogy ez főpásztori hatalmával jóváhagyja, talán egységesítse is, a liturgiának az Alföld falvaiban divatozó, de szavaiban, szerkesztésében egymástól még a XIX. században is sokáig különböző szövegét. A liturgia szövegéről ugyanis bizonyosan tudjuk, hogy egysége nem volt. Ahány kéziratban utána nézünk, — pedig a gör. kath. magyarság 130 községében sok ilyen ma már használatban lévő irodalmi emlék van még manapság is — mindegyikben vannak szó és mondatbeli eltérések, noha alapjában véve a lényeg mindegyikben ugyanaz. Kritsfalusi tehát arra törekedhetett, hogy középpontilag, a püspöki székhelyről indúljon ki a magyar liturgia szövegének hivatalos megállapítása. Ehhez útmutatóként 1795-ben elkészítette az

*) Ugyanakkor vagy még előbb buzgólkodik a magyar nyelv és irodalom ápolásában egy másik jeles magyar gör. katholikus, hajdufi Görög Demeter, a „M. Kurir" megalapítója, a debreceni m. grammatika részese és Kerekessel a legelső magyar földabrosz készítője. Erre vall különben az Olsavszky két könyve is 1755-ből.

itt bemutatásra váró fordítást.*) Ennek szövege igen valószínűleg az ó-szláv alapján készült, mint ahogy minden ó-hitű régebbi szerkönyv is ó-szláv szövegből ültetődött át.

Kritsfalusi fordítása bizonyára hatással volt korának egyházi embereire. Hogy azonban ezt a hatást megmérhessük, ismernünk kellene valamennyi, kéziratban maradt, liturgia-fordítást, amelyek 1795 és 1879 között készültek. Ezeknek az összegyűjtése magyar vidékü egyházainkból és magánosoktól tehát nagyon kívánatos. Az eddig ösmert néhány darab ilyen egybevetések tételére nem alkalmas, mert még nincs elegendő számban kezünk között. Igen hálásak volnánk azért, ha vidéki egyházaink és magánosok a kezük alatt lévő, már amúgy sem használatos régi kéziratokat a budapesti gör. kath. egyház számára akár végképpen, akár csak használatra megküldeni volnának szívesek.

---

*) Alighanem alföldi hitsorsosaira gondolt akkor, amikor mindjárt itt következő ajánlásában azt irja Bacsinszky püspökhöz, hogy nemcsak Ungvárt laktában, hanem „máshelyüt is némelly jóakaróimtól ezen Munkának felvállalására minden módon ösztönöztettem." Arra pedig, hogy Bacsinszky maga is ilyen liturgiális forditó volt, nyiltan céloz Kritsfalusi, amikor azt irja, hogy az ilyen forditás „Excellentziád előtt nem ujság." Hogy pedig ez a liturgiaforditás valóban papok oltári használatára volt szánva és nem pusztán a hivők énekbeli szükségletére, ezt a liturgia *teljes* szővege bizonyitja legjobban: benne vannak azok a részek is t. i., amelyeket a pap csöndes imaként mond el s a hivőkre egyáltalán nem tartoznak.

A

GÖRÖG ANYA-SZENT-EGY-HÁZNAK

LITURGIÁJA

VAGY-IS

ISTENI-TISZTELETE

ARANY-SZÁJU SZENT JÁNOS

SZERÉNT

MAGYARRA FORDITTATOTT

UNGVÁRT

1795-DIK ESZTENDŐBENN

NAGY MÉLTÓSÁGÚ

KEGYELMES

BACSINSZKY ANDRÁS

MUNKÁTSI PÜSPÖK

EÖ EXCELLENTZIÁJÁNAK

SZENT PÉTER APOSTOL'

TAPOLTZÁRÓL NEVEZTETETT

APÁT-URNAK,

FELSÉGES FEJEDELMINK

BELSŐ TITKOS TANÁCSOSOKNAK

MINT

KEGYES PÁRTFOGÓ

URAMNAK.



Nagy Méltóságu

Kegyelmes Uram!

Nem kételkedem én, hogy nagy számmal légyenek, a' kik Excellentiádnak e' mai napon szivekből örvendeznek, hogy Excellentziád e' napot szerentsésen ülheti; de engedje meg Excellentziád, hogy én-is szivemből mondhassam, hogy ezen örvendezök közzűl vagyok egygyik, a' kinek szerentséje vagyon, Nemzetinek olly Nagy Nemű Lelki Fő-Pásztorát tisztelni, a' ki a Vallás tellyes volta ki-tapogatására nézve sem a' költségnek, sem a' fáradságnak éppen tellyességgel semmit sem enged-meg. Ezen Excellentziád szivbéli buzgósága tehát leg-föbb és leg-elsö oka, hogy ezen: Görög Anya-szent-egyház Liturgyiája nevet viselö Isteni Tiszteletnek Magyarra lett forditásához fogtam, más oka pedig az, hogy nem tsak a' miólta ezen Ungvár várossábann szerentsém vagyon lakni, hanem máshelyüt-is némelly jóakaróimtól ezen Munkának fel-vállalására minden módon ösztönöztettem. Melly munkához végre, ha bár félelemmel is, hozzá fogtam, és azt, ha szintén talán tán tétovázva-is, végre hajtottam, bizonyos lévén benne, hogy ha nem kedvére-is, leg-alább kedvetlenségére bizonyoson nem fog-lenni Excellentziádnak.

30*

Ezen tsekély igyekezetemet tehát, mint munkáim első zsengéjét bátorkodom Excellentziádnak mai napon, midőn Nagy-nemű Neve Szent Pàtronussának napját űli, mint Nemzetem Lelki Fő-Pásztorának mély, 's alázatos tiszteletem zálogául béajánlani, de nem más, hanem tsak azon okból egyedűl, hogy Kegyessége szerént ne a' dolgot , melly Excellentziád előtt nem ujság, hanem egyedűl az igyekezetet Méltóztassék Excellentziád kegyes grátziájába fogadni. Légyenek ezen szivet meg-ható könyörgések a' Felséges egy örök Isten előtt olly hathatósok, hogy Az engedje meg Excellentziádnak Nagy-nemű Nevenapját a' Haza, 's a' Király hasznára, úgy Nemzetünk boldogittatására több számos esztendők el-forgása alatt-is vidám, fris és kivánt egészségbenn, testi 's lelki boldogságbann el-érni, végre pedig kedves nyájával egygyüt a' minden nap vér nélkűl fel-áldoztatni szokott Báránnyhozz el-jutni. A' kiis midőn ezeket tellyes tiszta szivböl kivánom, vagyok

Excellentziádnak

alázatos szolgája:

Kritsfalusi György

Ungvári Gyimnáziombéli Magyarnyelv Tanitó.

Aranyszáju Szent János Liturgiája.

Emlékeztetés. Itten röviditės kedviért el-hagyatnak azon készületek, mellyeket az Áldozó-Papnak tennie kell, minek-előtte ezen Isteni szolgálathozz fogna; mely itten el-hagyott készületeket minek-utánna meg-tett, igy kezdi a' Diákonus, vagy-is

KÁPLÁNY

Adj áldást, Uram!

AZ ÁLDOZÓPAP

Áldott az Atyának, Fiunak és Szent Léleknek országa, most, és mindenkoron, és mindörökön örökké,

A KAR, vagyis CHORUS

Ámen.

DIÁKONUS

Kérjük békességben az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A' feljülről való békességért, és a' lelkeink idvezségekért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Az egész világ' békességéért, az Isten szent-egyháza boldog állapotjáért, és mindnyájának egyesülésekért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Ezen Szent Egy-házért, és azokért, a' kik hittel, ájtatossággal, és Isteni-félelemmel járnak abba, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Az Istenfélő N: Püspökünkért, a' tisztelendő Áldozó-Papokért, a' Krisztus Egy'házi szolgáiért, az egész Papirendért, és a népért, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A' Kegyes és Istenfélő N: Királyunkért, az egész háza népéért, és hadi seregiért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy meg-verje és megalázza minden ellenségét, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Ezen városért (vagy helységért) és minden városért,, helységért, tartományért, és a' bennek lakó hivekért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A' levegőégnek kellemetességiért, a' földnek termékenységiért és békességes időkért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A' hajókázókért, utazókért, betegekért, munkálkodókért, foglyokért, és ezeknek idvezségekért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy mentek legyünk minden nyomorgatástól, haragtól, és szükségtől, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, kegyelmezz, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkat az Isten Ányját, és mindenkoron Szűz Máriát, minden Szentekkel egygyütt emlétvén minnen magunkat, és egymást, 's az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Tenéked Urunk.

AZ ÁLDOZÓPAP (fenn-szóval)

Mert Téged illett minden ditsőség, betsület, és tisztelet, az Atyát, Fiut, és Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ez utánn a' Kar énekli az Első Ántifonát, az Diákonny ellenbenn meg-hajtván magát, helyérűl ki-lép és a' Krisztus képe előtt meg áll, tartván az orár nevezetű magán levő ruhát jobb kezének három ujjaival, az Áldozó-Pap pedig az első ántifonához tartozó könyörgést imádkozza.

AZ ELSŐ ÁNTIFONÁHOZ VALÓ KÖNYÖRGÉS.

Mi Ur Istenünk! kinek Méltósága meg-magyarázhatatlan, és ditsősége meg-mérhetetlen; kinek kegyelme véghetetlen, és az emberi szeretete kimondhatatlan! Tennenmagad, Uram, a' te kegyességed szerént tekénts reánk, és ezen szent egy-házra, és árazd reánk, 's a' velünk esedezőkre bő kegyelmidet, és irgalmasságidat.

Elvégezvén a' Kar az ántifonát a Diákonus előbbeni helyire áll, meg-hajtja magát, és fenn szóval mondja:

DIÁKONUS

Ismét, és ismét kérjük békességben az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, kegyelmezz, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkat, Isten annyát, a' mindenkoron Szűz Máriát minden Szentekkel egygyütt emlétvén minnen magunkat, és egymást, és az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Tenéked Urunk.

ÁLDOZÓ

Mert tiéd a' Méltóság, és tiéd az ország, hatalom, és ditsőség, az Atyáé, Fiúé, és Szent Lélekké, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ez utánn a' Kar énekli a' második Ántifonát; a' Diákonus pedig helyiből kilépvén a Boldogságos Szüznek képe elibe áll, az Áldozó pedig ezen könyörgést mondja:

A MÁSODIK ÁNTIFONÁHOZ VALÓ KÖNYÖRGÉS.

Mi Ur Istenünk! idvezitsd népedet, és áld-meg örökségedet: a' te Egyházad tellyességét oltalmazd, szenteld-meg azokat, kik a' te házad tisztaságát szeretik: Te viszontag ditsőitsd őket a' te Isteni hatalmaddal, és ne hagygy-el bennünket, a' kik te benned reménylünk.

A Diákonus **helyire menvén fenn szóval mondja:**

Ismét és ismét kérjük békességben az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, kegyelmezz, és tarts-meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkat, Isten Annyát, a' mindenkoron Szűz Máriát minden Szentekkel egygyüt említvén minnen magunkat, és egymást, és az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Tenéked Urunk.

ÁLDOZÓ

Mert kegyes, és ember-szerető Isten vagy, és tenéked adjuk a' ditsőséged, az Atyának, Fiúnak, és Szent Léleknek, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ezek után énekeltetik vagy olvastatik a' 3-dik ántifona vagyis a nyoltz Boldogság, melly alatt az Áldozó magábann könyörög.

A HARMADIK ANTIFONÁHOZ VALÓ KÖNYÖRGÉS.

A' ki ezen köz, és egygyüt hangzó könyörgéseket adtad nékünk, és a' ki azoknak, kik nevedben ketten, vagy hárman öszvegyülvén kéréseiket megadni igérted, Tennen magad most is a' Te szolgáid esedezéseiket hasznokra töltsd-bé, adván minékünk e' jelen levő életben a' te igazságodnak meg-ösmérését, és a' jövendőbenn örök életet engedvén.

Ez alatt a' Diákonus bé mégyen a' Sanctuariomba (szent helybe) és az Áldozó-Pap kezébe adja néki az Evángyéliomos könyvet, 's az oltárt környül menvén, a' bal részén lévő ajtón ki jönnek, és a' középső ajtó előtt megálván, 's meg-hajtván magokat, a Diákonus tsendesen mondja: *Kérjük az Urat,* akkor az Áldozó ezen imádságot mondja el:

Uralkodó Úr Istenünk! ki a mennyekben rendeket, és angyalokból, 's-arkangyalokból sereget állitottál a ditsőséged szolgáltatására, engedd, hogy a' mi bémenetelünkkel szent Angyalok bémenetele lehessen, a kik szolgáljanak velünk együt és ditsőitsék a' te kegyességedet: mert téged illet minden ditsőség, tisztesség és tisztelet, az Atyát, Fiút, és Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

Ezen könyörgést el-végezvén, a Diákonus mondja tsendesen: *Áld-meg, Uram, a' Szent Bémenetelt:* mellyre az Áldozó: *Áldott a' Te Szenteid Bémenetelek mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.*

Ekkor a' kar el-végezvén az éneklést, vagy olvasást, *a' Diákonus* az Áldozó eleibe áll, és egy kevéssé a' könyvet fel-emelvén *fenn szóval mondja:*

Böltsésség Fenn-állók.

Ez utánn bé mennek a' Szenthelybe, és a' Diákonus teszi a' könyvet a' Szent asztalra, a' kar pedig kezd énekelni:

Jertek imádjuk, és boruljunk le a' Krisztus eleibe: idvezits bennünket halottaidból fel-támadott Isten-Fia, a'kik mondjuk teneked: álleluja, álleluja, álleluja.

Ezutánn még vagy két, három ének következik, mellyek utánn a' Diákonus kezébenn tartván az orár nevezetű ruhát, mondja tsendesen: *Áld-meg, Uram a' háromszerű Szent éneklés ideit:* ekkor az Áldozó fenn szóval:

Mivel szent vagy Istenünk és téged ditsőitünk, az Atyát, Fiút, és Szent-Lelket, most, és mindenkoron.

A' Diákonus pedig a' szent ajtóhozz közzel járulván, és fel emelvén ujjaival orár nevezetű ruháját a Krisztus képe felé tekintvén, tsendes szóval mondja:

Uram, idvezétsd a' kegyeseket, és halgass meg minket.

Az utánn fenn szóval mondja:

És mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

És énekli a' Háromszerű Szent éneket, úgymint:

Szent Isten, Szent Hatalmas! Szent halhatatlan! könyörülj mi rajtunk. Háromszor.

Ez alatt az Áldozó ezen könyörgést mondja el:

Szent Isten, ki a' Szenteken nyúgodol meg, ki háromszerű Szent Hangzattal a' Szeráfimok által tiszteltetel, és a' Kerubimok által ditsőittetel, és minden Mennyei Hatalmaktól imádtatol; ki a' nem lételből lételre hoztál mindeneket, és az embert a' magad képére és hasonlatosságára teremtetted, és minden kegyelmeddel fel-ékesitetted: ki az előtted esedezőnek adsz böltseséget, és okosságot, 's meg nem veted a' bűnöst, hanem idvezségére penitentziát rendelsz; ki méltóztattál minékünk alázatos, és méltatlan szolgáidnak ezen órábann is azt megengedni, hogy meg-jelenhessünk Szens-Oltárod ditsősége előtt, és köteles tiszteletet 's ditsőitést mondhassunk te néked. Te Uram! fogadd a mi ajakinkból-is, a'kik bűnösök vagyunk, a' háromszerű Szent éneket, és tekénts reánk kegyességeddel. Botsásd meg nékünk szánt-szándékkal, és szándék ellen tett minden vétkeinket: Szenteld-meg lelkeinket, és testeinket, 's engedd meg, hogy igazán szolgálhassunk te néked éle-

teinknek minden napjaibann a' Szetséges Isten-Szülőinek, és a világ kezdetitől tenéked kedvedben járó Szenteknek esedezések által. Mert Szent vagy Istenünk, és téged ditsőitünk az Atyát, Fiut és Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Ez utánn maga az Áldozó is a Diákonussal háromszor el-mondja a' Háromszerű Szent éneket. Ezzel meg-hajtván magokat a' Szent asztal előtt, mondja a' Diákonus:

Parantsolj, Uram!

Ekkor az asztaltól a Szent-helynek hátulsó részére mennek, menvén pedig az Áldozó ezeket mondja:

Áldott, a' ki jöv az Urnak nevében.

Ez utánn a' Diákonus mondja:

Áld meg, Uram, a felsőbb Széket.

Az Áldozó mondja:

Áldott vagy a' te országod ditsőségének királyi székibenn, ki a' Kerubimokon ülsz, mindenüt, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Ezek alatt a' Kar éneklését el-végezvén, a' Diákonus a' közép ajtóhozz jövén, fenn szóval mondja:

Figyelmezzünk.

Az Áldozó pedig:

Békesség mindnyájának.

Erre a' Karnak fővebbike (kántor) tsendes szóval felel:

És a' te lelkednek.

A' második Diákonus ismét:

Böltseség figyelmezzünk.

Minekutánna itt a' Kar egy Prokimen nevezetű éneket el-énekel, mondja a' Diákonus fenn szóval:

Böltseség.

Itten a' második Diákonus, ha ketten vagynak jelen, vagy, hatsak egy vagyon, tehát más valaki, olvasni kezdi az Apostolok leveleiből azt, a' mellyet olvasnia szükséges, mondván p. o.:

A' Romaiakhoz írt Sz. Pál Apostol levelének olvasása.

Az Első Diákonus mondja:

Figyelmezzünk.

Itten a' levél olvasása folytatik; mellynek vége levén fenn szóval mondja az Áldozó:

Békesség te néked.

A' levelet olvasó pedig magában felel:

És a' te lelkednek.

Az első Diákonus pedig:

Böltseség, figyelmezzünk.

Ennek utánna a' Kar énekli háromszor *álleluja*. Ezek alatt pedig az Első Diákonus vévén a füstölőt, és a' temjént az Áldozóhozz járul, és mondja:

Áld-meg, Uram, az illatnak valót.

Az Áldozó pedig meg-áldja, és ezeket mondja:

Füstöt ajánlunk Tenéked, Krisztus Istenünk, lelki kedves illat gyalánt, mellyet végybé, Uram, Mennyei, és értelmi oltárodra, és küld-le nekünk kegyelmét a te Szent-Lelkednek.

Midőn ezzel a' szent asztalt környül füstöli az első Diákonus; az Áldozó ezen könyörgést mondja:

Hints sziveinkbe, emberszerető Urunk, Istenséged megösmerésére szolgáló tiszta világosságot, és a' Te Evángyéliomod hirdetésének meg-értésére nyisd-fel elméinknek szemeit: öntsd belénk a' Te boldog parantsolataidnak szeretetét, hogy minden testi kivánságokat meg-győzvén, 's mindeneket a' Te Szent akaratod szerént rendelvén, és tselekedvén, lelki életet viseljünk. Mert Te vagy lelkeinknek, és testeinknek meg-világositója Krisztus Isten, és téged ditsőitünk a' te kezdet nélkül lévő Atyáddal, és Szentséges Szent, 's kegyes, és éltető Lelkeddel, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen.

Elvégezvén pedig a' Diákonus a' közép ajtóbann a' füstölést, le teszi a füstölőt, 's vévén az Evángyeliomos könyvet az Áldozóhozz mégyen, 's meghajtván fejét, mondja:

Áld-meg, Uram, Szent N. Apostol, és Evangyelista hirdetőjét.

Az Áldozó pedig ezeket mondja fenn szóval:

Az Isten, Szent, és ditsőséges N. Apostol, és Evángyelistának esedezése által adjon tenéked hirdetőnek igét a' maga kedves Fia' Jézus Krisztus Evángyeliomának hathatós hirdetésére.

A Diákonus mondja magábann: Ámen. Ekkor meg-hajtván magát az Evángyeliomos könyvel együt a' szent ajtón ki-mégyen, 's ott a' szokott helyen meg-álván által adja a' könyvet a' Második Diákonusnak, a' kihezz két felől állanak gyertyát hordozó két egyházi szolgák. Ekkor a' könyvet tartó Diákonus mondja:

Böltseség, fenn álva halgassuk a' Szent Evángyéliomot.

Az Első Diákonus pedig:

Szent N. Evangyéliomából való olvasás.

A KAR (felel)

Ditsőség tenéked, Urunk, ditsőség tenéked.

Az utánn a' könyvet tartó Diákonus mondja:

Figyelmezzünk.

Az Első pedig kezdi az olvasást, mondván: *Az időbenn* 's a' t.

Vége lévén az Evangyéliom olvasásnak, a'

KAR (énekel)

Ditsőség tenéked Urunk, ditsőség tenéked.

Az Áldozó pedig tsendes szóval mondja: *Békesség te néked hirdetőnek,* és a' könyvet kezéből el-vévén 's megtsókolván, a' szent asztalra le-teszi azt; azonban a' Második Diákonus a' szent ajtót be-teszi, az első Diákonus pedig meg-álván a' Szent ajtó előtt, mondja:

DIÁKONUS

Mondjuk mindnyájan tellyes lelkünkből, és tellyes elménkből mondjuk:

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Mindeneknek meg-tartó Ura, a' mi Atyáinknak Istene, kérünk téged, halgass meg, és könyörülj.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Könyörülj rajtunk, mi Istenünk a' te nagy irgalmasságid szerént, kérünk téged, halgass meg, és könyörülj.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

DIÁKONUS

E'felett esedezünk a' kegyes és Istenfélő Királyunkért N. az ő hatalmáért, győzedelmiért, megtartattásáért, békességiért, egészségiért, idvezségéért és hogy a' mi Urunk Istenünk vele együtt munkálódjon, és igazgassa őtet mindenekbenn, és lábai alá vessen minden ellenségeket.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

Itt az Áldozó magábann ezen könyörgést mondja el:

Ur Istenünk! ezen buzgó fohászkodást fogadd el szolgáidtól, és könyörülj rajtunk a' te könyörületességednek sokasági szerént, és a' te irgalmasságidat küld-el reánk, és minden népeidre, a' kik kegyelmességednek bőségét tőled várják.

DIÁKONUS

E'felett esedezzünk az Istenfélő N. Püspökünkért, a' mi lelki atyáinkért, atyánkfiaiért, barátainkért, és a' Krisztus szerént minden barátainkért.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

DIÁKONUS

E'felett esedezünk a' boldogult örök emlékezetű ezen Szent Egyháznak Pátronussaiért, és az ez előtt el-nyúgodott minden atyáinkért, és rokonaikért, a'kik itt, és az egész világon feküsznek.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

DIÁKONUS

E'felett esedezünk azokért, a'kik ezen szent és tiszta Egyházba gyümöltsöket hoznak, és minden nemű jót tesznek; a' fáradozókért, a' téged ditsérőkért, és a' jelenlévőkért, a'kik tőled bő kegyelmet nyerni óhajtanak, minden barátainkért, és minden keresztényekért.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

ÁLDOZÓ-PAP

Mert kegyelmes, és emberszerető Isten vagy, és téged ditsőitünk, az Atyát, Fiút, és a Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

Itten, ha valami meg-holtért volna emlékezet, az arra készéttetet könyörgések el mondatnak az Áldozó által. Ha pedig semmi holtért nints emlékezet, a' Második Diákony a Szent ajtó előtt megálván, mondja:

DIÁKONUS

Esedezzetek az Istennél Katekumenhok.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hívek, a' Katekumenhokért esedezzünk, hogy az Ur könyörüljön rajtok.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Töltse bé őket az igazságnak igéivel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Fedezze fel nékiek az Evangyéliom az igazságot.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Egyesitse őket a' maga szent, közönséges, és Apostoli egyházával.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Oltalmazd, idvezétsd, könyörülj rajtok, és tartsd meg őket, Isten, kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Katekumenhok, fejeiteket hajtsátok meg az Urnak.

KAR

Tenéked Urunk.

Itt a Katekumennhokért így fohászkodik az Áldozó:

Mi Ur Istenünk! ki a magasságban lakozol, és az alázatosakra tekéntesz, ki az emberi nemzetnek idvezségül küldötted a' te egy Szülött Fiadat, és Istent a' Jézus Krisztust, a mi Urunkat. Tekénts a' te Katekumenus szolgáidra, kik tenéked fejeiket meghajtották, és tedd méltókká őket alkalmas időbenn a' Szent Lélekbenn ujonnan való születésre, a' bűnöktül való megtisztulásra, és az emészthetetlen ruházat el-nyerésére. Egyesétsd őket a' te Szent, Közönséges, és Apostoli Egyházaddal, és számláld meg őket a' te elválasztott seregedhezz.

Fenn szóval:

ÁLDOZÓ

Hogy ők is velünk egygyüt ditsőitsék a' te felséges nevedet, az Atyábann, Fiubann és Szent-Lélekbenn, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

ELSŐ DIÁKONUS

Katekumennhok mindnyájan ki mennyetek.

MÁSODIK DIÁKONUS

Katekumenhok ki mennyetek.

EISŐ DIÁKONUS

Katekumennhok mindnyájan ki mennyetek.

MÁSODIK DIÁKONUS

Senki a Katekumennhok közül jelen ne légyen, egyedül minden hivek ismét, és ismét kérjük békességbenn az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Ha az Áldozó egeydül vagyon, mind a két Diákonny részét maga mondja el, és annakutánna ezen fohászkodást folytatja, melly hivek fohászkodásának neveztetik:

Hálát adunk tenéked égi seregeknek Ura Istene, ki méltókká tettél bennünket arra, hogy most is a' te Szent Oltárod előtt megjelenhettünk, és esedezheünk a' mi büneinkért, és a' népnek tudatlanságáért. Vedd jó néven, ó Isten, ezen mi könyörgésünket, tégy méltókká bennünket arra, hogy néked mutathassunk bé kéréseket, és esedezéseket, és vér nélkül való áldozatokat minden népeidért, és tégy alkalmatosokká bennünket, a' kiket szolgáiddá tettél, a' te Szent-Lelkednek ereje által, hogy fedhetetlenül, és meg-bántás nélkül lelkünk ösmereteinek tiszta bizonyságábann segitségül hivhassunk téged minden időbenn, és helyen: hogy igy meghalgatván bennünket, irgalmazzál minékünk irgalmasságidnak sokasága szerént.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, könyörülj, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Böltseség.

ÁLDOZÓ

Mert téged illett minden ditsőség, betsület, és tisztelet, az Atyát, Fiút és a' Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

DIÁKONUS

Ismét, és ismét békességben kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Itt az Áldozó így könyörög:

Ujjolag, és többször is le-borulunk előtted, és téged kérünk, oh kegyes, és kegyelmes, hogy könyörgéseinket meg-hallgatván, tisztétsd-meg lelkeinket, és testeinket minden testi és lelki fertelemtől, és engedd-meg, hogy minden bűn és fedhetetlenség nélkül meg-álhassunk a' te szent oltárod előtt. Engedj a' velünk egygyüt esedezőknek is előmenetelt a' Szent életbenn, hitbenn és lelki értelembenn. Engedd-meg nékiek, a'kik tenéked mindenütt félelemmel, és szeretettel szolgálnak, hogy minden hiba, és megitéltetés nélkül részesülhessenek a' te titkos szentségeidbenn, és a' menybéli országod el-nyerésére méltók lehessenek.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezéts, könyörülj, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Böltseség.

ÁLDOZÓ

Hogy hatalmad által mindenüt meg-oltalmaztattak téged ditsőithessünk, az Atyát, Fiút, és a' Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ekkor a' Diákonus bé mégyen, a' Kar pedig ezen éneket kezdi énekelni:

A'kik által titkon a' Kerubimok képzeltetnek, és a'kik az éltető Szent Háromságnak háromszerű Szent éneket mondunk, most

minden világi gondokat tegyünk le; hogy a' mindeneknek Királlyát fel-vehessük, kinek dzidákkal fel-fegyverkezett angyalok rendje szemlélhetetlenül szolgál. Álleluja, álleluja, álleuja.

Ez alatt az Első Diákonus vévén az előbbeni mód szerént a' füstölőt, füstöli a' Szent-helyet köröskörnyül el-mondván tsendes szóval az 50-dik zsoltárt, az Áldozó pedig ezen könyörgést mondja el:

Senki sem méltó azok közzül, a'kik leköteleztettek a' testi kivánságokhozz, és gyönyörüségekhezz, hogy hozzád járuljanak, vagy nyuljanak, vagy szolgáljanak tenéked ditsőségnek királya. Mert tenéked szolgálni még az égi Hatalmasságok előtt is nagy, és rettenetes dolog. De mégis az emberek eránt viseltető ki-mondhatatlan és végnetetlen szeretetedért, semmi változást nem szenvedvén, emberré lettél, és nékünk Fő-Pásztorunk valál, 's ezen jeles és vér nélkül való áldozatnak ki-szolgáltatását által adtad nékünk, mint mindeneknek Ura. Mert egyedül te, mi Ur Istenünk uralkodol a' mennyeieken, és földieken, ki a' Kerubimok királyi székén hordattatol, ki a' Szeráfimok felett uralkodó és Izraëlnek Királyya vagy; ki egyedül vagy Szent, és a' Szenteken nyúgodol meg; Téged kérlek tehát, ki egyedül jó, és könyörületességre önként hajlandó vagy, tekénts reám bünös, és haszontalan szolgádra, és tisztétsd-meg lelkemet, és szivemet a' rosz lelki ösmérettől, és engem, a'ki egy Áldozó Papnak kegyelmével fel-ruháztattam, a' Te Szent Lelkednek ereje által tégy méltóvá arra, hogy ezen Szent asztalodhoz járuljak, és Tenéked áldozhassam fel a' Te Szentséges Szent Testedet, és drágalátos Véredet. Mert meg-hajtott fővel hozzád járulok, és esedezem előtted, ne fordétsd-el tőlem ortzádat, se Fiaid közzül ki ne rekeszsz, hanem méltóvá tégy engem bűnös, és méltatlan szolgádat ezen ajándékok Te néked való bémutatásokra. Mert Te vagy a' Bémutató, és a' Bé-mutatandó, Bévévő, és a'ki adattatandó Krisztus Istenünk, 's Téged ditsőitünk a' Te kezdet nélkül való Atyáddal, és a' te Szent, kegyes, és életadó Lelkeddel, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Ez alatt a' Diákonus a' füstölést el-végezvén, visszamégyen az Áldozóhozz, és magok is egygyüt el-mondják háromszor a' feljebb jegyzet Kerubim éneket, mellynek vége lévén, által-mennek a' már el-készéttetett Szent ajándékokhozz, ezeket meg-fűstölvén az Áldozó mondja magábann: *Uram, légy irgalmas énnékem bűnösnek,* (háromszor). Az után mondja a Diákonus: *Vedd fel, Uram.* Az Áldozó pedig fel vévén a kehely fedező ruhát, teszi azt a' Diákonus bal vállára, vagy, ha két Diákonus vagyon jelen, a' Másodiknak adja kezébe, ezeket mondván: *Emeljétek-fel kezeiteket a' Szentségekhezz, és áldjátok az Urat.* Azután vevén a' Diákonus a' Szent Ajándékkal levő tá-

nyért, fel emeli azt magának fején feljül, tartván ujjain a füstölőt-is. Maga pedig az Áldozó a' kelyhet fel vevén az észak felől való szélső ajtón kimennek, a' midőn is az Első Diákonus fenn szóval így könyörög:

Rollatok, minden igaz Keresztényekről emlékezzen meg az Ur Isten a' maga országábann, mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Az utánn az Áldozó így folytatja könyörgését:

Az igaz hitbenn levő kegyes, és Felséges Királyunkról N.-ről, és a' Krisztust tisztelő egész hadi-népéről: Az Istenfélő N. Püspökünkről, Tisztelendő Áldozó-Papokról: A' Krisztusbann való Egyházi szolgákról, 's az egész Papi-rendről: Ezen Szent-Egyháznak nagynemű Épittetőiről, 's védelmezőiről, és rollatok minden igaz Keresztényekről, emlékezzen meg az Ur Isten a' maga országábann mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ezen fohászkodásoknak vége lévén, a' Kar az előbb kitett Kerubimok énekének utolsó részét: Hogy mindeneknek Királlyát 's a' t. énekli, mivel az előtt tsak két részét énekelte volt-el, az Áldozó pedig a' Diákonusokkal bémégyen a' Szent helybe, a hol-is, ha két Diákonus vagyon jelen, két felől megállanak. Midőn az Áldozó bé-jöv, mondja a' Diákonus: *emlékezzen meg az Ur Isten Szentségedről a' maga országábann.* Az Áldozó pedig: *Emlékezzen meg az Ur Isten felszentelt Diákonságodról a' maga országábann, mindenütt, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.* Az utánn le-tévén a' kelyhet a' Szent asztalra, veszi a Diákonustól a' Szent tányért, és teszi azt a kehelynek bal oldalára, mondván:

A sirbann tested szerént, a' Pokolban lelkeddel mint Isten, a Paraditsombann pedig a latorral, és a' Királyi székbenn az Atyával, és Lélekkel valál, le-irhatatlan Krisztus, mindeneket bétöltvén.

Mint elevenitő, 's bizonyára a Paraditsomnál szebb, és minden királyi Palotánál fényesebb lett, ó Krisztus, a' Sirod, mi feltámadásunk kezdete.

Az utánn vévén a' Diákonustól a' kehely fedező ruhát, bé-takarja mind a kettőt, — mondván:

Az Istenfélő József le-vévén a' fáról Szentséges Szent testedet, tiszta gyoltsba bé-takarta azt, és drága kenetekkel bé-kenvén, új sirba le-tette.

Ezzel vévén a' füstölőt a Diákonustól, meg-füstöli a' letett Szent ajándékot, mondván:

Tselekedjél kegyesen, Uram, jó akaratodból Sionnal: hogy meg-épüljenek a Jerusalem kőfalai. Akkor kedveled az igazság áldozatját, az ajándékokat, és éppen égő áldozatokat: akkor tésznek a' Te oltárodra borjukat.

Ez utánn által adván a' füstölőt a Diákonusnak 's meg-hajtván fejét mondja: *Emlékezz meg rollam, Atyámfia: és Szolgatársom.* A' Diákonus mondja: *Emlékezzen meg az Ur Isten Szentségedről a' maga országábann.* Az utánn a Diákonus meghajtván fejét mondja: *Esedezz érettem Szent Atya.* Az Áldozó: *A' Szent-Lélek száll te reád, és a' Magosságbélinek ereje meg-árnyékoz téged.* A Diákonus: *Ugyan azon Szent-Lélek munkálkodjon velünk életünknek minden napjaibann.* Az utánn tsakugyan a Diákonus: *Emlékezzél meg rollam Szent Atya.* Az Áldozó: *Emlékezzen meg rollad az Ur Isten a' maga országábann mindenütt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.* Diákonus mondja: *Amen* és meg tsókolván az Áldozónak kezét, az Északi részről lévő ajtón ki mégyen, 's a' szokott helyen meg-álván mondja:

DIÁKONUS

Tellyesétsük imádságainkat az Ur előtt.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Az előttünk lévő drágalátos ajándékokért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Ezen Szent-Egyházért, és azokért, kik hittel, ájtatossággal, és Isteni félelemmel járnak abba, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy mentek legyünk minden nyomorgatástól, haragtól, és szükségtől, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Itt az Áldozó ezen könyörgést mondja el:

Mindenható Ur Isten! ki egyedül Szent vagy, ki bé-veszed a ditséretnek áldozatját az előtted egész szivből esedezőktől: fo-

gadd el mi tőlünk is bűnösöktől ezen könyörgéseinket; és tedd azokat a' Te Szent Oltárodra, 's tégy alkalmatosokká arra bennünket, hogy mutathassunk-bé Tenéked ajándékokat, és lelki áldozatokat a' mi bűneinkért, és a' Népnek tudatlanságáért. Méltóztassál adni kegyelmet nékünk arra, hogy a' mi Áldozatunk kedves légyen lőtted, és a' Te kegyelmednek Lelke lakozzon bennünk, 's az előttünk lévő ajándékokbann, és az egész Népedbenn.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, könyörülj, és tarts meg Isten benünnket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Egész tökélletes, szent, békességes, és vétek nélkül való napot kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk Uram.

DIÁKONUS

Békesség Angyalát, hiv tanitót, testi és lelki oltalmazót kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Bűneink, és vétkeink botsánatját, 's engedelmét kérjük az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Lelkeinknek jó és hasznos dolgokat, és a világnak békességet kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Életünknek hátra lévő részét, hogy békességbenn, és penitentia tartásbann el-tölthessük, kérjük az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Életeinknek, gyötrődés és szégyen-nélkül való 's békességes, keresztényi végezetet, és a' Krisztus rettenetes itéletén helyes feleletet kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkat Isten Annyát a' mindenkoron Szűz Máriát minden Szentekkel egygyüt emlétvén minnen magunkat, és egymást, és az egész életüket a Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Te néked, Urunk.

ÁLDOZÓ

Egy szülött Fiadnak könyörületessége által, a' kivel áldott vagy a' Te Szent, és Jó, és Éltető Lelkeddel most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

ÁLDOZÓ

Békesség mindnyájának.

KAR

És a' te Lelkednek.

DIÁKONUS

Szeressük egymást, hogy egy lélekkel valhassuk:

KAR

Az Atyát, Fiut, és Szent-Lelket, egy lételü, és el-válhatatlan Szent Háromságot.

Ekkor az Áldozó háromszor meg-hajtván magát mondja magábann: *Szeretlek téged, Uram, én erősségem, az Ur az én erősségem, és oltalmam.* Ez alatt pedig a' kehely fedező ruhát két helyütt meg-tsókolja, úgymint elsőben a' Szent tányért, másodszor a' kehely felett, és harmadszor a' Szent asztal szélét. Ha hogy pedig több egygyüt szolgáló Pap volna, tehát mind egygyik megtsókolja ezt, és egymás vállát. A fő Áldozó pedig mondja hozzájok: *Mi közöttünk a' Krisztus.* Felelnek: *Vagyon-is, lesz-is.* Ugyan ezt tselekszik a' Diákonusok is, ha többen vagynak jelen. A' kivül levő Diákonus hasonlóképen meg-hajtván magát, háromszor meg-tsókolja az orár nevezetű ruháját, és fenn szóval mondja:

Az ajtókat, az ajtókat, Böltseséggel figyelmezzünk.

Az Áldozó pedig a' kehely fedező ruhát felvévén, és fel tartván, el-mondja magábann a' néppel együtt az *Apostoli Hit-vallást,* mellynek vége lévén, mondja:

DIÁKONUS

Áljunk betsesen, áljunk félelemmel, figyelmezzünk a' Szent ajándékok békességes bé-mutatásokra.

KAR

Békességnek kegyelmét, ditséretnek áldozatját.

Itt az Áldozó öszve rakván a' kehely fedező ruhát, le teszi azt, a' Diákonus pedig bé mégyen, az utánn mondja:

ÁLDOZÓ

Az Ur Jézus Krisztusnak kegyelme, 's az Atya Istennek szeretete, és a' Szent-Léleknek veletek való közösülése légyen mindnyájatokkal.

KAR

És a' te lelkeddel.

ÁLDOZÓ

Emeljük fel sziveinket.

KAR

Fel vagynak az Urhozz.

ÁLDOZÓ

Hálákat adjunk az Urnak.

KAR

Illő, és méltó imádni az Atyát, és Fiut, és a' Szent-Lelket, az egy lételű, és el-válhatatlan Szent-Háromságot.

Ez alatt az Áldozó ezen könyörgést mondja el:

Illő és méltó Téged ditsérni, Téged áldani, Téged ditsőiteni, Tenéked hálát adni, Téged imádni a' Te uralkodásodnak minden hellyén: Mert te vagy a' meg-magyarázhatatlan, tapasztalhatatlan, láthatatlan, meg-foghatatlan, örök, és változhatatlan Isten, Te, és a' Te egy Szülött Fiad, és a' Te Szent-Lelked. Te a' nem lételből lételre hoztál bennünket, és minek utánna el-estünk volna, fel-támasztottál ujjólag bennünket, és meg nem szüntél mindeneket tselekedni, méglen bennünket a Menyekbe bé nem vezettél, és a' jövendő országodat nem ajándékoztad nékünk. Mind ezekért hálákat adunk Te néked, és egy Szülött Fiadnak, és a' Te Szent Lelkednek, mindenekért, valamik tudtunkra, és valamik tudtunk kivül vagynak, a' nyilván, és titkon reánk árasztott jótéteményeidért.

Hálát adunk Te néked ezen Áldozatért is, a' mellyet kezünkből el-fogadni méltóztatol, noha Te néked sok ezer arkangyalok, és sok tiz ezer angyalok szolgálnak is, Kerubimok, és Szeráfimok, Hat-szárnyuak, sok-szeműek, Felségesek, Szárnyasok.

Áldozó fenn szóval:

Mellyek győzedelmi éneket énekelnek, kiáltanak, és mondják:

KAR

Szent, Szent, Szent Szábbáot Ur! Tellyes az ég, és a' föld ditsőségeddel, Hosana a magosságokbann, áldott a'ki jöv az Ur nevébenn, Hosanna a' magosságokbann.

Ez alatt az Áldozó így könyörög:

Ezen boldog Hatalmasságokkal miis, kegyelmes Urunk, kiáltunk és mondjuk: Szent vagy, és leg-szentebb, Te, és a' Te egy szülött Fiad, és a' Te Szent Lelked. Szent vagy, és leg-szentebb, és Nagyvoltu a' Te ditsőséged, ki a' világodat olly annyira szeretted, hogy az egy szülött Fiadat el-küldenéd, hogy minden, a'ki ő benne hiszen, el-ne veszszen, hanem örök élete legyen; kiis minekutánna el-jött, és az érettünk fel vett Sáfárkodását bé töltötte volna, azon éjtszaka, mellyen elárultatik vala, vagy-is inkább maga által-adja vala magát a' világ életiért, vévén a kenyeret a' maga Szentséges Szent, és tiszta kezeibe, hálákat adván, megáldá, meg-szentelé, meg-szegé, adá a' maga Szent-tanitványinak, és Apostolinak mondván:

Fenn szóval:

Vegyétek, egyétek, ez az én testem, melly ti érettetek megtöretik a' bünök botsánatjára.

KAR

Ámen.

Az Áldozó tsendes szóval:

Hasonlóképenn a' Poharat, minekutánna vatsorált volna, mondván:

(Fenn szóval)

Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem az Uj Testamentomé, melly ti érettetek, és sokakért ki-ontatik a' bűnök botsánatjára.

KAR

Ámen.

Az Áldozó tsendes szóval így fohászkodik:

Emlékezvén tehát ezen idvezséges parantsolatról, és mindenekről, mellyek érettünk löttenek, a' Keresztfáról, Sirodról, harmadnapi Fel-támadásodról, Menybe-meneteledről, Jobb-kéz felől való ülésedről, Második és ditsőséges el-jöveteledről.

(Fenn szóval)

Tiéidet a' Tiéidből Te néked mindnyájakért, és mindenekért bé-mutatván.

Itt a Diákonus valamint a Szent tányért, úgy a kelyhet is keresztformára tévén, kezeit felemeli egy kevéssé.

KAR

Téged ditsőitünk, Téged áldunk, Te-néked hálákat adunk, mi Urunk, és esedezünk előtted, mi Istenünk.

Az Áldozó folytatja fohászkodásit, tsendes szóval mondván:

E felett bé-mutatjuk Te néked ezen szóbéli, és vér nélkül való szolgálatot, és kérünk, esedezünk, 's fohászkodunk, küld reánk, és ezen előttünk lévő Szent ajándékokra a' te Szent-Lelkedet.

Itt a' Diákonus közzelébb álván együt így fohászkodnak:

Uram, ki a' te Szent-Lelkedet az Apostoloknak három órakor küldötted-el, ezt, mi Kegyesünk, ne vedd el tőlünk, hanem ujits meg minket esedezőket.

Tiszta szivet teremts bennem Isten: és igaz lelket ujits belső részeimben.

Uram, ki a' te Szent Lelkedet az Apostoloknak három órakor küldötted el; ezt, mi Kegyesünk, ne vedd-el tőlünk, hanem ujits meg minket esedezőket.

Ne vess el engem ortzád elől: és Szent Lelkedet ne vedd-el tőlem.

Uram, ki a' te Szent Lelkedet az Apostoloknak s. a. t.

Az után meg-hajtván fejét a' Diákonus, 's mutatván a' Szent kenyérre, mondja tsendesen: *Áld meg Uram a' Szent kenyeret;* az Áldozó pedig megáldván háromszor keresztjellel a' Szent kenyeret, mondja: *És ugyan ezen kenyeret tedd Krisztusnak drágalátos Szent testévé.* Diákonus mondja: Ámen. Ugyantsak a' Diákonus tsendes szóval: *Áld-meg, Uram, a' Szent poharat.* Áldozó: *A' mi pedig e' pohárbann vagyon, Krisztusodnak, drágalátos Szent vérévé.* Diákonus: Ámen. Az utánn mutatván a' Diákonus, mind a' kettőre, mondja: *Áld-meg Uram, mind a' kettőt.* Az Áldozó pedig megáldván mind a' kettőt, mondja:

El-változtatván azokat a' Te Szent-Lelked által. Diákonus mondja: *Ámen, Ámen, Ámen.* Meghajtván azutánn fejét a Diákonus mondja: *Emlékezzél-meg rollam Szent Uram.* Az Áldozó: *Meg-emlékezik rollad az Ur Isten a' maga Országábann mindenüt, most és mindenkoron és mindörökkön örökké.* Diákonus: Ámen. Az utánn a' Diákonus előbbeni helyére áll; az Áldozó pedig így fohászkodik:

Hogy légyen az azzal élőknek lelki-józanodásra, bűnök botsánatjára, a' Te Szent-Lelkedbenn való részesülésre, a Menynyek országának tellyesitésére, a' te benned való bizakodásra, nem a' meg-itéltetésre, és kárhozatra.

Efelett bé-mutatjuk Te néked ezen szóbeli Szolgálatot a hitbenn el-nyúgodott Nagy-atyáinkért, Atyáinkért, Pátriárkákért, Prófétákért, Apostolokért, Hirdetőkért, Evangelistákért, Mártirokért, Konfessorokért, Szűzekért, és a' hitbenn el-nyúgodott minden hiv lélekért.

A' Diákonus ez alatt vévén a' füstölőt, a' Szent asztalt környül füstöli és emlékezetet tészen azokról, a' kikről akar, élőkről vagy holtakról. *Az Áldozó ellenben nagy szóval mondja:*

Kiváltképpen Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkért, az Isten Annyáért, és mindenkoron Szűz Máriáért.

KAR

Méltó, hogy valóban áldjunk Téged, Istennek mindég Boldogságos, és leg-tisztább Szülőit, és a' mi Istenünknek Annyát: Ki a' Kerubimok felett nagyobb tiszteletre méltó, és egybe-vetés kivül a Szeráfimoknál ditsőségesebb vagy, ki változás nélkül az Isten Igéjét szülted, Istennek valóságos Szülőit Téged magasztalunk.

Itten a Diákonus magábann elmélkedik a' halottakról, az Áldozó pedig így folytatja előbbeni buzgóságát:

Keresztelő Szent János Prófétának; Szent, ditsőséges, és Nagy némű Apostoloknak; Szent N: kinek ma innepét üljük, és minden Szenteidnek esedezések által oltalmazz-meg bennünket, Isten, és emlékezzél meg minden halottakról, kik a' jövendő örök életre való fel támadásnak reménységébenn nyúgodtak el, és adj nékiek nyúgodalmat, a'hol artzádnak fényessége világoskodik.

E'felett kérünk téged, emlékezzél meg, Uram, minden igaz keresztény Püspökökről, kik a' Te igazságodnak igéit helyesen igazgatják: minden Áldozó Papokról, a' Krisztusbann az Egyházi Szolgákról, és minden Papi rendről.

E' felett bé-mutatjuk tenéked ezen szóbéli Szolgálatot az

egész világ-ért, a' közönséges apostoli Anya Szent egyházért, és azokért, a' kik tisztaságbann, és tiszta életbenn töltik életeket. A' Felséges Királyunkért N: az egész Háza, és hadi népiért, engedj néki Uram békességes országlást, hogy miis az ő nyugodalmábann tsendes, és békességes életet élhessünk minden ájtatosságbann és tisztaságbann.

Itt el-végezvén a' Kar az éneket, az Áldozó fennszóval folytatja:

Kiváltképpen emlékezzél meg Uram Istenfélő N: Püspökünkről, kiis, engedd, hogy igazgathassa a' te Szent Egy-házidat békességbenn, hiba nélkül, betsületesen, egészségesen, hoszszas életbenn a' Te igazságodnak igéit helyesen igazgatva.

KAR

És mindnyájakról, és mindenekről.

Itten, ha a' Püspök szolgál, a' Romai Pápáról tészen emlékezetet.

A Diákonus pedig elmélkedik az élőkről és az Áldozó így fohászkodik:

Emlékezzél-meg, Uram, ezen városról (vagy faluról) a' mellyben lakunk, és minden városról, 's tartományról, és azokról, kik azokbann hittel élnek. Emlékezzél meg, Uram, a' hajókázókról, utazókról, betegeskedőkről, munkálkodókról, foglyokról, és ezeknek idvezségekről. Emlékezzél meg, Uram, azokról, a'kik gyümöltsöt hoznak, és jó tselekedeteket tesznek a' te Szent Egyházidbann, és a'kik meg-emlékeznek a' Szegényekről, és mindnyájunkra küld te irgalmasságidat:

(Fenn szóval):

És engedd-meg nékünk, hogy egy szívvel, 's egy lélekkel ditsérjük, 's ditsőithessük Felséges és Nagyvoltu nevedet az Atyábann, Fiubann, és Szent-Lélekbenn, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

ÁLDOZÓ

És légyen a' Felséges Istennek, és a' mi Meg-Váltónk Jesus Krisztusnak kegyelme mindnyájatokkal.

KAR

És a' te lelkeddel.

Itt, ha két Diákonus vagyon jelen, a' Második kimégyen, 's a' szokott helyen meg-álván, 's meg-hajtván magát, mondja:

DIÁKONUS

Minden Szentekről emlékezetet tévén, ismét, és ismét békeségbenn kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A bémutatott, és meg-szentelt drágalátos ajándékokért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy a' mi kegyelmes Istenünk, a'ki elfogadta azokat a' maga Mennyek felett való, és értelmi oltárára kedves lelki illat gyalánt, küldje le viszontag nékünk az Isteni kegyelmét, és a' Szent-Lélek malasztját, könyörögjünk.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy mentek legyünk minden nyomorgatástól, haragtól, és szükségtől, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Itt az Áldozó tsendes szóval így fohászkodik:

Te néked ajánljuk egész életünket, és reménységünket, kegyelmes Urunk, és kérünk 's esedezünk, és fohászkodunk, méltókká tégy bennünket arra, hogy részesülhessünk a' Te mennyei, és rettenetes titkaidbann ezen Szent, és lelki asztalon tiszta lelki ösmérettel, bűnök botsánatjára, vétkek el-törlésére, a' Szent Lélekbenn való részesülésre, a' Meny-ország el-nyerésére, a' Tebenned való bizakodásra, nem a' megitéltetésre és kárhozatra.

Ez alatt a' Diákonus folytatja fohászkodását, mondván:

Oltalmazz, idvezéts, könyörülj, és tarts-meg, Isten, bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Egész, tökélletes, Szent, békességes, és vétek-nélkül való napot kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Békesség Angyalát, hiv tanitót, testi, és lelki oltalmazót, kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Bűneink, 's vétkeink botsánatját, és engedelmét kérjük az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Lelkeinknek jó, és hasznos dolgokat, és a' világnak békességet kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Életünknek hátra lévő részét békességbenn, és penitentziatartásbann való el-tölthetését kérjük az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Életeinknek gyötrődés, és szégyen nélkül való, 's békességes, keresztényi végzetet, és a' Krisztus rettenetes itéletén helyes feleletet kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Hitnek egyesűlését, és Szent Lélekbenn való részesülést minnen magunknak, és egymásnak kivánván az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Te néked, Urunk.

ÁLDOZÓ

És méltókká tégy arra bennünket, Uram, hogy bizodalommal meg-itéltetés nélkül merészeljünk Téged, Mennyei Atya Istent segitségül hivni, és mondhassuk:

(Az egész nép):

Mi Atyánk, ki vagy a' Mennyekbenn; Szenteltessék a' Te neved, 'sat.

ÁLDOZÓ

Mert tiéd az ország, és a' hatalom, és a' ditsőség, az Atyáé, és a' Fiué, és a' Szent-Léleké, most, és mindenkoron, és mind örökkén örökké.

KAR

Ámen.

ÁLDOZÓ

Békesség mindnyájának.

KAR

És a' te lelkednek.

DIÁKONUS

Fejeiteket hajtsátok meg az Urnak.

KAR

Te néked, Urunk.

Az Áldozó ez alatt így könyörög:

Hálákat adunk Te néked láthatatlan Király, ki véghetetlen hatalmaddal mindeneket alkattál, és irgalmasságid sokaságával a' Nem-lételből létrehoztál mindeneket. Tennen magad, Uram, a Mennyekből tekénts azokra, a'kik Te előtted meg-hajtották fejeiket, mert nem a' test és vér előtt hajtották meg, hanem Te előtted, rettenetes Isten előtt. Azért-is Te, Uram, az előttünk levőket jóvá forditsd mindnyájunknak, kinek-kinek a' maga szükségе szerént: a' hajókázókkal egygyüt hajókázz, az utazókkal egygyüt utazz, a' betegeket gyógyitsd fel, ki lelki, és testi orvos vagy.

(Áldozó fenn szóval):

A' Te egy szülött Fiadnak kegyelme, 's könyörületességi, és kegyessége által, kivel áldott vagy a' Te Szentséges Szent, és kegyes, és éltető Lelkeddel, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Itt az Áldozó tsendes szóval így fohászkodik:

Figyelmezz Ur Jesus Krisztus mi Istenünk Szent lakó helyedből, 's a' Te országod ditsőséginek Királyi-székéből; és jőj-el szentelj meg minket, ki a' magosságbann az Atyával egygyüt la-

kozol, 's itt láthatatlanul velünk jelen vagy, és méltóztassál hatalmas kezeddel nékünk által-adni Szentséges Szent Testedet, és drágalátos Szent Véredet, és mi általunk az egész népnek.

Ez alatt a' Diákonus (ha kettő vagyon, mind a' kettő) keresztformán veszi vállaira az orár nevezetü ruhát, az utánn mindnyáján meg-hajtván magokat, háromszor mondják: *Uram, tisztéts meg engem bűnöst és könyörülj én rajtam.* Midőn pedig észre veszi a' külső Diákonus, hogy az Áldozó ki-nyujtván kezét, az Urat fel-mutatni akarja, fenn-szóval mondja:

Figyelmezzünk.

(Áldozó fenn-szóval):

A' Szentségeket, Szenteknek.

KAR

Egy a' Szent, egy az Ur Jesus Krisztus, az Atya Istennek nevébenn, Ámen.

Itt a' Kar némelly ide tartozandó énekeket kezd énekelni, a' Diákonus pedig bé-menvén, az Áldozó mellé áll a' maga hellyére. Az utánn mondja az Áldozónak tsendes szóval: *Törd fel, Uram, a' Szent kenyeret.* Az Áldozó pedig fel-töri tellyes ajtatossággal, mondván tsendesen:

Feltöretik, és fel-osztatik az Isten Báránya, ki megtörethetik ugyan, de fel nem oszthatódik; mindenűt evődhetik, de soha meg nem emészthetődik, hanem azokat, a'kik vele élnek, megszenteli.

Ez meg-lévén, mondja a' Diákonus: *Tellyesétsd, Uram, a' Szent poharat.* Ekkor az Áldozó vévén egy negyed részt az Oltári Szentségből, kereszt jelet formálván azzal a' Szent poharan feljül, mondja: *Szent-Léleknek tellyesitése.* és ezzel teszi azt a' Szent pohárba, a' Diákonus pedig mondja: *Ámen.* Az utánn vévén kezébe a' meleg vizet, mondja: *Áld meg, Uram, a' melegséget.* Az Áldozó meg-áldván azt, mondja: *Áldot a Te Szenteid hivségek, mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké, Ámen.* 'S az utánn egy tseppet botsátván a' Szent pohárba, mondja: *Hitnek hivsége, tellyes Szent-Lélekkel.* Az utánn, ha áldozik a' Diákonus tellyes ajtatossággal kezébe ád annak egy részetskét, melly különössen arra rendeltetik, úgy maga is az Áldozó vévén a' magának rendeltetett részetskét, tsendes szóval mondja:

Az Ur Isten, és a' mi Idvezétőnk Jesus Krisztusnak Felséges, és drágalátos Szent Teste adattatik, én nékem N: Felszentelt Papnak bűneim botsánatjára, és az örök életre.

Az utánn meg-hajtván fejét, mondja a' Diákonussal egygyüt:

Hiszem, Uram, és vallom, hogy Te vagy valóbann a Krisztus, az Élő Istennek Fia, ki e' világra azért jöttél, hogy idvezétsed a bűnösöket, kik közzül én vagyok az első. E' felett hiszem, hogy

ez tulajdon a' Te Szentséges Szent Tested, és ez tulajdon a' Te Szentséges Szent Véred. Esedezem azért előtted, könyörülj rajtam, és botsásd meg nékem minden bűneimet, mellyeket akár szánt-szándékkal, akár szándék kivűl, akár szóval, akár tselekedettel, akár látással, akár hallással el-követtem, és méltóvá tégy arra, hogy megitéltetés nélkül részesüljek a' Te Szentséges Szent Titkaidbann bűneim botsánatjára, és az örök életre. Titkos vatsorádbann való részesülővé fogadja be engem ma Istennek Fia, mert meg nem mondom ellenségednek a' titkot, sem tsókot nem adok Tenéked, mint Judás, hanem mint a' Lator meg vallak Téged: emlékezzél-meg Uram róllam országodbann. Uram ne légyen megitéltetésemre, avagy kárhozatomra a' Te Szent Titkaidbann való részesülés, hanem lelki, és testi gyógyulásomra.

Ez utánn áldozik a' Diákonussal egygyüt tellyes ajtatossággal, mely utánn vévén kezébe a' kelyhet, abból minden ajtatossággal háromszor áldozik, mondván:

Az Ur Istennek, és a' mi Idvezétőnk Jesus Krisztusnak Felséges, és Szentséges Szent vérében részesülök én Istennek Szolgája Fel-szentelt Pap N: bűneimnek botsánatjára, és az örök életre. Ámen.

Ezzel meg-törülvén ajakit, mondja:

Imé ez illette ajakimat, és el-veszi az én hamisságimat, és az én bűneimet meg-tisztétja.

Azutánn áldoztatja a' Diákonust is, ha arra készült, mellynek vége lévén, felnyittatik a' Szent ajtó, 's a' Diákonus vévén kezébe a' Szent kelyhet, mondja fenn-szóval:

Isteni félelemmel és hittel járuljatok ide.

KAR

Áldott, a'ki jöv az Urnak nevébenn, az Ur Isten, és megjelent nékünk.

Itt a' nép közzül, ha valakik, tennének, szoktak áldozni, melly utánn vévén a' Diákonus a' Szent tányért, tészi azt a' kehelyre, mondván tsendes szóval:

Krisztusnak feltámadását látván, imádjuk Jesust, a' Szent Urat, ki egyedül vétek nélkül vagyon. Tiszteljük, O Krisztus, a' Te Szent Keresztedet, és a' Te Szent Fel-támadásodat énekeljük, 's ditsőitjük: mert Te vagy a' mi Istenünk, Te kivülled mást nem esmérünk, és Nevedet szóllétjuk. Jőjjetek minden hivek, üljük a' Krisztus Szent Fel támadását, mert imé a' kereszt által meg-jöve az egész Világnak öröme, mindenütt áldván az Urat, ül-

jük az ő Fel-támadását, mert a'ki meg-feszéttetést szenvedett, a' halált halállal meg-győzte.

Világosulj, világosulj uj Jeruzsalem, mert az Ur ditsősége rajtad támadott fel. Tapsolj ma, és örvendezz Sion: Te pedig Istennek Szeplőtelen Szűlője vidulj a' te Születésed lételén. Oh Krisztus! mi Nagy-voltú, és leg-szentségesebb Húsvétünk! Oh Böltseség, és Istennek Igéje, 's Hatalma! engedd meg nékünk, hogy benned igazán részesüljünk Országodnak alkonyodás nélkül való napján.

Az utánn meg-törli a Szent tányért, mondván: *Töröld el, Uram, bűneiket azoknak, a' kik itten emléttettek, a' Te Szent véreddel, és Szenteidnek esedezéseikkel.* Az utánn bétakarja valamint a' Szent tányért, úgy a' kelyhet is, az Áldozó pedig magábann így könyörög:

Hálákad adunk Tenéked kegyelmes Urunk, lelkeinknek Jótévője, hogy e' mai napon is méltóztattál bennünket a' Te menynyei és halhatatlan Titkaiddal. Igazgasd ösvényeinket, erősits meg mindnyájunkat a' Te félelmedben, őrizd meg életünket, tégy bátrakká bennünket lépéseinkben ditsőséges Isten-Szülőjének, s mindenkoron Szűz Máriának, és minden Szenteidnek esedezések, és közbenjárások által.

Az utánn az Áldozó áldást adván a' népre, mondja fenn-szóval:

Idvezétsd Isten a' Te népedet, és áld-meg a magad örökségét.

KAR

Sok esztendőket élj, Uram

Itt az Áldozó magábann mondja: *Magasztaltassál az egek felibe Isten, és az egész földön a' Te ditsőséged.*

KAR

Tapasztalván az igaz Világosságot, elfogadván a' Mennyei Lelket, feltalálván az igaz hitet, imádjuk az elválhatatlan Szent-Háromságot, mert ez idvezített minket.

Az utánn az Áldozó vévén a' Szent tányért, tészi azt a' Diákonus feje felibe, ki is meg-fogván azt minden ajtatossággal elfordul, és elviszi a' maga hellyére, az Áldozó pedig vévén a' Szent kelyhet, mondja magábann: *Áldott a' mi Istenünk,* az utánn fenn-szóval:

Mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Itt az Áldozó [*veszi*] a' Szent kelyhet, és szokott hellyére viszi, és ott a' hátra lévő részt meg-emészti a' Szentségből; ez alatt pedig a' Kar énekel:

Teljenek meg, Uram, ajakink ditsérteddel, hogy énekelhessük a' Te ditsőségedet, hogy méltóztattál bennünket részesekké tenni a' Te Szent Isteni, halhatatlan, és éltető Titkaidbann, oltalmazz meg bennünket, a' Te Szentségedbenn, hogy egész nap a' Te igazságodat kövessük. Alleluja, alleluja, alleluja.

Ez utánn a' Diákonus lebotsátván vállárol az orár nevezetű ruhát, ki-mégyen az Éjtszak felől való ajtón, 's a' szokott helyen meg-álván, mondja fennszóval:

Fennálók! részesülvén a' Krisztusnak Isteni, Szentséges, Drágalátos, halhatatlan, mennyei és éltető rettenetes Titkaibann méltóképpen áldjuk az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, könyörülj, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Egész, tökélletes, Szent, békességes, és vétek nélkül való napot kérvén minnen magunkat, és egymásnak, az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Tenéked Urunk.

ÁLDOZÓ

Mert Te vagy Meg-szentelésünk, és Te néked adjuk a ditsőséget, az Atyának, Fiunak, és Szent-Léleknek, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

DIÁKONUS

Békességgel mennyünk ki.

KAR

Az Urnak Nevébenn.

DIÁKONUS

Kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Ekkor az Áldozó ki-menvén, ezen könyörgést mondja el fenn-szóval:

Uram, ki meg-áldod azokat, a'kik Téged áldanak, és megszenteled azokat, a'kik Te benned biznak; idvezitsd a' Te népedet és áld-meg a magad örökségét, a' Te Egyházadnak tellyességét oltalmazd, szentelt meg azokat, a'kik a' Te házad tisztaságát szeretik: Te viszontag ditsőitsed őket a' Te Isteni hatalmaddal, és ne hagygy-el bennünket, a'kik Te benned bizűnk. Engedj békeséget, a' Világnak, Szentegyházidnak, Áldozó Papjaidnak, a' mi Felséges N: Királyunknak, hadi Népnek, és minden Népeidnek, mert minden jó adomány, és minden tökélletes ajándék feljülről adattatik Te tőled a Világosságnak attyától, és Te néked adjuk a' ditsőséget, hálaadást, és az imádást az Atyának, Fiunak, és Szent-Léleknek, most, és mindenkoron, és mind örökkőn örökké.

KAR

Ámen. Légyen áldott az Ur Neve mostantól fogva, mind örökké. *(Háromszor.)*

Az utánn a' Kar kezdi olvasni a' XXXIII-dik zsoltárt.

Áldom az Urat minden időbenn: az ő ditséreti mindenkor az én számbann. Az Urbann ditsekedik az én lelkem: halják meg ezt a' szelidek, és vigadjanak 'sa't.

Ezen zsoltárnak olvasása alatt az Áldozó bé-mégyen a' Szent helyre, mondván ezen könyörgést:

A' Törvénynek és a' Prófétáknak tellyesitése tennen magad vagy Krisztus, mi Istenünk, ki bétellyesitetted az Atyádnak minden Sáfárkodásit, töltsd-bé örömmel, és örvendezéssel a' mi sziveinket, mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Az utánn ki-mégyen az Áldozó a' Diákonussal egygyüt, és osztogatja a' nép között azon kenyeret, mellyből ki-vétetett a' vér nélkül való áldozatra készíttetett részetske, mellynek vége lévén, áldást ád a' népre, mondván:

Az Urnak áldása reátok, annak kegyelméből, és kegyességéből, mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

ÁLDOZÓ

Ditsőség Te néked Krisztus Isten, mi reménységünk, ditsőség Te néked.

KAR

Ditsőség az Atyának, és Fiunak, és Szent-Léleknek, most,

és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen. Uram, könyörülj rajtunk, Uram, könyörülj rajtunk, Uram, könyörülj rajtunk. Áldj meg.

ÁLDOZÓ

A' Krisztus mi valóságos Istenünk, a' maga Szeplőtelen Annyának esedezése, drágalátos, és éltető keresztnek ereje által, a mi Arany száju Szent János Atyánknak, és minden Szenteknek esedezések által könyörülni fog, és idvezit minket, mint kegyes, és kegyelmes.

KAR

Ámen.

Ezzel az Áldozó bé-mégyen a' Szent helybe, 's levetkezvén, mondja tsendes szóval:

Most botsátod el, Uram, a' Te Szolgádat, a' Te igéd szerént békességbenn: mert látták az én szemeim a' Te idvezségedet, mellyet szerzettél minden népek szine eleibe. Világosságul a' Pogányoknak világositásokra, és ditsőségül a' Te népednek Izraelnek.

Szent Isten, Szent Hatalmas, Szent Halhatatlan, könyörülj rajtunk. (háromszor.)

Ditsőség az Atyának, és Fiunak, és Szent-Léleknek, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen.

Szentséges Szent Háromság! könyörülj rajtunk; Uram, tisztitsd meg vétkeinket; Uralkodó, botsásd meg büneinket; Szent látogasd, és gyógyitsd meg a' mi erőtlenségeinket a' Te nevedért.

Uram, könyörülj rajtunk. (háromszor.)

Ditsőség az Atyának, és Fiunak, és Szent-Léleknek, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen.

Mi Atyánk, ki vagy a' mennyekbenn. Szenteltessék a' Te neved, jőjjön a' Te országod, 'sa't.

Ajakidnak tündöklő kegyelme, mint a tűznek fényessége a' föld kerekségét meg-világositotta, fösvénységet nem ösmérő kintset hagyott a' Világnak, midőn az alázatosságnak méltóságát meg-mutatta: de a'ki minket igéiddel tanitol Arany száju János, Atyánk, kérjed a' Krisztus Istent, hogy idvezitse lelkeinket.

Ditsőség az Atyának, és Fiunak, és Szent-Léleknek, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen. A' Ki az egekből vettél Isteni kegyelmet, és ajakiddal mindeneket tanitasz a' Szent-Háromságban egy Istent imádni leg-boldogabb, 's Igaz,

Aranyszáju Szent János, méltán ditsérünk Téged, mert Tanitó vagy, ki Isteni dolgokat nyilatkoztatol ki.

Keresztények szégyent nem ösmérő oltalmazója, a' Teremtőnél állandó Közbenjárója, ne vesd-meg a' bűnösök esedezésének hangjait: hanem, mint kegyes, előzz meg segétségeddel bennünket, Te hozzád tiszta szivből kiáltókat: Siess imádságinkra és jőjj gyorsan esedezésünkre, oltalmazván mindég, Istennek Szülője, a' Téged tisztelőket.

Uram, könyörülj rajtam. (tizenkétszer.)

Ki a' Kerubimok felett nagyobb tiszteletre méltó, és egybe vetés kivül a' Szeráfimoknál ditsőségesebb vagy, ki változás nélkül az Isten Igéjét szülted, Istennek valóságos Szülőit, Téged magasztalunk.

Ditsőség az Atyának, és Fiunak 'sa't.

És ezzel áldván az Istent, ki mégyen.

VÉGE.

PÓTLÁS

A

TANULMÁNYOK ÉS UJSÁGCIKKEK

GYÜJTEMÉNYÉHEZ



A román nyelv sérelme.

== *Budapesti Hirlap és Alkotmány* *1912. december 21.*

Szerző neve alatt. ==

A képviselőház e hónap 13-iki űlésében Pop Cs. István nemzetiségi párti képviselő abban kereste a románság nagy sérelmét, hogy az új gör. kat. egyházmegyébe átcsatolt 83 anyaegyház közül 19 állitólag tiszta román.

Előrebocsátom, hogy ha igaz volna is ez az állítás, ez még nem jelentené a román nyelv sérelmét, mert a pápai bulla a liturgikus nyelv mellett törvényesen tért enged a hívő nép nyelvének, tehát a román nyelvnek is. Megjegyzem továbbá, hogy a vezetésem alatt álló országos bizottságot nem vonták be a Rómával folytatott tárgyalásokba, miért is fáradságot kellett vennem, hogy a hivatalos statisztikából, mely a döntő tényezőknek az új egyházmegye tervéhez szükséges adatokat szolgáltatta, a valódi tényállást megállapítsam.

Sajnos, a hivatalos statisztika a vallás és nemzetiség kombinációját nem tünteti ki elég világosan, nem csodálkozom tehát, ha Pop Cs. úr kitért e fáradság elől és minden bizonyíték nélkül adta elő véleményét. Megnehezíti továbbá a valódi tényállás kihámozását az a körülmény is, hogy a magyar népszámlálási statisztika köztudomás szerint anynyiban eltér az osztráktól, amenynyiben az utóbbi az anyanyelv helyett a társalgási nyelv bevallását írja elő.

Nem ok nélkül említem föl ezt az eltérést, mert a mi esetünkben a társalgási nyelv bevallása összehasonlíthatatlanul jobban visszatükrözné a valóságot, mint az anyanyelv bevallása. A magyar eljárás ugyanis minden más vallásuaknál hű képet nyujt a nemzetiségek szerinti megoszlásról, de a görög katolikusoknál

és a görögkeletieknél teljeséggel nem nyujtja ezt a hű képet. Nem pedig azért, mert hazánkban a köztudat, vagy helyesebben szólva: *az előitélet* e két vallásnál annyira öszszekeveri és azonosítja a vallást a nemzetiséggel, hogy aki görög katolikus vagy görögkeleti, azt a magyar nem fogadja be magyarnak, a román, szerb és rutén pedig nem ereszti ki saját nemzetiségi kötelékéből. Következésképp az előitéletek által leginkább befolyásolt köznép, ha vallását kérdik, nem szülőanyjára, hanem anyaegyházára gondol és ugyanazt vallja, mintha vallását kérdeznék.

E két vallást követőknél csak az adna teljesen hű képet, ha a népszámlálásnál a *társalgási nyelvet* kellett volna bevallani. A magyar statisztikában tehát az ennek megfelelő rovatokat kell keresni.

Igaz ugyan, hogy a társalgási nyelv a köznépnél sem fedezi mindenkor a nemzetiséget, de a románok közt oly erősen kifejlett a nemzetiségi féltékenység, hogy e miatt hiuságból vagy érdekből csak az intelligens elem vallja be a többnyelvüséget, ellenben a köznépet nem bántja ez hiuság, s papságának vagy a világi agitátoroknak befolyása alatt rendesen még azt is eltagadja, hogy román „anyanyelvén" kívül esetleg magyarul is beszél, mert ennek bevallásához semminemü különös érdeke nem fűződik. E szerint legalább is a román egyházi kötelékben élő köznépnél a *bevallott* magyarul tudást teljes megnyugvással azonosnak lehet venni a társalgási nyelv, tehát a nemzetiség bevallásával..

Ez a kritérium még továbbra is fenmarad a görögkeletieknél, de a görög katolikusoknál természetesen csak a multra alkalmazható igazságosan, mert az új egyházmegye fölállítása megszünteti a már említett előitéletet és így a görög katolikusoknál is előáll az a normális helyzet, hogy a nemzetiséget az anyanyelv szerint kell megitélni.

Ha már most az itt előadott és egyedül helyes alapon vizsgáljuk a Pop Cs. képviselő úr által fölsorolt egyházközségeket, akor *egyetlenegynek kivételével* teljes megnyugvással magyaroknak lehet és kell azokat tekinteni.

Követve ugyanis az ő sorrendjét, megállapítható, hogy Óváriban 393 közül 390=99%, Szamosdobon 992 közül 783=73%, Csomaközön 623 közül 577=93%, Domahidon 530 közül 501=95%, Kismajtényben 969 közül 693=72%, Nagykárolyban 3508 közül 3445=98%, Reszegén 551 közül 467=85%, Szaniszlóban 2145 közül 1957=91%, Érdengelegen 752 közül 642=85%,

Érendréden 697 közül 539=77%, Mezőteremben 530 közül 431= 81%, Porteleken 470 közül 248=53%, Éradonyban 165 közül 165=100%, Piskolton 1115 közül 947=85%, Vasadon 1201 közül 713=60%, Nagylétán 1981 közül 1704=86%, Pocsajon 1473 közül 1238=84%, Vezenden 879 közül 531=60% magyarul beszélőt mutat ki a statisztika. Sőt ezek közt négyben (Nagykároly, Éradony Óvári és Csomaköz) a túlnyomó többség még „anyanyelvét" is magyarnak vallotta be.

Ime, így fest a valóságban a nagy sérelem. És teljességgel nem lehet megérteni, mire alapítja Pop Cs. úr azt az állítását, hogy ezek az egyházközségek tiszta románok, ha csak nem arra az előitéletre, melyet a románok nemzetiségi céljaikra továbbra is értékesíteni kivánnak. Ellenben a mi informácíónk szerint sérelem történt — igenis — a magyarsággal, mert több, részint kizáróan, részint túlnyomóan magyar egyházközség kimaradt az új egyházmegyéből. Ilyenek például: Szatmárhegy, Csanalas, Bedő, Nagyszántó, különösen az erdélyi részekből: Nagyernye, Csikszentiván, Hatszó, Mezőmadaras, Nyárádtő, Mezőbánd stb.

Ha tehát a pápai bulla reviziója még egyáltalán lehetséges, akkor az ilyen, most kimaradt magyar egyházközségekről sem lesz szabad megfeledkezni.

Ezeken kívül — megint csak példaként fölsorolva — Nagybányán 2743 (65%), Felsőbányán 1120 (90%), Szinérváralján 979 (40%), Aradon 812 (65%), Kolozsváron 4849 (67%), Désen 1186 (53%), Szamosujváron 2667 (82%), Nagyenyeden pedig 885 (58%) magyar ajku hívő van, kik, ha bennmaradnak is a régi egyházmegyékben, de hitéletükről egy, vagy más módon, esetleg külön egyházközség létesítésével szükséges lesz gondoskodni.

Pop Cs. képviselő úr szememre vetette, hogy a „Budapesti Hirlap"-ban megjelent valamelyik cikkemben én magam is sovinizmussal vádoltam a magyar kormányt. — Igaz, de ez a vádam nem a jelenlegi, hanem a korábbi kormányokra vonatkozott, mert ezek azt szerették volna, hogy templomainkban a magyar nyelv a liturgikus nyelvterületek elkülönítése nélkül, tehát külön egyházmegye fölállítása nélkül érvényesüljön. — Ez pedig lehetővé tette volna , hogy a magyar nyelv hódító utakat tehessen a román nép templomaiban is.

Ebben keresem én az okát annak, hogy a román egyházfők — bárha elvben soha sem tagadták jogainkat — még 1900. évi római zarándoklatunk után is oly görcsösen belekapaszkodtak az

1896. évi pápai tilalomba, mintha azóta semmi sem történt volna, holott pedig köztudomás szerint a római Szentszék 1900. évi zarándoklatunk folyományaképp nemcsak megigérte, hogy hajlandó újabb megfontolás alá venni ügyünket, de jóságos türelemmel több, mint tiz évig várt arra, hogy az illetékes egyházfők lépjenek sorompóba magyar híveik lelki üdvéért.

Kötelességükben is állott volna ezt megtenni, az egyházi fegyelem nem akadályozta volna meg őket ebben,mindenesetre pedig módjukban volt ezt megtenni, ha meg akarták tartani magyar hívőiket. Ők azonban nemcsak nem interveniáltak Rómában, hanem — mint maga Pop Cs. képviselő úr is elismeri s ezt szórólszóra idézem — „anynyira mentek, hogy a római Szentszék ismeretes álláspontja ellenére még a vecsernyét és az utreniát is a liturgia alkotó részének minősítették."

Világos tehát, hogy nem lehet okuk panaszra, ha e mulasztásuk, sőt ellentétes cselekedeteik következtében most magyar híveiknek a római Szentszék más módon nyujtott lehetőséget arra, hogy a liturgikus nyelv keretében saját nyelvükön imádhassák Istenüket. És még kevésbbé lehet jogos okuk a panaszra, ha most már létesült az a külön egyházmegye, mely őket megszabadítja a volt kormányok sovinizmusának attól a veszedelmétől, hogy a magyar nyelv hódításokat tehessen templomaikban.

Kisebb sérelmeket semmiféle új megyerendezésnél nem lehet elkerülni. Ha tehát a románok, még nem is ily kisebb sérelmek miatt, hanem pusztán csak a már kimutatott előitéletből most oly súlyos sérelmeket faragnak, amint teszik, akkor ezt csak a csillagok járásával, a nyugtalan politikai helyzettel lehet megmagyarázni, mert most még a különben egymásra utalt népek és pártok is azt keresik, hogy hogyan köthessenek minél jobban egymásba és hogyan törhesse le az egyik a másikat.

Lehetővé pedig az tette mostani zavargásukat, hogy a volt kormányok politikájának ellensúlyozására éppen a magyar egyházközségekbe rendszerint oly erősen nemzetiségi érzelmü papokat küldtek, kik az új egyházmegyében benrekedve, most a nemzetiségi mártirok koszorujára vágyakoznak és ezért renitenskednek.

Ezt tudva, nem lesz nehéz az orvoslás módját is megtalálni. A görög liturgikus nyelv miatt félrevezetett magyar nép pedig majd magától rájön az igazságra. Rá fognak jönni a magyar hívek, hogy eddig csak bolondították őket azzal, hogy ők románok.



Diagnozis az új egyházmegye gyermekbetegségeiről.

Az új egyházmegye gyermekbetegségeiről a következő diagnózist vélem felállíthatni.

1. A betegség csírája abban a priuszban rejlik, amelyet 1896-ban a Bánffy-kormány felállított: hogy t. i. az egyháznyelvi kérdés törvényes rendezésének meg kell előznie a külön egyházmegye felállítását.

A logikát nem lehet megtagadni e priusztól, de a baj abban rejlett, hogy sem a kormány, sem a püspökök semmit sem tettek annak elérésére, kivéve azt az egyetlen esetet, hogy az eperjesi és munkácsi püspökök részt vettek az 1900. évi római zarándoklatban s ott a hívők kérelmét, mint igazságosat, beajánlották a pápának. Azóta ez a két püspök sem tett semminemű ujabb lépést Rómában és a volt kormányokat is lehetetlen volt akcióra bírni.

Menthetetlen mindkét részről ez a mulasztás azért, mert Róma nem helyezkedett az *a limine* viszszautasítás álláspontjára, hanem megígérte a kérelem újabb megfontolását, sőt egy évtizednél tovább várt arra, hogy a hívatott tényezők tegyék meg azt, amit a hívek lelki szüksége és a nemzet önvédelmi érdeke megkövetel.

Menthetetlen ez a mulasztás azért is, mert az egyházi unió elsősorban állami akció volt, s kikötései közt volt, amint ezt a görög ritus gyakorlatára nézve Lippay hercegprimás 1660. január 4-diki oklevelében világosan megmagyarázta, a *vulgáris nyelv* használata is. A kormányoknak tehát jogukban állott ezt a ma-

gyar hívők számára is megreklamálni, még pedig jogukban volt megreklamálni akár a teljes magyar liturgiát, akár pedig — ha ennek megengedését egyházpolitikai tekintetek akadályozzák — a meglévő liturgikus nyelvek mellett a magyar isteni tiszteletnek azt a mértékét, melyet a magyar püspöki kar vezérférfiai megengedhetőnek tartottak.

2. A betegségek előbb említett csírájából természetszerűleg fejlődött ki a beteg testnek az az evolúciója, hogy ha már a teljes magyar liturgiát az egyházi politika meg nem engedi, a magyar isteni tiszteletnek az ószláv és román liturgikus nyelv keretében való törvényes szabályozása pedig a nemzetiségi féltékenységbe ütközik és különben is, még mindig elhomályosítja a hívek magyarságát: akkor legjobb lesz viszszatérni az ó-görög liturgikus nyelvre.

Ez az eszme nem új keletű, de csak 1905-ben, a budapesti egyház erectiója alkalmával kezdett először alakot ölteni. — Az erectionális okirat módot nyújtott az eszme megvalósítására, mert nem írta elő az ó-szláv nyelvet, hanem csak általánosságban valamelyik, az egyház által már engedélyezett liturgikus nyelvet. Az egyháztanács kebelében már akkor tekintélyes pártja volt a görög nyelvnek, de egyelőre mégis az ó-szlávot választották és csak akkor tértek át a görögre, mikor a római Szentszék az egyházat az ó-szláv nyelv miatt ruténnek minősítette s nemzetiségi denunciációra a magyar isteni tiszteletet letiltotta.

Az ó-szláv liturgia hívei már a megnyilatkozott szándékkal szemben is a *principiis obsta* álláspontjára helyezkedtek, mert az ősi liturgikus nyelvre való viszszatéréstől — bárha minden alapos indok nélkül — szerzett jogaikat féltették. Viszont a görög katholikus magyarság radikális elemei közt is viszszatetszést keltett ez az eszme, és tagadhatlan, hogy ezeknek alaposabb indokuk volt a magyar liturgiáról való lemondást keresni benne. Ezenkívül a hajdúdorogiak riválist is kerestek a budapesti egyházban s e féltékenység kihasználásával az ó-szláv liturgia híveinek nem volt nehéz magukhoz fűzni ezeket a radikális elemeket. Az ó-szláv liturgia híveinek a görög nyelv elleni védekezése volt tehát titkos rugója annak a „hajdúdorogi béké"-nek, mely később a magyar hívek közti súlyos meghasonlást előidézte.

3. A ruténeknek természetesen csak hálásak voltak Hajdúdoroggal szemben akkor, mikor az új egyházmegye elvben való biztositásának ténye kiszivárogván, alkalmat adtak az 1911. szep-

tember 12-iki dorogi értekezletre, melyen napirenden kívül kimondották, hogy az új egyházmegye *vagy hajdúdorogi székhelylyel* létesíttessék, *vagy sehogy.*

Itt kezdődik, még úgyszólván az anya méhében, az új egyházmegye súlyos gyermekbetegsége. Ebből nőtt ki az a szerencsétlen 1912. február 9-iki hirlapi közlemény, hogy megkaptuk nemcsak a külön egyházmegyét, hanem a magyar liturgiát, sőt még a magyar szertartást is. Ami más szóval anynyit tesz, hogy a külön egyházmegye *vagy magyar liturgiával* létesíttessék, *vagy sehogy.*

Ez a hirlapi cikk nem volt egyéb, mint a dorogiak 1896-iki budapesti tüntető miséjével elkövetett virtuskodás megismétlése. A különbség az, hogy akkor református kéz ugratott, most pedig rutén kéz.

A jogos megtorlás természetesen egyik esetben sem maradhatott el. Akkor a magyar liturgia letiltása volt a megtorlás, most pedig a magyar isteni tiszteletnek a lelki szükséget teljességgel ki nem elégítő megszorítása. Nem is emlitve azt a fölösleges megalázást, mely az élő magyar nyelvet a szintén élő és mégis oltári jogosúltsággal bíró román nyelvvel szemben érte.

Ily módon a rutén ugratás oly hatalmas fegyvert adott a románok kezébe, melylyel ezek állandóan izgathatják azokat a volt magyar híveiket, kik értik az oláh nyelvet is és — mint ezt a görög szertartás meg is követeli — továbbra is megértő részesei akarnak lenni a szent misének és a többi isteni tiszteleteknek.

4. A legnagyobb baj az, hogy a székhely kérdése komplikálja a püspök kinevezését is. Természetesen a dorogiaknak nem kell oly püspök, aki garanciát nem nyújt arra, hogy a székhely ügyét — míg él — nem fogja bolygatni, azután pedig qui habet tempus, habet vitam. Egyszóval nem az a fődolog, hogy a gyermek egészséges legyen, hanem, hogy a dorogiak gazdagodjanak, ha ugyan igaz, amit ebben a tekintetben a székhelytől várnak.

Püspöki állásra természetesen mindig akad vállalkozó, aki minden garanciát kész megadni, de komoly egyházi férfiú ezt nem teheti s azért minden komoly jelölt gyanus, tehát mindenféle hibákat ráfognak, hogy kinevezését megakadályozzák.

5. A gyógyulásnak eddig mindöszsze csak egy jelensége van: az, hogy most már a dorogiak is megnyugodtak a görög liturgikus nyelvben. Ez örvendetes jelenség, anynyiban, amenynyiben a további nemzetiségi, vagy felekezeti ugratásokat, legalább

az egyháznyelvi téren megnehezíti. A székhelykérdést azonban erőszakos beavatkozás nélkül szanálni aligha lesz lehetséges.

Arra a meghiusúlt kiegyenlítő kísérletre viszszatérni, hogy a szeminárium és a többi középponti intézetek Debrecenben legyenek, lehetetlen már csak azon felekezeti akadály miatt is, melybe ez a kiegyenlítés ütközött. Bizonyára sok szenvedéstől megkímélte volna a gyermeket ez a kiegyenlítés, ha sikerült volna, de állandó megoldást akkor sem nyujtott volna, az egészséges vérkeringés szüksége előbb-utóbb akkor is utat tört volna magának.

Volna egy mód elkerülni az erőszakos műtétet: t. i. a vércsere. Vagyis a Hajdúdorognak papiroson jutott anyagi előny megváltása. Nemcsak logika, hanem még igazság is volna e kárpótlásban, mert hiszen az egész székhely-bonyodalmat csakis az állam pénzügyi érdeke, a községi hozzájárulás előzetes biztosítékának megkívánása okozta.*) A gyakorlatban azonban ez a vércsere szinte lehetetlen, nem mintha Magyarország erre szegény volna, mert hiszen nagy váltságöszszegről nem lehet szó; de az állami rubrikák nem nyújtanak fedezetet ilyen megváltásra.

Nincs tehát más mód, mint feláldozni a kis érdeket a nagynak. A hajdúdorogi helyi érdeknél öszszehasonlíthatlanul nagyobb érdekek fűződnek ahhoz, hogy az új egyházmegye családos papjai, kántortanítói és egyéb intelligens elemei úgy maguk, mint gyermekeik számára megtalálják az új székhelyen legalább is azokat a kulturális intézményeket, melyeket elveszítenek a régi székhelyeken. De magának a püspöknek, káptalanjának és udvari papságának is kulturális milieure és a középhatósági tényezőkkel való — mondhatni — mindennapos érintkezésre van szüksége.

Nemcsak méltatlanság volna, de egyenesen a gyermek pusztulását jelentené, ha éppen azoknak kellene érezni és viselni a „mentési actio" legsúlyosabb terhét, akiktől függ, hogy az új alkotás az egyháznak és az országnak meghozza gyümölcseit.

Hajdúdorog anyagi gyarapodását mindenki csak örömmel látná, de egy testrész túltengése miatt a gyermeket pusztúlni hagyni oktalanság volna. Viszont nem lehet tragikusan venni, ha az anyagi érdek, korunknak ez a kíméletet nem ismerő, tülekedő eleme, arra késztette Hajdúdorogot, hogy hatalmas pártfogói segítségével az egyházmegye közérdekeiért síkraszállt országos bizottság letörésében keresse egyedüli menedékét.

Nyilvánvaló, hogy e letörési szándék esetleges sikere az új

*) Lásd a Zárószónak erre vonatkozó kifejtését.

alkotásnak legbecsesebb értékét veszélyeztetné, s egyensen a nemzetiségek és a hitközönyösség malmára hajtaná a vizet. A hatalmon lévők napi politikája szereti néha saturnusi eledelekkel csillapítani étvágyát, de ezt sem kell tragikusan venni, mert erkölcsi vereség nem érheti az igazságos ügyért küzdő országos bizottságot, a jövő feltétlenül elégtételt fog neki szolgáltatni.

Az operatio tehát előbb-utóbb elkerülhetlen s ha az meg nem történik most, mikor az új alkotás egészséges útnak indítása legjobban megkívánja, akkor jönni fog később maga-magától és feltartóztathatlanúl, mert semmi remény sincs arra, hogy emberileg belátható időben Hajdúdorog akár Eperjest, vagy Ungvárt, akár Nagyváradot, vagy akár csak Balázsfalvát is utólérje.

Elvégre, várni még lehet az operatióval, de kár lesz behajtani azt a nagy áldozatot, melyet Hajdúdorog a székhelyért megajánlott, mert előbb-utóbb kárba vész ez az áldozat s még kérdéses, hogy a nép addig is képes lesz-e elbírni annak súlyos terheit.

A legsürgősebb dolog, természetesen, a püspök kinevezése, mert az ideiglenes adminisztrátorság anynyi, mint minden más betegségnél a kisegítő-orvos, aki szükségképpen tartózkodik minden radikális gyógymódtól. Remélni lehet, hogy paktumos püspököt sem a kormány, sem az egyház nem fog elfogadni.

6. A székhely kérdésével kapcsolatosan felmerült felekezeti ellentétet csak muló bajnak tartom, a románok támadásait pedig nem számíthatom a gyermekbetegségek közé, mert ez olyan, a gyermek életére törő külső erőszak, melytől az apa kötelessége a gyermeket megszabadítani. Mellesleg szólva, a székhely itt is beléjátszik a dologba, mert az új egyházmegyében benmaradt eddigi román papok híveikkel együtt méltán viszsza fognak kívánkozni Nagyváradra, vagy Balázsfalvára, ha a székhely Dorogon marad. Ez is egyik fegyver lesz tehát a románok kezében.

Azonban sem a románokat elhallgattatni, sem pedig a magyar híveket megnyugtatni mindaddig nem lehet, míg a magyar isteni tisztelet ügye — a most engedélyezett mértéken túl — oly törvényes rendezést nem nyer, mely a görög szertartás külön rendje szerint teljesen alkalmas a magyar hívők lelki szükségét kielégíteni.

El kell ismerni, hogy az, ami a pápai bullában foglaltatik, épp oly jogos megtorlás volt, mint az 1896-iki pápai tilalom. Ez az elismerés megkönynyítendi a további tárgyalásokat a római Szentszékkel.

Őszintén be kell továbbá vallani azt is, hogy a magyar kormány akkor, mikor a népnyelv használatára nézve a nyugati egyház analógiájának alkalmazását kérte, ezzel azt a mértéket értette, mely mutatis-mutandis, vagyis a görög ritusra alkalmazva, eddig az illetékes magyar egyházfőknek részint irányításával, részint pedig türelmes beleegyezésével a gyakorlatban az ó-szláv liturgikus nyelv mellett érvényesült.

Deferálni kell az egyházi politika követelményének, mely kizárja a magyar liturgiát, de legalább ezt a most említett mértéket nemcsak az 1. alatt érintett szoros jogi alapon, hanem azon fontos egyházi és nemzeti indokból is lehet igényelni, mert *csak ezáltal lehet megszüntetni a románok által nyiltan bejelentett sorozatos denunciálásoknak azt a rendszerét, mely puszta nemzetiségi célzatánál fogva a római Szentszéknek sem konveniálhat.*

7. Az új egyházmegye a halhatatlanság jegyében született. De a halhatatlanság még nem jelenti az egészséget. Egészséges alkotás csak akkor lesz belőle, ha úgy egyházi, mint nemzeti céljait egyaránt és teljes mértékben képes lesz megvalósítani.

Az egyházi cél az: egyfelől a papságot viszszavezetni a görög liturgia ősforrásához, a görög szentatyák nyelvéhez, másfelől megadni és biztosítani a népnek saját nyelvén azt, amit a görög szentatyák a népnek szántak akkor, mikor úgy rendezték be a szentmise-drámát, hogy a nép annak megértő része legyen.

Ha az utóbbi feladatot sikerül megoldani, akkor ezzel lefegyverezzük azokat a hamis prófétákat, kik faji hiúságból a görög szentatyák műveinek szláv, vagy román fordításait eredeti források gyanánt akarják feltüntetni. Ezen az úton talán ahhoz is közelebb jutunk egy lépéssel, hogy a faji politikát kiküszöböljük az oltárról, de az új alkotástól mindenesetre képesek leszünk távoltartani azokat, akik bennünket azzal igyekeznek ugratni, hogy méltatlanság és jogsérelem rejlik abban, ha több joga marad az ó-szláv és román nyelvnek, mint a magyarnak.

Önuralomra van szükségünk, hogy védekezni tudjunk az ilyen ugratások ellen.

Nemzeti szempontból legfőbb cél az: az egész vonalon értékesíteni azt a megszüntetett privilégiumot, hogy aki görög katholikus, az nem is lehet magyar. Eddig az előítélet ezt a hathatós privilégiumot szolgáltatta a nemzetiségi intelligenciák gyarapítására, ennek megszüntetése tehát épp oly hathatós eszköz lesz a magyar állam ama történelmi jogosúltságú törekvésének megvalósítására,

hogy a néprétegekből kiemelkedő felsőbb értelmiség épp oly magyarnak érezze és tudja magát, mint régebben a nemes osztály.

Ezt a célt azonban csak úgy lehet elérni, vagy legalább megközelíteni, ha megadják a módot arra, hogy a gör. kath. intelligens ember ne csak vallhassa, de *büszkén vallhassa magát magyarnak*. Ez pedig megkívánja, hogy az új egyházmegyével szemben minden felekezeti és anyagi szükkeblűséget félretéve, lehetővé tegyék nekünk azt, hogy *büszkén vallhassuk magunkat görög katholikusoknak is*.

Nem elég tehát a halhatatlanság, hanem az egészséges élet előfeltételeit kell biztosítani. Ehhez nem kívántatik nagylelkűség, hanem csak a szűkkeblűség félretétele. Ez tapasztalás szerint nehéz dolog ugyan, de talán még sem vagyunk álmodozó idealisták akkor, ha erre számítunk.

És nem ijedünk meg attól, ha anyagi önzésből származó személyi hajszák, nemzetiségi és felekezeti ugratások, itt-ott talán saját hibáink is, szóval a gyermekbetegségek, ezt a nagy nemzeti célt egy pillanatra kockáztatni látszanak.

Sőt még előnye is van annak az undorító személyi hajszának, amelyet Hajdudorogon a vezető intelligencia ellen indítottak. Még jó, hogy magától kifakadt az a fekély, amely ellenséges kezek munkájának eredménye gyanánt még 1905-ben kezdett gyűlni. Előnye az, hogy meg fogja könnyíteni azt az operációt, amely az előadottak szerint elkerülhetetlen.

Sajtó- és szöveghibák jegyzéke.

A XIII. lapon a 7. bekezdésben kimaradt az uj naptár behozatalával ugyancsak a budapesti egyházban tett kezdő lépés megemlitése.

A 2. lap 2. bekezdésében emlitett Rákóczi alatt nem a megelőző bekezdésben emlitett I. Rákóczi György, hanem II. Rákóczi Ferenc, a magyaroroszok jótevője értendő.

A 9. lapon a 2. bekezdés 4. sorában „kifejezés" helyett olvasd: „kifejtés".

A 22. lapon az 5. bekezdés 5. sorában „burok" helyett olvasd: „búrok".

A 77. lap 1. sorában „fejedelem" helyett olvasd: „fegyelem".

A 82. lap 3. bekezdésének 1. sorában „sexes phrase" helyett olvasd: „sens frase".

Ugyancsak a 82. lapon a 4. bekezdés 9. sorában „két" helyett olvasd: „a nevezett".

A 93. lap 2. bekezdésének 2. sorában a nyomda a sirkereszt orosz felírását a cyrill betükhöz hasonlító magyar betükkel adta vissza. E helyett olvasd: I. N. C. I.

A 107. lap 5. bekezdésének 7. sorában Trefort Ágoston neve mellől kimaradt ez a szó: „után".

A 112. lapon az 1. sor végén „a" h. o.: „olyan".

A 115. lap 2. bekezdésének 4. sorában „kiküszöbölte" h. o.: „kikőszőrülte".

A 117. lapon a 4. sorban „nemzeti" h. o.: „nemzetiségi".

A 119. lap 4. bekezdésének 1. sorában „román" h. o.: „római katholikus".

Ugyancsak a 152. lap utolsó bekezdésében „Különösen" h. o.: „Külömben".

A 155. lap 2. bekezdésének 8. sorában „feltalálása" h. o.: „feltálalása".

A 167. lap 3. sorához kimaradt a következő jegyzet: „Az a hivatalos okiratokba is becsuszott legenda, mintha a románok 1700. évi uniójuk alkalmával nyelvük szabad használatát is kikötötték volna, utólagosan tévesnek bizonyult. — A hirneves *Nilles Miklós* jézus-társasági atya és innsbrucki egyetemi tanár ugyanis egyik művében szószerinti szövegben leközölte az unióra vonatkozó összes okiratokat s ezekben nyoma sincs annak, hogy a román nyelv szabad használatát kikötötték volna, hanem a görög rituson kívül csak a Julián-naptár szabad használatát kötötték ki. — Valószinü, hogy akkor a görög ritus alatt mindkét részről a vulgáris nyelv szabad használatát is értették, de feltehető az is, hogy az akkori oláh papok részint konzervativ irányuknál fogva, részint pedig slavofilizmusból ragaszkodtak az

ószláv nyelvhez, mely mellett akkoriban az oláh nyelv *protestáns* nyomás alatt még csak nagyon szórványosan kezdett tért foglalni. — A teljes oláh liturgia csak jóval később, a jézus-társasági atyák protektorátusa alatt fejlődött ki".

A 225. lap 2. bekezdésének 12. sorában „kirekesztette h. o.: „kiereszttette".

A 227. lap 3. bekezdésének bevezetése helyesen igy olvasandó: „Azt a nagyzolást, hogy a görög helyett külön román ritust akarnak kifejleszteni, a gör. kath. magyar egyházmegye megalapitása *után* talán még meg lehetne engedni, mert. . . . ."

A 237. lap 2. bekezdésének utolsóelőtti pontjában „hogy" és „legalább" szavak közt kimaradt ez a szó: „a püspök".

A 240. lapon az 5. sorban „nemzeti" h. o.: „nemzetiségi".

Ugyanezen lap 3. bekezdésében az „egyfelől" szó után kimaradt a következő mondat: „a ruténeк elmagyarositása gyorsittassék, másfelől . . . "

A 243. lapon a cikk utolsó sorában ez a szó: „jogegyenlőség" forditási hibából csuszott be „egyenranguság" (Ebenbürtigkeit) helyett. — Az eredeti német szöveg a Pester Lloyd 1912. julius 10-iki számában jelent meg.

A 246. lap 4. bekezdésének utolsó pontjában az eredeti szöveg a könyv cimével való összhang elérése végett változást szenvedett, de ez által az eredeti eszmemenet is megváltozott. — Az utóbbit a következő szöveg adja vissza helyesen: „E most már harmadizben való szerepléseddel még a célponton túl is egy ujabb fordulót róttál reánk abban a hosszú és keserves kálváriautunkban, melyre a gör. kath. magyarságot csakis a te beavatkozásaid terelték".

A 262. lap 1. bekezdésének 4. sorában „kérhettünk" h. o.: „hirdettünk".

A 280. lapon a 3. bekezdés 5. sorában „fognak" h. o.: „fog", 10. sorában pedig „kérdést" h. o.: „kérést".

Ugyanezen lapon a 4. bekezdés 4. sorában „katholikus" h. o.: nemkatholikus".

A 283. lap 1. bekezdésében „primás" h. o.: „hercegprimás".

Ugyanezen bekezdés 11. sorában „szavaim félre ne magyaráztassanak" h. o.: „szavazatom félre ne magyaráztassék."

A 289. lap 8. sorában „kölcsönösen" h. o.: „különösen".

A 291. lap 2. sorában pedig „ha" h. o.: „hogy".

A 381. lap 2. bekezdésében 864 helyett 988 olvasandó.

A 382. lap utolsó bekezdésében: „IX—X. századok" X—XI-nek olvasandó.

Az 512. lap 4. bekezdésének 2. sorában „érezni" h. o.: „vérezni".

Az 514. lap 4. bekezdésének 5. sorában pedig „része" h. o.: „részese".

TARTALOM

TANULMÁNYOK ÉS UJSÁGCIKKEK

BESZÉDEK

FÜGGELÉK

PÓTLÁS A TANULMÁNYOK ÉS UJSÁGCIKKEK GYÜJTEMÉNYÉHEZ

Úgy a cimlap, mint a fejlécek a könyv tárgyához alkalmazottan görög vonatkozásuak. A Szilágyi-féle Magyar Nemzet története (Athenaeum) után adott fejlécek négyesével igy váltakoznak. 1. lapon: Részlet a veszprémvölgyi görög apácáktól készitett templomi öltönyről, most koronázási palástról; 31. lapon: Byzanci diszités a X. századból; 37. lapon; Byzanci diszités a IX. századból; 41. lapon: Byzanci könyvdiszités a M. Nemzeti Múzeum XII. századbeli psalterionjából.

IGAZITÁS. A 437. lapon leirt és a 463. laptól kezdődöen egész terjedelmében lenyomtatott Kritsfalusi-forditás kézirata nem 39, hanem 42 lapos; vastag papirosú nagy, u. n. cancelláriai iveken.

FRITZ ÁRMIN SAJTÓJA, BUDAPEST, VIII., NAP-UTCA 13.